17. May 1937 Jacob [illegible]

163

כנסת הגדולה

ספר־עם

מקדש לתורה ולחכמה, לשאלות החיים, הדת והדעת, לספרותנו הרבנית והמדעית, לדברי ימינו והבקרת. לאחד את שני הקצות ולעשות שלום בין כל המפלגות שבעמנו. עבדו בו גדולי אומתנו רבנים וחכמים גם יחד.

ספר ב׳

הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים
שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד (תהלים קל״ג).

נערך ונסדר ע״י יצחק בהרב ר׳ שמשון סובאלסקי נ״י.

ווארשא

בדפוס ר׳ מאיר יחיאל האלטער נ״י. רחוב מילא נומר 4

שנת תר״נ לפ״ק

КНЕСЕСЪ ГАГДОЛА

т. е.

ТАЛМУДИЧЕСКІЙ ИСТОРИЧЕСКІЙ СБОРНИКЪ

изданіе И. С. Сувальскаго

ВАРШАВА

Типографія М. И. Гальтера Налевки № 28.

1890.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 9 Апрѣля 1890 г.

Печатано въ Тип. В. Тиля въ Варшавѣ, Мыльная 7.

תוכן הענינים

מאמרי בקרת

שירים

ספורים

לקורות הקהלות

תלדות אנשי שם

מאמרי-מדע

לזכרון בתולדותנו

דבר אל הקורא

כמו בדברנו אל הקורא בספרנו הראשון כן גם עתה לא נבוא להלל בעצמנו את ספרנו. יודעים אנחנו את אזהרת החכם מכל אדם; "יהללך זר ולא פיך, ועלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שטובה היא. הרי הספר מונח לפני הקהל ויבא הוא ויגיד עליו את משפטו. אולם זאת נעיר ונודיע את קוראי הכנסת ואוהביו הרבים כי מדעתנו לא נסור. וכל הרוחות שבעולם הספרות לא יזיזו אותנו מהטענדענץ שבחרנו לנו בהוצאת הכנסת, והיא; לתת מקום בספרנו גם להספרית התלמודית גם להספרית החדשה והמדעית, לאחד את כל כחות האומה, שיהיה לנו כח אחד גדול ונעלה בספרות ולשוא ינסו דברם אלינו אלה מזה להסיר את „כתר תורה" ואלה מזה לבטל זיו החכמה מספרנו, והיא לא תצלח, כי אלמלא האידעע הקדושה הזאת „להכנים בפונדק אחד רבנים ומשכילים" שתחיינו. ואנו נותנים נפשנו עליה, אלמלא זאת חדלנו מלהוציא את הכנסת לאור, כי ספרי פלפול יש לנו רב וספרי השכלה אינם חסרים להעם גם בלעדי הכנסת. אולם הודות לה' כי הרעיון הקדוש הזה לנו ימצא לאט לאט מסלות בלב העם, והנהו הולך ומתפשט, ולכן כיוצרי אידעע עלינו לחגור עז ללחום מלחמת מצוה בעד הרעיון הזה שזה עתה נולד בקרבנו. ולא תרפינה ידינו מעשות תושיה עד כי יבצע ד' את חפצנו ומעשה ידינו יכונן.

עיני הקוראים רואות כי לא נחשוך מכל יגיעה ועמל נפשנו ובלבד לפאר את ספרנו ולעשותו כלי חפץ להעם שבעבורו נוצר. אלה המאמרים שנזכרו בתכן-הענינים שחלקנו ביעקב באו כמעט כלם ועוד נוספו עליהם מאמרים טובים מטובי סופרינו, וכל המאמרים שלא באו בהחלק הזה יבואו אי"ה בהחלק השלישי (שכבר עסוקים אנחנו בסדורו) *) לבד מאמרים אחדים קטנים שירדו להסל אחרי שכבר נדפסו ושוב לא יעלו.

ספר כנסת הגדולה יצא לאור בד' חלקים מחיר כל חלק בפני עצמו הוא 1.25 רו"כ ולהחותם על כל החלקים ננכה 20% וישלם רק 4 רו"כ בעד כלם, ועליו לשלוח לנו 3 רו"כ מיד ויקבל את ב' החלקים הראשונים וא' רו"כ קודם קבלת הח"ג. לסוכנים נתן ראבאט מן 15% עד 25% והכל לפי רוב המעשה שלהם, המאסף 10 חותמים ישיג ספר אחד שלם במתנה. כסף חו"ל נקח לפי הקורס.

*) (ס"א י"ל בש' 1889)

המו"ל והעורך

השמטה

בהמאמר „לתלדות גדולי ישראל בליטא" צד 125 נשמט שם הגאון ר' אפרים זלמן שור שהיה אב"ד בהוראדנא בערך שנת שע"ב. והוא לפני הגאון ר' אברהם עפשטיין שנתמנה בלי ספק על מקום ראז שור, ובזה ימלא המספר „עשרים" רבנים מזמן הר"ן שפירא ז"ל עד האחרון הרב ברודא ז"ל.

X

שפה מדוברת תחת שפה ברורה.

מעשה ובא בני מבית הספר וראיתיו בוכה, בני למה זה נפלו פניך ומדוע אתה בוכה? שאלתיו בדאגה, האם קרך אסון? או כי הוכית בית מורך? אין דבר, ענני התנוק ויוסף לבכות ודמעותיו פרצו כנחל, ורק ראיתי בבית מורי את כל הש"ס וספרי הפוסקים הרבים, ואומר בלבבי מתי אלמוד את כל הספרים האלה, ואנכי לא אדע גם קרוא בם שתים שלש מלות כתקונן, ואבוא לבקשך אבי יקירי כי לא תוסיף ליגע אותי על חנם, וכי תעשני חפשי מן הלמוד שלא אוכל לעמוד על בירורו.

תנוק כזה שבורח מבית הספר משום שרואה דבר שלא יושלם מיד ורק ביד הזמן להשלימו הם כמעט רוב סופרינו המפולפלים במכ"ע. הכל יודעים כי לא יולד גוי פעם אחת, הכל יודעים כי כל עצה והצעה טובה לא תצא מיד לפעולות, כל רעיון חדש וכל דבר טוב צריך תקון, והנה הם באים ומתנפלים על הסופר המציע איזה הצעה טובה בשאלות וקושיות; האם אפשר הדבר? האם עד מהרה נבוא אל המטרה? והם לא ידעו כי הרבה דברים יש שאפשרותם תלויה בזמן, ואינם אפשרים רק היום אם נאמר להיות עמא פזיזא וללמוד כל התורה בשעה שאנו עומדים על רגל אחת, ואם נדרוש מהתנוק כי באותו יום שידרכו רגליו על מפתן בית הספר ימלא את כריסו בש"ס ופוסקים, תצדק תלונתו כי איך יכבוש את ההר הגדול הזה, אבל אם נתן לו זמן עשרים שנה, היום משפלה אחת ומחר משפלה אחת, הרי הדבר שהיה מן הנמנעות לפני עשרים שנה קם עתה ויהי, האם לא כן הוא אחי הסופרים?

לפני שנים אחדות התעורר אצלנו רעיון הישוב, וידעו הכל כי אין כונת המתעסקים בזה להושיב עד מהרה מילליאן עברים עובדי אדמה בארץ הצבי, דבר זה הוא יוצא מגבול האפשר, ונתכונו רק לעשיריות משפחות וכמובן, לאט לאט יתפתח הרעיון ויתרחב הישוב, ויחלמו להם (חלום אמת) כי דבר שהוא בלתי אפשר היום, יקום ויהי ברבות הזמן, והעת תעשה אותו לאפשר, כמרומה שלא נחוץ להבנה עמוקה להבין את זאת, ובכל זאת נמצאו בין הסופרים אנשים שאינם מבינים וירבו שאון בשאלותיהם וקושיותיהם; היתכן כדבר הזה? או התהיה כזאת לשנה הבאה? והם לא ידעו כי מאה שנים בחיי־עם הם כיום אתמול כי יעבור בחיי אדם פרטי, לא ידעו כי אדמת העם איננה אדמת איש פרטי, והלוואי שתקלוט את הזרע שאנו זורעים עתה בעשיריות שנים להוציא פרי טוב.

מקרה אחד לכל שאלה ושאלה בחיינו. הנה זה מקרוב התעורר בקרב צעירינו רעיון תחיה השפה, לעשותה לשפה מדברת. לא נדע אם יש ממש להרעיון הזה בארצנו אם לא, אולם הכל מודים ולית מאן דפליג כי יש לו אחיזה בארץ אבותינו, מקום הורתו ולדתו, וגם בארצנו אם יתוספו לנו על ידו איזה מאות קוראים עברית די לנו, וכדי הוא הרעיון הזה להטפל בו, כי זכות של קנין־נפשות חדשות יעמוד לו להגין עליו מכל צר ומשטין, והאם לא היו הסופרים עבריה צריכים לשמוח בו? והנה גם הלום ראינו מחלקת של סופרים ופלפולים של מפולפלים המקשים; וכי אפשר הדבר להתקיים? ועל דגל קטני־אמונה אלה יסעו הפוריסטים והאנטי פוריסטים, הראשונים כהאחרונים מרפים את ידי הצעירים בדחקם את הקץ, הראשונים בדרשם לתת להעם את שפה קדש

שימה בפיהם ביום אחד, והאחרונים הדורשים תלי תלים של הלכות על דבר שלא נולד עדיין, עובר במעי אמו. להראשונים נאמר; אל תחפזו בדרך, יוכל היות כי הזמן יעשה גם את התחית שפתנו לדבר שאפשר, וכל בית ישראל בחוג משפחתם ידברו עברית תחת זארגאן, ואם חזון שוא נחזה והחלום הזה שאנו חולמים לא יתקיים, הרי הרוחנו לפחות מאות נפשות או אולי אלפי נפשות שקוראים עברית, ושפתנו הקרושה לא תהיה כספר החתום לפניהם. ולהאחרונים נאמר הניחו להם לצעירינו, ידברו ככל העולה על רוחם, יקחו מלים מכל אשר יעלה המזלג, ידברו בהשנים הראשונות כאשר ידבר בן רוסיא הקטנה רוסית או הפאמעראני אשכנזית, לאט לאט ברבות הימים ובהמשך הזמן והסופרים הטובים יהיו עמלים עמהם לברוא להם מלים מלאכותיות חדשות, נוכל לקות כי שפה ברורה תהיה לנו תחת שפת עלגים, אז רק אז נוכל לקות כי שפה אחת ודברים אחדים יהיה לכל העם הדובר עברית.

באמרנו שפה ברורה אין כונתנו לשפת כתבי הקדש ישעיה והאחרונים, לא, גם המלומדים הגדולים והסופרים הטובים שבכל אומה ולשון אינם מדברים דבורם הפשוט בשפה ספרותית, כי שפה לדבר לחוד ושפה לכתיבה לחוד, ורק שדבורם יותר נאוה ויותר מדוקדק מאשר ידבר העם שלא למד.

והנה בבואנו לברוא ניב שפתים לשפתנו החובה עלינו להעשירה במלים זרות שחסרונן נרגש מאד, ואוסרים את המדבר כבכבלים, הנה התלמוד והמדרשים שדה רחבת ידים לפניכם, קחו סמנה ככל אשר תאוה נפשכם, ואל תאמרו כי בנים זרים הם שנולדו על ברכי אמנו הזקנה, והם מדיים פרסיים יונים ורומים ולא לנו הם, אל תאמרו כזאת, טובים לנו המלים האלה שכבר קנו זכות אורח בספרתנו, ופירושן כבר נתישן אצלנו, ובאמרנו איזה מלה תלמודית או מדרשית אין אנו צריכים עוד לעמול ולהבין את באור המלה ופירושה למי שנאמרה, כי רוב הקהל שלמד בנעוריו בחדרים ובתי מדרשות יבינה היטב, מאשר נאמר לברוא חדשות שאז נצרך לפרש את באור המלה לכל הקהל, ואי אפשר גם שלא ימצאו מערערים וחולקים על באור כל מלה חדשה שתתחדש בבית מדרש של איזה סופר, מה שאין כן במלות תלמודיות שלא תפול בהן מחלוקת.

לזאת אמרתי לתת לפניכם הקוראים את שרשמתי לי בדרך למודי, מלים שיכולים אנחנו ליהד, רוב המלים ידועות לכל הוגה ולומד, ואם טעיתי במובן איזה מלה על הסופרים להעיר, ולא הבאתי פה אלו המלות שכבר הכניסום הסופרים תחת כנפיהם, ומשתמשים בהם בפרהסיא בבית הספרות ולא יתבששו, כי הן כבר כיהודיות נחשבות בעיני הקהל, והבאתי רק את המלים שסופרינו נקיי הלשון הכותבים גם היום „על טהרת השפה" את מליצותיהם מביטים עליהן בעין זעם, ונרתעים לאחוריהם כאלו הכישם נחש בראותם מלה כזאת במאמר עברי, הבאתי רק את המלים שמשתמשים בהן סופרינו ברוחק לפרקים או שאינם משתמשים בהן כל עיקר, שלא זכו לדחוק את עצמן לבית הספרות, ופוריסטינו לאומי־השפה ופטריוטי־הלשון עומדים כצר נגדם, ותולים חרב על הפתח וגוזרים; הנכנס יכנוס והיוצא אל יצא, ננסה בעת אולי תעמוד להם השעה ורוח והצלה יעמוד להן על ידי כי יזכו להכנס לדבור ולכתיבה, ולא מצאתי לנחוץ להביא את מקור כל מלה בתלמוד ומדרשים, כי ספרי־מלים פתוחים לפני כל איש.

אוצר מלים.

פהאנטאזיע	פנטסיא	אייטער, מאטעריא,	סונלא
נטראן	נטרון	אנשטעקענד, ווראזליוווע	סקב
געשוואללען, אויפגעהן בבצק	תפח	קאלאניע	קלניא

)(

עמוד העומד באמצע הדרכים	
להורות את הדרך	אטלים
צעטטעל	פתקא
נאך טיש , דעסערט	טיני תרגימא
סוחר בעורות , לעדער האנדלער	צלעא
חוקר דין , סליעדיוואטעל	קסנטור
המתלמד אצל בעל מלאכה	שוליא
פפֿארטכען , פתח השער	פשפש
זוג המקשקש בתוך הפעמון	ענבל
פלודערער	פטיט
סטענאגראפיא	נטריקון
בית מלאכת שכר	נזייתא
ארמע , פולק , אנשי-חיל	לגיון
מקום שיושבין התרנגולים	לול
פאליפ , צמח בשר חי בחוטם	פליפוס
נטריום	נוטירי
זאפט היוצא מן הפרי	מוהל
צמחים שמעשנים בם את הבית	מוגמר
היפאטהעק	אפותיקי
שאך ברעט	גרדשיר
קאנטראקט	עטרא
סאמאוואר	מיחם
מטפחת לנגב בה את הידים בעת האכל ,	מפה
כתב הזמנה לעמוד בדין	דסקא
וואננע , כלי שרחצין בה	אמבטי
מונדיג , שמלאו שנותיו של האיש	בגר
גוממע	גומי
מענשען פריינד	הומני
טהיר גארטען , גן החיות	ביבר
מזכיר , סעקרעטאר	סקרטור
שטר בית דין לגבות מנכסי הלוה	אדרכתא
לאמטער , נר סתים מכל צדדיו	פנס
פאפ , לאם . דבק להדביק את הניירות	קולן
פעדער מעסער	אולר
לאסט טרעגער , נושאי משא , סבל	שקולא
שטר צואה	דיתיקי
פרעססע	מכבש
געניצען , שהאדם פותח את פיו	פהק
אכסענטרייבער ,	בקרא
דסציפלינא	דסקאפלין
ארכיטקטר	ארכיטקטים
ראש השודדים	ארכיליסטוס

קוויטונג	שובר
רופא בהמות	אפייטרוס
מקום שהנהר יחרב ויבש באמצעיתו	שרטון
קאמפראמיס	קומפרומיס
העפט , רשם שנשאר במקום המכה	צלקת
בעצירק , קרייז ,	פרוור
פראטיקאל	אנאלוגין
פראקוראר	אנטידיקוס
	(אולי צ"ל אנטידימוס ?)
מחלה , וסליחה , אמנעסטיא	דמוס
יאהר מארקט , יריד	יריד
קוכער , קאך , היודע לבשל	מגרם
האנדטוך שמתקנחין בה	אלנטית
מאנאפאל	מנפול
מצבת זכרון שמעמידים לכבוד	אנדרטי
שלייפשטיין	משחז
פאדריאד , להעמיד לאנשי חיל	
את צרכיהם	ספוק
אפעלאציאן	אנקליטין
ברוך שטיק , שברי כלים	גרוטא
שיר תהלה	המנון
כלי מיוחד למים	חצבא
תקון פתילה , אבשנייצען	מוהט
לינירען ,	שרטוט
וואלגער האלץ לגלגל בו את העיסה	מעגילה
בית הספר , שקאלע	אסכולי
קאמיקער ,	בדחן
אלפהאבים	אלפאבית
פראנזין , התלוים בשולי הבגד	מלל
שכר החיל	אפסניא
פלייש באנק	מסחתא
גאסט הויז	אושפיזא
גאסט הויז ווירטהה	אושפיזכנא
געהיים ,	מסטר
שעף זאנדאמעריא	רב מסטורין
זויער מילך	נסיובי דחלבא
יאטקע , חנות שמוכרים בה בשר	מקולין
אייבערראק , בגד עליון	סקטור
מולטער , שלשין בה את העיסה	עריבה
קאמיטעט , וועד אנשים	קומיטט
קאראוואנע	שיירא
שיפ'ס קאפיטאן	קברניט

צוגלייך	אגב
מים מרים, ריצינום שמביאים	
את האדם לשלשול	קטרטון
אים געגענטהייל	אדרבא
טעם וסבה מדוע יחזור בו	
מדבריו	אמתלא
איבער געוויכט, שמכריעים את	
כף המאזנים לצד אחד	גרומא
משתה נשואין, חתונה	הלולא
אסטראלאג, חוזה כוכבים	אסטרולוג
חולי שבאה מחמת תאוה	בולמס

ריב אייזן, כלי חרי שמהדקין	
עליו שומים וכו׳	פומפיא
סטראנעס, חוטים המתוחים על הכנור,	פארות
ניסען, קול היוצא מן האדם	
מפיו העליון או התחתון	עטוש
פעדאגאג	פרגוג
טאנץ מייסטער	ארכיסטרים
זאקען, בתי רגלים	פזמקאות
מיסט קאסטין	פוחלץ
גישוועסטערקינד	קנשוברין
אפּפּען, פערעפענט,	פומבי

המו"ל.

סדר למשנה.

הכל תלוי במזל ואפילו ס"ת שבהיכל. אמתת הפתגם הזה נראה גם בעולם ספרותנו הקטן, הרבה הרבה שאלות יש לנו, הרבה הרבה פתרונים וגם הרבה פלפולים וויכוחים על כל שאלה ושאלה, וכמעט שאין לנו מקום פנוי עוד בחיינו לשפוך עליו אף טפת דיו אחת, על הרבנים המלמדים והחזנים, על המזגגים ועל הסנדלרים ועל החייטים, כבר הרבו סופרינו הטובים והבינונים והגרועים דברים, שאלת החנוך שאלת החיים ושאלת הדת היו לכלי חפץ לסופרינו להתפלסף ולצאת בכשיל וקרדומות איש וכלי מפצו בידו להרוס ולנתוץ ולשבר את אשר בנה הסופר רעהו, והם לא ידעו כי משפט כתוב; על דאטפת אטפיך, ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו, ויבאו הסופרים אחריהם ויהרסו ולא חמלו גם את דבריהם הם, עד שבאמת נוכל לקרוא על העת הזאת; חשכו הראות בארובות שאין אתנו יודע הלכה ברורה. בכל זאת משבח אני את הסופרים האלה אשר על כל שאלה ושאלה ירבו שאון ויכניסו מהומה בעולם ספרותנו, יקרים הם לנו השאון והמהומה בספרות המעוררים את רגש החיים בקרבנו, בתקותנו כי לאט לאט ימס הקרח הנורא הנטוי עלינו, לאט לאט יביאו לבב חכמה בקרבנו לדעת ולהכיר את עצמנו, לדעת ולהכיר את מצבנו ויהוסנו לזולתנו, כי לא איתן מושבנו, והזמן לא שם עוד בסלע קן ישראל, כי עלינו לפעול ולעשות עוד הרבה למען נחיה ונקום לאורך ימים, המלחמה עוד כבדה, מלחמת קיומנו, מלחמה עם הבערות הנפרזה ומלחמה עם ההשכלה הפרוצה ואם לפי הנראה לא עשתה עוד יד הסופרים גדולות, וימינם לא נאדרי עוד בכח לפרוש ממשלתם ממשלת הרוח על העם. בכ"ז לא נבוז להם ולא נקל בכבודם חלילה, חביבים הם לנו אפילו עם עצותיהם היורדות לטמיון ואין להם אחיזה בחיים, הרי אני מאמין באמונה שלמה שאף מאמר אחד ממאמרי הסופרים בעלי הכשרון לא ילך לאבוד, כל מאמר ומאמר אם יכתב רק בהכשר דעת יקח שבי לב אחדים מהקוראים, וירכוש לו נפשות אחדות שיהגו כמהו ויהיו המימי-דעים עם הכותב. הנפשות האלה המפזרות שיעשה לו הסופר במאמרו, אינם נראים אמנם לעין הקהל ולא ידעם, אולם ברבות הימים כשיתלקטו השבלים הבודדות אז יהיו לקהל גדול הוגה וחושב כדעות הסופר. זאת ראינו בימים האחרונים בשאלות אחדות שהעלו סופרינו הטובים על הבמה, שאף שראשיתם

)(

היה מצער מאד. בכ"ז לא התרשלו מלדבר ולעורר עד כי סללו להרעיון הקדוש דרך בלב האומה כלה, וגם אויביו השלמו לו, והנהיה פתאום הדבר הזה? מאה סופרים נסו את כחם להרעיש את לב העם במאמריהם לטובת הרעיון ולא עלתה בידם עד שבא הסופר המאה ואחד ולו הצליח לקנות את לב העם? ורק לו לבדו ההוד וההדר העז והתפארת כי דבריו נכנסו ללב הקוראים ויעשו את רצון שולחם? לא, ולא, לכל אחד מהסופרים יש חלק מה בהרעיון הקדוש הזה, כל אחד מהם הביא אנשי חיל אחדים לתרומת הצבא לצבוא על המצוה הגדולה הזאת, כל אחד בעתו ובזמנו רכש לו לבבות אם מעט ואם הרבה, ורק הלבבות האלה היו רחוקים זה מזה, אנשי חיל אלה ישבו במנוחה ולא התפקדו לצאת המערכה, והמאמר האחרון היה כעין סיגנאל להחלץ חושים, ויהי כאשר נתקרבו האנשים האלה וראינו כי יש לנו חיל מתנדבים גדול מחנה כבד לוחמי מלחמת הרעיון פרי עבודת הסופרים בזמן כביר.

כמו בשאלה זאת כן בכל השאלות אם רק לא תרד מהר מעל הבמה ורק הסופרים ירבו למשמש בה בכל שעה ושעה, ירבו גם שאון ובלבד שהקלות לא יחדלון במהרה אז יפעלו מעט מעט על לב הקוראים ודברי הסופרים לא ישובו ריקם.

בדעתי את זאת ידיעה ברורה אומר להציע שאלה חדשה והיא שאלת; בתי ספר לרבנים, שאלה אשר ביד כל הלומד לפותרה בעצמו אם רק יבין כי צדקו דברנו, וכי משפטנו אמת והגיון לבנו צדק.

רואה אנכי אותך הקורא מניע כתפותיך כמשתאה לאמר הלזאת תקרא שאלה חדשה, וכבר נשפך עליה הרבה קבין של דיו, וכבר הרבו לדבר בה הסופרים בסכ"ע כל אחד לפי דעתו והשקפתו, אולם כתר לי זעיר. שאלה חדשה אני מציע, שאלה שלא עלתה עוד על שלחן הסופרים, ובאמת רב ערכה להיהדות ככל המזן השאלות הנדרשות בפומבי, וראוי מאד לשים אליה לב לפותרה כראוי, למען תתברר ותתלבן בבית המדרש.

באמרי בתי ספר לרבנים אין כונתי לבתי זעמינארים כמו בחו"ל. כלומר ליסד בתים שלומדים בהם חכמות וידיעות חיצוניות וגם למודי קדש, כי נחוצים לנו מלומדים בלמודי חול לרבנים, לא, הכל יודעים והכל מודים כי עיר ליטאית שכל בניה למודי תורה שאין לך כמעט עיר קטנה שלא ימצא בה אחד או שנים מופלגים וחריפים, עיר כזאת לא תזקק לרב שחכמתו קודמת לידיעתו בתורה, ואם יפתח הרב את דרשתו בחרוז אחד משירי האמער לא אספוק אף רגע כי קהל השומעים ישמט אחד אחד. ושנחייב את המתחנכים להיות רבנים כי ילמדו שפת המדינה וראשי פרקים בידיעות הנחוצות לעומד בראש קהל ועדה. ולמענם כל הטורח הזה ג"כ למותר, אין לך צעיר בישראל ביסנו שלא ילמוד שפת המדינה, והרבנים בדור יבא ידעו מעצמם אף מבלי פעולתנו אנו את אשר עליהם לדעת סלמודי חול, ועדים הם רבני פולין הצעירים המוסמכים מהרשות שאין לנו צורך כלל להוציא הוצאות ולטרוח בשבילם ללמדם את שפת המדינה וכו'. על מה אני דן על הרבנות בעצמה, מאין נקח לנו רבנים בדור יבוא אם דורשי תורה יצערו מיום אל יום, בתי-המדרש שוממים מבלי באי שעריהם, בנינו יצאום ואחרים למלאות את מקומם אין, ואם לא נדאג להמעטים השרידים היחידים אשר בתורת ה' חפצם להקים מהם מורי הוראות ורבנים, יש לפחוד כי ברבות הימים יחסרון לנו רבנים יושבי על מדין, אבאר את דברי.

כל באי שערי התלמוד יודעים כמה הפליגו חז"ל במצות ת"ת. המצוה הזאת השומרת אותנו מכליון מוסרי חביבה היתה בעיני מיסדי התורה שבעל פה, והפליגו בשבחה עד מאד, יודעים היו כי רק בה בקיומנו בין העמים, ורק בעזרתה נחיה ונתעודד בלאומים השונים אשר סביב שתו עלינו, ולכן הרבו לעורר ולהזהיר את העם עליה, ויתנוה עליון

על כל שארי המצות הרבות, ברעתם היטב כי אף אם ישמן ישרון ויבעט בכל המצות המעשיות, ויזנח אלה עשהו, אם רק לא ימאס את תורתו, והיא תהיה חביבה עליו להגות בה ולשקוד על פתחיה אז המאור שבה יחזירו למוטב. אבל אם יזנח ישראל טוב (אין טוב אלא תורה, ילקוט) אויב ירדפו וישיגו, להכחיד קימו מן הארץ.

אולם האומר כי להלמוד הפשוט מבלי כל מטרה נשאו חז"ל את עינם, להלימוד היבש מבלי מצוא בו כל תועלת, וכל חפצם היה רק להרבות ספסלים בבתי מדרשות, ולהושיב עליהם נערים לינע אותם, ותו לא מידי. האומר כזאת אינו אלא טועה, כונתם היתה בהרבותם לספר בשבח מצות תלמוד תורה כי יהיה להעם רבנים מורי הוראותיו, כי יהיו יודעים לסטרי בשמעתא ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ע"ז מורים דבריהם בשבת ל"א באמרם כי לעלמא דאתי ישאלו להלומד „ההבנת דבר מתוך דבר" מורה באצבע כי בעסוק האדם בתורה לבד מבלי ידע להשתמש בידיעתו להבין דבר מתוך דבר לא יצא ידי חובתו, אף כי בלמוד פשוט מבלי הבין כאמירת הזהר שנחשבת למצוה אף אם לא ידע גם פירוש המלות, ומה יקרים הם דברי המדרש בשיר השירים פ"א; ד"ת משולים למים מה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע, כך דברי תורה אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע, כי זאת היא תכלית ומטרת הלמוד, ולא שתהא גמרא גמור זמורתא תהא. הם לא מצאו כל תועלת אם גסי המח ועבי השכל ימלאו את בית המדרש, מבלי שתרויח מהם היהדות והעם מאומה, בנים כאלה שלא יצלחו ללמוד התורה, שלמדו חמש שנים ולא ראו סימן ברכה בלמודם (חולין כ"ד) צוו לחנך כי ישא עליו עול דרך ארץ למסחר או למלאכה (פסחים קי"ג) והזהירו על החכם שהגיע להוראה כי חייב הוא להורות (סוטה כ"ב), והחמירו בעונש המתרשל להורות משום שאינו רוצה לבטל מלמודו (שמות רבה פ"ל). כל אלה הדברים מורים בעליל אל איזה למוד כונו חז"ל, וכי כונתם היתה ללמוד המביא תועלת, ללמוד שירויח מטנו העם, והזהירו על כל תופש תורה כי חכמתו בחוץ תרנה, שלא יעצור אדם התורה לעצמו ולמשפחתו אלא יפוזרה לכל באי העולם (לקח טוב שמות כ'). ועוד מאמרים למאות המפוזרים בספרי הש"ס ומדרשים, כמו שהראיתי בספרי חיי היהודי על פי התלמוד.

והנה מה מאד נשתומם על המראה ויפלא הדבר בעינינו בראותנו כי גם בזה שגינו ולא נתנו לב להבין אל עומק כונת חז"ל מיסדי התורה שבע"פ. גם בזה הלכנו בדרך רחוקה מבלי שים לב אל הגרעין שבתוך הקליפה. היודע ובקי בהלכות ישיבות ובתי-מדרש יודע כי תשעים ותשעה מהבחורים הלומדים ושמים לילות כימים על התורה לא יצלחו להיות מורי הוראות בישראל, לא משום שאין להם כשרון ללמוד התורה. לא, יש בהם הרבה חריפים ועוקרי הרים בסברא, יש בהם הרבה בעלי-זכרון טוב ושכל הישר, אלא שאופן למודם אינו מתאים לאופן הלמוד של בעלי ההוראה, ומה ידאב לבנו בפגשנו אנשים שבלו כל ימי בחרותם בישיבות, והקריבו את חלבם ודמם על מזבח התורה, והם אמנם לומדים ומופלגי תורה ובכ"ז לא הגיעו להוראה, ואם נשאלם שאלה פשוטה שבפשוטות כף של חלב שנתחב בקדרה של בשר לא ימצאו את ידם ואת רגלם, והם בבואם למקום שיושביו אינם בני תורה, לא יוכלו להועיל להם בידיעתם מאומה. כי הרי הוא כאותו שלא למד כל עיקר, יודע הוא כל פרטי דיני שור הנסקל ועדים זוממין ורק בשאלות הנחוצות שאלות איסור והיתר המצויות לא ידע בין ימינו לשמאלו.

יודעים אנחנו כי להיות מורה הוראה דרושה ידיעה עמוקה בכל הש"ס, כי דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, ומי ששם רק עינו בספרי התשובות של רבנינו עד מהרה יוכח כי אי אפשר לפסוק כהלכה מבלי ידיעת גם סדר קדשים וזרעים. על אופן הדומה לדמות מלתא למלתא, ולהעזר משקלא וטריא בענינים שאינם נוהגים

בזמן הזה, אבל יודעים גם אנו כי לא לכל הרבנים יפול חלק בהפלפול ההלכותי להיות מורה הוראה גם לרבנים, רוב הרבנים דנים ומורים רק בעירם בשאלות שאינן צריכות לשאלת חכם, בשאלות הכתובות ומפורשות בספרי הפוסקים, ואם הקרה לפניהם שאלה שלא פורשה בספרי השו"ע יפנו אל הרבנים הגדולים להורותם מה שיעשו. א"כ איפוא הדבר מרוע לא נראה לגדל לנו לפחות רבנים כאלה מורי הוראות בינונים שידעו להורות לפחות בשאלות הדירות ומצויות? ואלה אשר שאר רוח להם, אלה אשר מגבוה זכו בכשרונות טובים מעצמם יצמחו, ומבלי עסלנו אנו יהיו לגאונים היודעים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

כי לא כהימים הראשונים הימים האלה, אז שהתורה היתה חביבה על עמנו, וכל בנינו נכנסו לבית הספר והקדשו לתורה ולתעודה, אז לא היה כל רע אם מן המאה שנכנסו לגמרא יצא אחד להוראה, אחד אחוז ממאה יודע להורות די היה לעמנו למלאות את כל עיר ועיר אף הקטנה שבקטנות במורי הוראות שנים או שלשה. לא כן עתה שאוהבי תורה ימעטו מיום אל יום, וכבוד התורה ידל משעה אל שעה. עכשיו שמתמעטים הוגי תורה, הלא בצדק נוכל לדאוג כי חסר יבואנו ברבנים יודעי דת ודין, אם לא נתאמץ לפחות לראות כי לא יאבד לנו אף תלמיד אחד בלמדו שלא כסדר הנצרך להוראה. גם עכשיו אם לא נשתדל להקן את הקלקלה הזאת בסדר הלמוד של בחורינו שנפשם חשקה בתורה, להוציא תועלת מלמודם נפחד מאד כי בעבור ימי דור אחד והחזיקו שבע עירות במורה-הוראה אחד לתת את כתר הרבנות על ראשו, כי לא ימצאון לנו רבנים די צרכנו, ותחת אשר עתה יש לנו קהלות שמשתמשות בב' רבנים — לחרפתנו, כאלו נחלקה ההורה לב' תורות — יבוא יום באשמתנו שבני העירות הקטנות יצרכו לנסוע כשתקרה להם איזה שאלה לעיר הקרובה או הרחוקה, ורק רבני — גליל יהיו לנו.

על הקלקלה הגדולה הזאת בסדר הלמוד שנהגנו בו עד עתה מצאתי לנחוץ להעיר הפעם, יודע אנכי כי לא טוב אנכי מחברי הסופרים, וכי דברי לא יסבו עליהם את עין רבנינו וגדולינו שיחיו כי יהאספו יחד ויקבעו סדר-הלמוד לרבנים, כלומר סדר הלמוד לצעירינו שיוביל אל המטרה הרצויה, כי בגמור הלומד את הסדר שיקבעו ידע להורות ועטרה של רבנות פשוטה תהיה הולמתו, אולם יודע גם אני כי אלה צעירי הצאן ההוגים בתורה ישימו לב לדברי, באזני אלה אשר רוח הזמן צרר גם אותם בכנפיו, ויודעים כי קשים בעת הזאת מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, וכי מלחמת הקיום כבדה מאד בזמן הזה, וירדפו גם הם להשיג מטרה בחיים וליהנות מעמלם לאכול פירותיו בעולם הזה. באזניהם יכנסו דברי ויעשו רשם, וכל אחד מבלי שתהיה לפניו דרך סלולה, דרך שכבשוה גדולי התורה, יבקש לו דרך לעצמו להגיע אל מטרת הרבנות, למען שלא ייגע במבחר שנותיו מבלי כל מטרה חומרית, ואם גם הסופרים מצדם לא יתנו דמי לקולם, וירבו לעורר את אזן גדולינו על המכשלה הזאת שתחת ידם, אז אין כל ספק כי לאט לאט ילמדו הרבנים להבין את דברינו הצודקים, ויחלו לעשות את אשר משמרת עבודתם נוטלת עליהם.

המלאכה הזאת לעשות פראגראממע למתעתדים להיות מורי-הוראה לא קלה היא כאשר ידמו רבים, ולא תעשה בידי רב אחד. עוד יזכרו הקוראים שזה לא כביר הרעיש אחד הצעירים את עולם הספרות בשאלתו להודיעהו דרך נכונה בלמוד התלמוד, וינוע מרבנים לסופרים ומסופרים לרבנים, ומכלם יצא בפחי נפש, יען כי השאלה הזאת דורשת ידיעה עמוקה ומקפת את כל הש"ס וספרי הפוסקים. ואז כשיכנסו בעלי תריסין כאלה לישיבה וירבו לעיין בהשאלה הזאת אז רק אז תוכל למצוא לה פתרונים כראוי, ולא מאת הסופרים תפתר כהלכה. הצעיר הזה כתב גם אלי, אבל לא בתור שואל בא

)(

אלי רק כמשיב על שאלתו, כי ה' הירשנזאהן מצא את המפתח להיכל תועים זה, ואחרי ששמנו עין על סדר הלמוד שלו, לא מצאנו את אשר בקשה נפשנו, ואם בסדר-למוד פשוט כבד הדבר לעשות סדר אף כי בלמוד להוראה.

התאספו רבנינו והבו עצה הלם, חבל על כשרונות צעירינו הוגי תורה כי ילכו לאבוד באשמתנו אנו שלא נדע להשתמש בהם כראוי, ולהוציא תועלת מעמל בחורינו שהקדישו ימיהם לתורה.

המו"ל

דבר שנתחדש.

מלואים למאמרי „אור הגנוז בחכמת האמת" ודברים חדשים לשאלת הרבנות.

באשר נוכחתי כי רבים מקוראי מאמרי לא ישיתו להם לרעיוני וגם אלה אשר ישיתו להם מעט מאד ישאר הרושם בתוך לבבם, לא מעומק המושג וחסרון המשיג כי אם מחמת המחלה הכללית של עמנו מחלת היאוש וספק, היא האוכלת את בשרנו וגם עצמותינו תגרם לאמר האמנם יעלה בידינו להתרפאות ממכותינו ופצעינו אשר הוכינו ונפצענו מבית ומחוץ מאת מאהבינו ושונאינו, „אם לא מן השמים ירחמו" יאמרו המאמינים „אם לא יד הזמן תרפא" יאמרו המשכילים אבל שוא פעולת האדם והבל ותהו היא, ובפרט כי בזמנינו כמעטו מאד המאמינים ברפואות סגוליות שהאמינו אבותינו כי יש כח ביד חכמי אמת ועובדים לרפא חולים בחכמתם, ולהסיר רוח רעה ופרפור אברים במאמר פיהם בהשבעות וקמיעות, ואיך יתנו לב להאמין כי באור הגנוז בחכמת האמת לבד תעלה בידם על ידי תלמידים (לא ע"י חכמים) לרפא מחלת עמנו הפנימות והחיצונות, להסיר האפל והמחשך השורר בתוך אהלינו פנימה ולגרש ולפזר את ענני הבערות והערפלות אשר על שמי אהלינו מבחוץ. אבל נא אחי ורבותי האמנם אודה ולא אבוש כי התרופה אשר אני מציע היא תרופה סגולית אבל יש לה מקור נאמן בתולדות חית עמנו ויסוד קבוע מדי תקופה ותקופה לקבלה בפנים חדשות, והאמנם כבר נודע פתגם ההמון „במקום שאין ברירה אין לבטל ולהשביל את כל" והאם לא היה כן לעולמים פעמים רבים עת נלאו הרופאים הטבעיים ואמרו נואש לחיי החולה ובאו רפואות סגוליות ועשאו על פניהן והחולה קם מחליו אשר חלה ויהי כאחד האדם לתמהון לב הרופאים, יהיה הדבר מאיזה טעם שיהיה אם יש מקום לתרופות סגוליות בטבעם או רק באשר יגלה מזה כי החולה הזה לא היה נחלה כלל בחולי עצמי וטבעי רק בחולי סגולי, רוחני, דמיוני וע"כ לא יכלו הרופאים הטבעיים לרפאו יהי מה שיהיה אחת היא לנו, ידענו בבירור שגם הרופאים לא יכחישו זאת כי ישנן מחלות רבות אשר קצרה יד הרפואה הטבעית לרפאותן ורק ביד רפואות בלתי טבעיות לרפאותן, ומי זה לידינו יתקע אם לא גם מחלת עמנו הינה מסוג הזה וע"כ לא עלתה לה ארוכת רופאינו הטבעיים, ואבוא עתה לשאלת הרבנות אשר נפלה בין סופרינו גם בספר הה"ג הראשון תלונה רבה ישמיעו עלינו „אתם רבנים יושבים על מדין למה אתם מחשים? האין עזרתה בפיכם לתקן ולחדש בקרב עדתכם פנימה בסדרי החינוך הפרט ועוד הנה רב כח בידכם, דבר הרבנים עוד קדוש ואהוב למרבית שלומי אמוני ישראל".

)(

אבל לא אחי המחלה הזאת היא אך מחלה סגולית מקרית ובלתי טבעית ואיננה תלויה כלל בהרבנים, ולדעתי הענים אך ברפואה סגולית שהערתי יוכל להעלות לה רפואה שלמה והוא כי ישאו הרבנים על לבבם קמיעה „הברכה בתורה תחלה" וע"פ אור הגנוז בחכמה האמת בזה יתרפאו וירפאו אח"כ גם מחלת עמנו, ולמען לקרב הדבר אל השכל כי הרפואה הזאת יש לה מקור נאמן בתולדות עמנו, אמרנו לבוא פה בדברים ברורים וקצרים הסבת אי הרגש ואי חפץ של רבנינו לעשית תקונים וחדשות בסדרי החנוך ובהכנסותינו הפנימיות הפרוצה לשמלה, ועל מה זה נשתנו רבני זמנינו מהרבנים לפני שנות מאות שעברו ופשם על תקוני בני עמם ונבדלו רבני רו"פ מהרבנים היראים באשכנז אשר הרגישו בהכרת תקונים חדשים גם נגשו אל פעולות נמרצות, (ידעו נא אחי כי לא דעתי לבד אני מביע בפה רק דעת רבים מגאוני וגדולי זמנינו אשר באתי עמהם בדברים ובפרט זה יד"נ הרב הגאון מו"ה אד"ר שליט"א אשר זה שנים רבות נושאים ונותנים אנו בזה) אבל לא אחי כי אמנם באמת נשתנה מצב הרבנות כיום ברו"פ משנות מאות החולפות ומה נחלש מעמדו אצלינו מאצל אחינו היראים באשכנז, לא הדבר הזה מסבות חצוניות באשר כי על זה יטענו הסופרים כי הרבנים אשמים בזה מצד הנהגתם אבל הדבר מסיבתו הפנימית.

זכרנו ימים מקדם ותשוח עלינו נפשינו, אז המשנה והתלמוד לבדם היו מושלים בעמנו „רו"פ", הרבנים בעדה היו שרי עדתם אשר רדו על ידם, הרבנים הצעירים שמעו לקול גדוליהם, כל ההמון חכו בבאור מצות התורה אל פי הרבנים בעדתם, בני העדה נגידים ואצילים היו מתומכי הרבנים ותלמידיהם באשר האמונה היתה חזקה כי תומכיהם מאושרים, ככבדיה לא העיזו לבקש חשבונות רבים מאת רבניהם באשר ידעו כי רק ע"פ משנה והתלמוד דברי רבותם נגזרים אשר עמוק ורחוק הוא מהם להביאם במשפט, אז לא היה נודע לכלל המונינו מושג מצות עבודת ה' השגגה כי אם מושג לימוד התלמוד ולהחזיק ידי לומדי תורה, אבל לא כן עתה הנה אמנו המשנה והתלמוד קומטה [חלילה] מזוקן ועתה גם ראשי גאונינו לא יפסקו הלכה למעשה מהתלמוד, וספרי הלכה רבו למאד קצורים מקצורים שונים ונעתקו גם בשפת המונינו ונעשינו עתה כלנו חכמים כלנו מורים וכאשר הערתי בספרי פ"ש.

נוסף לזה נודעו עתה אחים גדולים להרבנים בארצנו רו"פ (מה שלא ידעו זאת הרבנים באשכנז) אשר חוב על הרבנים לכבדם, נודעו בארצנו רו"פ אצל עמנו ספרים חדשים בעבודת ה' ואחים גדולים העוסקים בהם הם המה ספרי מוסר, וספר הזהר, וספרי קבלה ליראים [בקהל המתנגדים] ספרי עבודה וחסידות בקהל החסידים, ספרי השכלה והחכמה לנאורים ובכל אחת מאלה נמלאו המון תלמידים וחברים המקשיבים להם שאינם נכפפים כלל תחת הרב ועוד מתגדרים נגדו על כי מעוטה הוא ידיעת הרבנים בחכמות האלה, ראשית באשר אין הזמן מספיק להם אחרי למודי ההלכות גם העיון והמחקר בספרי דרוש ואופן הגדתם בדבור הנצרך למו בזמן ההוה הלוקח מהם מבחר עתותם, ואיך תשאר להם עת לעבוד ולעיין בספרי המוסר והזהר והחסידות אשר נתארך ונתרחב בספרים הרבה אין קץ, שנית הן המה הרגילו תמיד בלמוד התלמוד והפוסקים אשר תניח מקום לשכל האדם לדון מישרים ולהסתכל חפשי לקבץ בשמי ענג בשדי עבודת ההלכה, ואיך יבואו לעבוד בשדה המוסר והזהר וכו' אשר ההכרח לקבץ ולאמלא את כל שכלו אל מקום שם רוח מורו הנחהו.

והנה עתה בארצנו בכל עיר ועיר ימלאו שלשה אחים שונים המתגדרים על הרבנים, וכולם יבואו לו לא בתור תלמידים המקשיבים לקולו אך בתור שופטים השופטים את שופטיהם לכוף על הרב כי יקום לעזרתם וכולם ספריהם בידיהם, הלא יבואו בעקיפין על

הרב כי עליו החובה לעמוד בפרץ ולהוסיף סייגים לסייגים כמו שאמר הקנה ולקנא קנאת ה' במדה נפרזה ומבלי לשנות לחדש מאומה, ומעבר מזה יבאו בני דור החדש בשם ספרות החכמה לבקש מהרבנים לחדש חדשות להיות מתיר אסורים, היוכל עתה בעתות כאלה כל רב לפעול מאומה אם אלה נגד אלה מושכים אותו כחמר גמל ומשתמשים בערבוביא למשול על הרב בעקיפין.

ולבד כל אלה נודה על האמת כי עוד לא נברר כראוי לרבנינו דרך נכון אשר בו נלך ולא ניעף, התודה לה' חיים אנו ומרגישים אנו מה הזמן דורש מאתנו ומה המה משאלות החיים, אבל אנחנו גם תלמידי המשנה והתלמוד אשר תורתנו אהובה ויקרה לנו מחיינו, ומוכנים אנחנו למסור נפשותינו באהבתה כל שעה, ולא לנו לכוף ראשנו מבלי למלא משאלות ה' ותורתו ומשאלות עמנו למען לקיים משאלות הזמן והחיים, וכאשר לא כפפו עמנו את תורתם וזכותם זה אלפי שנה לפני המית שאון עריצות והבערות כן עלינו לבלי לכפוף תורתנו וזכות עמנו לפני המית משאלות ההשכלה הנפרזה, ועלינו אך לדרך בדרך כזה אשר ישא עליו תכנית האמת והשלום דגל רבנינו מאז, תקונים כאלה אשר ימלאו משאלות ה' ותורתו עם משאלות הזמן והחיים יחד, והזדוגות אלה יחד קשה כקריעת י"ס, ובכל הד' מפלגות שונות הנמצאות בזמננו לא נוכל למצא כמו התאחדות אלה יחד, משאלות התורה ועמנו עם משאלות הזמן והחיים, ולא למותר נחשוב אם נציע בקצרה שרש כל דרך ע"פ אהבת האמת והשלום ולבקר אותה בבקורת אמת ושלום.

הערתי בהקדמתי לספרי פ"ש כי התנועה אחדות עמנו זה כמאה שנה ונפרדנו לארבעה פלגות מיוחדות והתחלקו ממנו עוד כמה וכמה שיטות וכמעט לכל פלגה ופלגה שער מיוחד בהיכל תורתנו הקדושה, משפט אחר וחפץ הצלחות שונות והמה כנגד כו' פלגת הנאורים (לפי דעתם) אשר עוד לא הרחיקו ללכת, שערם בהיכל תורתנו הוא ההגיון בתורה המסורה בדקדוק מלותיה ואותות שפתיה והמחקר בתולדות עמנו וחכמיה ובזה יאמרו כי המה אזרחי עם ישראל ובני תורת אל חי ומוכנים המה למסור נפשם באהבתה בכל שעה גם מבלי פנות אל המסורה העתיקה לקיים כל פרטיה, משפטה הוא משפט דעת הקהל וקול המון וכו' רשות ביד כל חכם לשפוט לפי רוחו ותבונתו ואל יחוש לקבלת אבותיו כי חכמים אנחנו מאבותינו, חפצה ותכליתה להיות מוצאת ככל העמים אשר סביבותינו בחכמה הזמנית גבורה עושר באלה יתהללו, תפארתה עלי דרכה להתדמות בכל מפעלה לעמים הנאורים, מסכימים תמיד לעשות תקונים בדת אם אך יביאו תועלת בהצלחה החומרית, יאמינו כי העם קודם להתורה וכחומר ביד היוצר כן התורה ביד חכמי הדור לשנותה כפי חפץ העם.

נגד הדרך הזה נמצא דרך ההפכית לזה מכל וכל היא שטת החסידות, שערם בהיכל תורתנו היא המשנה והתלמוד ופנימיות התורה בגלו בזהר ותקונים וכתבי קדש, דקדוק המצות ובמצילה הלאה יתר הוא [כל דרכה בקדש נתבאר בספרי השוית המחלוקת וכאן הערנו רק שרש דבר] משפטה הוא משפט צדיקי וחסידי הדור ואך בעצתם יחיו, חפצה ותכליתה הוא להיות חיי שמים על ארץ, חיי האחדות השלום והשמחה בעוז הנפשי ושמחה של מצוה, את הצלחת העמים מבטלים לאפס ותהו, חכמות ומדעים יזרו כצאה יאמרו כי מטמאים הם בזה את בחינת חב"ד שבנפשם בטומאת ק"נ.

בין הדרכים האלה הרחוקים זה מזה כרחוק שמים מארץ עומד דרך ראשי המתנגדים, הוא היה התחלה אבי כל הפלגות בעמנו אך ע"י שגיאות אחדות בדורות הקודמין מענוה יתרה ומחלוקת נפרזה לשם שמים אבל נגד אהבת האמת לבדה גרמו מה שגרמו שנחרב שלום בית מקדשנו נפלגו פלגות ממנה וגם עתה אין שלום בעצמיה, שערם בהיכל תורתנו המשנה והתלמוד ומדרשות ואגדות וספרי החקירה והדרוש להבין את התורה

והאגדה בדרך מחקר ודרש, משפטה הוא לשפוט כל דבר אך לפי האמור בש"ע ומפרשיו, הפלס ותכליתה הוא להחזיק בשלום החומר והנפש יחד חיזוק האמונה והדת בכל פרטיה שלא יגרע ממנה אפי' כקש"י אבל ביחד עם דרך ארץ וחכמה הזמנית, לרצון היה להם לו יעשה שלום אמתי בין החכמה הזמנית והאמונה הנצחית כאשר היה בימי גאונינו הראשונים אבל השלום הזה הוא עוד רק בדמיון בארצנו, ובח"ל באשכנז שנגדלו בדרך הזה הרבנים היראים ויאמרו להיות למופת גם לנו שבדרכיהם נלך.

הדרך הרביעי הוא המשותף מכל הדרכים ומכל הדעות אבל מושג אמתי ודרך קיום ונכון אין להם, רגע יאחזו בשער זה ורגע בזה, רגע יתימרו בכבוד ירושתם ובכבוד אבותם ובכבוד חכמת האמת והמוסר יתעודדו ולא יניחו בשום אופן לחכמה וחדשותיה למשול בה, יאמרו כי חדשות החכמה הן להעבירה על דעתה ודתה, ורגע כאשר תגבר עליהם מלוקת הזמן ותשוקת החיים תתרחב בה יתהפכו לאנשים אחרים וכרום זלות לבני אדם.

ואמנם כל אחת מדעות האלה בלא משוא פנים לא יתכנו לפי רוחנו לפי משפט העדים אשר העמדנו משאלות התורה ועמנו ומשאלות הזמן והחיים, לא נדבר מדרך הראשון כי מגרעות רבות ופחתת בו לרוח התורה ועמנו, כתיב אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כל איש יודע שאין דעת רוב שלומי אמוני ישראל נוחה בזה ודרכה כסל למו לאבד מה שמסרו לנו אבותינו בנפשם וכיא אחרית כל תנחומותינו ולהמיר אותה בנזיד עדשים ולהם הקלוקל לחשב כי אין הצלחה רק הצלחת העמים, ומה גם כי הנסיון כבר הורה שאין לאל יד ההשכלה ורוב החכמה להצליח את כל בני האדם וכי אמנם גם כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, גם מדרך השנית והרביעית לא נלך להכביר אמרים ולא נדבר על שיטות כאלה אם טובים אם רעים הם, אבל הזמן עושה את שלו הוא לוקח בנים מעל אבותם, והנה יאמרו נא גם גדולי החסידים ובעלי המוסר האם יוכלו לעצור בעד שטף הזמן אשר יגרוף בניהם ובנותיהם, ועוד כי אין זה לפי רוח עמנו המתימר בכבוד אמונתו לקדש שם ה' ותורתו בלאומים כי עם חכם ונבון הוא וכו' ואיך נחלל לפני העמים את כבודנו ואת כבוד תורתנו לאמר „כל מי שלומד חכמה הוא מכחיש בתורתו" מאמינים אנו כי תורתנו היא תורת אל חי בת עולמים תמימה משיבת נפש ואיך נסגר הדלת בעד החכמות והמדעים בעת הבית נפרץ במלואו והפרוץ מרובה על העומד.

אך בדבר דרך הג' הוא דרך היראים באשכנז האומרים לאחד את השכלה הזמנית עם חכמת התורה הנצחית ולחדש תקונים חדשים בסדרי החינוך, ועל אפשרות השיטה הזאת העמידו לפנינו עדים נאמנים חכמינו וגאונינו הראשונים רס"ג הרמב"ם הרמב"ן והדומים להם אלפי חכמים נשגבים ועם זה היו גם תלמודיים מופלגים אשר קדשו שם ישראל ותורתו בלאומים.

והנה לפי השקפה הראשונה מאד טובה וישרה השיטה הזאת לפי רוח התורה ועמנו ומשאלות הזמן והחיים יחד, ולמרבה הפלא מעטים מאד מבני עמנו ברו"פ הדורכים בדרך הסלולה הזאת. ידעתי כי על זה היא תלונת הסופרים כי הרבנים אשמים בזה, אשר הם בלתי בעלי הרגש לעשות מה שיחפצו, ולוא נגשו אל הפעולה כי אז הצליחו כמו שהצליחו הרבנים היראים באשכנז. והנה לבד מה שהערתי למעלה, כי אין ביד הרבנים ברו"פ לחדש מאומה כהרבנים באשכנז כי היסודים באשכנז כבר האשכנזי שם מראשה ועד רגלה והוא אשכנזי אמתי בכל דרכיו ומפעלותיו וכאשר יחיה האשכנזי רק מפי כהניו וקדושיו כן הוא גם היסודי האשכנזי, אבל לא כן בעמנו רו"פ המלומדים, קורא אני עליהם כי לא כנשים המצריות העבריות בטרם תבא אליהן המילדת וילדו, ועוד קודם יבא הרב להוליד בקרבם רוח הדת והאמונה וילדו כי חיות הנה, מעצמם, יש להם שכל והכרה ספרים

הרבה נפתחו לפניהם וכל רב אין בכחו לחדש כלל וכלל רק את מה שראה בספרים אותה יגיד, ואם יגיד דבר עוד שבע עינים לחפש עליו אם לא נמצא ההיפך מדבריו בספרים ואם נכוה לעשות איזה תקון חדש אם לא ימצא בספרים שקדמונו מערערים וחולקים עליו,

אך מלבד כל אלה לא אוכל להבליג להטמין בחבי את המגרעות ופחתת הנמצאות גם בשיטה כזאת ובפרט לאחינו המלומדים ברו"פ, הנה המתימרים בכבודה יעמידו לפנינו עדים הנאמנים גאונינו וחכמינו הראשונים רס"ג והרמב"ם וכו' אבל מה מאד לא נדק המשפט הזה מכמה טעמים ולא בנקל נוכל עתה עשות שלום אמת בין החכמה והאמונה כבדורות הראשונים, באשר נשתנו מלבי החכמות מושגם ותכליתה תכלית שנוי בדורנו מבדורות הראשונים ולא השלום אשר כרתה האמונה עם החכמים הראשונים והחכמה הזמנית הראשונה תוכל עתה לכרות ברית עמה.

כנודע, הנה חכמה הזמנית בדורות הראשונים היתה חכמה עיונית ושכלית, חכמת חכמים הראשונים היתה אהבת החכמה פלוסופיה ונזירות בלי קבלת פרס וכבוד, כבוד חכמים ראשונים היה קודש להם וכי חכמתם גדלה מאד, וע"כ לא רעה עין החכמה באמונת היהודים ותורתם אשר בנו כמו רמים את תורת השכל והעיון. לא מרה נפש החכמים בחכמי היהודים שאמרו „אל תהיו כעבדים כו'" ולא עלבו החכמים את היהודים הנותנים כבוד מלאכי מעלה לחכמים הראשונים. אבל לא כן בזמננו היא קנתה לעצמה שם „עת נאורה" על כי הרסה ולא חמלה כל יסודי החכמה של הראשונים [וע"כ מרו לב חכמי המוסר והזהר עליה באשר חכמינו הראשונים בעלי חכמת האמת בארו הרבה מיסודותיה ע"פ דרכי החכמה הראשונה] היא הראתה בעליל כי יסוד החכמה היא המעשה (פראקטיק) ולא העיון, אהבת החכמה בחכמים באמת, תמה אפסה ורק אהבת תועלת המגיעה לחיי הארציים, החכמה תעורר בקרב האדם, אהבת חדשות מחדשות שונות, הזרות גם לרוח האדם הישר, ואשר ע"כ גם הממשלות יעמידו משמרות שונות על בני הנעורים אשר לא יפגעו בעץ הדעת ופריו, ומה רחוקים המושגים האלה ממושגי אמונתנו ובפרט ממושגי חכמת האמת והמוסר, ואם אמנם חכמי היראים באשכנז אינם שמים כלל לב אליה אם מסכמת היא אל מושגי חכמת האמת ואין אחריותם עליהם כמו שידעתי בבירור, אבל לא כן בארצנו אשר רוב חכמינו מאמינים במציאותה אם בדרך זה אם בדרך זה וכבר הראה הנסיון בארצנו כי אך טעם טעמו ילדינו מעץ הדעת ידיעת המדעים החדשים והנה יכחישו בכל עץ החיים ובכל חכמת הקבלה, ולבד זאת השלום כבדורות הראשונים הוא אך רעיון רוח כי אז החכמים הם המאמינים המה השופטים את החכמה שלא תאבד דרך והם היו גם מאורי אור האמונה בדרך החיים, אבל לא כן בזמננו אין לנו בעלי אמונה חכמים גדולים אשר יגזרו אמר על החכמה עד פה תבוא ואין לנו חכמים בעלי אמונה ובשעה שאלה יאמרו כי כבר הגדילו והגדירו מאד את האמונה יאמרו אלה כי לא כן נפש החכמה כי מרומים תשכון.

ההוצאות מכל דברינו כי מחלת אי הרגש של רבנינו לעשות תקונים חדשים לפי רוח הזמן ומשאלות החיים איננה מחלה עלמית בנפשה פנימה חלילה כי חיים אנו ומרגישים ובכל זאת מוכרחים אנחנו לעמוד מנגד. אבל אמנם כנסת ישראל פורשת ידיה אלינו כי צרה קרובה בנים רבים עזבוה והבוגד בוגד והשודד שודד על זה זכני ה' למצוא תרופה מן התורה והוא „הברכה בתורה תהלה" *) נניח לעת עתה השאלה מה העבודה הזאת ואיזה

הגה"ה

ובספרי „הברכה בתורה תהלה" בארתי שאלות אלה שדברו עליהם הדורשים במאי נקרא לבן השואל הכתוב הזה גשם חכם ולבן השואל הכתוב של מה העבודה הזאת רשע

)(

תקנות חומריות לפעול ולאיזה תכלית נתחיל בשאלת החכם מה העדות והחקים והמשפטים, ככל התאונן הגאון הפילוסוף האלקי ר' יש"ר מקאנדי במכתבו לרמ"א על מחברי עמנו

הגה"ה

כן התירוץ של ואף אתה אמור לו כהלכות וכו' אינו מובן כלל. ובארתי הנה ענין שאלת הבנים ויסוד שאלתם הוא לקיים מצות והגדת לבנך ביום ההוא, וע"כ תקנו חכמים לעשות בליל זה שנוים הרבה כדי שישאל הבן (כי אמנם אך זה חופש אמונתנו השאלה והחקירה אך הכל רק בסוד למוד התורה העדות והחקים וד"ל) ועיקר יסוד שאלתם הוא לבאר הטעם פסח מצה ומרור כמו שאמר ר"ג כל שלא אמר שלשה דברים הללו בפסח לא יצא ידי חובתו היינו חובת הגדה ומיושב בזה קושית הר"ן ברי"ף על ר"ג הלא מצות אין צריכות כונה. ודרך זה מתורת הרמב"ם למדתי שסידר הלכה זו בפרק ז' המדבר ממצות ספור יצ"מ והוא ג"כ ענין ברוך המקום שסדרו חז"ל תחלה שהוא כעין ברכה על מצות למוד הבנים של והגדת לבנך ומיושב בזה גם קושית בעל בשמים ראש על שלא תקנו חז"ל ברכה על ההגדה בליל פסח, כי באמת תקנו ברכה והברכה היא ברוך המקום ומה שלא תקנו בשם ומלכות כשאר ברכות מפני שכנגד ד' בנים דברה תורה ונגד בן הרשע אין לברך כי אין החוב על אביו להשיבו רק להקהה את שיניו. ובשאלת הבנים מרומזים עיקרי האמונה ועיקר הכרת כללות איש ישראל.

שאלה בן החכם נוגעת אל הסגולה למוד הבנים בילדותם השונה בישראל מכל העמים, וכי אמנם אך זה הוא מפני כי גם ראשית התפתחות עם ישראל והשתלמותה מתחלתה היתה שונה במו מכל עם וכל יחיד הוא עגיל אחד משלשלת ישראל (ולא העירו על זה חפצי התקונים בעמנו שהיה ככל העמים). והנה שאלת הבן החכם בליל זה על סדר לימודו שלמד וכי אמנם גם ענין פסח מצה ומרור מורים על הסדר כזה, מה שלדעתו היה הדבר צריך להיות להפך. כנודע התפתחות כל ילד הוא מעט מעט בהדרגה ולפי סדר חנוכו וכן הוא גם התפתחות כל עם אשר בראשיתו עומד במעמד הילדות והוא כמו התפתחות כל זרע אשר יזרע בבטן האדמה כי האדם הוא עץ השדה, ותחלה צריך התפתחות הזרע והגלות העץ ואח"כ הגדלותו ואח"כ פריו, כן צריך כל אדם תחלה עבודת אדמתו וזריעתו להיות בעל דרך ארץ לדעת חלקו חיובו לנפשו לחבירו למדינתו וכדומה כל חלקי המשפטים שבין איש לרעהו, אח"ז יש בכל אדם חלק המיוחד בשם חקי החכמה והדת ואח"ז חכמת האמונה ובזו רק מעטים יבאו בה. והנה כן הוא סדר החינוך בכל העמים תחלה ילמדו עם הנערים רק דרך ארץ בספורי בדים במשליהם ואח"ז למודי האמונה ואמנם כן היו כל העמים תחלה היו במעמד הילדות והבערות שהכו ביערות כנודע, אח"ז קנו להם דרך ארץ בנו ערים לשבת גם התחכמו בחכמה ואח"ז גם האמונה. ועתה נתבונן בסדרי חנוך בנינו שהוא לפי התפתחות עם ישראל בכלל. בכלל תורתנו נחלקה לג' חלקים חלק א' חלק המשפטים שבין איש לרעהו ובו כל חלקי הדרך ארץ. אח"ז חלקי חקת התורה, אח"ז חלקי העדות בשם חכמת האמונה העולה עד חכמת הנבואה הק' עדות שהשכינה שורה בישראל, גם מצות התורה נחלקות לג' יש מצות המורות על דרך ארץ ומדות טובות, מצות המורות על חקת התורה מצות שאין טעמם גלויים רק עדות שהשכינה שורה בישראל, והם פסח מצה ומרור, „מצה" מורה על בלתי חימוץ שלא תהיה באדם הגבהה וגאוה, „מרור אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, „פסח" שהשכינה שורה בישראל כטעם כל הקרבנות כמבואר בספר הכוזרי. והנה הנוך סדר הלמודי בעם ישראל מתחיל מחומש ויקרא כמבואר ברוקח והוא בחלק העדות ואח"ז בחקים ולבסוף משפטים ואמנם כן היתה גם נתינת התורה תחלה במצרים נתנה חלק העדות שמה זכו ישראל למורא גדול זו גילוי שכינה, ועל היה

)(

שאין כותבין בלשון להם שיהיה אפשר להעתיק כאלו לא נכתבו הספרים אלא ליהודים האומללים שם פזורה, וע"כ לא היה לרוב מחברי עמנו בין הגוים חלק נחלה וזכירה לא כן עשה עטרת תפארת חכמי ישראל הרמב"ם ז"ל וכו' הוא למד דעת את העם בדרך קצרה וקלה והלכו גוים לאורו וכבר הועתקו רוב דבריו בלאטין וכן עשה הרב בעל העיקרים שבחוהו חכמיהם והיא דרך סלולה עכ"ל. והנה אמנם בדורו ובזמנו עוד יש ללמוד זכות על חכמינו כמו שהערנו הרבה בספרנו פ"ש אז היה מקוים אשתך בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים וכו' מעולם לא חפצו בני עמנו להתפאר בתורתם בין בנות העמים יעוין בסוף ספרנו חלק ראשון. אבל עתה בנינו אינם עוד כשתילי זיתים סביב לשלחנות בתי מדרשינו. רבים מבנינו בעלי כשרונות כבר טעמו והרגישו מיפיפותה של יפת, יודעים המה הגיון ומליצה ושפה להם, עלינו החובה עתה להשכין יפיפותה גם באהלי שם כי כל פעל ה' למענהו, בני החכמים שואלים מה הוא כל חלקי העדות והחקים שהעמיקו והאריכו בספרים רבים גדולים ועמוקים חכמינו מראשית האלף הזה עד ימינו אשר בכל תקופה ותקופה הולידו חכמים ספרים חדשים ועשו התעוררות גדולה בעמנו. התגלות החה"ל, המורה, הכוזרי המעתקים מלשון ערב, התגלות חכמת הקבלה בימי הרמב"ן ואחריו, התגלות הזהר, התגלות קבלת הרמ"ק וקבלת האר"י, קבלת הבעש"ט ותלמידיו, רמח"ל, הגר"א ותלמידיו ועוד, מה המה, הנה לא נבוש ונודה על האמת כי כל הדרכים האלה והחדשות אשר גלו בעמקי תורתנו מחלוקותיהם ופרטותם לבד כי נעלמים המה מאת בנינו התמימים השואלים מה זאת כי אמנם נעלמים המה גם מאת רוב רבנים וחכמים וכש"כ

הגה"ה

ראתה שפחה מה שלא ראה יחזקאל. הלא רואים אנו כי מקודם זכו ישראל לחכמת הנבואה ואח"כ חקים ומשפטים, ואח"ז במרה שם התלוננו ישראל על נפלם ממעלתם ולא הרגישו בנפשם וחסרו להם מים ואין מים אלא תורה ויבאו מרתה שם שם לו חק ומשפט, תחלה חקים ואח"כ משפטים היפך מסדרי המדרגות, וכן אמנם בכל העמים תחלה היתה להם ארץ ואח"כ קבלו משפטים חקים ועדות אבל לא כן עם ישראל במו חלק העדות קדמה לכל כן במדבר אך שמה קבלו את התורה ולמדו חקים מצות התלויות דוקא בארץ כמבואר במס' קדושין גדולה תלמוד שהיה קדמה וזאת היא שאלת החכם מה הוא הדבר אשר אצלנו העדות הוא תחלה ואח"כ חקים ומשפטים הלא לפי סדר המדרגות היה צריך להיות תחלה משפטים ואח"כ חקים ואח"כ עדות, ועל זה באה התשובה הלכות הפסח כי ענין הפסח מורה על זה שפסח ה' על הפתח שפסח על סדרי הפתחים והמדרגות, שעם ישראל היה צריך לעבור כמה דורות עד בואו אל חכמת הנבואה אם היתה ההתפתחות והשתלמותה כדרך כל העם להשלימה תחלה בחלקי המשפטים אח"ז בחלקי חקים ולבסוף בחלקי עדות, אבל כבר העיר דבר נפלא הכוזרי, כי דת תורתנו לא היתה ככל התחלת הדתות שלא היתה תחלה רק ליחידים שמתגברים לעזר הדבר אשר ירצה האלהים לעשותו או יקים להם מלך לעזר ויכריח ההמון על הדבר ההוא כי זה הוא נימוס שבלי אשר התחלתו מן האדם וכאשר יגבר ויעזר יאמר כי הוא נעזר מגבורה ומלומד והדומה לזה אבל הנימוס אשר התחלתו מהגבורה הוא קם פתאום ואמר בו היה ויהי כבריאת עולם. עכ"ל מאמר א' מא' וזאת היא התשובה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן לא כדת חכמי העמים שעדות חקים ומשפטים המה מזונות נפשות פרטים וכי אפשר שיחיה האדם במזון המשפטים בלא העדות וכי המזון הזה הוא קודם לכל אבל אצלנו אין לנו אחר הפסח שום מזון פרטי וגם החקים והמשפטים הם רק חלקי העדות שעל ידם שכינה שורה בישראל ע"כ היתה מצות הפסח נאכלה על מצות ומרורים.

כי נעלמים המה מאת חכמי השמים עד כי ע"כ היתה תורתנו לחרפה וכל זה הוא על שלא נכתבו ספרינו בחכמה הזאת בלשון לחה • ע"כ לא היה חלק ונחלה לרבנינו וחכמינו בחכמת המוסר והקבלה, וההמון ההגדר לקח לו קרנים לנגע את הרבנים והרבנות ולהרבות מחלוקת לשם שמים לבד בהפרזה יתרה עד כי אהבת האמת והשלום דנו חכמי המשנה חרמה תחת פרסות ההמון, נשכחה מאת המונינו גם מאת עובדי ה' מאחינו כי אהבת האמת והשלום איננה מדת חסידות היא מצות עשה דאורייתא ממש מנה אותה הבה"ג במנין המצות והיא מצות עשה חמורה, שחכמי המשנה יסדו בה פרק מיוחד בשם פרק השלום, שם בארו לנו כי שלום הוא שמו של הקב"ה שלום הוא שמו של משיח שלום הוא שמו של ישראל, ורבי התיר לשקר מפני השלום, חכמי המשנה סיימו את משנתם במצות השלום „לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" באשר יסוד ועיקר כל התורה כמו שבארנו בספרנו אשר עמנו „אהבת האמת והשלום" החסיד רבינו יונה אשר היה תלמודי אמתי ולא ידע כלל מהו דרך החקירה והחכמה יסד בספרו מצוה וחובה על כל עיר שיבררו שני אנשים אשר ישתדלו בהבאת שלום בין אדם לחבירו, וחכמי המשנה חשבו אותה בין דברים שאוכל פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב כמצות כבוד אב ואם שהיא מצוה חמורה שבחמורות, ובירושלמי קדושין סוף פרק ראשון אמרו דבר נשגב הביאו רס"ג בספר האמונות והדעות, והמצוה הנוראה הזאת לדאבון לבנו נשכחה מאתנו אין לנו אף בעיר אחת אנשים אשר יתנדבו במצוה כזאת עוד בכל ביהמ"ד וביהכ"נ נשמע תמיד מריבי כהן ובני הקהל עומדים ורואים ואינם מוחים כשתמצא איזה קנאה ומחלוקת בין בני העדה ואינם מעלים על לב כי בזה עוברים על מצות עשה חמורה שבחמורות, כן כשנמצא איזה ריב מפלגות בעיר האם מעלים על לבם כי מבטלים בזה מצוה רבה כזו, כמה וכמה הלכות קבעו חכמי המשנה בדרכי השלום כל עיקר מצות עירובי חצירות אמרו חכמים בתנחומא נח ע"ז אמר רבי יהושע בן לוי לא התקינו עירוב חצירות אלא מפני דרכי שלום וכו' על כל המצות נוסדו לנו ספרים הרבה ולמצוה זאת מעטים מאד חכמינו אשר ידברו בה .

ידעתי גם ידעתי כי יאמרו החכמים כי אך יד חכמת הקבלה והזהר אשמה בזה, ממנה גלו חכמי המוסר נוראות בפרטי המצות וכונתם ויעוררו על פיה קנאת ה' צבאות ללחם מלחמת האמונה, ממנה גלו חכמי החסידים נשגבות בפנימיות ידיעת ה' ואחדותו כו' ונולדו בעמנו פלגות שונות לוחמי מלחמת ה' מלחמת האמת עד כי נשכח מצות אהבת השלום, ורבים מעמנו הסירו את המצוה החמורה שבחמורות כזאת שמו של הקב"ה שמו של ישראל שמו של משיח. אבל לא אחי ורבותי אך זה דברי במאמרי „אור הגנוז" כי חלילה וחלילה הוא שם רע נורא על בתולת ישראל מפתח הזהר ותקונים היא כיונה הנפלאה הנשלחה מתיבת נח הזהר קבלת האר"י מפי אליהו ז"ל הוא אך השלום שמו של הקב"ה וכו' כמו שקבלו חז"ל סוף עדיות. הוא היסוד אשר עליו בנה הקדוש המקובל האלקי את שירו הנשגב מגדול אשר על תממות הגיונו ותועפות רום מליצתו השתוממו גם משוררי דורינו אבל תכליתו היא נעלמה ולדעתי דברים נוראים ונשגבים גלה לנו בשירו אף כי נראה בו כי הוא סדר את תולדתו אבל לא תולדתו לבדה אך היא תולדות המון כל חבריו הרבנים תלמידי המשנה והתלמוד. בשירו הזה יציג לפנינו תמונות נשגבות וסיבת אי הצלחתו ורעתו בראשונה עד כי בסוף נהפכה רעתו לטובה היא ענותנותו הגדולה שחשב לעצות המרלה וחטא ופשע הגשתו אל מגדל עז (הזהר) למצוא את פתחו ולפתחו (עת רדפו את צבי הסבור וצירות בו את אליו ולהדביקו בין המצרים בעמקי בורות המגדל שנטמן שם כמו שהאריך בספר קנאת ה' צבאות) ולא באתי לפרש פה כל פרטיו כי כבוד ה' הסתר דבר אבל מה שיראה כל איש ממנו גם בהשקפה קלה היא זאת כי אך שלום בן מלך עולמים מצא את פתח המגדל עוז (הזהר) הוא ולא אחר וכי כל לבבו נתונה לשלומית (שולמית, כנסת ישראל) ולבב

א

שלומית אליו גם לבב אביה טוב עליו אך המפריעים את האהבה ומפרידים בין האהובים היא עונתו הגדולה שהגדלו למעלה ואחד מעבדי אביה החושק לשלמית למען משל ממשלה ממשלה קנאת גבר על שלמית ואחת מבנות השוכנת שלומית בלב ולב החושקת לשלום למען משול ממשלה זמם בשלום. באמת רבים מתלמידי המשנה מלאו את פתחי המגדל כמבואר בספרי עטרת הקדש והמקדש אך חשבו זאת לחטא ופשע וכיהו לעבדי ה׳ בלעדם להגדר בה. נא אחי אל תביטו ממני יואלים הדברים אמנם אני הצעיר שבחבורת הרבנים אבל צרת עמנו נגעה עד לבי וזה עשרים שנה אני עמל למצוא פתרונים לה, כבר באתי בדברים עם רבים מגאוני עמנו גם עם חכמי המקובלים אשר בארצנו וירושלים, הרבה למדתי מהם ועלתה לי בזה כי התרופה האמתית היא הברכה בתורה תחלה ולהרים נס האמת והשלום בסוד תלמוד תורה כנגד כלן ודברי חכמי המשנה בזמנו וגמרו שתלמוד גדול שמביא לידי מעשה, עלינו וחבירינו בעלי הכשרונות להתאחד בספרים חדשים כתובים באהבת אמת ושלום תכליתם תהיה להרים נס העבודה של אמת ושלום לתלמידי חכמים בעלי כשרון שיהיו מרבי שלום בין איש לאחיו וכו׳ עלינו עתה לעבוד עבודת התורה במצות הבאת שלום בין פלגות עמנו הרחוקים אלה מאלה ע״י ספרים כאלה אשר יבללו זה בזה כמו שהערנו במאמרנו אור הגנוז. הבאת שלום בין החכמה הזמנית והאמונה הנצחית תהיה נא לכולנו דעה אחת ודרך אחד אשר בה נדגול, הדרך הזה יהיה אהבת האמת והשלום ואך אז נוכל לגשת לגאולה לפועל תקונים אשר יהיו לרצון לכולנו כי יהיו כמשאלות התורה ועמנו ומשאלות הזמן והחיים וכי אמנם לא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום. מבוררים כל דברי אלה בשבעה ספרים והנני עתה להציע תכן כל ספר וספר ומבקש אני מקהל רבנינו וחכמינו להודיע את דעתם בהכנסה ואך זאת תכלית ספר הכנסת, אם ימלאו רצוים ומוכשרים בזמן הזה אז אקוה אי״ה לגשת בקרוב להוציאם לאור.

ספר ראשון „שוית המחלוקת" השוית כל מחלוקת חכמי אמת בסתרי ידיעת חכמת האמת ועבודת האמת מראשית האלף הזה עד סוף ימי המאה הקודמת במשך היובל שלפנינו לא נגלו חדשות. בביאורי מצות ה׳ ועניפי אחדות ה׳ ועקריה, אהבת ה׳ נבואה ורס״ק וכו׳ ממשות כל אחת מהמצות הכלליות ודרכיהן ותכליתן ועניפיהן אשר יגיעו עד נ׳ שערי בינה להעלות לפני קהל חכמינו בניה עשר דרכים רחוקים זה מזה, ישפוט כל בעל כשרון מעלתו הכל בשרש לבין חכמינו הק׳ רק בדרך קצרה בפרקים נחלקים למשניות קטנות ופרקים אחדים מאתי המעריך להבין עומקן של כל דרך והמה באמת נגד י״ב שבטי ישראל נגד ד׳ דגלים, בספר הזה ימלא קצור נמרץ מספרים רבים גדולים ועמוקים שלא הם החובת הלבבות והספר המדע ובאור המשנה ספר המורה להרמב״ם, השייכים להלכות אלה, קצור נמרץ מספר הכוזרי קצור נמרץ מקבלת הרמב״ן ומהלכות חסידות של רבנו הרוקח ז״ל. ד׳ דרכים אלה אחשוב לאתם בכרך אחד. קצור מספר הקנה הגדול והקטן השייך למצות אלה שחשבנו עם מעט דברים מספר התמונה ופושן סודות משערי אורה. קצור נמרץ מספר העיקרים מכל ד׳ שעריו, קצור מספר עבודת הקדש ותולעת יעקב. קצור מספריו של רמ״ק פרדס אלימה רבתי וא״כ בכ״ה פרקים ד׳ דרכים אלה המה גם כן נגד ד׳ דרכים הראשונים אך בשנוים פנימים ועלמים ע״פ הסגלות הזהר שנגלה וחכמת הקבלה. קצור מהר״ח והשל״ה ועוד ספרים מספרי מוסר קצור מדרך תלמידי הבעש״ט מלוקט מהמה ספרים מספרי תלמידיו בפרט מספר תולדות יעקב יוסף מרבי נחל נעם אלימלך ועוד. קצור מהתניא ועוד לקוטים רבים מספר לק״ת ועוד, להבין כל דרכו בקדש ופתיחתו את היכלות האר״י, קצור מספר נפה״ח ודברים רבים פ״ע להגאון מואזינגאו ואיך פתחו את היכלות האר״י.

מספר הזה יהיה ביד כל רב ומורה להשתלם בזמן קצר בכל פרטי חכמת האמת

ועבודה וחדשותיה מראשית האלף הזה ולקיים האמת והשלום השבו לחזר אלה דברי אלה כמו שהערנו במאמרנו אור הגנוז, הספר הזה יוכל עוד להתארך למרבה כרצון חכמינו ולבאר גם דעות מחכמים גדולים אשר לא באתי בסודם כמו ספרי הרמב"ע מהר"ל מפראג האלפיך וכדומה, כי לא על אדם אחד מלאכה כזאת לגומרה עוד אני לא מניתי רק אלה שיהיה להם דרך חדש ברוב עקרי המצות הכלליות שבתורה.

ספר שני „הברכה בתורה תחלה" יתבאר בו עומק המאמר הנשגב הזה שאמרו בנדרים וב"מ שהקב"ה גלהו בהרבה אופנים כולם עולים למקום אחד לברר עומק נקודת לב היסודי האמיתי סגולתו הפנימית המיוחדת בו מכל עם לפי קבלת חכמי המשנה והזהר, אמונתנו וסגולתיה הפנימית ותקותינו בכלל ותקות כל יחיד בפרט בשכרו הנצחי ושרשי התורה ומצותיה שרשי מצות היחוד בג' חלקיה הכל רק ע"פ הברכה בתורה תחלה, מספר זה יוכל כל רב ומורה לגשת בבקורת השלום על כל הי"ב דרכים ולדון את מסות ברכתם בתורה תחלה. בסוף החלק הזה ילוה קונטרס אהבת האמת והשלום, והוא מנין המצות והאורה בסדר חדש ע"פ חלקי אברים הפנימים וע"פ פ' ק"ש כאמור בז"ח רות, ממנין החדש הזה יגלה אחדות התורה שבע"פ עם הכתובה וכי התורה שבע"פ המשנה והתלמוד והזהר לא להחמיר על ד"ת באו ולהוסיף עמל ומשא כי אדרבא כל דברי חכמינו הם אך לדגל אהבת האמת והשלום.

ספר ג' שערי צדק הו בשם עטרת הקודש והמקדש, בספר זה יתבאר צדקת סוד חכמת האמת המבוארה בזה וקבלת האר"י וניהרתה באור רמיזת דבריה בהסברים קלים ופשוטים מגבת אם תורתנו הכתובה בלא שום הטעות מופתי הפלוסופיא בנות האדם, להראות לכל בנינו כי כל יהודים כתובים מקובלים בלב כל שלומי אמוני ישראל באין שום ספק ומחלוקת כלל וכלל וכי תכליתם הוא לברר וללבן לזכך רוממות עם ישראל באחרית ויצרפו רבים כו' והמשכילים יזהירו. אל הספר הזה ילוה חבור גדול על ספר ספרא דצניעותא בשני באורים ארוך וקצר הקצר מלוקט מפורש דברי אדמו"ר הגר"א בביאורו, והארוך להסביר ע"פ לבת אש דאורייתא.

ספר ד' [בלתי נשלם אצלי] נתיבות השני ענף השני מחכמת ידיעת ה' שבארו בזהר הש"ס שהיא חכמת ידיעת הנפש, ידיעת סוגי הנפשות והתחלקות מדרגותיהם בפנימיות עבודתם ואיך יכיר האדם את שורש נשמתו שחייבו לנו בזהר וקבלת האר"י הערתי מספר זה במאמרי אור הגנוז.

ספר חמישי אורח גן עדן בסוד הלימוד, לימוד חכמת הקבלה שלמד האר"י וחביריו, ולהסביר ענין עליה לפרד"ס ולהדרי ג"ע ומתיבתא דרקיע שנהגו במו חכמי המשנה והתלמוד ונעלמו דרכיהם ונגלה מחדש להאר"י ע"י גילוי אליהו והקדוש הלוצאטו חבר בזה שער מיוחד בספרו אדיר במרום בשם „אורח הגן".

ספר דרכי נועם באור ארוך על כל עשר פרקי המרכבה שאסף הק' הלוצאטו בספרו חו"מ ע"פ כללות דברינו בספרים הקודמים.

ספר ז' פרדס התקוה, הו בשם שלום אסיר התקוה בשני חלקים מחלק ראשון הערתי סוף ספרי פ"ש ומחלק שני אקוה לבא במאמר מיוחד אם ארשה לזה.

אקוה כי מילתא אלבישייהו תהי יקירא ולת"ח תלמידי המשנה והתלמוד יהיה יקר להם דברי אלה ועריכת ספרי אשר מלאכה רבה [ולא חכמה] עבדתי בה ולא יבשו לקבל תורה ועצה אף מפי עני ודך כמוני כי אמנה אך תולע יוציא מפי ואל תירא תולעת יעקב. בספרינו

אלה ימלאו הערות רבות על איזה תקונים וחדשות הראוים לחכמים ורבנים להשתדל להוציאם לאור וזכני ה' להוציאם לאור וכי ימלאו גואלים וקרובים אשר יאספום באהבה והכל תלוי במזל. ועל זאת יתפלל כו' כן יזכני ה' לסדר ולהשלים בקרוב ספרי שערי הלכה ושאלות המחלוקת אשר הערתי ממנו בספרי פ"ש.

פנחס הכהן לינטאפ החוב"ק בירז.

הלכות גדולות.

א) הט"ז באו"ח סשכ"א סק"ג כ' שאין לשפוך בשבת משקין לתוך חומץ לעשותה חומץ משום שהוא ככובש כבשים, ולדבריו איך נוהגין לשפוך מים לתוך יי"ש חזק (שקורין אקטוויט) שאין ראוי לשתותו ומה בין זה לזה. ועי' בספי"ח ס"ד דאסור להדיח קוליות האספנין בהדחתו היא גמר מלאכתו ולא"ז הלבוש הם הטעם משום מכה בפטיש, וא"כ ה"נ ליתסר משום מכה בפטיש שמתחלה לא היה ראוי היי"ש לשתיה כמו שהוא עתה, ומה בין זה לקוליות האספנין וכ"ד שהדחתו הוא גמר מלאכתו, ומה שמצינו בכ"מ בגמ' שהיו מוזגין יין חי אף בשבת, י"ל שגם כשהוא חי הוא ראוי לשתיה קצת, ועי' ברכות נ' ע"ב משא"כ בחומץ ויי"ש חזק מאד.

אולם מדברי הט"ז נראה דגם כשראוי החומץ לשתיה אסור לשפוך שאר משקין לתוכו מפני שכולו נשפך לחומץ וא"כ גם למזוג מים ביין ליתסר.

אמנם דברי הא"ז הלבוש ז"ל תמוהים שרש"י והרמב"ם פירשו דחיובא משום מבשל ולא משום מכה בפטיש, וכבר תמה בזה הא"ר, ובאמת לא מצינו איסור מכה בפטיש באוכלין וכמו שאין עיבוד וצביעה ומחתך וטחינה באוכלין, וע' ביצה (לג ע"ב) אוכלי בהמה אין בו משום תיקון כלי, והיכא דמתקן מנא הוא משום מכה בפטיש [ע' רמב"ם פכ"ג משבת, ובכפ"ת סוכה (לג ע"ב) באריכות מזה], וע' בסי' שכ"ד דמותר לשווי אוכל מדבר שאינו אוכל, ול"מ כלל לחלק בין מאכל אדם למאכל בהמה.

אך בירושלמי פ"ז דשבת אמרינן הדא איתתא כד מערבא בחיטייא משום מרקדא וכו' כד מנפייא משום זורה גמרה מלאכתה משום מכה בפטיש, הדין דשחיק תומא כו' כד יהיב משקין משום דש גמר מלאכתו משום מכה בפטיש וע"ש עוד, הרי מפורש להדיא כדברי הלבוש ז"ל ותמוה על הר"מ שהשמיטו, ול"ע במפרשי הירושלמי שאינם תח"י.

ומצאתי בפמ"ג יו"ד סס"ח במ"ז סוד"ה הדין הב' מש"כ ליישב קושית הש"ך על הירושלמי דכל שאין האור מהלך תחתיו א"א משום מבשל מהא דבבלי א' אם הדיח חייב חטאת שי"ל דהם משום מכה בפטיש ע"ש, ולהאמור הירושלמי לשיטתו דשייך גם באוכלים משום מכה בפטיש.

אחר שכתבתי זה מצאתי בפני יהושע שבת (מא ע"א) ע"ד התוס' בד"ה מוליאר כ' בסו"ד ויותר נראה דסברת התוס' דדוקא במזיגת מים ביין אסור אפילו ע"י עירוי חמין לתוך צונן כיון דהוי גמר מלאכתו בכך לפי שאין היין ראוי לשתות בלא מזיגה וא"כ דמי קצת למליח ישן וקוליות האספנין דאפילו ע"י הדחה אסור משום דהוי גמר מלאכה עכ"ל, וד"ק אנו נשגבים ממני שלא מצינו ד"ז כלל דיין חי שאינו מזוג אינו ראוי לשתיה עד

שבמזיגתו נקרא גמר מלאכתו כמו בקסא"ה, שאינו ראוי כלל לאכילה דבראוי קלת ל"ה ג"מ כמבואר בשעי"ת, ועי' בספרי פ' נשא דנזיר אסור ביין חי, ואה"ד דא"ר כלל לשתיה הרי ה"ל שלכ"א, ול"ל דשאני נזיר דגם בחרצן אסור וכשבועות (כב ע"ב) דהוא חידוש בנזיר, ילה"ר מדדרש בספרי פ' פנחס דאין מנסכין ע"ג המזבח יין מזוג, ואה"ד דאי אפשר כלל לשתותו א"כ י"ל דפסול משום הקריבהו נא לפחתך, ודו"ל משום דאפשר במזיגה שאני (ומיהו הרמב"ם ל"כ דין זה ובמק"א ה"ר לדעתו ואכ"מ) ועי' ב"ב (לז ע"ב) וא"ל לראיות כמדומני ע"ז.

וביותר תמוה לי שלדבריו למה דוקא המין בלוגן אסור והרי אף מזיגת לוגן בלוגן כל שמכשירו לשתיה ה"ה גמר מלאכתו וצ"ע.

ועי' במרדכי פ"ג דסוכה שכ' בשם הריב"א דממעט ענבים מהדם איסור דאורייתא הוא מה שמתקנו למאוס, ולדבריו יאסור הפרשת תרומ"ע בשבת מן הפורה משום תיקון מנא, ויש לחלק מכ"ע. אך אם באוכלין ל"ש משום מכה בפטיש י"ל דליכא משום ת"מ מן הפורה, רק כשעומד למאוס תו לאו אוכל מיקרי וכמש"כ המפ' לענין עיבוד באלבים.

בא"ח סי' שכ"א סע"ז, דאסור לערב מבקה בחרדל או בשום הכתושים בשבת משום לש וע"ש במג"א, ולפ"ז קשה טובא על המנהג לכתת קורקבנים בשבת ולערב בו שומן וללוש אותה היטב, וכן בדגים מלוחים עם חומץ ושמן, ומלבד מה שהכתיתה הוי כעובדין דחול, ועי' ביאה י"ד ע"א ובתוס"ע הת"ך, אבל הליפה עם השומן והשמן וחומץ הרי יש בזה משום לש ממש ומקורו טהור מדברי הירושלמי פ"ז דשבת יעו"ש בב"י בשאורי מרן הגר"א ז"ל.

ב) בהשובות הגרע"א סי' קכ"א חידש למעשה עפ"ד הפנים יפות דקודם מ"ת הלילה הולך אחר היום א"כ אין איסור רק בשביתת יום ולילה וע"ש בהשמטות, ולכאורה יל"ע לדבריו ז"ל שם בסי' קכ"ע דלדידן ספיקא דדינא הוא אם הלכה כר' יאשיה או כריו"כ אם צריך קרא לחלק, א"כ הא"ל כדברי הפנ"י דיום ואח"כ לילה דוקא, דז"א דלריו"כ דא"ל קרא לחלק יל"פ או יום או לילה, וא"כ לדידן ה"ל הד"א ולחומרא.

ודו"ל דהכא דכ' ולילה שאני מאמר דוכתי, דהכה"ג הרוייהו דוקא משמע, או מדל"כ לילה ויום כברייתו של עולם וכנילי שבת ויומו, מ' דבדווקא כ' קרא הכי.

ואפשר דלהכא דמצריך ביומא פ"א ע"א קראי למלאכת הלילה ביוה"כ, ותוי"ט שם כ' צ"י הם בעינן בכל דוכתא עונש דיממא ולילא במלאכה בשוי"ט וחוה"מ [לע"ק ל' זה] ובאמת במכילתא פ' בא ופ' יתרו ופ' תשא ובתו"כ פ' אמור נמצאו דרשות לרבות לילות שוי"ט, ולפ"ז י"ל ה"ה גם על אחד מהם מוזהרים שלא לשבות יום אבל למאן דלא מצריך קראי ללילה י"ל דליום ולילה חד לאו הוא וא"כ ה"ה י"ל דתרוויהו דוקה הוא דאסור, ועדיין צ"ע.

ובא"ע העיר כאאמו"ר הגאון זצ"ל במאי דקי"ל בברכות (נג ע"א) דאין מברכין אלא על האור ששבת ממלאכת עבירה באם לא עשה המדליק מלאכה אחרת בכל השבת רק מה שהדליק אותה הנר י"ל דמברכין עליה דהא הדלקתו לאו עבירה היא ואדרבה מצוה קא עביד המדליק, או דמ"מ לגבי ישראל המברך עבירה היא ואין לברך עליה, ועי' רש"י שם (נב ע"ב) ד"ה משום, שכ' שהכותי עושה מלאכה לאורו כו', מ' דמשום ההדלקה עצמה יצוייר שלא תהיה מלאכת עבירה עכד"ק. ולדברי הגרע"א ז"ל לא יצוייר זה ומדברי רש"י אין ראיה כ"כ וצ"ל דל"ל „באורו" במקום „לאורו".

ג בט"ז ה"ם של"ו, הביא ד' הירושלמי פ"ז דשבת התולש מכשות מהה בשבת חייב שהלישתו היא גיזתה, ולכן הזהיר שלא לתלוש שער מבגד של עור בהמה שיש בזה חיוב חטאת ע"ש, וזה רבות בשנים ראיתי בשו"ת זית רענן ח"א, כרגע, שמזהיר מאוד על המכשול הגדול שתולשין נוצות הקטנות מאד בעת אכילת תרנגולת ולהירושלמי יש בזה חיוב

שאלה, ע"ש, ובעניותי אין בזה מכשול, שמלבד דגוף ד' הט"ז אינם מוסכמים, עיין היטב בארוכות ד' המהרי"ט אלגאזי פ"ג דבכורות, נראה פשוט דבמבושל כבר ל"ש זה דהא בשר נקרא ולא עור ואולי גם כשנתבשל העור בפ"ע ליכא איסור בחליפה ממנו דהוא מאכל ולא עור, וראיה לדבר משנה דחולין (עז ע"ב) דעור שהלקו מטמא טומאת אוכלין, ועיין רמב"ם פ"ב מטו"א הט"ו שהוסיף שהלקו בפני עצמו, ור"ל דאפילו בלא בשר מטמא טו"א ע"ש בכ"מ, ובעור עוף דרכיך אפילו בישול מעט משויהו אוכל וא"ל שליקה דוקא, וא"כ ודאי דל"ש בכה"ג משום תולה כלל.

ד המג"א ס"ס רפ"ו, כ' בלא התפלל מוסף בשבת עד שאין שהות להתפלל עוד מנחה ומוסף יתפלל מוסף דמנחה י"ל תשלומין בלילה, והבאים אחריו הפסיקו מירושלמי פ"ד דברכות שמפורש להיפוך דמתפלל מנחה, ונראה דבאמת דברי המג"א נודעים מאד דמנחה ישנים בלילה משא"כ מוסף שא"ל תשלומין עוד, אבל נ"ל דלפה"מ בסי' רס"ח דאפילו ל"א במוסף רק ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו יצא בדיעבד, א"כ י"ל דבאין שהות עוד להתפלל מוסף ה"ל כדיעבד כדקיי"ל בכ"ד דשעת הדחק כדיעבד דמי, וי"ל דלכתחלה נמי יוצא כשיתפלל מנחה ויאמר ג"כ ונעשה לפניך ק"א לשם מוסף, ויצא י"ח שניהם. אך ז"א אלא בשבתות וי"ט דמתפלל מוסף ומנחה ז' ברכות אבל בר"ח שמתפלל מנחה י"ח ברכות ומוסף ז' אא"כ, אולם לירושלמי לשיטתיה דס"ל דגם במוסף מתפללין י"ח, ע"ש בפ"ד דברכות ובתוס' ברכות (כה ע"ב), [וכ"מ לכאורה בשה דשם (ל ע"ב), דאר"י חזינא לר' ינאי דצלי והדר צלי מכלל דמתפללין מוסף ביחיד ופריך דלמא מעיקרא לא כיון דעתיה כו', ומאי קושיא הא י"ל שפיר דבתפלה השני' לא האריך בה כמו בהראשונה, שהראשונה בת י"ח ברכות והשניה בת ז' ברכות א"ו דשניהם היו שוים, ויש לדחות שהיה זה בשבת וי"ט, או דהס"כ בזה"ש חזי מאן ג"ר כו'] וא"כ לירושלמי מהכ"ל שפיר שיתפלל מנחה ויצא י"ח שניהם אבל לדידן שמתפללין יתפלל מוסף ז"ב ומנחה י"ח, א"א זה, אך בשבת וי"ט גם לירושלמי מוסף ולא מנחה.

ולכאורה ה"כ דלירושלמי דגם במוסף י"ח ברכות י"ל דיכול להשלים למוסף ג"כ, דהא כשיאמר „ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו" לבד סגי, וכדקיי"ל כה"ג בפלגי ר"ה, ול"ש בזה משום ברכה לבטלה דהא יכול להתפלל נדבה כמה שירצה ומה שיזכיר מאורע דאתמול אינה הפסקה כמש"ש ס"ס ק"ח, ואף להט"ז שחולק ע"ז י"ל דבכה"ג שאומר בקיצור רק ונעשה לפניך כו' גם הט"ז מודה, וא"כ שפיר אמר בירושלמי שיתפלל מנחה דחובת שעתה עדיף ומוסף ישלים אחר כך בכהאי גוונא מה שאין כן לדידן דא"א זה נכונים ד' המג"א דיתפלל מוסף.

ובאאמו"ר הגאז"ל תמה ע"ד הט"ז הנזכר, מהא דאמר בתענית (ג ע"ב) דאפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו, וא"כ ה"ה בהזכיר מאורע שאר ימים בתפלתו, וצ"ע.

ה) המג"א סתמ"ו כ' בשם השב"ח בנמלא חטה בתבשיל בז' של פסח יבערנו ביו"ט, אם ישהנו עד יום האחרון יחזור להתירו וע"ש באחרונים, ולי הדבר תמוה מאד מנלן להתיר בשביל זה עשה ול"ת דמלאכת יו"ט, ומה בכך אם ישוב האיסור להיתר, והיכן מצינו חובה עלינו לשמור האיסור שלא יותר מאליו, והרי רוב הראשונים ס"ל דמותר לבטל לכתחלה מן התורה איסור בהיתר, ואף להאוסרים הוא רק בקו"ע ולא בשוה"ת ומכ"ש להחות עול"ת של תורה בשביל זה ולדבריו יאסר לנו לבשל דם מה"ת ולהתיר כדרי אשה דמינה בייז ולהשהות נבילה עד שתסרח וכיו"ב ויל"ח.

ומהך דפ"ב דזבים דאר"ע אפילו אכל כל מאכל ושתה כל משקה אינו זב וא"ל חכמים אין כאן זבים מעתה והשיבם אין אחריות זבים עליכם, וקיי"ל כחכמים שם, אין

א(

ראיה לנ"ד. דהא שפיר הקשו לו שלדבריו לא יצוייר כלל דין זכיה, ובודאי שלא דיברה תורה פרשה שלמה בדבר שא"א במציאות, ומשום ה"ט לס"ל כהאי תנאי דס"ל בסנהדרין (ע"א א'), דעיר הנדחת, וכן בסו"מ וביה מנוגע ל"ה ולא עתיד להיות, משום דאין הדעת סובלת שתכתוב התורה פרשיות מיוחדות במה שלא יצויר כלל רק משום דרוש וקבל שכר בלבד, וה"ל בפ' זכיה. אבל בנ"ד ל"ש זה כלל ושפיר גם חכמים יודו לדברי ר"ע בזה, דאין אחריות חמץ עלינו, ומצות ביעור נוכל לקיים בא"א ועתה הוא אנוס באיסור יו"ט וא"א לו לבערו, ואינו עובר בב"י.

ותוס' ב"ק (כב א') ד"ה אשו, שהקשו דא"כ א"ל אדם שיתחייב בדליקה שיפקיר הגחלים וידליק גדישו של חבירו, וכן בכתובות נט ב' ד"ה קונמות, דכל אדם יפקיע חובו ע"י קונם, וכה"ג הקשה בספר פ"ח פ"ק דב"ק דלר"י דס"ל נגח ואח"כ הפקיר פטור איך משכ"ל מועד משלם מן העליה שבעליו יפקירוהו ולא יזכה בו עוד, הא שפיר הקשו דבכה"ג לא משכ"ל כלל וכדברי חכמים במשנה דאין כאן זכיה מעתה, ועי' גיטין (כ א') דאר"ח יכילנא למפסל כולי גיטי דעלמא כו' [ובפסחים (פ א') זילו וא"ל לאבא ויעשו אה"פ במועדו מאי ע"ל] וע"ש (פב א'), זבה גדולה הנ"ל, ובב"ק (מה א'), מאחר דמתה קטלינן ליה מועד הנ"ל, משא"כ בכך דהכא, ולדחות עול"ת.

ובסברא זו יש להכריע בחלופי הגירסאות בברכות (לא ב') וסוטה (כו א'), דבברכות גרסינן א"ל ר"ע א"כ ילכו כל העקרות ויסתתרו וזו של"כ נפסדת, ובסוטה אמר כן ר' ישמעאל לר"ע, ולדברינו, הרי ר"ע לא חש לסברא זו בגופי תורה בדיני זיבה והשיב לשואליו אין אחריות זבים עליהם, כ"ש בכה"ג שי"ל אין אחריות עקרות נפקדות עלינו, וי"ל בזה קו' התוס' דסוטה שם, והכמ"ל יותר.

ו) הפמ"ג ס"ס תרנ"ג נסתפק אם יוצאים י"ח לקיחת ד' מינים במחובר כגון בעלין נקוב אם מקרי לקיחה ע"ש, ולכאורה נלה"ר מהא דיליף רבי בחולין (טז א') לשחיטה שהיא בתלוש מדכ' ויקח, א"כ מ' דל"ש לשון לקיחה במחובר אך ז"א דהא ר"ח ס"ל שם דבדיעבד כשר משמע דאיננה דרשא גמורה וע"ש בתוס' דעיקר הדרש מדל"כ ויכן.

וערש"י גיטין (כא ב') דכ' דה"ט דאין כותבין גט במחובר לקרקע משום דכ' ונתן, משמע מזה דל"ש נתינה במחובר, וא"כ י"ל ה"ה ל"ש לקיחה, אולם הב"ש באהע"ז סקכ"ד כ' הטעם משום דכ' ונתן „בידה" א"כ הכא דל"כ ולקחתם בידכם ל"ש זה, הלא דלפ"ז בעלין הניתן מיד ליד באמת כשר וכמש"ה, אך להרשב"א פסול מחובר בגט משום דכ' בספר וא"כ גם בעלין אינו גט מה"ת, אבל לנ"ד אין מקום ספק כלל והספק הוא דלדעתו משמע דמיקרי נתינה במחובר וה"נ לקיחה, ול"ל דהך דחולין אסמכתא בעלמא הוא וראיתי להרשב"א בחידושיו לגיטין שכ' „דפסול מחובר משום דבעינן נתינה מיד ליד או דמספר ממעטינן מחובר, ונראה דגם הוא ז"ל מודה לדרשא דנתינה מיד ליד בעינן וי"ל דלרבנן דריה"ג בגיטין (כ"א ב') דספר לספירת דברים בעלמא אתי לא מייתר לדרשא דספר בעינן ולריה"ג הוא דילפינן הכי, וא"כ לרבנן י"ל דדרשינן פסול מחובר מונתן ביד.

ועכ"פ לענין לולב אין מקום לפסול מה"ת לשני השיטות אך מדרבנן ודאי דאסור ביו"ט, וכשופר של ר"ה דאין עולין באילן כר"ה (לב ע"ב) וה"נ בסוכה כד"א בסוכה (כב ע"ב).

אמנם תוס' סוכה (לא ע"ב) ד"ה באגדה, וביבמות (קד) סוד"ה סנדל, כ' בלא משני בש"כ וקודם ביטול משום דכשנקצץ הלולב מן הדקל כבר נתבטל, א"כ משמע מדבריהם דא"א כלל שיצא י"ח במחובר ולכן לא משכ"ל שיהיה קודם ביטול, ול"ל דמדרבנן קאמרי שהוא פסול דז"א דהא פסול מדאורייתא קאמר, ואילו משום שבות דמחובר הא בדיעבד יצא כמו שופר שע"ג אילן ע"ש ברש"י ז"ל ומשמע מזה דאפילו בעשא"כ הניקח מיד ליד דבכה"ג א"ל כלל קלילה כמי אין יוצאין בו דאל"כ הדק"ל דמשכ"ל גם קודם ביטול ע"ש.

אולם מצאתי בס' צל"ח כתב כ' בחידושיו לשבת (קלא ע"א) ד"ה הרשב"א ואמרתי לתרץ כו' דבסוכה מהכ"ל גם במצוה עצמה דחיית שבת כו' שהיה יושב בסוכה שאין בה אלא שתי דפנות כו' משא"כ בלולב לא מהכחת בגוף המצוה דאף דנקט בידיו ג' מינים ותלה מין הרביעי, ונפיק ביה מ"מ צ"כ צריך לתולשו, דאף אם נטלו בידו במחובר למה לא יצא נפיק ביה הרי לקחו בידו ולקחתם כתיב ומכשירי לולב דד"ה היינו שהלולב כאן והאתרוג במק"א רחוק וצריך לקוצצן ולהביאם יחד שהרי צריך שיהיו כולם לפניו ונמצא הקציצה קודם המצוה כו' עכד"ק הרי פשיטא ליה דגם במחובר גמור מותר לצאת ומיקרי לקיחה וכ"ה בעלין שלוקחו כולו בידו דה"ל לקיחה גמורה .

ואולי יתכן ליישב בזה ברייתא דסוכה (מא ע"ב), דדרשינן ולקחתם שתהא לקיחה ביד כאו"א, שהקשה ע"ז בס' כפ"ח לצ"ק, מה"ת נאמר דמהני שליחות במצוה שבגוף אך תוס' העתיקו לקיחה „לכל" ולכן י"ל דשני הגירסאות והוא לשיטת התוס' שם (לד ע"ב), דצריך שיהיו כולם ביחד לז"א שתהא לקיחה „ביד כל" או"א, ר"ל לכאו"א מן המינין תהיה הלקיחה ביד, ולא כשהם מחוברים שא"א ללוקחם כולם ביד ביחד .

או כפשוטו שביד תהא הלקיחה ולא במחובר, ודומיא דונתן בידה, שזכרנו בס"ד, ודרש זה מדכ' ולקחתם שתהא לקיחה תמה וזהו דוקא כשלוקחו ביד אבל כשלוקחו במחובר אינה לקיחה תמה רק לקיחה קצת .

ז) בסימן תרע"א נפלאתי מאד על מרן המחבר וגם על מרן הרמ"א ז"ל, שלא כ' דין נרות חנוכה כלשון הגמ' וכל הראשונים ז"ל, מצות נ"ח נר איש וביתו והמהדרין כו' והמהדרין מה"מ כו', ומסתימתם משמע שחובה הוא על כל אחד מישראל למכור כסותו וכו', גם על כל הנרות כפי הסידור שכותב אח"ז, ומשמע משום שקבלנו עלינו לחובה ואין לנו להקל עוד בזה כלל אבל לא כן שמענו מהמג"א בכאן ומכל האחרונים ומדוע שינו לשון רבותינו ז"ל במה שנ"מ הרבה לדינא ולא מצאתי עדיין מי שעמד בזה .

ח) שם ס"ה הרפ"ד, במה שנחלקו רבותינו בהקדים לקרות בשל חנוכה אם מפסיק לשל ר"ח, נ"ל להבין בזה דברי חכמים במגלה (כט ע"ב), ארי"ל ר"ח טבת שחל בשבת מוציאין שלשה ספרים אחד קורא בענינו של יום ואחד קורא בראש חודש ואחד בחנוכה, וקשה מנינא ל"ל .

אולם י"ל דדינא קמ"ל ודוקא קאמר הכי, שהרי פ' השבוע היא בפ' מקץ, וא"כ כשיקרא אחר כך בר"ח, הוא בפ' פנחס ואחר כך בשל חנוכה שהוא בפ' נשא א"כ הוא קורא למפרע .

ולכן י"ל דכשקורא בס"ת אחת ס"ה עובר על פ' נשא כשגולל לקרות בשל ר"ח שהוא בפ' פנחס, וא"כ י"ל דאין מעבירין עהמ"צ דוחה לתדיר ויקרא בשל חנוכה וא"כ בשל ר"ח ואף דקודם שקורא עוד צ"ם משום אין מעבירין כמ"ש רש"י ביומא (ע ע"א) י"ל דכפ"מ למנהג הראשון דהפותח והחותם לבדם היו מברכין א"כ אינו חסר רק הקריאה, ועי' בהרא"ש פ"ג דמגלה ס"י.) ולכן שפיר דייק רי"ל למנקט שמוציאין שלשה ס"ת ואז אין אחת נוגעת בשל חברתה כלל וגוללין שניהם קודם קה"ת, ולכן רק אז קורין בשל ר"ח קודם של חנוכה וכן יל"פ בהך דפ' שקלים שחל בו ר"ח אדר .

אולם אף שדבר נחמד הוא בכ"ז לאחר העיון אין לו קיום ובכ"ז אמרתי להציע לפני אנשי כנה"ג הי"ו .

ט) נשאלתי זה כמה שנים בהיותי בעיר וו ממוהל ירא שמים, ע"ד הכתוב בס' יד הקטנה דתינוק שלא נבלע בו דמו צריך להמתין מלמולו שבעה ימים אחר שנבלע בו דמו, והשבתיו שאין מנהגנו כן ואין לנו לחוש לדבריו נגד סתימת רבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל שכתבו שאין מוהלין אותו עד שיבלע בו דמו, ולהפיס דעתו הראיתיו דברי הרשב"א

)(

בפ' הערל שכ' שם תוד"ה הערל, ועוד דערל שמתו אחיו מ"מ נמי דלמא עכשיו יבריא ויבלע בו דמו או יתחלפו סימניו ויתחייב למול ועדיף מחולה שחלצתו חמה דהתם א"א לו למול עד שיבריא להבראתו וזה אפשר שיהיה בר מימהל עכשיו שיבריא ויבלע בו דמו וחייב למול מיד וע"ש (דף עא ע"ב ד"ה) מנא דר"פ, שכ' ואם מחמת חולי כבר בינו נותנין לו ז' ימים להברותו או מחמת ד"א כדתניא אר"נ פ"א כו' ור"ל דהכך דר"נ אנו ממתינין לו עד שיפול בו דמו וזהו כבר כבדאהו וא"ל יותר, כ"כ פשוט, ול"ע בגוף ס' יד הקטנה לידע טעמו ונימוקו .

י) נסתפקתי באם יקרה שימול ולא יצא דם וכה"ג שינו בחולין (לג ע"א), השוחט ולא יצא דם [ובזה שמעתי בקטנותי מפה קדוש כאאמו"ר הגז"ל ליישב קו' התוס' שבת (קה ע"א) ד"ה שוחט, די"ל דמתני' דשבת איירי בשוחט ול"י ממנו דם דחייב משום שחיטה עצמה, ושפת"י] ויותר מזה מצינו דמוק"ל הגמ' בכריתות (י ע"א) בלידה יבשתא, אלמא דמשכ"ל] אם יצא י"ח מילה, או שצריך הטפת דם ברית גם במילה .

והנה מלשון הברייתא בס"פ ר"א דמ', משמע דמילת ישראל א"צ הטפת דם ברית רק במילת גרים ועבדים [במקום שמותרים מרשות הממשלה] הנכנסים לדת ישראל שהוא כאבותינו שנכנסו לברית בהרצאת דמים ול"ע.

אולם רש"י ז"ל בשבת (קלד ע"א) ד"ה ראיתיו, כתב שהיה ירוק ול"ה בו דם ברית, תרתי לגריעותא, חדא דאי מהל ל"ה מיניה דמא, והטפת ד"ב מצוה היא כדכ' גם את בדם בריתך כו' ועוד דמסוכן הוא כו' הרי לנו דעת רבינו להדיא דאין יוצאין י"ח מילה כלל בלא הטפת ד"ב .

אמנם בעניי ל"י מקום בו אמרו חז"ל שצריך להטיף דם ברית היכא שנימול בן ישראל כהלכתו, ורק בנולד מהול או במי שנכנס לדת ישראל [ברשות הממשלה] שלא נתקיימה בהם מצות מילה הוא שצריך הטד"ב אבל בנמול כמצותו מנין לנו.

ויתכן ליישב בהקדם מאי דתמוה עוד מה"כ. „ועוד דמסוכן הוא כשלא נבלע בו דמו" והרי מאחר שיש בזה טעם סכנה ל"ל טעמא דהטפת דם ברית ודאי פק"נ דוחה כהת"כ, וטעם דהטד"ב הוא כיסודא ועוד לקרא.

ונ"ל עפ"ד הח"ס ז"ל ביו"ד סרמ"ה, שכ' דאפילו אחד מאלף אינו מת מסכנת המילה ח"ו, ואף שחז"ל דרשו כי עליך הורגנו כל היום זו מילה שניתנה בשמיני, מ"מ אין בה סכנה משום דמצות מילה החמורה אגוני ומצלא ע"ש .

ובזה א"ש קו' הש"ך ביו"ד סרפ"א ע"ד הרא"ש דאם נימול בתוך ח' יצא, א"כ מ"ט מילה דז"ט נמהלי' בע"ש כדפריך הגמ' בס"פ ר"ש בספירת העומר כה"ג ע"ש, ולדבריו א"ש דודאי א"א לימול קודם שנצטווינו מהשי"ת דהא איכא בה סכנה, אך אחר שצונו השי"ת היא שמרחם ולהגן על הסכנה, אבל כ"ז הוא כשנעשה המצוה כתיקונה לפי צווי השי"ת ביום השמיני, אבל קודם ח' שעדיין אין מצוה כלל למול, א"כ איך נדחה שבת במקום סכנה ולק"מ .

ולפ"ז א"ש דברי רש"י ז"ל, שלולי טעמא דהטפת דם ברית מצוה היא, גם טעמא דסכנה ליכא, דהו ל"ה כלל סכנה דמצות מילה אגוני ומצלי, אבל לבתר שהקדים רש"י דהטפת דם ברית מצוה היא, וכאן עוד לא נפל בו דמו, א"כ שלא תעשה כהלכתה ממילא אסור משום סכנה, אף את"ל שעלינו לקיימה כפי יכולתנו אם גם איננה מהודרת לכל פרטיה. וא"כ צריך למול בזמנו גם בלא יהיה דם ברית משום חומר מצות מילה בזמנה שדו"ש, מ"מ כיון דאיכא בזה סכנה אין לנו רשות לקיימה שלא כמצוה לכל פרטיה, וא"ש דברי רש"י ז"ל .

ונראה שלדברי רש"י דמצות הטפת ד"ב הוא מעיקרי מצות מילה, י"ל דגם בפריעה

בעינן דם ברית כמו במילה כיון דקיי"ל מל ולא פרע כאילו לא מל. [ואולי י"ל שזהו מנהגנו לומר בדמיך חיי, לרמז לדם מילה ודם פריעה].

או י"ל דכיון שכבר היה דם ברית במילה א"צ עוד בפריעה וצ"ע.

ומסתפקנא אם מותר להטיף דם ברית כשיצא כבר י"ח מצות מילה ופריעה, דהא יש בזה איסור חבלה, וה"נ ילה"ס בכל כה"ג בקטן שצריך לתקן משום הידור מצוה. אם יש רשות לאביו לחבול בבנו הקטן שאינו מצווה ע"ז, או י"ל דלצורך מצות מילה הותר לגמרי ועי' כתובות (לב ע"א), מה לחובל בחבירו שכן הותר מכללו פרש"י בב"ד, משמע מזה דבמילה לא הותר חבלה, וכמדומני שבשטמ"ק שם מפרש באמת במילה [ועי' בס' המקנה שלהי קדושין ודבריו צ"ע מב"ק (לא ע"ב) דדחי דלמא קטלא שאני והכ"מ.

אולם לרש"י ז"ל דמצוה להטיף ד"ב גם בקטני ישראל ודאי דלא שייך משום חבלה וא"כ כשמל ול"י דם י"ל דצריך להטיף ד"ב. ודברי רש"י נאמנים עלינו שמצא זה בדברי רבותינו ז"ל, וד' יאיר עינינו בתוה"ק.

יא) במה שנהגו לעשות סעודת ברית מילה בלילה אף שנזכר כבר כן בראשונים ז"ל, ועי' מג"א סקל"א ס"ס ס"ק, מ"מ נ"ל שאינו נכון מהא דנדה (לא ע"ב) דא"ר"ש מ"מ בשמיני [פרש"י ולא בשביעי] כדי של"י הכל שמחים ואו"א עצבים, ופי' רש"י שאוכלים ושותים בסעודה וכו' ואה"ד דגם בעושה הסעודה בלילה סגי הדק"ל מ"מ ל"א הורה מילה בשביעי ואף שדרש אגדה היא מ"מ הרי אין סתירה לזה ושפיר למדין גם מן האגדות, עי' תוי"ט ספ"ה דברכות, וגם כ"מ מרמז של' הראשונים ז"ל מדל' ביום הגמל את יצחק, ביום הג' ע"ש וזה יש לדחות קצת ועי' לשון הטור א"ע בסי' רס"ה שנוהגין לעשות סעודה ביום המילה, וכ"ה במדרש תנחומא ס"פ ח"ש ובפ' תצוה שמשמח אותו היום, ועושה אותו היום של שמחה וכו'. ויש לדחות שג"ז בכלל אותו היום של' ב"א אך בסנהדרין (לב ע"ב) פרש"י ד"ה אור הנר בברור חיל, ביום או נרות נראים הרבה בלילה סימן הוא כו' משתה שם ברית מילה קרי שבוע הבן כו' משמע קצת דמשתה שם אינו מפרש לברית מילה רק רישא דקול רחיים בלבד, ואולי ג"כ מה"ט דצ"ל הסעודה ביום, אך מתוס' שם ל"מ כן, שתפסו לעיקר כגי' הירושלמי שהביאו שם אור הנר בב"ח שבוע הבן, ומיהו אין ראיה ע"ש במהרש"א.

יב) בהפטרת שבת שובה נדפס בכל החומשים, אחר פסוק מי חכם כו' ופושעים יכשלו בם, פסוקי מי אכ"מ מספר מיכה וא"כ פסוקי ס' יואל, וז"א כהלכה, דהא קיי"ל דאפילו בנביא אחד אין מדלגין למפרע (יומא ע ע"א) ובטוש"ע א"ח סקמ"ד.

יג) מה שנהוג להשכיר ס"ת לבני הכפרים וכיו"ב, צריך למצוא היתר ע"ז די"ל כי היכי דאסור למכור ס"ת ה"נ אסור להשכיר דשכירות ליומא ממכר הוא, וזה לי שנים כבירים שהארכתי בתשובה לכ' אחי הרה"ג מ' צבי יהודה זצ"ל הגאבד"ק ראגאלי בשאלתי ע"ז ואפי' לפמ"ש הש"ך בחו"מ ס"ס קע"ה וסש"ב והשל"ד דגם מדרבנן ל"ה שכירות כממכר זולת לענין אונאה דגלי קרא, מ"מ הרי הרבה מהראשונים ז"ל דס"ל דאפילו מה"ת כממכר הוא, ולהב"ח שם לכ"ע מדרבנן שלמ"ה וא"כ ה"ל ס' איסור עכ"פ, ולכאורה ה"נ דבכה"ג דהאיסור הוא משום כבוד התורה וזלזול קדושתה לכ"ע הו"ל כמכירה, והא קמן דפועל מותר לחזור בו אפילו בחצי היום מדכ' כי לי בני"י עבדים עבדי הם, והרי קרא במכירה הוא דכתיב ולא בשכירות, א"ו דבכה"ג דרשינן טעד"ק, כמש"כ במק"א בה"ד וה"נ בשכירת ס"ת, ואולי כיון שא"ל במה לקנות ה"ל כמו ללמוד תורה דס"ת עיקרה לשמיעה קאי, עיין ב"ב (מג ע"א) או שי"ל כהך דרפ"ס דבכורות דפסהמ"ק שהנאתן להקדש נמכרים באטלז משום רווחא להקדש וה"נ י"ל כן, ולפ"ז י"ל דצריך שיהא שכר השכירות לקדושה. וכבוד הס"ת, ואולי זהו גופה מיקרי רווחא להקדש, דכבוד הס"ת הוא לקיים בה מצות קריאה וזהו כבודה יותר משתעמוד בהיכל בלתי נקראת כלל, כ"נ לקיים מנהגם של ישראל.

יד) בפ"ת יו"ד סר"ע הובא בשם ס' בני יונה דאפילו אם נשרף הס"ת קיים מצות כתיבה ע"ש, אכן לא כן כ' הרמב"ן בס' תורת האדם שער הקריעה שכתב א"כ י"ל כשם שקורעין עליה כך קורעין על מקיימי מצותיה כששרפתה אובדין מצוה של כתיבה ומכ"ש לד' החינוך בסוה"ם דטעמו טעים למצות כתיבת ס"ת שעיקרה היא ללמוד בה, ובזה יישב כאאמו"ר הגז"ל שיטת הרמב"ם שפטר נשים ממצות כתיבת ס"ת ושאגת אריה הלכה להשיב ע"ז, ואף דלא דרשינן טעמא דקרא הכא הרי כ' נהדיא ולמדה את בני ישראל ודאי דבהא תלי, א"כ שפיר קאמר הרמב"ן ז"ל.

אתנו דברים ארוכים בכל ההערות שכתבנו בס"ד, ורק מעט מזעיר הצגתי לפני אנשי כנסת הגדולה למען אחד לבבות אחבנ"י בכל מקומות מושבותיהם ושלום שלום לרבנן ותלמידיהון די בכל אתר ואתר.

אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים,

בהגאון וצדיק אמתי מ' בנימין זצללה"ה מפאניוועז •

להערה ט' וי'.

בהורמנתא דמר חמי שליט"א ומטיבותיה קאמינא, שאין ראיה מדברי הרשב"א להתיר דינו של בעל יד הקטנה שבאמת ד' הרשב"א צ"ב מעט, שהרי בערל שמ"א מחמת מילה עסקינן ומה זה שהזכיר להמתין עד שיבלע בו דמו והרי ינוקא דסומק או ירוק לא מהלינן ליה בכל גווני כשבת (קלד ע"א) אלא שהדבר ברור שאם רואים בו שום שינוי משאר ילדים הבריאים כענין בליעת דמו וכיו"ב אין מלין אותו אף בלא מתו אחיו מח"מ אלא שבמתו אמ"מ צריכין להמתין שיבריא יותר מאחיו הקודמים אע"פ שבהם לא ניכר גירעון משאר ילדים, וזהו כוונת הרשב"א יבלע בו דמו או יתחלפו סימניו שאפשר שגם בהיותו רק מעט אדום שלא כמורגל ולא ביותר כמו בצבעו אותו שזכר הרמב"ם שבכה"ג אין מלין כלל בכל ילד אלא שבמתו אמ"מ, אפילו בהיותו רק אדום מעט שלא כמורגל אנו אומרים שלא נבלע בו דמו עדיין כפי הצורך לחולשת אלו הילדים דרפי דמייהו, וא"כ י"ל עפ"מ דקיי"ל לחלק בין חולי שבכל הגוף לחולי אבר אחד עיין יו"ד סרס"ב, וה"נ מחלקין בין דם קדחת קלה לכבדה, שדבר קל שאנו אומדים שאין בו חשש סגי בהמתנה עד שיבריא, י"ל שכיון שכתב הרמב"ם בתינוק של"כ בו דמו מצד היותו נראה אדום כמו שצבעוהו, שהרי חולי הוא זה, וכיון שקראוהו חולי, הוא בכלל מש"כ חולה ממתינין לו ז"י להבראתו אבל במאמ"מ שבעילה כל דהו ובחלישה מועטת אנו מולין שעוד ל"כ בו דמו י"ל שאינו חולי אלא חלישות דדמי לכאב עינים, ובהכי מיירי הרשב"א דמלין מיד כשיבריא יע"ש ברש"י בשבת ותראה שקורא זה חלישות ולא חולי.

ולעד"נ לה"ר לדעת בעל יד הקטנה, מהא דיבמות (עא ע"א) דשו"ט היכי נשכ"ל זכרים דאיתנייהו בשעת אכילה ולא בשעת שחיטה כו', בהקדם דברי המהרי"ק שורש קמ"ה, שכ' להוכיח מהם דבחולי כבד והוקל מונין לו ז' מיום הבראתו לגמרי ולא מיום שחלף ממנו כובד החולי מדהוצרך ר"פ להעמיד בדכאיב ליה עינא ולא אפילו בדכאיב ליה כל גופיה כדמעיקרא ושלפתו חמה לענין סכנה, ומ"מ יש בו קדחת קלה בלא סכנה ע"ש במהרי"ק, ודבריו אינם מובנים דמה הוכחה היא זו ממה שאמר ר"פ דמיירי בדכאיב לו עינו שהחידוש בזה דבכאב מועט סגי מיד כשיבריא ולא אמר דמיירי שנחלה בכל גופו וא"כ הוקל לו דהא סוף סוף מה ישמיענו שמצד חולי קל צריך המתנה עד שיבריא ומלין אותו מיד, א"כ צ"ל כל הטורח הזה לאוקמי בחלה חולי כבד והוקל במה שפשוט יותר לאוקמי בכאיב

ליה עינא, ואין זה דרך רבותינו הראשונים ז"ל להביא ראיה כזאת דמדחיא בגילא דחטתא.

אולם דבר גדול הביא לנו המהרי"ק ז"ל דה"ל כיון שלא מלינו יסוד לדברי ר"פ, ומידושו שבכתב מוטע ג"כ אין מלין אותו ומנ"ל ד"ז, הרי אם היה חולה המוזכר במשנה בפרא"מ תינוק החולה א"מ אותו עד שיבריא א"כ ג"כ היה בכלל המחנה דתני לודא, א"ו דאינו בכלל חולה א"כ מנ"ל לדחות מלות מילה בזמנה, לכן ה"ל להמהרי"ק דה"ל לסוכית מברייתא זו דערלות שלב"ז אינה מעכבת ולא ניחא ליה לאוקמה שהלאתו חמה משום די"ל דה"ל דלא בעינן מעל"ע ולדוקא יחשב להרך יום הבראתו כיום הולדו שלא כפשוטו, וכיון שהוכחתו זו היא ממשנה זו מקשה מנ"ל ד"ז דלמא מיירי בהיה לו מקודם חולי כבר אז אף בחולי קל ג"כ אין מלין אותו שחשוב עוד לא נחלך לגמרי מחוליו ושם חולה עליו, אבל בהיה לו כאב קל מנ"ל כ"כ, כ"כ ברור בכונת המהרי"ק ז"ל.

וא"כ אף אנו נאמר אם במי שנ"כ בו דמו הגי למולו מיד כשנבלע, א"כ איכא לאשכוחי ברווחא גם בלא כאיב ליה עיינין אלא שאדום ביותר, ובין עשיה לאכילה נבלע דמו, א"ו דבהכ"ג לריך להמתין ז"י וא"כ לדעת ר"פ בעינן מעל"ע, וקשה לפ"ז דברי רבינו הרשב"א ג"כ, וי"ל בכמה אנפי.

ובדבר הספק השני, הנה אם מוכיח מדברי רש"י דבעינן לכתחלה הטפת ד"ב א"כ באינו ראוי לזה כיון שאין בו דם הדרינן לכללא דכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבתו.

ובעיקר הדבר לע"ד, אם לא היה מלוה מעכבת הטד"ב, י"ל דעיקר מה דמילה דו"ש המלאכה היא חובל ולדעת רש"י מלד חבורה ולובע ולד' תוס' משום כ"כ הינו דוקא בדם שיולא כי הדם הוא הנפש, ועי' תוס' כתובות (ו ע"ב) ד"ה דם, והרי בתורה ל"כ במה ימול ואפשר למול שיסיר בשר הערלה ע"י סם כדאמרינן בחובל בין סם לסייף והוא יותר קל, ואין הדם יולא והס"כ שהסם אוכל את הבשר, אלא ודאי דלריך הטד"ב.

אך דרוש חקירת בקיאים אם אפשר לעשות ליום אחד פעולת הסם אף שי"ל שלריך להתחיל הפעולה גם בתוך זמנו רק גמר הסרת הערלה יהיה ביום השמיני.

ובדברי הח"ם שהביא מ"ח הרב שליט"א אמינא ליישב דברי המהרי"ק שורש קמ"ה דנקט בפשיטות דלמול תוך ז' להבראתו אסור משום סכנה, והעירותי שיש לספק בזה מדקאמר יום הבראתו כיום הולדו אולי הוא הלכה בפ"ע, שכך קיבלו שלריך להמתין מיום הבראתו שבעה, כמו שאין לומר שעיקר המתנה ז"י מיום הולדו הוא מטעם סכנה.

ולהאמור י"ל דגם אם מלד הדין יש להמתין מכל מקום המלוה בספק מוטלת ואם כן אגוני ומללא.

הצעיר בפרחי כהונה, **אברהם יצחק הכהן קוק** חופ"ק **זיימעל**.

בל תאחר.

נשאלתי מאיש אחד שאירע לו פדיון הבן בתוך ביתו אם רשאי לדחות הפדיה עד לאחר ל' יום מפני איזה טעם? שהאדמו"ר מליבאוויטץ כותב שלריכין לפדותו דוקא בתוך ל' יום ואם אחר הפדיה עובר בעשה עי"ש. ונראה דהנה הטו"א גר"ה ד' ד"ה ומעשרות כתב להדיא דפדיון הבן אינו עובר על בל תאחר עי"ש טעמו. אמנם המקנה בקדושין (כט) בעמין לעלות לרגל ולפדות את בנו כו' כתב הסיפוק דבפדיון הבן עובר בבל תאחר אם לא פדאו בזמנו ע"ש ולכאורה יש להביא ראיה לדבריו מירושלמי ר"ה פ"א דבעי שם ר"ח עבר ולא מל בזמנו אם עובר בבל תאחר? ומסיים שם יצא זה שלא ניתן לתשלומין דכתיב לא תאחר וכו' הרי ברור דגם במילה עובר בבל תאחר להירושלמי ומכ"ש בפדיון הבן, אכן

מצאתי בהגהות הרש"ש למנחות ס"ו שהאריך בזה והביא ראיה מדאמרינן ב"מ (קב) גבי השוכר בית אי לאח"ז תניא אי לאחר ל' יום בחזקת שנפדה ואי איתא דעובר עליו נימא דהתם היינו טעמא דעובר בעשה משא"כ הכא בשכירות קרקע דאינו עובר על בל תלין כדאיתא בחו"מ סימן של"ט, ויקשה לפ"ז על המקשה הנ"ל שכתב להדיא שעובר עליו בבל תאחר וא"כ מה ראיה מפדיון הבן לקרקע? ונ"ל לומר בזה לפי מה שכתב המהרי"ט אלגאזי בהל' בכורות להרמב"ן פ"ח סוף אות ע"ט שכתב בשם הכנסהג"ד ביו"ד סי' ש"ה בשם א"ח דאם עבר יותר מל' יום מזמנו ולא פדאו חייב להוסיף חומש וכתב שמצא כן בחדושי קדושין לאחד הראשונים עי"ש. ועיין מ"ש בפתחי תשובה בחו"מ סימן ע"ח סק"ג בשם תשובת חתם סופר חו"מ ס"ס קמ"ד דרב אחד רצה לומר בהלואה הנעשה בהיתר עסקא נאמן לומר פרעתי תוך זמנו משום דעביד דפרע בגו זמנו כדי לפטור מפריעת רוחים ולבסוף הביא זאת בשם מהרי"ט עי"ש. ולפ"ז יקשה בגמ' דב"מ הנ"ל דמאי מדמה שכירת קרקע לפדיון הבן דהתם בודאי פדה בזמנו דאל"כ מחויב להוסיף חומש עליו משא"כ בשכירת קרקע שאין צריך להוסיף עליו, אולם האמת נראה כמו שכתב המגיד משנה להרמב"ם פ"ז מהל' שכירות ה"ג וז"ל ובהלכות ובקצת ספרי הגמ' הגרסא כך כל ל' יום בחזקת שלא נתן לאחר ל' יום בחזקת שנתן, ונראה שסובר רבנו שהיא ברייתא שנויה על דין זה ולא מיירי כלל בפדיון הבן ע"ש היטב. ויפלו כל הקושיות מעל המקשה כי לא מיירי כלל בפדיון הבן, ואתי שפיר גם שטת האו"ח שהביא המהרי"ט אלגאזי ובודאי עובר בפדיון הבן על בל תאחר, ויש להאריך אבל אין פה המקום.

יהודא מעשיל הכהן החוב"ק באריסאוו.

טיב גיטין.

נשאלתי מי שהמירה אשתו ברצון ונשאת לנכרי וקשה הדבר לכתוב גט ולזכות לה כהוראת הרמ"א אה"ע ק"מ ה' ומכ"ש להשיג ק' רבנים. וי"ל דל"ש זכוי במומרת דמאי זכות הוא לה הרי אכתי קיימא באיסור חתנות קדושין (סח) ובע"ז (לו) ובתוס'. ולמאן דס"ל אהע"א אפילו בכולל וחמיר י"ל דלא חייל א"א על חתנות דאע"ג דהוי איסור מוסיף (יבמות לג) י"ל דהיינו לגבי דידיה שהיא עליו החד"א והתוסף על חתי' זו לגבי אחרים וכן בקדושין ע"ז נתוסף עלה איסור תרומה, אבל לגבי דידה דאיהי היא החתיכה דאיסורא יש לומר דאינו רק איסור כולל שכולל עליה איסור לאחרים אבל על החתיכה לא נתוסף דהיינו עלי', ומה תהני הגט. ואולי י"ל דמ"מ אתוסף על החתיכה היינו עלי' איסור א"א בה אבל מ"מ לא נתוסף איסור בדבר המותר בלעדי זאת, וצ"ע בזה.

ולמאן דס"ל דליכא חתנות בשאר אומות מן התורה מ"מ בנ"ד כיון דנשאת הרי אסורה לבועל וא"כ לאחר הגט נמי באיסורא קיימא עי' כתובות (ג) תוד"ה ולדרוש, וקודם הגט לא חייל טומאה על א"א דמהלי וקאי ומה לי איסור קל מ"ל איסור חמור (יבמות פב). אלא דאתוסף איסור טומאה לגבי בעל. ומ"מ שהוא בועל שני, א"כ לא נתוסף מעתה כלל ועי' סנהדרין מ"א וצ"ע בזה אך לפמש"ל לגבי דידה דהיא החד"א ה"ל כולל לא מוסיף.

ולמאן דס"ל דאהע"א בכולל וחמור נמי מה לי חד איסורא מ"ל תרי איסורי נזיר מ"ח בפרט בנ"ד שהוא במזיד ביד רמה ונפקרת לגמרי עי' נמ"י ב"מ רמז תמ"ה ובפרט דאיכא גם איסור נדה דנכרית וביותר דאכן הסדי דאיננה רוצית בזכות זה עיין כריתות (כד) ולפ"ז במקום דחק יש לצדד להקל.

ועוד מאה רבנים אפ"ל כיון דחדר"ג הוא משום קטטה (וי"ל דה"ט שמצריכין מאה עפמ"ש בסה"ד שריש מתיבתא היה דורש בעשרה שורות שכ"א עשרה תלמידים ובהם הראשונה יושב הר"מ ששקול כשורה שלמה, וכנגדה תקנו מר"ן וי"ל עוד דהשתא דמחמת קטטה הפירוד האחת למקום אחר ויזדווגו הבנים שיולדו אח"כ (יבמות לז) (ומש"א ראב"י במדינה אחרת י"ל דה"ט בכדי שא"י להוציאה בנשא לכר"מ מובא ברא"ש שלהי כתובות) ורבנן דפקיע שמייהו הרי וכן ע"י מאה רבנים מג' מדינות יתפרסם הדבר ולפ"ז י"ל דאפ"ת דבמקום שלום נמי גזר, היינו בהשתא י' שנים, אבל בנאסרה דאסור ביחוד עמה ליכא חשש קטטה (וכן אין לחוש לזיווג הבנים החדשים כיון שאסורה עליו מהיום לחשש רחוק ל"ח) אלא די"ל דמ"מ השתעבד לה בעת הנשואין שלא ליקח אחרת כמש"כ הב"ש א' סק"כ, וצריך מ"ר לאפקועי שיעבודה דאלימי לאפקועי ברכות (מט) ומ"מ י"ל דכ"ז בנאסרה ע"פ ע"א ומאמין לה, או בעוברת ע"ד בלי התראה אבל זינתה בעדים או בסודית שמפסדת כתובתה ות"כ אה"ע קט"ו ו' ממילא פקע כל חיובי הבעל והשעבודים גם בזה, ומכ"ש למ"ד שכלה חדר"ג, אלא שעדיין ה"ל כאלו התנה, עכ"פ בכה"ג שפשטה ודאי פקע תנאו והשעבודים כנלע"ד אם יסכימו ע"ז רבנן מובהקים דפקיע שמייהו.

כ"ד הכו"ח אלכסנדר משה,
בלא"א מו"ה צבי זצללה"ה לפידותזאן חופ"ק ראסין יצ"ו.

הלכה גדולה לשוחטים.

אם יש לחוש למש"כ הג' אוה"י בשם מכ"א לאסור בסכיני שחיטה שיש בהם עו"י מטעה מיעוט כח הרגשה ולפ"ז אולי יש למנוע לשחוט בסכיני שחיטה המתעקלים לצד ראשן ולצד הקתא ויש שאמרו בסכינים הללו יש לחוש ע"י הולכת מקום המתעגל לקראת דרסה גם בה' ש"ח חשש בסכיני עו"י לטעם שהי' כ"ש בין הגובהים עכ"ל. [ע"י השו' זה יצא דבר נחוץ להשו"ב כפי שמבואר בסוף].

תשובה

לענ"ד לא יצאו בכך כולם ידי חובת תורת העיון בהש"ס רו"א ולפי דעתי מהטוב והישר שיהיו הסכיני שחיטה דוקא מתעגלין לצד ראשן ולצד הקתא. ואבאר. דאיתא בפרד"ס הגדול לרש"י ז"ל סימן ר"ו וז"ל וצריך שיהיה הסכין עגול שאם יהיה מרובע או חד חיישינן שמא יכנים הסכין ראשו או קוץ המרובע ויעשה חלדה כו' ונראה דכן מוכרח ג"כ בפרש"י בש"ס בחולין (פ"ב לא) ד"ה שאין לו קרניים ור"ן שם דז"ל דרגילין היו כו' קרניים כו' מעין לצד ראשן כשמט מן הצואר וכשהוא מו"נ יש לחוש שמא יחלידו הסימנין או ינקבו אותן הקרניים עכ"ל. והנה בב"ח הבין פרש"י שהוא מפרש הך קרניים כמ"ש הרמב"ם שנעשה ראש אחד בראש הסכין ולפ"ז מש"כ רש"י על גביהן קרי לחוד ג"כ גב כמו אידך גיסא שהוא הגב ומש"כ מעין לצד ראשן ר"ל משופעין והוא דחוק לקרוא להחוד בשם גב ובשני משופעין כמ"ש דינא דהאי בשיפוע אחד אם עי"ז נעשה חד וראש אחד ועיין יש"ש פ"ב סימן י"א שכתב שאין לשון התלמוד מתפרש לפי' הרמב"ם דא"כ הל"ל שאין לו קרן ולא קרניים דל"ש לומר דקאי על איזמלין דעלמא יעו"ש גם אין לפרש לשון השיפוע יקראו בשם קרניים יעו"ש ולענ"ד בלאה"כ אי אפשר לפרש בפרש"י כהרמב"ם דר"ל ראש אחד ממ"ש רש"י הטעם שמא יחלידו הסימנין או ינקבו אותן הקרניים דלכאורה משמע

דאף אם לא נחוש לשמא יחלידו אכתי יש לחוש לשמא ינקבו הסימנין וברא"ש אחד כפירש
הרמב"ם אי אפשר לנקוב אם לא נחלד הסכין בשלמא אם היה נקט טעם נקובת הסימנין
ברישא שפיר היה מתפרש אפילו היכא שאין לחוש לנקובת הסימנין כגון בין סימן לסימן
או תחת שני הסימנין וכמימרא דר"י פ"ב (ל' ב') מ"מ עכ"פ יש לחוש לחלדה משא"כ דנקט
חלדה ברישא וכסברת הב"ח בפרש"י שהוא ע"ד שכתב הרמב"ם ראש אחד אי אפשר לבוא
לנקובת הסי' בלא חלדה אע"כ כוונת רש"י בכך קרנייס על הקרנות ממש ובסכין מרובע
דגב שכנגד החוד וגם צד הראש יש שם איזו משך רחב שיוכל לכנות בשם גב ולגב שניהן
יש צד ראש שני קרנות אחד לצד הגב ממש והשני לצד החוד וכתב רש"י ז"ל דיש לחוש
לשני הטעמים היינו אם שהסכין אינו רחב כ"כ עיין תוס' פ"ק (כ ע"ב) ד"ה מפני שהוא
מחליד יש לחוש לחלדה עיין הגהת מהרא"ל אמשטרדם הרגיש קצת בזה וגם אם הסכין
רחב מ"מ כיון שהוא נשמט וצריך להוליך ינקוב את הסי' עם קרן הסמוך לחוד וכמ"ש
בפמ"ג ושפיר יוכל לנקוב הסימנין אף אם לא יחליד הסימנין עיין רש"י שברי"ף בהשמיט
טעם חלדה דע"כ פי' בענין שפירש הדריסה שהקרנייס דבר נוסף על הסכין ואפשר שכיון
הב"י לאותו פרש"י ולהכי תמה הב"ח ועכ"פ פרש"י שבש"ס אי אפשר לפרש כפירוש הרמב"ם
ועוד אם נפרש בפרש"י שבגמ' ובר"ן כפי' הרמב"ם או כפי שהבינו הדריסה שהוא דבר
נוסף מ"מ דמתניתין לרב מנשיא דאין לגזור באין לו קרנייס אטו יש לו קרנייס ושרי הא בלא
כך גזירה כיון שהאיזמל קטן הוא וא"כ כשמביא הסכין מיד נשמט כפרש"י והוא צריך להוליך
עוד ודאי ינקוב בקרן המרובע שלו באשר כי זהו עשר פעמים גובה מעל גובה יותר מפגימה
שאוגרת ואפילו ממגירה כידוע לכל רואי הדבר בחוש וכמ"ש בפמ"ג אע"כ דהש"ס בא לומר
דאין לגזור באיזמל שאין לו קרנייס ר"ל שאין האיזמל מרובע אלא שהוא כמתעגל לצד הראש
והקתא משום איזמל המרובע דאז מתוך שהוא קטן אם נשמט ויבוא להוליך ודאי ינקוב
זה לא גזרינן משא"כ במרובע ל"ש גזירה כיון דאי אפשר שיבוא ויוליך בלי נקיבת הסי'
ובזה יובן הברייתא של רב מנשיא ור"א דפליגי בטעם מתניתין דנקט איזמל דלכאורה אין
מדוקדק כ"כ הא דסמיך שאלת רב אחא אחר מימרא דר"מ דמתניתין איירי באיזמל שאין
לו קרנייס מיבעי ליה מהטעם מאי והוי ליה למיבעי אמתניתין גופיה והיינו אחר שאמר ר"מ
הא דקתני מתניתין אפי' באיזמל בא לומר דלא לגזור משום יש לו קרנייס ולא לשעורי מתני
לכך שאיל ליה מהטעם מאי והשיב לו שאין זו שחיטה כ"א דמיבזע ושאיל מהטעם דאושכפי
והשיב ר"מ לפי סברתו דכ"ש אין שיעור לו כל בית לומר ביה שחיטה כמו דאושכפי ודחה ר"א
דאיזמל לשיעורא מתני ולא לאשמועינן דלא נגזור אף דזה ממילא נשמע כיון דעכ"פ שרי לשחוט
באיזמל יהיה איזו שיהיה עכ"פ באין לו קרנייס שרי וא"כ שפיר ידעינן דלא גזרינן מ"מ עיקר
ילפותא דמתניתין באיזמל בא לשיעורא דלא יכשיר מהטעם דאושכפי ויובן מה שפרש"י במתניתין
על הא דאיזמל אע"ג דהיכא למיגזר כו' יעו"ש בסי' ל"א שעמד ע"ז כיון דאיבעיא לא אפשיטא
ומהטעם דאושכפי קי"ל לאיסורא כמ"ש הרא"ש והיש"ש ה"ל לרש"י לפרש לשיעורא מתני
אמנם לדרכנו ניחא כיון דעכ"פ נדע דלא גזרינן באין לו קרנייס בין לר"מ דמתניתין קתני
איזמל להכי בין לר"א דאיזמל לשיעורא מתני מ"מ שמעינן לכו"ע דלא גזרינן לכך פרש"י אע"ג
דהיכא למגזר דבהא כ"ע מודו דל"ג ועי"כ דאין סברא לאסור כ"א מטעם גזירה והיינו ע"כ
לא במרובע דאי במרובע בלאו גזירה אסור כמש"כ בפמ"ג כיון שהוא נשמט מרוב קטנו כשיולך ע"כ
ינקוב אם הוא רחב או יחליד בשאינו רחב אע"כ דמתניתין איירי במתעגל לכך אין בו כ"א
מטעם גזירה ואשמועינן מתניתין דל"ג נמצאת שמועת שיטת הלכה זו מהש"ס ורש"י והר"ן
ופמ"ג שהסכין המובחר להיות מתעגל לצד הראש והקתא ואף שנאמר זה באיזמל היינו לענין
דיעבד דהל"ה אפי' דיעבד פ"פ וכמש"ב דכשיולך ינקוב לסי' אבל אה"נ אפי' בסכין גדול
לכבדת הע"ז בשם השל"ה סי"ח וכ"ה ס' הש"ך שם וסי' ו' כמו שיש לחוש שלא יביה בראשו

)(

דבר דק כפירוש הרמב"ם ה"ל יש ליזהר לכתחלה שלא יהיה מרובע דטעם אחר הוא לשניהם ובהקדמה זו נתפרש שפיר הא דסימן כ"ד בשחט ב' ראשים עיי"ש מש"ז אות א' השלשה ציורים אסר לכאורה לפי כל הששה פירושים הנ' בש"ז קשה איך יתחיל בראש הסכין ממש בצד פנימי דפגימה או בסוף ממש בצד חצוני דחצונית דהא גרע מורשא זו מכל פגימה כמש"כ אע"כ דהרא"ש והב"י והט"ז והתב"ש והמש"ז כ"א כפי' מיירי בסכין שמתעגל לצד הראש והקתא וכ"מ הוא לכל דורשי הלכה זו וגם ניחא לפ"ז בזרק הסכין דפריך הש"ס הא בעינן מו"מ וכן הא דריב"ת דבדק גירא דפריך ודלמא עביד חלדה ומשני חזינן גדפי דמיפרמי ואכתי קשה שמא ניקב בראש וקלה הסכין והגירא עיין רש"י י"ז ב' ד"ה מחליש כו' וכל עוקצי הסכין כו' אע"כ דמיירי במתעגלי ואפ"ה שמכאן יצא להש"ס למ"ש שלא יהיה עוקץ בראש כו' ויצא לו מזה דלא מפרש בהדיא בהא דזרק או גירא אמאי לא חיישינן לשמא ניקב בראש הסכין אע"כ דהתם הסכינין עשוים כך שאין בהם חשש שמתעגלין לצד ראשן לבד באיזמלין עשוין לנוי שיהיה בהם קרנות.

ובזה יתישב ויסור תמיהות התב"ש מעל הש"ך סכ"ד אות ג' וכתב עליו שספריו על השמלה להסיר שוחט ב' בהמות בסכין של ג"ל והניח ב"ל הסכין על ב"ל הנשחטים כו' דלפ"ז במלא ב"ל על בהמה אחת והניח מלא ל"א על הנשחט והעביר אותה מ"ל והכניס מל"ב להנשחט ותמה שהרי הפוסקים כתבו הטעם כיון דבידו להוליך כל הסכין הרי דתלו ההיתר במה דבידו ולהש"ך הרי אין בידו להוליך כל הסכין עד שמוציאו מן הצואר כו' עכ"ל יעו"ש ולפי מה שבארנו אין זה כ"א בסכין שמתעגל בראשו ולצד הקתא משא"כ בהמה אחת והסכין מלא ב"ל דאין לחוש מדינא דהש"ס ופוסקים אף אם לו קרניים ולא כהשמ"ז שמסתפק לרש"י בזה ואדרבה מוכח דבגדול אין לחוש בקרניים ועיין ס' בית מאיר סימן כ"ד דהו"מ אף ליה מחמירין א"ל מב"ל ואין לתמוה מהרב סימן ח' שהגיה על מש"כ בה המחבר במו"מ דמי שלא יכול לשער יקח מב"ל י"ל דהב"מ מיירי מדינא ומי שיכול לשער יעו"ש וא"כ כיון דמתניתין מיירי בסתמא דשחיטה כפי הסברה ואף ברוב שנים א"כ ודאי אין בידו להוליך כל הסכין עד שמוציאו מן הצואר דודאי גרע עוקץ שבסוף הסכין מעוקץ דפגימה אוגרת וכמש"ל בשם רש"י י"ז וא"כ ע"כ מוכרח שישאר מל"א בתוך הצואר אמנם להתב"ש אפ"ל כיון שכתב רש"י דרגילין היו לעשות קרנים לאיזמלין לנוי משמע דהתם הסכינין בלא קרנים כ"א מתעגלים בראשן ולצד הקתא וא"כ שפיר בידו להוליך עד שמוציאו להסכין מן הצואר וע"ד זה צ"ל כונת הש"ך סק"ג בציור השני דל"ת כנ"ל.

ולפ"ז יתישב נמי הא דהש"ס פריך אהא דרבא בדיק גירא ודלמא עביד חלדה דלכאורה קשה ה"ל למיפרך אמתניתין דהשוחט בלילה וכ"ש דאיכא להקשות כן להרשב"א בתוה"א שכתב טעם לילה לכתחלה לא משום חלדה עיין ט"ז סימן י"א וכן איכא לתמוה זה אהא דזרק סכין דעכ"פ היא ברייתא והש"ס נקיט מלפרוך בפ"ק י"ב י"ג אמתני' או ברייתא ופריך בפ"ש על מימרא דרבא והיינו כיון דהתם הסכינין שלהם היו ע"ד שמתעגלין בראשן ולצד הקתא א"כ כל השוה רחב אין חשש משום חלדה או לשמא ינקוב בראשו שיצטרך הש"ס לסברא גדפי דמיפרימו כ"א בגירא שהוא דק ויש לו בראשו חשש לשמא יחליד ומשני גדפי דמיפרמי וממילא ל"ק נמי לשמא ינקוב כיון דהסכינין ע"ד שמתעגלין בקל מצי לשנות בגירא שמתעגל לצד ראש וקתא.

ובזה ניחא ג"כ מש"כ המחבר סימן כ"ד סעיף ט' והוא מהטור בשם הסמ"ג והג"מ והרא"מ דאין לשחוט בראש הסכין מטעם חלדה דה"ל לאסור מטעם ניקובה ואפילו אינו מתכסה וכ"ש למש"כ התב"ש סימן כ"ג להתמיד בנגיעת הסכין אל הקיר ה"ל להאחרונים ליתן גם טעם שהייה וכ"מ לענין דיעבד גם אם שוחט באמצע וראשו מתכסה דהוי העור כקיר בנגיעתו משא"כ לפי מש"כ דהתם הסכינין ראשן עגול שפיר אין שום טעם כ"א מטעם

א

חלדה כיון שראשו עגול ל"ש ניקובה ונגיעה דע"י עגילתו אינו מתעכב ע"י השער כ"א שיתמוך ע"י חוד עגולתו גם השער כמובן לכל רואה הדבר שכ"ה .

ובזה יובן פי' של הרב בהג"ה סי' ו' במש"כ ולכתחלה יש ליזהר אפילו אין להסכין פגימה רק בין הקתא להסכין כו' דלכאורה אין לזה שום הבנה דמה איכפת לן אם יש פגימה בין הסכין לקתא אע"כ דיש לחוש שמא מעביר הסכין בהולכה מכל וכל גם את קצה סוף הסכין שאצל הקתא יקשה למה לן לחוש לפגימה שאחורי הסכין ויותר יש לן לחוש לנקיבת הסי' ע"י קצה הסכין שבסופו אשר הוא עב פעמים יותר מהגירה וכ"ש לרש"י דס"ל דפגימה גם כשהיא יורדת ג"כ קורעת וגם הרמב"ם מודה בזה שזקוף העוקץ כ"כ אשר חוש הראות יעיד ע"ז וכ"ש שיש לחוש שמא יביא הסכין שאז העוקץ של קצה הסכין פוגעת בהסימנים וא"כ למה חש הרב כ"א לכתחלה ועיין טוש"ע סעיף ה' שמא השיב ידו כו' דאפי' דיעבד ועיין מהרש"א פ"ק (יז ע"ב) ד"ה סכין כו' ולא ידענא לחלק בזה לשי' הרי"ף כו' גם במסוכסכת דקיימא אסיפא דסכינא פסק הרב בסי' י"ח להטריף בכ"מ גם אסיפא ממש דחיישינן שמא יעביר הסכין מן הצואר מכל וכל משא"כ לפי מה שבארנו דסתם סכינים צריכין להיות עגולים בין לצד הראש בין לצד הקתא ניחא שפיר מש"כ הרב בין הסכין ר"ל היינו שאינו עגול בסוף הסכין ומש"כ כ"א לכתחלה באמת יש תקנה לתפוס קצה הסכין בין אצבעותיו ובזה חלוק שפיר בין מסוכסכה דסי' י"ח כיון שעכ"פ הפגימה על אורך משך הסכין יש לחוש שאם נסיר סמוך ממש לסיפא דסכין אטו רחוק קצת מסוף הסכין שמא יבוא להקל משא"כ לקצה ממש לא יבואו ללמוד היתר למה שבסכין עצמה נפגם כיון שאין שם פגימה ע"ז וגם הוא אחוז הפגימה באצבעותיו כדי שלא יוליך הסכין כ"כ שמעבירו מן הצואר לגמרי ודוק .

ובזה נוכל ליישב לשון הרא"ש ז"ל פ"ק סימן ז' במ"ש שם ולא שיצטרך להוליך כל אורך הסכין קודם שישחוט הרוב כו' וכבר עמד בזה הפרישה סי' כ"ד על הרא"ש ועל הטור שכתב ג"כ לשון זה והקשה מה"ת שיוליך כל הסכין קודם כו' יעו"ש ובאמת גם על הפרישה יש לתמוה שכן ה"ל להקשות כיון דהמשנה מיירי ע"כ בהולכה לבד א"כ יש לאסור מטעם שלא נשחט רוב סי' באם נצטרך להוליך כל אורך הסכין קודם שנשחט הרוב ומש"כ עוד ליישב דהרוב נשחט בעוד הולכה אחרת לפי ה"א זו קשה איך ס"ד כך מה לן שני הולכות או הולכה והובאה וא"כ גם אי ליכא שיעור ש"ל כשרה כל שלא שהה שיעור שהי' גם תי' הב"ח דחוק מאד יעו"ש משא"כ לפי מה שבארנו דכל סכיני שחיטה יהיו ע"ד שמתעגלים לצד הקתא והראש ומקום המתעגל אין לתפוס אותו באורך לבד אחרי כי ג"כ תפס עמו מהרוחב כנראה בחוש וא"כ י"ל כונתו של הרא"ש דר"ל לא שיצטרך להוליך כל אורך הסכין לבד מקום המתעגל קודם שישחוט הרוב והרוב דסי' יהיה נשחט ע"י מקום המתעגל שאינו נתפס במשך האורך לבד כ"א יותר יש לתפסו ברוחב דהסכין ולפ"ז יצא לן קצת חומרא בשיעור ש"ל שיהיה לבד המתעגל שזה תפס גם מהרוחב ודוק .

הנה נתבאר באר היטב משמנה מקומות מהש"ס והפוסקים רו"א דסתם סכינים ראוין להיות מתעגלים לצד הראש והקתא ועיין ספר ת"א וד"ח סי' ח' שהשיב על רב א' שהיה ר"ל דשיעור יד"א לא להקל על שיעור ש"ל הנאמר בש"ס ודחה הוא דשיעור יד"א נאמר בענין שהו"ס שזהו מצות שחיטה לכתחלה כמ"ש הפר"ח בשם התוספתא יעו"ש סי' כ"ד ועיין הב"ש סי' ח' אות ז' במ"ש ומש"כ המרדכי שם בשם ר"ח כו' י"ל דהני י"א ש"ל הכי בדיעבד כו' א"כ דרישא דמתניתין כו' דאי שחט בהולכה לחוד והוי הסכין יד"א והוא פחות מש"ל כגון בבהמה גדולה טרפה עכ"ל וכ"מ מהשפ"ד שאחר שהביא דברי הש"ך בשם היש"ש והב"ח דצריך שיעור ש"ל כתב ומיהו אנו נוהגין שיעור יד"א לשון מיהו משמע קולא בא לומר וכ"ה בספר ש"ח הבין כן דעת השפ"ד להקל משיעור ש"ל בא וא"כ כל שלא יהיה

שיעור ש"ל אף שיש בו יד"א עדיין לא יצאה לגמרי מתורת איזמל וצריך עכ"פ שיהיה נשחט ע"י הו"ה גם דיעבד וא"כ ודאי צריך שלא יהיה הקרן מרובע ומש"כ בספר ב"מ להי"מ שא"צ בהו"ה שיעור ש"ל ע"כ במתעגל לצד הראש והקתא ועיין מש"ז סי' ו' סק"ה ושם שפ"ד סק"ד ולמש"כ ניחא .

ופרפרת אמרתי ליישב בזה קושיות ת"ה להר"ה וכ"ה בז"ן על לשון הש"ס עולה ויורד דה"ל לומר יורד ועולה דכ"ה דרך בדה"ש בבו"ע וכך הוא דרך שחיטה במקום עו"י שמקודם יורד בבו"ע או בכסי' למקום הנמוך ואח"ז עולה למקום הגבוה יעו"ש שדחקו לתרץ שכ"ה דרך הש"ס כמו מטפה ועולה מטפה ויורד ולמה שבארנו י"ל כונת הש"ס דלא הפרש הא דמסוכסכת לכתחלה לא גם מטעם הצד שכבר הוחלק במשחזת דלפ"ז ה"א בסכין ארוך עכ"פ לא יהיה מתעגל משום דמקום המתעגל נחשב כדין מסוכסכת במקום שהוחלק ע"י המשחזת והא דאמר ר"מ והוא שאין לו קרניים היינו באיזמל ודיעבד לזה נקטו והקדימו עולה ליורד לומר דקאי על שני קצות ראשי הסכין צד הראש והקתא דה"ד הבדיקה והשחיטה שנכנס בין בהו"ה מקודם עולה הבו"ע על הסכין וכן הסכין על הסימנין ואח"ז יורד ומ"מ שוחט לכתחלה דהא דמסוכסכת לכתחלה לא הוא מטעם שמא יחוש כנגד צד שעדיין לא הושחז והא דאיזמל דוקא דיעבד מטעם כיון שהוא קטן נשמט כפרש"י .

ומעתה יסור השגת הש"ך מעל הב"ח סי' י"ח ס"ק י"ג וכ"ה באחרונים דאי ס"ד כהב"ח לאסור בשני עו"י גם באחד נאסור מטעם חורפיה דסכינא מחלפא ועוד דבעו"י אחת מכשרינן אפי' בכמה הו"ה כו' יעו"ש ומאד תמוה הדבר וכי נעלם מהב"ח קושיות הש"ס על מקומה מ"ש אוגרת כו' גם הברא סיפרה שהקשו מהו"ה וגם כי כבר כתבנו בשם התוספתא שמלות שחיטה לכתחלה מו"מ וא"כ איך יפרנס הנך שני לכתחלה בעו"י משא"כ לפי מה שבארנו י"ל הב"ח מפרש הך עו"י דהש"ס מיירי בצד הראש והקתא ואין להקשות לפ"ז מנ"ל להכשיר כלל עו"י באמצע הסכין י"ל מלישנא יתרה דהגמ' דייקו כן באמרו עו"י בסכין כו' ותיבת בסכין מיותר ולא אמרו כך באידך אוגרת ומסוכסכת הקודמים ועיין בשו"ע או"ח סי' ל"ב בביאורי הגאון אות ק"ד שם במזוזה עצמה אע"כ נאמר דאוגרת ומסוכסכת קאי אריפא דסכינא וכפרש"י ולכך אמרו עו"י בסכין ר"ל אפי' באמצע .

ומעתה נשאר לן חוב קדום לבאר אם יש ממש בראיות של ספר או"י בשם מכ"א להחמיר בעו"י וטעמא דבש"ס איתא בדיקת משא ומיא ליבנא חוט השער ועתה שבקוה כ"א הבו"ע ע"כ דנתמעט כח הרגשה כו' עכ"ל אך לענ"ד אין זו ראיה כלל דמבואר בהרמב"ן והר"ן ובי"י שבדיקת משא ומיא חומרא הוא ולא הטריפו אחר בדיקה זו כ"א בדק בחוט השער וא"כ יש לדייק אפכא אחרי שלא הצרכנו הבדיקה היותר חמורה ע"כ דלא חשו לומר דנתמעט חוש הרגשה מזמן הש"ס דאי יש לן לחוש ה"ל להצריכן בדיקת משא ומיא ושלא יכנס אחז חוט השער ועיין פלתי ומהרא"ל ולנ"ב דאין שום פגימה בעולם שיורגש בהנך ולא אטופרא ולכאורה הי' מקום לדברי מכ"א מדהצריכו בו"ע ולא סגי במשא ומיא ע"כ חומרא הוא מקוצר חוש הרגשתנו אבל באמת ז"א דר"פ אמר הלכה אבו"ע ועיין ראב"ד פ"א מש"ש בהרמב"ם הל' כ"ד דצריכא הוא חובה וא"כ אם בזמן התלמוד הצריכו לבו"ע לא למיעוט כח הרגשה בבו"ע כ"א דלאו כו"ע גמירי במשא ומיא . וראיה בנית של' דספר"ח כ' ללחלח הציפורן בבדיקת טופרא והרי עינינו רואות דמרגישין יותר בשאינו לח ע"כ דנשתנה חוש הרגשתנו גז"א ראיה כלל חדא דהפר"ח כתב בעצמו אע"פ שנרגש יותר בשאינו לח א"כ ע"כ קולא הוא ועוד וכי אם נאמר דנתמעט חוש הרגשה ישונה הטבע מהיפוך אל ההיפוך שנאמר דבזמן הש"ס היו יותר מרגישין כשהוא לח משאינו לח ועוד לו יהיה כן היה לן להחמיר לבדוק בשאינו לח שלדידן אינו לח כמו לח שבזמן הש"ס ועוד מנ"ל שבזמן הש"ס היו בודקין בשאינו לח ומסתברא שגם בזמן התלמוד היו בודקין בלח

והא דלא נהגו דסמכו על הסברא כמ"ש התוס' והכ"ג דלכך בו"ע דכל שאין אנו מרגישין גם הקנה והוושט לא ירגישו וכיון שהכי' לחיה א"כ גם בדה"ם ע"י טו"ב יהיו לחיה ועוד הרי לא הצריכו בדה"ם כ"א במל"ת ולא בכותים ונשים ועבדים ועכ"פ במכירים לנאמנים כמ"ש הש"ך סימן א' סק"ב או משוחררים דעכ"פ לא עדיפי מהנך מומחים אשר אתמחו לפני חכם ואין החכם נותן לו כתב ראיה א"כ שחקר ודרש אחריו שלמדו ענין הרגשו שיהיה דקה מן הדקה ועיין ב"י בשם הריב"ש סימן י"א וכ"ה בהרא"ש שלכך מחלו חכמים כבודם שאותן הממונים זריזין וזהירין הם וא"כ איך נאמר שנתמעט להנך זריזין וזהירין הרגילין באומנתן יותר מכותים נשים ועבדים וא"ל שאני בזמן הש"ס דהוה בד"א לכך לא חשו כ"כ לכח הרגשה דהנך דא"כ אמאי אר"י ל"א סכין לחכם כ"א מפני כבודו ש"ח ואף הרמב"ם הכ' טעם שמא יסמוך עיין לח"מ דגם לדידיה עיקר הטעם משום כה"ח וטעם שמא יסמוך קאי להא דמכדין למי שאינו גמיר ג"כ שמא יסמוך יעו"ש ועיין בתוי"ט דכ"ז בבודק לאחרים אבל לעצמו אינו צריך כלל בדה"ם לחכם ולא חשו כלל להרגשת שום אינם נשים ועבדים.

ובחי' להטור במש"כ בשם הרמב"ם פ"ד מה"ש פ"ג ישראל היודע ה"ש ה"ז לא ישחוט כו' בפני חכם כו' ולכאורה קשה מנ"ל להרמב"ם כך ועכ"פ ה"ל לכתוב בלשון ויראה לי אם אין לו מקור בש"ס ולא מצאתי לנו"כ שהעירו מזה והיה אפ"ל שיצא לו מלשון הגמ' באוקימתא קמייתא דרבינא דאמר בד"א שיודעין בו שיודע לומר ה"ש עיין מהרא"ל שהקשה איך שייך אזהרה על השוחט שלא ישחוט מטעם שאלו הנותנין לו אינן יודעין בו אם יודע ה"ש וכן קשה לשון רש"י שכתב לפרש האי בד"א דהשיבי מומחין איך תלוי המחאתו בידיעת הנותנין ונלע"ד דסוגיות הש"ס יש לפרש בפשיטות הא דלא אמרו אף שאין מוחזקין ג"כ משמע דמוחזקין לבד עדיפי ממומחין לבד אשר לכך מוקי הריבוי דה"ש לאין מוחזקין וע"כ הטעם כיון ששחט לפנינו ד' או ה' פעמים ושחט שפיר אידך נמי שחט שפיר וא"כ ה"ל למיפרך מדר"י א"ש (ע' א') לזה מפרש הרמב"ם האי בד"א דמוחזקין אע"פ שאין מומחין ר"ל מדאתחזק ע"כ אותן אשר מסרו לו לשחוט בתחלה מכירין אותו ובדקוהו למומחה ובזה יודקדק לשון רש"י במ"ש לשון עבר ובדקוהו וכן תיבת מכירין כמיותר הוא אע"כ דקאי על תחלת החזקתו ומסיק הש"ס אבל אין יודעין בו ר"ל על אלו הנותנין לו לשחוט בתחלת התמחותו לא ישחוט ור"ל שגם עליו חובת הדברים אע"פ שהוא בעצמו יודע ה"ש מ"מ לא ישחוט וכמ"ש הרמב"ם אזהרה על השוחט שלא ישחוט עד ששחט בפני חכם ג' או ד' פעמים והחכם לא יחזיק אותו כ"א יודע בו בטוב שיודע ה"ש כיון דעדיין לא הוחזק מעולם ואם שחט בודקין אותו כו' ר"ל אע"פ שלא שחט לפני חכם מעולם מ"מ אם בדקוהו עתה ונמצא שיודע ה"ש מותר לאכול משחיטתו ואפ"ל שמכאן יצא לחכמי הצרפתים שהביאם הרשב"א בחי' ובתוסה"א ויש מפרשים ג"כ דעת רש"י כן דמהני ידיעת ה"ש א"כ שלא עשה שום דבר של פסולי ה"ש בזמן הקודם דמשמע אף שבדקוהו א"כ מהני לאכול משחיטתו ומה דמסיק ואם לאו ר"ל דלא בדקו כלל אין לסמוך כיון ששחט מסתמא אתחזק שפיר בפני עצמו ויודע ה"ש ז"א כיון שעליו מוטל חובת הדברים שלא ישחוט בתחלה עד ששחט בפני חכם ועבר ע"ז אולי כמו שלא ידע דבר זה כן אינו יודע שארי ה"ש אבל כל שבדקו אפי' אחר זמן שחיטתו מ"מ מהני ולפ"ז יסור התמיהת התוס' ד"ה ואם שחט מברייתא דמלא הרנגולת דש"ה דאפשר מומחה שחט וע"כ לא אתחזק כ"א ששחט בפני חכם והכא לא יחזיקו כ"א שיודע בו שיודע ה"ש משא"כ הכי ואם שחט דסוגיא דידן דקאי על הנותנין לו בתחלת חזקתו ועדיין לא אתחזק מעולם כ"ה תו"ד שם.

ולפי סברא זו היה אפ"ל דגם בזמן הש"ס כיון שמוטל עליו חוב קדום שלא ישחוט כ"א כבר שחט ואתחזק בפני חכם מסתמא ראה וידע החכם גם בהרגשתו דחזקה על חבר שלא יצא מת"י דבר שאינו מתוקן וא"כ אף במי ששוחט לביתו אצ"ב החכם בכל פעם

)(

להראותו כמ"ש התי"ק והאחרונים משה דעירובין ל"מ חזי לנפשי' מ"מ היינו שכבר בדקו החכם שהוא מרגיש יפה ולא נחוש למה שהיה מסורה לכל אבל האמת עד לעצמו שאין זה משמעות התלמוד והפוסקים דלא השמיענו בשום מקום כ"א בדיקת ידיעתו בה"ס ועוד עיין פמ"ג רסי' כ"ג חקר כא דלא חשיב ר"י א"ש פגימת הסכין ואף שנאמר שזהו בכלל עיקור כמ"ש התוס' (ט ע"א) לפרש"י מ"מ לא משמע כ"א ידעתי פרטי שיעורי פגימה המוסרת אבל לא מעשה הבדיקה דלא היה להתלמוד גם הפוסקים להשמיע זה מלהשמיענו הבדיקה של הרגשה כמו שהשמיענו אבו"ע וכיו"ב וגם הרמב"ם שכתב עד שישחוט בפני חכם פעמים רבות מ"מ לא כתב סדר הרגשה שיהיה בפני חכם אע"כ דבר זה מסור לכל אשר יגשו לשחיטה ודאי יודעין בעצמן שמרגישין ואפי' נשים ועבדים ועיין מהרא"ל סימן י"ח אשר מזה למד זכות בדבר הרגשה דלא בעינן שיהיה בקלות יד כמו פגע ולא נגע ועיין תשו' נו"ב סי' ע"ו אות ואו ובפמ"ח סעיף ד' שכתב אפי' יש כמה עו"י וכמה גובהים וגבוה מעל גבוה פשוט שגם לכתחלה יש לשחוט בו ובתב"ש אות י"ב שאין שום חורש ולא עוקף לחומרת הבה"י וכבר אמרו בירושלמי כ"מ שהלכה רופפה לא ובדוק מאי עמא דבר והנה רוב השו"ב עסקן עם הפמ"ח וכ"ש לפי מה שבארנו ראיות לודקות מהש"ס ופרש"י והר"ן והרא"ש והטוש"ע הט"ז והש"ך והתב"ש ופמ"ג שכ"ה שהם הסכינין שבזמן התלמוד היו עד שמתעגלין לגד ראשן והקצה והראתי פנים שגם דיעבד יש לחוש לזה אפי' בשיעור יד"א כל שאין בו שיעור ה"ל מוכח שאין שום טעם לחוש לחומרת הוה"י בשם מכ"א ואדרבה לפ"ד היקל שלא להצריך להיות מתעגלין גם בשיעור יד"א אפי' אין בו שיעור ה"ל וכ"ז היינו ברור ודוק אח"ז מצאתי בספר דע"ק בשם ספר ז"ש ג"כ שהיה הסכיני שחיטה מתעגלין ות"ל ואם הם לא באו מנין יצא להם כך ת"ל שבארנו מהש"ס רוא"ה ברור שכ"ה יה"ר שלא נכשל בהלכה אמן .

ונשמע עוד מהל' ז' לשוחטי עופות שיזהרו להרגיל עצמם שלא להעביר הסכין מכל וכל בדרך שבאתה הסכין בסוף שחיטה שמא לא נשחט כ"א רוב הסי' וכפי מש"ב מרש"י י"ז שהפנימה כשהיא יורדת ג"כ קורעת וקלה הסכין בגוסה עשר פעמים גם מאוגרת וזה נעשה בשגגת תלמוד עולה זדון, והוא רחום יכפר .

אלי' בברך שו"ב ומו"ץ כעת בחאסלאוויץ .

חזות קשה.

ויש להקשות .

גיטין (ט) ת"ר בג' דרכים שוו גיטי נשים לשחרורי עבדים וכו' ותו ליכא והאיכא לשמה וכו' מילתא דליתא בקדושין קתני מילתא דאיתא בקדושין לא קתני, וקשה להסוברים בקדושין (ט ע"ב) דאם כתבו לשמה ושלא מדעתה פסול הקשי ולחשוב כמי דשוו גיטי נשים לשחרורי עבדים דאם כתבו לשמה ושלא מדעתה כשר משא"כ בקדושין דפסול בכה"ג .

המו"ל

קושיא בתוספות .

יבמות (סה) בתוס' ד"ה נאמנת ואומר ר"י דלענין ממון מודה רבי דלא הוי חזקה עד דאתחזק בג' זימני וכו' וקשה מה יענה ליום שידובר בו ש"ס ערוך בב"מ (קו ע"ב) תני

חדא פעם ראבוהו ובניו זורעה וכו' הא כרבי דאמר בתרי זמני הוי חזקה וכו' והתם ג"כ לענין ממון . *)

אחד מחובשי בית המדרש.

עשר אני יודע .

מגילה (יב) ת"ר מ"ח נביאים וז' נביאות נתנבאו להם לישראל וכו' ז' נביאות מאן נינהו שרה מרים דבורה חנה אביגיל חולדה ואסתר וק"ל הא איכא עוד ג' רבקה רחל ולאה. רבקה דכתיב ויגד לרבקה את דברי עשו וכו' ואומר סדרש שהוגד לה ברוה"ק, רחל דכתיב יוסף ד' לי בן אחר ומפרשים יודעת היתה בנבואה וכו', לאה דכתיב עתה הפעם ילוה אישי אלי וכו' ופירש רש"י ז"ל בשם המדרש לפי שהאמהות נביאות היו וכו', נראה שכל האמהות היו נביאות, ואין לומר דמשום שלא נכתבה נביאותם בתורה משו"ה לא קחשיב להו דהא קחשיב שרה וגם נביאותה לא נכתבה בתורה .

איבר"א

העלם דבר .

בס' פענח רזא **) פרשה שמות בפסוק ויסתר משה פניו ; תימא דאמרינן בגמרא שבזכות זה זכה לקלסתר פנים אלמא החזיק לו הש"י טובה על כך ואמרינן בשעה שבקש משה לראות א"ל הקב"ה כשרציתי לא רצית וכו' הרי כי לא יפה עשה. הר' יעקב, וע"ז כותב שם הגאון ר' יצחק ז"ל ועמל ליישב את הקושיא ע"ש ואני תמה איך נעלמה הגמרא גם מהמחבר גם מהמגיה גם מהמלקט, בגמרא ברכות (ז) איתא ; ויאמר לא תוכל לראות את פני תנא משמיה דריב"ק כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית וכו' ופליגא דר"ש ב"נ א"ר דאמר וכו' בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים וכו' .

י. מ. ר.

תימה לתימה .

הגאון הפלא ר"י ברלין בספרו אומר שהכהה תמה על הר"מ ז"ל וסמ"ג ז"ל שהשמיטו סוגיא ערוכה נדרים ל"ו דיליף ועלים מטמאים בנגעים. ובמח"כ נעלם ממנו לפי שעה כי

---

*) נוכל לאמר דע"כ לא אמר הר"י דבממון גם רבי מודה דבעינן תלת זמני הייני לאוציא ממון מחזקתו, דלא אתי חזקה מתרי זמני שהיא חזקה קליפתא מטעם ספק ואוציא מחזקת ממון, וכמבואר שם בנמוקי יוסף, ובכתובה נקראת האשה תמיד מוחזקת כדמוכח בכמה דוכתי, וכן מוכח מדברי התוס' אלו ביבמות עלמה, אבל לא להחזיק ממון כסך דב"מ ק"ו שלא נוציא מיד התוכר גם הר"י מודה שלרבי בתרי זמני הוי חזקה. המו"ל

**) פירוש על התורה מלוקט מדברי התוס' והראשונים, חברו אחד מגדולי הראשונים ר' יצחק ב"ר יהודא הלוי, והגיהו הגאון המובהק ר' יצחק ב"ר שמשון כ"ץ חתן המהר"ל מפראג ז"ל ונדפס בשנת שס"ו ובשנת כת"ת באמשטרדם.

סוא מסנה ערוכה נגעים פי"ב מ"ג נראה (נגע) בעליה נותן את הקורות לבית וכו' והביאה הרמב"ם בפט"ו מהל' טומ"ל ה"ו, ומה שלא הביא הדין דילים נראה שלפני הרמב"ם היה הגירסא בנדרים לבוע והגרסא התוס' והר"ן שם ודין לבוע הביא בסוף פי"ד מהל' הנ"ל.

ליב נח בהרב ר' שמואל אייזיק באם נ"י

מעות לתקון.

בהרבה מקומות בהגהות גלוני אורות להזוהר הק' דפוס ווילנא מהר' חיד"א ז"ל כתוב תיבת „אפילו" שאין לה מובן ועליה יתקפו כל ההוגים בס' הזוהר. ובאמת ע"ה יש כאן ול"ל „אפי" ר"ת אפשר, או אפ"ל ר"ת אפשר לומר. והמגיה בטעותו רלה לתקן וקלקל. רהה לדוגמא בזוהר ח"ב (דף ח) ליון א' ב' פעמים. (דף יא) ליון א'. (דף יד) ליון א'. ובשאר מקומות. ומלוה לתקן להסיר אבן נגף מדרכי הלומדים.

י. מ. ר.

הערה לס' תורי"ד.

[עי' כנה"ג א' צד 66]

התוס' רי"ד בחידושיו למס' מגילה (ו ע"ב) כתב וז"ל. ושוין בהספד ותענית שאסורין בזה ובזה. פירש עיירות בי"ד וכרכים בט"ו אבל לאסור של זה בזה לא נאמר אלא באדר שקורין בו המגילה עכ"ל, ולא ידעתי מנ"ל זאת ושום אחד מהפוסקים לא כתב כן. ועי' בטור ושו"ע (סימן תרצ"ז). גם ל"ע מהא דאמרינן במגילה שם חסורי מחסרא והכי קתני אין בין י"ד שבאדר הראשון לי"ד שבאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות הא לענין הספד ותענית זה וזה שוין ע"ש. ולדברי התורי"ד הא גם לענין הספד ותענית אינן שוין דבי"ד שבאדר הראשון אינו אסור רק לבני עיירות לא לבני כרכין ובי"ד שבאדר השני אסור אף לבני כרכים.

ונראה ליישב דברי התורי"ד עפמ"ש הרא"ש במגילה (פ"א סי' ז) דמה דתניא ושוין בהספד ותענית שאסורין בזה ובזה הוא דוקא כשקראו המגילה באדר ראשון וכו ביום נתעברה השנה אחר קריאתן אז אסורין בו בהספד ותענית. אבל אם לא קראו המגילה מותרין בהסו"ת. דמאי דתניא ושוין בהספד ותענית שאסורין קאי על מ"ב ברישא שם קראו את המגילה ונתעברה השנה כו'. אבל בשאר שנים מעוברות שלא קראו המגילה באד"ר מותרין בהסו"ת. והובא ג"כ בטור ושו"ע שם. אך דעת רש"י והרמב"ם וסמ"ג ורו"פ אינו כן יעו"ש בטור.

והנה לדעת הרא"ש דאין איסור בהסו"ת רק כשקראו המגילה בי"ד ונתעברה השנה בו ביום. והנה אז לא יקראו עוד הכרכין בט"ו. א"כ נראה פשוט דלא נאסרו בני הכרכין בהספד והענית בט"ו כיון שאין קורין בו המגילה וכמו בני עיירות כשנתעברה השנה קודם י"ד וכמו בט"ו לבני כרכים.

ולפ"ז פשוט דאין לאסור לבני עיירות בהספד ותענית בט"ו אף שהם קראו המגילה בי"ד ונאסרו בהסו"ת בי"ד מ"מ מותרין בט"ו כיון שגם לבני הכרכים מותר בהסו"ת בט"ו אף שהנא יומן א"כ ק"ו שאין לאסור יום ט"ו לבני י"ד. ונראה עוד דכשנתעברה השנה

בי"ד אף שנאסר בהסו"ת לבני עיירות כיון שקראו בו המגילה. מ"מ אין לאסור לבני הכרכים בהספד ותענית ביום י"ד. אף שכבר נאסר עליהם תחלת היום קודם שנתעבר השנה. מ"מ כיון דאינך אסורין בהסו"ת בט"ו שהוא יומן א"כ כש"כ שאין נאסור להם יום י"ד. וזה מסתבר בטעמא.

והנה כשנתעברה השנה אחר שקראו המגילה בט"ו הנה בזה אסורין בני הט"ו כל היום כיון שקראו בו המגילה. אמנם בני י"ד יש לעיין אם אסורין בהסו"ת בט"ו כיון שנאסרו בי"ד ובתחלת יום ט"ו. אכן יותר נראה דמותרין בהסו"ת בט"ו. כיון שכל עיקר מה שנאסר לבני ט"ו הוא רק משום שקראו בו המגילה. די לנו להוסרו רק לבני ט"ו אבל לא לבני י"ד.

ואין להקשות עדיין דגם לפ"ז אין שוין י"ד שבאדר"ר לי"ד שבאדר שני דבאד"ר לא נאסר רק לבני עיירות ולא לכרכין משא"כ באדר שני שנאסר לכל. וכמו שהקשיתי לעיל. זה לק"מ כיון דעיקר סברת הרא"ש דמפרש דסיפא דקתני ושוין בהספד ותענית כו' ארישא קאי בקראו את המגילה כו'. א"כ עיקר האיסור תלוי בקריאה א"כ ממילא נשמע מזה שאין לאסור יום י"ד לבני הכרכין שהרי הם לא קראו ולא יקראו עוד בט"ו א"כ ממילא דל"ש לאסור לדידהו יום י"ד בהספד ותענית. והרי גם לבני עיירות לא נאסר י"ד רק כשנתעברה השנה אחר שקראו המגילה. וממילא לא שייכו בני ט"ו בזה.

ומעתה יש לכוון גם דברי הטורי"ד בשיטה זו של הרא"ש דמפרש דמה דקתני ושוין שאסורין בהס"ת בזה ובזה. היינו בין באד"ר ובין באד"ש. דוקא כשקראו המגילה באד"ר. וע"כ שפיר כתב הטורי"ד דאין לאסור רק עיירות בי"ד וכרכין בט"ו. והיינו כשנתעברה השנה בי"ד לאחר קריאתן, ואז לא נאסרו הכרכין בי"ד, וכרכין בט"ו היינו שנתעברה השנה בט"ו וכמו שמפרש הרא"ש ואז לא נאסרו עיירות בט"ו. וכמו שנתבאר. ומ"ש, אבל לאסור של זה בזה לא נאמר אלא באדר שקורין בו את המגילה" כונתו שקורין ויוצאין יד"ח בקריאתן משא"כ מה שקראו באד"ר שלא נחשב להם הקריאה לצאת יד"ח. ובזה דברי הטורי"ד קיימים. ואין כאן דעה והכרעה חדשה.

ומבואר מדברי הרא"ש והטור הנ"ל דכ"ז דוקא אם נתעברה השנה אחר הקריאה אבל אם נתעברה מקודם אף שלא נדע להם עד אחר שקראו אין לאסור בהספד ותענית כיון שקראו בטעות. וע"ש בב"י. וראיתי בס' קהלת יעקב להגאון מקרלין ז"ל שתמה ע"ד הרא"ש שמפרש דבקראו המגילה ונתעברה בו ביום מיירי דא"כ בר"ה (יט ע"ב) דמקשה ואלו נתעברה השנה יוצאין אף על אדר"ש מפני הפורים לא קתני כו' ובעי למימר טעמא דסובר כל מצות הנוהגות בשני נוהגות בראשון ויצאו במה שעשאו פורים בראשון, ולד' הרא"ש הכי איקשי אם נתעברה קודם פורים לפקו על אדר"ש דהא לכו"ע לא יצאו במה שעשו בראשון, א"ו דאף בכה"ג יצאו לסך מ"ד וכ"ש אסורין בהסו"ת ע"ש. והאי תמה דמאי איריא אהדדי פשיטא למ"ד במגילה שם דכל מצות שנוהגות בשני נוהגות בראשון הוא אף כשנתעברה קודם י"ד דהא לדידיה אף לכתחלה צריך לעשות בראשון כדיליף שם מבכל שנה ושנה מה כל שנה אדר הסמוך לשבט כו'. ומשום דאין מעבירין על המצות. וא"כ לדידיה צריך לעשות דוקא בראשון אף כשנודע שהשנה מעוברת. וע"כ א"ש הסיא דר"ה דאין יוצאין לדידיה על אדר"ש. ודברי הרא"ש הלא הם לפ"מ דקיי"ל דכל מצות הנוהגות בשני אין נוהגות בראשון לבד הסו"ת ובזה שפיר כתב הרא"ש הוא דוקא בשקראו את המגילה בראשון.

עוד הקשה בס' קה"י שם ע"ד הרא"ש דמפרש נה בנתעברה בו ביום. הא בתחלה היו אומרים שאין מעברין אלא עד הפורים כמבואר בעדיות (פ"ז מ"ז) מבלי חולק בזה ע"ש, והניח דברי הרא"ש בתימה, וגם זה לק"מ דמה דתנן עד הפורים הכונה עד ועד בכלל ומעברין בפורים וכמ"ש הטורי אבן במס' ר"ה (דף ז) ד"ה אתי לזלזולי ע"ש. א"כ שפיר י"ל דנתעברה השנה ביום י"ד לכו"ע. ויתיישב בזה היטב מה שיש לדקדק בדברי הגמ'

א

במגילה שם דאמרינן חסורי מחסרא והכי קתני אין בין י"ד דאד"ר לי"ד שבאדר"ש כו' ולכאורה למה שייר ולא תנן ג"כ ט"ו והכי הול"ל אין בין י"ד וט"ו דאד"ר לי"ד וט"ו שבאדר שני כו' ולמה לא הזכיר רק י"ד ושייר ט"ו. אולם לפמ"ש הוא נכון מאד דהא מיירי ע"כ כשנתעברה השנה אחר הקריאה וכמ"ש הרא"ש. א"כ לא יתכן למיתני במתני' ג"כ ט"ו דבזה לא יתכן שתתעבר השנה אחר הקריאה דהא בתחלה לא היו מעברין אחר הפורים והיינו אחר י"ד. והקו' הקה"י הנ"ל. וע"כ לא הזכיר רק אין בין י"ד כו', ומדוקדק שפיר דברי הגמ' לדברי הרא"ש הנ"ל.

הנה ראיתי בשבולי לקט השלם (סי' ר"ג) שכתב וז"ל והא דתניא ושוין בהו"ת שאסורין בזה ובזה ורבינו שלמה ז"ל פירש אסורין בזב"ז יום י"ד וט"ו שבשניהם. ורבינו ישעיה ז"ל פירש אסורין י"ד וט"ו באדר ראשון ובאדר שני [תיבות ובאדר שני כ' שהוא ט"ס] העיירות בי"ד והכרכין בט"ו אבל לאסור של זב"ז לא נאמר אלא באדר"ש שקורין בו את המגילה הא למדת שי"ד וט"ו באדר בין באד"ר בין באד"ש אסורין בהספד ותענית עכ"ל השבולי לקט. הנה מ"ש בשם רבינו ישעי' הן הם דבריו שבתורי"ד הנ"ל. ומבואר שהבין דבריו כפשוטן כשלא קראו המגילה באד"ר ואינו מפרש כהרא"ש. ודלא כמ"ש, ולפ"ז הדק"ל מאי קאמר אין בין כו' הא איכא בינייהו ג"כ לענין ההו"ת שי"ד שבאד"ר לא נאסר לכרכים וכמש"ל. ובאמת נראה שחסר מדברי השב"ל הנ"ל דלפי הכתוב לפנינו אינו מדוקדק מה שמסיים אחר שהביא ד' רבינו ישעי' „הא למדת שי"ד וט"ו באדר בין באד"ר" כו'. שמדבריו אלו מבואר שאסורין זב"ז אף באד"ר ולד' רבינו ישעי' זה ליתא א"כ אין המשך לדבריו אחרי דברי רבינו ישעי', ונראה שיש חסרון בדבריו. ואחר שהביא ד' רבינו ישעי' הביא הסתירה לדבריו מדברי הפו' דלא ס"ל כן או אולי הראי' שהבאתי מדברי הגמ' לסתור דבריו וע"ז מסיים „הא למדת שי"ד וט"ו באדר בין באד"ר" כו' ר"ל אחרי שנדחו דברי רבינו ישעי' מהלכה א"כ יש לאסור בשניהן אף באד"ר כן נראה בד' השבולי לקט. אמנם לפמ"ש דברי התורי"ד קיימים ונכונים ע"פ שיטת הרא"ש וכמו שנתבאר. [ומכאן אנו למדין דמה שהובא בש"ל פעמים רבות מרבינו ישעי' כונתו לר"י ראשון בעל התורי"ד כמו שהננו רואין לפנינו שמה שהזכיר בשמו כתוב בתורי"ד שלפנינו. וכמ"ש ג"כ בשם הגדולים (אות י' סי' של"ג) ודלא כמו שנסתפק בהכנה"ג אם כונתו לריא"ז הובא שם בשה"ג. ואעידה לי עוד עדים נאמנים, בשבולי לקט (סי' כ"ז) כתב וגדולה מזאת כתב רבינו ישעי' ז"ל דכל מידי דשרי להשהותו ע"ג כירה שאינה גרופה וקטומה שרי נמי לטומנו אפילו בדבר המוסיף הבל כו'. הנה כ"כ התורי"ד בחי' לשבת (לט א') עוד כתב שם בשמו בגלעמק ויפה לו כו'. וכ"כ התורי"ד שם (לז ב') שם (סי' ס"ז) ור"י כתב דאינו צ"ל לברך המוציא כו'. כ"כ בפסחים מהד"ת (ק' א'.) ד"ה אלא פורס שם (סי' ע"א) ור"י כתב בשם ר"ת דקפיד לכתחלה משמע כו'. כ"כ בפסחים מהדורא תנינא (קו ע"א). שם (סי' ע"ג) ומכאן מוכיח ר"י שמלא לוגמיו הוא פחות מרביעית כו', כ"כ בפסחים שם מהדורא תליתאה (קז ע"א). בסי' ע"ט מזכיר מ"ש רבינו ישעי' בס' הלקט. שמזכיר ג"כ התורי"ד כ"פ כמו שהראיתי מכבר [ויש להוסיף עוד בשבת (כג) ד"ה ור"ח. ושם (לז ע"ב) ד"ה אמר ר"נ. וביומא (נה ע"ב)]. שם (סי' פ') ור"י כתב דמפטיר אינו עולה כו'. כ"כ התורי"ד במגילה מהד"ק (כג ע"א). שם (סי' פ"ד) וכתב ר"י מדחזינן דקר"ל קידוש ש"מ שאסור לטעום כלום כו'. כ"כ בפסחים מהדת"ל (קו ע"א). ושם (סי' ל') מ"ש בשם ר"י לענין הלימוני והובא ג"כ בשה"ג שם. „כ"כ התורי"ד בשבת (קמה ע"ב). וכן נמצא שם עוד הרבה דברים מאד בשם רבינו ישעי' ומבואר כן בתורי"ד שלפנינו שהוא בודאי מרבינו ישעי' ראשון ז"ל ואין כאן מקום ספק].

מרדכי אלי' ראבינאוויץ החוב"ק וואשילקאווא.

תרתי דסתרי.

בברכות (מג) גרסינן: א"ל רב חסדא לר' יצחק האי משחא דאפרסמא מאי מברכינן עלויה? א"ל הכי אמר רב יהודה „בורא שמן ארצנו", א"ל בר מיניה דרב יהודה (לא חביבא לי ראיה מדבריו בזו. רש"י שם), דחביבא ליה ארץ ישראל. נראה מכאן עין בעין שרב יהודה היה „מחובבי ציון", ובכתובות (קי), נגד כולהו תנאי וכולהו אמוראי, שמרבים לספר בשבחה של ארץ ישראל וקוראים עליה את ההלל הגדול, נגד כלם מכריז רב יהודה ואומר: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה! — חביבותיה להיכן אזלה?! אתמהא! *) אין זאת כי אם איזה דבר היסתורי יצוק בזה, מי יתן וידעתי איזה היא הנקודה ההיסתורית שעליה יסוב המאמר האנטי-פאלעסטיני הזה, ומה היא הסבה שהפכה אותו מאוהב לאויב?

נחום גרינבערג.

שתי פליאות.

א) אמרו חז"ל בגיטין ס' רבוא עירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלשה שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים. והנה אחר שנעשה חשבון יצא לנו שבהר המלך היו אנשים במספר 360,001,800,000 ואם נמחוק תיבת „רבוא" יצא החשבון שהיו בה מספר אנשים 37,800,000.

ב) בילקוט שמות באהל פרעה היו ד' מאות פתחים מאה מכל עבר, ועל כל פתח ישבו ס' אלף גבורים מגבורי פרעה. ואחר שנביא בחשבון את מספר הגבורים יצא לנו שהיו במספר 24,000,000. וכמה היו לפ"ז מספר כל אנשי מצרים? ואם נמחוק תיבת „אלף" יצא לנו שמספרם היה 24000. והוא קרוב לשמוע.

צבי הירש לעווין.

משה אמת.

ברמב"ם הל' דיעות פ"ה הי"א דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחלה ואח"כ יקנה בית דירה ואח"כ ישא אשה שנאמר מי האיש אשר נטע כרם וכו' מי האיש אשר בנה בית וכו' מי האיש אשר ארש אשה וכו', אבל הטפשים מתחילין לישא אשה ואח"כ אם תמצא ידו יקנה בית ואח"כ בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות אשה תארש בית תבנה כרם תטע כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך ובברכה הוא אומר ויהי דוד וכו', עכ"ל ותמה הכ"מ שלא בתורה איפכא כתוב מתחלה אשר בנה בית ואח"כ אשר נטע כרם עי"ש וכבר האריכו בישוב דברי הרמז"ל. אולם האמת תורה דרכה כי משה אמת ותורתו אמת כי בכרם יש שני ערלה ולא יוכל להתפרנס ממנו מיד, ושפיר הפך הרמב"ם את הסדר הכתוב בתורה כי ממילא יבנה בית בטרם יזכה לאכול מפירותיו.

נ. עפשטיין.

---

*) ראה בספר של"ה במאמר קדושת הארץ בהג"ה שאומר שר"י אוסר רק לעלות מבבל לא"י מהקרא דבבלה יובאו וכו' ולא משאר ארצות, וכעין זה כתב היראים סי' ש"ג על הל"ת לשוב למצרים שהאיסור רק מא"י למצרים כמפורש בקרא ולא משארי ארצות, המו"ל.

ציונים.

א) ברכות (דף ג ע"ב) תוס' ד"ה דלמא ביאה אורו כו' „הוה מלי למכתב בקרא וזרח השמש כמו ממזרח שמש (במדבר כא)" ולא אדע למה לא הביאו את הכתוב ויזרח לו השמש (בראשית לב) שהכתוב קודם גם הוא „פעל" ולא „שם"? ועיין תוס' לקמן (ז ע"ב) ד"ה לא קראו אדון וצ"ע.

ב) שם (יד ע"ב) לאפוקי ממאן דאמר למשנה אין צריך לברך. והאומר רב נסים גאון (בש"ס חדש דפוס ווילנא) „בעל מימרא זו הוא רב הונא ועיקרה בפרק ראשון (יא ע"ב)" ולפלא הוא, כי באמת בעל מימרא זו הוא ר' אלעזר ולא רב הונא וצ"ע.

ג) שם (כא ע"א) ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום עיין בתוס' שכתבו שדוקא בספק התפלל עיין ברא"ש השיטות בזה. והנה ממדרש תנחומא פ' מקץ על השאלה כמה תפלות יתפלל אדם ביום אומר ר' יוחנן ולואי שיתפלל בר ישראל כל היום משמע כפשוטו אף בודאי התפלל *).

ד) התוס' בכתובות (עב ע"א) ד"ה והפרה לה הקשו אמאי זבה אינה מברכת על ספירתה כמו שמברכין בברכת העומר ע"ש תירוצם. וצ"ל לאמר כי ברכת העומר תקנו רבנן (כי כל ברכות הוא מדרבנן כידוע) להוציא מדעת הצדוקים שמתחילים לספור דוקא מיום א' כמו שכתוב ממחרת השבת. לכן תקנו לברך ובבית הכנסת בהמון חוגג להראות כי מתחילים לספר מיום שני של פסח והרבה דברים תקנו על דרך זה.

ה) התוס' ב"ק (מ ע"א) ד"ה ולימא לו כתבו „כי הקושיא בגמרא אי הם הוה מודינא ומפטרינא קאי אפילו אליבא דר' יהודה" למותר הוא הדברים האלה כי הקושיא היא סובבת דוקא למ"ד מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור והוא „רב" ורב לא סבר דר' יהודה סבר לה תמות במקומה עומדת כדלקמן (מה ע"ב) ואכמ"ל.

ו) הרב ר' יוסף חיים קרא בספרו „קול אומר קרא" בדרושו לפ' ויחי. סיבב את דרושו על הגמרא תענית (ה ע"ב) על המאמר יעקב אבינו לא מת ויקשה למה לא התעורר המקשן על הקבורה? ותמה תמה אקרא על הרב הזה הלא שם מפורש „וכי בכדי ספדו ספדניא וחנטו חנטיא וקברו קבריא. ואיזה גרסא מוטעת הטעתו להמחבר?

ז) נשאל השאל הגאון ר' אלעזר הורוויץ ז"ל מהגאון ר' צבי הירש חיות ז"ל מאין לקוחים דברי הרמב"ם בפ"ב דאבות על המשנה והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה דחובה על כל איש ישראל ללמוד לשון הקודש? והשיב לו במשנה סוטה תנן ואלו נאמרין בלשון הקודש וקחשיב שם מצות „הקהל" היינו שדברי המלך אל העם יהיו אך בלה"ק. ובחגיגה אמרינן דהנשים באות לשמוע ואם לא יבינו לה"ק מה הם שומעים עכ"ל (יד אלעזר סי' ל"ב) וצ"ל כי דברי הרמב"ם לקוחים הם מספרי דברים **) (י"א יט) וז"ל „לדבר בם מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש כו' ואם אינו מדבר עמו לשה"ק ראוי לו כאלו קוברו" והם הם דברי הרמב"ם. ולפלא על הני תרי גברי דדהבא שלא הביאו את הספרי.

ח) הגאון ר' צבי חיות בהגהותיו „למועד קטן" (דף יז) אומר דר' שמואל בר נחמני לא מצינו בשום מקום, שיהיה נזכר בהלכה. רק במלי דאגדתא בין שאר החכמים, אשר התעסקו באגדה ואין להם זכר בהלכה כו' ותמה תמה אקרא על הגאון הבקי הגדול הזה, אשר כל רז בש"ס לא נעלם ממנו, שככה בכתבו דבריו אלה, כי ר' שמואל בר נחמני

---

*) הם קאי על זמן תפלה שהיא כל היום אם לא התפלל בבקר, כן נראה לומר. המו"ל

**) כבר הערתי המקור לזה בספרי חיי היסודי ע"פ התלמוד אות תתתרל"ח. המו"ל

זה, נמצא בבית מדרש של הלכה, ריש מגילה „ור' שמואל בר נחמני אמר אמר קרא כימים אשר נחו בהם היהודים ימים כימים לרבות י"א וי"ב", הא חדא.! גם משמו של ר' יונתן רבו, אשר משמו הוא אומר בכל הש"ס דברי אגדה, אמר דבר הלכה (שבת נח ע"ב וסג ע"ב) מנין למשמיע קול בכלי מתכות שהוא טמא שנאמר כל דבר אשר יבוא באש כו'.

ט) הגאון הזה בהגהותיו לבבא מציעא (ז ע"א), על מחלוקת רבי ואביו רשב"ג, גבי שנים אדוקים בשטר, אומר בסוף דבריו „אולם קשה מדוע הקדימו בברייתא דברי בנו לדברי אביו"? והקושיא הזו, על ברייתא זאת, כבר מלאה מקומה, במסכת זו (דף ד ע"ב) בתוס' ד"ה אין נשבעין; וז"ל „ואע"ג דרשב"א הוא תלמידו של ר' עקיבא, אין לחוש מה שחולק עמו והוזכר קודם דכעין זה מצינו לקמן (ז ע"א) גבי שנים אדוקים בשטר שפליג רבי עם רשב"ג אביו" ופלא.

י) הנ"ל בהגהותיו לסנהדרין (ו ע"ב) על תוס' ד"ה טחנה ואפאה דאמרי „להכי נקט ואפאה, לפי שיש דברים, שאין מתחייבין בחלה עד לאחר אפיה" אומר הגאון הזה „ולדעתי נראה דנקט ואפאה, שהיה כאן שינוי דטחינה ושינוי דאפיה, ואם כן קנאה ונעשית שלו, בכל זאת מקרי בוצע ברך" אמנם הדברים טובים המה במאד מאד אך עתיקים המה ונמצאים בתוס' ב"ק (לד ע"א) ד"ה ואפאה וז"ל „משעת גלגול מתחייבת בחלה אלא רבותא קמ"ל דאע"פ שעשה כל השינויים הללו אינו אלא מנאץ. אי נמי וכו' כדבריהם בסנהדרין.

הנה יותר ממה שכתוב כאן, נשארו בקן קולמוסי הערות רבות על הגהות הגאון הגדול הזה, בדרך זה. אך מפני כבודו של הגאון המנוח ז"ל, אין אני רשאי לאמרן בכתב. הכל יודעים כי לא כל הדברים הנכתבים בינו לבין עצמו, ראויים להנתן בדפוס, ואלו היה הגאון בעצמו מדפיס את דבריו, בטח לא מצאנו בדבריו שגיאות גדולות כאלה כקורת בית הבד, ומובטחני כי גם שגיאות קטנות לא היו. אך ההגהות נדפסו לאחר מותו, מה שמצאו המדפיסים כתובות על גליון הש"ס, (וכפי ששמעתי הש"ס הזה נמצא כעת אצל אדמו"ר הגאון ר' נפתלי צבי יהודה ברלין נ"י בוולאזין) והם לא בדקו אחריהן, וסמכו על החזקה „שאין חבר מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן" ושכחו, כי החבר הזה לא הוציאן מתחת ידו, ועל המדפיסים האשם חלה, והקולר בצואריהם תלוים כי עליהם היתה החובה, למסרן למגיה חרוץ, להגיהן, לצרפן וללבנן.

יא) הר"י רייפמאן „בכנסת הגדולה" צד 93 אומר „וגם בגמרא ירושלמי מלבד ב' המקומות הנ"ל (פאה פ"ד ה"ה, כתובות פי"א ה"ג) אין עוד בו זכר לכנוי סגי נהר" כו' ונעלם במכ"ת ירושלמי שקלים פ"ה הט"ו „רבי אושעיא רבה הוה רביה [דבריה] סגיא נהוריה כו' וכן לקמן שם דרבי אליעזר בן יעקב סליק חד סגי נהורא לקרתיה כו'.

יב) אודות רבי אבא בר ממל נתרבו ההערות בימים האחרונים. סופר אחד „בהאסיף" אמר, כי יקרא כן על שם ההלכה שאמר ב"ב (סח ע"ב), ותפשו ידידי הר"ש אלכסנדראוו „במסכת נגעים", כי נמצא ג"כ ר' יהושע בר ממל נזיר (נג), והראתי לו אז, כי נמצא ג"כ ר' זירא בר ממל קדושין (ט ע"ב), ועתה ראיתי „בכנסת הגדולה" את ה' לעווין, עוסק עוד הפעם בזה, נוסף על מאמרו „בכנסת ישראל" תרמ"ז והוסיף „כי עוד נמצא גם ר' לילי בר ממל יבמות (יב)". גם נמצא „רבה בר ממל" ב"מ (נו ע"ב). אך לדעת „הערוך" ערך „אבא" הוא רבה בר ממל והוא ר' אבא בר ממל. וכיון שנתן רשות לשער והנה גם אני בהשערתי ואף אם לא אדע מדוע לא מצא חן בעיניהם השם „ממל" אם הוא שם עצם

פרטי), כי „ממל" הוא גם המשפחה כמליו בעירובין (נ"א ע"ב) אמר ר' יהודה מעשה באנשי בית ממל באהרומה. ומה יענו על השערתי זאת ?

יצחק ניסענבוים.

מעקשים למישור

הערות שונות בהלכה והגדה.

א) בס' „נפש חיה" מהרב הגאון כו' ר' משה בצלאל לוריא הי"ו האב"ד דסייני, הקשה על מה דאיתא במתני' דב"מ (דף עה ע"א) ולא יאמר לו כו' עדור עמי ואנכש עמך, משום רבית, הא בתוספתא (פ"ז דב"מ) איתא, דשאי בעה"ב לשנותו למלאכה קלה ולא למלאכה כבדה, כיצד ? שכרו לנכש בשדהו כו' אומר לו מדעתו בא ועדור עמי שתי גפנים, שכרו לעדור וגמר את שדהו אומר לו בעה"כ בא ונכש עמי ב' גפנים, הרי מבואר מזה דניכוש קל מעידור וא"כ אמאי אסור ?. ואני גברא קחזינא ותיובתא לא קחזינא. דהלא זו לשון רש"י (ד"ה אבל) פעמים שזו קשה מזו ויש כאן אגר נטר ליה כו' וכונתו פשוטה כי בא ליישב הקושיא הנ"ל, ולכן פירש דבאמת ניכוש קל מעידור ובכ"ז אסור לומר עדור עמי ואנכש עמך, דלפעמים — הייגו ביום הגריד וכדומה — הניכוש קשה. ומכיון שא"ל עדור עמי היום כדפרש"י ואנכש עמך למחר, אפשר שלמחר תהיה מלאכת הניכוש כבדה, והוי ריבית.

ב) בשו"ע חו"מ (סי' ל"א) כתב הרמ"א בהגהותיו, דשנים אין נשבעים יחד, וכתבו הסמ"ע והש"ך הטעם משום דלא תהא השבועה נראית כ"כ שבועת שוא. באמת כמה מן הדוחק יש בדבר זה, דה"ם ישבעו שניהם, ומה זה טעם ? ואומר אני כי הרמ"א ז"ל כתב כן מהגמרא דסוטה (דף ע ע"א) דאיתא שם אין משקין ב' סוטות כאחת וכו' מפני שאין עושין מלות חבילות חבילות, ופרש"י שלא יהא נראה עליו כמשא שממהר לפרוק מעל מעליו, וטעם זה שייך גם כאן, שלא תהא נראית השבועה כמשא על כ"ד.

ג) במס' מנחות (דף מג ע"ב) ובשעה שנכנס דוד לבהמ"ר כו' לאחר שילא אמר עליה שירה, שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד, על מילה שנתנה בשמיני, ע"כ. העירני ידידי הרב הג' סופ"ס מו"ס נתן נטע האנדילסמאן הי"ו דומ"ל דקשלמנו דהמאמר הזה לפלא הוא, דאיך יעקבו חז"ל את תיבת „השמינית" שהיא סמן נקבה „לשמיני" שהוא ס"ז ? ואני בחפשי מצאתי כי בתוספתא דברכות (ס"פ וא"ו) וכן במדרש שוח"ט (סי' וא"ו) לא נמצא הסיום „על מילה שנתנה בשמיני" ולפ"ז המאמר „על השמינית" קאי על „המצות השמיניות", דבגמ' לעיל מזה אמר, ועליהן אמר דוד „שבע" ביום הללתיך, והיינו על השבע מצות שנזכרות שם. ורק תלמיד טועה אשר לא הבין פי' הגמ' הגיה כן, ואין אנו אחראין כלל לדבריו.

ד) התוס' והמהרש"ל במס' ברכות (דף יז ע"א) נדחקו בכונת התפלה של מר בריה דרבינא במה שבקש „ונפשי כעפר לכל תהיה" דמאי מעליותא היא זו ? ולכן כתבו מה שכתבו. ולענ"ד ברור אצלי כי תפלתו זאת היא מכוונת אל מה שאחז"ל במס' עירובין (דף נד

פ"ב) מ"ד וממדבר מתנה גו' אם האדם משים עצמו כמדבר שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו כו', ולכן אמר ונפשי כעפר לכל היינו כמו המדבר שהכל דשין בו, ואח"כ התפלל פתח לבי בתורתך כי מאחר שהשיג אלו מדת הענוה אז התורה מתקיים אצלו.

ה) הגאון הגדול בעל נודע ביהודה הקשה בספרו „צל"ח" על הא דאמר ר' יוחנן במס' ברכות (דף י ע"ב) ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, מהא דאמר הוא בעצמו במס' מגילה (דף י ע"ב) דמעשה ידי טובעין בים ואתם אומר שירה, ומשמע דאין לשמוח במפלת רשעים? והנה באמת המאמר דמגילה מובא גם בסנהדרין (דף לט ע"ב) אך שם כתובה הגרסא ר' „יונתן" ולפ"ז קושית הגאון מעיקרא ליתא. וכאשר נשים עין בהתלמוד נמצא לרוב כי ר' שמואל בר נחמני אמר בשם ר' „יונתן" ולא בשם ר' „יוחנן", וגם המאמר הזה אשר ר' שמואל ב"נ אמרו בטח משום ר' יונתן אמרו, ותמיהני על הגאון הנ"ל אשר כל שבילי התלמוד נהירין ליה איך לא שם לבו לזה.

ו) בשו"ע יו"ד ס' ת"ת (סי' רמ"ה) בהגהת הרמ"א והיו כופין לו להשכיר לבנו מלמד כו', ש"ב הרב הגאון ר' צבי אייזענשטאדט ב„נחלת צבי" שם הביא בזה"ל: „ודין זה הוא מהגמ"י ושם כתב הטעם דלא גרע הא מ"ע דולמדתם מכל מ"ע דעלמא שהיו כופין אותו לקיימה. וק"ל דהא בש"ס שבת (דף לב ע"ב) איתא חד מ"ד דבעון בטול תורה בניה מתים דכתיב למען ירבו ימיכם גו' וקאי אלפני פניו על ולמדתם את בניכם עיי"ש, ולפ"ז הוה מ"ע שמתן שכרה בצדה שאין כופין עליה לקיימה כדלעיל (סי' ר"מ) ובכ"ד" ע"כ. ועיי"ש שהאריך לתרץ באופנים שונים משמע מגאונים, וכולם דחוקים. ונראין בזה דברי ידידי הרה"ג המו"ל דעירנו הנ"ל, דהנה הטעם דאין ב"ד כופין על מ"ע שמתן שכרה בצדה הוא משום דכיון דאיהו על עצמו לא חס ב"ד יחוס עליו? וזהו ניחא רק במקום שהוא בעצמו נענש ע"ז, אולם בכאן העונש מוטל על בניו שהם מתים ולכן לא שייך הטעם הנ"ל, ושפיר יכולין ב"ד לכוף על מ"ע דולמדתם, ודפח"ח.

בן-ציון בהר"ר משה אייזענשטאדט.

והוא פלא.

בתשובת נוב"י מה"ק ע"ו לאו"ח כותב דמצות ביעור חמץ מוטלת רק על הבעלים, ואין כל אדם לפי זה חייב לבער חמץ של אחרים, ואין מצוה בביעור חמץ שאינו שלו, ותמה אקרא מש"ס ערוך (ב"ק צ"ח ע"ב) אמר רבה גזל חמץ לפני הפסח ובא אחר ושרפו במועד פטור שהכל מצווים עליו לבערו.

י. ה. ס.

מכתבים להדפים.

מנחה היא שלוחה

לאנשי

„כנסת הגדולה".

מאת יצחק יעקב ווייסבערג.

המכתבים האלה, אשר אנכי נותן לפניכם אלופי הקוראים בזה, פי שנים בערכם אלינו, ערך ספרותי וערך הסתורי גם יחד, ואני מצאתים ראיתים בין כתבי אחד מן השרידים ה"ה ידי"נ החכם המצויין ד"ר ראובן קאלישער נ"י ואחמדם ואעתיקם ברשותו, ואתנם לדפוס בכנה"ג למענכם קוראים יקרים, והיה כי תמצאו בם ענג לנפשכם ישמח לבי מאד, כי אך זה הוא כל חפץ עבדכם המעתיק.

ב"ת א"ח סכות תרט"ו, קרעמעניץ.

שלום וכל טוב לידיד לבי החכם וסופר נפלא מו"ה ראובן קאלישער! מכתבך היקר מערב יו"כ קבלתי אל נכון והנני נותן תודה וברכה לך יקירי נ"י! ולידידנו הרב החכם נ"י.

מספרי „בית יהודה" אין בידי כעת כלום; ואולם מספרי תב"י אולי ימצאו עוד בידי ערך שלשים עקסעמפל. — את שני הספרים הללו, היינו תב"י וב"י כבר תקנתים הרבה מכמה שנים, וכמדומה לי שתקנתי כל מה שהיה צריך תקון, הן במקומות שטעיתי בעצמי והן במקומות שהרבו טעיות הסופרים המעתיקים לדפוס, ובפרט המדפיסים, כי רחוק אנכי מבית הדפוס, והנני איש נגוע וחולה כל הימים.

שובר אל חידתכם בדבר השר הרוזן השואל השאלות, הנכתב בשער בספרי „בית יהודה" שחשבו שהוא המיניסטער קארל ליעווען, לא כן הוא, אך זה השם „אמנויל ליפן", הוא שם מדומה נברא לשעתו, ומשל היה, והוא נעשה מן „פלוני אלמוני", הצגתי אותו כתפארת אדם, וזה נהוג מאד — כאשר ידעת — ובלשון לאטינא *), בראש ספרי זה „בית יהודה" המדבר מתוכן ספרי זה נראה די גלוי שאין זה כ"א שר מיוחד וידוע מבלי שמו העצם הפרטי.

ואשר הביאני לזה הוא מעשה שהיה. ספרי זה בית יהודה היה נקרא בשם „מאמר קורות הדת לישורון", שלחתים לווילנא להמשכילים דשם ליתן אותו אל הצענזור קאמיטעט לקבל עליו רשיון, וקבל רשיון בשנת 1829, וצויתי לחבר את ספרי זה אל ספרי תעודה בישראל שנדפס אז כחלק שני, והצגתי השאלות האלה בראש המחברת

*) אמר המעתיק: המו"ל את ספרי ריב"ל ה' נאטנזאהן השמיט משם את המלות הלאטיניות שרמזו ע"ז כמו שכוון המחבר המנוח. כי לא ידע (כמו שאוכיח להלן) ואשם והשחית בזה את הכוונה, „ועוד תשוב תראה גדולות מאלה בהערתי להלן".

הזאת, אשר על תשובתן בניתי לי ספרי זה מאמר קורות הדת לישורון, וכמו שעשיתי בספרי „תעודה בישראל".

ויהי כי ראו הרבנים דווילנא את השאלות בראש ספרי „מאמר קורות הדת לישורון", ויתנו קולם עלי לאמר: כי השאלות בכלל — ובפרט שאלות כאלה — בדבר הדת המה מזיקות מאד לדת, וטענו עוד מה שטענו שאין להעלות על הכתב. ויבקש ממני הרב הגאון דווילנא במכתב שלא אדפיס ספרי זה מאמר על קורות הדת לישורון (א"ה ראה נא ארבעה מכתבים מאת בן־יעקב להריב"ל ז"ל שנדפסו ב„הכרם" שנת תרמ"ח), וגם המדפיסים נסוגו אחור ויחזרו לי את ספרי בחזרה. — וכתבתי מכתב התנצלות להרב הגאון דווילנא, ואמרתי לו עם הספר, כי השאלות האלה לא מלבי הוצאתי, אך נשאלתי מאת שר גדול במדינה חכם מופלג, והנני מוכרח להשיב אותו דבר, ובזה נחה שקטה קצת תלונתם, אך בכל זאת לא הדפיסוהו, והיה בידי כמה שנים, והוספתי עליו בין כך וכך איזה ענינים והרחבות המאמרים, וסבותי את שמו „בית יהודה", הוא קורות הדת לישורון עיי"ש בשער הראשון והשני.

ושלחתי אותו שנית להצענזור בשנת 1835 בסופו, וקבלתי עליו רשיון שנית בשנת 1836, אך המדפיסים לא רצו אז לקנות ממני, ובידי לא היה כסף על הוצאות וחזר ספרי זה לידי עוד הפעם, עד ששלחתי אותו שלישית בשנת 1839, והדפיסוהו אחר קבלת הרשיון פעם שלישית.

ומה שנוגע להשר המיניסטער ליעווען, תדע יקירי! שגם אליו, כתבתי מכתב גדול בלשון אשכנז הכולל כמה וכמה באגען ושלחתי אותו לידו ע"י הפאסט ביום כ"א לחדש Декабрь 1831. דברתי בו הרבה ממה שנוגע להשכלת ולתיקון אחינו בית ישראל, וגם דברתי הרבה מספרי זה „בית יהודה" ויען שחלפו מאז עד עתה שנים רבות, ואני, כאשר ידעת איש מכאובות תמיד וכו' וכו' לא אוכל לזכר הפעם כל הענין שכתבתי לו, ובודאי נמצא זה המכתב בבית גנזים מזמן הזה. אמת הדבר שלא כתבתי זה המכתב כתבנית פראשעניע, רק בתורת מכתב לו ולשמו — ובכל זאת בטוח אני, שלא נאבד שמה וימצאוהו אם יחפשוהו — וכו' וכו'.

מאד אצפה לתשובתך יקירי! והנני ידידך הקשור באהבתך והכותב בידים רפות.

י"ב לעווענזאהן.

לידידנו הרב החכם נ"י שלום שלום! *).

---

*) הרב החכם הנזכר באגרת הזאת הוא המנוח יהודה ליב מאנדעלשטאם, וגוף המכתב ערוך אלי הח"מ והעתקתי ממנו את הסדורים שאינם נוגעים לענין.

ראובן בלא"א משה ז"ל, המכונה ד"ר קאלישער.

הערות הצריכות לגופה (מאת המעתיק).

אמנם קטנות הן ההערות הבאות האלה, אבל גדולות הן בערכן להוצאת ספרי ריב"ל ז"ל. ואלו הן: א) כבר הראיתי במה שהערותי לגוף המכתב הנעתק לעיל, כי המו"ל את ספרי המנוח ריב"ל נ"ע איננו זהיר וזריז לעשות מלאכתו, מלאכת הקדש, באמונה ובשלמות כראוי לבעל מלאכה הזאת, ואשר ע"כ השמיט משם בראש הספר „בית יהודה" צד VII בסופו אחרי השם המרומה „אמגויל ליפן (הפ"א ברגש) את המלות הלאטיניות הרומזות (כדברי המנוח במכתבו הנ"ל) כי מן השם הוא זה, ולא

נברא אלא למשל, יען כי לא הבין אל מה ירמזון מליו. וחשב וטעה כי השר השואל — הוא המיניסטעער שר ההשכלה קארל ליעווען. ומה עשה? הלך והציב במקום הזה ציון „כבב" כזה *) המורה לעיין בהערתו בשולי הגליון, ושם נאמר, בזה"ל: השאלות האלה ה"ה כתובות ב„ספר הזכרונות" דברי ימי חיי ריב"ל (המו"ל). וברוך שומר הבטחתו להקוראים, כי אמנם בסה"ז פ"ג עמוד 16 הוא כותב בזה"ל: „אלה המה ראשי השאלות מאת שר ההשכלה „המלומד הנפלא" אמנויל ליפן (הפ"א רפה), אשר השיב ריב"ל עליהן בר"ח אייר תקפ"ז עכ"ל. ומה ראה על ככה? ומה הגיע אליו? אין זה כי אם התרשלות, אבל, אי שקיל מרא דהאי ספרא קבא דקמחא ואזל ושאל בי מדרשא פירוש המלות הלאטיניות ההנה, לא אפסיד לספרא דשוה כמה קבי"! האמנם גם אחרים זולתו וגדולים וטובים ממנו לא ידעו פרושא דהאי קרא, אבל אין דומה אחרים שטעו למו"ל שטעה, קורא שטעה אין אחריות טעות קורא עלינו. אבל מו"ל שטעה הוא מטעה את הרבים וטעות הרבים הוא ישא ואיננו יכל לפטר א"ע מן הדין בטענת „טעותו", ואם יבוא לטעון כזאת אמרינן ליה מסאנא דרב מכרעך למה לך?! ואולם אי משום הא שבקינא ליה! לגבי דידיה מלתא זוטרתא היא באמת. אבל עוד נשוב ונראה שגיאות גדולות מאלה במעשה ספרותו, ערבוב פרשיות ובלבול הענינים, עד כי יתנודד כל רואה בם!

ב) בא וראה בס' „זרבבל" ח"ר בעמוד 5 פרק „מאמר כולל" הוא מסיים בסוף העמוד בדברים האלה: „לכמה סוגים", אשר הדבור הנמשך מהם הוא: סוג ה„ראשון כולל" וכו' הראוי לבוא באותו דף (ע"ב) צד 6 בראשו, והוא „החליף את היוצרות" והדפים את ההמשך הזה — היינו המלות „סוג הראשון" וכו' — להלן בעמוד 16 בפרק ה„מבוא", ובמקומן היינו בצד 6 בראשו הדפים ד"ה „ומעיינים" והדבור הזה הוא אמנם ההמשך מן „המבוא" שהתחלתו בצד 15 וסופו בצד 14. והדברים מסוכסכים יעוי' פה ושם. ומזה ראה נראה כמה אית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן במאי דעביד! ועד כמה ראוי הוא לאותה איצטלא!

ג) מענין לענין אשוב ואעיר: כי במשך השנים האחרונות האלה הוציא המו"ל הנ"ל שני חבורים מכת"י ריב"ל ממחבואם (בכוונה אקרא למו „חבורים" ולא ספרים) הא' הוא החבור „בקורי ריב"ל" והב' הוא החבור „אשכל הסופר" שנדפס בש"ז. הידעתם קוראים יקרים מה המה אלה? הראשון הוא הס' „יהושפט" מוסב שם לבקורי ריב"ל. ואולם יהושפט שם הספר הזה לראשונה שהו"ל המו"ל הזה בעצמו זה לא כביר וכמדומה לי שעדיין לא נמכר כלו. מה עשה? — למען סמא עיני הקונים — הלך וחבר אליו את המחברת אור לי"ד (שגם היא כבר באה בדפוס בפני עצמו, וגם מתוכה נטל ונתן במק"א, כמו למשל המאמר „טיטוס" בא גם בילקוט ריב"ל וכיו"ב), וקרא לו שם חדש כאשר פיו יקבנו „בקורי ריב"ל", והקונה הלהוט אחרי ספרי ריב"ל בעודו בכפו יבלענו, טוב טוב יאמר הקונה. ואוזל לו — אז ינחם, והתקצף וקלל וגו', וכן לא יעשה. והאחרון (היינו אשכל הסופר) הכביר! כי הוא לקט לאחד אחד את כל הנצוצות הנפוצות בהספרים הראשונים שהוציא כבר כספר הזכרונות וילקוט ריב"ל וכו' וקבץ על יד ויצא הספר הזה, ואני יגעתי ומצאתי כבר כל אחד ואחד במקומו, והנה הספרים פתוחים לפנינו כל מבקשם במקומם ימצאם, ומי לא יתעורר על מעשים כמו אלה? ואחר כ"ז הנני עומד ושואל, העיני הקוראים ינקר המו"ל הלז? אם כהתל באנוש יהתל בם? האמת אגיד ולא אכחד כי כבר נכנס ספק בלבי לחשוב מחשבה זרה כי הס' „אשכל הסופר" לא היה ולא נברא אלא משל היה, ברשימות המו"ל, ואין זה כי אם מעשי כשפים אשר יעשו המולי"ם בלהטיהם ברקלמותיהם!... וגם אחרי כן — אחרי

)(

ראי ב„ספר הזכרונות" לריב"ל פכ"ב את הדברים המדוברים בשם המנוח ז"ל על אדות הס' „אשכל הסופר" לא האמנתי למראה עיני. מי יודע אמרתי אני עם לבי אולי גם זה אחיזת עינים היא, וכאשר יראו המאחיזים את העינים על הבמה, כי יתנו מידם אל יד המקבל מרגניתא ופתח האיש את ידו והנה העלה בידו חרס. מי יודע?... מי יודע?... מי יודע?... עד שמצאתי את הספר „תעודה בישראל" שנדפס בראשונה ע"י המנוח בעצמו בשנת תרט"ז ואקרא בשער (שם) בהרשימה, בין כת"י המונחים ת"י המנוח. גם את שם הספר „אשכול הסופר", ומעתה אחרי כ"ז הלא תחזק עוד פליאתי על המו"ל, מה המריצהו לפרר ספר שלם ומסויים לפרורין קטנים ולפזרם זעיר שם זעיר שם למען יתבטלו ממילא בין הספרים בכל מקום שהם, ולמען אבד כל זכר להספר המסויים אשכול הספר, עד שבא בשנת תר"ן, לקבץ נפוצותיו ולאסף את האובדים והנדחים, ולחבר מהם חבור שלם כשהיה בגלגול ראשון? ואם בעיניו הנם כחדשים — אבל בעיני הקורא אשר קרא את הדברים במקומם הנם ישנים! ומי נתן לו הרשות לשלוח יד במלאכת רעהו ולעשות בה כאדם העושה בתוך שלו? מעיקרא מאי קסבר? ולבסוף מאי קסבר? הנשמע כדבר הזה? או הנסה מו"ל לעשות כזאת לספר־העם בכל העמים והלשונות? ואת כל אלה יד מו"ל עברי עשה תעשה בספרת העברית, ואין פוצה פה ומצפצף! כלום יש משא פנים בדבר שבכללות? אפונה אם יאבה המנוח לסלוח למו"ל את ספריו באופן אשר כזה?! *)

אמרי אינשי: „אימתי תתקרר דעתו של בעל מום? בזמן שהוא רואה בעל מום שכמותו". כי כן אפוא תתקרר גם התקרר דעתו של ה' נאטנזאהן בראותו כי כדבר הזה אשר עשה הוא לס' „זרבבל" שהוציא מת"י, עשה גם המו"ל ה' „מיכל וואלף" להס' היקר „מורה נבוכי הזמן" שהוציא לאור בדפוסו. יעוי' שם מראשית הקדמת המו"ל ועד צד 16 ועד בכלל. והדר' ראובן קולישער שיחי' מדי קראו בו לא יכל התאפק ויכתוב שם על גליון הספר בעט העפרת בשפ"ר לאמר: אבוי, וככה יודפסו ספרים יקרים כאלה!! וצוח ע"ז שתי צוחות. ואנן נענה אבתריה: אוי לה לאומה שלא נמצא בה גואל להדפים ספרי מחבריה בחיריה בסדר נכון „ובדפוס יפה" ככל אשר יעשה בכל אומה ולשון!!...

ד) מדי דברי בספרי ריב"ל מצאתי מקום בזה להשיב אבדה לבעליה, וזה הדבר: הנה מצאתי כתוב בס' השנתי „בית אוצר הספרות" שנה ראשונה תרמ"ז, לתמונת הרב הגאור ר' יוסף פערל ז"ל מאת הרב ח"י גורלאנד כדברים האלה: „הוא פערל אשר מלבד מכתביו היקרים בכ"ח השאיר לו שם עולם, בשלשה ספרים הנפלאים: „מגלה טמירין", „דברי צדיקים" ו„בוחן צדיק" וכו' עב"ל. — סמי מכאן ס' „דברי צדיקים"! שהוא מעשה ידיו של הריב"ל ולא של הררי"פ (והוא גם נדפס בס' ילקוט ריב"ל בסופו, ומכבר בחברת מיוחדת. וזוכרני, כי אז נקרא גם שם המחבר עליו ושם עירו בהיפך אתוון). אבל מה לנו להביא עדות ממדה"י, קום קרא ב„ס' הזכרונות" לריב"ל עמוד 14 את המכתב שכתב מהר"י פערל ז"ל משנת תק"פ שבו הוא נותן תודה לריב"ל בעד ספרו היקר לו „דברי צדיקים" אשר שלח לו על ידי מהר"ל מיזעס ז"ל.

---

*) עד שאתם מוכיחים את המו"ל הוכיחו את העם שאי ידיעתו ערך הספרים האלה גרמה להמו"ל שאבד את כספו בעסק זה, וכל מה שעושה עושה על פי ההכרח. וכן לא יעשה באומות העולם.

המו"ל.

)(

וז"ל מדי דברו: „איך שטאטטע איהנען הירמיט מיינען וואַרטסטען דאנק פיר איהרער זא טרעפליך געלינגענער ארבייט אב, אונ געבע איהנען מיינע פערזיכערונג עס זא באלד אלס מאָגליך דעם דרוקע צו איבערגעבען" א. ז. וו. — והודאת בעל דין כמאה עדים דמי! היוצא לנו מזה הוא: כי הריב"ל ז"ל „הוא" שחבר את הס' „דברי צדיקים" ולא אחר, ומהר"י פערל ז"ל רק מסר אותו לדפוס, ודלא כהרב ח"י גורלאנד שם — ותו לא מידי! והיה זה שלום למחברינו, וסופרינו, ומולינ"ו, ולקוראינו, ולכל ישראל אמן!

מכתב שני.

ב"ה וא"ו טבת תרי"ב קרעמניץ.

אלהים יחנך ידיד לבי בר הלבב וזך הרעיון שומר הברית והחסד לאוהביו כבוד מו"ה ר' קאלישער נ"י.

מכתבך היקר מיום כ"ב נאוועמבער לנכון הגיעני, מחולשת כחי לא אוכל לכתוב לך הרבה, לכן יקירי! תקבל באהבה אמרי כי מעטו. — כעל כל הון שמחתי כי עשית היכרות עם האדם היקר האלוף החכם גראף טאלסטוי יר"ה, וכי זכרתני לטובה, ישלם ה' פעלך בזה ובבא, אם יהיה ה' עמדי ואהיה קצת בריא אכתוב להשר הזה תודה על הבטחתו היקרה. — כתבתי לו אגרת זה שנה, ולא השיב אותי דבר, והוא הבטיח לי בהיותו בביתו שתמיד ישיבני על מכתבי, ומאוד בקשתי לשאול את פיו אם הגיע אז מכתבי לידו, ותודיעני בחסדך מזה. ודע יקירי! שיש בידי מכבר אדרעם של השר הזה בכתיבת ידו ממש אשר הניח לי בהיותו בביתי. — בכליון עינים אנכי עומד ומצפה על הבטחתו זו, ומי יודע אם לעת כזאת אהיה בחיים, ואני מיום ליום הולך וחוסר בכחותי, וחי ה' כי גם כהוב מלים אחדים לא אוכל ובנפשי אני עושה. — על דבר הפארטרעט שלי, אשר הגיע להיכל הגבירה הרוזנית הגדולה יר"ה, באמצעות השר הגראף שיחיה, אין די תודה בשפתי, וגם לך אני חייב תודה, כי גלית אזני מזה, והנני משביעך באהבתנו, שתודיע בחסדך מזה גם לבערדיטשוב וגם לדובנא, וטעם הדבר הלא תבין מעצמך, עשה ואל תאחר יקירי! —

להשר הנכבד הגראף שיחי' תתן בשמי אלף הודות על הבטחתו ועל פריסת שלומו ותפקדהו בשמי באהבה ובחבה יתירה ובהכנעה הראויה לאיש גדול כמותו. אנא יקירי! אל נא תמנע ממני מלהודיע לי בפאסט הראשון, או עכ"פ ע"י מוקדם תשובה על מכתבי זה. —

הודיעני נא בחסדך מהר אם נמצא ידידנו החכם ר' ארי' ליב מאנדעלשטאם נ"י בפ"ב, כי כתבתי לו בעת מחלתי העזה אחר ראש השנה, זה לי כשני חדשים, מכתב אחד, בדמעות שליש בקשתי מאתו עזר ולא השיבני דבר, וגם אחד מאוהבינו היה האברך בן קאטילאנסקי מקהלתנו כתב לו מגלה עפה ממעמדי וגם לו לא השיב דבר, ואולי חלילה מצא בי זה החכם איזה עול או כי שקרתי בבריתו. חי ה'! כי חף לבי נגדו, ואני מעולם לא קויתי שיפנה לי ערף, וזה שנה אשר הבטיח לי הבטחות גדולות עד שכמעט האמנתי להיות חלוץ היום מכל חוסר פרנסה, ועתה באתי במעמקי (?) ואין מעמד. ואם באמת נמצא זה החכם בפ"ב, והוא פנה לי עורף חלילה, ישפוט ה' ביני ובינו, ואדע כי יוציא ה' משפטי בצדק כי לבי תמים עמו, ובודאי לא יאבה ה' סלוח לו, כי רק תואנה הוא מבקש להפטר ממני. גם תבקש מאתו שיצוה לאחיו החכם ר'

)(

בנימין מ"ש בווילנא שיחזור לי ע"י הפאסט הראשונה את ספרי כתיבת יד אשר בידו, הוא ספר השרשים החדש הנקרא בשם תולדות שם, כי בכליון עינים אנכי מצפה עליו זה יותר מחצי שנה — תפקדהו בשמי לשלום כי לבבי לו כאז כעתה. על תשובתך יקירי! אצפה בפאסט המוקדם אם אפשר, ודע שעתה נמצאת בקרעמעניץ עקסטרע פאסט.

היה בטוב יקירי וחביבי, ימלא ה' משאלותיך, יגביה קרנך, והעלה מעלה מעלה, יתברכו בך הוריך ואחיך וכל אהוביך וכל בית ישראל הגוי כלה (?) ימצאו בך עוזר וסומך לימים הבאים כחפץ ידידך הקשור באהבתך כל הימים.

י"ב לעווינזאהן.

אבק־סופרים*).

רב הונא דריש בתליסר אמוראי, כי הוי קיימי רבנן ממתיבתא דרב הונא ונפצי גלימייהו הוי סליק אבקא וכסי ליה ליומא. ואמרו במערבא קמו ליה ממתיבתא דרב הונא בבלאה (כתובות קו) — כל הבא אל המאמר הזה יעמוד משתאה כי עובר הוא חוקי הטבע, כי אף אם היו תלמידי ר"ה המקשיבים לקולו שש מאות אלף איש וכלם ינערו חצני בגדיהם, גם אז לא יעצור האבק כח לכסות השמש בגבורתו עד כי גם בארץ בבל יכירו את הלקוי־חמה הזה! ובתשובות מהרי"ט העיר ג"כ ע"ז וז"ל: „מחוי כגוזמא, ועוד דבבל לצפונה של א"י א"כ אף אם יעלה האבק לשמים לא יכסה השמש שהולך לצד דרום ביום" עכ"ל (הובא בסה"ד ע' ר"ה).

אמנם לבא עד חקר כונת האגדה הזאת נחוץ לנו לשום עין על תכונת בבל בימים ההם בהליכות הלימוד — הנה שנות מאות רבות עברו אשר לא היה חזון התורה נפרץ בבבל יען כי לא היה שם בתי מדרש וישיבות המפיצות תורה ברבים, עד אשר העיר ה' את רוח רבינו הקדוש וימלא ידי תלמידיו הגדולים היורדים בבלה להפיץ שם מעיני תורתם. היורדים האלה; רב (סנהדרין ז) רבב"ח (שם ה) לוי (כתובות קז) ועוד רבים, גם שמואל וקרנא דייני גולה (סנהדרין יז) הם הרימו בבבל קרן התורה. רב יסד ישיבה גדולה בעיר סורא, ותלמידיו הרבים החרו החזיקו אחריו לשקוד על עבודת הקודש עד כי בימים לא כבירים שלחה התורה שרשיה בקרב העם (עיין בספר על נהרות בבל צד 76). — אמנם „בנוהג שבעולם אלף בני אדם שנכנסים למקרא יוצאים מהם מאה למשנה עשרה להתלמוד ואחד להוראה" (מדרש קהלת) ואם אמרו זאת בא"י אשר אוירה מחכים (ב"ב קנח) והלימוד התערה שם כאזרח רענן מימי אנכה"ג והזוגות, והאיש המתעתד ללימוד — הקדיש לזה שנותיו וכל כחו, וגם עם־הארץ אשר היתה תורת ה' חפצו ישב עשרים וארבע שנים בבית המדרש (כתובות סג) כל שכן בבבל אשר כמעט נראו נצני־ההורה בארץ והנה כל העם מקצה —בעוד שתורתם ארעי ומלאכתם לאסוף פירות קבע— רצו ללמוד תורה (נדרים פט עיין ברא"ש ותוס') נוסף לזה ירדה בבבל איפת־גסות הרוח והוא סימן לעניות התורה (קדושין מט) „דמתוך גסותו אין משמש כל צרכו ואין מחזר על

*) בשפת המשל יסמנו חז"ל את המלה אבק לשמוש ת"ח, כמו והוי מתאבק בעפר רגליהם וכו' אבות פ"א, וכן (ברכות כ"ו) פתר בר הדיא את חלום רבא דנפל אפדנא דאביי וכסיין אבקא שאתי ליה מתיבתא.

)(

שמועתו" (רש"י שם) גם אויר בבל משכח הלימוד (סנהדרין קט) ואף כי בני בבל היו בתכונתם פקחים וחריפים (רש"י כתובות עה) ועל ידי חריצות־השכל והפלפול יכולים להחזיר שכחת התורה (כתובות קג) — אך כל זאת בפלפול הפשוט והקל בא"י, אשר „הת"ח היו נוחין זה לזה כשמן ומעיינים יחד ומתקן זה את דברי זה והשמועה יוצאה לאור" (רש"י סנהדרין כד) לא כן בבבל אשר הפלפול היה לעייל פילא בקופא דמחטא (ב"מ לח) והיו מחבלים זה לזה בהלכה (ס:הדרין כד) „וכל אחד מכוין לדחות דברי חבירו בפלפול של הבל ועי"ז לא סלקא להו שמעתא אליבא דהלכתא" (מהרש"א ב"מ פה ד"ה דלשתכח) ולזאת השתדלו התלמידים מבבל לעלות לא"י לישיבת ר' יוחנן. העולים האלה כאשר ראו סדר הלימוד והפלפול בא"י קראו מלא וילעגו להליכות הבבלים; רב זירא ענה בצום נפשו ויתפלל שישכח למוד הבבלי (ב"מ פה) רב אסי אמר: ת"ח שבבבל מצוינין מפני שאינן בני תורה (שבת קמה) ר' ירמיה קרא: בבלאי טפשאי דדיירו בארעא דחשוכא אמרו שמעתא דחשוכא (יומא נז) שלשה אלה היו בני בבל העולים לא"י (עיין בסה"ד בערכם). גם חכמי א"י כאשר שמעו למודי הבבלים לא עצרו פיהם משחוק (מחכו עלה במערבא בכ"מ בש"ס ועיין ביצה לח). —

ובזה נבין כוונת דברי חכמים וחדותם המשובצים במליצת האגדה הזאת, אחרי אשר ספר מההמון הרב אשר נקבצו באו אל ישיבת ר"ה ללמוד, עד כי היו צריכים להליסר אמוראי, והימים ימי בכורי הלמוד בארץ בבל, כשלשים שנה אחרי ביאת רב לבבל (עיין יוחסין ע' ר"ה) אשר אז לא היה עדיין כל ההמון הגדול הזה מוכשר ללימודים, לזאת אמר: „כי הוו קיימו רבנן מסתיבתא דר"ה" לאמר: כאשר קמו הרבנן מללמוד עוד בהישיבה ולא רצו עוד להתאבק בעפר רגלי הת"ח, אך התנשאו בגדולות מהם „ונפצו גלימייהו" הוציאו את אבק למודם לפני תלמידיהם. אך יען כי הרבנן הצעירים האלה לא שמשו את כל צרכם, לזאת היו דבריהם חושך ולא אור וכאשר המליץ ר' ירמיה: במחשכים הושיבני זה תלמודה של בבל (סנהדרין כד) „והוה סליק אבקא וכסי ליה ליומא" האפילו בשמעתא דחשוכא את דברי התורה הברורין כשמש ומאירין כנהינתם מסיני. — וכאשר באו מהרבנן הצעירים האלה לא"י, וחכמי א"י שמעו דבריהם החשוכים — הכירו אותם כרגע „ואמרו במערבא קמו ליה ממתיבתא דר"ה בבלאה" לאמר: התלמידים האלה קמו עמדו מישיבת ר"ה הבבלי אשר שם אי־סדרים, ורבו המתפרצים לקום מהישיבה לפני המועד הדרוש להם. —

מכל האמור בזה נראה כי המאמר הזה הוא בקורת נאמנה על הליכות הלמוד בבבל. אמנם בל יפלא בעינינו מדוע אחרי כל המגרעות האלה ניתן הבכורה לתלמוד בבלי על הירושלמי? עלינו להגיד קשט דבר אמת אחרי העיון והבקור כי כל התכונות האלה והמגרעות היו רק בהמון התלמידים הצעירים שלא שמשו כל צרכם ויתהלכו בגדולות מהם, עליהם קרא רב: רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה (סוטה כב) וכאשר המליצו עליהם חכמי א"י: מאי שנער? ששריה מביטין בתורה עד שהן נערים (ב"ר פל"ז) אמנם הקדושים אשר בארץ ההיא, השרידים אשר ה' קורא, הם רבותינו החכמים מיסדי התלמוד בבלי — הם שמו מטרת חפצם בכל עמלם ויגיעם בתורה לשמה, בהם נמצא כי מאד נזהרו מכל המגרעות אשר כתבנו למעלה, הם דייקו אפילו ספיקא דגברי (חולין יח) הם חזרו על כל שמועה כ"ד פעמים (תענית ח) ארבעים פעמים (כתובות כב) הם השליכו כל מחמד נפשם אחרי גיום והמיתו עצמם באהל של תורה (ערובין כב) פלפולם לא היה לנצח איש את רעהו רק למצוא את האמת, וכאשר התוכחו בדבר הלכה ובני הישיבה הקשו על דברי האחד ממשנה מפורשת אז התאמץ בעל פלוגתיה להציל את רעהו מהקושיא, ויתרגם המשנה אליבא דחבירו החולק עמו

(כתובות קי שבת נב) לא בושו להגיד בעת אשר לפעמים טעו „דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי" (נדה סח) יען שמו האמת נר לרגלם ע"כ נתנו לנו תורת אמת. —

ומלבד זאת הנה נראה כי בדורות האחרונים נשתנה סדר הלמוד בבבל לרגלי חכמי א"י אשר רבו לרדת בבלה. כי אמנם המביט בעין בוחנת בתלמוד בבלי — יתבונן כי תחת אשר בשלש דורות הראשונים לאמוראים (רב ושמואל, ר"ה ורב יהודה, רבה ורב יוסף) היה עיקר המשא ומתן התלמודי על הדרך שהיו מעריכים ההלכות מכמות שבאו במשנתנו עצמה במקומות ומסכתות נפרדים — לכמות שבאו במשניות החצוניות, וע"י כלן ובעזרתן חתרו להגיע אל שם השונים הראשונים ששנאו ההלכה הזאת בחלוקה, ולסבת דעתם ומחלוקתם לפי הנמצא להם בבאור במקום אחר, וע"ז השתדלו בעיון ודקדוק לבא לבאור משנתנו והשלמתה וכוונת דרך וקיצור סתימתו של רבי וסיעתו, וסדר הלמוד הזה היה נקרא הוויות דרב ושמואל (סנהדרין פ' חלק) תחת זאת בשלשה דורות האחרונים לאמוראים (אביי ורבא, רב אשי ורבינא, מר בנו) היה עיקר המשא ומתן — הקושיא והתירוץ התשובה והפירוק בכלל הפלפול ועיון הסברא בכל הנמצא מכבר וזה נקרא להם הוויות דאביי ורבא (עיין כל זה במונה"ז שער י"ג).

אמנם לפ"ד השתנות סדר הלמוד בבבל נהיתה ע"י הירושלמים, כי בימי אביי ורבא נפיש שמדא בא"י ואמעיטא הוראה תמן טובא ונחית מן דהוה המן מן בבלאה (לשון תשובת רב שרירא גאון) ואז מצאה התורה מנוח לכף רגלה רק על נהרות בבל, והירושלמים היורדים בבלה הביאו סדר הלמוד חדש אשר אביי ורבא עשו אותו ליסוד מוסד בישיבתם ולחק עולם מהיום והלאה ונקרא על שמם „הוויות דאביי ורבא" אמנם מקורו מא"י מימי עולם, ונודע עוד לריב"ז כמו שמצינו: אמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הניח וכו' דבר קטן הוויות דאביי ורבא (סוכה כח) ואז קלט הלמוד הבבלי את סדר הירושלמי, ורבי־החובלים הבבלים והירושלמים הלכו שלובי־יד להתת נתיבה בים התלמוד הבבלי ויעשוהו לכלי מחזיק ברכה ולמחיה גדולה עד היום הזה.

מענדיל וואהלמאנן.

כבשה דאהינו.

רב מנייה ריש גלותא אנגרמוס (ממונה להשגיח על המדות) והוה מחי על מכילתא ולא על שיעורא (על המדות היה מוחה ומלקה אותן אבל לא היה מקפיד אם מוכרין בשער היוקר) וחבשיה רי"ג (הניחו רי"ג לרב במאסר מפני שלא השגיח גם על השערים) עאל ר' קרנא גביה, א"ל (רב לקרנא) אנגרמוס שאמרו למדות ולא לשעורים, א"ל והא תנית אנגרמוס למדות ולשעורים, א"ל פוק אמור להון אנגרמוס שאמרו למדות ולא לשעורין, נפיק ואמר לון בר נש דתנא כבשה דאהינו חבשין ליה (ירושלמי ב"ב הלכה ה'). — והנה פירוש מלת כבשה הוא כבסי (שבת סז) ובאורו: אשכל, ומלת אהינו באורו תמרי־ בוסר, אולם כוונת המאמר האחרון הזה של קרנא הוא נפלא מאד, ובעל הפנ"מ פירש שלשה פירושים עיין שם, אך עד השלשה לא באתי! כי לא זכיתי להבין דבריו אשר במחכת"ה הם דחוקים מאד. —

אמנם פקח עיניך קורא נעים וראה מאמר בבבלי אשר יפיץ אור גם על ערפלי הירושלמי, וז"ל המאמר: אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמא וקאי בשוקא דנהרדעא אשכחוהו דבי ריש גלותא ואמרי ליה מאי שנא הני מסאני, א"ל דקא מאבילנא אירושלים

)(

א"ל את חשיבא לאתאבולי אירושלים ? סבור יוהרא הוא, אתיוהו וחבשוהו, א"ל גברא רבא אנא, א"ל מנא ידעינן, א"ל או אתון בעי מנאי מלתא או אנא איבעי מנייכו מלתא, א"ל בעי את, א"ל האי מאן דקץ כופרא מאי משלם, א"ל משלם וכו' אמר להו בששים, אמרו ליה מאן אמר כוותיך, אמר להו הא שמואל חי ובית דינו קיים, שדרו קמיה דשמואל אמר להו שפיר קאמר לכו בששים ושבקוהו (ב"ק נט) ועיין רש"י שם שפי' „כופרא בתמרים כבוסר בענבים" עכ"ל. —

מזה הספור נראה כי בימי שמואל חבירו של רב חבשו דבי ריש גלותא איש אחד יען שלא חשבוהו לת"ח, אך כאשר שנה להם פרק בהלכות תמרי־בוסר — ראו שהוא ת"ח ושבקוהו, ולזאת גם עתה כאשר חבשו דבי רי"ג את רב, ורב קרנא עאל לגביה ושמע ממנו כי באמת הדין הוא אנגרמום למדות ולא לשיעורים, וכאשר יצא רב קרנא אל דבי ריש גלותא עקצם בלשונו לאמר: בן אדם השונה דין של תמרי־בוסר חובשין אותו ? הלא הוא ת"ח !, הלא כאשר נואלתם לחבוש את אליעזר בן זעירא ואחרי זאת כאשר שנה לכם פרק בהלכות תמרי־בוסר אז ראיתם כי הוא ת"ח, כן הסכלתם עשות לחבוש את רב חנם, כי גם הוא ת"ח והאמת והצדק אתו.

הנ"ל.

תנא ירושלמי.

בירושלמי שביעית פ"ט ה"א צפור מבלעדי שמיא לא יבדא כש"כ בר נש מכאן מוכח דגם בבע"ח יש השגחה פרטית והרמב"ם במו"נ ח"ג פי"ז האריך להוכיח דבבע"ח יש רק השגחה כללית והביא ראיה מחז"ל שאמרו ע"פ ותעשה אדם כדגי הים מה דג זה כל הגדול מחבירו בולע את חבירו ע"כ והעתיקו בס' כד הקמח לרבינו בחיי (דף כז) שוב ראיתי בס' מלאכת מחשבת עה"ת פ' נח להגאון מהר"מ חפץ שהאריך להשיג על המורה ודעתו שגם לבע"ח יש השגחה פרטית והכר ועונש כבני אדם אלא במדרגה שפלה ממנו ולא העיר מדברי הירושלמי שהבאתי — והביא שם ראיה מויזכור ה' את נח ואת כל החיה ולפי' רש"י שם ראייתו נכונה אך לפי' הרמב"ן אינו ראיה כלל ע"ש ומלבד זה י"ל דכיון דלא היו בהמות אחרות בעולם אלא אלו שבתיבה מיקרי השגחה כללית [עיין ר"ה לב ע"ב] עוד הביא ראיה מן הפסוק מיד כל חיה אדרשנו — ותמוה שלא העיר שבמדרש שם איתא זה המוסר את חבירו לחיה לטורפו והביאו הרמב"ם להלכה פ"ב מרוצח ה"ג א"כ העונש הוא על האדם המוסר ועיין רש"י שם שהלך לשיטתו בפי' לויזכור ה' את נח ואת כל החיה אך הרמב"ן שם נראה כמסתפק בזה אך ראית מהר"מ חפץ ממ"ש חז"ל אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה נראית נכונה — והוא במדרש פ' נח ועיין בירושלמי ב"מ פ"ב ה"ה ואולי גם חז"ל נסתפקו בזה עכ"פ הרמב"ם הלך לשטת דרכו שבמו"נ תפס לעיקר דבבע"ח יש השגחה כללית ואת הדרש ע"פ מיד כל חיה הביא להלכה בחיבורו הגדול ויש לי עוד להאריך בזה אלא שאין זה מעין מלאכתי כעת ועיין רש"י שבת (נג ע"ב) וסנהדרין (קח) ובה"א.

בירושלמי שבת פ"ב ה"א תני ר"י קומי יוחנן מנין לכל הנימולין שלא יהו נימולין אלא ביום — א"ל וביום א"ל ר"י ויש כאן זו כל מחוייבי טבילות טובלין כדרכן כו' נדה שעבר זמנה טובלת בין ביום בין בלילה ע"ש — המפרשים פירשו דר"י הקשה דאיך אמרת דמילה שלא בזמנה אינו אלא ביום מ"ש מנדה שעבר זמנה שטובלת אף בלילה ע"ש ותמוה לפענ"ד דהא גבי נדה לא כתיב קרא לרבות אף שלא בזמנה שיהא דוקא ביום כדכתיב גבי מילה ועיין תוס' נדה (סו ע"ב) ד"ה כל דאין לדמות טבילה לשאר מצות — ול"נ לפרש

ד' הירושלמי ע"פ ש"ס דילן יבמות (דף עב) דר' יוחנן לא הוה ידע מסברייתא דאף מילה שלא בזמנה אינה אלא ביום ואף בתר דאותביה ר"א לר"י מסברייתא לא נזכר ממנה עד דאמר ליה ר"ל אטו דידיה הוא מתניתין היא ע"ש והא כוונת הירושלמי ויש כאן זו? פירוש ברייתא כזו יש בידך דאף מילה שלא בזמנה אינו אלא ביום ואנכי לא ידעתי! וע"ש אח"כ כל מחוייבי טבילות כו' הוא ענין בפ"ע.

בירושלמי שם פי"ב ה"ג אילין דר' הושעיה ודבר פזי שאלין בשלמא דנשיא בכל יום — ע"ש מכאן הוא ראיה ברורה לפענ"ד למ"ש המג"א סי' תקנ"ד סקי"ב דקבלת פני רבו כל יומא נמי איכא מצוה ורבו מובהק יש לו דין נשיא לענין קימה והידור [יו"ד סי' רמ"ד ס"ט וסי"ד] ומסתמא ה"ה לענין קבלת פנים ועיין בירושלמי עירובין רפ"ה י"ג שנין עביד עליל [ר"ין] קומיה רבה דלא צריך פי' דל"ל לשאול כלום מרבים וע"כ מיירי בחול דאי בשבת וי"ט אפי' א"צ לשאול כלום מרבים הוי חובה ועיין בירושלמי ר"ה פ"ב ה"א.

בירושלמי ר"ה פ"א הוה"ח זאת אומרת בן עזאי תלמיד וחבר היה ליה לר"ע אין תימר רביה אית בר נש אמר לרביה הואיל ואלו אמר כן ואלו אמר כן פי' ומכריע את דבריו ע"ש בק"ע — מכאן הוציא הרמב"ם פ"ה מת"ת והובא ביו"ד סי' רמ"ב סע"ז גבי רבו ולא יכריע דבריו והב"י כתב שיליף לה ממ"ש בקדושין גבי אביו. ואין צורך לזה כי מפורש כאן גם ברבו אלא דיש לכאורה להעיר דאמאי לא הוכיח הירושלמי דב"ע ת"ח דר"ע הוי מדחולק עמו במשנה בכורות (כז) אלא ע"כ די"ל דלענין פס"ד שרי [רמ"ב ס"ג] או בנטילת רשות כמ"ש הש"ך שם וא"כ אין ראיה נ"כ מדהכריע ב"ע דברי ר"ע וכזה יש להעיר על הירושלמי שם דהוכיח דב"ע ת"ח דר"ע הוה מדקאמר שבאת ולא קאמר שבא רבינו — ודילמא מחל לו על כבודו ואולי י"ל דבלילת שם רבינו הוי כבזיון דאסור אפי' אם מחל לו על כבודו [יו"ד רמ"ב סל"ד].

בירושלמי שקלים רפ"ה פתחיה זה מרדכי ולמה נקרא שמו פתחיה כו' ויודע בע' לשון — בש"ס דילן מנחות (ס"ה) פריך עלה כולהו סנהדרין נמי ידעי ע' לשון דאר"י אין מושיבין כו' ויודעין בע' לשון כו' אלא כו' מכאן קשה לי אמ"ש הרמב"ם פ"ב מסנהדרין ה"ו דאפילו לכתחלה לא בעינן אלא רוב הלשונות א"כ אין מקום לקושית הש"ס שם כלהו נמי ידעי ע' לשון דדלמא היינו רבותא דמרדכי דידע כל הלשונות מה שבאמת לא בעינן רק רוב ויותר תימה שהכ"מ שם והלח"מ פ"ה ה"ו הביאו להש"ס הנ"ל ולא העירו בזה — גם מ"ש הלח"מ בדיוקו של הרמב"ם הוא מדאמר בע' לשון משמע דבמקצת הוי ג"כ נסתר מש"ס הנ"ל כאשר יראה הרואה — והכ"מ הביא סמך להרמב"ם מדאמרו גבי משה ואלו נבונים לא השכח ואינו מובן דהא נבונים מעכב אף בדיעבד כמ"ש הרמב"ם רפ"ב שם אבל יש ראיה מסנהדרין פ"ח כל מי שהוא חכם כו' משם [מעלין אותו] ללשכת הגזית.

בירושלמי כתובות פי"ב ה"א תני הנושא ה' שנים הראשונות [הכונסה את האשה ופסק עמה לזון בתה ה' שנים קאי] וכתב הריטב"א דשמעתין מהירושלמי שהמתחייב לעשות דבר בשום זמן ולא פי' אימת חייב לעשות בזמן הבא ראשון ע"כ והביאו הש"ך שם ותמה עליו מדפריך בירושלמי שם ויתן בסוף ומשני עשו אותו כקדושי אשה משמע בהדיא דבשאר תנאים יכול לדחותו והניח בצ"ע ע"ש ובמח"כ לק"מ דהתם פריך במה מתחייב לזון בת אשתו הא הוי פסיקא בטעות ומשני דעשו אותו כתוס' כתובה דיכול להוסיף והא פריך שפיר ויתן בסוף כיון דכל עיקר טעם התחייבותו אינו אלא מטעם תוס' כתובה נימא דזמן פרעונו נמי יהיה בסוף כמו תוס' כתובה ולאו משום דחייב הוא אלא נימא דכך דינו אבל לבתר דמשני דהוי כמקדש אשה ע"מ ליתן י"ב דנרי זהב לשנה ד"ז לחודש א"כ תנאי מזון הבת הוי כשאר תנאים והשתא קאמר בירושלמי דהנה ה' שנים הראשונות שא"י לדחותו וא"כ שפיר דייק הריטב"א מהכא שא"י לדחותו ואפי' אם היה נשאר הירושלמי בסברא דעשו אותו כתוס'

כתובה והיה דינו דיכול לדחותה עד לבסוף גם אז היה יכול הריטב"א לדייק דדוקא הכא דחיובו מטעם תוס' כתובה הוא דיתן בסוף אבל בשאר תנאים א"י לדחותו ומכש"כ השתא דלא קאי הכי בסוף ואדרבה ק"ק על הריטב"א למה לא דייק מהא ק"ו דמה מזון הבת שפסיקא בטעות הוא מ"מ כשהשוו אותו לשאר תנאים א"י לדחותו כש"כ שאר תנאים שאין טעות בעיקרן וז"פ — עוד נ"ל ליישב ד' הריטב"א דהא מזון הבת משכחת לה נמי מטעם דרב גידל כדאיתא בש"ס דילן שם ואף שהירושלמי לא הזכיר טעם זה מ"מ גם הוא ס"ל כן דהטעם של הירושלמי דהוי כמקדש את האשה בי"ב דנרי זהב לא סגי לבד דהתם נותן לה עתה פרוטה או דינר משא"כ הכא ורק משום חבת הכבואין דהיינו דר"ג גמר ומקני וכ"מ קצת לשון הירושלמי דאמר עשו אותו כמקדש — משמע דלאו הוא בעצמו אומר כן אלא חכמים עשוהו כן דהיינו מטעם דר"ג וה"ל להריטב"א דמדר"ג ל"מ באמירה אלא מה שבעלמא מהני קנין אבל למה שבעלמא לא מהני קנין ל"מ גם מדר"ג כמ"ש הריטב"א שם לענין דבר שאינו קצוב הובאו דבריו בשטמ"ק שם ונ"ל ראיה לזה ממתנת שכ"מ שמהני באמירה ואפ"ה ל"מ רק למה שבעלמא מהני קנין [ב"ב קמח] וכיון שבירושלמי אמרינן דזהו ה' שנים הראשונות אלמא דמדר"ג מהני שלא יוכל לדחותו א"כ ה"ה בשאר תנאים בקנין שא"י לדחותו דאי נימא דבשאר תנאים בקנין יכול לדחותו לא הוה מהני גם מדרבן גמליאל כמש"כ.

בירושלמי דפ"ח דב"ק הכהו במקום שאינו נראה נותן ב' לצער ורפוי, הכהו בטימוס שבידו נותן לו א' בושת ע"כ והובא בפוסקים מכאן המוסיף לי ד' רש"י כתובות (לג ע"א) גבי הכהו הכאה שאין בו ש"פ לוקה ופירש"י שאין בה ש"פ בכל ה' דברים כו' ובשוטה שאין לו בושת ע"כ והא מ"ל גם בפקח כשהכהו במקום שאינו נראה דמשלם לצער ורפוי כהירושלמי הנ"ל ולא היה ש"פ בהה' דברים הנ"ל ולא ראוהו שום אדם כפי' הראב"ד להירושלמי הנ"ל והסכים עמו המ"מ שם וכתב שכן גם דעת הרמב"ם וכן הוא בחו"מ ה"ז או שהכהו בטימוס שאינו משלם אלא בושת [שם ה"ח] ולא ראוהו שום אדם דפטור מכלום מיהו על קושיא הנ' י"ל דרש"י ס"ל כדעת הרמב"ם דאפילו שלא במקום רואין חייב בבושת ודלא כדעת הראב"ד שהביא הרמ"א שם ה"ח בשם י"א אבל ז"א דלפענ"ד גם דעת הרמב"ם כהראב"ד דדוקא במקום רואים חייב בבושת כמו שהסכים ה"ה שם וכ"כ רבינו בעצמו פ"ה מחובל ה"ז וז"ל שהנחבל שלא חבל בו בפני בני אדם אין לו בושת ע"כ והמוסיף לי ד' הרמ"א שהביא דעת הראב"ד בשם י"א דלפענ"ד אין כאן מחלוקת כמש"ל ולפי דעת הרמ"א בדעת הרמב"ם דאפי' במקום שאין רואין חייב בושת א"כ המחבר שכתב בה"ז ד' הרמב"ם והראב"ד ובה"ח דעת הרמב"ם נגד יסתור א"ע מכ"ד וכן הטור לדעת הרמ"א אלא בודאי סמכו עלמם אמש"כ לעיל ד' הראב"ד שהיא גם דעת הרמב"ם כמש"ל וגם הראב"ד לא כיון אלא לבאר. גם המהרש"פ בירושלמי שם עשה מחלוקת בין הרמב"ם להראב"ד ולפענ"ד כמ"ש וד' הרמ"א צ"ע נחזור לעניננו דכיון שהוכחתי דהלכתא דכו"ע דוקא במקום רואין חייב בבושת הוי ליה לרש"י בכתובות הנ"ל למימר דמיירי בפקח ובשני דינים של הירושלמי הנ"ל.

בירושלמי בסנהדרין סופ"ח רודף שנעשה נרדף מהו להציל את הרודף בנפשו של נרדף ע"כ ופי' הפנ"מ דמיירי דהנרדף יכול להציל את עצמו בא' מאבריו של הרודף השני ע"ש מכאן הוא סתירה למש"כ המל"מ סופ"ח מחובל דהנרדף בעצמו אפילו אם יכול להציל א"ע בא' מאבריו של הרודף אינו מדקדק בזה וכאן משמע דבספק מיתה קאי להאחרים שרואין זה — ובא"ע ראיתי בש"ג פרק הגוזל בתרא שהקשה אהא דאיתא בש"ס שם דרודף אחר הרודף ששבר כלים פטור שא"כ אין לך אדם שמציל את חבירו מיד הרודף — והקשה מ"ש מהזיק רץ במהלך שפטור בע"ש מפני שרץ ברשות [חו"מ שע"ח] וה"כ אמאי אינו

פטור מן הדין הא רק ברשות להציל את חבירו ע"ש מ"ש ול"נ דלק"מ דאלו שבר כלים דרך ריצתו להציל את חבירו היה פטור מן הדין דהא עדיין אין לחייבו מטעם מציל חבירו בממון חבירו דהא עדיין לא הצילו ואפילו אם הצילו בריצתו כגון שהרודף ברח כשראה שזה בא להציל להנרדף מ"מ לא בשבירת כליו של זה הצילו רק בריצתו ופטור מן הדין כמו ברץ בע"ש אבל הכא מיירי שלקח הכלים והרג בהם את הרודף ובכן והציל את הנרדף חייב מן הדין דזה הוי מציל את חבירו בממון חבירו משו"ה אמר הש"ס כאן דאינו פטור אלא מטעם שא"כ אין לך אדם שמציל את חבירו מיד הרודף ודוק.

בהכנה"ג לד-66 תמה הגאב"ד דוושלקאווע על התורי"ד בסוכה (לה) שכתב הא דאיתא בש"ס שם אתרוג של ערלה פסול משום שאין בו היתר אכילה והקשה התורי"ד דה"ל כיון דעומד לשרפה מכתת שעוריה ותי' דמיירי בערלת חו"ל דספיקא מותרת מה"ת כדאמרינן התם ספק לי והכא איכול הלכך לאו לשרפה קיימא שהרי מוכרה לחבירו ואינו מודיעו שהיא ערלה ומותר בה להכי מפרש טעמא לפי שאין בה היתר אכילה עכ"ד התורי"ד וע"ז תמה הגאב"ד הנ"ל מיו"ד רצ"ד ס"ח בהג"ה דאפילו מתנה אסור ומתוס' קדושין (לו) דבערלה בחו"ל אסור למכור ומפסחים (כה) ומברכות (לו) ומע"ז (כב) ע"ש ול"נ דלק"מ דהנה לענין מתנה אי הוי כמכר מצינו מקומות חלוקים דלענין קדושת ביהכ"נ קיי"ל במגילה (כו) [ועיין טו"א שם] דמתנה כמכר ולענין גזלן דיהבה במתנה (ב"מ טז) קיי"ל מתנה כמכר [חו"מ שע"ד ס"ד] ולענין קובע למעשר קי"ל דלא הוי כמכר ואינה קובעת למעשר רמב"ם פ"ה ממעשר ה"ו ולענין ערלה לא מכרעא ומספקא לן ונראה דתלי אי ערלה בחו"ל הוי מה"ת א"כ הוי מתנה כמכר ואסור דספיקא דאורייתא היא ואי ערלה בחו"ל דרבנן אז מתנה לא הוי כמכר ומותר דספק דרבנן הוא וה"ל להתורי"ד דערלה בחו"ל שרי בהנאה מה"ת וכל הני דמשמע בגמ' דאסור בהנאה היינו מדרבנן ודוקא מכירה או הנאת הגוף כגון היכא אבל מתנה לא הוי כמכר ומותר בערלת חו"ל דספק דרבנן הוא ולכך הביא התורי"ד ראיה מספק לי והכא איכול דמתנה לא הוי כמכר לענין ערלת חו"ל ומותר ליתן במתנה והרמ"א שפסק דאף מתנה אסור בערלת חו"ל ס"ל דערלת חו"ל אסורה מה"ת וא"כ מתנה הוי כמכר לענין זה ואסור ומשו"ה השמיט נמי הרמ"א הא דספק לי והכא איכול ודוק שבזה יפלו כל קושיות הגאב"ד הנ"ל והתוס' רי"ד ס"ל דכיון דמה"ת שרי בהנאה כשר ודייק לה דכיון דמתנה שרי כדאמר ספק לי והכא איכול עכ"ד דמד"ה הוא ומה"ת אפי' למכור שרי וא"כ יש לו היתר אכילה וגם דין ממון ולכו"ע שרי.

ליב נח באם.

באור בדברי אגדה.

בפסחים (נ"ב ב') ת"ר פירות שיצאו מא"י לחו"ל מתבערין בכל מקום שהן רשב"א אומר יחזרו למקומן ויתבערו כו'. רב ספרא נפיק מא"י לחו"ל הוה בהדי' גרבא דחמרא דשביעית לוו בהדי' ר"ה בדר"א ור"כ אמר להו איכא דשמיע ליה מיניה דר' אבוה הלכה כרשב"א או לא. א"ל ר"כ הכי א"ר אבוה הלכה כרשב"א א"ל ר"ה הכי אמר ר"א אין הלכה כרשב"א. א"ר ספרא נקוט הא כללא דר"ה בידך דדייק וגמר שמעתתא כו'. קרי עליה רב יוסף עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כל המיקל יגיד לו. הנה שינה מלשון מקל למיקל וראוי להבין דברי חכמים וחדותם וליישב דבריהם עפ"י פשוטו של מקרא.

ונראה דלכאורה קשה דבבילה (י"א א') פרכינן בשלמא למ"ד הלכה כר"י אצטריך סד"א יחיד ורבים הלכה כרבים קמ"ל הלכה כיחיד אלא למ"ד אין הלכה פשיטא יחיד ורבים

הלכה כרבים. וכן פרכינן ביבמות (מו ב' מז א') א"כ גם כאן קשה בשלמא למ"ד דר' אבוה אמר הלכה כרשב"א ניחא דקמ"ל שלא נימא הלכה כרבים. אלא למ"ד אין הלכה כרשב"א קשה ל"ל לומר הכי הא בלא"ה ידעינן יחיד ורבים הלכה כרבים וקושית הגמ' הנ"ל. ועי' בשעה"מ (פ"ג מה' יו"ט ה"ה), ודוחק לומר משום דמסתבר טעמיה דרשב"א וכמו דמשנינן בביצה וביבמות שם דמה"ל לומר כן מסברא, ורב ספרא ששאל היכא איכו דשמיע מיניה דר"א הלכה כרשב"א או לא, מבואר מזה ששמע וידע שר' אבוה קבע בזה דבר להלכה, א"כ יפלא דהיה לו להבין דאמר הלכה כרשב"א, דלקבוע הלכה כרבנן לא אצטריך דבלא"ה ידעינן דהלכה כרבים.

ובסנהדרין (סג ב') אמר ר"י אמר רב יודעין היו ישראל בע"ז שאין בה ממש ולא עבדו ע"ז אלא להתיר להם עריות בפרהסיא. כדי לפרוק ע"י זה מעליהם עול תורה. וזהו שהמליץ רב יוסף ע"ד הכתוב עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו, אשר אמנם לא נכחד מאתם כי אין בזה ממש. ובכ"ז אומרים לעץ אבי אתה ומקלו יגיד לו. לא מאשר נכספה באמת נפשם לזה, כ"א להיות להם כסות עינים להתיר להם עריות בפרהסיא ולנתק מעליהם עול תורה ומצות. ולכן יעשו מעשיהם זר מעשיהם לשאול בעץ ומקל, אף כי יודעים שאין בזה ממש. ויבואר בזה סוף דברי הכתוב שמה „כי רוח זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם", והוא כדברי הגמ' הנ"ל שלא עבדו ע"ז אלא להתיר להם עריות בפרהסיא, וזהו לאמר כי רוח זנונים התעם ולזאת זנו מתחת אלהיהם, וזהו שאמר רב יוסף על רב ספרא כי אחרי שידע שר' אבוה קבע בזה הלכה הלא עליו לדעת ולהבין מאליו שאמר הלכה כרשב"א שצריך לחזור למקומו ולבערן. דלקבוע הלכה כחכמים הא אין צורך. וכמ"ש, ולמה זה נסתפק רב ספרא ושאל ע"ז אין זאת כ"א באשר חפץ לב להקל שלא יצטרך לשוב, וע"כ שאל אולי ישמע מי שמיקל בזה. וע"ז רגז ושחק רב יוסף וקרא עליו דברי הכתוב עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו, שגם הם אמנם ידעו שאין בזה ממש, ורק בחפצו להקל מעליהם עול תורה ומצות שאלו בעץ ומקל. ומצינו לרב יוסף שהקפיד כיו"ב ממש בע"ז (ו' א') אסדרינהו ר"י לתפיה בשלמא הלכה כריב"ק אצטריך הד"א יחיד ורבים הלכה כרבים קמ"ל הלכה כיחיד אלא הלכה כר"י ל"ל פשיטא כו'. ועפ"י דרכו ושיטתו קרא על רב ספרא כדברים האלה.

ומיושב בזה דברי הרמב"ן בפי' לתורה שלדד לומר דעיקר השיעור בשביעית הוא רק מדרבנן והכתובים שהביאו חז"ל בזה הוא רק לאסמכתא בעלמא, ועי' בפנ"י בחי' לפסחים מ"ש ע"ז, והנל"ח הקשה ע"ז דאם עיקר איסורו מדרבנן למה הקפיד רב יוסף כ"כ על רב ספרא ע"ש, ועי' ברמב"ם (פ"ז משמיטה הי"ב) שפסק לקולא כחכמים דרשב"א וכמו שעשה רב ספרא. וע"ש בכ"מ מ"ש בשם הירושלמי. אמנם לפמ"ש נכון הדבר מה שהקפיד רב יוסף בזה וכמ"ש דע"כ ר' אבוה אמר הלכה כרשב"א שיחזרו למקומן ויתבערו.

שם בפסחים (מ"ט ב') תנא ר' חייא כל העוסק בתורה לפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו בפניו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קה"י אל תקרי מורשה אלא מאורסה. וגם בזה צריך באור מה ראה על ככה להוציא את הכתוב מפשוטו. ונראה שר' חייא בא בדבריו אלו לקרב את הרחוקים מלמוד התורה באמרם הן אנחנו עלים יבשים רחוקים מדרכי התורה נטו מעגלותיה ונתיבותיה מאתנו, והיכה נבוא שעריה ע"ז אמר כי לא כן הדבר, וכדברי הכתוב לא בשמים היא ולא מעבר לים היא וכדאמרינן ביומא (ע"ב ב') שלשה כתרים הן כו' ושל ארון עדיין מונח כל הרוצה ליטול יבא ויטול. ואמרו במד"ר הרומה (פל"ד) ועשו ארון אר"י בר"ש אמר הקב"ה יבואו הכל ויתעסקו בארון כדי שיזכו כולם בתורה. והאמנים דברי חז"ל במגילה (ו' ב') יגעתי ולא מצאתי אל תאמין. כי כאו"א מישראל יש לו חלק ונחלה בתוה"ק, וכאשר יקבל עליו עול תורה וישקוד על דלתותיה אזי כפלים

להוסיף וימלא יותר מכדי מדתו וערך הבנתו, ואין לך טפח מלמעלה שאין טפחיים עולה כנגדו מלמטה. וע"ד זה הוא דברי הכתוב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, שהתורה היא בגדר ירושה שבאה מאליה. אולם כבר אמרו בנדרים (פ"א א') שאין התורה בירושה. וע' מהרש"א בח"א לזאת בא ר' חייא להסביר דה"כ אל תקרי מורשה אלא מאורסה, והוא כי נודע כי קשה זיווגו של אדם, ולא בנקל לתוך ולפשר כל פרטי ענייניהם ולקרב את הרחוקים. אמנם זהו רק עד אשר נתקשרו ונתארסו כחוק, אבל אח"כ לא יחסר עוד רק מסירתה לחופה בלי עמל וטורח כ"כ. וע"ד זה הוא ג"כ תוה"ק מאורסה קהלת יעקב, כי כבר נקשרה נפשינו בעבותות אהבתה, ועלינו לשקוד ולהשתדל בה כאו"א עפ"י דרכו וערכו, ואזי כפלים לתושיה ישפיע ה' עלינו להבין ולהשכיל. כי ה' יתן חכמה מפיו ויפתח שערי בינה להבין ולהשכיל יותר מכפי ערכו והבנתו. ועד"ז נקראת מורשה, כירושה הבאה ג"כ מאליה, וזהו שהנהיג ר"ח כל העוסק בתורה לפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו כו', ואל יאמר הע"ה בהיותו רחוק מדרכי התורה כי כבר נתק הקשר ואין לו חלק ונחלה בלמוד תוה"ק, כי לא כן הדבר כי אמנם מורשה היא לכל קהלת יעקב.

ומאד נאה המאמר הזה לר' חייא שהוא השתדל באונו והונו להרביץ תורה בין כל מפלגות העם וכמבואר בכתובות (ק"ג ב') א"ר חייא אנא עבידנא דלא משתכח תורה מישראל דאייתינא כיתנא כו' והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשה חייא. והשתדל ג"כ לקרב את ע"ה הרחוקים מלמוד התורה, וע"כ נאה המאמר הזה עפ"י דרכו לחזק לבב הע"ה בל יאמרו אבדה תקותנו.

ובזה מכוון מה דתניא בסוכה (מ"ב א') יודע לדבר אביו מלמדו תורה תורה מאי היא אמר ר"ה תורה צוה לנו משה מורשה קה"י. ולא נתבאר למה בחרו בפסוק זה. ולפמ"ש הדבר נכון, כי אף אמנם אין תועלת להתורה בלמוד תורה לקטן כזה שאינו יודע אף לתרגם הפסוק כצורתו. בכ"ז נכון להרגילו ולחנכו בד"ת כי עי"ז יתרגל ויתחנך בדברי קדושה, וכמבואר בירושלמי (יבמות פ"א ה"ו) עה"כ את מי יורה דעה וגו' שהיתה אמו של ריב"ח מולכת עריסתו לבהכ"נ כדי שיתדבקו אזניו בד"ת. והיא שעמדה לו אח"כ להבין ולהורות, ואמרי' בע"ז (י"ט א') לעולם לגרוס איניש אפילו לא ידע מאי קאמר, וכ"ז הוא משום שהתורה מורשה ומאורסה לנו ועלינו רק להשתדל מצדנו להחזיק בירושתינו ולהתחנך בדרכי התורה כאו"א לפי ערכו, וע"כ יועיל ההרגל גם לתנוק. ואחרי כי זה נדע מדה"כ תורה צוה לנו משה מורשה קה"י, וכדברי ר' חייא הנ"ל. ע"כ ראוי להרגיל פסוק זה בפי התנוק. כי מזה תצא תורה לכל ישראל.

מרדכי אלי' ראבינאוויץ החוב"ק וואשלקאווא.

פיסקא באמצע פסוק:

מאת משה הכהן רייכערסאהן.

אודות הפיסקאות שבאמצע הכתובים, כבר דברו שני חכמי דורנו, הרה"ח מוהר"י דייפמאנן נ"י בספרו מועדי ערב (ווילנא הרכ"ב), ואחריו הרה"ח מוהר"ד כהנא נ"י בספרו מסורת סיג למקרא (וויען תרמ"ב), הרוצה יעיין בספריהם ויתבונן לדעותיהם, ואני מאהבת הקצור לא אחוה פה לפני הקורא רק דעתי אני, לבאר עפ"י עמק הפשט את

כל הל"א או הל"ב פיסקאות הנמצאות בתורה ונביאים, איש איש על מקומו כסדרם, בהודיעי תחלה להקורא הנבון לדעת כי הפיסקא באורה כמשמעה, הפסק באמצע הענין, ותורה על אחד מארבעה מיני הפסק, והמה: א) הפסק הענין ע"י דבור זולתו, שנכנס פתאם באמצע הענין — ב) הפסק הענין זמן מה ע"י דומיה ממושכה, הבאה לסבת ישוב הדעת והתבוננות בלב המדבר, ואח"כ פתאם גמר אמר בלבו והוציא מפיו מלין — ג) הפסק ע"י דומיה מצד שהשואל לא היה כדי להשיבו מיד כהלכה, לפי שלא שאל כענין. — ד) הפסק הענין ע"י נוסח אחר הבא בספר באמצע הספור. הן אלה המה ארבעת הצירים אשר עליהם תסבינה דלתות כל הל"ב פיסקאות הנ"ל, ואבארם לאחד אחד.

בראשית ד. ח. ויאמר קין אל הבל אחיו * ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו", הפיסקא שבאמצע פסוק הזה הוא סלע המחלקות לחכמים וסופרים, יש מקיימין אותה ויש מסיימין אותה מכאן (עי' תקון סופרים להרש"ד נ"ע, ועי' מסרת סיג למקרא להרד"ך נ"י), והנה לדעת המקיימין אותה נוכל לבארה, כי קין אמר וחשב בלבו מזמות רעות על הבל אחיו, וכלה"כ „כי אמרו אויבי לי, ושומרי נפשי נועצו יחדיו (תהלי' ע"א, י), וסדי חשבו בזה איזה ימים והנה לפתע פתאם נקרה לפניו שהיו שניהם לבדם בשדה ואין רואה, ולא יכול קין להתאפק ולעמוד בנסיון — ויקם על הבל אחיו ויהרגהו, והנה יורה כאן הפיסקא על הפסק פתאמי, שנפסק פתאם הספק של קין שהיה בלבו עד כה, ויעש את מעשהו. אולם דעת הרד"ך הנ"ל כי „הפיסקא תורה בכ"מ באצבע על חסרון איזה ספור במקום ההוא, ואמר כי זה כלל גדול כל פסקא חסר מאמר שלם ונשמט בכונה". ולמשל פה במקום הפיסקא היה כתוב ריב קין עם הבל אחיו, וטענת קין כי אין אמת וצדק ולא בטוב העולם נדון ודבר קשות נגד ה' על אשר לא שעה אל מנחתו מנחה טהורה ויבז את מנחת אחיו והקרבנות וכו' ולפי שנתפרסמה בימי עזרא התורה לפני כל העם, ראו אבנה"ג כי לא טוב לקרוא דברים רעים, אשר דבר קין נגד ה', ונתן דפי בהקרבנות, ולבל יהיה כבוד ה' לשמצה בעיני המון העם, כי יאמרו שעשה שלא כהוגן, ע"כ הסירו את כל הענין והשאירו הפיסקא לסי' על החסר וכו' ע"ש דבריו בכ"מ מספרו הנ"ל. אבל לדעתי חלילה לנו לומר כי אנשי כנה"ג שלחו יד בספר התורה האלהית הכתובה ומסורה למרע"ה והסירו סמנה חתיכות חתיכות של כמה ענינים בשביל טענות הכופרים בהשגחה וכדומה, וכבר אמרו על הכתוב נעשה אדם גו' כל הרוצה לטעות יבוא ויטעה, וכבר מצינו דברים רעים ודברי ריבות כאלה נאמרים ונשנים ומשולשים בכ"ד ספה"ק, ולא חשו אנשי כנה"ג למחקם מתוך הספרים וכמו ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע (צפני' א), וכן באמרכם שלחן ה' נבזה הוא מגואל הוא וניבו נבזה אכלו (מלאכי א), וכן אמרתם שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני ה' צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו (שם ג) וכן עוד דברי ריבות כאלה וטענות נגד ההשגחה או נגד הקרבנות או ספורים מכוערים על אבותינו ועל כהנינו ועל מלכינו ועל ראשי העם וקדושיו, ובכ"ז לא עלה על רוח אנכה"ג למחקם ולהסירם מתוך הספרים, ורק בקצתם אמרו רז"ל שהם נקראים ואינם מתורגמים לפני העם וכדומה, אבל חלילה לעקרם מתוך הספר ממש. ואף מכבודו של התרגום ירושלמי לא נחת אשר בדה מסברה דנפשיה טענות ומענות שנפלו בין קין והבל אחיו, כי אינם אלא דרך אגדה ודברי השערה, ששער בן המתרגם בלבו שבוודאי אמר כן קין אל הבל אחיו בדמותו כי מ"ש כאן ויאמר קין הוא אמירה ממש בפה. — והנה יראה הקורא כי גם המתרגם לא שת לבו ולא פחד פחד מלגלות את הטענות ודברי ריבות כאלה לעיני העם ולאזני ההמון

ואיך יתכן כי אנכה"ג שלחו ידם להסירם ולהעבירם מתוך ספר ה' צבאות! ואף גם זאת כי כבר מצינו ספורים והגדות כאלה בכ"מ במדרשים ובתרגומים ששמו אותם בפי המדברים שבספה"ק, ובכ"ז לא עלה על רוח חכמי לב להגיד כי אנכה"ג, לאיזה סבה, הסירו אותם מתוך הספרים, ולא עוד אלא שלא מצינו שום פיסקא בהמקומות ההם וכמו בהכתובים של ויאמר למך לנשיו גו' כי שבעתים יקם קין וגו', שלכאורה הענין הזה חסר תבלין ומלח ואיננו נופל בחסרונו מהענין של ויאמר קין אל הבל אחיו, וכמו שבאמת נמצא כאן ספור מעשה במדרשות, ובכ"ז לא עלה מעולם על לב החכמים לומר כי אנכה"ג הסירו הדברים לאיזה סבה, וגם לא נמצא כאן שום פסקא להזכיר להקורא כי יש כאן חסרון של איזה מאמר שלם.— וכן בהכתוב: ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה גו' (זכריה יד יח), שלכאורה נכר שנחסרו כאן התיבות „ולא עליהם יעלה היאור (שחור, או נילוס) וכתיו"נ ואחריו רש"י ז"ל ואח"ז צריך להתחיל: כן (או כה) תהיה המגפה גו', ובכ"ז לא באה כאן שום פיסקא להורות על החסרון הזה. ע"כ אמרתי על דברי הרד"כ נ"י כי לא ניחא למריה דלימר הכי, כי בידו האחת יך על קדקד בעלי דעות החפשיות, אשר שלחו רסן מפניהם ועושים בהכתובים כאדם העושה בתוך שלו כחפצם, וכדמיון לבם. ובידו השנית יחבשם ויושיט להם עזרה, בהראותו לנו ולהם כי אנכה"ג וראשי בעלי המסורה הם היו ראשי בעלי המלאכה הזאת, אשר הרהיבו עז בנפשם לשלוח בביזה את ידם, ולתקן בספה"ת כחפצם וכפי הנראה הגון בעיניהם. אך האמת תורה דרכה אם תשית לבך לדעתי הנ"ל בארבעת טעמי הפיסקא, להבין הדברים עפ"י פשוטם ממש, גלוי לכל קורא.

וכן בכל מקום בתנ"ך שבאו הכתובים מעוחים לכאורה, ונדחקו בהם המבארים, יודע לכל חכמי לב שאין שם לא חסר ולא יתיר ולא עוות עפ"י טעות וםקרה או טשטוש הכתב חלילה, רק כן נכתבו בכוונה ע"י הסופר האלהי ברוח הקדש וכמעט באצבע אלהים וע"ז נאמר: עוה עוה עוה אשימנה, גם זאת לא היה (ת' תהיה בכוונה) עד בוא אשר לו המשפט ונתתיו (יחזק' כא, לב), ולמשל אחד אחוז מהרבה יהיו לנו הכתובים: ואלה דברי דוד גו' עד מלת „בשבת" סוף הכתוב (ז) בש"ב (כג א) שחשדו כמה מהמבארים את הכתובים האלה בחסרון דברים, ואשר באמת לפי עמק הפשט האמתי אין שם שום חסרון ולא שום טעות כלל, ועוד משל אחד יהיה לנו הכתוב בס' תהלים (כ"ה) אליך ה' נפשי אשא, אלהי בך בטחתי גו'. שלכאורה חסר שם כתוב אחד המתחיל באות בי"ת, ולא עוד אלא שבנקל היה לבעלי המסורה הראשונים ודומיהם להתחיל הכתוב השני: בך אלהי בטחתי גו' ת' אלהי בך בטחתי, ואז לא היה סדר האלפ"ב חסר כלל, ובכ"ז לא שלחו בעלי המסורה את ידם כלל להגיה כן הכתוב, ובאמת יפה עשו מהטעם הידוע לי, ועוד הרבה הרבה כאלה בכ"ד ספרי הקדש וכל אחד טעמו ונימוקו עמו, ואין לבארם לפי שהם דברים שכסה אותם עתיק יומין, עד בוא אשר לו המשפט ויגלה אותם.

בראשית ל"ה כ"ב, וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל* ויהיו בני יעקב שנים עשר. ר"ל אעפ"י שעשה ראובן מעשה כזה — בכ"ז היו בני יעקב שנים עשר ולא נעדר ראובן ממספר בניו אף רגע אחד, ונשאר ראובן בכור יעקב כמקדם, וכמו שהכתוב הולך ומבאר: בני לאה בכור יעקב ראובן, ושמעון וגו'.— ואולי הטעם לפי שלא שכב ראובן חלילה עם בלהה, רק לפי שהוציא מטת יעקב מאהל בלהה לאהל לאה אמו, מפני שתבע את עלבונה, ע"כ לצדיק גדול כמוהו נחשב גם זה לעון פלילי, כאלו שכב ממש את בלהה, וז"ש הכתוב אחריו: בני לאה בכור יעקב ראובן, ונפסק בטעם אתנ"ח, כלומר כי ראובן בכור יעקב וגדול מאחיו, ע"כ מצא את

)(

לבבו לעשות הדבר הזה, לעמוד בפרץ כבוד אמו העלובה, ובכ"ז לא עשה כואת אלא מפני שהיה פחז כמים ולא התבונן כי כבוד אביו גדול מכבוד אמו, וכי שניהם חיבים בכבוד אביו, וע"כ אמר לו אביו: פחז כמים אל תותר, כי עלית (בחדר) משכבי אביך, שני משכבים, היינו מטת יעקב ומטת בלהה, והעלית משם את מטת יעקב, ואז חללת את כבוד יצועי ומשכבי, אשר עלה ויצא על ידך מאהל בלהה לאהל לאה. — ויתכן עוד כי הכתוב ממהר תומ"י (אחר ספרו וילך ראובן וישכב את בלהה) לומר לנו כי היו בני יעקב שנים עשר ולא שלשה עשר, כי לא היה שום מעשה זולתי מה שהעלה ראובן את מטת אביו מאהל בלהה לאהל אמו (ואף גם זאת, כי כל שנים עשר בניו היו זרע קדש, זרע יעקב, ולא התערב זר בתוכם חלילה) ובאמת יש להצדיק מאד את ראובן על קנאתו לכבוד אמו, בראותו כי יעקב אוהב גם את בלהה מלאה אמו, וכמו שנרמז לנו זה כבר בהכתוב. ויאהב גם את רחל מלאה (כ"ט, ל') ולא אמר הכתוב: „וגם אהב את רחל מלאה" כמשפט הלשון, והוא לרמוז לנו (רק בקריצות עין מפני כבודו של יעקב) כי מלבד רחל אהב עוד אחרת והיא בלהה, וכמו שבארתי הכתוב הזה במקומו (בחלק הבאורים שלי), וע"כ אחר מות רחל לא יכול עוד ראובן הבכור להתאפק בדבר הזה.

והנה כמו שיורה הפיסקא על המהירות של תומ"י, להורות כי יש כאן הפסק הענין הראשון באמצע, בטרם עוד הגיע לתשלומו, ע"י רעיון או מעלה פתאומי שהבקיע והפסיק באמצע, כן יורה על הפסק הזמן באמצע, ג"כ בטרם הגיע הענין אל תשלומו, וע"כ יש לפרש שכיון ששמע ישראל אותו מעשה של ראובן, אז נתבלבלה דעתו והתבונן זמן כביר אם ראוי ראובן להחשב במספר בניו עבור חלול יצועו הנ"ל, ואחר זמן נתישבה דעתו והשאיר את מספר בניו שנים עשר כבראשונה בלי שום שנוי, וחשב את ראובן גם לבכור בניו כבראשונה, לפי שהכריע את ראובן ודנהו לכף זכות מטעמנו הנ"ל.

במדבר כ"ו, א, ויהי אחרי המגפה * ויאמר ה' אל משה גו', ר"ל תומ"י אחרי המגפה צוה ה' למשה להביא במספר חדש את ראש כל עדת בני ישראל, וכמ"ש רש"י ז"ל משל לרועה וכו' והוא מדרז"ל, והרד"ך במס"ל (צד 30) כתב כי הפסקא תורה כאן כי ראשי בעלי המסורה הסירו מכאן ספור שלם מפני כבודו של משה, ושרא ליה מאריה כי חלילה לכל ב"א לשלוח יד ולהסיר מתורת ה' ענינים שלמים מפני כבודו של ב"ו, ומשה רבנו בעצמו כתבם עפ"י ה', ועוד הרבה כאלה הכתובים בתורה ובנביאים ולא חס הכתוב להודיעם בקהל רב, ותורת ה' תמימה לא תחסר כל בה, וכמ"ש למעלה (בראשית ד, ח).

דברים ב, ח, ונעבור מאת אחינו גו' מאילת ומעציון גבר * ונפן ונעבור דרך מדבר מואב". כבר כתב הרד"ך בספרו הנ"ל (צד 22) כי כאן היצ"ל „ונבוא מדבר צן הוא קדש ולא היה מים לעדה גו'. וכמ"ש מבואר בס' במדבר (ל"ג, ל"ה) ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש גו', ולפ"ז יורה כאן הפיסקא, שיש כאן הפסק באמצע הענין, אולי לאהבת הקצור, לפי שכבר באו הדברים בס' במדבר כנ"ל. אך מ"ש הרד"ך ג"י כי ראשי המסורה שלחו ידם במקום הזה, שלא לפרסם הדברים של מי מריבה מפני כבודו של משה והסירו כל הענין כו' ע"ש דבריו, כ"ז ללא אמת, אך כותב התורה בעצמו קצר כאן הענין, ובעלי המסורה לא חדשו פה דבר, רק סי' הפיסקא הוא להורות על הפסק הענין וקצורו, אבל בעצם התורה לא שלחו את ידם, ואפילו במקימות שאמרו רז"ל עליהם „תקון סופרים הוא", הכוונה כי הסופרים הראשונים בעצמם שנו לשונם במקומות ההם מפני הצורך. ואף זה איננו כ"כ מוחלט כי כבר יש בידינו לבאר שם עפ"י
)(

הפשט הפשוט דברים כמשמעם וכידוע. — ועי' עוד בס' הרכסים לבקעה לרל"ש נ"ע עה"כ ונפן ונסע (במדבר ב, א).

יהושע ד, א. ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן * ויאמר ה' אל יהושע לאמר קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים גו', כאן הפיסקא מובנת בנקל, כי אחר שלשת המלות „לעבור את הירדן" היה צריך להתחיל מיד: ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל גו', שבהכתוב (ד), והם הם הי"ב איש, אשר כבר אמר יהושע לב"י „ועתה קחו לכם שנים עשר איש משבטי ישראל איש אחד איש אחד לשבט (למעלה ג', י"ב), אלא שלמעלה לא כתב הענין בשלמות, ואמר להם סתם להכין אותם ועתה בספרו לנו את תכלית מאמרו הנ"ל, ספר לנו הכתוב כי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן — קרא יהושע אל שנים עשר איש הנ"ל, אשר כבר הכין מב"י ויאמר להם עברו לפני ארון ה' אלהיכם גו' והרימו לכם גו', אלא שבאמצע הפסיק הענין, ויבאר לנו בשלמות למה ועל מה צוה כן יהושע להכין, ופי' של ויאמר ה' ליהושע לאמר קחו לכם גו' (כתוב ב) הוא כמו וכבר אמר כו', והוא מ"ש למעלה (ג, י"ב) „ועתה קחו לכם" גו'. — והנה המאמר הזה כלו הוא כעין מאמר מוסגר ארוך מאד ומפסיק באמצע הענין. וכן הפריש את הפיסקא שבאמצע הכתוב לקמן (יהושע ח, כ"ד).

יהושע ח, כ"ד. ויהי ככלות ישראל להרוג את כל יושבי העי בשדה גו', ויפלו כלם לפי חרב עד תמם". מיד היה צריך להתחיל כאן בהכתוב (כ"ח): וישרוף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה גו', אחרי כי כבר נאמר: ויזעקו כל העם אשר בעי לרדוף אחריהם גו' ולא נשאר איש בעי ובית אל, אשר לא יצאו אחרי ישראל גו' (כתיב ט"ז וי"ז), אלא שהפסיק באמצע הכתוב (כ"ד) מפני קצת חדשות שספר לנו באמצע, ואח"ז חזר להשלים דבריו הראשונים, כי כאשר נפלו כלם לפי חרב עד תמם (כתוב כד) אז שרף יהושע את העי גו', וכנ"ל.

שופטים ב, א. ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבכים * ויאמר אעלה אתכם גו', כאן קשה לי לבאר את הפיסקא, ואולי פי' כי תומ"י שעלה שם המלאך מיד קרא את דברו, ועד"ש ביונה: ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום גו' (יונה ג, ד). אולם אינני חש להרבות דברים בזה, אחרי כי הפיסקא הזאת מוטעת היא ואין לה מקום רק בקצת ספרים וכמ"ש המנח"י במקומה. והחכם רייפמאנן נ"י חשב לבאר עפ"י דרכו את הפיסקא הזאת, אבל הרגיש בעצמו דחק דבריו והשאיר בצ"ע (מועדי ערב צד 18), ומה שהתקשה שם על מלת הבוכים בעבור כי בעת עלות מלאך ה' לא נקרא עוד שם המקום בוכים וכו', ועליו לישבה כי נקרא כן ע"ש סופו כו' ע"ש דבריו — הנה לי בטעם השם הזה לדעתי מרגניתא טבא, והוא כי אולי בתחלה נקרא שם המקום בכים ע"ש הבכאים הרבים אשר גדלו במקום ההוא (וע"כ באה המלה בחולם חסר וא"ו, מטעם השו"א של הבי"ת בבאים) ואח"כ כדבר מלאך ה' אליהם את דבריו הקשים וישאו העם את קולם ויבכו, אז קראו שם המקום ההוא בוכים כמבואר שם (כתוב ד, וה') וזה האחרון צ"ל בחולם מלא וא"ו, (ואולי היה לפנים גם איזה הבדל בפי הקוראים בין חולם מלא לחולם חסר), ועד"ז מצאתי ראיתי גם הטעם בהכתוב ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאוהו גו' למקום ההוא קרא נחל אשכול על אודות האשכול אשר כרתו גו' (במדבר יג, כג), שגם בזה נוכל לומר כי נקרא נחל אשכול ע"ש העתיד, ונוכל ג"כ לומר כי בתחלה נקרא המקום נחל אשכל (חסר וא"ו) ע"ש אשכל אחי ענר וממרא (שהוא חסר וא"ו, בראי' י"ד, י"ג, וכ"ד) אדון המקום ההוא, ואח"כ קראוהו נחל אשכול (מלא וא"ו) על אודות האשכול (ג"כ מלא וא"ו) שכרתו משם בני ישראל (עי' ספר מחקרי ארץ צד 98 בבאור השם נחל אשכל), ואולי

עד"ז יש לפרש ג"כ מ"ש: וביום הרביעי נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את ה', על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום (דה"ב כ, כו), פשוטו שנקרא כן ע"ש העתיד וכפירש"י, אולם יש לפרש כי בהחלה נקרא עמק ברכה בציר"י ע"ש ברכת המים שאולי היתה שם, ואח"כ הסבו את השם ברכה אל השם ברכה מטעם המבואר בהכתוב וכן אולי מ"ש ויבוא דוד בבעל פרצים גו' ויאמר פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים ע"כ קראו שם המקום ההוא בעל פרצים (ש"ב ה, כ; דה"א יד, יא) יתכן כי בתחלה נקרא בעל פרץ ע"ש פרץ המים שהיה שם המיד, ועתה קראו למקום ההוא בעל פרצים במספר רבים, ע"ש פרץ המים וע"ש הפרץ שפרץ ה' באויבי דוד.

ש"א י' כ"ב. וישאלו עוד בה' הבא עוד הלם איש * ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים". כאן יורה הפיסקא על הפסק הזמן שהיה בין השאלה והתשובה, וכאלו השם בעצמו הסתפק כביכול אם להשיב על שאלתם או לא? אם להמליך את שאול או לא? באשר ה' צופה ומביט לסוף דבר בקדמתו, ואשר ע"ז נאמר: אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הושע יג) ולא עוד אלא שכל עצם הדבר היה נגד ה' ולמרות עיני כבודו, וכמ"ש כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (למעלה ח, ז) ועוד כאלה, ואולי שאלו עוד פעמים אחדות בטרם הגיעה אליהם תשובה מאת ה', וע"ז נרמז בלה"כ שאמר: וישאלו עוד בה' הבא עוד הלם איש". ולא יפול כאן היטב לשון וישאלו עוד בה', אחרי כי לא נזכר לשון שאלה אחרת מקדם, שלא נאמר שם רק: ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימין, ויקרב את שבט בנימין גו' ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן קיש גו', ולא נזכר שם לשון שאלה כלל, וכאלו נעשה הכל בחפזון ובמהירות, ובלי שום שאלה נלכד שבט בנימין, ואח"כ נלכדה משפחת המטרי, ואח"כ נלכד שאול, אלא כיון שלא נמצא שם שאול ע"כ שאלו בה' כפעם בפעם עד שהגיע אליהם מענה מה'.

שם י"ד, י"ט. וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלך ורב * ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידך". פי' לפי שבתחלה אמר שאול בעצמו לאחיה הכהן: הגישה ארון אלהים (כתוב י"ח), אך בעוד דבר שאול אל הכהן, עד כה וכה ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך הלוך ורב, ע"כ ראה שאול כי לא עת לו עתה לשאול בארון אלהים והפסיק פתאם להכהן באמצע מלאכתו ויצוהו לאמר: „אסוף ידך"! לפי שנזעק שאול תומ"י הוא וכל העם אשר אתו לבוא עד המלחמה גו'.

שם י"ד, ל"ו. ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה גו' ויאמרו כל הטוב בעיניך עשה * ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים". לפי שלמעלה (כתוב יט) נאמר כי שאול בעצמו ובחפצו צוה לאחיה להגיש ארון אלהים, ואח"כ הפריעו שאול ממעשהו לאמר „אסוף ידך", מה שהוא כמעט לגנאי כלפי מעלה, אלא שהיה מוכרח לזה, לפי שההמון אשר במחנה פלשתים הלך הלוך ורב, ע"כ עתה באמור שאול נרדה אחרי פלשתים גו', וכל העם אמרו כל הטוב בעיניך עשה"— ע"כ כאשר עלה על זכרון הכהן המעשה ההוא, מיד הפסיקם פתאם ויאמר: נקרבה הלם אל האלהים. ובזה מובן ג"כ מ"ש נקרבה, בה"א נוספת, המורה על בקשה וגם על זריזות, ומובנת גם הםלה הלם, שלכאורה יתרה היא, והיא באה להורות ולומר כי הלם שאין כאן עתה מפריע, עלינו לקרב אל האלהים, ומיד נאמר: „וישאל שאול באלהים", ולא חכה עוד רגע, כמסכים בכל לבו ונפשו, למה שאמר לו הכהן, והזכירו דבר בעתו.— והנה כאן ובהפיסקא שלפני זה יראה כל מתבונן ע"ד אמת, כי בדבר הזה לא שם שאול את אחיה הכהן לחרפה בעיני העם, ולא הוביש את פניו במה שצוהו תחלה בעצמו לשאול בארון אלהים ואח"כ בהחפזו מפני ההמון החולך ורב במחנה פלשתים, הוכרח שאול למרות רצונו

)(

להתחרט על דבריו, ויאמר אל הכהן לאסוף ידו, כי שאול עשה כן לפי מהלך טבע הענין והצטרכות השעה, ועי' עוד לקמן בענין הפיסקא שבהכתוב (ש"א כ"א, י').

שם טו, ב. ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני * ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך גו', לפי פשוטו באה אליו תומ"י התשובה, להורות קצף ותרעומות מאת ה' על אשר ירא מחמת בן אדם, ועם היותו שלוח מאת ה' וחונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, ותכיפות התשובה, עד שנראה כי כמעט הפסיקו באמצע החפץ לדבר, כאלו כי לא חפץ ה' לשמוע עוד דבריו, ולהוכיח אולהו על פניו.

שם טז, יב. וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי * ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא". הפסקא תורה כאן, כי תומ"י כבוא דוד הביתה, וכמעט שההפלא שמואל בהביטו על יפי עיניו וטוב מראהו, ואולי נכנס עוד בלבו אז הספק אם מואבי ולא מואבית כו' כידוע מדרז"ל, והנה תומ"י אכף עליו דבר ה' פתאם לאמר: קום משחהו כי זה הוא!" כלומר אל תסתפק עוד בדבר, כי זה הוא ולא אחר!

שם יז, לז. ויאמר דוד ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה * ויאמר שאול אל דוד: לך וה' יהיה עמך!" טעם הפסקא הוא ג"כ כיון ששמע שאול דברים כאלה יוצאים בהתלהבות מפי העלם הנערץ וכביר כח לב הזה, מיד לבשה גם את שאול רוח האלהים, ומבלי שום דרישה וחקירה עוד, השיבהו בשמחה ובתעצומות עז לאמר: לך! וה' יהיה עמך!" ולא נתנו עוד לדבר דבר ולהוסיף על דבריו הראשונים, ומה גם כי רבוי הדברים ממעט את רגש הלב ורוח הגבורה.

שם כא, י. אם אותה תקח לך קח, כי אין אחרת בזה * ויאמר דוד אין כמוה תננה לי". פי' לפי שהכהן אמר לו אמתלא על דבריו „כי אין אחרת זולתה בזה, ואלו היתה אחרת בזה, כי אז נתן לו את האחרת, אבל דוד בשמעו „חרב גלית הפלשתי" כמעט שלא נתן עוד להכהן לכלות דבריו, ויפסיקו בשמחת כל לבבו ויאמר „האח! אין כמוה, תננה לי!" והרד"ק נ"י בספרו הנ"ל (צד 55) כתב כי „אחימלך חרד לקראת דוד כי היה אחי אחיה, אשר שמהו שאול לחרפה בעיני העם כידוע וכו' והפיסקא תורה כפי הנראה כי הכהן אשר היה לו קצף על שאול, על אשר לא דרש באלהים, שאל כעת לדוד באלהים, כאשר הודה אחימלך אחרי כן בעצמו, כנזכר בכתוב (ש"א כ"ב, טו), וישאל לו באפוד אשר לא כדת, כי אסור לשאול לאיש פרטי רק למלך לבדו כו' וכמעט כל המפרשים לא ידעו פי' הדברים וכו', ורק פירשו כי היום הוא לשון בתמיה ולא יותר (פי' וכי היום היתה ההתחלה לשאול לו באלהים? הלא מאז שאלתי לו, בהיות כי הוא היה המוציא והמביא, כן פי' רש"י ובעל המצ"ד). אבל תשובת הכהן נאמרה בהשכל וברוב מזמה, שכוונתו כי אחרי אשר שאלתי למלך באלהים ולא ענהו, אמרתי אעשה בחינה ולהחל היום לשאול באלהים על חתן המלך כו', ע"ש דבריו, ואני אומר כי אין כאן לא דבים ולא יער! כי מעולם לא שאל אחימלך באלהים אודות דוד, וכמו שלא נזכר מזה שום דבר למעלה במקומו, ורק דואג הוציא עליו דבה רעה בדבר שלא היה ולא נברא, ואחימלך לא הודה מעולם על דבר שלא עשה, ורק שאול דרש ממנו תשובה והצטדקות על שני דברים: א) על אשר נתן לדוד לחם וחרב.— ב) ועל אשר שאל לו באלהים. והכהן ענהו על ראשון ראשון, היינו כי נתן לו לחם וחרב, יען ידע כי בכל עבדיו אין נאמן כמוהו גו', ועל השאלה באלהים ענהו כי זה לא היה ולא נברא, כי אף לא החל לשאול באלהים, וחלילה לו מעשות כדבר הזה, ואל ישים המלך בעבדו דבר ולא בכל בית אביו, לשאול באלהים בעד איש פרטי אשר לא כדת, כי לא ידע עבדך בכל זאת (ר"ל בענין שאלתך האחרונה) דבר קטן או גדול.— והנה מ"ש „היום החלותי לשאול לו באלהים" הוא באמת בתמיה, אלא שלדעתי הוא להפך ממ"ש המפרשים הנ"ל,

כי התמיהה היתה להפך, ור"ל כי מלבד שלא שאל בשלמות, כי אף גם לא החל ולא נסה כלל לשאול לו באלהים, ולא ידע מזה דבר קטן או גדול, ורק דואג האדומי המציא זאת מלבו, וכמו שבאמת לא נזכר כלל מזה למעלה במקומו, והנה הפיסקא הזאת מתבארת יפה ג"כ בלי שום חסרון דברים בדואים, אשר מעולם לא נמצאו בכתוב הזה ולא נחסרו ממנו.

שם כג, ב. וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה * ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה". כאן היה ג"כ הפסק זמן בדממה, בין השאלה והתשובה כי לא שאל דוד כענין, ולא שאל את העיקר לאמר: האכה בפלשתים והושעתי את קעילה?" שזהו התכלית, והמכה בפלשתים לבד, איננו דבר נרצה כ"כ בעיני ה', להכות ברואיו חנם, וע"כ השיבו ה' העיקר: והכית בפלשתים והושעת את קעילה". —

והנה הרד"ך נ"י בספרו הנ"ל (צד 56) כתב כי הפיסקא הזאת תורה כי דוד שאל פה שתי שאלות: „אם ללחום בפלשתים, או לכרות אתם ברית?" ונענה רק על שאלה אחת, וכן הורו גם חז"ל אין שואלין שני דברים כאחד, ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחת (יומא ע"א:) וכו', וישאל עוד דוד באלהים: היסגרוני בעלי קעילה בידו, הירד שאול גו' הגד נא לעבדך (פיסקא) ויאמר ה' ירד, ופתרון הפיסקא הזאת (השנית) כפי הנראה הוא כי כאשר לא שמע דוד תשובה על הדבר אם לכרות ברית עם הפלשתים, שאל כעת בסוף השאלה הזאת עוד הפעם בלשון רכה ותחנונים: ה' אלהי ישראל הגד נא לעבדך אם אכרות ברית עם הפלשתים? ויאמר ה' ירד", וע"ד כריתות הברית לא ענהו גם בפעם הזאת, ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש, ויצאו מקעילה ויתהלכו באשר יתהלכו כו' ע"ש דבריו. והנה דברי הרד"ך בישוב שתי הפיסקאות האלה, אף כי הנם השערות הפורחות באויר, ואינם כדאין להשיב עליהם, ושאלת דוד השניה החסרה בהכתובים בשני המקומות, ומובנת רק עפ"י שתי הפיסקאות, וכן חסרון תשובת ה' על השאלה החסרה הוא דומה בעינינו למחבר מספר אפס (נול) אל מספר אפס, ויצא לו הס"ה ג"כ אפס גדול, בכ"ז נאמר כי לו גם אם באמת היתה מבוארת מפורש בכתובים כי שאל דוד אם ללחום בפלשתים או לכרות ברית עמהם, כבר נקל היה לדוד להבין תשובה גם על שאלתו השנית במענה ה' לאמר: לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה (שנואי נפשם)", כי מזה נשמע ברור כי אין חפץ לה' כי יכרות דוד ברית עם פלשתים כי כמעט ענין אחד הוא, כי לא יתכן לעשות שני הפכים בענין אחד, להכות בפלשתים, ולכרות ברית אתם, ואין זה דומה לשתי השאלות של דוד לשאול בפעם אחת: אם יסגירוהו בעלי קעילה ביד שאול? ואם ירד שאול כלל לקעילה? אלא שלא שאל כסדר, כי בתחלה היצ"ל אם ירד שאול? ואח"כ אם ירד: היסגירוהו בעלי קעילה בידו? ואשר ע"כ לא נענה אז רק על אחת, והיא שהיתה ראויה להיות השאלה הראשונה.

שם כג, יא. שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבוא אל קעילה גו' היסגירוני בעלי קעילה בידו? הירד שאול כאשר שמע עבדך? ה' אלהי ישראל הגד נא לעבדך * ויאמר ה' ירד". גם כאן נראה שלא מהר השי"ת לענות לו, יען שאל שלא כסדר, שבתחלה היה לו לשאול אם ירד שאול ואח"כ אם יסגירוהו, וכדרז"ל (יומא ע"א:), וכן נראה מלה"כ שהפציר דוד מאד לשאול באמרו: ה' אלהי ישראל הגד נא לעבדך", אשר מזה נראה כי תחת התשובה היתה רק הפסק דממה, ולא עוד אלא שלא קבל תשובה על שתי השאלות בפעם אחת, עד אשר הוכרח דוד לשאול עוד הפעם מטעם הנ"ל, שהעז לשאול פי ה' שאלתו מבלי התבוננות כיאות. — ועי' מ"ש בסמוך עה"פ (ש"ב ה, יט).

ש"ב ה, ב. ויבואו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה גו' אתה היית המוציא

והמביא את ישראל * ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי גו'. (ג) ויבואו כל זקני ישראל אל המלך חברונה גו'. הפיסקא הזאת תורה על הפסק מעט שבא באמצע דבריהם, והוא כי בעוד דברו שבטי ישראל את דבריהם הנ"ל אל דוד, בתוך כך נגשו ובאו גם זקני ישראל אל המלך חברונה (אחרי אשר בתחלה הקדימו לבוא חברונה כל המון שבטי ישראל) כמ"ש בכתוב (ג), ונרם בואם שמה לאיזה הפסק וסכסוך דברים בהמון ישראל כמובן. ואחר ההפסק הזה, שבו שבטי ישראל להשלים את מאמרם לאמר: „ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי גו' לנגיד על ישראל", ואחרי כי היו כאן כל שבטי ישראל, וגם כל זקניהם שבאו עתה ג"כ חברונה, באמצע המאמר הכללי, (כי כפי הנראה לא הלכו זקני ישראל יחד עם כל ההמון כאחד, ויתמהמהו מעט בלכתם, ואולי לפי שהיה להם עוד איזה התבוננות וישוב הדעת בדבר, כראוי לזקני העם להתבונן במעשה הכלל ולא להיות פחז כמים), ע"כ אח"כ בהיות כי נקבצו ובאו כלם יחד, אז כרת להם המלך דוד ברית לפני ה' גו'.— ובזה יובן היטב לשון „ויאמר ה' לך", ולא אמרו „וה' אמר לך", כראוי באמצע הדבור (וכמו שכבר התקשה ע"ז הרד"ק בספרו הנ"ל), והוא לפי שנפסק הענין באמצע, וע"כ נשתנה גם הלשון בפיהם, ותפשו בלשון ויאמר הנהוג בראשית ספור הענין.— ובזה יובן ג"כ עוד מ"ש בתחלה „ויבואו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה" מבלי התאר מלך, וכן בסוף הענין נאמר „וימשחו את דוד למלך על ישראל", משא"כ בביאת הזקנים נאמר „ויבואו כל זקני ישראל אל המלך חברונה, ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון לפני ה'. ועוד מה צורך היה שם לכריתות ברית? אבל לפי דברי יובן, כי בבוא המון העם לדוד, הלא אז לא היה עוד מלך עליהם, ע"כ כנהו הכתוב בשם דוד לבד, אולם כאשר באו הזקנים כבר מצאו את דוד בתור מיועד למלך על שבטי ישראל (אך לא היה עוד נמשח למלך) ע"כ בבוא זקני ישראל אמר הכתוב כי באו אל המלך חברונה, ויכרות להם המלך ברית, ר"ל עיקר כריתות הברית היה להראות להזקנים שלא חשב להם המלך את התמהמהותם לעון נגד המלך, ומחל להם במחילה גמורה את החטא הזה.— והנה כאשר נכרת להם ברית ונתאחדו השבטים והזקנים בלב אחד ובדעה אחת, אז גם משחו את דוד למלך על ישראל. ומובן ג"כ מה שחלק בין ביאת כל שבטי ישראל אל דוד חברונה, ובין ביאת זקני ישראל חברונה, והיא לפי ששתי ביאות היו.

ש"ב ה, יט. וישאל דוד בה' לאמר האעלה על פלשתים? התתנם בידי? * ויאמר ה' אל דוד עלה, כי נתן אתן את הפלשתים בידו", כאן תורה הפיסקא כי תומ"י הפסיקו ה' בתשובתו, שלא ישנה עוד הפעם דוד את שאלתו כאשר בתחלה (בש"א כג, י, יא), לפי שכאן שאל דברים כסדרם, וע"כ ענהו ה' ג"כ דברים כסדרם, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: עלה כי נתן אתן גו', ועמ"ש למעלה עה"פ שמע שמע עבדך (ש"א כג, י) הנ"ל.

ש"ב ו, כ. וישב דוד לברך את ביתו * ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר" גו'. דוד שב משם בלב מלא שמחה וחדוה, ולא עלה על לבו שום דבר עצב מעלה אף — והנה לפתע פתאם באה קפדה על שמחתו ע"י דבר זר ומוזר, שמעולם לא עלה על לבו, והוא כי יצאה מיכל בת שאול לקראתו לקבל פניו בחרפות וגדופים כפני אחד הריקים!

שם ז, ד. ויהי בלילה ההוא * ויהי דבר ה' אל נתן לאמר: לך! ואמרת אל עבדי אל דוד גו', גם פה יורה הפיסקא שהכף בתחלת הלילה ההוא צוהו ה' ללכת תומ"י ולהגיד לדוד: האתה תבנה לי בית? ובא כן להורות כי דברי דוד וחפצו הטוב, מצא חן מאד בעיני ה', וימהר להשיבו.

)(

שם יב, יג. ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' * ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך גו'. פי' כמעט שהיציא דוד מפיו את שתי המלות „חטאתי לה'", והנה תומ"י הפסיקו נתן לדוד באמצע דבורו ולא נתנו להאריך ולהשלים דבריו, ויבשרהו כי גם ה' העביר חטאתו גו'. וזה היה אם מגדל אהבת נתן לדוד או שהבשורה הזאת באה לו תומ"י באותו רגע מאת ה', וע"כ באותו רגע ענהו נתן. ואולי לפי שלא רצה ה' שיאריך דוד בהתודותו ואז לא היה מת גם הבן הילוד לו, וה' אמנם גזר שימות בנו לכפר בזה את אשר הגדיל הנאצה בפי אויבי ה', ושלא יאמרו המכחישים כי עזב ה' את הארץ ואיננו רואה כלל, או יאמרו כל עושה רע טוב בעיני ה', או איה אלהי המשפט (מלאכי ב, יז), ע"כ לא הניחו דבר ה' שבפי נתן להאריך ולהשלים ודויו.

שם טז, יג. וילך דוד ואנשיו בדרך * ושמעי הולך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים גו'. לדעתי מראשית הכתוב (יג) „וילך דוד ואנשיו בדרך גו', עד סוף הכתוב הזה „ועפר בעפר", הוא נוסח קדמון מכ"י אחר המספר הדבר בקצרה, וכאן לפי הנוסח שלפנינו היה צריך, אחר המלות „תחת קללתו היום הזה", להתחיל „ויבוא המלך גו' וינפש שם", ופי' שם אצל בחוריו הנזכר בכתוב (ה) שלמעלה, אלא שהפסיק כאן הסופר בהכתוב (יג) שהוא נוס"א מספר כ"י אחר, ושם נכתב רק בקצרה, ולא כמו שנכתב אצלנו מהכתוב (ה) עד סוף הכתוב (יב). וע"ז רומז כאן ציון הפיסקא, כלומר הכתוב הזה הוא הפסק באמצע הענין בנוסח אחר, אך לפי שלא היה יכול הכותב להעמיד ציון הפיסקא בסוף כתוב (יב) שכבר נמצא אצלו סי' הפסק הפסוק, וכן לא היה ברצונו להעמידו בסוף כתוב (יג) ג"כ מטעם זה, שכבר נפסק בהפסק הכתוב הרגיל בכל הפסק הפסוקים, ע"כ המקום הנבחר להציון הזה הוא רק באמצע הכתוב (יג) להורות כי כל הכתוב הזה הוא מפסיק באמצע הספור, והוא כלו נוס"א המוסגר כאן באמצע, כי אחר כלות פסוק (יב) בהמלות „תחת קללתו היום הזה" צריך להתחיל מיד בהכתוב (יד) „ויבוא המלך וכל העם אשר אתו עיפים וינפש שם", ר"ל בבחורים הנ"ל.

שם יז, יד. טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל * וה' צוה להפר גו'. לדעת החכם רייפמאנן נ"י, באה כאן הפיסקא למען לא יחשוב אחד מן הקוראים, כי טובה עצת חושי מעצת אחיתפל וה'". — וזה אמנם לא יתכן כלל, כי הלא בר בי רב דחד יומא לא יטעה בקריאתו טעות כזאת, מלבד כי לא נזכר שם שום עצה מה' ונביא, ולא עוד אלא שהרי כתוב אח"ז „צוה להפר את עצת אחיתפל" גו', ועל מי יסבו המלות „צוה להפר" גו'? ומלבד זה הלא מצינו רבים כן, ולמשל אחוז אחד מהרבה בהכתוב: כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה, „הלא יש ג"כ חשש כזה פן יבוא אחד הקוראים ויטעה לומר כי כל אלהי העמים אלילים וגם ה' אשר שמים עשה (ולא הארץ) הוא בכלל זה, ור"ל כי הוא גבוה מעל גבוה ואיננו משגיח על הפרטים, וכמו שבא"ו עה"כ: אשר יומרוך למזמה נשוא לשוא עריך (תהלים קלט), וכמפורש בסק"א. כי אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח, יב), וכן האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע (צפני' א, יב) ועוד כאלה, ובכ"ז לא הקפידו לשים ציון הפיסקא בין אלילים ובין וה'?! אף שכבר חששו לזה היראים וכתבו שצריך להפסיק ביניהם. ע"כ נראה לי לומר כי אולי גם כאן תורה הפיסקא כי כל חצי הכתוב „וה' צוה גו' עד מלת הרעה" הוא כלו הוספה מנוס"א, ולפי הנוסח שלפנינו היה צריך להתחיל מיד: ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר גו', כי באמת חצי הכתוב הזה כמעט יתיר הוא, כי אנחנו מעצמנו נבין כי הבחירה בעצת חושי הרעה לאבשלום, מבעצת אחיתפל הטובה לו, בוודאי מאת ה' היתה זאת. ורבים כן הספורים אשר לא חשו הכתובים לבאר לנו כי רק מאת ה' היתה כזאת וכזאת, כי סמך הכתוב על המבין. וי"ל כי אולי רמז לנו המעתיק כהפיסקא

)(

הזאת, כי חציו השני של הכתוב הזה נמצא בכת"י אחרים בראשיתו, תכף אחר ספור עצת חושי הנפתלה, היינו: וה' צוה להפר את עצת אחיתופל הטובה (ר"ל בזה שנתן את הדברים האלה בפי חושי להפריע ולסתור דברי אחיתופל) לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה, ויאמר (ר"ל וע"כ אמר) אבשלום וכל איש ישראל, טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל!".

שם יח ב. וישלח דוד את העם גו' והשלישית ביד אתי הגתי * ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם, כאן יורה הפיסקא על הפסק הדבור והדממה אשר היתה באמצע הענין הזה ע"י ישוב הדעת, והמבוכה שהיתה בלבו של דוד, אם לצאת עמהם גם הוא או לחדול? ואח"כ גמר בדעתו ויגזר לאמר: יצא אצא גם אני עמכם!".

שם כא א. ויהי רעב בימי דוד גו' ויבקש דוד את פני ה' * ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים גו'. — הנה דוד בלי ספק חלה ויבקש את פני ה' כפעם בפעם, במשך זמן כביר כשלש שנים שנה אחר שנה אך ה' לא ענהו, ותרחק ישועה מצעקתו, עד עבור שלש שנים תמימות, וגם אז בפעם האחרונה לא מיד נענה, וימשכו הרגעים בדומיה ונפסקה התשובה מהשאלה, עד אשר ענהו ה' דברים קצרים ונמרצים: „אל שאול ואל בית הדמים, ועל אשר המית את הגבעונים!" ואולי מעם משך שנות הרעב הוא, כי חרה אף ה' בהם כלם, על אשר לא שם דוד בעצמו הדבר אל לבו וכן כל ישראל, לחשוב כי אולי בא הרעב אל שאול ואל בית הדמים גו'. — ואולי בטרם כלות שלשת ימי הרעב לא בקש דוד את פני ה', כי אמר כזה וכזה יפליט הזמן מאורעות כאלה, ורק כאשר נמשכו שלש שנים רצופות — אז שם דוד על לבו לבקש ולהתחנן אל ה', אולם ה' לא מהר לענותו תומ"י בקצפו עליו על אשר חדל מהתפלל ולבקשו זה זמן כביר קודם, וע"כ נפסקה תשובתו ויחכה עליה. — והרד"ק נ"י אמר כי במקום הפיסקא הזאת היה כתוב: „וישאל באלהים סבת החטא (הרעב?) ויאמר ה' על ידי הכהן", וקשה לי מדוע באמת הסירו מכאן המלות „וישאל דוד באלהים ויאמר ה' גו'? הלא משלשת התיבות האלה, לא היה נשמע כלל שום חשד של ערמימות וכמו שבאמת לא חש ג"כ ר"ש בן לקיש לבאר גם עתה את לה"כ שלפנינו „ויבקש דוד את פני ה'" לומר ששאל באורים ותומים וכמו שהביא רד"כ בעצמו. — עוד כתב החכם הנ"ל כי במקום הפיסקא השניה (שם כא ו) היה כתוב „בגבעת שאול בחיר ה' אשר הרשיע להמית שם כהני ה'". גם פה קשה למה הסירו התיבות האלה מכאן? הלא בשני המאמרים האלה לא היה נכר שום ערמה כלל, מה שהערים אביתר וישקר לדוד בשנותו את דבר ה' לדוד? ועוד קשה להאמין כי הכהן רמה את דוד שהיה באותו מעמד, ובלי ספק גם הוא בעיניו ראה את תשובת האורים ותומים, וכדרז"ל כיצד שואלין כו' וכיצד נעשית כו' (יומא עג), ועוד כבד ממנו הדבר מאד להרשיע את הכהן, ואחריו גם את דוד לומר כי ידי שניהם היו במעל הזה, להמית במרמה שבעה אנשים מבני שאול החפים מפשע ולא עון להם, רק בשביל שאביתר התנכל לקחת נקמתו משאול אחרי מותו, ודוד כדי להאריך את ממלכתו, ואיך לא יגור דוד מפני חמת ה' לעשות נבלה כזאת, אחרי ראותו כי קרא ה' לרעב שלש שנים רצופות רק בעונותיו וחטאיו שלו בעצמו, ובעד המרידות והמלחמות הגדולות שהיו בארץ (כפי דעת הרד"ך) עד כי הוסיף עוד פשע ועון על עונותיו הראשונים לשפוך עוד דמי נקיים? ועוד קשה מדוע באמת אחר המרמה והעון הגדול הזה של אביתר הכהן ודוד המלך נעתר אלהים אל הארץ, וכמ"ש מבואר (שם כא יד)? והרד"ך חשב לתקן זאת באמרו כי נעתר ה' לארץ אחרי כן כאשר נקברו עצמות שאול ועצמות המוקעים בו', וגם זה הבל! כי הלבין לשון הזהורית רק באבעבועות של בורית, ע"כ אמרתי שרא ליה מאריה להרד"ך על דברי עתק ותהו כאלה!

א

שם כא ו. יתן לנו שבעה אנשים מבניו גו' בגבעת שאול בחיר ה' * ויאמר המלך אני אתן!" ר"ל כאלו כבר נואש דוד לרצות פני הגבעונים, באמרם אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו, ואין לנו איש להמית בישראל — וכיון ששמע מפיהם: יתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום גו' תומ"י הפסיקם מלדבר עוד, וימהר לענותם תשובה קצרה וברורה: „אני אתן!" מפני שירא להרבות אתם בדברים, פן יתחרטו ויבקשו עוד דבר גדול מזה.

שם כ"ד יוד, ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם * ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד גו', פי' דוד הפסיק באמצע מחשבותיו, ולא הרבה לחקור, ותומ"י אחרי ספרו את העם הכהו לבו ע"ז, וימהר ויתודה ויאמר אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי גו' — וכן עוד שם.

שם כ"ד יא, ויקם דוד בבקר * ודבר ה' היה אל גד הנביא גו' הלך ודברת אל דוד גו', פי' ג"כ כי אך קם דוד בבוקר והנה תומ"י הפסיקו ה' לגד באמצע ענינו ויצוהו לאמר: הלוך ודברת גו', ר"ל מהר חושה ולך, כהוראת המקור הבא במקום הצווי.

שם כ"ד כג, הכל נתן ארונה המלך למלך * ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך!" — הפיסקא הורה כאן לומר כי ארונה נתן לדוד בכל חשק לבו, ותומ"י בתתו לו הכל, הפסיקו לדוד, ולא נתן לו עוד לדבר דבר, ויברכהו בכל אות נפשו ויאמר לו ה' אלהיך ירצך! וזה מורה על גדל הנחת רוח שהיה לארונה בתתו לדוד את מאויי נפשו. — והנה בד"ה לא נמצא כאן פיסקא כלל, עפ"י סגנון לשונו של בעל ד"ה אין שם מקום כלל להפיסקא כמובן, ולשונו של בעל ספר שמואל יותר מדויק, במה שכפל ב"פ מלת „ויאמר", ונתן לנו בזה ציור מדויק המתאים עם אופן הדבור שהיה במעמד ההוא ממש, וכעין זה נהגו כל הסופרים האלהיים הקדמונים, למסור את סגנון הלשון על הגליון, כמו שהיה ממש בין המדברים בעל פה, אם בתכיפות ומהירות, או בהפסק הפסק, ועם כל קריצותיהם ורמזיהם, בהגבה ובהשפל, בחוזק הטבטא או ברפיונו, וכמו שהארכתי במקצוע זה בחלקת שמוש הלשון (§ ש"ה) והעריתי בכל דבר את מקורו. ועפ"ז אולי יש ליישב ג"כ מ"ש בגמרא „ר' יעקב משלם" „ר"י מאי עבידתיה? אלא אימא ר' יעקב אומר משלם", (ב"ק מ').

מ"א יג כ', ויהי הם יושבים אל השלחן * ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו, ר"ל פתאם, שהפסיקם בתוך דבורם, באמצע שיחם ושיגם (וכמ"ש בהבאורים שלי במקומו).

ירמיה לח כ"ח, וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלים * והיה כאשר נלכדה ירושלים, הפיסקא הזאת הורה, כי מן „והיה כאשר נלכדה ירושלים" נמשך למטה להכתוב (יא) „ויצו נבוכדראצר מלך בבל על ירמיהו גו' לאמר קחנו ועיניך שים עליו גו', ומן „בשנה התשיעית לצדקיהו מלך יהודה (לט א) עד „ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא" סוף כתוב (יוד) הוא מאמר מוסגר ארוך, שנתבצר באמצע ענינו של ישיבת ירמיהו בחצר המטרה, לספר לנו מתי ואיך נלכדה ירושלים עד סוף הענין ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא, ואח"כ חוזר להשלים ענינו של ירמיהו, ואיך נפל דברו.

יחזקאל ג ט"ז, ויהי מקצה שבעת ימים * ויהי דבר ה' אלי לאמר, פי' תומ"י אחרי כלות ז' הימים, ועוד בערב יום השביעי, שהוא אור ליום השמיני, מיד היה דבר ה' אליו, והטעם למספר הקצוב שבעה ימים לא ידענו והחכם רייפמאנן אמר כי אז היה קץ שממותו ואבלותו, אבל קשה מי נתן מדה קצובה לשממותו שתהיה דוקא שבעה ימים, לא פחות ולא יותר? והכתוב מספר לנו רק זה, כי היכף בכלות היום השביעי לשבתו משמים בתוכם, אז תומ"י באה לו הנבואה, ואף שרז"ל אמרו כי אין השכינה שורה

)(

מתוך עצבות אלא מתוך דבר שמחה, וכמו שהקשה החכם רייפמאן נ"י, אבל איזה שמחה הגיעה לו ליחזקאל ביום השביעי, ולשמחה מה זו עושה שם ? אך העיקר כי אין מעצור לנבואה הבאה אל הנביא עפ"י רצון ה' להגיד להעם את דברו, השכינה של רשות ר"ל שהנביא או החכם בעצמו רוצה להמשיך ולהשרות עליו, שכינה כזאת איננה שורה עליו רק ע"י שתקדם לפניה שמחת הלב והרחבת הדעת, וע"כ כאשר רצה הנביא אלישע להשרות עליו לשעתו רוח השכינה, נאמר בו ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (מ"ב ג ט"ו), וזה היה כשבאו אליו המלכים מעצמם לבקש פניו ולדרוש את דבר ה' מאתו, אבל כאשר שלח ה' בעצמו את דברו אל הנביא, אז לא הקפיד על שמחת הנביא, וכבר היו כל הנביאים אז רובם מלאים חמת ה', ועצבון ויגון היה מנת חלקם כל ימי חייהם. —

עד כה הגיעו הדברים לדעתי בהתרת השאלה של הל"א או הל"ב פיסקאות הנמצאות בספרי קדשנו כפי שבארתי כלן, כל אחת במקומה, ואדמה כי בדברי אלה סרו ג"כ חמשת הפליאות שהתפלא החכם רייפמאנן נ"י (בספרו מועדי ערב הנ"ל) לאמר: א) מדוע אין בכ"ד ספרי קדשנו כ"א ל"א פיסקאות? — ב) ומדוע אינם כ"א בתורה ובששת ספרי הנביאים ולא אף אחד בספרי הכתובים? — ג) מדוע רבו בספר שמואל מבכל הספרים? — ד) מדוע לא באו אך בדבור הפשוט ולא בדבור השירי? — ה) ואך בספורים ולא במצות ומשפטים?" — אולם באמת כל התמיהות האלה אינן מתקיימות רק לפי"ד החכם השואל, שלדעתו ישמשו הפיסקאות לדברים שונים, והם: א) לשים על הקורא משמר לבלתי יצוק בו דבר בליעל, וכמו בפסוק ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתופל וה' צוה גו' (ש"ב יז יד) (והנה פגימות הטעם הזה כבר הראיתי למעלה במקומו). — ב) פסק החכם הזה כי רבים מהפיסקאות באו במקום קו הרעיון (געדאנקען שטריך) אשר בספרי חול, ואשר שמוש קו הרעיון יפרד לחמשה ראשים: 1) להורות על רעיון בלתי נשלם. — 2) על היות חלקי הדבור בלתי מחוברים היטב. — 3) להעיר את רוח הקורא על הרעיון הראשי והמיוחד שבמאמר ההוא. — 4) להעלות על לב הקורא כי יש במאמר הזה דבר קשה ועליו לישבו, (הסברה הזאת דמה החכם רייפמאנן לבנות על הפיסקא הנמצאת בהכתוב ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים (שופטים ב א), אולם כבר ראה בעצמו כי על יסוד רעוע בנה סברתו מצד הכתוב ויבואו עד נחל אשכול (במדבר יג כג) העומד לנגדו בלי שום פיסקא כלל, ועמ"ש למעלה על הכתוב הנ"ל (שופטים ב א). — 5) להורות על חסרון מלים ומאמרים אשר הקורא צריך להשלימם במחשבתו עכ"ל. והצדק היה עם החכם הנ"ל אלו באמת באו הפיסקאות בספרי קדש לששת ההוראות והשמושים הנ"ל, כי אז בודאי חזקו עלינו חמשת שאלותיו והמיהותיו מאד, אבל אחרי כי כמעט כל חמשת הענינים שזכר כלם נמצאים למרבה ע"פ כל כ"ד ספרי קדשנו, ואלו חשו ובאו הסופרים הראשונים להשתמש בפיסקאות לסימני קו הרעיון כדעת החכם הזה, כי עתה היו כל כ"ד הספרים מלאים בהם, עד אשר ההנגפו עיני כל קורא בם, וכשלו בקריאתם כמעט בכל פרשה ופרשה — אולם האמת כי הסופרים הקדמונים לא ידעו כלל משמוש קוי רעיונות כאלה, ולא חששו להם כלל, והפיסקאות לא באו להורות רק במקומות מספר שהיה בהם הפסק בהדבור הפשוט והספורי לארבע הסבות הנ"ל אשר כתבתי, ואשר ע"כ נקראו פיסקאות באמצע הפסוק, ופשוטם כמשמעם הפסק, הוא ולא אחר! והנה נפל הקיר ואין הטחים אותו התמיהות וחסרונות!

גם ראוי להעיר עוד אזן הקורא, כי בדבר השנוים הנמצאים בין ספר (ש"ב ז ה) ובין ספר (דה"א יז ד) בהכתובים: „האתה תבנה לי בית לשבתי גו' עס"ה: למה לא

)(

בניתם לי בית ארזים", שכתב עליהם החכם רד"כ נ"י כי סבת השנויים האלה נעלמו כמעט מכל המפרשים, ודרוש דרש בהם החכם הזה, ויסתער בהם על החכם גרעץ נ"י, (ע"ש צד 62) נראה לי לומר כי עפ"י האמת לאמתה אין לבקש כל טעם להשנויים האלה, והרבה דומיהם, כי אין בהם כל טעם, זולתי שבאו כן מטעם כבוד סופרים, שלא לכבוד היה לו לסופר ד"ה לכתוב ממש בלשון הסופר שקדמו, ע"כ שנה התיבות במקצת אך לא שנה הענינים זולתי במקומות מתי מספר, ולא התרחק מעצם כוונת הסופר שלפניו, ולמשל אחד או שנים אחוז מהרבה, נראה כזאת אף בהכתוב „והניחותי לך מכל אויביך (ש"ב ז יא), אשר בעל ספר ד"ה כתב תחתיו: והכנעתי את אויביך", ותחת „כי ימלאו ימיך ושכבת את אבותיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינותי את ממלכתו (ש"ב ז יב) כתב בעל ד"ה: והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יהיו מבניך והכינותי את מלכותו (דה"א יז יא). או למשל בהכתוב: האתה תבנה לי בית לשבתי גו' בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר גו' (ש"ב ז ה), ובד"ה נאמר: לא אתה תבנה לי הבית לשבת גו' בכל אשר הלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר גו' (דה"א יז ד) ואשר באלה ועוד הרבה כמוהם לא הקפיד סופר ד"ה בשמירת התיבות, למען לא יהיה כעבד נרצע לסופר שמואל ומלכים, ושנה לפעמים המלות אך לא את עצם הענין זולתי לפעמים רחוקות, או במספרים (אשר אמנם כבר חוה בנדון זה החכם ר"י ווייסע את דעו בבאורו לד"ה ובהקדמתו), ואין הדבר הזה מכריח ומטריץ לחקירות ודרישות בסברות רחוקות. וכבר מצאנו עד"ז גם לירמיהו (מ"ח) בשנותו דברי ישעיהו (ט"ז) בנבואת מואב, וכן למיכה המורשתי (ד' א-ג) בצאתו ג"כ בעקבות ישעיה (כ' ב-ד) בנבואתם ע"ד הר בית ה' באחרית הימים — וגדולה מזו מצינו בדברי שירה אחת אשר יצאה מפי משורר אחד, ובכ"ז בהיותה נשנה בשני ספרים שונים, כבר נמצאו בה שנוים רבים יגיעו לששים או יותר במספר (עמנש"י בס' תהלים) ה"ה דברי השירה אשר דבר דוד לה' ביום הציל אותו מכף כל אויביו ומכף שאול (ש"ב כב; תהלים יח), וגדולה מזאת כי גם המזמור הקטן: „אמר נבל בלבו גו', שנתחבר ע"י מחבר אחד, ובא ב"פ בספר אחד (תהלים יד, ונג) ובכ"ז נש־נו זמ"ז בשנוים רבים בשני המקומות, וכלם נכוחים וטובים, כנראה לכל יודע מבין, וא"כ אפוא איך נבנה ארמנות וטירות של כוונות ודיוקים בטעמי השנוים הנמצאים בשני ספרים שיצאו מת"י שני סופרים שונים, האחד ראשון בראשונים והשני אהרון לאחרונים. — וכן מצינו בהודו לה' קראו בשמו (תהלים קה) שנשנה ובא ג"כ (בדה"א טז) שנפלו שם שנויים רבים בין שני הספרים (עיין מנש"י תהלים קה) ועם היות שאין הדברים ההם נוגעים כלל לכבודו של דוד המלך. — וכן מה יענו החכמים הנ"ל בטעם השנוים הרבים הנמצאים בספור הראות ה' אל שלמה בגבעון, ובשאלתו מאת ה', הספור הזה בא בס' (מ"א ג ה) ובספר (דה"ב א-ז) הראשון יספר לנו נדון זה באריכות, ויכיל עשרה כתובים, ובעל ס' ד"ה יקצר בו ויכיל שם רק ששה כתובים, ורבים מאד השנויים שבין זה לזה, ולא עוד אלא שבעל ספר ד"ה המשתדל בספורו לקצר ולהוסיף ולשנות, לפ"ד החכמים המבקרים הנ"ל רק מפני כבודו של מלכות בית דויד, הנה בספור זה קצר מאד, עד אשר גם בראשית מפתח דברי שלמה „אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול, כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך, ותתן לו בן יושב על כסאו כיום הזה גו' — הנה בעל ספר ד"ה קצר בזה מאד ויחסר ממנו שמונה תיבות אשר נאמרו לתהלת דוד מלכו, ויסתפק רק באמרו בלשון קצרה: „אתה עשית עם דויד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו" — והנה מלבד מה שדברי שלמה בסגנון לשונו של בעל

ספר מלכים מטוגנים ומרוקחים בבשם המליצה המתוקה לחך וערבה לאזן שומעת ונוגעים עד הנפש, ודברי שלמה עפ"י סופר ד"ה המה דברים פשוטים יבשים וחרבים — הנה מלבד זה כל המעיין בעין חודרת ובוחנת בסגנון לשון האחרון הזה, ירגיש כאן גרעון כבוד לדוד ושלמה, כי משמעות לשון הכתוב האחרון הזה הוא כי „עשית חסד גדול עם דוד אבי בזה שהמלכתני (אותי, בן חכם כמוני) תחתיו, כלומר אשר דוד אבי לא היה כדאי בעצם לכבוד הזה לפי מעשיו, זולת מה שעשית לו בזה חסד גדול, וזה יעיד כי הרבה יותר מדאי תקעו עצמם החכמים לדקדק בלשון המחבר הזה, ויבנו כמו רמים מקדשים על לשונו, אשר כפי הנראה לא דקדק הוא בעצמו כל כך, בשנותו את דברי הסופר שקדמו. וכן מה טעם לשנוי השם ארונה (ש"ב כד) לארנן (דה"א כג)? הגם זה שנה סופר ד"ה מפני כבודו של דויד? ע"כ אמרתי, כי לו גם באיזה מקום או באיזו מקומות נשתנה שם אולי לאיזה כונה פנימית ופניות, אך בכ"ז הרבה יותר מדי העמיקו החכמים המבקרים הנ"ל להעמיק שיג ושיח, ולדרוש על כל קוץ וקוץ של השנויים האלה תלי תלים של דרשות עפ"י הפשט הנגלה, כי תלו כבוד מחקריהם על יתד הבלתי תקועה במקום נאמן, ואשר כמעט נשבה בה רוח מצויה, ותמוש היתד הרעועה הזאת ונפלה ונכרת המשא אשר עליה! *).

ביאור דברי רש"י.

ויעש כן אהרן (במדבר ח ג) פירש"י ז"ל להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, ונדחקו כל המבארים בביאור דברי רש"י אלו. ולפענ"ד י"ל עפ"י דברי הש"ס מנחות פ"ח: פליגי תנאי ואמוראי אם נרותיה באות מן הככר, והאור חיים הקדוש מוכיח מהכתובים דלא קביעי נרות —אכן הרמב"ם פ"ג מהלכות בית הבחירה ה"ו לא פסק כן— עי"ש. והנה בירושלמי שבת פי"ב ה"ג ושם הוריות סופ"ג אמרינן והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצים אלא איזה קרש זכה לינתן בצפון ינתן בצפון בדרום ינתן בדרום יעו"ש א"כ גם הכא בסדר שהעלו אותם בפעם הראשונה כן צריך לשמור משפט סדורן לעולם אף שמדת ותמונת הקנים שוים המה. (יעוין מנחות צ"ח ברש"י ד"ה שמצדד וברמב"ם שם ה"ח ודוק) וז"ש הכתוב ויעש כן אהרן שהעלה נרותיה —המיוחדים— בכל יום על סדר אחד למול פני המנורה (ע"ד המדרש כן בנות צלפחד דוברות שדבריהם היו שוות ומכוונות) וזאת היא כונת רש"י ז"ל שלא שינה היינו שלא החליף הקנים, וברוח קדשו כיון לסדרם בכל יום שוה כמו שסדרם בתחלה.

אגב אעיר כי במאמרי „כים אחד לכלנו" כנסת הגדולה ספר ראשון צד 34 שורה 17 אחרי תיבות; אינו מצוה לפרנסו, נשמטו בדפוס המלים האלה; וכמוש"ל ויעוין בפסיקתא זוטרתא שם שגורם הרי יושב במקום אחר אתה מצוה לפרנסו.

משה נחום ירושלימסקא החוב"ק קאמינקא.

---

*) בהכנסת הגדולה ספר א' צד 179 במאמר מקרא קדש, ראיתי באור עה"כ ישכחהו רחם מתקו רמה גו' (איוב כ"ד כ), שלפי דעת הכותב הוא חדש, ובאמת כבר בארתיו כן בהכרמל שנה א' לחדשים, בשנת תר"מ צד 621, ואחר שם גופא העתקתי באורי הנ"ל בקצור ממה שכתבתי כמה שנים לפני זה במכה"ע המבשר לגלי ציון נו' 4 שנה שניה.

)(

באור נכון בירושלמי.

בירושלמי פסחים (פ"ב ה"ה) במתניתין: ואלו ירקות שאדם יוצא בהן יד"ח בפסח, בחזרת ובעולשין ובתמכא ובחרחבינא ובמרור כו', והתלמוד מפרש להו התם: בחזרת, חסין. בעולשין כו'. בחרחבינא, ר' יוסי בי רבי בון אמר רבי יסי חלי, ובמרור ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף. התיבון הרי חזרת מתוק, הרי אינו קרוי חזרת אלא מתוק. ר' חייא בשם ר' הושעיא כל עצמן אין הדבר תלוי אלא בחזרת, עכ"ל.

וראיתי להמפרשים שנבוכו מאד בבאור הירושלמי הלזה, לכן אמרתי להעלות את הנראה בענ"ד בזה ת"ל, ולזאת הנני מוכרח להאריך קצת ולבאר את דברי הירושלמי באור שלם מכל צד. והנה המפרש בעל ק"ע פי' שם בד"ה יסי חלי: סיב הגדל סביב הדקל עכ"ל. ותמה עליו הרה"ג בעל הגהות „יפה עינים" בבבלי במס' פסחים (לט א) בד"ה ירק מר יש לו שרף, וז"ל: ולא ידענא איך נשא את ראש הסיב להיות ממיני מרור? ופשוט דיסי הוא שם אמורא שנמצא פעמים רבות בירושלמי, וחלי ט"ס וצ"ל: תלי, וכמש"כ לקמן שם: אין הדבר תלוי אלא בחזרת, ה"נ קאמר דהוא תלי דין מרור בפרטים והנאים אלו שיהיה מר וכו', והוי"ו של ובמרור יש למחקו, וצ"ל: במרור וקרוב שהוא נמשך מתיבת תלוי, שהיה כתוב: תלוי במרור, ונשתבש עכ"ל. עוד כתב הרב הנ"ל בהגהותיו „יפה עינים" בבבלי במס' עירובין (כו ב) וז"ל בד"ה אצוותא כו': ותמוה לי פי' הק"ע בפסחים ירושלמי, דאם על הראשונים אנו מצטערים איך נשא ראש הסיב במספר מיני המרור, והוא הוסיף גם לגירסת הירושלמי [בשביעית רפ"ז: כל שהוא מאכל אדם, ויעוי"ש בהגהותיו] להכנים דבר רחוק זה בלחץ גדול? ולולי היה הדבר בעצמו רחוק, היה אפשר לומר יסי הוא מלשון אצוותא והוא אסוה, [וכ"ה באמת בפי' ר"ח גאון שם בבבלי: אסוא דדיקלא יעו"ש] דדרך הירושלמי להחליף סמך בצדי, כמו על אצטבא, אסטווא, וכמו רבים. וחלי צ"ל: חרי̃, והוא מלשון חריות דקל. אך לאשר שבעצמו הוא דבר רחוק, גם משמע דיסי שייך לשלפניו: ר' יסי, דהוא אמורא תמיד בירושלמי, חרי לבד לא יסבול הכוונה סיב. ע"כ הגהתי שם שצ"ל: הלי במרור, וחרחבינא לא ופורש מהו, כי היה ידוע להם, וכדמצינו כיו"ב. ויתכן עוד דר' יוסי בר' בון בשם צ"ל: בשמה [וכר"פ ב"מ: כשמועה] ר' יסי תלי במרור כו'. אח"כ מצאתי בבה"ע שכתב על מרור חלית, א"כ י"ל כפשוטו: א"ר יוסי חלי. אך שם הוא על מרור! עכ"ל. [ויעוין עוד בהגהות „יפה עינים" להרה"ג הנ"ל בסוף מס' ב"ב במאמר „מראה עינים" מש"כ בזה עוד ואכמ"ל —.

אבל במחכ"ת הרה"ג הנ"ל שגה בכל דבריו שם ושם, ולא ראה יפה בזה, וכאשר אברר בזה בקצרה: א) מש"כ בהגהותיו לפסחים בתמיהתו על הק"ע איך נשא את הסיב להיות ממיני מרור? יפלא למאד למה לא תמה כזאת על פירש"י בפסחים שם בבבלי, אהא דמפרש רשב"ל לחרחבינא דמתניתין שם. אצוותא דדיקלא, ופירש"י סיב הגדל ונכרך סביב לדקל עכ"ל. וכן פירש"י עוד בכ"מ בבבלי. [ויעוין מש"כ הגרי"ב ז"ל בספרו „הפלאה שבערכין" ערך אצוותא ואכמ"ל]? והנה דברי ר' יוסי בר' בון בירושלמי שם סובבים ג"כ לבאר מלת ובחרחבינא שבמשנה שם, ולכך הבין הק"ע שהירושלמי מפרש כל השמות מהירקות הללו שנשנו במשנה שם, ע"ד שפירשו אותם בהגמרא הבבלית שם, ורק שבא"י נקראו המינים הללו בשמות אחרים מאשר בבבל, ולזאת פי' הק"ע השמות: חסין, מרוקסימון, גנגידין, שבירושלמי שם כדרך שמפרש רש"י ז"ל להשמות: חסא,

הינדבי, תסכתא שבבבלי שם ויעוי"ש, וכיון שבבבלי פירשו לחרחבינא אצוותא דדיקלא, שזה לפירש"י סיב הגדל סביב הדקל, לכך פי' גם הק"ע להמלות: יסי חלי ג"כ כנ"ל. [ולפני בעל ק"ע לא היה כתוב בירושלמי שם התואר רבי לפני המלות: יסי חלי, כמו דאיתא בדפוס קראקא וקראטשין] זהו דעת הק"ע בזה, וכ"ז נעלם מעיני הרב הנ"ל בהגהותיו למס' פסחים. אולם בהגהותיו למס' עירובין הרגיש בזה הרה"ג הנ"ל, וכתב במכוון להעמיד דבריו דקושיתו על הק"ע הוא אך לגירסת הירושלמי (ברפ"ז במס' שביעית) וא"כ אין לנו הוכחה להכשיר סיב למרור. אבל גם לדבריו אלו עכ"פ יקשה לדעת רש"י מהירושלמי דהא גם במשנה דהירושלמי תנן חרחבינא, וע"כ לרש"י גם התם הוא סיב שגדל סביב לדקל, ואיך יכשר למרור? ולמה תמה רק על הק"ע? ובפרט שהרב הנ"ל עצמו נרחק שם בהגהותיו בעירובין להגיה המלות: יסי חלי שצ"ל אסוה חרי, והיינו סיב וכנ"ל, והוא אצוותא דדיקלא, וכפירש"י?!

אבל באמת לק"מ גם לדבריו לפירש"י מנוסחת הירושלמי (ברפ"ז דשביעית) שהרי כבר הוכיח הפ"מ במה"פ בירושלמי (רפ"ז במס' שביעית ה"א וה"ב) שהעיקר הוא כהרמב"ם והתוס' [ויעוין תוי"ט ותו"ח ותוס' רל"צ שם] שלא היה לפניהם כלל בנוסחת המשנה שם: כל שהוא, וע"כ שגם בירושלמי צ"ל להרמב"ם והר"יס' כמו במשנה שבבבלי ויעוי"ש בפ"מ באורך ויעוין עוד בפי' הרדב"ז ברמב"ם (פ"ז מה' שמיטה ויובל ה' י"ד) ודבריו נכונים מאד. ומלבד כ"ז לק"מ קושיית הרה"ג הנ"ל: איך יוצאין בסיב והלא עץ הוא? ולק"מ שהלא להדיא כתב רש"י (בפ"ב במס' עירובין כו ב) בבבלי: שטעם מרור יש בסיב ויעוי"ש. ועוד שהרי להירושלמי בפסחים שם הרי „חזרת" מתוק הוא ואפ"ה יוצאין בו וה"ה לחרחבינא, ובפרט לפי מה שיתבאר בזה לפנינו באמת להירושלמי גם חרחבינא דומה לחזרת בזה, ואפ"ה יוצאין בו יד"ח מרור, משום דבכל השנוין במשנה שם לא בעינן בהם כל התנאים שאמרו שם בגמ' במרור ויתבאר לקמן וא"כ אין כל יסוד נכון לתמיהותיו והשערותיו בנד"ז במחכ"ה!

ב) ומש"כ לבאר הכוונה בירושלמי ונדחק להגיה תלי במרור, הנה כל הרואה דבריו הלא יתפלא וישתומם איך יצאו דברים לחוצים ודחוקים כאלה מעם רב וגאון בדורנו, והלא כל אשר לו לב מבין ומרגיש יאמר כי באור הק"ע נכון יותר בהירושלמי לפמשכ"ל! ומה שגרם לו להרה"ג הנ"ל לשבש ולרחוק את הירושלמי כנ"ל הוא מפני שנשתבש בהבנת לשון הירושלמי וחשב שמהמלות ר' יוסי ב"ר בון וכו' מתחיל מאמר חדש ושייך למטה ומחובר אל מלת: ובמרור שאח"ז, ולכך נדחק לבאר כנ"ל ולא הרגיש במחכ"ת כי ר' יוסי בר' בון בא כאן לבאר מלת ובחרחבינא שבמשנה שם, ומה שכתוב שם בירושלמי ובמרור הוא ענין בפ"ע לבאר מלה ובמרור שבמשנה שם. ודעת הירושלמי בזה: ירק מר וכו'. ונ"ל שהכונה בזה הוא לבאר שמרור במשנה שם, הוא שם כללי, וכמש"כ בחידושי הריטב"א בפסחים שם בשם הרא"ה ז"ל כי פי' ובמרור במתניתין שם לשון כולל הוא כלומר ובמרורים כיוצא באלו שראויים לאכילה קצת, לאפוקי דברים המרים לגמרי דלא חזו לאכילה ולא לשום ברכה עכ"ל. ויעוין במג"א (או"ח סי' תע"ג ס"ק ט"ו) ואכמ"ל. אמנם בבבלי משמע דמפרש ובמרור שהוא שם פרטי מרירתא וכמ"ש רש"י שם, וכ"כ בריטב"א שם שהוא מין חזרת, וכ"כ בערוך ערך מר ו' יעוי"ש. [ולפי זה פלא על הפ"מ שמפרש שם בירושלמי במשנה ובמרור שהוא מין כוסברתא ויעוי"ש ולקח זאת מפי' המשנה להרמב"ם שם אבל אין זה כוונת הירושלמי וכמשכ"ל! ואין לדחוק שהפי' בירושלמי ירק מר וכו' היינו מרריתא שבבבלי, והכא והתם הוא שם פרטי, שהרי בבבלי שם (לט א) איתא להדיא דכל ירק מר יש לו שרף וכו' ומוכרח שמרור הוא שם

כללי ויעוי"ש ברש"י ד"ה מדברי כולן וכו' ויעוין ברש"י על התורה (שמות יב ח) ואין כאן מקומו להאריך].

ג) איך הונח לו להרב הג' הנ"ל באור הירושלמי בפסחים שם ע"פ הגהתו מלת חלי, שצ"ל תלי או: תלוי, או: חרי א"כ איך יפרש בזה את המאמר הלוה עצמו של ר' יוסי ב"ר בון בירושלמי דכלאים (פ"א ה"ב) שמפרש שם „לחזרת גלים" ואיתא שם כך ר' יוסי בי ר' בון אמר יסיח לי ויעוי"ש בפ"מ שנדחק בזה למאד וברור הוא שצ"ל התם כמו בירושלמי פסחים הנ"ל: יסי חלי, ואיך יתכן להגיה ולפרש שם בכלאים כמו בפסחים וכנ"ל ? !

ד) ומש"כ עוד הרה"ג הנ"ל: דיסי הוא שם אמורא כבר קדמהו בזה בעל „המשביר" (חלק שני „המלואים" אות י' ערך „יסיח לי" בהערה אות כד) ויעוי"ש! [ולפי דעתם היה להם לפרש „דיסי־חלי" הוא שם אחד וכרמצינו כן במס' מכשירין (פ"א מ"ג) אבא יוסי־חלי־קופרי ויעוי"ש ובפי' הר"מ ובערוך ערך חלי קופרי ובסה"ד (אות יוד ח"ב) ערך אבא יוסי חלי קופרי ויעוי"ש ? אך באמת לשון הירושלמי לא יתכן לפרש כן] —.

ובטרם אבוא לבאר כוונת הירושלמי בהלשון „יסי חלי" הנני מוכרח להעתיק בזה תוכן דברי בעל „המשביר" הנ"ל בזה באשר כי דבריו לא יתכנו בעיני ועי"ז יצרפו ויתבררו יותר כל הדברים בס"ד. וז"ל; בירושלמי כלאים (פ"א ה"ב) חזרת וחזרת גלים כו'. ר' יוסי בי ר' בון אמר יסיח לי, ופי' [הפ"מ] הוגד לי אבל שגה בבאורו זה כי גם „יסיח לי" הוא באור „לחזרת גלים" נחשב לאחד ממיני המרור כאשר הוא מפורש בירושלמי פסחים (פ"ב) בחרחבינא ר' יוסי בי ר' בון אמר „יסי חלי" הרי שהוא אחד ממיני המרור. ויותר נראה שיש לגרוס „אמר ר' יוסי" [הוא שם אמורא] חלי הוא שם המרור [אמ"ר באמת בירושלמי דפוס זיטאמיר בפסחים שם איתא „אמר רבי יסי חלי" יעוי"ש] ועל דעתי הוא „המתוק" שבמשנה (שביעית פ"ג מ"א) משייבש „המתוק" שמפרש שם בירושלמי „פקועה" והוא שם למין „הקשוא" המר מאד כמ"ש הר"מ ז"ל שם. [אמ"ר וכ"כ הר"ש שם בשם הערוך (ערך מתק) בשם אחיו ר' דניאל ז"ל ויעוי"ש] והוא מר מאד ונקרא „מתוק" על שם מרירותו כמו שקורין לעור סגי נהור כי תרגום „מתוק" (שופטים יד י"ד) „חוליא" עכת"ד. — אבל לדעתי דבריו לא יתכנו כלל במח"כ. א) והלא לפי פי' רוב המפרשים במס' שביעית שם, לא יתכן לפרש במשנה ובירושלמי שם, כי „המתוק" הוא המין „פקועות השדה" ויעוי"ש במפרשי המשנה והירושלמי, רק שהכוונה הוא על הסדקים שבבקעה, וכ"כ באמת גם הערוך דעת עצמו בערך פקע א'. והר"ש (במס' שביעית פ"ט מ"ו) תמה על פי' הערוך בשם ר' דניאל הנ"ל דמי סני ליה לתנא דמתניתין למיתני „פקועות" כמו בכ"מ ? ויעוי"ש שדחה מה"ט הפי' הנ"ל וכ"כ בפי' „מהר"י בן מלכי צדק" שם וז"ל; מיהו אנן לא ס"ל כן, שבכ"מ במשנה „פקועות" תנן כו', והכא מ"ש דקרי ליה „מתוק" ? ש"מ הדין „פקועה" לאו פקועות ממש וכו' ויעוי"ש. — ב) איך יתכן לפי פירושו אשר „מרור" דהיינו המין חרחבינא וגם חזרת גלים במס' כלאים שם הוא „המתוק" דהיינו „פקועות השדה" שהן דלועין מרים וכמ"ש הערוך בערך מתק וכי גם דלועין חזרת הן וראוין למרור ? ולמה נקראו במשנה בחלופי שמות כאלו חרחבינא חזרת גלים המתוק כיון שאך שם אחד להם „פקועות השדה" וכמו שקורא ומכנה אותם בכ"מ במשנה ? — ג) ועוד אי חרחבינא וחזרת גלים מין אחד הוא שנקרא „פקועות השדה", מאי הוסיף ר' יהודה בפסחים (לט א) על „תנא דבי שמואל" אף חזרת גלין כיוצא בהן כיון דתנא דבי שמואל התם חרחבינא ע"כ דגם חזרת גלין בכלל כיון דמין אחד הוא ? —

לכן נ"ל לבאר כונת הירושלמי בפסחים על פי מש"כ בספר „העיטור" (עשרת הדברות הלכות מצה ומרור בסוף דיני מרור) וז"ל; חרחבינא אצוא דדיקלא לרבינו

אלפסי הנדקי"ק ורש"י ז"ל פי' סיב הגדל ונכרך סביב הדקל, מרור חוליתא, וא"ר הושעיא מצוה בחזרת עכ"ל. והנה קשה להבין מש"כ מרור חוליתא מה זאת? והרה"ג המבאר „בפתח הדביר" (אות ו) כתב להגיה מרור מרריתא וא"ר הושעיא כו' ולפ"ז אין למלת חוליתא שום באור וקשה להבין איך נשתבשה כ"כ מלת מרריתא על מלת חוליתא ומה הכונה במלת חוליתא? ונ"ל להגיה דברי מרן בעל „העיטור" ז"ל על פי מש"כ הרי"ף ז"ל (בפ"ב דפסחים שם) חרחבינא אמר ר"ל אצוותא דדיקלא ויש שפירשו אלקוצעינא. ויש שפירשו אל הנדקוקי עכ"ל. וכתב שם הר"ן וז"ל: יש שפי' „אלקרצעינא" האי פי' ודאי לא נהירא, דבגמ' מסקינן דכל אחד מן הירקות שאדם יוצא יד"ח בפסח מדין מרור, הוא מר ויש לו שרף כו' „ואלקרצעינא" אין לו שרף ואינו מין מרור כלל אבל משתמשים בו לחולים חולי־החזה למתיקותו עכ"ל. והרמב"ם בפי' המשנה בפסחים שם כתב כפי' הרי"ף אלקרצעינא יעוי"ש וכן פי' בפ"מ שם במשנה בירושלמי. ועתה נבין דברי בעל העיטור ז"ל וכפי מה שנחוץ להגיה בדבריו וכצ"ל: חרחבינא אצותא דדיקלא לרבינו אלפסי „אלקרצעינא" והוא חוליתא [ר"ל מין „מתוק" באמת לא בדרך סגי נהור וכמש"כ הר"ן וזהו פי' חוליתא וכנ"ל] או הנדקיק והיא רומונ"ש, ורש"י ז"ל פי' סיב כו' מרור מרריתא, וא"ר הושעיא כו' ועפ"ז דבריו ז"ל מאירים וברורים. [והרה"ג נ"י המבאר את ספר העיטור, כן גם הרה"ג ז"ל בעל „יפה עינים" במס' עירובין שם לא רצו להבין דברי העיטור ולכן נשתבשו בדבריו!]. —

ועתה יתבאר פי' הירושלמי בפסחים על „חרחבינא" ר' יוסי בר' בון אמר ר' יוסי [הוא שם אמורא כנ"ל] חוליתא [כצ"ל כמש"כ בהעיטור ונשמט הקו הנרשם למעלה לסי' הר"ת כוה חלי] או חלי' והיינו „אלקרצעינא" שהוא מין „מתוק" לא מר ככל המינים המרורים [ויעויין ערוך ערך חל ד'] ואין כוונתו של ר' יוסי דחלי הוא שם עצם פרטי באיזה לשין על „חרחבינא" רק שהוא באור הענין דהיינו שהוא המין „המתוק" מחרחבינא [שהיה כפי הנראה שם כולל לאיזה מינים פרטים ממנו וכמו „אלקרצעינא" שהוא מתוק והנדקיק שהוא מר וגם הסיב מהדקל וכנ"ל]. ומזה נבין שכוונתו על המין הנקרא "אלקרצעינא וקמ"ל ר' יוסי בזה דאלה המינים שחשב תנא דמתניתין עד ובמרור יוצא בהם יד"ח ואף שנמצא בהם מין שהוא מתוק [וכמו שיוצא בחזרת ואף שהוא „מתוק" וכדאמרינן בירושלמי פסחים שם לפי' הפ"מ ויעוי"ש] ולכך מפרש בירושלמי שם על מלת ובמרור שבמשנה ירק מר וכו' [ר"ל דמרור הוא שם כללי לכל הדברים המרים וכמשכ"ל דבעינן בהם דוקא הסימנים הללו „מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף" משא"כ באלה המינים שחשב במשנה שם לא בעינן בהם הסימנים הללו. [כ"ה ברור דעת הירושלמי] ובזה מתורץ קושית הר"ן הנ"ל מעל הרי"ף ז"ל על הפי' אלקרצעינא ושפיר יוצאין בו יד"ח מרור ואף שהוא מתוק ואין בו הסימנים הללו. וטעמא דמילתא נ"ל שהוא בעבור אשר ברור הדבר לפי השערתי, שגם „אלקרצעינא" הוא דומה לחזרת שרק תחילתו מתוק וסופו מר, ולכך יוצאין בו משום מרור וכמו דאמרינן בירושלמי בפסחים גבי חזרת כן ויעוי"ש].—

ואמרינן שם עוד בירושלמי פסחים: התיבון, הרי חזרת מתוק? [והעיקר הוא כפי' הק"ע דפי' הפ"מ הוא דחוק מאד ויעוי"ש] ר"ל יש מין חזרת שהוא מתוק, ואיך אמרת שהוא מר? [ולפי מה שפירשתי למעלה י"ל הא דלא מקשה הירושלמי והרי חרחבינא הוא מתוק? משום דעדיף להקשות מחזרת שגם התנא חשב חזרת במשנה בראשונה והמצוה בחזרת [וכדאיתא בבבלי בפסחים (דף לט א) ויעוי"ש] וה"ה דבאמת הוה מצי להקשות גם מחרחבינא לפי' הפ"מ וכנ"ל] ומתרץ הרי אינו קרוי חזרת אלא מתוק [הרי אינו קרוי אותו המין [כצ"ל בק"ע] חזרת סתם אלא חזרת מתוק ואנן בעינן מרור שאין לו שם לווי עכ"ל הק"ע]. —

ובזה יבואר ג״כ כוונת הירושלמי במס׳ כלאים שם: חזרת וחזרת גלים ר׳ חנניה אומר הסריגרין. [ט״ס וצ״ל „חסא דאינרון" כנוסחת הר״ש במס׳ כלאים (רפ״א מ״א) „גלי" מתרגם המתרגם דגורא [ויעוין ערוך ערך אגר ג׳ וערך אינר] כלומר הגדלה בגלים ויעוי״ש] ורצונו בזה לציין מקומו של חזרת גלים שגדל בהרים וגבעות, שמעון בריה דר׳ אבין אמר אנטוכין. [ונוסחת הערוך אנטובין ויעוין בערכו מש״כ בזה] ורצונו בזה לציין שמו הפרטי. ר׳ יוסי בר׳ בון אמר ר׳ יסי [הוא שם אמורא כנ״ל]: חלי ר״ל שחזרת גלים מתוק הוא והוא המין המתוק שבחזרת, להירושלמי בפסחים כנ״ל לפי׳ הק״ע הנ״ל, ואין חלי שמו הפרטי של חזרת גלים רק באור כללי להענין ורצונו לציין בזה את חזרת גלים בטעמו [ויעוין בערוך שם ערך אנטובין]. זהו הנראה לענ״ד בבאור דברי הירושלמי בפסחים ובכלאים, והוא נכון מאד בפשיטות. —

מרדכי ראבינאוויץ.

בקיאות האמוראים במקרא.

אמוראים אם היו בקיאים במקראות כתב הרב באר יעקב (דף קלג כלל יז) דבס׳ ת״ח כתב בשם כ״ג דפעמים שהאמורא לא ידע הפסוק כמ״ש בב״ק (דף נד) איני יודע אם נאמר בהם כי טוב וסיים הוא ואין זה ראוי להעלות עה״ד דאמורא לא ידע מקרא מלא וכו׳ ע״כ, ואמת כי דבריו נכונים בטעמם אך תמיה לי איך נעלם ממנו שכ״כ התוס׳ ב״ב (דף קיג) והוכיחו מש״ס דב״ק הנ״ל ואין ס׳ ת״ח וכ״ג מצ״א לראות ד״ק, וכתב הרב שדה יהושע בפ״ק דמגילה ה״ט גבי תליית השם שהביאו מקרא דאל אלהים ה׳ ולא הביאו מקרא מלא ה׳ ה׳ אל רחום משום שלא נזכרו הפסוק הזה ותמה ע״ד הרב מקנה אברהם במ״ב במערכת הה״א אות ק״ך דקשה לומר על האמורא שלא נזכר הפסוק וגם הוא לא זכר דברי התוס׳ דב״ב ודברי הרבנים הנ״ל, אלא שדברי הרב שדה יהושע אינם מוכרחים די״ל דהש״ם ירוש׳ פשיטא ליה דשלש שמות בס״ת ודאי אין תולים ורק בנביאים וכתובים הוא דאיכא למימר לחד טעמא דתולין אי נמי משום דלא שכיח שישמיט הסופר ג׳ שמות בס״ת משו״ה לא נקיט הנהו ג׳ שמות כמ״ש הרב מראה פנים שם (בד״ה רב חננאל בשם רב) ועיין עוד בעיקר כללין למרן חיד״א בספר יעיר אזן במערכה א׳ אות קי״ט שתמה ע״ד התוס׳ דב״ב הנ״ל דהדברים קשים לומר כן על האמוראים ומה גם דאמרו רז״ל דצריך ת״ח להיות בקי בכ״ד ספרים והביאו רע״י בפרשת כי תשא וסוגיית קמא אינה ראיה וכבר המפרשים אסברוה ניהלן גם אני בעניי פירשתי במקומו קרוב לאמת עכ״ל. אמנם הרב בן אברהם בכללים שבסוף הס׳ (דף נג ע״א אות כב) מלבד שהביא דברי התוס׳ דב״ב הנ״ל בשתיקה הוסיף דהכי משמע במס׳ ע״ז (דף נב ע״ב) וכונתו מדאמר רבי שם מקרא היה בידינו ושכחנוהו וע״י שהקשה לו ר׳ יוסי בן שאול מסקרא בדה״י נזכר וברכו שהחזיר לו אבדתו וכן אמרו במס׳ זבחים (דף נט ע״א) דאמר רב מקרא היה בידינו ושכחנוהו ושוב ע״י דרשת ר׳ שמעון ב״ר אשכח רב כהנא קרא דאישתמיט לרב עי״ש, ובתשובת מוהרי״ל סימן קמ״ט כתב (עמ״ש התוס׳ במגילה דף כ״ב ד״ה אין מתחילין וכו׳ עי״ש) וז״ל וההיא דוהקרבתם לא שמעתי עליו תירוץ מקובל דדוחק לומר דבימי הר״י היו הפסוקים בע״א וכל רבותינו המחברים דבתראי אינון מייתי ליה והתוס׳ פי׳ בפ׳ יש נוחלין דזימנין לא היו האמוראים בקיאים בפסוקים וכן משמע בפ׳ הפרה ואם נאמר ג״כ על רבותינו המחברים צ״ע עכ״ל דברי מוהרי״ל מראים שהדברים

כפשטם שלפעמים לא היו האמוראים בקיאים במקרא. והרב מוהרצה"ח בהגהותיו לב"ק מפני שלא זכר דברי התוס' דב"ב ודברי מוהרי"ל הנז"ל נדחק בפירוש הש"ס אבל הוא דרך דרש ואינו פשט הש"ס עי"ש והרב אבות הרא"ש נר"ו בח"א (דף נה ע"ד) משמע ליה ממ"ש בש"ס פ"ק דע"ז (דף ד ע"א) דרב ספרא לא הוה בקי בקראי אלא שכתב דדוחק לומר על סתמא דש"ס דלא הוה בקי בקרא ומזה הוקשה לו עמ"ש בפרק אחד דיני ממונות (דף לא ע"א) דזרובבל על שם שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו דאמאי לא פריך הש"ס מקראי דעזרא (ב) ונחמיה (ז) דקא חשיב זרובבל וקא חשיב נחמיה כדפריך כה"ג במגילה (דף טו ע"א) עי"ש. והנה מה שהביא מש"ס דע"ז דזימנין לא הוו בקיאי בקרא אין משם ראיה על זה דרב ספרא בקי הוה בההוא קרא אלא דלא הוה ידע דרשה דדריש ר' אבהו וכן מדוקדק הלשון שם ולא ידע למימר פירושא דהאי פסוקא ואמר ר' אבהו דמשום דלא שכיחי מינאי בי רב ספרא לא רמי אנפשיה לעיוני בקראי כלומר בפירושא דקראי וזה פשוט וטפי הוה ליה להרב הנ"ל להביא דברי התוס' דב"ב שהוכיחו מש"ס דב"ק דזימנין לא ידע האמורא האי קרא ודברי המוהרי"ל ושרה יהושע הנ"ל ולעיקר קושיתו רציתי לומר דקים ליה לש"ס דנחמיה דכתיב בעזרא ונחמיה לאו ניהו נחמיה בן חכליה אך מפני כי ידעתי חסרון בקיאותי לא אוכל להחליט כן.

והנה מצינו בע"ז (דף כט ע"ב) דאמר ליה ר' יהושע לר' ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודיך וכו'. דנראה דהתנאים לא היו בקיאים בניקודי הפסוקים וא"כ לא נפלאת לומר דאמוראים לא היו בקיאים בגוף המקרא. אמנם לפי מה שביאר מוהרש"א בחי' אגדות שם (על דף לה ע"א) דשאלתו היתה אי עבדינן עיקר המקרא שהוא מלא וי"ו דודיך או כהמסורת והוא דדיך חסר וי"ו מלשון ד"ד וקאי על גזרת החלב והגבינה וכו' עי"ש אין מזה הוכחה דלא היו בקיאים בנקודות וכ"ש שאין הכרח שלא היו בקיאים במקראות ונראה דאין כונת מוהרש"א לומר דר' ישמעאל דאמר דודיך בוי"ו ס"ל יש אם למקרא דבאמת רי"ש ס"ל יש אם למסורת כמ"ש בסנהדרין (דף ד ע"ב) לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' אלא כונת הרב לומר דרך רמז ודרש במקרא הזה עי"ש בדב"ק ומדברי רש"י (בדף כט) מתבאר דהדברים כפשטן דהשאלה אם קורא דודיך לשון זכר או דודיך לשון נקבה אלא שרחקו למוהרש"א דבלשון לנוכח אין חילוק בין זכר לנקבה? ומדלא קשיתיה איך יעלה על הדעת שיסתפקו בקריאה זו והא איכא נקודות והן יוכיחו נראה דאין מזה הכרח דאפשר שלא היו בקיאים.

אך באמת כבר נשאל ע"ז הריב"ש וז"ל בסי' רפ"ד מה שהוקשה לך בההיא דא"ל רי"ש לרע"ק (נוסחא אחרת היתה לו לפי הנראה) האיך אתה קורא כי טובים דודיך וכו' איך אפשר בחכם גדול כרע"ק שישתבש בקריאת פסוק שההינוקות יודעין אותו אם לא נאמר שהספרים שלהם לא היו נקודים. והקשית עוד מעובדא דרביה דיואב המוזכר בב"ב (כא) דאי ר"ע טעי בין דודך לדודיך הא לא עדיף רביה דיואב מר"ע ועביד איניש דטעי בין זכר לזכר, תשובה אף אם הספרים שלהם היו נקודים אינו קשה אי טעי ר"ע בקריאת אותו פסוק שהרי אפשר שהיה מחלוקת בזאת המלה בספריהם כמו שיש היום בהרבה מלות בין מערבאי למדינחאי ובין בן אשר ובין בן נפתלי והלא אפילו בחילוף אותיות היה מחלוקת בין החכמים והוצרכנו לילך אחר הרוב כמ"ש במס' סופרים פ"ו ג' ספרים נמצאו בעזרה וכו' באחד מצאו מעון ובב' מצאו מעונה וקיימו שנים ובטלו אחד, באחד מצאו וישלח את זאטוטי בני ישראל ובשנים את נערי בנ"י וכו' ומעתה לא יקשה לך ההיא דרביה דיואב אף לפי פירושך שהיה טועה בין זכר לזכר לפי שבכל ספריהם היה כתוב כמו שאנו קורין ולא היה מחלוקת באותה מלה והוא לבדו היה טועה. אמנם עיקר הפירוש בההיא דיואב כמו שפי' ר"ת דרביה דיואב לא טעה וזכר אמר כמו שאנו קורין

אלא שלא השניח בלמדו ליואב כשהיה קורא בטעות ושבשתא דעל על ומשו"ה קראו דוד עושה מלאכת ה' רמיה דאם המלמד היה טועה מה רמיה יש כאן הלא למד כפי ידיעתו וע"ז שאל דוד להמלמד היכי אקרייה שאם יאמר בטעות כמו שאמר יואב לא יעשה לו מאומה כי הוא שוגג שגגת תלמוד ואם יאמר כתקונו אז עשה מלאכת ה' רמיה עכ"ל, הרי שהרב השואל היה נראה לו שהספרים שלהם לא היו מנוקדים ולכן לא היו בקיאים בנקודות ורבינו המחבר השיבו דלא מחמת חסרון בקיאותם אלא מפני שנפל בזה מחלוקת וכיוצא לזה כתב מרן חיד"א בס' יעיר אזן ריש מערכת החי"ת כי חמש מקראות שאין להם הכרע שכתב מרן הב"י בתשובת אבקת רוכל בסוס"י ד' ומה שתמהת אההיא דפ"ק דחגיגה ואההיא דחמש מקראות שאין להם הכרע למה לא הכריעו מפיסוק טעמים שכתב עזרא אין זו קושיא דבפיסוק טעמי עזרא איכא כמה מילי דאית בהו פלוגתא בין מערבאי למדינחאי ובין בן אשר לבין בן נפתלי עכ"ל ול"ו יעי"ר שלא זכר שכדבריו כתב הריב"ש בפי' רפ"ד הנ"ל ותו דלא זכר דהריטב"א בחי' ליומא על (דף נ"ב) כתב בהא דה' מקראות דהשתא דאיכא פיסוק טעמים נתברר הספק וכ"כ הרב יבין שמועה בכלל תפ"ג בשם הרא"ש בתוספותיו והוא שלא כדבריו עכ"ל.

ולפי מה שמתבאר מדברי מרן חיד"א הנ"ל דפלוגתא היא בין הריב"ש ובין הריטב"א והרא"ש הנ"ל בענין חמש מקראות דלהריטב"א ולהרא"ש אית להו הכרע ע"י פיסוק טעמי עזרא ולהריב"ש הן עוד היום אין להם הכרע יש להעיר על הרב יד מלאכי בסי' רע"ח שהביא דברי הריטב"א והרא"ש הנ"ל (דיש להם הכרע ע"י פיסוק טעמים) בשתיקה ולא זכר דהריב"ש ומרן הב"י בתשו' אבקת רוכל לא סברי הכי וחידוש הוא שמרן חיד"א שם לא זכר בזה דברי זה הי"ם גדול אף כי באותיות הסמוכות מלפניו ומלאחריו מביא וקורא שקיל וטרי בהדי הרב יד מלאכי יעי"ש.

וכתב עוד הרב יד מלאכי דמשוקדים כדקאי קאי ולא כתבו הריטב"א והרא"ש דיש להם הכרע ע"י פיסוק טעמי עזרא אלא אשארא עי"ש. וראיתי בספר נתיבות עולם שנדפס בווילנא שנת תרי"ט עם חידושים וביאורים מהרב מוהר"ץ הירש ושם בחידושים (בדף סג ע"ב) הביא מ"ש הרב יד מלאכי דמשוקדים כדקאי קאי וכתב דזה סותר למדרש שיר רבה וירושלמי פ"ק דע"ז (ט"ס הוא וצ"ל פרק שני הלכה ז') הנ"ל עכ"ל ושם קודם לכן הביא דברי המדרש ריש שיר השירים על פסוק כי טובים דודיך וכו' ודברי הירוש' שעל מה ששנינו השיאו לדבר אחר היאך אתה קורא כי טובים דודיך וכו' אמרו רב הונא בעי ורחב"א מקשי אם להפליגו בדברים היה מבקש היה לו להפליגו מחמש מקראות שבתורה שאין להם הכרע ואלו הן שאת ארור מחר משוקדים וקם עכ"ל המדר"ר וירושלמי שהביא שם, ואיני מבין בעניותי איזו סתירה יש מזה לדברי הרב יד מלאכי הנ"ל וכתב עוד שם דממה שאמרו במדרש הנ"ל בזה הלשון השיאו לדבר אחר א"ל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או דודיך מיין מבואר ששאלתו היתה אם מלות כי טובים שייכי לעיל ומקרא נדרש לפניו ישקני מנשיקות פיהו כי טובים. ומלות דודיך מיין הם ענין בפני עצמו ומושך במובן טובים הנ"ל או כי טובים שייכים למטה היינו כי טובים דודיך מיין וראיה ברורה לזה מסיום המדרש והירוש' שאם להפליגו מבקש היה לו להפליגו בחמש מקראות שאין להם הכרע שמזה נראה בעליל ששאלתו היתה ג"כ מענין הכרע וצריך להגיה הגמרא ע"פ המדרש, ומה שהוכיחו מן לריח שמניך טובים ר"ל שכמו שמלת טובים מוסבה על השמן וא"א לפרש באופן אחר כמו כן כי טובים הם תואר על היין ודוק היטב עכ"ל, ולא נחה דעתי העניה בפירושו דאיך נאמר דכי טובים נדרש לפניו וקאי אנשיקות דא"כ כי טובות מבעי ליה. ומלות דודיך מיין אם ענין בפני עצמו המה הנה הנם כגוף בלא נשמה ואין להם שום קישור ומובן פשוט לענ"ד ומי יעצור כח להגיה משנה שלמה

בש"ס דילן וגם בירושלמי היא כגירסתנו אשר לא שיערו אבותינו ורבותינו קמאי ובתראי, ומה שהביא לראיה ברורה מסיום לשון המדרש ובירושלמי אם להפליגו מבקש וכו' הנה לא ראה דברי הרב פ"מ ובמראה הפנים שאין הכונה שהיה לו להשיאו באלו החמש מקראות ממש דמאי שנא באלו דוקא אלא הכונה שהיה לו להודיעו הטעם בלשון דמשתמע לתרי אנפי כחמש מקראות שאין להם הכרע וכו' עי"ש. וראיתי עוד שם שכתב שראה באיזה ס' בשם הרב המבי"ט ללמד זכות על מ"ש רבותינו התוס' בב"ב הנ"ל והוא שהם לא כתבו שנמצאו תנאים או אמוראים שלא היו בקיאים בפסוקים זולת כתבו פעמים וכונתם שיקרה לפעמים שגם הבקי במקרא ישכח איזה פסוק לשעתו ואח"כ יזכרהו אם מעצמו אם ע"י מעורר כמ"ש מקרא היה בידינו ושכחנו (הביא שכן אמרו בע"ז ובזבחים וכו') וסיים דבזה יתורץ ההיא דהיאך אתה קורא כי טובים דודיך וכו' אף לפירש"י.

ועל דברי מרן חיד"א ביעיר אזן הנ"ל מריש לא הוה ידענא מאי מקשי ע"ד מרן שלא זכר שם שכדבריו כתב הריב"ש וכו' הלא לפי מה שהעתיק מדברי מרן באב"ר הנ"ל מר קעסיק בחמש מקראות שאין להם הכרע ואמר דמפני שיש מחלוקת חשיב אין להם הכרע. ואילו הריב"ש לא מיירי בהא כלל רק אמר שנשאל בההיא דכי טובים דודיך וכו' ומה הלשון אומרת שכדבריו כתב הריב"ש, ואם כונתו להקשות למה לא נסתייע מדברי הריב"ש, מלבד דאין זה קושיא כי היה הדבר פשוט בעיניו ולא הוצרך לראיה. גם אין זה במשמעות דבריו, אך עתה שהשגתי שו"ת אבקת רוכל הבנתי כונת דב"ק ובלי ספק נשמט ביעיר אזן בהעתק דברי מרן באבקת רוכל סיום הלשון שסיים ואמר ובהכי ניחא הא דתנן בפ"ב דע"ז ישמעאל אחי היאך אתה קורא וכו'. ובפ"ק דקדושין אמרו אנן לא בקיאינן בחסרות ויתרות ובפסוקי נמי קאמר התם דלא בקיאינן עכ"ל הרי דגם בההיא דכי טובים דודיך קעסיק ואמר ליישב כדרך שכתב הריב"ש ואהכי שפיר מותיב דלא זכר שכדבריו ממש כתב הריב"ש:

והנה עתה יוצא לאור ספר כנסת הגדולה חדש ע"י ידידי הרב החריף רי"ץ סובאלסקי נ"י. וראיתי במחברת ראשונה עמוד צ"ד מאמר אחד מסופר נכבד בשם נקודות מי אמרן יקבנו על מה שרבים חקרו על דבר הנקודות שבמקראות מי המציאם י"א הלכה למשה מסיני הם וי"א מעזרא הסופר וכו' ויש אומרים אחר חתימת התלמוד ומביאים ראיה מההיא דברוריה אמרה לר' מאיר (בברכות דף י) מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ומרביה דיואב דטעי בין זכר לזכר (לפי הנראה סברות אלו הובאו בספר מורה הלשון נוספות טעמים שציין שם ולא ראיתי ולא שמעתי מספר זה וכן מ"ש שם בשם הגאון מוהר"ל רפפורט לא ידעתי איזה ספר הוא) ורצה לסייע סברא זו מההיא דכי טובים דודיך וכו' ושוב דחה והאריך בענין זה עי"ש שלא ראו דברי הריב"ש ומרן בתשו' אבקת רוכל הנז"ל. ומה שהבין הסופר הנכבד שם מדברי המוהרש"א בחי' אגדות דבאם למקרא או למסורת תלי הא דכי טובים דודיך ובזה יישב ההוא דר' מאיר וברוריה דר"מ תלמידיה דרע"ק אזיל בשיטת רביה יש אם למקרא וברוריה סברה יש אם למסורת עי"ש, כבר כתבתי למעלה דלא יתכן לומר דכונת מוהרש"א דבאמת תלי בהא דאם למקרא וכו' (שא"כ ר' ישמעאל יסבור יש אם למקרא כמבואר בסנהדרין דף ד' ע"ב) רק כתב כן דרך רמז ודרש. גם מ"ש הסופר דרבי מאיר סובר יש אם למקרא עיין להרב מלא הרועים בח"ב (במערכת אם למקרא) שהחליט דרבי מאיר ס"ל אם למסורת ועי"ש באות י"ב וי"ג.

חיים חזקיהו מדיני ס"ט החוב"ק קראסובאזאר.

מעשה מרכבה:

בהכנסת ספר שלישי התרמ"ח אשר זה לא כביר יצא לאור הדפוס, צד 640 נדפס מכתב מאת הרב החכם שזח"ה אל החכם יאפ"ז בפאריז, ובו נאמר: כי פירוש רד"ק על יחזקאל יש לי במקראות גדולות וגם בדפוס ראשון, אך על מעשה מרכבה נמצא בדפוס רק פירוש המלות ובהקדמה לפירושו יאמר „אינני רשאי בפירוש הספר וכו' לפיכך כתבתי פירוש מעשה מרכבה בקונטרס בפני עצמו" — ולכן חשבתי למשפט, כי פירוש מעשה מרכבה לרד"ק הנמצא בפאריז בכ"י סימן 196, הוא הקונטרס בפני עצמו אשר לא נדפס עדיין" — ע"ז אתכבד להודיע לכבודם הרם את אשר חפשתי ומצאתי בבית עקר־הספרים פה עירנו מינסק בספרי מקראות גדולות הנדפסים בוויניציאה שנת שכ"ח באקטאף גדול במצות „יואן דידיגארה על האותיות אשר היו מהבומבירגי (ככתוב על שער הספר), ושם (דף תק"ע ע"ב) בתחלת ספר יחזקאל נמצא בפתיחת דברי הרד"ק ג"כ המלים שהביא החכם שזח"ה אל החכם יאפ"ז. אך אחרי סיום הקדמת הרד"ק נמצאו המלים האלה: הנה פתח לנו ה' את אוצרו ואנה לידינו אותו הקונטרס ומי שחננו האל בינה והשכל ימצא אותו בסוף הספר הזה" — המלים האלה מצוינים בדפוס בציונים הרשומים בזה. ובסוף ספר יחזקאל (דף תר"ל) נדפסו הדברים האלה: „זה פירוש מעשה המרכבה על דרך הנסתר להחכם הנזכר רבי דוד קמחי זצ"ל". המאמר מתחיל: „נקראת המרכבה הנראית במראה הנבואה לנביא כן וכו'". והמשך מאמרו לבאר מעשה מרכבה דרך כלל, מחזיק כעמוד שלם, וכשתים ושלש דלהות בעמוד ההוא הוא מתחיל לפרש מעשה מרכבה דרך פרט פסוק אחר פסוק, ואלה דבריו: „ואחר אשר בארנו מעשה מרכבה דרך כלל נפרש אותה דרך פרט פסוק אחר פסוק, בעזרת המלמד לאדם דעת" והמאמר הזה נמשך שלשה עמודים שלמים ופירוש ע"ד פרט פסוק אחר פסוק. וסוף המאמר מסיים הרד"ק במלות האלה: „ויצא, הוא כמו שפירשנו הסתלק השמירה מן הארץ ונתייחדה בכרובים" — בחתימת הספר נדפסים המלות האלה [כפי הנראה הם דברי המדפיס]: „יתברך עלת המרכבה העליונה אשר המציא לידינו זה הפירוש מן המרכבה ע"ד הנסתר דרך כלל ופרט מפירושי רד"ק מוסף על פירושי שפי' בספר עצמו, וזה הוא מעט הכמות ורב האיכות והוציאנו לאור תעלומתו, ואם כונת המחבר לא היה בזה יען עשותו מגלת־סתרים, עם כל זה לא השגנו אחור ידינו מלהדפיסו בעבור רוב התועלת הנמשך מעצמותו למבינים אותו, כי הפי' הראשון כמו חמר וזה לו צורה, ע"כ אני מודיע לכל מסתכל בפי' הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בפירוש הזה שלא יושגו דבריו ולא יודעו כלל על ברור זולתו שלמדו מפי חכם מבין והסברא בו אולת מחשבה רבת הנזקים מונעת התועלת, בגדול ממך בל תדרוש, בחזק ממך בל תחקור, במופלא ממך בל תרע, במכוסה ממך בל תשאל, במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות" ע"כ.

אליעזר יצחק ליפשיץ.

א

אור הגנוז באגדת חז״ל.

א) אמר רב יהודא אמר רב: אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה; שנאמר: ולמקצה השמים ועד קצה השמים. וכיון שסרח הניח הקב״ה ידיו עליו גמעטו; שנאמר אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה.
(חגיגה י״ב)

המלגלגים על דברי חז״ל ישימו גם את המאמר הנוכחי כמטרה לחצי מהתלותם, והמאמינים כל דברי חז״ל כפשוטם ישאלו למו את השאלה הידועה: אם כן נשארה חוה בלי מקום? ע״כ אמרתי להביא לפני הקוראים את המליצה המקובלה במאמר חז״ל הזה ותפול לגלוג המלגלגים וקושיות המאמינים ארצה.

ר׳ אלעזר אומר להלן „אור שברא הקב״ה בראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו״ (שם) ובשם „אור״ יש ע״ד ההשאלה גם הוראת השגת המושכלות והבנת החכמה כמבואר בעקרים להחכם ה׳ יוסף אלבו (מאמר ב׳ פ׳ כ״ט) כמו שנאמר: „חכמת אדם תאיר פניו״ (קהלת ח׳) וע״כ יקראו את התורה בשם „אור״ „כי נר מצוה ותורה אור״ (משלי) והאדם הראשון קודם חטאו השיג השגות גדולות עד למאד, אך כאשר חטא נענש שנגרעה ממנו ההשגה ההיא השכלית (הרמב״ם במורה א ב) והדברים האלה צפונים וטמונים בדברי ר״א הנ״ל: „אור״ ההשגות שברא הקב״ה בראשית יצירת האדם היה אדה״ר מביט בו, בהשגה עיונית כל ההשגות שיש מסוף העולם ועד סופו; וכעת יעלו דברי רב יהודא יפה: אדה״ר היה השגותיו השכליות גדולות עד שהשיג כל ההשגות הנמצאות מסוף העולם ועד סופו, אך כיון שחטא הניח הקב״ה ידו, רצונו ופעולתו, ומעטו מהשגתו הקודמת אשר ע״ז יורה הכתוב: אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה.

ב) ת״ר מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע שהיו באין בספינה והיה ר׳ אליעזר ישן ור״י נעור; נזדעזע ר״י וננער ר״א. א״ל: מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת? א״ל מאור גדול ראיתי בים. א״ל שמא עיניו של לויתן.
(בבא בתרא ע״ג)

גם המאמר הזה יבואר ע״פ הכלל אשר הנחנו במאמרנו הקודם ששם „אור״ יונח על השגות המושכלות והבנת החכמה ויהי מזה שם „מאור״ שם לאיזה חקירה או מושג פרטי הנאצל מהאור הכללי, כמו המאור הגדול לשמש והמאור הקטן לירח, אשר המאורות האלו הם גופים נבדלים מהאור הכללי, ולפי זה יהיה הבאור מהמאמר „המאור שבה מחזירו למוטב״ — חקירה אחת ומושג אחד מכלל התורה יוכל לפעם את רוח האדם העולה למשכיל, ולנפח בקרבו תשוקה נעלה ללמוד החכמות, ועל שאלת ר״א הפשוטה יהושע! מה ראית בים שנזדעזעת? ענה לו: מאור גדול ראיתי ר״ל רעיוני התאבכו במאור גדול מאור החקירות בנסתרי של הים. וא״ל שמא עיניו של לויתן ראית? אולי עלה ברעיונך רעיון הגלה ותחית האומה, אשר לבשו עליה צורה פשוטה וכנו אותה בשם „לויתן״ אשר רבים מצפים ומיחלים לאכול את בשרו בעת התחיה.

עתה לפי דעתי מצאתי את האור הגנוז באגדות חז״ל והקורא בצדק ישפוט.

אברהם זאב בן שלום לאפיראוו.

סדרי נביאים וכתובים.

ספרי נביאים וכתובים חלוקים בשתי דרכים: על קאפיטולי ועל סדרים, יתרים עליהם חמשה חומשי תורה שהם חלוקים עוד על פרשיות. חלוקת הקאפיטולי נעשה ביד נכרי לפני איזו מאות שנה. חלוקות הפרשיות של ספרי התורה מכונות לעמת סדרי הקריאה שקוראים בכל שבת בבהכ"נ מסדר השבוע*). אך חלוקת הסדרים כן מספרי נ"ך, וכן מספר התורה לא ידענו מה טיבה? חלוקה טבעית והגיונית שתהי מיוסדת על יחוס כל המאמרים הכלולים בה ועל קרבותם איש לרעהו — איננה. בסדר אחד נקבצו באו מאמרים שונים ונבדלים תכלית הבדל; ולהפך מאמרים קרובים ומתיחסים יחדיו, נפרדו בסדרים נבדלים. די לשום עין על רשימות הסדרים בתחלת מקראות גדולות של ר' יעקב בן חיים בכדי לראות ולדעת כי חלוקת הסדרים רחוקה מאד מחלוקה המיוסדת על טבע המאמרים ותכן נושאיהם. ומעתה מההכרח לאמר כי טעם החלוקה הזאת מונח לא בפנימיות הדברים כי אם מחוץ להם, ר"ל, לא נתחברו המאמרים והפסוקים לסדר אחד בשביל שרוח אחת מחיה את כולם והכלית אחת משותפת להם, כי אם בשביל איזה ענין ושימוש חיצוני הכוללם יחד, והרי קרבותם והתחברותם לא ההתחברות אברים רבים לגוף אחד שלם רק התחברות גופים רבים יחדיו לתכלית חיצונית ומקרית. ביחוד יתראה זה לעינינו בס' תהלים. הספר הזה עוד מימי הקדמונים הוא מחולק על חלקים יותר ממאה. במ"ס פט"ז מונה מספר חלקיו קמ"ז**). ובברכות (ט ב') מצאנו „ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים מן הארץ וגו' הללויה. הני ק"ג ק"ד הוין אלא ש"מ אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא". והנה ט"ס יש כאן ותחת ק"ג צ"ל ק"ב, וכמו כן בשאלת הגמ' צריך להיות הני ק"ב ק"ג הוין כי אמנם פסוק יתמו חטאים מן הארץ הוא בסוף פרשה ק"ד וא"כ רק ק"ג פרשיות סבלי הללויה נאמרו לפני זה, ואם נאמר דאשרי ולמה רגשו חדא פרשתא הוא רק ק"ב פרשיות נאמרו לפני זה. ועל פי זה נבין דברי המדרש (ויקרא פ"ד) רשב"נ בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא חתם בהם הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים מן הארץ וגו' שהנה תמוה מאין לקח מאה

*) השם פרשה מורה ג"כ על פרק המסומן משני קצותיו בפתוחות או סתומות, ועיין ירושלמי פט"ז דשבת „חד זמן איסתכלית אשכחית כתוב בה מאה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה דבור אמירה צווי כנגד שנותיו של אברהם" ופירשו הקרא"ע בס' מקדמוניות היהודים שהכונה לקע"ה פרשיות של פתוחות או סתומות שמוזכר בהם דבר ה' למשה בלשון אמירה, דבור או צווי, ואף הוא ירד לחשבון ומצא כי המספר נכון יעו"ש, וראיתי להעיר כי בדבריו אלה כיון מאמר אותיות דר"ע (הוצאת יעלינעק צד 43) הסתום וחתום „ומה משה שהוא עתיד לדבר עמו שכינה במאה ושבעה וחמש מקומות" והיינו של"ל „במאה ושבעים וחמש מקומות" וכונתו בקע"ה פרשיות.

**) מובא בתוס' פסחים בשם מדרש (דף קי"ז ד"ה שעומדים) והוא בירושלמי שבת פרק כל כתבי, אשרי ולמה רגשו חדא פרשה (ברכות ט:), למנצח על מות ולמה ה' תעמוד חדא פרשה (מגילה יז:) וכן הללו את ה' כל גוים מזמור קי"ז שייך לשלפניו דלא יתכן שיהיה המזמור שני פסוקים תוס' פסחים שם. כל מזמורי תהלים הם ק"נ דל מהם תלתא פשו קמ"ז, כן נראה לכון המספר קמ"ז. המו"ל

ועשרים מזמורים לפני פסוק יתמו חטאים וגו׳? אולם לפי האמור נדע כי יצאה הטעות הזאת מסבה שמתחלה היה כתוב ק״ב מזמורים אמר דוד ויבוא מעתיק טועה ויעתק בטעות ק״כ (הבית נתחלף לו בכף הדומה לו בכתב) ואחריו בא מעתיק טועה שני ויחלטה ממנו ויכתוב בפירוש מאה ועשרים. — על כל פנים רואים אנחנו כי עוד בזמן ראשוני האמוראים היה כבר ספר תהלים מחולק על יותר ממאה חלקים, וסדרים יש בס״ה בספר תהלים רק י״ט וא״כ הסדרים האלה לא יורו על חלקים או פרקים.

בנוגע לסדרי התורה כבר הורה זקן הגאון שי״ר ז״ל בהליכות קדם של ר״ג פאללאק ואחריו החר״א עפשטיין נ״י בס׳ מקדמוניות היהודים שתכליתם הוא לציין הפרשיות לקריאת התורה בשבת לבני מערבא שסיימו התורה אחת לשלש שנים. קנ״ד סדרים רשומים במ״ג שלפנינו לכל חמשה חומשי תורה ומשער איפוא הגאון הנ״ל שסדר אחד נבלע ביניהם ומספרם באמת הוא קנ״ה ועולה בד בבד עם מספר השבתות שיש בשלש שנים. ועל פי זה הגיה אור על מדרש סתום (אסתר בתחלתו) „לעבדים ולשפחות ואין קנה. למה אין קנה? רב אמר ע״י שלא הקניתם דברי הברית שאין בכם מי קנה דברי ה׳ ספרי תורה מנין קנה״, שכל המבארים לא ירדו לסוף הדברים האלה. ולפי הנ״ל הנה כונת המדרש פשוטה וגלויה והיינו לקנ״ה הסדרים שיש בתורה לפי בני מערבא. גם בסדרי תהלים התאמץ הגאון הנ״ל למצוא פשר דבר וכתב שם „אולי קבעו קצת לימי הסליחות שלפני ר״ה ובין כסא לעשור לגמור ס׳ תהלים רק בימות החול ולא בשבת ואם חל ר״ה ביום ג׳ יש ח׳ ימים לפני ר״ה ושבת לא נחשב וכן ט׳ ימים מר״ה עד יהכ״פ בלא שבת הרי י״ז ימים״ — אולם דבריו בעצמם דחוקים מאד וקשה להאמין כי היראים המעטים ישלחו ידם לתלות מנהגם שנהגו לעצמם מסדת חסידות במסורה הכרוכה וקשורה בספרי הקדש? ועוד מספר סדרי התהלים הוא כפי הרשום לפנינו י״ט לא י״ז וא״כ שוב נשאר החשבון מעל. גם הרשד״ל ז״ל התיגע לפרש לנו סדרי משלי וכתב שהוא לפי שהיה מנהג באיזו קהלות לפנים לקרוא בס׳ משלי בשבתות שבין פסח לעצרת. ובעלי המנהג הזה ראו לחלק הספר הזה על שבעה סדרים להיות סדר אחד, סדר אחד לשבת, ואף גם זאת קשה לשמוע מפני הטעם האמור למעלה. וסוף סוף מה נעשה לסדרי שאר ספרי הקדש?

ונראה לי איפוא שטעם הדבר הוא כן. כבר הראתי במאמרי מועדי אל (כנסת ישראל תרמ״ט) שהיה המנהג בבתי ראשי הישיבות שבבבל ללמוד בכל יום אחר התפלה שיעור ידוע במקרא. והשיעור ההוא היה נקרא סידרא ר״ל סדר הקריאה של היום. כמו שנקראה הפרשה המיועדת לקריאה בשבת בשם סדר כמו שמצאנו למעלה שנקראו הפרשיות הנקראות בבהכ״נ לבני מערבא בשם סדרים וכמו שנקראה הפרשה המיועדת לקריאה ביום הכפורים בשם סדר (יומא ס״ו) „וקורא בסדר היום״, ולפיכך הקדושה שהיו נוהגים לאמר אחר השלמת הקריאה בסידרא״ (כעין הקדיש שהיו נוהגים לאמר בלשון ארמית אחר הדרשה) נקראה קדושה דסידרא. גם קריאת הפרשה במקרא לפי סדר היום נקראה בשביל זה! „פסיק סידרא״ ר״ל קריאה פשוטה על פי פסוקים שלמים מבלי באור ודרוש להפסיק באמצע הפסוק בכדי לדרוש כל תיבה, וכשדרשו בענין הסידרא והרחיבו בבאורו היה נקרא פשיט סידרא „ר״ל פשט העקסומיות ותירץ השאלות״. ע׳ שמות רבה מ״ז והיה לומד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה״ *) — במאמרי הנ״ל

---

*) בערך מלין ערך מפטרתא כתב „והנה פסקי בתלמוד כמו מפטירים ור״ל שפוסק ומסיים בקריאה זו״ ותמוה שלא התעורר כי הפירוש הזה הביא ה״ר ישעיה בס׳ המכריע ל״א אך

הוכחתי עוד כי ביום השבת בבקר נמנעו מקרוא בבהמ"ד בסדר היום במקרא מפני ביטול בית המדרש, ולפיכך הוצרכו להשלים הסידרא במצש"ק, ומזה יצא מנהגנו לאמר קדושה דסידרא במצש"ק יעו"ש. אך בנהרדעא לא המתינו עד מצש"ק ועשו הסידרא במנחה בשבת כשהיה הסדר בכתובים, אך כשהיה הסדר בנביאים נראים הדברים שגם לבני נהרדעא דחוהו עד הערב. וטעמו של דבר הוא, שלא יראה כמפטיר בנביא שאין צורך בו בשבת ואולי עוד טעם אחר טוב מסנו יש בדבר. ראינו איפוא מזה שבעת דרשו לעם בדבר הלכה חסו על הפסד הזמן ולא קראו בסדר היום בנביאים או בכתובים. ולפיכך אף אנו נאמר שבחדשי כלה באלול ואדר *) שאז היו ראשי הישיבות טרודים ועסוקים להשמיע לתלמידיהם שהתנגשו ובאו מכל המקומות דבר ה' זה תלמוד, גם לתת התשובות נכונות על כל השאלות שערכו אליהם מכל מושבות בני ישראל כאמור באגרת ר' נתן הבבלי יעו"ש, היה הסידרא בטל ולא עסקו בהם במקרא כמנהגם בשאר ימות השנה. וראיה ברורה לדבר מברכות (ח' ב') רב ביבי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכלה במעלי יומא דכפורי" לפי גירסת הערוך ופירושו שהן שמונה שבתות של חדשי כלה שאז היה רב ביבי טרוד מאד בעניני הכלה ולא הספיקה לו השעה לסדר פרשיותיו עם הצבור. —

ומעתה יש לנו להתבונן אם במשך עשרה החדשים שנהגו לקרוא בכל יום במקרא קראו מכל הבא בידיהם מבלי שמור הסדר של כתבי הקדש ומבלי לדקדק לקרוא בכל יום פרק חדש, או קראו בסדר מתחלת הנביאים עד סוף הכתובים בכל יום ויום פרק חדש. ראיות ברורות ומוחלטות ע"ז אין בידנו, אך מלשון פסיק סידרא השגור הרבה בתלמוד ומשם „סידרא" בעצמו שהונח על מעשה הקריאה הזאת נראה כי היה להם בזה איזה סידור ועל כל יום היתה פרשה מיוחדת.

על פי ההנחות הקרובות לוודאי האלה נראה לי שהסדרים הנמצאים לפנינו בנביאים וכתובים היו ציונים וסימנים לקוראי מקרא האמורים למעלה לדעת עד היכן לקרוא בכל יום ויום אחר התפלה. והסדרים האלה נעשו ביחוד ובכונה בכדי להשלים כל הנ"ך במשך שנה אחת כמו שתקנו לסיים התורה בכל שנה. ועד נאמן להשערתי הזאת הוא כי מספר כל סדרי הנ"ך ביחד כפי הרשימה שנמצאה במ"ג מלבד קינות רות ושיר השירים שלא נתפרש מנין סדריהם עולה ר"צ וכשנצרף לזה עוד סדרי איכה רות ושיר השירים בערך יהיה רצ"ה, כמספר הימים שיש בעשרה חדשים שבהם נהגו לקרוא בכל יום במקרא, כי בשני חדשי כלה לא היה הסידרא נוהג כאמור למעלה.

יוסף ראזענטהאל.

דחשו בראיות נכונות, כ"כ אינו נכון ביאור הה' לא"וו באומר המלים שלו „רב הוה פסיק סידרא קמי דרבי יומא פ"ז „ערקלערטע איינע ביבעלשטעללע נאך דער טראדיציאנעללען לעהרע".

*) בנהרות בבל לד 111 שבוא ראיה שגם בחדשי ניסן ותשרי היו קצת ת"ח יושבים בישיבה ממש שאמרו (ב"מ פ"ו) „אינהו שאיל להו ביומי דכלה" ומב"ק (קיג א) „לא ישבינן זימנא לא לבני כלה בכלה" ובמח"כ שגם כי חדשי כלה היו באלול ואדר כנ"ל ולא בניסן ותשרי. —

חיי האשה בישראל בימי הבינים.

פרק ראשון

נשי ישראל בארצות אשכנז וצרפת מעת התיסרות חכמת ישראל בארצות אלו (בערך ד"א ת"ש) עד גרוש היהודים מצרפת ע"י פיליפ הרביעי (ה"א ס"ו) [1].

אז בימי הבינים עת החשך כסה הארץ ובני ישראל נרדפו על צואריהם מחמת המציק מצאו להם מנוח בבתי מדרשיהם ותהי להם תורת ה' לשעשועים ותנחומים לנפשם הנלאה מפני שבט נוגש. כגדול כקטן שמו את נפשם לבא עד חקר התורה הכתובה והמסורה ולהגות בה תמיד, ומאד מאד גדול היה הבוז להחשב בין עמי הארץ עד כי כל איש הכנים את בנו מימי ילדותו לתורה, אמנם גם המון העם גם הוא לא היה ריק מכל וכל אחר הבין שפת עבר ותפלותיו היו שגורות על פיו.

הנה כן הנער העברי מעת ידע דבר כבר נכנס לבית הספר ואחרי התחילו ללמוד על הרוב לא פסק עד יום מותו. אמנם אחרת היתה עם חנוך הבנות אותן לא למדו תורה כי הפתגם הידוע „המלמד לבתו תורה כאלו מלמדה הפלות" נצב כצר [2]) אבל בכ"ז למדו אותן את המצות כגון פסקי הלכות, ובפרט מצות שהנשים נצטוו בהן ואמרו כי המאמר התלמודי הזה יאסר רק ללמד עמק התלמוד וטעמי המצות וסודי התורה אבל הלכות מצות צריכין אותן ללמד כי אם לא תדע הלכות שבת איך תשמר שבת [3]), אבל גם ההלכות האלו למדו יותר בדרך שמושי והורו אותן את המנהג אשר ינהגו בה, שפת עבר לא למדו ע"פ הרוב ולכן אם גם ידעו לקרא עברית לא הבינו את התפלה אשר התפללו [4]) ומטעם זה יעצו להן כי טוב שיתפללו באותו לשון שהן מבינות [5]) גם כתוב לא ידעו, וכיוצא מן הכלל נמצא כי חסיד אחד היה מלמד לבנותיו לכתוב ונתן טעם לזה שאם לא ידעו לכתוב הרי צריכין לבקש שיכתבו להם כתבים למשכון כשמלוין מעותיהן ויתיחדו עם הכותבים ויחטאו [6]) אבל הורו את הבנות מלאכות שהנשים צריכות לדעת אותן ה"ה לתפור לארוג לטוות [7]) ולא אחת נמצא כי העבריות תפרו בגדים ועשו תכשיטים שונים לנשים בבודות נוצריות [8]).

חוץ מזה היתה עוד סבה אחרת כי לא למדו הנשים הרבה, כי עוד בהיותן קטנות

---

[1]) בפרק הזה הלכתי בעקבות ספרו המצוין של הרה"ח מהר"ם גידעמאן: „געשיכטע דעס ערציעהונגסוועזענס אונד דער קולטור דער אבענדלענדישען יודען חלק א' וויען 1880) חוץ מזה השתמשתי עוד בספר „צור געשיכטע אונד ליטעראטור" מאת ד"ר צונץ (ברלין 1845) ובספר „אויס דעם איננערען לעבען דער דייטשען יודען אים מיטטעלאלטער" מאת הד"ר ברלינר (ברלין 1871) ועוד בספרים אחרים. [2]) ברלינער בספרו הנ"ל (צד 7) יספר כי מצא על מעטפת פירש"י דפוס אויגסבורג של"ג רשימה אשר רשם לעצמו אב אחד את ילדיו, והנה בהולד לו בן כתב: יהי רצון שאכניסו לתורה לחופה ולמע"ט, ובהולד לו בת כתב: יהי"ר שתהא תופרת, טווה ואורגת ושאכניסנה למע"ט, אם המנהג היה זאת בעת מאוחרת אבל יכון גם להעת שאנו מתעסקים בה, עיין למטה. [3]) ספר חסידים סי' ס"ג. [4]) אור זרוע ה"א סי' קפ"ו. [5]) ספר חסידים סי' תקפ"ח. [6]) גידעמאן בספרו הנ"ל (צד 230) בשם חידושים באותיות חסירות לר' אלעזר מגרמיזא, כ"י. [7]) ספר חסידים סי' קכ"ד ועיין הערה ב'. [8]) ברלינער צד 7.

וכבר השיאו אותן לאיש. המנהג הזה מתנגד לדין מפורש בתלמוד: אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה (קדושין מא א) וגם התקוממו כנגדו רש"י [9]) ומורים אחרים אבל לעמת זה התירו אחרים את הדבר ובראשם ר"ת [10]) וטעם נתנו לדבר „משום שבכל יום ויום הגלות מתגבר עלינו ואם יש סיפק ביד אדם עכשיו לתת לבתו נדוניא שמא לאחר זמן לא יהיה סיפק בידו ותשב בתו עגונה לעולם" [11]) ועוד אחרים נתנו טעם כי הדין בתלמוד לא נאמר אלא בימיהם שהיו רוב המקומות ישראל והיו דרים ביחד אבל בזה"ז (ר"ל בימי הבינים ובפרט אחרי מסעי הצלב) שאנחנו בגלות וישראל מפוזרים מותר הוא כי שמא אם לא יקח כשיזדמן לו לא יזדמן לו אח"כ [12]).

אבל נשי ישראל אם גם לא למדו בכל זאת ידעו להוקיר את התורה מפז ויורוממוה בכל אשר יכלו, וכבודה כל כך גדול בעיניהן עד כי כאשתו של ר' עקיבא הרשו לבעליהן להרחיק נדוד לשמוע לקח מפי רבנים מפורסמים והם נשארו גלמודות בבתיהם [13]) ותדאגנה לכל מחסורי הבית ותתעסקנה במסחר [14]). אמנם עוד בדבר אחד התאמצו להרחיב את התורה. בימים האלה טרם נגלה הדפוס בארץ מחיר כל ספר היה יקר מאד ולכן נחשב

---

[9]) כתובות נ"ו ב' ד"ה א"ר אבא בר לוי. [10]) מרדכי כתובות סי' קע"ט. [11]) תוס' קדושין מ"א א' ד"ה אסור. [12]) שיטה מקובצת לכתובות נ"ז ב' בשם תלמידי ה"ר יונה; מרדכי שם בשם רבי אליהו; אגודה א' קי"ב בשם גליון סמ"ק. [13]) עי' תשבץ (מר' שמשון בר צדוק) סי' ו': ואותם הבחורים ההולכים ללמוד ממקום שלא אצל נשותיהם. אמנם לפי תקנת ר"ת לא היה רשאי הבעל להניח את אשתו יותר מי"ח חדש. התקנה הזאת נמצאה בקובץ כ"י שזח"ה נומר מ"ע ונדפסה בספרו של גידעמאן הנ"ל (צד 263) ולהיות כי הספר הנ"ל איננו מצוי ביד כל וגם כי התקנה הנ"ל תראה איך דאגו מורינו ומאורינו תמיד לאשר הנשים ולשלומן אמרתי להביאה פה בשלמות: תקנת ר"ת על הנשים שלא תתעגנה ולא יניחום בעליהם על לא דבר. קול שועת בת עמי ממרחק שמענו ויגיעו אמות הספים מקול הקורא אנחנו לעירי הלאן שבפאריז ועל רבותינו שברומא (נ"ל שברומרו הגהת שזח"ה) תלינו לוארותינו להסכים עמנו לגדור פרץ לייסר העקוב אם יסכימו לגזרתינו גזרתינו קיימת גזרנו בהסכמת אגרת אחת המובאה מדרום על כל בן ישראל שלא יניח את אשתו שלא מדעתה בעדים נאמנים יותר משמנה עשר חדש כי אם עפ"י ב"ד העיר הקרובה, ואלו שמנה עשר חדש לא נתננו אלא ליוצא להשתכר מתוך הדחק ויש שלום ביניהם. ולא יהא האדם רשאי להיות שלא מדעת אשתו אם לא בהתרת שבעה מטובי העיר אשר תבא לעקתם והם יתירו לאיש כפי הנולד וכפי צורך השעה לצורך האשה לגבות חובותיו ולצורך לימוד וכתיבה והסחורה כדי לפרנס אשתו ובניו ובחזרתו צריך להיות עמה ששה חדשים אבל מתוך מריבה ולב רע לא יניחנה כי אם על פי ב"ד. ועוד גזרנו שישלח האדם לביתו ולבניו די מחסורם לפי השגת ידו מדי ששה חדשים ולפרוע ע"פ ב"ד מה שלא לצורך פרנסה ולתלמוד תורה כאשר פירשו רבותינו בכתובות, ואם יש לו יניח להם סיפוק הראוי להם בפני עדים כשרים. וגזרנו על האדם שלא יעריס לצאת אם אין דעתו שלמה לאשתו ועל איחורו שלא יתעכב יותר מששה חדשים אחר הזמנת הקלינים שבעירה או בעיר הסמוכה לה ואשר לא יקיים גזירה זו בארור ובאלה ולא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו. וגזרה זו נתקנה בספר תורה בתרי"ג מצות אם יסכימו רבותינו שברומא (נ"ל שברומרו) ואשר יתקנו יהיה מתוקן, וכתב ר"ת הגזרה הגונה וגזרת קדמונים היא ואנו מסכימים אחריה תמיד על פי רבותינו שבצרפת כי גדול השלום יעקב בר מאיר. [14]) כי התעסקו אז הנשים במסחר ובפרט בעניני הלואה נראה מהתגלגלות החסיד הנ"ל שלמד את בנותיו כתיבה. וכן נלמד מדברי הראב"ן סי' קט"ו: וכ"ש בזה"ז שהנשים אפוטרופיות וחנווניות נושאות ונותנות לוות ומלוות ופורעות ונפקדות ומפקידות.

אז למצוה גדולה להספיק ספרים ללומדים, עד כי יסופר מחסיד אחד שהיה מקבץ מעיר לעיר לצדקה והיה משכיר סופר מאותם פשיטים לכתוב לו פירושים ופשטים וחידושים והוספות לזכות בהם את הרבים[15]) והנה בדבר הזה נתעלו הנשים על האנשים. אשה צדקת אחת היתה לה בעל רע עין שלא היה חפץ לקנות ספרים והשתמשה בתחבולות שונות והכריחה אותו לקנות ספרים וכאשר קבל עליה הבעל לחכם אמר לו לכך תהיה ברוכה שכופה אותך למצוה[16]) עוד אשה אחרת נתן לה בעלה זקוק שתקנה בו מאכל והיא בקשה מאתו כי יתן לה רשות לקנות בעד הזקוק ספר או לשכור סופר שיכתוב לה ספר להשאיל ללומדים[17]). כן נראה גם את פעולת הנשים על התפשטות הלמוד בקרב בני ישראל.

אבל אם בכלל חזון נשים מלומדות עבריות בלתי נפרץ בימים ההם מצאנו גם יוצאות מן הכלל ובפרט בין נשי הגדולים ובנותיהם. וחוץ מזה הועילו הנשים להפצת התורה במשכנות יעקב עוד במקצוע אחר ה"ה בידען היטב את מנהגי ישראל בעניני דת ודין, עד כי רבנים וגדולים שאלו מפיהן תורה כשנסתפקו בדבר ואמרו עליהן כי אם אינן נביאות בנות נביאים וגדולי הדור הן ויש לסמוך על מנהגן[18]) ונביא פה איזה דוגמאות.

בספרי הלכות מובאים ראיות וסתירות בעניני או"ה ממנהגי חיליט אחות רש"י[19]) מרים בת בתו של רש"י ומרים אשת ר"ת[20]). חנה אחותו של ר"ת ומרת ביליט אחותו של ר' יצחק בר מנחם הורו לבנות עיריהן דינים שונים במצות נשים[21]). הר"י מביא היתר מר"ת לפי מה ששמע מפי הנשים[22]). רבינו יהודה סיר ליאון הורה לאשתו לעשות ציציות[23]). דולצי אשת ר' אליעזר מגרמיזא, אשר נהרגה אח"כ ע"י אנשי חיל, ידעה דינים מאו"ה, למדה את חברותיה את סדר התפלות וכהבה בעצמה יותר מארבעים ס"ת[24]). הראבי"ה מביא עדות ע"ד איזה מנהג מדודתו אשת ר' שמואל בר נטרונאי[25]). רבי שמואל מפליז"א מביא דינים מחמיו ה"ר אברהם בן רבי חיים בשם חמותו[26]) ור"ח בן הר"י מווינא בעל אור זרוע מביא גם הוא מנהגים של חמיו בשם זוגהו וחמותו[27]). בנותיו של ה"ר אברהם מאורליינש חמיו של ר' יהודה זמנו לעצמן ע"פ אביהן[28]) ובגרמיזא

רצ"ע תשובות מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב סי' כ"ז): וזקני פסק בזה"ז כיון שרגילות הנשים נושא ונותן וכו'. ובתשובות ר"ח אור זרוע (סי' ר"ג): ועוד טען ראובן גוי אחד בא לביתי ובקש מזוגתי להלוות מעות ועכשיו זוגתי שכוש עם אותו הגוי. ולא אחת ושתים אירע כי עמדו הנשים בראש בית מסחר ובפרט בתי מלוה (ברלינער לד 7) וכן יקונן הר"א מגרמיזא על אשתו דעלצי כי פרנסה אותו ואת בניו (צונץ בספרו הנ"ל לד 172). [15]) ספר חסידים סי' תתע"ט. [16]) שם סי' תתע"ז. [17]) שם סי' תתע"ה. [18]) סמ"ק כ"י וויען מובא מגידעמאן (לד 232). [19]) צונץ בספרו הנ"ל 172. [20]) תשובות מיימוניות הלכות מאכלות אסורות סי' ה'. [21]) חנה אחותו של רבינו יעקב היתה מרגלת הנשים שלא לברך כ"א בגמר הדלקת נר השני (ס' האסופות כ"י מובא באוצר נחמד ח"ב לד י'); מרת בילעט אחותו של ר' יצחק בר מנחם הכהן הגיה משמו את בנות עירה לחטוט שיניהן (ר"ל קודם הטבילה) (ס' האסופות הנ"ל בשם תשובות רש"י, מובא באוצר נחמד שם. אור זרוע ח"א דף מ"ט ע"ב). [22]) תוס' שבת קי"א ב' ד"ה האי. [23]) סמ"ג ח"ב מלוה כ"ו בכלל נהגו הנשים באשכנז לטוות ציצית (מרדכי הלכות ציצית). [24]) צונץ שם. [25]) גידעמאן בספרו הנ"ל 232 בשם ס' האסופות. [26]) וחמותי ז"ל אמרה לי בשם מורי חמי ה"ר אברהם בן רבינו חיים שהיה נוהג איסור בדבר (אור זרוע ח"ב דף נט א). [27]) וזוגתי אומרת כי אביה הגדול לסוף ימיו הזהיר לבני ביתו לשמור בלכעס (תשובות ר"ח אור זרוע סי' קמ"ו). וחמותי ז"ל הגידה לי שרבינו אבא מארי זצ"ל היה רגיל וכו' (שם סי' קא). [28]) מרדכי

)(

היתה אשה אחת מרת אוראניה בת החכר ר' אברהם (נפטרה ו' אדר ה"א ל"ה) שהיתה משוררת בפיוטים בקול זמרה לנשים [29].

אבל בכ"ז לא להצטיין על שדה התורה והחכמה היתה אז תעודת האשה כ"א למלא חובתה בתור עקרת הבית, אשה טובה ואם רחמניה. כי אז בהיות בני עמנו נענים ונרדפים תמיד מצא לו כל איש מנוחה בפנימית ביתו בהשתעשעו את מיודעיו וב"ב. ולכן היתה ראש פנת דאגת האשה להמתיק את החיים המרורים של בעליהם בבואם הביתה מהרדיפות אשר סבלו בחוץ. ולכן בעת חנוך הבנות דאגו האבות כי תרכשנה להן מדות טובות ותמלאנה תעודתן כראוי. רבי אליעזר ב"ר שמואל הלוי ממגנצא יצוה בצוואתו לבנותיו כי תמצאינה את עילמן בבתיהן, כי לא תהיינה יצאניות ולא תעמדנה על הפתח לראות ולהראות לכל עובר ושב. כי מבקש הוא אשר לא תבטלנה הנשים ממלאכתן כי הבטלה מביאה לידי חטא, ולכן תהיינה טוות, תופרות ומבשלות, כי תהיינה בנותיו צנועות ושפלות רוח, כאשר היה הוא בכל ימי חלדו [30]. עפ"ז לא נתפלא אם בעת צרה חרפו הנשים למות נפשן ובכל מאדם הקריבו את חייהם על מזבח אהבת הדת והאום כמו שנראה משמות הקדושות שנהרגו בעת שמד [31]. ואף אותן שנאנסו יאמר עליהן כי היה לבם לגבוה כאשר הוכיח סופם על התחלתם ואסור לספר בגנותם ומצוה לספר בשבחן [32].

הנה כי כן הצניעות וטהרת המדות היתה לראש פנה ולקו המדה בחנוך הנערים בכלל והנערות בפרט. רבני הדור הזהירו כי לא יתערבו בנים ובנות ואף ילדים וילדות יהיו משחקים ברחובותיהם ילדים לבד וילדות לבד [33]. בעת חתונה או שמחה אחרת לא תהיינה נשים יושבות בין האנשים [34] וחרם שמו שלא יהיו האנשים עם הנשים במחול והיו דורשים יד ליד לא ינקה רע [35]. ובכלל הזהירו כי לא יסתכל אדם באשה אפילו היא מכוערת ולא בבגדי צבע אשה [36]. באופן כזה מיד בימי הנערות נחקק בלב האשה רוממות טהרת המין והרושם הזה לא הרפה אותן עד ימי זקנה ושיבה. ולא נשכח כי בעת ההיא היתה צניעות האשה בעיני העמים למשחק ולדבר קטן נחשב לחלל את כבודה ולכן הוכרחו בנות ישראל להשתמש בהתחבולות שונות למען שמור את כבודן, בפרט בעת מלחמה ומצור או כאשר הלכו בדרך [37] עד כי התירו להן ללבוש אז מלבוש אנשים [38] ואף ללבוש בגדי כומרת או מלבוש נכרית ולומר שהיא מבנות העמים [39]. אסון גדול נחשב למשפחה אם אשה אחת ממנה פרצה גדר הצניעות. מקרה אחד אשר קרה אז יראה לנו כבראי מוצק את טהרת המדות. אשה אחת הרה לזנונים וילדה ממזר מבן עם אחר, בעת אשר בעלה הרחיק נדוד למצא טרף לביתו, ואז בא אבי האשה לפני הרבנים לימלך בהם להורות לו אם מותר להרוג בתו לטובעה בנהר כדי לאבדה מן העולם. אבל הם לא רצו להתיר לו [40]. כל כך גברה הבשת עד כי חפץ האב להתאכזר על בת כואת ולא ידע רחם.

ברכות סי' קנב. [29]) מלבתה נדפסה בס' נפשות צדיקים להח' לעווינזאהן סי' ג' עמוד פ"ה ע"ש. [30]) ברלינער במ"ע יודישע פרעססע 1870 צד 90. [31]) גידעמאן בספרו הנ"ל 233. [32]) אור זרוע ח"א סי' תשמ"ז ועיין תשובות ר"ח אור זרוע סי' רכא. [33]) ס' חסידים סי' קסח. [34]) שם סי' שלג. [35]) כל בו סי' סו בשם מהר"ם מרוטנבורג. [36]) ס' חסידים סי' י"ח: [37]) כה יסופר בס' חסידים (סי' ר"א) מאשה אחת שהלכה בדרך עם בעלה ועשתה משער של חברתה זקן כדי שיהיו סבורים שהיא איש. [38]) ס' חסידים סי' ר'. [39]) שם סי' תש"ב. [40]) תשובות מהר"ם מרוטנבורג דפוס לבוב סי' ש"י; תשובות מיימוניות הלכות אישות סי' כ"ה.

)(

ע"פ כל האמור עד פה לא נתפלא אם חיו הבעל ואשהו בשלום ושלוה היתה בביתם. כי אף אם שדכו את הבנות בעודן קטנות בבכ"ז נמנעו להשיא נערה למי שאינו חפץ בה או היא אינה חפצה בו או להשיא אותה לזקן [41]) האנשים בבואם לארש אשה בחרו באשה בעלת מזג טוב ומדות טובות והעשר לא עור את עיניהם [42]) וגם האשה בחרה תמיד באיש יודע תורה מבעשיר ולכן נראה משפחות משפחות אשר לא פסקה תורה מביניהן כמו יוצאי חלצי רש"י ויוצאי חלצי ראב"ן וכדומה. ובכלל יעצו כי מוטב להתחתן בזרעו של גר שהם צנועים וגומלי חסדים ונעימים במשא ומתן מלהתחתן בזרע ישראל שאין בהם אלו המדות [43]). ולכן אף כי אופני ההשתדכות היו אז פשוטות, הבחור לא יצא במלחמה להלחם בעד אהובתו ולא התנפל על ארטין ומגדל למען הוציא משם את הבתולה אשר אליה תשתוקק נפשו, אבל בכ"ז חיו בנעימים בלי תחרות ואיבה ובכל לב ונפש אהב הבעל את אשתו ויכבדה וכן גם האשה את בעלה. ומדת יצחק היתה להם לקו: ויביאה יצחק האהלה — ויאהבה (בראשית כ"ד ס"ז [44]).

עד כמה גדול היה כבוד האשה וכבוד הזווג יראו לנו כמה דוגמאות מספרי הלכה ומוסר שנתחברו בעתים האלו: מי שנהרג על יחוד השם ועל קידוש השם לא תנשא אשתו עולמית [45]). שכשמתה אשתו של רבינו רבי יצחק ברבי יהודה צוה לבנו רבי יהודה לילך יחף אחריה לבית הקברות [46]). אדם שנפטר אשתו לא יתכן שישא אשה אחרת כל זמן ששומע מרבים שמזכירים המתה ומצירים עליה [47]) ובכלל אמרו כי אשת נעורים החביבה אינה נשכחת מלב לעולם [48]). אם כה כבדו את הנשים במותן מה גם בעת חייהן. אחד מגדולי ישראל בימים ההם, ה"ה מהר"ם מרוטנבורג יאמר: „כל בן ברית חייב לכבד את אשתו יותר מגופו עולה עמו ואינה יורדת עמו בעולת בעל כתיב בעלייתו ולא בירידתו לחיים נתנה ולא לצער" [49]) ותלמידו הרא"ש יצוה בצוואתו (ליום ששי): „אל הכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלי איחור. אל תבזה אשתך וכבד אותה ותסיר אותה מן החטא". גם ר"א ב"ר שמואל הנ"ל יאמר כי תתננה הנשים יקר לבעליהן ותסורנה למשמעתן אבל גם האנשים יכבדו את הנשים יותר מכל. וכל כך גדול כבודן עד כי פסקו להלכה שלא יהיה דרך הנשים לטחון ולכבס [50]). ולא זאת לבד אבל אף מי שיש לו אשה רעה יסבול יקבל ברצון ויקבל בשמחה ולא יראה פני גיהנם [51]).

בכבל האזהרות אשר נמצא פה לכבד את אשתו עוד יותר נמצא אזהרות שלא להכות את אשתו [52]). ואחרי אשר נמצאו איזה בני בליעל אשר הרשו לעצמם להרים יד על נשותיהם נתאספו יחד גדולי הדור ותקנו תקנות לעמוד לימין הנעלבות [53]) והרשב"ם

---

41) ס' חסידים סי' שע"ט. 42) שם סי' שע"ה. 43) שם סי' שע"ז. 44) ברלינער בספרו הנ"ל צד 29. 45) תשובות ר"ח אור זרוע סי' יד. 46) ראב"ן דף פד א'. 47) ס' חסידים סי' תרס"ג. 48) תשב"ץ סי' תמג; 49) תשובות מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' פא. 50) ספר אגודה קיא א' בשם ספר חכמה. 51) שם פה ב' בשם בעל הרוקח. 52) והמכה את אשתו מקובלני שיש יותר להחמיר בו מבמכה את חבירו דבחבירו אינו חייב בכבודו ובאשתו חייב בכבודה ולכך עמים אחרים בכך. אבל חלילה וחלילה לשום בן ברית מעשות זאת והעושה יש להחרימו ולנדותו ולהלקותו ולענשו בכל מיני נדוי (מהר"ם מרוטנבורג בתשובה הנ"ל) בעל המכה את אשתו שהתירו בו הגדולים מאד והומרים שעובר על לאו דלא יוסיף. ולכן יבטיחנה בהבטחות שלא יכנה עוד ואם אינו רוצה להבטיחה יוציא ויתן כתובה (אגודה קכא ב). 53) גם התקנה הנ"ל במלאה בכ"י שזח"ה הנ"ל ומשם נדפסה בספרו של גידעמאן (צד 263) וז"ל: קול שועת בנות

פסק כי מי שמתה אשתו מתוך קטטה אין בעלה יורשה [54].

וכן מוצאים אנחנו ממין זה בספר הוצאת הח' מיללער. **תשובת חכמי צרפת ולותיר** (וויען תרמ"א) סי' מ'.

ראובן ושמעון באו לדין לפני רבינו שלמה, אשתו צועקת על שגירשה מביתו ואינו נוהג עמה דת יהודית והוא אומר כדין גרשתיך דאין לך עלי אפי' כתובה שמקח טעות לקחתי ביך והדברים נכרים שאת לוקה בצרעת וסימני צרעת נהגו ביך חוטם וסתם פנים פורחות בשחין וקודם נשואין היית מרגשת בעצמך מחולי זה ממשפחתיך יש מהם שחלו בחולי זה ואני בשעה שכנסתיך לא הייתי מכיר במומי סתר שביך והיא אומרת לא כי שלמה נכנסתי לחופה ועל שאתה אומר סימני צרעת נראו בי לא יהיה הדבר ולא יבא כי גופי שלם אפס שני שומים עלו לה בפניה אחרי אשר גירשה מביתו מתוך צער וכעס ועל דבר זה העידו מקצת הקהל אשר כמה שנים עמדו עמו ולא שמעו בדבר כי בריאה נכנסה לחופה ואין אנו מכירין סימני צרעת. ועל דברי ריבות האלה השיב הרב תשובה זו. הנני דורש בשלום החתומים בשאלה אחרי אשר לא הוכר באשה מום בבית אביה ומשנכנסה לרשותו נולדו בה אין לו עליה טענת מומים והראה האיש מעשהו לרעה והראה עצמו שאינו מזרעו של אברהם אבינו שדרכו לרחם על הבריות וכל שכן על שארו אשר באה אתו בברית שאלו נתן לב לקרבה כאשר נתן לב לרחקה היה נמשך חנה עליו שכן אמרו רבותינו חן מקום על יושביו ואפי' הוא מקולקל במים רעים והארץ משכלת וכן חן אשה על בעלה ואשרהו אם זכה לזכות בה ולקנות בה חיי העולם הבא שאף בכופרי הקב"ה ראינו הרבה שאין מרחקין נשותיהן מתכוונים לחסד לאומים חטאת וכן הנשים לבעליהן וזה הקשית בבית אבינו שבשמים כאשר העיד בינו ובין אשת נעוריו משפט ודין עליו לנהוג בה כמנהג בנות ישראל ואם אינו מקרבה ברחמים ובכבוד יגרשנה ויתן לה כל כתובתה *).

עמינו ממרחק נשמע על אודות בני ישראל המרימים זרועותיהם להכות נשותיהם ומי השליט האיש בענין הזה להכות אשתו שלא הוא מוזהר ועומד שלא להכות שום נפש מישראל וגם ר"י השיב בתשובה כי מג' רברבי (הא' גידעמאן יגיה פה מגדולי רברבי והוא ללא צורך ופירושו משלשה רברבי שיזכרו מיד) ואינון רבינו שמואל ור"ת ור"י אחינו בני רבינו מאיר שמיע ליה שהמכה אשתו כמכה אחר, והנה שמענו כי יש מבנות ישראל צועקות על זה ואין נענות תוך קהלות ולכן גזרנו בתקף גזרה ואלה על כל איש מישראל ליכנס בחרם לבקשת אשתו או לבקשת אחד מקרוביה הפסולים לה להעיד שלא להכות אשתו דרך כעס או דרך רשע או דרך בזיון כי כן לא יעשה בישראל. ואם ח"ו יש שרש פורה ראש ולענה אשר ימרה את פינו לבלתי היות ירא וחרד לזה הודענו לב"ד של אותו מקום שתבא שם צעקת האשה או צעקת קרוביה לפסוק לה מזונות לפי כבודה לפי מנהג בנות המקום אשר היא דרה שמה לפי ערכה ויפסקו לה מזונות כאלו הפליג בעלה ממנה והלך בדרך רחוקה, ואם יסכימו רבותינו הגדולים אשר בארץ לגזרתנו גזרתנו קיימת ויקום דבר ושלום נאום פרץ בן הר"ר אליהו זללה"ה.

[54]) רשב"ם ב"ב קכ"ו ב' ד"ה ירושת הבעל

---

*) הערת המו"ל ר' הכהן יואל מיללער:

השאלה הובאה לפני רש"י היא במהר"ם תשו' סי' תתנ"ג ושם התשובה מתחלת: נראה שאין לו עליה טענת מומין ואם אינו רוצה לקרבה יגרשנה ויתן לה כתובה, ומה שכתוב לפנינו חסר שם, אכן שם התשובה באריכות האיך יסדר לה אם אין לו לשלם כתובתה, וזה חסר לפנינו ושתי התשובות אחת הנה ושם חתום שלמה בר יצחק.

באחרית דברינו עוד עלינו להטיף מלים אחדים ע"ד שעשועי הנשים ותכשיטיהן. כל נדמה כי בכל הפרישות ששררה אז במשכנות יעקב היו הנשים כנזירות, להנשים היו שעשועי שחוק מיוחדים בפרט בימי שבת ומועד, אז נתאספו יחד ושחקו באגוזים, והתירו להן את הדבר בשבת [55]). בר"ח אשר בו בטלו הנשים ממלאכתן ולבשו בגדי שבת שחקו בבצים [56]). כן אהבו הנשים אז, אם גם היו כלואות ברבע מיוחד ואם גם לא רצו לצודד לב הזכרים בקסם יפין, להתקשט בתכשיטים שונים ובבגדים יקרים. החתן נתן לרעיתו חגורה מצופה בזהב, צעיפים ורדידים [57]) וכבתולות כנשואות אהבו להתקשט בכל מיני פאר [58]). הדבר הזה יראנו מצד אחד את הכבוד אשר רחש לב הבעלים לנשיהן, כי לא נמנעו לפזר בעדן כסף ורק למען מלא את חפצן. ומצד אחר נראה, כי בכל החליפות והתמורות שמשתנים העתים ישנם תכונות מיוחדות אצל כל עם ואצל כל מין אשר לא תתחלפנה לעולמים. מאז אהבו בנות חוה לעדות עדי וללבוש לבושי מכלול תאותם זאת לא סרה מהם בכל המקומות ובכל הארצות, בכל העתים ובכל הזמנים!

שמואל אברהם פאזנאנסקי.

דקדוקי תורה.

א) מאמר ו„הוא פלא" מהג' דק"ק פאניוויעז צד 9 הקשה שם קושיא חמורה על התוס' דנזיר (דף ל). שכתבו שם נגד תוספתא מפורשת יעו"ש — *) כבר קדמו בקושיא זו הרב המחבר שו"ת „ראשית-בכורים" מהג' ר' בצלאל מווילנא צד 122 בהגה"ה שהביא את בשם אחיו הרה"ג ר' שלמה הכהן יעו"ש — ובכלל יש להעיר בזה את אזן המקשים האומרים כי נעלם מהתוס' התוספתא ובאמת הביאו הם בעצמם התוספתא ההיא בקצרה בדף כח ע"ב) ד"ה „ואין-האשה" יעו"ש שמשם יש הוכחה כי הם ידעו מהתוספתא ובכ"ז מטו מדבריה יעו"ש היטב ומהתימה על המקשים איך לא הרגישו כי התוספתא היתה ודעת ומפורסמת לבעלי התוספות כנ"ל ויש להאריך בזה ואכהמ"ל.

ב) שם צד 70 יפשוט ה' יצחק הורוויץ במאמרו „מלתא-דתמיה" את הוראת המלה מגלחי מעות" המובא בס' חסידים סי' תתרע"ג יעו"ש ויעוין מה שהעיר ע"ז ה"ש בהערה — והנני להביא סמיכות להשערתו מזה שגזר רבינו גרשום מאוה"ג חרם שלא עשו שקרנות ולא גלוח מעות כנמצא מפורש בבאר-הגולה ביו"ד סוף סימן של"ד בדין התקנות שתקן רבינו גרשום מאוה"ג וכבר ידוע כי כל תקנותיו היו לטובת הכלל וכן כי בראותו כי כמה הרפתקאות ועלילות-ברשע באו על הכלל מסיבת מעשי השולחנים שהיו חותכים סביבת המטבע מותר הכסף עמד ותקן התקנה הזאת להרחיק העם מזה

פסקי תוספות ב"ב סי' שכ"ד. [55]) תוס' עירובין קד א ד"ה ה"ג בקונטרס כן התירו להן לקלע אגוזים בשבת אע"פ שאסור משום בנין כדי שלא יתגנו על בעליהן (כל בו סי' ל"א דף כ"א ב'). [56]) ברליינר בספרו הנ"ל צד 11. [57]) שם צד 26. [58]) שם צד 28 39 38, ועיין בכל המקומות הנ"ל תמצא שם דברים נכבדים ע"ד מלבושי הנשים. וע"ע אור זרוע ח"ב סי' ע"ד מפתחות של כסף שנהגו הנשים לצאת בהם בשבת.

*) הגאון הנ"ל האריך ליישב אולם לא מצאנו לנחוץ לשים פילפולים שאינם להלכה בספרנו, ומבלי דעתו הדפסנו את הקושיא בשמו. המו"ל

)(

ולהסיר הדבה מעליהם — ועל השואל יש להתפלא מה ראה על ככה לשאול שאלתו בספר „חסידים" ולא ב„באר הגולה" הקודם לו בזמן ובמעלה ?

ג) צד 76 בהערות מהה"ג ר' מנחם מענדיל מליבאוויץ הערה א — עיי"ש מה שביאר הגמרא דשבת פרק כ"ב (דף קיח) הקשה להולמה והנה אגב דאתי לידן אומר בה ג"כ מלהא והוא כי ט"ס נפל בהמלה „כהן" והגרסא הנכונה הוא כמו שמובא בהקדמת רבינו ירוחם וז"ל: „יודע אני בעצמי שאיני כדאי *) (ולא כהן) ואם אמרו לי חברי עלה לדוכן הייתי עולה והוא טעות המגיה שלא ירד לסוף דעת המלה כדאי מה ענינה לדוכן ? ואשר ע"כ החליף אותה למלה אחרת ל„כהן" השייך היטב לדוכן, ולא ידע כי קלקל בזה כי באמת הוראת המלה דוכן פה איננה מוסב על המקום שהכהנים היו עומדים שם על דוכנם לברך את ישראל, כ"א הוראה אחרת יש לה פה כמש"כ הר"ב והתויו"ט במשניות לכלים פ"ז משנה ב' דדכון הוא לשון מקום כמו דוך-פלן וכ"כ הש"ש וכ"כ הרמב"ם שדכון ודוכן (דבספ"ג דמנחות) אחד הוא לפי שהמונתו תמונת הרוכן והיא האיצטבא עיי"ש. ועפ"י הגירסא הזאת יפורש היטב פשט הגמרא כי כוונת ר"י באמרו יודע אני שאינני כדאי לעלות לדוכן היינו שהמקום הקבוע ששמה עלו גדולי-הדור לדרוש ברבים ובכ"ז הייתי עולה ובזה יתורץ גם קושית התוס' ודו"ק —

ד) ירושלמי סוף פרק בתרא דסוטה יאמר משמת ר"א נגנז ספר החכמה כו' משמת ר"ג פסקו מעינות החכמה כו'. לכאורה יש לדקדק מדוע זה ולמה שנה סגנון הלשון ויבחר להם תוארים שונים ? ונראה לפרש עפ"י מה דאיתא בסוכה (כ"ח ע"א) וביומא (סו ע"ב) שר"א לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם וע"כ נאה לכנותו בשם ספר-חכמה המורה כי כל ידיעותיו כלם המה שאובים רק מפי ספרים וסופרים ולא מעצמו, משא"כ ר"ע שעליו נאמר בשבת (צז ע"א) בסוגיא דמקושש ג"ש לא גמר ונ"ב בשם הערוך פירוש לא גמר מרבו אלא דבר מעצמו יעו"ש ועפ"י הדברים האלה שפיר עביד שהמשילו למעין הנובע מים ממקורו — העצמי בלי שום עוזר וסומך ואין מים אלא תורה —

ה) בסה"ד סדר תנאים ואמוראים הוצאת ר' נ. משכיל-לאיתן צד 85 אות ב' בהערה מובא בשם הרה"ג ר' זיסל ראפפורט ממינסק כי נשמט מהסה"ד התנא ר' בנימין המובא בנדה ובכתובות יעו"ש — יש להוסיף ע"ז כי נזכר גם במנחות (עא ע"א) תניא ר' בנימין אומר וכו' יעו"ש —

ו) שם אות פ' הביא שם ציונים רבים מהתלמוד בבלי אשר שם הובא התנא פלימו ומהתימה שלא הזכיר גם מה שהובא בברכות (דף מא סוף ע"ב) יעו"ש פלימו אומר צריך להקדים ברית לתורה יעו"ש.

ז) בשאלתות דרא"ג פרשה בהר הובא פלוגתא בענין הרכבה ת"ק סבר כתלתין כדרא, ר"י סבר לתלתא כדרא, ור"י ור"ש סברי כב' שבתות כדרא וכו' יעו"ש ובש"ש נדחק הרבה בכוונת המלה כדרא וכן בהעמק שאלה להג' ר' נצי"ב נכנס בפרצות דחוקות ויאלה למצוא מקור לזה וכן בשו"ת חתם-סופר רפ"ד יעו"ש מה שהגיה כרבא תחת כדרא ור"ל דפליגי בשיעור פסיקת כח הנטיעה דכבר ידוע דאם לא קלטה בזמנה נאמר בטח שפסק כחה ושוב לא תקלוט והיינו דברי שאלתות לת"ק לתלתין יומא כרבא פסקה ר"ש פסקה לחלותית האילן ולר"י בתלתא יומין פסקה וכו' וממוצא דבריו נשכיל שבנטיעות

*) כנראה היתה הגירסא הזאת גם לעיני בעל דרך אבות, ראה בהכנסת הגדולה ח"א לד 180 סעיף ב'. המו"ל

)(

האילן צריך שיהא לחלוחית של מים בה וע"ז הולך סובב כל המחלוקת יעו"ש ויען כי לא מצא שרש להמלה כדרא שתהא פירושה לחלוחית ע"כ הוכרח להגיה הספרים ולכתוב „כרבא" תחת „כדרא" ואמנם בעיקר הדבר שיגע למצוא מקור להמלה „כדרא" בהוראת לחלוחית איננו היחיד ועיין בהגהת הרש"ש בפסחים (נו ע"א) בסיגיא דמרכיבין דקלים דאמרינן שם היכי עבדי? אמר ר"י מייתי אסא דרא כו' יעו"ש ופרש"י ע"ז הדס-לח. וע"ז נדחק הרש"ש הרבה ויטייל ארוכות וקצרות למצוא מקור לתיבת דרא שתורה על לחלוחית יעו"ש ואחרי כל עטלו העלה חרס בידו ואני הצלחתי בעזה"י למציא מקור נאמן לזה מסוכה (ל"ה ע"א) דאמרינן שם „אין הדר אלא אידור שכן קורין בלשון יוני למים הידור" יעו"ש. ועיין ב„מוסדי-ארץ" להח' שולמאנן בחלק ספרד צד 232 שהביא בהערה שבלשון באסקים קורין למים דרא יעו"ש הרי לנו שרש שהדר הוראתו לח ולחנם ישבו על מדוכה זאת הרבה — ועתה נשוב לענינינו ולפרש עפ"ז את השאלתות כפירוש החתם-סופר העולה יפה ומתקבל על הלב אך לבלי להגיה הספרים והוא דכ"ע מודים שהאילן צריך לקליטה שיהא בו כח לחלוחית המים ובזה פליגא אם יש בו כח בהאילן עד שיוכל למשוך הקליטה אם במשך שלשה ימים או בב' שבועות או בשלשים יום ולכן אמר כל אחד כדרא ר"ל כפי כח הלחלוחית של האילן וד"ל —

ח) על הכתוב: כאבן מים יתחבאו ופני תהום יתלכדו וגומר (איוב קפיטול לח פסוק לח) טעו רבים לפרשו כראוי ויעויין רש"י מצודת ציון ומצודת דוד ועוד, ולכן אחוה גם אני דעתי לבארו עפ"י מה דאיתא בנודע-ביהודה מהדורא-תנינא חלק א' לאו"ח שאלה נ"ז צד כ"א יעו"ש שהביא בשם חכמי הטבע שיש מיני אבנים שהיו בתחלתן מים הנגררים ובבטן הארץ כאשר סגר עליהם האדמה מכל צד מבלי הגיע להם אויר הטבעי הם נקפים ונקרשים ונהפכו ונעשו אבן ונקראים טראפף-שטיין וכו' עיי"ש וזהו כוונת הכתוב על האבנים ההמה שבשעה שנחבאו בקרקע רק אז נעשו אבנים ובראשונה הם מים וד"ל.

ט) מדי דברי בספר שו"ת „ראשית-בכורים" להג' ר' בצלאל הכהן מווילנא מצאתי להפיץ אור על מה שנסתפק שם (בדף סג ע"ב) אם חלת-חו"ל מותרת לכהן ערל שלא מל ומקור הספק הוא בתוס' חגיגה (דף ד' ע"ב) ד"ה דמרבה שנשאר שם בצ"ע יעו"ש. דהנה מצאתי בעזה"י בספר הראב"ן הלכות-חלה הובאו דבריו בקצרה בספר „רביד-הזהב" פרשה שלח על פסוק „מראשית": דחלת חו"ל מותרת לערל ומדסתם משמע אפילו אינו ערל שמתו אחיו מחמת מילה יעו"ש היטב הרי נראה מזה בעליל שדעת הראב"ן שנמנה בין גדולי הפוסקים הוא להתיר חלת חו"ל לערל יעו"ש.

י) במס' כלים פרק כ"ג משנה ד' אמרינן „כסא של כלה. אמר ר"י אין בהם משום מושב כו' עיי"ש ועיין תוי"ט שנדחק בזה וכתב דלא איתפרש מאי טעמא אין בהם משום מושב ובתפארת-ישראל כתב ע"ז הטעם משום דישיבת כלה אינה לנוח רק לכבוד כנ"ל יעו"ש — ולפלא שכתב זאת מעצמו ולא הזכיר שכבר פירש זאת הרא"ש להדיא בפירושו למשנה במסכתא כלים עיי"ש. וליתר באור י"ל שהעתיק ענין „כסא של כלה" המובא בזה עפ"י מה דמבואר בסנהדרין (לח ע"א) דאמרינן שם רבב"ח רמי כתיב על גפי וכתיב על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא יעו"ש בתוס' ובפסקי-תוס' אות צ"ז וז"ל: קודם שנזדווגה חוה היה אדם יחידי ומשנזדווגה ישבו יחד על כסא ומכאן ראיה שמשיבין חתן וכלה על כסא. וזה כוונת המשנה שפירשו על כסא של כלה" שמושיבין אותה לכבוד עליה כנ"ל. ומשום הכי נקרא הכסא ע"ש של הכלה ולא ע"ש החתן יען כי מוצאה הוא מחוה בעת שהיתה "כלה" כנ"ל —

יא) בעירובין (דף יג ע"ב) תנא לא ר' מאיר שמו אלא ר' נהוראי שמו ולמה נקרא שמו ר"מ שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה כו'.— ויש להבין למה הוצרך לשנות

משום זה את שמו לר"מ הלא גם שם „נהוראי" יורה על נהורא ואור שהאיר בחכמתו? ונראה כי כוונה מסותרת יש בדבריהם אלו כפי מה שהביא הג' הנשגב רצ"ה חיות זצ"ל בהגהותיו לסוטה (כ). שכתב שם בד' דברים מצאנו בהורתו של ר"מ ששנה איזה תיבות בתורה והם לפי מה שהובאו במדרש בתורתו של ר"מ מצאו והנה טוב מאד זה מות וגם בכתנות עור כתב אור באלף ועל פסוק ובני דן חושים כתב ובן דן חושים בלא יו"ד ובכתוב משא דומה כתב משא רומא עיי"ש היוצא לנו מדברינו כי בד' אותיות מ. א. י. ר. שנה בתורתו כנ"ל ועד"ז אמרינן למה נקרא שמו ר' מאיר שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה ר"ל באלו הד' אותיות מאיר הורה דרך חדש על שמי ההלכות.

יב) בפני יהושע למסכתא ר"ה (דף כג ע"ב) תוס' ד"ה „כמה" יאמר: ימים רבים חפשתי ולא מצאתי מבואר דירושלים היה באמצע א"י וכו' יעו"ש — ואני מצאתי בעזה"י מפורש זאת בזהר פרשה תרומה (דף קנז) וז"ל: ארעא קדישא אמצעיתא דעלמא, ובאמצעיתא דארעא קדישא איהו ירושלים יעו"ש. וכן במדרש תנחומא פ' קדושים על פסוק כי תבוא אל הארץ יאמר: א"י יושבת באמצעיתו של עולם וירושלים באמצעיתה של א"י יעו"ש —

יג) בשו"ת חתם-סופר לאר"ח תשובה פ"ט טייל ארוכות וקצרות לבאר כל השטות בסוגיא דעירובין דאמרינן שם חיישינן שמא יעלה הים שרטון וישא ויתן בנידון העיירות הסמוכות לנהרות הנקרשות בימי הסתיו אם אז מבטלינן המחיצה עי"ז יעו"ש מה שכתב בשם שו"ת „כנסת-יחזקאל" וז"ל: ועוד קרח הוא דבר הניטל בשבת דמותר לשבר הקרח כדי ליטול המים מתחתית יעו"ש היטב. וכן הביא בשם ספר „אבן-העוזר" שהוכיח בראיה ברורה דקרח דיינינן כמים לענין טומאה ומכ"ש לעניז מחיצה יעו"ש — ולפלא על אשר לא זכר את דברי הרמב"ם בחדושיו שבסוף התשובות פרק י"ו וז"ל: שמא יעלה הים שרטון יש מפרשים תול ואבנים שיתילדו על שפת הים, ויש מפרשים שהים בימי-הקור יקרש ויהיה כזכוכית ויהלכו עליו עיי"ש הרי מפורש יוצא מפי רמב"ם דכשיקרש המים בימי הקור הרי זה מבטל המחיצתא —

יד) בירושלמי סוטה סוף פ"א אמרינן בעת פטירתו של יעקב אבינו כו' ומה חסד עשו עמו ר"א אומר אזריהם התירו וכו' יעו"ש — והנה דברי הירושלמי הללו הם כספר החתום. ונ"ל שפרשו עפ"י מה שאיתא במס' שבת (דף ט' ע"ב) ר"ח אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו ופרש"י בני בבל היו חוגרין עצמם בחזקה עיי"ש ועיין מה שהעיר ע"ז הג' ר"ע איגר בגליון-הש"ס שמצינו כן ביחזקאל כ"ג ט"ו שנשא מדברותיו על בבל „חגור אזור במתניהם" עיי"ש. ועיין מה שכתב הר"ן שם בשבת פרק „במה אשה" בסוגיא דאמרינן קמרא- שרי. שמנהג משמשי מלכי פרס היה לחגור אזור במתניהם וכן נזכר בספר הערוך בשם ר"ש גאון וזה שאמר הכתוב מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם כלומר כשהשם יתעלה מפתח מוסר המלכים ומוסר עולם ששמו על אחרים ויאזור להם אזור במתניהם יעו"ש —

וממוצא הדברים נבין שהמנהג היה בפרס שיחגרו אזור במתניהם לאות עבדות וזהו באור הכתוב על הבבליים חגור אזור במתניהם ר"ל שהיו משועבדים וע"כ היו חגורים האזור הלז לסימן הכנעה. ואפשר לאמר שהמנהג הזה היה חזון נפרץ גם בין מלכי-קדם ובין גדולי הדור ההוא שאלה המשכימים לפתחם היו מחויבים לחגור אזור במתניהם לסימן שהם כפופים להם כנ"ל. ועפ"ז נפרש גם את הירושלמי הנוכחי שבזמן שהיה יעקב אבינו חי וקים וכל השרים וחורי-הארץ היו באים לשחר פניו ולהפיק רצון ממנו נהגו לאזור

X

אזור במתניהם לאות שפלות ויראת הכבוד אמנם אחרי פטירתו מן העולם הראו לו הכבוד שירחש לבם אליו בזה שהפכו מעשיהם ויתירו האזור ממתניהם להראות לדעת שכעת נטל הרוממות והורם העטרה מעל ראשם ובזה יובנו היטב דברי הירושלמי חסרי ההבנה ויהיו כראי-מוצקים.

יהודא מעשיל הכהן החוב"ק באריסאוו.

תקנות חכמים.

א.

אין נכונה בפי האומרים כי לא נתקנו תקנות חכמים בלתי אם לצרף בהן את הבריות, כי אינן אלא גזרות וכי אין להן כל סבה הגיונית מוצאת, לא זאת! כל תקנה ותקנה מתקנות חכמים יסודתה בתקון החיים העתיים או באיזו מקרים תולדיים אשר מהם יצא רוח התנועה וההתעוררות (אימפולס) ליציאת התקנות לפעולות, ואשר העירו עליהן את כחם אם בדרך ישרה או דרך עקלתון (אינדירעקט). ורק ברבות הימים נשכחו הסבות ונראו התולדות כדברים שאין בהם רוח הגיון ודעת. — וכבר הרבו חכמי התורה שבעל פה לשאת ולתת בטעמי התקנות הקדמוניות; ואולם ברוב הענינים לא יחקרו האמוראים ולא ידרשו אחרי יסוד הדברים כי אם יחתרו ויבקשו למצא להם אחיזה ומשענה. ואמנם הבדל גדול יש בין נתינת טעם לדבר ובין המחקר והמדרש אחרי הסבות אשר הסבו בו. ויש אשר טעמים רבים גם יחד לא ישיבו על השאלה מה הועילו החכמים בתקנתם? ובדברים כאלה ישנה לפני הבקרת קרקע-בתולה לעבדה ולשמרה.

ב.

אחת מן התקנות הנפלאות והמוזרות אשר בתורה שבעל פה היא התקנה אשר התקינו באושא המבזבז אל יבזבז יותר מחומש; ומעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש ולא הניח לו חברו ומנו? ר' ישבב; ואמרי לה: ר' ישבב ולא הניח לו חברו. ומנו? ר' עקיבא (כתובות נ, א; ערכין כח, א). — התקנה הזאת נפלאת היא עד מאד, מה ראו חכמי אושא לתקן כזאת בישראל, מה הגיע אליהם ומה היא הסבה אשר המריצה אותם לזה? אם נפרץ החזיון בימים ההם לחזות בני אדם מפזרים את כל אשר להם ובעצמם הם מחזרים על הפתחים, עד שבאו אנשי אושא לעצור בעד הרעה? אף גם על מה זה אסרו אסר לתת צדקה יותר מחומש ועל מה זה הניא ר' ישבב את חברו או ר' עקיבא את חברו מלבצע את מחשבתו הטובה אשר יזם לעשות? ובאמת יתנוססו במספר מפקד חכמי התורה שבעל פה אנשי מעשה רבים אשר פזרו ונתנו לעניים בעוד אשר בביתם לא היה לחם ושמלה (יעוין תענית דף כד ע"א); ואמרו: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה צריך לתת צדקה (גטין ז, ב). — והנה הד"ר אברהם שמיעדעל הואיל באר את התקנה הזאת (בהשחר לשנת תרל"ט צד 460) לאמר, שכוננה כנגד העוואנ-געליסטים, אלה שאמרו: כל הרוצה להיות צדיק יפזר כל אשר לו לעניים. אולם גם זה לא יתכן, לאמר כי חכמי הפרושים יבאו לתקן תקנה בשל איזה פתגם הגדיי אשר לא הרבה להראות פעולתו בעולם המעשה, אשר יצא מפי אלה שכבר נפרדו מעל מחנה ישראל! ואמנם — על דעתי — שרש דבר נמצא בתקנה הזאת הוא כנגד מפלגת

האיסיים אשר רחבה ונסבה בימים ההם בישראל, כי הנה על כל הבא בברית האיסיים היה למסור את כל רכושו לאוצר החברה וממנו מצאו כל החברים כלכלתם בעשיר כעני בשוה כנודע. ואף כי האיסיים הרבו להגות בתורה ויעזרו הרבה להפצת היהדות בלאמים וגם במצות המעשה הרבו לדקדק*) — בכל זאת לא היתה דעת הפרושים נוחה מהם, והרבה נפלגו באמונות ודעות, וכנגד האיסיים האלה חקקו חק באושא לבלי בזבז יותר מחמש — למען לא יכו מנהגיהם, הליכות חייהם ודעותיהם שרש בעם, ועל כן לא נתן גם המוחה להמבזבז להפיק זממו.

על פי הדברים האלה יש יד להכריע כי ר' עקיבא היה המוחה ור' ישבב המבזבז באשר כן היתה דרך ר' עקיבא בכל מקום להתיצב כנגד דעות מנגדי הפרושים ולדבר כנגדן קשה, כדרך שאמר: הקורא בספרים החיצונים אין לו חלק לעולם הבא (סנהדרין פ"י מ"א; ויעוין במאמרי ב„כנסת הגדולה" ספר ראשון צד 75); וכן כל המנענע קולו בשיר השירים ועושה אותו כמין זמר אין לו חלק לעולם הבא (תוספתא סנהדרין פי"ב), וכן: לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים (ידים פ"ג מ"ה), והכונה להוציא מלב בעלי הפשט ועוד ועוד.

ג.

אחת מתשע התקנות אשר התקין רבן יוחנן בן זכאי הוא — כי אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהם לדוכן (ר"ה לא ב). והנה האמוראים נשאו ונתנו בטעם התקנה הזאת, רבנן אמרי: מאי טעמא לאו משום כבוד צבור אמר רב אשי: לא! שמא נפסקה לו רצועה בסנדלו והדר אזיל למקטריה ואמרי: בן גרושה או חלוצה הוא" (סוטה מ, א). ואולם הטעמים האלה נראה כי אף האומרים לא אמרום בלתי אם בתור דחוים בלבד (יעו"ש). — ולדעתי מתאמת התקנה הזאת עם יתר התקנות אשר התקין רבן יוחנן בן זכאי אחרי החורבן ביחס בית המקדש לגבולים (יעוין במשנה ר"ה שם). והנה לבית המקדש לא נכנס אדם במנעליו שעל גבי רגליו (ברכות נד, א), כי אצל בני הקדם נחשבה שליפת המנעלים להדרת כבוד ולחרדת קדש (והטעם — באשר בפני המנעלים דבוק אבק), וככל החזיון אשר נראה אצל משה, לאמר: „של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא" (שמות ג, ה), ואצל יהושע — של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא" (יהושע ה, טו). ואמנם הצדוקים אשר לא העריצו את קדושת בית עולמים הרבה, נהגו מנהג זה גם בבתי הכנסת אף לאחר החורבן, והוא שאמרו: האומר: איני עובר לפני התבה בצבועים (אלא בלבנים ככהנים במקדש) אף בלבנים לא יעבור; בסנדל איני עובר — אף יחף לא יעבור" (מגלה כד, ב), והוא מפני דרך הצדוקים (וכמ"ש בתלמוד שם). אולם בנשיאת כפים התקין רבן יוחנן לעבור יחף באשר קדושה יתרה חופפת על הכהנים הנושאים כפיהם, כמ"ש המסתכל בשלשה דברים — עיניו כהות: בקשת, בנשיא ובכהנים, (חגיגה טז, א); וכן אמרו: כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו (מגלה כד, ב); וטעם הדבר הוא מפני השראת השכינה, כפי הנראה מן הענין. (ובירושלמי אמר ר' חגיי כלום אמרו „אין משתכלין"

*) האיסיים לא היו מטלטלים בשבת כל כלי ממקום למקום (ספר יוחסין מאמר ה'); והוא מעין מה שאמר ר' נחמיה: „אפילו תרווד ואפילו טלית ואפילו סכין אין ניטלין אלא לצורך תשמישן" (שבת קמ"ו, ערובין ל"ה).

ולא מפני דריע דעת משה דאנא מסתכל ולא מריע דעתי" (מגלה פ"ד ה"ח); ואמנם הנכונה נראה בדברי הגמרא הבבלית).

ד.

בין התקנות הנראות כגזרות מבלי טעם ודעת — תתנוסס ההלכה בדבר איסור יציאה ביום השבת בסנדל המסומר (משנה שבת פ"ו מ"ג). האמוראים הירושלמים נשאו ונתנו בטעם הדבר: מפני מה גזרו על סנדל מסומר? יש שאמרו: מפני שהיו רואות את ראשן ומפילות; ואחרים אמרו מפני שהיו שומעות את קולו ומפילות; ויש שאמרו שהיו נדחקים זה בזה והורגים זה את זה. והדברים האחרונים האלה ירזמון להספור המובא בבבלי לאמר: „אמר שמואל: שלפי הגזרה היו והיו נחבאים במערה ואמרו: הנכנס נכנס והיוצא אל יצא! נהפך סנדלו של אחד מהם, כסבורים הם — אחד מהם יצא וראוהו אויבים ועכשיו באים עליהם — דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים. ר' אלעאי בן אלעזר אמר: במערה היו יושבים ושמעו קול מעל גבי המערה כסבורים היו שבאו עליהם אויבים דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים. רמי בר יחזקאל אמר: בבית הכנסת היו יושבים ושמעו קול מאחורי בית הכנסת כסבורים היו שבאו עליהם אויבים, באותה שעה אמרו: אל יצא אדם בסנדל המסומר (שבת ס א) והגמרא הוציאה מזה משפט לאמר כי המעשה יצא לפעולות ביום השבת, ועל כן לא נאסרה היציאה בסנדל המסומר בלתי אם בימים האסורים בעשית מלאכה. ואולם הירושלמי לא יאמר כלל אשר המעשה היה ביום השבת; ועל השאלה: מעתה אפילו בחול? השיבו לימר: לאו אורחא דבר נשא מהנין ליה תרין סנדלין חד לחולא וחד לשבתא. והנה על פי כל הדברים האלה אין שחר להלכה — לאמר כי תשים פדות באיסור סכנה בין ימי קדש לימי חול; ואף כי שאין זכר בהספור לדברי הבבלי אשר המעשה היה ביום השבת ואמנם נראה — על דעתי — כי בתחלה כאשר אמרו „אל יצא" אמרו בכל הימים ואף בימי המעשה, והדבר הזה היה בימי מלחמות היהודים עם היונים, בימים אשר עובדי ה' היו באים להתחבא במערות ובנקיקי הסלעים; — אז שמו עליהם לחק לבלי שים ברגליהם סנדלים מסומרים למען לא יזיק איש את רעהו. והמנהג הזה נשאר בעם גם אחרי אשר שבתו הרדיפות אז אסרו לצאת בסנדל המסומר בשבת על פי הגזרה אשר גזרו בכל דבר שאינו מצוי, לאמר: פן ישלפנו ויראנו לחברו, או: פן ישחקו עליו בני אדם וישאנו בידו. (ועל פי זה מתאים הדבר לאסור יציאה בסנדל יחיד בשבת, שנאמר אח"כ במשנה שם). וכן אמרו: „לא (משלחין ביום טוב) סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור; ר' יהודה אומר: אף לא מנעל לבן. זה הכלל — כל שנאותין בו ביום משלחין אותו" (ביצה י"ד, ד), ור"ל אחרי אשר אין משתמשים בסנדל המסומר בכלל, על כן אסור להטפל בו ביום טוב. — וההלכות האלה — הלכות קדמוניות הן.

תור האדם המעלה.

[הערה בקרותית].

אמרו עליו על ר' יוחנן שפעם אחת דרש לפני ר' חזקיה ושבחו ר' חזקיה, וכדבר הזה ישנן שתי נוסחאות — יש אומרים אשר קרא עליו לאמר: לית דין בר אינש! ואחרים אומרים: כגון דין בר אינש! (שבת קיב ב; ערובין כד, א). ואמנם נראה

להכריע בדברי האחרונים, ויש יד להוציא משפט כי המבטא „דין בר אינש" היה פתגם שגור בפי העם. וכן מסופר אצל האבנגליונים כי פונטיוספלאטוס קרא על הנוצרי Ecce homo לאמר: הנה הגבר, מזה נראה כי הפתגם היה ידוע אצלם. ואת הדברים האלה שם שאֶקספיר בפי מרקוס אנטוניוס על ברוטוס בהספדו אשר קשר עליו (בחזיון יוליוס-צאֶזאר"), לאמר: הוא היה בן אדם! ואמנם כן! שבח האנושיות הוא השבח היותר גדול בכל השבחים שבעולם; וכן בקש המשורר (גאֶטהע) לחרות על מצבתו, לאמר: זה היה בן אדם! *) — „Schreibt ... dieser ist ein Mensch gewezen" ומה שנוגע בלשון „לית דין בר אינש" — הוא נראה יותר לגנאי; וכן ספרו בנכרי אחד אשר קרא על ר' יונהן לאמר: „אין הוה דאין כל עמיה ולא דאין נפשיה — לית הוא בר נש" (ירושלמי ב"ב פ"ב הי"א). והוא היה מתכוון בדבריו לקלון ולא לכבוד.

ישראל ברלין.

הארה באגדת חז"ל.

„וא"ר אחא א"ר אלעזר מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל דאי ס"ד למזבח קרא לו יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעיא ליה. אלא ויקרא לו ליעקב אל ומי קראו אל, אלהי ישראל", ע"כ (מגילה י"ח).

לפי הפשט כפשוט וכנראה גם מהתוספות שם שכל הוכחת רב אחא היא מזה שהיה לו להכתוב לפרש על פעולת הקריאה מי היה הפועל הקורא, יקשה למאד שהא ח"ו בעקיפין בא בעל המאמר לעקם עלינו את הידוע לכל כי גם הפעולה „ויקרא" נמשכת על הפועל יעקב האמור בראש הענין, ככל שאר הפעולות הנזכרות שם כמו ויחן, ויקן, ויצב, ומה ראה רב אחא לומר כאן אצל פעולת הקריאה ביותר ויקרא לו יעקב מיבעי ליה? (ועיין ברי"ף ובהכותב בע"י). ועוד אדרבה אם כדברי ר"א שהקב"ה קרא ליעקב כן ביותר הייך להקשות ויקרא „ליעקב" מיבעי ליה?

לכן נראה כי בעל המאמר בהוכחהו קיצר בלשון הפסוק שמביא להוכחה שתי תיבות (כמו שמצינו בכמה מקומות כן בהש"ס) והיה לו לומר באריכות דאי ס"ד וכו' ויקרא לו אל אלהי יעקב מיבעיא ליה, והכונה דאי ס"ד למזבח קרא לו יעקב אל אלהי ישראל וגם תיבות אלהי ישראל מן הקריאה שקרא יעקב למזבח הם, וכמו שפי' רש"י בחומש שהאל יהיה לי שמי ישראל לאלהים, א"כ ויקרא לו אל אלהי „יעקב" מיבעי ליה, לא אלהי „ישראל" כי עדיין לא נקבע שמו ישראל עד אשר נראה השם עליו בבית אל ואמר לו שמך יעקב וכו' ויקרא שמו ישראל, שבזה נקבע שמו מאז ישראל, לא באמירת המלאך שהיתה רק הודעה שיתגלה השם אליו ויקרא אז שמו ישראל (עי' פי' הרמב"ן בחומש) וא"כ איך הרשה לו יעקב לעצמו לקרוא עצמו בשם ישראל טרם נקבע שמו כן ע"י הקב"ה? והיה לו לקרוא על המזבח אל אלהי יעקב לא אל אלהי ישראל? ומזה הוכח רב אחא שהקב"ה קראו ליעקב אל, וכוונת הכתוב ויקרא לו —ליעקב האמור בראש הענין— אל, ומי קראו כן? הכתוב אומר כי אלהי ישראל קראו כן — נמצא כי תיבות „אלהי ישראל" הם

---

*) וכן קרא נאפוליאון על גֶתֶּה: C'est un homme!

)(

דברי הכתוב המאמר בשם את הפועל הקורא ונכתב על שם העתיד כדרך הכתובים, נראה ובזה עולה יפה הוכחת רב אחא וגם פירוש הפסוק לנכון.

אמנם להבין עלה כוונת המאמר המוזר כמעט לשמע אזן שהקב"ה יקרא לאדם בן תמותה בשם „אל"? וגם מה הוא מטרת הלימוד המוסרי והמדותי שתצא לנו מזה שהודיענו בעל המאמר כי יעקב אבינו נקרא מהקב"ה בשם אל? ע"ז נאמר כי רבות ונצורות מורה לנו ר"א עם יקרת מלילת מאמרו, לימוד הכרחי ומועיל לכל איש פרטי והתעוררות התאמצות רוח הלאומי הכללי.

בעל המאמר יורה לנו איך יעקב אבינו גם אחר אשר עברו עליו תלאות רבות מצוקות שונות, כשטם מאחיו, נטותו בדרכו לפדן ארם, עבודתו בבית לבן אשר רמה אותו והחליף את משכרתו עשרת מונים, בריחתו מבית לבן, דברי ריבות אשר ביניהם, פגיעתו עם אחיו והוכרח לדורון לתפלה ולמלחמה, בכל זאת נשאר עם לבו בתקפו ועוזו בבלי להכנע ולהרע בהך תחת מקרי אסונו, הוא אמץ לבו באמונתו ויבא יעקב שלם בגופו בתורתו ביראתו ויצב מזבח להודות לאל יה' על הרעות כעל הטוב, אשר לכן קרא לו אלהים בשם „אל" (לשון תוקף ועוז) כלומר לך התוקף והעוז להתגבר על כל, להשליט על כל המקרים והפגעים מבלי אשר יעליבו וידיבו את רוחך הטהורה, עודך מתעודד ומתאמץ בכחות נפשך העליונות לעשות צדק בגילה, כן לבך לב טהור, ונפשך נפש אלהי ממעל, אתה בעליונים ואני אלהי בתחתונים (לשון המד"ר הפע"ט) הסירין לך שבילי כחות הנפשיות העליונות ויש לאל ידך להשתרר עלימו באומץ ועוז ולהנהיגם כחפץ לבך, הכח והעוז אשר בידי בהנהגת השכל כולם. —

והוא לימוד מוסרי עד למאוד לכל איש פרטי המכיר ויודע תכליתו ותעודתו אשר למענה נברא, כי מחויב עליו לבל ישים לבו אל הסבות והגלגולים אשר יקרו בימי חיי הבלו, וגם אם הגלגל לא יגלגל אליו הון ועושר, ומלבו ודרכי חייו לא הפילו חבלו בנעימים, בכל זאת בל יעצב רוחו ובל יעגם נפשו עליו, אבל יהיה עז כנמר וגבור כארי להשליט ולהתעודד על כל, ובמנוחת לב ישים הגות מחשבותיו אל תכלית היותו על האדמה, להתבונן אל יוצרו להכיר גדלו תפארתו רוממותו, לחקור אחר נפלאות הבריאה כולה עם צבא תולדותיה ולהבין מה רבו מעשה ה'! וישתוקק עי"ז להשלים נפשו במדע ובתורת ה', במדות ישרות ונעלות עד אשר תכון נפשו להשיג ההשגה הנשגבה מידיעת ואהבת השם ותהיה יראתו על פניו, אשר זאת היא האושר האמתי והתכליתי להאדם, ואז ישים אלהיו עליו לקרוא גם אותו בהשם אשר קרא ליעקב אבינו. —

ולא ללמד על הפרט לבדו יצא בעל המאמר כי אם גם ללמד על הכלל כלו יצא, כי גם דבר מדיני והתעוררות על חיזוק לאום הישראלי בכלל יצוק במלילת המאמר „הקב"ה קראו ליעקב אל", את אשר אנחנו מגלים כעת טפחיים לאמור בגלוי קבל כל עם כי עוד „עם ולאום" אנחנו, המה בעתה מיראתם מפחד העמים הליטו רעיונות כאלו אך בטפת מלילתם, ובאמרם יעקב כוונו על כל האומה הישראלית בכלל, כאשר בארנו באחד ממאמרינו (נדפס זה שנים רבות במ"ע העברי) המאמר בתלמוד „יעקב אבינו לא מת" שהכוונה בהאומה הישראלית לא תאבד לנצח, ושם יעקב ינון לעולם, ובמלילות דרשות כאלו הפיחו רוח חיים בעם ישראל, כן גם בעל מאמרנו רב אחא המליץ לאמר כי הקב"ה חנן אותנו בני יעקב והפיח בנו רוח אומץ ועוז לבל נאבד חלילה תקותינו מלהיות לעם גם אחר הפזרון הנורא ולא נתייאש גם בכל אשר יעבור עלינו, ברק החרב, צלמת מכאובי אש, ועמקי מים רבים לא יכבו אמיץ כח לבנו לאמור נואש, הס! נפלנו ולא עוד שם לנו, לא! המשגיח על כל קרא אותנו בשם „אל" להיותנו חזק ואמיץ באומץ רוחנו. בדגל אומתנו נדגול ובשם „עם ישראל" נחזיק ולא נרפה למרות כל התלאים ואבני הבליסטראות אשר יורו בנו משנאינו

מנדינו. רוח אבינו אשר אחר כל ההלאות ומצוקות אשר נקרו ויאתיו לו לא נפל לבו עליו ויבא יעקב שלם בגופו בממונו בתורתו, ירושה היא גם לנו עד עולם, עוד אומץ תקוה שהיינו לדגול בשם „עם ולאום" שלם בגופנו באהבה ואחדות עם אחד, שלם באשרנו ויעוד להיות עם להצלחתינו ולאשרנו — לא לאושר שאר העמים — שלם בתורתנו התמימה והטהורה לא תגע בה כל יד, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

שלמה בהרב ר' פינחס הזאבי זצ"ל.

אספת אמרים.

א) ע"ד מחבר ספר אורחות צדיקים.

כתב בסדר הדורות „אורחות צדיקים הוא ספר המדות ומדבר על חמשה כחות שבאדם, ומביאו הרמב"ם בפ"ד דאבות" עכ"ל, ודבריו אלו הביאו המדפיסים (ווארשא דפוס ר"ח קעלטער) בשער הספר, וסיימו עוד „שלפי הנשמע חברו רבו של הר"י מיגאש רבו של הרמב"ם ז"ל". אמנם שמועה שוא שמעו, כי מצאתי בארחות צדיקים שער השמחה שהביא את הרמב"ם ז"ל ב' פעמים. א) כתב רבינו משה המימוני. ב) ולא ישכח דברי הרמב"ם ז"ל, ומדכתב עליו „ז"ל" נראה שבעת שכתב המחבר את חבורו כבר עלה משה אל השמים. ומצאתי עוד בספר ארחות צדיקים שהביא ספרו של הרמב"ם ב' פעמים. א) בשער התשובה „וגם יהא רגיל בספר המצות". ב) בשער התורה „ספר של מימוני". ומלבד זה הנה מ"ש בא"צ סוף שער החניפות „דרך בריאתו של אדם כו'" הוא ממש לשון הרמב"ם בפ"ו מה' דעות ה"א. ומ"ש בא"צ שער התורה המשל מהנער יעו"ש הוא דברי הרמב"ם בפירוש המשנה לחלק יעו"ש, והנה מכל זה נראה ברור שהמחבר ס' ארחות צדיקים היה אחר דורו של הרמב"ם ז"ל. אך תמיהני על הגאון בעל סדר הדורות שכתב „ומביאו הרמב"ם בפ"ד דאבות" ועיינתי שם וראיתי שכתב בזה הלשון „והנה ראיתי בספר מספרי המדות שנשאל לאחד מן החשובים כו'" והנה מי הגיד להגאון סדר הדורות שכוונת הרמב"ם הוא על ספר ארחות צדיקים, ובפרט שהמאמר שהביאו שם הרמב"ם ליתא בס' ארחות צדיקים שלפנינו, ואפשר שבנוסחת הרמב"ם שהיה לפני הסה"ד היה כתוב „והנה ראיתי בספר המדות" ומדתני התם חושב כוונת הרמב"ם על ספר ארחות צדיקים שנקרא ג"כ ספר המדות, ובשעה שכתב זה לא עיין בו אם נמצא בו זה המאמר, וע"כ כתב מה שכתב.

ואחרי העיון והחיפוש בזה הספר ראיתי שהובאו בו עוד כמה רבנים א) רבינו חננאל בשער התשובה. ב) הראב"ד שם. ג) רבינו שלמה ע"ה (והוא רש"י ז"ל) בשער התורה. ד) רבינו תם (נכד של רש"י ז"ל) שם. ה) ר"י בעל התוספות (בן אחותו של רבינו תם) שם. ו) ר"א ממיץ (תלמיד ר"ת) שם. ז) ר"ש משאנץ (תלמיד ר"י בעל התוס') שם. ח) אבי העזרי (הוא ראבי"ה בן בתו של ראב"ן, תלמידו של הר"א ממיץ והר"ש משאנץ) שם. ט) אור זרוע (הוא רבינו יצחק מווינא תלמידו של ראבי"ה) שם. י) ספר חסידים (שחברו רבנו יהודה החסיד מפאריז, תלמיד ר"י בעל התוס', ורבו של הסמ"ג) בשער השקר. יא) רוקח (שחיברו רבינו אלעזר בנו של רבינו יהודה נכדו של רבינו קלונימוס, והוא היה תלמיד ר' יהודה החסיד מרעגענסבורג) בשער התשובה ובשער התורה. יב) רבינו משה מקוצי (הוא בעל הסמ"ג) בשער התורה — ומכל זה נראה שהמחבר ספר ארחות

דיקים היה אחד דורו של הסמ"ג שהיה בתחלת אלף הששי, ומאד נפלאתי על הגאון
חיד"א אשר כל יקר ראתה עינו שלא הביא כלל הספר הזה. גם השה"ג הקדם לא הביאו
ואולי חושב שכבר הובא בשה"ג הראשון.

ב) ביאור בגמרא (ב"ק דף כ').

אמר ליה רב חסדא לרמי בר חמא לא הוית גבן באורתא במתותא כו' אמר רבא כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה, דאע"ג דלא דמי למתניתין קבלה מיניה כו' יעו"ש. ורבו הפליאות בזה המאמר א) איך יתכן שרבא יקרא *) לרמי בר חמא על שמשו רב חסדא, ב) האם באמת היה צריך רמי בר חמא לשמושו של רב חסדא? ואם לא היה צריך לשמושו, מפני מה טרחו הנה? ג) אם הבין רב חסדא שרמי בר חמא אינו צריך לשמושו, מפני מה חש לשקול סודרא ולכרוך בו? ואם הבין שהוא באמת רוצה בשמושו, האם כריכת סודר שמוש הוא? ד) אם רצה רמי בר חמא בשמושו של רב חסדא, מפני מה מהר להגיד לו המשנה טרם ששמשו שימוש גמור? והיתכן שרצה רמי בר חמא לשמש עם רב חסדא שהיה כהן (ברכות מז) ועשיר (מו"ק כ"ח) וחותנו (ב"ב י"ב). ה) מפני מה השיב רמי בר חמא מתחלה „מתניתין היא" ולא אמר לו לשון המשנה, ואח"כ כאשר שאלו רב חסדא „הכי היא" אז אמר לו לשון המשנה, ועל רוב התמיהות אלו עמד הר"ר אברהם יהושע יפה בכנסת ישראל הרמ"ז והאריך בישובן כדרכו. ואנכי אחר תמיהה הה' שהוספתי פה מדעתי נראה לי בזה שרמי בר חמא באשר שהיה תלמידו וחתנו של רב חסדא חשב מתחלה ששאלה ששאלו רב חסדא הוא לנסות כחו בבקיאות, וכדרך שהיה אז המנהג אצל הרבנים לשאול שאלות אצל תלמידים כדי לנסות כחם בתורה, וכן מצינו בחולין פרק אלו טרפות „ורבה לחדודי דאביי הוא דאמר" וע"ש ברש"י וכן מצינו זה בכמה מקומות בש"ס, וע"כ השיב לו רמי בר חמא „מתניתין היא!" להראות לו שיודע הוא המקור, וכאשר באמת נעלמה המשנה מרב חסדא, ע"כ שאל לעצמו „הכי היא!" (ולכן ליתא פה תיבות „אמר ליה") ורמי בר חמא בחשבו שכל רז לא אניס לרבו, חשב שרק לנסותו הוא שואל זה ושרב חסדא מסתפק אם כוונתו על משנה זו או אחרת, ע"כ אמר ליה בלשון הלצה לכי תשמש לי!" והוא כעין הלשון „לכי תיכול לי כורא דמלחא" שמצינו זה כמה פעמים בש"ס, וח"ו שרמי בר חמא בקש איזה שמוש מרב חסדא רבו, ורב חסדא אף שהבין שרמי בר חמא אינו רוצה בשמושו, אך מרוב תשוקתו לידע המשנה תיכף שיצא הדבור מפיו של רמי בר חמא „שקל סודרא וכרך ליה וכאשר הבין רמי בר חמא את טעותו במה שחשב כי אך לחדודי הוא שואל זאת, אז אמר ליה לנכון המשנה, ורבא שהיה עומד אצלם וראה כי בינו לבינו נסתייע מילתא בשמש רב חסדא לרמי בר חמא, אמר לעצמו כמה לא חלי ולא מרגיש כו' ובאמת לא היה שום קנאה מצדו לרמי בר חמא, את הנלע"ד כתבתי והוא קרוב לפשוטו.

---

*) הר"ר אברהם יהושע יפה בכנסת ישראל הרמ"ז כתב „שהסדר הדורות הוציא דבה זו על רבא" ובאמת העתיק זה הסדר הדורות מהגהות הרש"ש לס' יוחסין, והרש"ש כתב זה לפי משמעות הסוגיא בפשוטו — ומה שהתר בהערה ב' ממאמרו להביא ראיות דחוקות שרבא היה „חכם עשיר" פליאה בעיני שלא הביא גמרא מפורשת (מו"ק כח ע"א) שלשה דברים בקש מהקב"ה חכמתו דרב הונא ועותריה דרב חסדא ויהבו ליה, ענוותיה דרבה בר רב הונא ולא יהבו ליה עכ"ל הגמ'. ומסיום המאמר נראה שרבא לא היה עניו כ"כ, וכאשר מצינו עליו בהרבה מקומות הלשון „אקפיד ביה".

ג) ציונים בספרי השכלה.

א) בהערה לספר תולדות חכמי ישראל להחכם שולמאן. חלק שני צד 91 כתב: „שצריך למחוק באשר"י קדושין פ"א ד' ל"ז תיבות „מרוטנבורג" כי לא רבינו מאיר הוא, רק רבינו מאיר אבולאפיה עושה כדבר הזה" וכבר קדמו בזה הגאון חיד"א בספר שם הגדולים (הוצאת בן-יעקב) ח"א אות מ' ערך מהר"ם מרוטנבורג ועד גדול לזה כי ברבינו ירוחם איתא זה על רבינו מאיר הלוי והוא רבינו מאיר אבולאפיה;

ב) בקונטרס קרית ספר — הנספח לכוזרי הוצאת חכמת ישראל מהחכם רד"ס — צד 20 „ולדעתי יכנו התלמידים את חכמינו בתואר תלמידי חכמים ע"ד הנ"ל" והוא מחמת כי בלתי לה' לבדו יתואר בשם חכם, וכבר קדמו בזה הגאון ר' יעקב מליסא בהקדמתו לספר חות דעת שעל שו"ע יו"ד.

ג) שם צד 22 „כל פרקי הש"ס היו חמש מאות וסימנך ש"ר" ובמח"כ שגה בזה, כי מנין פרקי הש"ס הוא תקכ"ד ודורשי רשומות נתנו סימן ע"ז כי התלמוד בבל"י עולה כחושבנא דדין, ועי' בשם הגדולים ח"ב אות ת' בקו"א ובגליון רש"א בריש ברכות (דפוס ראם תר"מ).

ד) האסיף שנה שניה למאמר „ברכת כהנים צד 221 יש להעיר כי נוסחת רבונו של עולם שאחר ברכת כהנים נזכר ג"כ בזוהר במדבר דף ע'.

ה) שם צד 243 שורה 30 „כי גם נביא אינו יודע את כל" בהשקפה ראשונה המאמר הזה שיצא מה' שאלקטם הנודע לחפשי בדעותיו בהמפתח, נאמר ג"כ בחופש הדעת, אך מצאתי לו און במדרש הנעלם פ' וירא על שאלת המלאכים לאברהם „איה שרה אשתך" שכתב: דאינהו יודעים אלא במה שניתן רשות, ואם המלאכים כן ק"ו בנביאים, והמדרש הנעלם הזה פליג על מ"ש רש"י מחז"ל יודעים היו המלאכים כו' יעוי"ש.

ו) שם צד 240 למאמר „הערה בתלמוד" מהח' לעווינסאהן יש להעיר: כי החכם הזה לא הידע לנו מקומה, כי עלה הפירוש נזכר בתוספות סנהדרין דף ה' ע"א ד"ה רבה וכמ"ש החכם הזה בעצמו, ומהפליאה שמצא שבכל הנוסחאות הגירסא בב"ק דף ע"ד ע"א „כל בר בר חנא סיכתא" כבר העיר זה על דברי התוס' אלו הגאון הס"ד בערך רבה בר בר חנא.

ז) האסיף שנה שלישית למאמר „דברים אחדים ממבואו לספרי אפיקרופא" מהחכם ר"י רייפמאן סי' 9 ציון ד' יש להעיר: כי במליצת „את האדם בכשלון לשונו, ולא מה בכשלון רגלו, כי כשלון לשונו יסיר ראשו, וכשלון רגלו ירפא לזמן מועט" השתמש גם הספר חסידים בסי' פ' ובודאי לקח זה ג"כ מספר בן סירא.

ח) שם במאמר „הוכוחים ופעולתם על דרכי האגדה" להח' ר"ח האפפענהיים צד 258 בהערה „שהרי בקרא שהבאתי קרא הנביא לחזקיהו ג"כ בשם אל גבור כדכתיב ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור כו'" ולפי זה קאי זה על חזקיה, ופירוש חדש הוא כי כל המפרשים פירשו התוארים „פלא יועץ אל גבור אבי עד" על השי"ת, שקרא שם חזקיהו „שר שלום".

שם צד 409 בתולדות רנה"ו „רפ"פ מלבים ומעקלענבורג" ויש להעיר שגם הגאון תפארת ישראל באבות פרק ג' משנה י"א ציון ע"ו כתב „וכל פירוש משנה זו בניתי על היסוד של יין הלבנון (שחיברו רנה"ו) וכן עשיתי בכמה דברים במסכת זו שהנחתי דבריו ליסוד לפרושי מדהם ערבים מאד ואמיתיים" עכ"ל — ומש"ש בצד 413 שבשנת תקמ"ח הוציא (רנה"ו) לאור ספר המדות או מוסר השכל" אעיר שבידי יש ספר המדות מרנה"ו שנדפס בברלין בשנת תקמ"ד ושם הובא הרמבמ"ן וכותב עליו „נרו יאיר" וידוע שהרמבמ"ן שהל"ח בשנת תקמ"ד:

י) שם לד 418 במולדות אדם הכהן הטרה 3 „הגר"א נפטר בשנת תקע"ח" ע"ש. ואו ול"ל תקנ"ח, ולפי זה היה אז אד"ם הכהן ילד בן ארבע שנים, והוא פלא שבהיותו אז ילד קטן כזה, כב"ז זכר את לוית הגר"א ז"ל.

צבי הירש לעווין.

ואזדו לטעמייהו.

(יבמות ס"ב, ועוד).

אמר ריש לקיש מ"ד והיה אמונת עתך... אמונת זה סדר זרעים עתך... ודעת זה סדר טהרות... אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת... עסקת... צפית... פלפלת... הבנת... ואפ"ה אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא (שבת לא.).

גלוי לעין, כי ר"ל מהפך ודריש בזכות של ששה סדרי משנה, ורבא ממאן בענין זה ונותן הפסוק לענין אחר, ומדוע? מה ראו על ככה? ומה הגיע אותם להוציא את המקרא לכמה טעמים?.

ליישב הדבר, נראה לענ"ד, עפ"י הידוע לנו, שחז"ל בכו"כ מאמריהם במקום אחד הולכים לשיטתם במקום אחר, כן כו"כ דרשותיהם תלויים בזמן ובמקום הדורש, בהשקפתו, בטבעו, ברוחו ובתכונתו. ואעידה לי שני עדים נאמנים ושקולים כמאה, האחד הוא ר' יוחנן בהחלטו: כל אחד ואחד בעצמו שיער, והשני המה בעלי התלמוד אשר קראו שמו של משיח בשמם העצם (ירושלמי סוטה פרק א' ה"ב, סנהדרין צח:) וכפירש"י *). מעתה יתבאר טוב המחלוקת שבין ר"ל ורבא.

משנה היתה עיקר למודו של ר"ל (מבואר בהרחב בד"ד ודורשיו במקומו), ולפי חביבותה עליו הולך ומטיף אחריו. טעות משנה כטעות דברי תורה וחוזר (ירוש' כתובות פ"ט ה"ב); בהסבירו פסוק ואתנה לך... הואיל באר „והמצוה זו משנה" (ב' ברכות ה.), כי משנה היא עיקר מצות הלמוד; לההוא דתני הלכתא הספיד: וי חסרא ארעא דישראל גברא רבה; המשתמש במי ששונה הלכות חלף כדאשתמש בתגא; איש אחד הרכיבו על כתפיו איזה נהר, וכששמע ר"ל מפיו שהוא שונה משניות אמר לו „שדי בר לקישא במיא" (מגילה כ"ח:), ולרש"י היא הלכתא והיא משנה, וכן פירש ששונין הלכות שלא שימשו... טעמי המשניות: הלכות. משניות" (סוטה כ"ב.) ועוד **).

מהנאמר רואים אנחנו עד כמה מרבה לספר בכבוד ובשבח למוד משנה, וזהו אשר חזה הפסוק „והיה אמונת" על למוד ששה סדרי משנה [1].

---

*) המכס במאמרו „ראויים הדברים למי שאמרם", הגיד לנו אודות זה דברים נכוחים ונכונים בהרחב (הבקר אור תר"מ), וכן דעת הרב הגדול בלשונו: שיש לחקור קורות הזמנים... בכלל ודברי הימים לבני דורו של בעל המאמר והשקפותיהם בפרט... („בקרת מדרשי אגדה", האסיף תרמ"ט לד 16).

**) ויכול להיות, הא דאמר רי"ל הלכות אין עתידין ליבטל (ירושלמי מגילה פ"א ה"ה), כונתו ג"כ משנה.

[1]) ואף כי משנה חביבה היתה על רי"ל, נעלמה ממנו משנה בנגעים (מנחות ע'. תוס' ד"ה

)(

מה שאין כן עם רבא, שאין רצונו במשנה כי אם בתורת גמרא חפצו, כאשר הוציא מן הכתוב מסיע אבנים (סנהד' ק׳:), וכן מפורש יוצא מפיו [2]: שהמורין הלכה מתוך משנתן מבלי עולם המה (סוטה כ"ב.), ובכן, במשפט ובצדק לא הלך בעצת ר"ל לבאר המקרא לזכות למוד משנה, שהוא נגד דעהו [3]), וילך לדרוש את הפסיק עפ"י דרכו, מבט-עינו, נסיונו (опытъ) ורגשי נפשו. והננו לברר, לפי השערתי דברי לסדר השאלות.

מפתרון בר הדיא לחלומות רבא (ברכות נ"ו.), גלוי ששלח ידו (ככמה מבני דורו) במסחר בכלל וביין בפרט, ומהא דשדר יין מזוג לחנותא, כן גם מהוראתו האי סיטומתא קניא (ב"מ ס׳, ע"ד, וע' רש"י), נעלה מעל כל ספק שהיה בקי מאד בטיב היין ובמסחרו לכל סעיפיו וענפיו. גם היה (כשארי) עובר אורח נשימה נא לדרכיו פעמינו ונמצאהו בהגרוניא, ברנלת, בשכנציב, בהרפניא, בפומבדיתא (תענית כ"ד:, מ"ק כ"ה:, כ"ח, סנהד׳ מ"ח:, ע"ז נ"ח.) ועוד, ולא לבד ביבשה נתן לו מהלכים, כ"א גם הוה קאזיל בארבא (ברכות שם). והנה אין לנו דבר הפותח שערי שכל האדם והמנסה אותו בכו"כ נסיונות כמסחר וכמסע, הסוחר והנוסע בהתערבו כפעם בפעם עם אנשים שונים לארצותם, לגוייהם ולמשפחותם, שונים בדעות, בלשונות ובמנהגים, נקל לו להכיר טבעם והכונת רוחם על בורים. וכן הוא עם רבא, בהיותו סוחר ונוסע, רכש לו את הנסיון להכיר את טיב בני האדם, אשר כרובם כן יחטאו לעשות עושר ולא במשפט, עומדים הכן להלות מעותיהם בריביה בקרוא עליהם שם נכרי, לטמון במלח משקלותם, תחת תכלת לתלות קלא אילן (דברי רבא, ב"מ ס"א:) והדומה, גם בתלמידיו שהוציאו איזה דין לטובת מסחרם, גער „קאקי תיורי משלחי גלימי דאינשי" (גיטין ע"ג.), ואפשר שמצד זה החליט: שירושלים חרבה בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה (חגיגה י"ד), וכי לא יפה מתיחסת לו השאלה: נשאת ונתת באמונה?.

„לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ שאם אין ד"א אין תורה הוצרך לקבוע עתים לתורה דבר קצוב שלא ימשך כל היום לדרך ארץ" (רש"י, שבת שם). ליחס הענין לשיטת רבא, נראה, לפי שנהג בעצמו כן עם תלמידיו „הקבועים להם עת לפניו" (רש"י ד"ה דאנסיה, שם ל"ג.), כי איך להיות?, אם בתורה יהגו יומם ולילה מלאכתם איתי נעשית?, אם ישקדו על דלתי האומנות והמסחר תשתכח התורה מישראל ולמען ששתיהן תתקיימות בידיהם, הורה לקבוע איזו שעה ללמוד והשאר למלאכה, כלשונו: עשה מועדים לתורה; אם... בעתו, ופירש"י שיקבע עתים לתורה (עירובין נ"ד:, ע"ז י"ט:) ומה נכונה, למבט-עיני הזה, שאלתו: קבעת עתים לתורה?.

לרבא, אף כי מיקל בענין לא תהו... יצרה, ודי או זכר או נקבה, ודי ג"כ

חסר), ולפעמים נטה מדברי משנה בכלל, כדאיתא: מתניתא פליגא על ר"ל (ירושלמי עירובין פ"ח ה"ח) ועוד.

[2]) בש"ס הגרסא רבינא, אך לגרסת ע"י רבא, וכן מצאתי בהקדמת הגאון בעל תוספת יו"ט (למס' ברכות) ד"ה ומאז.

[3]) בענין זה נפגוש עוד שינוי הדעות שבין ר"ל ורבא, להראשון, חושב הקב"ה ת"ח המדגילין זל"ז בהלכה, ולהאחרון, והוא דידעי אורתא דשמעתא (שבת ס"ג). מאי בינייהו? ואולי גם הפעם למוד משנה איכא בינייהו, לר"ל די בלמודם הלכה זו משנה שהיא העיקר, אכן לרבא שעיקר הלמוד גמרא, מוטל על הת"ח המדגילין לידע טעמי (אורתא) המשנה ע"פ הבנת וסברת הגמרא.

)(

רתא לברא, אעפ"כ חיוב הוא לקיים „לשבת יצרה" (יבמות ס"ב), וכן הוא אומר בשם
בי ר' ישמעאל, שעד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה מתי ישא אשה כיון... תיפח
עצמותיו, ולדידיה גופיה החיוב משיתסר או מתמני סרי... (קדושין כ"ט — ל'), וזוהי
שאלתו: עסקת בפריה? וכפירש"י: לא תהו...להיות עסוקים בישובו... (יבמות שם).

רבא חי בימי שבור מלך פרס אשר הכביד אכפו על היהודים, וגם רבא בעצמו
היה מרדף מהממשלה ומשרריה, תפשוהו, מחוהו, גרבוהו (ברכות נ"ו., חגיגה ה'),
היה ג"כ ידוע חולי (ברכו' נ"ה:, שבת ל"א., עירובין כ'.) ועוד. אמנם את זה לעומת
ה עש , בעת אשר שבור היה צר ואויב ליהודים, היתה אמו איפרא הורמיז
והבה .. . עזר מצרה בכלל, ורבא נשא חן וחסד לפניה בפרט (תענית כ"ד:, ב"ב
', נדה כ':), ואולי לקץ זה מתיחסות דרשותיו: אחר שברא הקב"ה רפואה קודם למכה;
ועפ"י שהסתרתי פני בחלום אדבר בו (מגילה י"ג:, חגיגה ה'), על דרך „שמאל דוחה
ימין מקרבת". והנה רבא המכה ומענה והיה יחד עם זה מאוד נעלה על בני דורו בביתו,
בית מדרשו ובבית המלך נחל לו הון ועושר, גאה וגאון, כבוד ותהלה, אין ספק כי
בשרו חזה אלה — ישועתו, ורכש לו ההכרה (убѣжденіе) כי אין טוב מלחסות בה'
לבטוח בו, ועל כן הורה לעמו אשר התענה תחת ידי שבור מלכא, לבלי יאמרו נואש,
הציג את עצמו למשל, מבלי ישליכו התקוה המבשרת טוב ומשמיעה ישועה אחרי גיום,
לערך זה הולך ושואל: צפית לישועה?.

הלמוד נקנה בשתי דרכים, האחת היא בקיאות והשנית חריפות ופלפול, הראשונה
היא תולדת למוד רב הכמות והאחרונה תולדת למוד רב האיכות. ואיזו היא דרך הלמוד
שיבור לו האדם?, לבקיאות חסרה סברה ולחריפות גמרא, ואיך להיות?, והנה כשנביטה
אחרי רבא שהיה מרהט בגמרא והדר מעיין בסברא, וכשיטתו „אגרא דשמעתא סברא",
בקהלת החכם בלמדו דעת את העם אגמריה והדר אסבריה (סוכה כ"ט., ברכו' ו':,
עירובין כ"א:), יראה לעינינו סדר למודו, בתחלה למד חבילות חבילות ואח"כ העביר
אותן תחת שבט הבנתו ועיונו. מנהגו הזה הולך ויועץ: לעולם ילמוד אדם ואח"כ יהגה;
לעולם ליגרס איניש... ואע"ג דלא ידע מאי קאמר (ע"ז י"ט.), ומה תצדק הוראתו,
שלדרדקי מותבינן מלמד, לא דדייק ולא גרים כי אם דגרים ולא דייק (ב"ב כ"א),
מטעם, כי דרדקי אין להם עוד כשרון להבנה, סברה ועיון. עיון של רבא היה חבוש
לראשו כ"כ עד אשר אצבעותיו נטפו דם (שבת פ"ח.), והיה דבר הקשה אליו הביאו אל
אנשים חכמים וידועים כבר המדורי, בר אדא מרי, רבין בר שבא (יבמות פ"ג:, זבחים
ל"ח., חולין מ"ח.) ועוד, ולפעמים נאחז למידו גם בסבך החריפות, כדבריו: הריני
כבן עזאי בשוקי טבריא (עירובין כ"ט.), ולרש"י הכונה שהיה יודע להשיב בחריפות כבן
עזאי[1]). ומטקור זה נובעת שאלתו: פלפלת[2]) בחכמה הבנת דבר מתוך דבר?.

הנוגע לשאלת הזקנים תלמוד גדול או מעשה גדול (קדושין מ':), העיר לנו רבא
אזן לשמוע בלמודיו, כי לא המדרש עיקר אלא המעשה, כלשונו: תכלית חכמה תשובה
מע"ט; הוי... חכמים שאם חוטאים... ועושים תשובה; אעפ"י שדלה אני מן המצות

---

[1]) „והם (אביי ורבא) המיסדים שיטה חדשה בתלמוד בהרחבת הפלפול ברבות הוויות ובהמצאת
איבעיות" (לשון ד"ד ודורשיו ח"ג צד 203).

[2]) אין רחוק לשער, כי שם פלפול הוא תיבת „פלל" שהונח בתלמוד על חפוש ובדיקה, כגון:
לא יפלה את כליו (שבת י"א) ועוד, והכפל בא לחזק החפוש והבדיקה (עיין ערוך השלם
והמדש), וזהו „פלפלת" חפשת בדיוק ובעיון?

(ולא אמר מן התורה); לא הרתי הרתי גיהנם, ופירש"י „להיות יגעים ועמלים בתורה ולא תקיימוה" (ברכות י"ז. כ"ג. , ר"ה י"ז, יומא ע"ב) ועוד. ולערך דעתו הזאת נאה לו ההחלט: ואפ"ה אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא, כי קיום התורה למעשה הוא העיקר.

שטף.

שמחת התרת הספיקות.

כל מי שלא ראה שמחת התרת הספיקות
לא ראה שמחה מימיו [מאמר החכם].

א.

הכל נתן ארונה המלך למלך ס ויאמר ארונה
אל המלך ה' אלהיך ירצך (שמואל ב' כ"ד כ"ג).

ימים רבים נתתי עיני ולבי לחשוף את רזי הפסקאות אשר הציגו הסופרים האלהיים באמצע דבריהם וכל קוראי המקרא יפגשם זעיר שם וזעיר שם, כי מי לא יראה ומי לא ירגיש איך המה ברוח קדשם רמזו בסימנים כאלה להקוראים המבינים חדי הראות ופקוחי עינים, כי יביטו וישגיחו שיש דברים בגו ואיך עוד הרבה טפות דיו השאירו בפיות קולמוסיהם וגזרו עליהם כי יעמדו מלדת, וכאשר יעשו היום גם סופרי חול בכל השפות החיות לתת רמז לקוראי דבריהם ע"י קוים לרוחב הגליון וגם ע"י נקודות כידוע. לפי דעתי הצליח דל מבין כמוני לקלוע אל שערת האמת בהרבה מהם ע"י עזר מאמרי חז"ל המפוזרים כה וכה ואין איש משים אליהם את לבו לראות את הטוב והיקר הצפון בם ולהבין את ערכם הרב (הנם שמורים וערוכים אתי בספרי „סוד שיח שרפי קודש" אשר עודנו בכתובים ואשר אקוה יום יום בעזרת השי"ת להוציאו לאור) אך זה זמן רב נצטערתי לבוא על סוד הפסקא הנוכחי בהכתוב הזה? מה רצה הכותב האלהי לתת רמז בזה? רק זאת התבוננתי, כי רז גדול וסוד עמוק יש בהמכירה אשר מכר ארונה את נחלתו לדוד, ורק אל כמו אלה מרמז הפסקא בלי כל ספק, אבל אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני וכמעט אמרתי נואש, והנה האח!" ה' החונן לאדם דעת האיר את עיני למצוא לרגלי למודי ענין נפלא ודבר חדש הראוי באמת למתבונן להעמיק בזה עמוק עמוק ואך ברוב מתינות ובישוב הדעת ועיון גדול. וזה הוא, בירושלמי סוטה פרק ה' הלכה ב' ע"ד השקלא וטריא ארות הזקיהו המלך שעשה פסח שני אשר יש שם חילוקי דעות, מובא ג"כ בשם ר' סימון בר זבדי בזה הלשון „גולגלתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח" עכ"ל, המאמר הנפלא הזה איתא ג"כ בירושלמי פסחים פרק תשיעי הלכה א' וגם בסנהדרין פרק א', וגם בבבלי סנהדרין י"ב ע"א בתוספות ד"ה שעיבר שנה מפני הטומאה ע"ש. כל מפרשי הירושלמי לא התעוררו כלל על עצם הענין כי נפלא הוא, רק הם מפלפלים לענין דין מטומאת המת וע"ד ארונה אשר היה עובד אליל ואינו קרוא אדם, אך בעל ציון וירושלים מתפלא שם מזבחים קי"ג באמרו שם דארץ ישראל בדוקה ולר"ל עכ"פ ירושלים בדוקה כדאמרו שם, א"כ איך אפשר שימצאו קבר ארונה היבוסי תחת המזבח? ומסיים שם וצע"ג, ובאמת הוא דבר פלא? אבל בין כה וכה מוכרחים אנחנו להודות כי זה ר' סימון לא בדה חלילה חדשות כאלה מלבו בלי שום מסורה נאמנה בעל פה נאמן מפי נאמן או ע"פ מגלת סתרים המקוימת ומאושרת ע"פ גדולי הקדמונים, וכאשר

)(

בה סודות נשארו במגלות אשר הכותבים האלהיים לא רצו לתת להם, מקום בכ"ק,
"ז יעידו הרבה כתובים אשר יאמרו בכל פעם „ויתר הדברים הלא המה כתובים וגו'"
ים ? ומי יודע אם לא מגלות כאלה היו נמצאים אצל גדולי התלמודיים ?) הרי נראה שלא
יהיב אז שום איש מחבריו להטיל ספק בזה, אחרי שידעו את המקור הנאמן אשר ממנו
אב זה החכם את הידיעה הזאת ואין להקשות על מעשה שהיה. עוד מצאתי בילקוט
מעוני שיר השירים ג' עה"כ „אחותיו ולא ארפנו" בזה"ל „זה דוד כשתפס הגורן מיד
רונה היבוסי ומצא גלגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל המקום קרבנות
שראל" עכ"ל, זה המאמר כפי הנראה נשתבש מעט ואשר ע"כ הוא מעט בלתי מובן,
י מצא את הגלגולת ? הלא בעת בנה דוד שם את המזבח בעת המגפה עוד היה ארונה
י וממנו לקח את המקום הזה, ואיך מצא דוד את גולגלתו של ארונה ? ובלי ספק
חסרו כאן איזה מלים, ובאמת ר"ל כי מלך אחר בדורות האחרונים מצא את הגלגולת
זה הוא חזקיהו כעדות ר' סימון, וע"ז אומר בעל המאמר, כי עכ"ז לא פסל המקום
קרבנות ישראל, ומה מאד הוא נפלא האסמכתא עה"כ „אחזתיו ולא ארפנו" כאומר אחרי
שאחזתי את המקום הזה, לא ארפנו אע"פ שמצאתי בו מה שמצאתי. והנה לפי טבע
הענין נחוץ לנו לאמר, כי ארונה מת בעוד לא נבנה הבית (כי איזה שנים עברו מעת
המכירה ובנין המזבח עד כי בנה שלמה את הבית כמבואר בכתובים) ואשר ע"כ אע"פ
כי בנה שם דוד מזבח עכ"ז לא היה המקום כ"כ נשמר מכל משמר, ואשר ע"כ היה
נקל לבניו של ארונה להסתיר את מעשיהם ולהטמין בחשאי את גופו של אביהם תחת
המזבח הזה ואשר עליו נבנה בית הבחירה ע"י שלמה, ולחרדת כל רואים מצאו אנשי
דורו של חזקיהו את הגולגלת (כי גופו כבר נרקב ונתמזמז באורך הזמן מסוף ימי דוד עד
חזקיהו) בעת באו לטהר את הבית מכל הגלולים וחפשו בחורין ובסדקין אולי נטמן שם
איזה דבר נתעב ונאלח מימי אחז, כי זה לא יתכן להאמין אשר על תנאי זה מכר ארונה
את מקומו ודוד נתרצה אליו, בלי ספק חשב ארונה כמו אלה רק בלבו בעת מכר נחלתו
כי יצוה את בניו אחריו שישתדלו ויתאמצו בכל עצות ותחבולות לקבור את גופו תחת
המזבח בסוד סודות, כי מאד מאד כלתה נפשו להיות קבור במקום קדוש כזה אשר
בו נראה מלאך ה' ועוד תחת המזבח אשר עליו יקריבו קרבנות, כי זה הוא דרך ומנהג
עו"ג מאז לקבור את גדוליהם ונכבדיהם בהיכלי קדשם, אך יתר שאת ויתר עז היה להקבר
תחת המזבח, כל אלה מרמז לנו הכותב האלהי בהפסקא שהציג כאן באמצע הכתוב.
בזה יפקח את עיני הקורא כי יראה ויבין איך באמת לא נתן ארונה את הכל לדוד, מכר
לו את נחלתו בלב ולב, כי חשב אשר ישאיר אצלו עוד איזה זכות והוא להקבר שם
אחרי מותו, ולוא עד"מ היה נפטר אחרי שנבנה הבית, מי יודע אם היה בכח בניו
להצליח לעשות ככה, אך כאשר מת עוד טרם נבנה הבית היה מאד קל הדבר להם
למלאות את פקודת אביהם כמעט באין מוחה בידם, מהעדר השמירה המעולה.

ע"פ הדברים האלה נמתק לחכי מאמר אחד בבבלי כתובות קי"א בזה"ל „אמר רב
ענן כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח, כתיב הכא מזבח אדמה תעשה לי וכתיב
התם וכפר אדמתו עמו עכ"ל. המהרש"א בח"א ועוד מפרשי הע"י מתאמצים להמתיק את
הענין ע"ד המעלה הגדולה מהקבור תחת המזבח ואשר ע"כ בא לפיים את העם, כי גם
הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח, ובאמת כיון רב ענן רק להוציא מלב ב"י מחשבות
עו"ג אשר הקדישו בזה את קרושיהם לקברם תחת המזבח בהיכלי אליליהם וכאשר צוה
ארונה לבניו לקבור את גופו תחת המזבח אשר בנה דוד, ואשר ע"כ אמר כי לנו ב"י
אין צורך לזה כלל, באשר כי כל אדמת א"י היא קדושה וטהורה כמקום המזבח, וחלילה
לנו לטמא את מקום המקדש כמעשה עו"ג ור"ל.

ב.

ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים
וגו' דבר נא באזני העם וישאלו וגו' ויתן ה' את חן העם וגו'
ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' (שמות יא א ב ג ד)

במכילתא פרשה בא פ"ה (מובא בילקוט שמות רמז קע"ב) ובויקרא רבה פל"ב ובמדרש חזית פסוק גן נעול ובמדבר רבה פרשה כ' סוף בלק ובפסיקתא המיוחסת לרב כהנא פ' ויהי בשלח ע"י החכם ר"ש באבער ט' , איתא בשם רב הונא בשם בר קפרא , בזה"ל בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים וכו' ושלא היה בהן לשון הרע, דבר נא באזני העם וישאלו וגו' (שמות יא ב) את מוצא זה הדבר היה מופקד אצלן כל שנים עשר חורש ולא נמצא אחד מהם שהלשין על חבירו עכ"ל", ומי לא יתפלא הפלא ופלא הלא הכתוב הזה מעיד מפורש כי משה נצטוה לדבר כמו אלה באזני ב"י קודם שיצאו ממצרים בסוף י"ב חודש וקודם לזה לא ידעו כלל מפקודה כזאת ? איך יאמר בר קפרא „את מוצא זה הדבר וכו'" ? היכן מצא כזה ? אך שמעו ותתפלאו , הלא רש"י ורשב"ם והרמב"ן ז"ל מסכימים פה אחד , כי בעוד משה עמד לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו , שהרי משיצא לפניו לא הוסיף ראות פניו , אבל לפ"ז למה היה לו להשי"ת לפקוד לו עוד בבית פרעה „דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'" ? האם פקודה כזאת לא היה למרע"ה פנאי לקבל מאת השי"ת אחרי צאתו מבית המלך , ואשר ע"כ ראה השי"ת הנחיצות לאמר לו ככה בעוד היותו שמה ? ומה שייך כאן הכתוב „ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים וגו' ?" הרמב"ן ז"ל הרגיש בזה ועולה ברוחק , אך מה מאד קלע בזה הרב החכם אבן עזרא ז"ל אל שערת האמת, באמרו כי כל אלה מספר הכותב במה שנצטוה משה עוד במדין (שמות ג' כ"א כ"ב) ע"ד שאלת החפצים וגם שם הודיעו מן מכת בכורים (שם ד' כא כב כג) ואחרי שהכותב האלהי ידע את אחרית דבר, לכן מודיע גם כאן כי באם הצליחו ב"י למצוא חן בעיני מצרים, כאשר הבטיח השי"ת למשה עוד במדין. הכותב מזכיר כל אלה למען כי יבינו הקוראים איך משה באשר ידע מהמכה הזאת עוד מכבר , לכן לא האחיר המועד ונבא לפרעה בעוד היה בביתו , ולאשר שידע כי זאת היא המכה האחרונה לכן אמר לו מקודם „לא אוסיף עוד ראות פניך" ולפ"ז כל הכתובים א' ב' ג' המה כעין מאמר מוסגר , ולפי הסדר הנכון היה ראוי אחרי הכתוב כ"ט סוף פרשה י' להתחיל מיד בפסוק ד' מפרשה י"א „ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו', רק הכותב בא להודיע מנין ידע משה את הנבואה הזאת ? ובא להודיע כי הנבואה על מכת בכורות ידע משה מכבר עוד במדין ואשר לפיכך עוד בטרם יצא מבית המלך נשא עליו המשא הזה , ולפ"ז לא נחה עליו הרוח אז בבית פרעה , כי הוא ידע כל אלה עוד מכבר .

עתה בואו וראו , איך בר קפרא הבין ג"כ את הכתובים האלה לפי עומק הפשט כהחכם אבן עזרא, כי ה' לא דבר כלל עם משה בבית פרעה כי ידבר עם ב"י ע"ד שאלת החפצים , והכותב מספר רק מה שנצטוה משה עוד במדין , ועל מה הקדים השי"י לדבר כמו אלה עם משה עוד במדין ? מובן מאליו כי היה למשה להציע הצעה כזאת לפני ב"י תיכף , למען כי יאבו להטות אזן למשה , כי באם לא הציע לפניהם ע"ד השאלה מכלי כסף וכלי זהב , היו מסרבים א"ע משמוע את דבריו ע"ד הגאולה באמרם איך ירחיקו נדוד מארץ מצרים וכיסם ריק מכסף וזהב הנדרשים למאד בדרך לעת מצוא . ולפ"ז ידעו ב"י מזה עוד מלפני י"ב חודש , ולכן בצדק התפלא בר קפרא על בני הדור הזה שלא הלכו רכיל ולא הלשינו איש על חבירו מרוב קנאה אשר ראה וירע כי פלוני

פלוני נשוא פנים ונכבד בעיני המצרי העשיר יפיק ממנו רצון להשאילו כלים יקרים במחיר יב, בעוד שהוא מקורב לדלים ואביונים כמוהו, ומאד בטוב אמר כי בזכות זה נגאלו ממצרים, כי לוא הלכו רכיל והיה נודע למצרים, כי ב"י חושבים לעזוב אותם לגמרי אין בדעתם לחזור אליהם, כי עתה ראה פרעה, איך רק במרמה אמרו אליו משה אהרן „דרך שלשת ימים וגו'" בין כה וכה נראה, כי „בר קפרא ירד כאן לעומק פשט הכתובים כאחד מגדולי הפשטנים, וזה הוא לאות ומופת, כי גדולי חז"ל ידעו להוקיר את המאמר היקר מפז „אין מקרא יוצא מידי פשוטו" וכל דרשותיהם המה רק כאסמכתות בעלמא.

ג.

ההוא דהוה קאמר ואזיל שב בירי לשלמנא וחדא לעביד ביש, א"ל שמואל לר"י קרא כתיב כי שבע יפול צדיק וקם ורשע יפול באחת (סנהדרין ז' ע"א).

הגאון רי"פ במסורת הש"ס אומר שם „אין זה בפסוק אלא כך איתא ורשעים כשלו ברעה „ואשר לכן נסגרו בגמרא התיבות ורשע יפול באחת" במוסגר, ע"ש ברש"י ובמהרש"ל ודעו כי בילקוט משלי איתא ג"כ התיבות „ורשע יפול באחת" אך איזה מעתיק בידעו כי זה אינו בכתוב ואשר לכן הסגירם ועכ"ז היה ירא לשלוח יד ולמחוק אותם לגמרי. אך באמת נשתבש זה המאמר בבבלי ונלקה בחסרון דברים ואשר ע"כ יצא משפט מעוקל, כי כך איתא במדרש שוח"ט מזמור כ"ב „ד"א אל תשמחי אויבתי לי למה? כי נפלתי קמתי, תיכף לנפילה קימה, רבי שמואל אמר לה מן הדא (משלי כ"ד) כי שבע יפול צדיק וקם, אבל הרשעים יכשלו ברעה, תיכף לכשלון רעה, בפעם אחת הן נופלין ואין להם עמידה, וכן הוא אומר (ירמיה י') ובאחת יבערו ויכסלו' עכ"ל, התראו כי זה הוא ר' שמואל בעצמו הנזכר בבבלי כאן והוא מזכיר את הכתוב כמו שהוא במשלי, כמו שמשמע מדבריו „אבל הרשעים יכשלו ברעה תיכף לכשלון רעה" והוא אחרית הכתוב במשלי „ורשעים כשלו ברעה" ואך להמתיק את דבריו הוא מוסיף לאמר „בפעם אחת הן נופלין ואין להם עמידה" ר"ל להם לא נחוץ הרבה רעות, וע"ז מביא רק המלה „באחת" מכל מאמרו שם ולהוליך עי"ז את הקוראים שולל, כי יחשובו אשר לפניו היתה נוסחא אחרת במשלי, לפי דעתי כנים הדברים למאד, ופלא כי זה המדרש משוח"ט היה נעלם מעיני הגאונים מהרש"ל ורי"פ, ומי יודע מה חשב רש"י ז"ל בזה? גם מדברי המהרש"א ז"ל שם בח"א נראה כי גם הוא לא הרגיש כלל הזרות מהכתוב הזה שבא כאן שלא כהוגן.

ואחרי אשר הביאני ה' אל „הכנסת הגדולה" אמרתי לנפשי להשיב ג"כ דברים אחדים לבעל המאמר בקרת ל„בקרת" (כנסת הגדולה ספר א' צד 169) סימן ח' שבא בדברים אחדים לסתור כל בניני אשר בניתי ע"ד ספור העקדה במאמרי „השקפה ע"ד ספר איוב" בהאסיף תרמ"ו צד 251 כאשר מסיים את דבריו ברוב נצחון לאמר, וא"כ נופל כל הבנין „שבנה החכם שאצקעס" ומה מאד נפלאתי עליו, הלא בלי ספק ראה איך רק אגב אורחא באתי שם לדבר ע"ד העקדה, ואמרתי שם כי הארכתי בזה בספרי המפתח ח"ר מדף קע"ז עד קע"ט, ומדוע לא הקדיש רגעים אחדים לעיין שם? הלא אז בטח לא הייתי כ"כ קל בעיניו, עד להגיד בפומבי בזה טעה הח' שאצקעס בדבר שגם בר בי רב דחד יומא יודע, כי הלא גם הכתוב ולא רק התורגנים מעיד כי גדולת א"א הוא יען כי לא חשך את בנו „הרי לנו כי תכלית השבח שמהללים מעשיו ונסיונו של א"א הוא יען שרצה לשחוט את בנו" עכ"ל, הלא היה לו לחשוב איך אפשר לשפוט משפט שוא כי לא ראה גם את הכתוב המפורש בפרשת העקדה אשר בא לדבר

בּזה ? אך לאשר שא"א וגם בלתי נחוץ להעתיק כאן שני עמודים שלמים, אשר ע
אבקש מאת הקוראים הנאורים אוהבי אמת כי יאבו להביט את מאמרי שם בהמפתח
ויראו איך שמתי שם כל העקוב למישור, ומזה יבינו איך לשוא התפאר זה המבקר לבקר
את מבצרי החזק אשר יסדתיו על יסודות חזקים ומוצקים בקש ובגבבא. וביותר מבי
לידי גיחוך יתר דבריו „וגם בכל מקום שנזכר עניני העקדה, נכתב בצדו יען כי כבי
רחמיו מעל בן יחידו" כל אלה הוא לפי שיטתו, כי לא ראיתי גם מה שכתוב בפרשו
העקדה, וכמו כן נעלם ממני דברי הפייטנים ומסדרי התפלות אשר כולם מתנגדים לשיטתי
אך מה לי להאריך ללא צורך וללא תועלת באזני מבקרים כאלה, אשר כל ישעם וכי
חפצם רק להלבין פני חבירם ברבים ולהטיל קוצים בעיניו ובזה ימצאו עונג לנפשם
ובמדרש הנעלם קל"ח ע"א מצאתי עוקץ חד ושנון וראוי להעתיקו כאן, וז"ל „רבי יצחק הוו
אתי מקפוטקיא ללוד, פגע ביה רבי יהודה, א"ל ר"י תאמר דחבירנא חכימי מתניתא
אתערו להאי ענינא דיצר הרע יתנשי מן עלמא, בר ההיא שעתא לזווגא ? א"ל חייך הכי
איצטריך יצה"ר לעולם כמטרא לעולם, דאלמלא יצר הרע חדוותא דשמעתא לא ליהווא
עכ"ל, הדברים הנמרצים המושמים האלה מאת בעל מדרש הנעלם בפי ר' יהודה, יבואו
לטפח על פני הלוחמים ומנצחים זא"ז במלחמתה של תורה ולהראותם כי כל זה הוא רק
מסטרא דיצר הרע, אשר כל או"א חותר א"ע בכל כחו לסתור את דברי זולתו בצדק או
גם שלא בצדק, ולולא יצרם הרע, כי עתה חדוותא דשמעתא לא ליהווי, כי עתה
לא קראו ולא שנו ולא רבו זה עם זה כלל וכלל. באמת לא פגשתי מיום שהחילותי
לקרוא את הספרות החדשה בגליוני המכ"ע והמאספים לחדשים ולשנים, את פלוני הסופר
כי בא להלל את סופר זולתו קבל עם בעבור מאמרו או בגלל חדושיו אשר חננו החונן
לאדם דעת, כי איזה חדוותא ירגיש בעת יערוך דברים כאלה לדפוס ? רק בזה ישבע
עונג, בבואו להקניט את חבירו להשפילו ולהכעיסו, כי איך לא יתרגז המבוקר בעוד
יראה, כי המבקר לא קרא כלל את דבריו, ואך בדבורים קצרים יבוא לבטל דברי
המבוקר הערוכים באריכות ברוב ראיות, וכל אלה הוא בבטחונו על הקוראים אשר גם
המה לא קראו כלל את דברי המבוקר, או קראו וכבר שכחו, ובין כה וכה הצליח לפי
שעה לנקום נקמתו מאת המבוקר אשר אולי לא יגיע עד קרסוליו ואין בכחו לחדש כלל
וכלל ואין אתו יודע עד מה. יסלח לי כבודו בעל המאמר „בקרת לבקרת" כי אולי לא
נפל חלקו בין מבקרים כאלו אשר פרו וישרצו בימים הללו, אך עמי עשה שלא כהוגן
והקל בכבודי יותר מדי, כי לא היה לו הזכות לפגוע בכבודי, טרם קרא את מאמרי
בהמפתח, טרם השקיע א"ע בנושא הדרוש הנכבד והמרומם הזה, כי לא הייתי כמתנמנם
בעת השקעתי א"ע בנידן דנא, ראיתי מה שאמרו על זה כל חכמי ישראל הקדמונים,
שקלתי בפלס כל חקירותיהם ופלפוליהם שאלותיהם ותשובותיהם, ואח"כ אמרתי מה
שאמרתי, והנה בא כבודו לחשדני כי לא ראיתי אף כתוב מפורש בפרשת העקדה,
כן לא יעשה.

משה אהרן שאצקעס.

גודל חכמת חז"ל בעומק פשוטו של מקרא.

וימאן ויאמר אל אשת אדניו וגו' (בראשית לט ח) יהודה ב"ר אמר בדבר
מצוה ממאנין, בדבר עבירה אין ממאנין, בדבר מצוה ממאנין, מאן יבמי
וגו', בדבר עבירה אין ממאנין וימאן וגומר (מ"ר בראשית פרשה פ"ז)

פלאי פלאים המה דברי החכם הזה, הלא הוא בעצמו מביא ראיה לטפח על פני
מאמרו ולסתור את דבריו לגמרי, היתכן כי יבוא אחד להוכיח מדכתיב „וימאן" כי ע"ד

בירה אין ממאנין ? העיני אנשים ינקר ? הלא יוסף היה ממאן מאד מאד ע"ד עבירה ובש את יצרו כגבור, ואיך ראה החכם התלמודי בדברי יוסף, כי בדבר עבירה אין מאנין ? בואו וראו בילקוט וישב רמז קמ"ה איתא בזה"ל „וימאן ויאמר וגו', בדבר מצוה ממאנין בדבר עבירה אין ממאנין, אתמהה! בדבר מצוה ממאנין, מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל, בדבר עבירה אין ממאנין, בדבר מצוה ממאנין, אם מאן ימאן אביה, בדבר עבירה אין ממאנין, וימאן ויאמר וגומר" עכ"ל, הרב בעל מתנות כהונה שם במ"ר מביא את הילקוט ואומר „ופירוש כך היה יוסף למד קו"ח בעצמו בדבר מצוה ממאנין בתמיה" ולפי באורו, דובר זה החכם מגרונו של יוסף, איך הוא למד קו"ח מה שממאנין בדבר מצוה, מכש"כ שיש למאן בדבר עבירה, אך מי יוכל לקרר את רוחו בבאור כזה אשר הוא ללא אמת מכמה טעמים. א) הלא גם על דרך דרש לא יתכן לתת דברים כאלה בפי יוסף אשר עוד לא ידע מהם אף שמץ דבר, כי מאין ידע את הכתובים בתורה „מאן יבמי וגומר" או „אם מאן ימאן אביה וגומר" ? ב) הלא ק"ו כזה יש לו פירכא, כי באמת זה האיש הממאן בדבר מצוה, והוא מחמת כי אמונתו רפויה והן ולאו ורפיה בידו, כמו כן הוא עלול לבלתי ימאן בדבר עבירה, ג) א"א להכנים אף בדוחק גדול באור כזה בדברי זה החכם כאשר ירגיש כל קורא מבין. אך מי לא יראה ברור כשמש איך זה החכם והנאור בא במאמרו להתאונן במר נפשו על יצר לב אדם הנוטה רק אל הרעה ולא אל הטוב, וזה הוא מאמרו בקצור נמרץ, כי האדם ממאן בדבר מצוה ואין ממאן בדבר עבירה, ומביא ע"ז ראיות מהכתובים. שוה בשוה למאמר בזה נפגוש בירושלמי שקלים פרק ראשון, גם שם מתאונן חכם אחד בדברים יורדים חדרי בטן ואומר „הן נקרא ולא נבהת ? (איך נקרא ונתרגם את המקראות הללו בלא רתת וחלחלה) לטובה (שמות לה) „כל נדיב לב" (רק הנדיבים בעם) לרעה (שם לב) „ויתפרקו כל העם את הנזמים אשר באזניהם" (אף הכילים ואבירי הלב) לטובה (שם יט) „ויוצא משה את העם לקראת האלהים" (לא הלכו מעצמם) לרעה (דברים יא) „ותקרבו אלי כולכם" (בלי שום מעורר) לטובה (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל" (הוא החל והם עונים אחריו) לרעה (במדבר יב) „ותשא כל העדה את קולם ויבכו" (מעצמם ומאליהם) עכ"ל, הלא תראו ותקשיבו, כי כמו זה החכם בירושלמי צועק מר על רוע לבבו של אדם ומביא אותות ומופתים מספורי התורה, ככה זה החכם במ"ר הוציא אנחה מקרב לבבו השובר כל גופו של אדם ובא ג"כ להראות מהכתובים, איך כל או"א ממאן ע"פ רוב בדבר מצוה ואינו ממאן לדבר עבירה, וקורא בקול עוז „אתמהה!" ואם ככה חשב החכם הזה במאמרו, הלא הוא באמת קשה מאד להבין הראיה לסתור שהביא מיוסף אשר הוא התגבר על יצרו והיה ממאן בדבר עבירה, ואיך נלמוד ממנו כי לדבר עבירה אין ממאנין ?

אבל אחרי אשר נעיין בשום לב בהכתובים בתורה נראה אור בהיר עד מה השכיל החכם התלמודי הזה להבין את עומק הפשט של הכתובים הללו מה שלא הרגיש שום מבאר ומפרש, רק האחד והמיוחד הרמב"ן ז"ל הרגיש מה שיש להרגיש, אבל עוד לא הרגיש ולא ראה מה שראה והרגיש החכם התלמודי הזה. וזה לשון הכתובים „וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי, איננו גדול בבית הזה ממני, ולא חשך ממני מאומה, כי אם אותך באשר את אשתו, ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים" הרמב"ן ז"ל הרגיש כי יוסף ברוב דבריו, התאמץ להמתיק את סרובו למלאות את חפצה, לא מצד אסור הערוה, אשר כל אלה היה בכחו לאמר לה בקצור נמרץ „איך אעבור עבירה חמורה מאשת איש ?" רק השתדל להראותה, כי א"א לו להיות סר למשמעתה נידון זה מפנים אחרים, ואשר ע"כ אומר הוא ז"ל שם

)(

בבאורו בזה"ל „וחטאתי לאלהים, בני נח נצטוו על העריות לשון רש"י ונכון הוא, רק בעבור חסרון דעת הנשים, הקדים אליה דבר הבגידה באדניו אשר בוטח בו, ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים, ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת, כי רעה גדולה היא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים, כי עיני בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבוא, רק לא הזכיר אסור הערוה, כי דבר עמה כדרך נשים" עכ"ל. הנכם רואים כי הרמב"ן בעיניו הבהירות ראה, איך יוסף בא רק לפקוח עיניה, על הבגידה העצומה בארוני אם ישמע לחפצה, כי מאד מאד ישקר באמונתו לנגוע בדבר השייך רק לאדונו ואין לשום איש חלק בזה, וגם מה שאמר „וחטאתי לאלהים" לא כיון לאמר, כי החטא הוא מצד אסור ערוה, ובשביל זה הוא ממאן למלאות את חפצה, לא לא, רק בזה יחטא לאלהים כי יתהפך לאיש בוגד בארונו ולכפוי טובה ולמשקר באמונתו, כאשר האריך בדבר טעם להגדיל את כובד פשעו אם יעשה ככה. אך מה שבא הרמב"ן לתרץ על מה שלא הזכיר אסור ערוה, כי הוא דבר עמה כדרך נשים, נלאה שכלי מהבין דברים כאלה מה שייך בזה דרך נשים? הלא נראה מכמה ספורים בתורה מה שקרה לא"א וליצחק במצרים ובגרר, כי אסור א"א היה גם אז בתקפו ונחשב לאסור חמור למאד, ומדוע לא אמר לה יוסף בדבורים קצרים „לא אוכל לעבור על איסור חמור כזה" ועל מה האריך באמתלאות שונות והעלים העיקר? כל אלה הביט החכם התלמודי באספקלריא המאירה הוא ראה והחליט, כי באמת מנע יוסף א"ע מלעשות כמו אלה, לא מצד איסור ערוה כי אם מצד הבגידה באדניו, כאשר נרגש בדבריו איך לא הזכיר כלל זה האסור, ואשר ע"כ הוכיח מדבריו, כי בדבר עבירה אין ממאנין והוא כמ"ד „לעשות צרכיו נכנס".

בינו נא זאת קוראים נאורים, איך היה בין גדולי חז"ל רבים וכן שלמים אשר הבינו עומק פשוטו של מקרא על אופן נעלה, ואין לנו לשפוט מרוב דרשותיהם הזרות והאסמכתות הרחוקות אשר נפגוש כפעם בפעם במלוא רוחב התלמוד והמדרשים, כי לא ידעו פשוטו של מקרא, חלילה לנו מן משפט מעוקל כזה היוצא מבית דינם של המתלוצצים והמלעיגים על דחז"ל בכל דור ודור, הלא רק המה בעצמם גזרו אומר אין מקרא יוצא מידי פשוטו. באמת סוד כזה לא היו מגלים לפני התלמידים שעוד לא נתבשלו כל צרכם, כאשר נראה מרב כהנא במס' שבת, כי אחרי שמלא את כריסו ברוב שיטות התלמוד עוד לא ידע את הסוד, כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אך גם אלו אשר ידעו זה הסוד, עכ"ז לפעמים לפי הזמן ולפי המקום ולפי השומעים, דרשו מה שדרשו וכל כוונתם היתה לש"ש, והדברים עתיקים.

אגב אורחא הנני להעתיק לפני הקוראים את סוף דבריו שם מזה החכם התלמודי, הוא משים דברים בפי יוסף את אשר אמר לאשת אדניו בזה"ל „למוד הוא הקב"ה להיות בוחר מאהובי בית אבא לעולה, אברהם קח נא את בנך, אשמע לך ושמא אבחר לעולה ואפסל מן הקרבן" עכ"ל, באמת לא יתכן לחשוב על זה החכם, כי בא להעליל עלילה על יוסף כי הוא חשב תוהו אשר יכול להיות, כי אביו יאבה להעלותו לעולה מצד היותו בכור לאמו, הטרם ידע כי סוף כל סוף לא הניח הש"ת לא"א לעשות ככה, כי אין חפץ לה' בעולות כאלה, כאשר התלוצץ הנביא מיכה באמרו „האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי" (שם ו ז) האם ראה את זקנו יצחק כי יחפוץ לעשות ככה לעשו בנו הבכור? האם הקשיבו אזניו כי אביו חושב מחשבות לעשות ככה לראובן אשר הוא ראשית אונו? ואיך יתכן כי יחשוב הוללות, אשר אולי יקרה עוד פעם, כי יחפוץ ה' הקרבת אדם? ואשר ע"כ מוכרחים אנחנו לאמר, כי החכם הזה אמר רק על דרך צחות ובשפת סאטירא כי באזני אשה קלת הדעת עובדת אליל, היה נאות לפני יוסף להציע אמתלאות כזובות באלה, אחרי שלפי דעתה ואמונתה ראוי ונכון לעשות כן, כאשר הורגלה לראות

לשמוע מעשים תעתועים כמו אלה, אבל חלילה לנו לחשוב, כי גם יוסף היה נתעה להאמין בקדושתה של עבודה כזו? *)

את כל הדברים האלה הצעתי פעם אחת לפני ידידי החכם ושלם יצחק יעקב וויסבערג נ"י, ואחרי הקשיב בשום לב את אשר העירותי על סוף דבריו של החכם התלמודי, אמר אלי „שמע נא יקירי לפ"ז עלה על לבבי כעת לבאר את דברי עשו אשר אמר ליעקב בעת מכר לו את בכורתו" הנני הולך למות ולמה זה לי בכורה" הדבורים הללו אין להם כל מובן אף אחרי כל הבאורים והפרושים אשר נאמרו מאז ועד עתה. אך לפי הדבורים אשר שם החכם בפי יוסף נוכל להאמין כי עשו חשב כמו כן באמת, אשר להקריב את הבכור לעולה, היא עבודה רצויה בעיני ה׳, הוא בטח לא הבין את רוחניות הספור אשר נמסר לו מזקנו ע"ד העקדה. הוא בגסות שכלו חשב, כי רק מחמלתו של השי"ת על זקנו שהיה בן יחיד לאמו, מנע את אביו מלהעלותו עולה, אבל באמת היא מצוה גדולה על כל או"א כי יקריב את בנו הבכור לעולה, ואשר ע"כ אמר ליעקב: הנני הולך למות, אחרי שאני ראשית אונו של אבי ויכול להיות כי יקדישני לעולה, וא"כ ולמה זה לי בכורה?" אנכי בשמעי כל אלה מפיו, אמרתי לו הדא הוא דכתיב טובים השנים מן האחד, ומיני וממך תסתים שמעתתא.

משה אהרן שאצקעס בעל המפתח.

תעלמות עין.

שלש הערות על תלמוד ירושלמי.

א) שבת פרק כלל גדול: והטוחן. ההן דשחק מלח חסף פלפלין חייב משום טוחן: ופי׳ הקרבן עדה: חסף. או כתש חרס: וכ"פ הפ"מ ע"ש: ופי׳ תמוה מתרי טעמי. חדא, עירב הירושלמי חסף בין מלח ופלפלין, שאין לחסף שייכות להם. ב׳ מעיקרא דדינא פירכא, שהרי הפרמ"ג בסי׳ שכ"א במשבצות סק"י כתב: והוי יודע דטוחן אין שייך אלא בגדולי קרקע ושהיה בהולדה גוף אחד ופררו. והטוחן לבינה אין חייב משום טוחן דנשרפה בכבשן ואינו בתולדה עכ"ל. ולפי זה מה נשתנה חסף מלבינה, הא גם חסף נשרף בכבשן ואינו בתולדה גוף אחד. אולם באמת הוא טעות הדפוס בירושלמי וצ"ל: השף פלפלין, וכ"ה הגרסא ברוקח סימן ס"ד וכה"ג באור זרוע הגדול ח"ב סי׳ סמ"ך העתיק כן לשון הירושלמי שני פעמים ע"ש. ולגרסא זו אתי שפיר מאד, וזה ברור.

ב) סוטה פרק קמא הלכה ט׳: א"ר יוחנן פסוק זה ברוח הקודש נאמר ותתצב אחתו. ראיתי את ה׳ נצב על המזבח (עמוס ט) וכ"ה במדרש משלי י"ד, תרי מלתא דתמיה חזינא הכא, א) למה הביאו מקרא דעמוס ולא הביאו מקרא מפורש בתורה (פרשת ויצא כח יג) כתוב: והנה ה׳ נצב עליו שנית, אף אם נאמר שהיה להם איזה טעם

*) ע"ד העקדה, הארכתי בספרי המפתח ח"ב בסנהדרין במה שיש בו די, ואחרי כן דברתי ג"כ מזה במאמרי השקפה על ספר איוב בהאסיף שנה שניה. והנה בימים אלו ראיתי דברי הרה"ח הישיש מהר"י בספרו „ספר השמות" (ווארשא תרמ"ט) ומצאתי כי המחבר שם בדף 17 אומר שוה בשוה כפי דעתי ושיטתי.

שלא הביאו מקרא מפורש בתורה, ומפני זה הוכרחו להביא מקרא של נביאים הכתוב בעמוס ט׳. היה להם להביא מקרא המוקדם שם בעמוס ז׳: הנה ה׳ נצב על חומת אנך? אולם הבבלי (סוטה י״א ע״א) הביא הכתוב: ויבא ה׳ ויתיצב (שמואל א ג) ולא הביא מקרא מפורש בתורה, מפני מלות הדומות הכא כתיב ותתצב ובשמואל כתיב ויתיצב, אולם על לדעה יותר ניחא ילפותא דהירושלמי מקרא דישעיה ולא הביא מקרא דשמואל א׳ ב׳ שהביא הבבלי הוא ג״כ מפני מלות הדומות. הכא כתיב לדעה, ובישעיה כתיב ג״כ דעה, אולם בשמואל כתוב דעת, והיכא דאיכא דדמי ליה מדדמי ליה ילפינן כדאיתא בגמ׳ דבבלי בעירובין דף נ״א ע״א. שוב ראיתי במכילתא בשלח פ״ב הובאו שני הפסוקים, משמואל א׳ ג׳ ומעמוס ט׳, וא״י למה לא הובא מהמוקדם עמוס ז׳. והפסוק דר״פ ויצא לא הביאה המכילתא. והנה רב גדול אחד השיב לי: כי מקרא דעמוס ז׳ נבון שלא הביא כי בבבלי רה״ש ל״א ע״א עשר מסעות נסעה שכינה, קחשיב נצב על המזבח תחלה אח״כ ממזבח לגג ואח״כ מגג לחומה, ומביא מקרא דנצב על חומת אנך וא״כ אף דמוקדם בקרא אבל מאוחר בזמן וקרא דמזבח קדים עכ״ד! ואף כי דבר חכמה דיבר בזה. אולם ע״ז גופא קשה מנא להו לחז״ל זה דמתחילה נסעה למזבח ואח״ז נסעה לחומה, ולהפך הכתובים אימא איפכא דמתחלה נסעה לחומה. ויהיו הנבואות בעמוס כתובים כסדרן כפי שחזה הנביא במראות הנבואה, ובאמת באבות דרבי נתן פרק ל״ד מצאתי: מגג לחומת העזרה דכתיב והנה ה׳ נצב על חומת אנך (עמוס ז׳) ומחומת העזרה למזבח שנאמר ראיתי ה׳ נצב על המזבח (שם ט) ומסודר יפה על פי סדר הכתובים בעמוס לא הקדימו המאוחר ולא אחרו ג״כ המוקדם, ומסתבר להגיה בבבלי בר״ה ע״פ האדר״נ.

ג) בקידושין פרק האומר בסופו: ר״מ אומר אין ממזרין עתידין לטהר לעתיד לבא שנאמר וישב ממזר באשדוד מוליכין טינה אצל טינה: ופירש הק״ע: כלומר דבר שפל אצל דבר שפל ונראה דאשדוד גבול עמון ומואב שהן ממזרים לכך יושבין שם ממזרים עכ״ל. ובמכתה״ג אשתמיטתא ליה מקרא מפורש ביהושע י״ג חשיב אשדוד בין חמשת סרני פלשתים וכ״ה בשמואל א׳ ה׳ ע״ש. אולם הירושלמי יתפרש ע״פ מה דאיתא במדרש רבה (נח פ׳ ל״ז) והובא שם ברש״י י׳ י״ד: ואת פתרוסים ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים, משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו משם פלשתים: הרי שפלשתים היו ממזרים, לכן מושיבים אצלם ממזרים וז״ב:

ברוך עין (מחבר ס׳ דבר מצוה ע״ס המצות).

שתי הערות בירושלמי.

א) שבת בהתחלה מהו שתים כו׳ ע״ש שנרחקו המפרשים. ולולא דמסתפינא הוה אמינא שט״ס יש כאן וכצ״ל מהו ב׳ שהן ד׳ ב׳ לחיוב ב׳ לפטור או ב׳ לחיוב ד׳ לפטור, וה״פ למחשב כל פטור אבל אסור שהן ד׳ לפטור בפנים וד׳ לפטור בחוץ זולת ב׳ החיובים ובעי למפשט מר׳ בא דבשבועות כלן לחיובא דהא ליכא שם יותר חיובים מד׳ ועכצ״ל דפירושו ד׳ ביחד. וה״נ ד׳ לפטור דמתניתין מתפרשא ביחד עם החיובים הדא היתימא ד׳ לחיוב ד׳ לפטור ור״י דייק ממשנה דשבועות גופא דע״כ חשיב חיובא דומיא דשבועות ב׳ שהן ד׳.

ב) שם נתני י"ב קאי אדלעיל דב' לפטור ומשני ר"י דהכנסה והוצאה וכן עני ועשיר חשיב בשנים, אבל עקירה דעני בהכנסה בפשט או בנתן ליד בעה"ב חרא הן, וכן לבעה"ב וכן בהנחה וכן בהוצאה אף דמשונים קצת זה מן זה, (אבל עני ועשיר כיון שזה גופו בחוץ וזה בפנים חשיב להרתי) ולפ"ז איכא עקירה דהכנסה לעני והנחה של הוצאה ועקירה דבעה"ב בהוצאה והכנסה דהכנסה.

אלכסנדר משה אבן־לאפידות החוב"ק ראסיין:

שלש נטיעות:

א.

עוללות שומרון*):

א) ערך סכף:

הערוך ערך „סכף" ב' כתב: במגילת איכה והיתה תאניה ואניה סכופי סכופים, ובאיכה יעיב לא תסעדינן לא תסכיפנן, ענין השחתה. כפי הנראה פירש הערוך רק לפי הענין. ובעל המשביר יאמר שהוא כמו „סחף" בחי"ת שענינו בלשון סורא וערבי (ניעדער-ווארפען) פי' רעבים ונופלים. ולדעתי נראה כי הערך הזה הוא מלה שמרונית-עברית, על הכתוב ולכה „זעמה" ישראל (במדבר כ"ג ז') תרגם השמרוני: ואתה אסכף ישראל. וכן ומה אזעם לא זעם ה'. (שם ח') ומה אסכף לא אסכפה ה'. ועתה נראה את המדרשים במקומם: באיכה רבתי פ"ב פסוק בלע, והיו לו (לבן כוזיבא) מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף. הכונה לרעתנו, כי בעל המדרש יתאר לנו את גבורת חילו של בן כוזיבא שאמרו להקב"ה לא תסעוד, כלומר, לא נבקש סעדך ומשענתך שתהיה לנו לעזור, אכן זאת גם זאת נבקש מטך ולא תסכוף (שגם לא תזעוף ותזעם בנו, ולא כמת"כ שם, הוא מל' סקבא דשתא רגלא בפ' עשרה יוחסין ובפ' חלק בין סקבי דרומי שפירושם ענין חבורות והשחתה.

וכן שם בפסוק הנ"ל, פגע בהון (בשני האחים) חד סבא אמר להון (לשני האחים) ברייא בסעדיכון (אלהים יהיה בעזרכם) מן אלין (מן אלה הרומאים). אמרו ליה (להרהוא סבא) לא נסעיד (כלומר לא נבקש עזרתו מצר כי ידנו רב לנו) ולא נסכוף (אכן לא נאבה כי יזעם ויקצוף בנו, ויען כי לא בטחו בה', כי ישלח למו עזר מקדש, יסיים בעל המדרש כי) מיד גרמו העונות ונהרגו.

בירושלמי תענית פ"ד ה"ה (ד' זיטאמיר כא:) איתא: פגע ביה חד סב אמר לון ברייכין סעודינכון אמר לא יסעוד ולא יסמוך. אולי צ"ל ולא יסכוף כבמדרש ונשתבש בהעתקה כי המעתיק לא ידע הוראת ע' סכף, או אולי צ"ל: לא יסעור ברי"ש)

---

*) ראה מאמרי במ"ע „היסדות" נומר 1 עד 23, 24 והלאה הספרות ס"ר מעד 90 עד 96. „בית התלמוד" שנה חמישית מחברת שביעית מעד 221 [וראה מ"ש בהלפירה נומר 26 לשנת 87 במאמר קרית ספר. ע"ד המאמר האחרון הסיה בבי"ת שם].

)(

(כבאגדת ירושלמי עם יפה מראה), כלומר לא יפקוד עלינו את חטאתינו כי כן ת' לא יפקוד לא יסער (ראה ערוך) ולא יסמוך אותנו, והיא ממש מליצת המדרש רק במלות שונות. ובילקוט האזינו תתקמ"ו הגירסא כמו במדרש.

ולפי חקירתנו (בספרנו המצרף מצד 33 עד 57) כי על הרוב שנזכר ההוא סבא חד סב, קאי על הכותים, ראה שמה באריכות, אתיא על נכון גרסת המדרש, ולכן דברו אתו, את ההוא סבא שהוא כותי בלשונו. ראה ספרנו שם צד 49 ותבין היטב.

ושם במדרש (פ"ב פ' היה ד' כאויב) וירב בבת יהודה תאניה ואניה, סכופים סכיפים, כנ"ל, ולא כפירוש מהר"א „שלפי הענין מל' מספד" וכן שם בפתיחתא אות כ"ו ר' נסה דקסרין — סכופי סכופין. ור"נ דקסרין מקום הכותים, מפרש תאניה ואניה ממש כבלשון הכותים.

ב) רשף.

על הש' ובני רשף שבכתוב, כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה' ז') כמעט כל המפרשים נפלגו רק לשתי תורות, תודה אחת פי' מענין רשפי אש והתודה השנית מפרשה מענין עופות הדורסים וטורפי טרף*) ראה בדבריהם איך יפרשו את המשך הכתובים.

ולי נראה לאמר כי היא מלה שמרונית. כי על עם נבל (דברים ל"ב ו') תה"ש: עם „רשיף" (שם ט"ו) וינבל צור ישועתו וירשפו. בנוי נבל אכעיסם (שם כ"א) בגוי רשוף.

וכשנעיין במקרא, גראה כי ההוראה הראשית של ש' נבל הוא נרדף לכילי, ואיש רע „שיתגאה בעשרו ולא יתן מלחמו לדל, ונבל הכרמלי לעד, שהוא תואר לאיש כפוי טובה" (ב"ז באוצרו), ואח"כ הונח בכלל „לאיש פחות המדות בזוי ומגונה במעשיו (שם) לאיש שיאמר „אין אלהים". וישעיה (ל"ב ה' ו') יבאר אותו על נכון: כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל ה' תעה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ואמר דרך הפלגה למי שכבר רעב הם גורמים לו שתהי נפשו ריקה, כלומר בתכלית הרעב, ומי שהוא צמא הם גורמים לו שיצמא יותר ולא יהיה לו משקה כלל" (שד"ל בפירושו שם) ולכן יכלול החכם תחת השלש שרגזה ארץ: ונבל כי ישבע לחם (משלי ל' כ"ב). וכן אמר נבל בלבו אין אלהים — אוכלי עמי אכלו לחם, פי' שיאכלו את עמי בכל פה שיפשטו את עורם מעליהם ועצמותיהם יפצחו.

ולפ"ז יהיה הכתוב „בני רשף" כמו בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ (איוב ל' ח') לשכון בערוץ נחלים, שיהיה גלמוד בחסר ובכפן, תחת שאביהם היה נבל וכלי שלא נתן מפתו לעני ואביון. וכן פה יאמר: למה ירחקו בניו מישע מפני שהוא (אביהם) היה אוכל קצירו של רעב (ע"ד בנו בעור) והיה לוקח קצירו ולחמו של עני (שד"ל) לכן אם יקרהו אסון ופגע הוא עפ"י דין, כי לא יצא מעפר און, והענש הוא לפי מעשיו, כי אדם לעמל יולד (עדה"כ כל עמל אדם לפיהו) ובני-רשף (כלומר בני נבל אלה, לא יאבו לעמול כי אם) יגביהו עוף ולעוף במרומים, כלומר לחיות על

*) המפרשים והמתרגמים העתיקו רויבפאגעל, נוטה להם מדברי האגדה (המובאה רש"י שם בפירושו והוא המו"ר פי"ב סוה"ע ע"א), כיון שהחטה (המאכרי את בהמתו) היה נוטל בשרה על כתפו והיה העוף יורד וחוטפה מעל כתפו שנא' ומקניהם לרשפים כענין שנאמר ובני רשף יגביהו עוף. רש"י יאמר שם שהוא דרך דרוש, והמפרשים האחרונים מגאו בדרוש זה עמק הפשט, אין חקר לרוח בני אדם, ובמ"א האריך בענין זה

וארץ מעמל אחרים, ומלחמו לא יתן לדל, לכן בני-רשף אלה, יהי רחוקים מישע ידכאו בשער ואין מציל, כי לא יהיה להם: מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד להם ישרם.

ואולי מזה ולחומי רשף (דברים ל"ב כ"ד), שקודם לזה יאמר: (הם) כעסוני בהבליהם (וגם אני) בגוי נבל אכעיסם, כמו שאומר: שאני אביא עליהם גוי נבל שאם יקחום בשבי לא ירחמו עליהם לתת להם אף פת לחם, כי אש תאכל ארץ ויבולה, חצי (כמו חצי רעב) אכלה בם עד כי יהיו מזי (מתי) רעב ולחומי (מבני) רשף ההם, וזה ע"ד שחוק מכאיב לב, כי יהיה שבעי לחם מבני רשף ובני נבל אלה.

ב.

לסתירות הראב"ע.

בהמגיד לשנת 87, נ' 49, 50. דברתי על דבר סתירות הראב"ע שסותר את דבריו על כל צעד וצעד יותר הרבה מכל המפרשים, ואשר לזאת רבים וכן שלמים גזרו אמר כי עשה ב' שטות לדוגמא לפ' בראשית נח ותחלת „לך" (אוצ"ו ב' סי' כ"ב). ויה"ש מביא בשם גדולים וקדמונים כי עשה (הראב"ע) ב' שיטות לכל התורה. וכן לאסתר וקהלת, ראה שמה בהמגיד. אך מה יענו המבקרים המובהקים במה שסותר הוא את דבריו ביתר ספריו?

והנה שם בהמגיד הבאתי עשרה ציונים שונים מפירושי הראב"ע על כ"ק ומספריו על דקדוק השפה, שסותר את דבריו, וכל זה הבאתי שם, להראות לחכם אחד שהתפלא שם (נ' 17 צד 134) שמצא במקום אחד שהראב"ע סותר את דבריו ממה שכתב במקום אחר, והראיתי לחכם הנ"ל, כי המקום ההוא איננו היחיד והמיוחד. כמו כן הראיתי שם (נ' 50) את הנסבה האמתית אשר הסבה להראב"ע האומלל שנתרבו סתירותיו, יתר הרבה מכל המפרשים (שגם הם לא נקו מזה מכל וכל). ופה אביא עוד ציונים אחרים, לא רק למען חזק את הדעה ההיא, שהראב"ע סותר דבריו, כי הדעה הזאת אינה צריכה חזוק, כי האמת עדה לעצמה, אך יען כי זה כחמשים שנה טעו המבקרים לשלול מהראב"ע אחדים מפירושיו לכתבי קדש, וכל זה מטעם הנ"ל, (ועוד מטעמים חלושים, כאשר אעיר עליהם איה"ש בבואי לדבר מענין זה באריכות). לכן מצוה עלינו להשיב את הגזלה אשר גזלו ושללו ממנו על לא דבר, ועברו על דברי המלך החכם: אל תגזול דל כי דל הוא.

א) כמה דיו נשפכו על דבר הבי"ת של מלת והוא „באחד" ומי ישיבנו (איוב כ"ג י"ג). ר"י אבן גנאח בספרו הנפלא הרקמה (ל"ג) יאמר כי הבי"ת נוספ' כמו ביה שמו. וכבר כתב עליו מרירות, ר' יעקב בן אלעזר (ע"ד ריב"א הנ"ל ראה גייגר אוצ"נ ח"ב ק"ס) לאמר: כמה קשה להוציא דבה על לשוננו הקדושה? הנאמרה ברוח הקדש שיש בה חסרונות או יתרונות, ופלא אם ידבר לפנינו הדיוט אחד ויוסיף בדבריו דבר שלא לצורך או יגרע מן הצורך נתמה עליו ונסכל דברו, אבל ראוי לנו להורות שמה שנראה לנו שהוא חסר או יתר במקרא אינו מה שאנו חושבין אבל לא נדע טעם לדבר, ואם ידעוהו הקדמונים נוחי נפש, ואולי שהם צחיות (ראה לטב"ל מן אריענט 1850 ד' קע"ו: גם ר"י בכור שור בפי' בראשית ה' ט' כתב: צחות לשון עברי) ונעלמו ממנו כאשר לא ידענו ואם בית אישה נדרה (ע' גם כן דברי האפודי ברקמה רמ"ז) מן הערות הרי"ל דוקעס, אוצ"נ ח"ג 151.

והראב"ע על הכתוב הזה יאמר: „והוא באחד י"א (בלי ספק כונתו על ר' יונה הנ"ל) שהבי"ת נוסף, והאמת שאיננו נוסף, ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול".

והרב בעל הרכסים לבקעה (יאמר כמצחק על דברי הראב"ע) עה"כ גן בעדן (ב"ר ב') „ואין בי"ת בעדן ככל בי"ת השמוש בארץ, בשדה, באהל ודומיהן, אלא היא באה להפליג העידון ולהגדילו, ופירושו גן העידון והתענוג הרב, ויש דוגמת בי"ת ההפלגה כזאת הרבה בכתובים ובעלי הלשון לא השגיחו עליהן, כגון ביה שמו — והוא באחד, אחד ומיוחד לבדו (גאנץ איינציג אונד אלליין) „והראב"ע דמה למצוא בו אחד וסודותיו ללא צורך".

הנה מה שחשב מהרי"ל שפירא את סוד הראב"ע „ללא צורך", מצא הרב החוקר ר"ש זכם „צורך גדול", ויראה (בספריו התחיה צד 34) כל שטת שפינוצי „שאחד הוא הכל, והכל הוא אחד" בדברי הראב"ע המעטים האלה וכונתו שהוא אחד לא לבד מצדו כי אם הוא אחד גם מצד העולם (שם צד 59) והוא באחד, כלומר הוא שהוא חוצה לכל הוא ג"כ מעין הכל ובתוך הכל והוא כללם יחד והכל הוא דבר אחד באמת, כי רק הפרטים הם רבים מצד שהם מקריים אבל בכללותם הם רק גוף אחד והוא אחד באחר. ומה נמרצו דברי הראב"ע „שהשם אחד ואין היות להווה רק שידבק בו" (יסוד מורא שער י'), ראה שמה היטב דברי הרש"ז כי עמוקים המה.

וכן הרב הנודע ר' שאול יצחק קאעמפף (בהמגיד שנה 17 צד 33) בדברו שם בהערה 2 ע"ד הוראת הבי"ת בלשון ערבי לרוב ובלשון עבר לפעמים, שמשמשת לתאר שם ההוא' ביתר שאת וביתר עז (כמעט כמהרל"ש הנ"ל) וטעמה כטעם סלת אלם בלשון אשכנז כמו: ער ערשיינט אלם דער אונד דער — כלומר: אין דיעזער אדער יענער איינענשאפט כו' כו'. מביא את הכתוב והוא באחד הנ"ל ודברי הראב"ע שאמר שיש בזה סוד גדול ויאמר עליו: והנה ידענו את האיש (כלומר הראב"ע) ואת שיחו, כי הוא אוהב ללכת בדרכי הסוד והחידה, וטעמו ונימוקו עמו, ואני לא כן עמדי, אני אלך באור חז"ל שאמרו „אין מקרא יוצא מידי פשוטו", ובאמת אין צורך פה לא לסוד ולא לחידה כו' כו'.

גם הרב הנ"ל יאמר על הראב"ע שאין צורך „פה" (הוסיף פה מלת „פה" לומר ש„פה" אין צורך, אבל יש מקומות שלצורך הוא הסוד)... לא לסוד ולא לחידה, מלבד שהבאנו דברי הרש"ז שמצא גם „פה" את סודו, הנני להביא מדרש מפרש מחז"ל (שגם הם הרגישו בזה סוד כמוס) והוא ברב"ר פ"א: אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד שנאמר והוא באחד ומי ישיבנו. ומהו באחד? (כלומר מה ענין הב' של באחד ומה הוראתו)? אמר ריש לקיש שהקב"ה דן וחותם לעצמו", והבן.

אך נעזוב נא כעת את שיטת הראב"ע (ושיטת שפינוצי) באלהות ונשוב לענינו. מכל הנ"ל נראה איך הראב"ע ימאן להסכים להאומרים כי ב' של „באחד" נוסף, וכל הנזכרים לעיל האמינו כי כן הוא דעת הראב"ע תמיד, אבל מה נשתומם כי מכלמו נעלמו דברי הראב"ע במקום אחר והוא בפ' נח עה"כ והנה עלה-זית טרף בפיה (ח' י"א) י"א שהיא מוכפלת בטעם כו' והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף כבי"ת ברוחו שמים שפרה והוא באחד כו', ולפי זה דברי מפרשו בעל „אהל יוסף" (בנח שם) לא שרירין ולא קימין, אחרי כי אין המקום הזה האחר והמיוחד בדברי הראב"ע כמובן.

ב) על הכתוב: השותים במזרקי יין (עמוס ו' ו') יאמר הראב"ע: יין הוא הפועל וסמך ולא הזכיר הנסמך אלא במזרקי כסף או זהב ורבי מרינוס אמר (והוא בהרקמה ל"ג) כי הבי"ת נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי.

ובתלים י"ב ו' אשית בישע יפיח לו. יאמר: בישע כמו לכו לחמו בלחמי ושתו

ביין מסכתי והטעם אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו. ועל הכתוב ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (שם כ' ח') כתב ובי"ת בשם לשון צחות כמו לחמו בלחמי.

מהכתובים האלה נראה כי גם הראב"ע מודה (לר' מרינוס) כי יש ביתי"ן נוספות, אך לפעמים יפרש עד"ז ופעם בדרך אחר, ועתה נראה דעתו על הכתוב לכו לחמו בלחמי (משלי ט' ה') יאמר: בי"ת בלחמי מקום מ"ם וכן בית ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם, וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה" עכ"ל.

הכתוב במשלי הוא אחד מהמ"ם (חסר אחת) ראיות שהביא הרב הד"ר ר' גבריאל הירש ליפמאנן (הוא המפרש לחבורי הראב"ע בדקדוק ס' הצחות, שפה ברורה, שפת יתר, ספר השם) בציון תר"ב ח' איר סיון במה שהראב"ע סותר את דבריו בפירושו לס' משלי משאר פירושיו וחבוריו, לכן אות הוא לדברי הרב ר"י רייפמאנן (בציון תר"א צד 76 אות ג'. ובליטעראטורבלאטט דעס אריענט 1841 נומרא 48) כי פירושו למשלי מיוחס בטעות להראב"ע, כי אם מעשי ידי הרמ"ק (ר' משה קמחי אחי הרד"ק) הנהו. וז"ל הד"ר ליפמאנן (בציון שם צד 115 אות ט') בלחמי, בי"ת בלחמי מקום מ"ם כו' זה סותר למש"כ בפי' לתלים ק"ב ח': יפטירו בשפה וכו' והבי"ת דרך צחות כמו לחמו בלחמי. ומזה נראה שהבי"ת נוסף לתפארת הלשון וכן נראה דעתו בפי' לתלים נ"ה י"ט [כונתו לכתוב כי ברבים היו עמדי, ששם פי' הראב"ע כי הב' נוסף] גם פ' ו' [הכתוב ותשקמו בדמעות שליש] עכ"ל הד"ר הנ"ל. ולפי דברינו בהמגיד שם, ובזה יבין הקורא המבין מעצמו אם יש להשען על ראיות כאלה;

והנה תחת פירוש הראב"ע שנדפס במק"ג ששללו ממנו המבקרים הנ"ל, הביא לנו זה לא כבר רב וגדול אחד פירוש אחר להראב"ע על ספר משלי ויקראהו בשם: „ברכת אברהם" (נדפס בפראנקפורט דמיין תרמ"ר). אין פה המקום להראות בעליל אם הפירוש הנהו הפירוש הזה האמתי להראב"ע ע"ם משלי אם לאו. ותקותי איה"ש לשוב במקום אחר לדבר עליו באריכות. אך לע"ע נעיין בס' „ברכת אברהם" הנ"ל בכתוב (ט' ה') שגם הוא יאמר: לכו לחמו בלחמי, פירושו „מן" לחמי והבית במקום „מן" כבי"ת ומאומה לא ישא בעמלו שהוא במקום „מן" עכ"ל. וא"כ לע"ע לא נראה כל הבדל בכתוב זה מפירושו למשלי שבמק"ג לפירושו שבס' הנ"ל. ועד אשר יבורר הדבר באר היטב נאמר עם המבקרים שהסכימו שחבר הראב"ע ב' שיטות לתורה, וכן לאסתר וקהלת, כן נאמר לע"ע שחבר ב' שיטות לספר משלי.

ודע שהראב"ע בקהלת ה' י"ד פי' בי"ת בעמלו מקום מ"ם כמו „והנותר בבשר ובלחם.

ג.

מלים ובטויים (אויסדריקקע) המיוחדים להקראים.

ה' אב"ג בס' בקרת לתולדות הקראים, מצד 208 מביא ע"ם א"ב קצת מלים ובטויים שלא מצאם בס' הרבנים זולת בספרי הקראים. ואנכי מצאתי עוד הרבה שלא הביאם בספרו שם, ואמרתי להביא פה אחדים מהם כפי שרשומים בילקוטי, ולעת מצוא אסדרם כלמו ע"ם א"ב. ואלה הם: נכור, להוראת כנור נסתר (המבחר עה"ב ותשמע הארץ, וכן עה"כ אף חובב עמים).

נוגע, על הוראת פעל עומד (בהמבחר פע"ר).

נאי, במקום יופי, (המבחר תרומה נ"א).

)(

עיין, במקום פרט יחד „והחכם ר' אהרן בע"ח (בעל עץ חיים) אמר והאמת כי הצום יאסר בשבת כו' ע"כ אין ראוי לנדור להתענות ואפילו שלא עיין (כלומר שלא פרט) את השבת אלא אמר שבוע או חדש סתם לא יעבור לצום בשבת (אדרת אליהו ענין שבת פי"א, מ"ה ע"ד).

מגומה, אעפ"י שכל אחד מישראל מגומה בדבור: „כל ישראל בחזקת כשרים (גן עדן לר"א, ענין שחיטה פט"ז). נראה שעשה פעל ממלת „גם" לומר: שכל אחד מישראל גם הוא כו'.

עת, עת יאסר בו עבודת הקדש ועת יאמר מלאכת הקדש (אדרת אליהו ענין שבת פ"ד מ"ם, ד' אדעססא תרל"א) הוראתה כמו „לפעמים".

מגרש, כמו תוספות אצלנו. שתשמור השבת במגרש שלו (שם ושם).

עגל, ולהשים הזיתים בקופות להעגיל אותם מיום ששי להיות זבים בשבת (שם פ"ז) ענינו כמו „לדרוך" *).

„שם הקיום", כן יקרא ויכנה ר' אהרן בעל המבחר (עה"כ אנכי ה' אלהיך שמות כ' א') את שם הוי"ה. ראה במאמרי „שם המפרש" הבקר אור שנה רביעית כנויי הרבנים.

תודה ברבוי תודות, במלה זו משמשים הקראים בהוראת כת או מחלקה (בקלה"ק צד 219). חכמי ישראל נחלקו לשתי הודות (האדרת ענין שבת פי"ז, חג השבועות פ"ז ובענין עריות ועיד ועוד). ואנכי הראיתי בהמגיד נ' 50 לשנת 87, כי עוד הראב"ע השתמש בבטוי זה, ראה שמה, וכעת הנני להעיר, כי הבטוי הזה נעלם כל כך מהסופרים הרבנים, עד כי בהעתיקם את הפתגם והבטוי הזה יעתיקו „תורות" (ברי"ש) תחת „תודות" (בדל"ת). כמו (בציון ש"ר צד 129) במאמר „תורת בני מקרא" והוא קצור פסקי הקראים להרר"א בשיצי הלכות עריות. חכמי הקראים נחלקו בענין העריות לשתי תורות התורה האחת כו' צ"ל בדל"ת כנ"ל, והוא לשון הכתובים בנחמיה (י"ב ל"א) ואעמידה שתי תודות. והתודה השנית (שם שם ל"ח), ותעמדנה שתי התודת (שם שם מ"ם). ראה שרשי הרד"ק שמביא (בש' ידה) מר' יהודה ור' יונה שפי' ל' קהלה וקהלות. א"כ כבר ידעו מההוראה הזאת גם הרבנים. וכן הר"ש פרחון בש' „ידה".

הינין. מצות הינין (שם ושם פי"ט) כמו מצות עשה מל' הין-הן.

לולב. העולה ממקום שפל אל מקום גבוה הוא עולה תנועה לולבית (שם חג המצות פ"א ס') ענינו „סבוב„ כמו שמבאר אח"ז.

חריף. שהורו החכמים שלא יעשו בהם מלאכות חריפות (שם ושם פ"ב) ענינו מלאכות כבדות וקשות.

יעל. כל אלה (שחשב שם מענין כשוף) ודומיהם שיכוון האדם לְהִתְיָעֵל מהם (שם ענין ע"ז פ"ב, פו) ש' יעל, והשם מזה תועלת, ועשה הקראי פעל מן השם עד שנהגו חו"ל במשנה לומר „יתרום" כנודע.

פרח. ואעפ"י שאמר לא תשחטו שהעובר בלתי נשחט הנה להיות שבשחיטת האם ימית גם הפרח הנה כאלו שחט אותו וזה היפך כונת החמלה שסיינה התורה (שם ענין שחיטה פ' יוד"). ענינו כמו „ילד" בן.

בינוני, אמנם בבינוני בלתי מקבל טומאה (פע"ר בענין טומאה וטהרה בא"א) והכוונה ע"י אמצעי.

נפל. אם יפול הפסח ביום ב' (בסידור של פסח, ועוד במקומות רבים בספריהם) במקום שאנחנו הרבנים כותבים „חל" לדוגמא: חל להיות יום ראשון של פסח וכו'. ובלשון אם יפיל הפסח כו' הוא ממש ל' בעל „מגלה טמירין".

*) סוף גם לשון חז"ל במשנה טהרות. המו"ל.

)(

אהל. טומאת אהילה (פע"ר בא"א ענין טומאה) כמו טומאת אהל.
עלף. ואמר פתיל להוריע שהוא הפור והטעם כל כלי מגולה שאין עליה צמיד והטעם כסוי והוא הנקרא תיק בל' חכמים ועלף בל' מקרא הוא טמא. ואמנם נקרא העלף צמיד בעבור שהוא נצמד ונחבר עם הדבר אשר בו, או להיות העלף והטעם התיק כו' (א"א שם פכ"א).
שריונים. כי הוא (הלב) נברא החלה מכל האברים ומתפשטת (הנפש) בכל הגוף ע"י עורקים דופקים ונקראו שריונים (שם בהקדמת סדר העריות).
הבטין. (מן בטן) פי' תת הריון (שוואנגער מאַכען). אגרת סהל אבולסארי ל"ק נספח ג' צד 32. בקלה"ק צד 209. יש להעיר כי הבטוי הזה מצינו עוד בתרגום הכשדי עה"כ שורו עבר ולא יגעיל (איוב כ"א יו"ד) תרגם: תוריה מבטין ולא יפלט.
הוצץ. וזאת הדעת הוצצה אלינו מִנר דתנו, (א"א עשרה עקרים עקר ט').
רמז. רגילים הקראים לשמש בו בהפעיל מרמיז הרמיז, מה שאנו רגילין לשמשו בפיעל מרמז, ובקל רמז רמז לו. וכן דרך התרגומים (וכן בתלמוד משמשין בו בקל ובפעל, רק לפעמים גם בנפעל: חרש רומז ונרמז) לשמש בו רק בקל ובפעל, ולא בהפעיל, ראה לעוים כלדאיישעס ווארטערבוך איבער דיא תרגומים ערך זה.
הקדמה. וא"ר לוי כל מי שיש לו הקדמה על הצבור, חוב על הצבור לכבדו ולשמוע בקולו (שם ענין הפלה פ"ה). והכוונה: יתרון, יתר שאת ויתר עז.
כדי. ואמרו שכל מצות הצבור תקראנה מצות הנעשית כדי והטעם מצות שמסתפקים בהן כל הצבור, והטעם כדי כטעם והריקותי לכם ברכה עד בלי די, וכדי בזיון וקצף. ואין הרצון באלה המצות שלא יתחייב בהן כל אחד ואחד מבני ישראל אחר שהיא מצוה התלויה בצבור אמנם כל אחד ואחד יש עליו להשתדל בה שתשלם על ידו לא לפי מה שיתעצלו בהן קצת מן המתחכמים באמרם שהיא מן המצות הנעשות כדי (א"א סדר המילה פ"א).
ובדיני האבלות ריש פ"ד במצות המת ובצרכיו (יאמר הנ"ל) כבר ביארו החכמים שקצת מן המצות הנעשות כדי והטעם שאם עשאם אחד נפטרו הכל כו' כו'.

א. ד. דובזעוויץ.

דוגמא קטנה מסגנון לשון הראב"ע אשר הוא לו לבדו ואין לזרים אתו.

במקומות רבים השתמש במלת: לכן תחת: אכן. ואלה המקומות:

א) בפירושו על התורה (בראשית ח', ג'): גם יתכן על מניח התיבה לדבר ברים ארוכים לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה.
ב) שם (ויקרא ו' י"ט): לכן כחלק הזורק כחק כל אחיו עב"ל. וע"ז במקור חיים: ש עיון במה שאמר בזה לכן כחלק הזורק כחלק כל אחיו. כי אם כונתו באמרו: לכן עבור זה לא הבינותיו. אבל אם כונתו במלת: לכן כמו באמת כמו שאמר בפרשת גש אליו: ולכן האל"ף לא נעדר, שר"ל באמת לא נעדר. וכן בקדושים תהיו: לכן יש דמות סמך להדבקת הפסוקים וכו' עכ"ל. ובכל הדפוסים אשר לפני כתוב בפרשת ויגש: כן. תחת: לכן.
ג) שם (ויקרא י"ט, ב'): לכן יש כדמות סמך להדבקת הפסוקים. יעוין סי' הקודם.
ד) שם (דברים ל"ב, ל"א): לכן איננו דבק עם מגפן סדום.

ה) בפירושו על ישעיה (כ"ו, ט"ו): לכן באה חסרת פ"א הפעל.
ו) שם (מ׳, י"ב): לכן לא נדע היום איך היו המדות הקדמונים. וללא צורך כתו רש"פ בבאורו לספר יסוד מספר להראב"ע (נו׳ 83): או צ"ל אכן.
ז) שם (נ"א ו׳): לכן אין טעם הפסוק כן.
ח) שם (נ"ג ו׳): לכן מלת אין תבא קשה עם הפגיע בו.
ט) בפירושו על איוב (ה׳ ו׳): אמר כי הרשע לא יצמח לכן בן אדם יולידנו.
י) שם (ח׳ י"ד): לכן הוא מן ונקוטותם.
יא) שם (כ"ב, כ"ט): לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים.
יב) שם (כ"ג, ז׳): לכן לא אוכל למצוא אותו.
יג) בפירושו על קהלת (בדבור: אורח חיים אשר לפני הפירוש): לכן ישתנ הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים.
יד) שם (א׳ ה׳): לכן זכר הגדול.
טו) שם (ה׳ א׳): לכן בעבור היות שם בעל ספק.
טז) שם (ז׳ א׳): לכן איננו מענין הפסוק.
יז) שם (שם ג׳): לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות.
יח) שם (שם מ"ד): לכן יש עליו להסתכל.
יט) שם ט"ו ט"ז): לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים
כ) שם (י׳ ו׳): לכן איננו מענין הפסוק. ולא ארע למה זה הכביר השמוש ההוא בפירוש קהלת יותר מבפרושי כל הספרים. ונ"ל כי למד ההוראה הזאת מן: לכן כי הרג קין שבעתים יקם (בראשית ד׳ ט"ו), שלא תתכן בו הוראת: על כן, כי אם הוראו באמת, שענינו: אמת ויציב שכל הרג קין שבעתים יקם כמבואר לכל איש. וכן ואנ חי ה׳ יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה׳ ב׳) בלתי מובן כי אם בהוראת: אכן.

הוא כנה פירוש תפל בשם: קרי. יעוין פירושו על ההורה (בראשית מ"ט ו׳) ואלו פירושים קרים" ופירושו על איוב (ה׳ ז׳): וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר עכ"ל ואולי למד זה מר׳ אדונים הלוי הנודע בשם דונש בן לברט שכנה פיוט תפל בשם: קו בכתוב בשפת יתר (סי׳ ע"ד): ושאמרת (אתה ר׳ אדונים) כי ביום סגריר חברת (הוא ט"ס וצ"ל: חבר. ושב אל הגאון איש ריבו) חרוז לפני קרהו מי יעמוד עכ"ל. או גנ שניהם למדו ממליצת סבי דנזוניא לר׳ המנונא" לא המנונא אלא קרנונא (קדושין כ"ד א׳). לפי פי׳ ר"ח המובא בתוס׳ שם: אתה אומר המנונא היינו חם [ע"פ תמורת אהח"ע נונא ואין כן אלא קרנונא דג שהוא קר עכ"ל. וענין הכנוי הזה הוא שדומה להתבשי קר שהוא חסר טעם.

יש בפירושיו כנוים לחכמים אשר הוראתם עוד חבושה בטמון ולא נבינם לאשורנ ואלה הם.

א) חכמי הראיות (פירושו על קהלת ז׳ ג׳). מי ומה החכמים המכונים בשם: חכמ הראיות? מה ענין: הראיות? והנה ז"ל הראב"ע שם: כבר ביארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות. האחת הנפש הצומחת וכו׳ והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלר ההרגשות החמשה וכו׳ ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה. היא המדברה המכרת בין אמת ושקר עכ"ל. ולפי ענין ומהות הדברים האלה קרוב מאד שהראב"ע עצמו כתב: חכמי הרוחות. וענין הכנוי הזה הוא חכמים בחכמת הרוחות והנפשות. והוא מקביל אל: חכמות הגויות הנזכר שם למטה אך ע"י המעתיקים השוגים ומשנים נעשה הראיות מן: הרוחות.
ב) חכמי ההושיה. יעוין פירושו על תהלים (ק"ד ל"ו): וחכמי התושיה אומרים כי

)(

לים (ר"ל המינים) שמורים והפרטים (ר"ל האישים) אובדים עכ"ל. ולא אדע אל נכון את הכנוי ההוא. וכל אשר עיני ראתה ואזני לקחה על ארותיו לא יבא כשמן בעצמותי.

ג) אנשי המחקר. הכנוי הזה יבא הרבה פעמים בפירושיו ובספריו. והנה בפירושו תהלים (ק"ד ל') כתוב: אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום עכ"ל. ואני לא אדע איככה יתכן לקרא אנשים החושבים הבל הבלים כזה בלבבם בשם: אנשי מחקר הלא אך על לב חוקרי ממסך יעלה רעיון רוח כזה? ולשון „כל חי" לא יוכל להתפרש על ענין תחיית המתים שזכר רש"י, וגם ענין תחיית המתים לא במחקר יסודו כי אם באמונה.

ד) מלה ארמית כנה בשם: תרגום גם כי איננה בשום תרגום. יעוין פירושו על תהלים (פ"ט מ"ה): מגרתה. כמו תרגום יסגר כל מלך עכ"ל. וימגר כל מלך איננו בשום תרגום רק בעזרא (ו' י"ב). ור' שלמה פרחון אשר קרא את הראב"ע בשם: רבו (בהקדמת ספרו מחברת הערוך) יצא לו בעקבי רבו הלזה וכנה כל המלות הארמיות אשר בדניאל ובעזרא בשם: תרגום. יעוין ספרו הנ"ל (ערך מגר ועוד בערכים רבים). וזה הוא בעבור אשר התרגום הוא בלשון ארמית ומקור הכנוי הזה הוא בתלמודנו יעוין שבת (קט"ו ב'): תרגום שכתבו מקרא וכו' תרגום שבעזרא ושבדניאל.

הערה באבות דר' נתן.

באבות דר' נתן (סוף פרק ל"ד) כתוב: עשרה שמות נקרא רוח הקדש. אלו הן של מליצה וכו'. עשרה שמות נקראה שמחה אלו הן: ששון שמחה וכו' תפארת עליצה צ"ל. תחת: תפארת אשר בעשרה שמות של רוח הקדש צ"ל בלי ספק: הטפה ככתוב בב"ר (פרשה מ"ד). ותפארת אשר בעשרה שמות של שמחה לקוח מפסוק עז והפארת במקדשו (תהלים צ"ו ו') שהוא תחת: עז וחדוה במקומו אשר בד"ה (א' ט"ז כ"ז). כי כל הכתוב בד"ה שם מן: שירו לה' כל הארץ עד: הודו לה' כי טוב הוא לקוח מתהלים עם בשנוים. יעוין בהם. והנה בפיוט אזהרת ראשית (מוסף ליום ב' של שבועות) כתוב עטיפת, הזין, צהלה, ורנה, יראה, ונבואה, הגיון, ומליצה, תפארת ושמחה עכ"ל. והבנת המאמר הזה קשתה מאד על כל המבארים. ולי ברור. כי תחת: עטיפת (בסמוך צ"ל: עטיפה (כמוכרת). והוא כמו הטפה הנ"ל ע"פ תמורת אהח"ע. והפייטן נלחץ פה והמיר ה"א בעי"ן בעבור צרכו לעי"ן של סדר א"ב. ותחת: הזין. צ"ל: חזון. ותחת: יראה. צ"ל: אמירה. והחת: הגיון. צ"ל: גילה. ויש אפוא במאמר הזה חמשה שמות מעשרה שמות של רוח הקדש. והם: עטיפה (הטפה). חזון. אמירה. נבואה. מליצה. וחמשה שמות מעשרה שמות של שמחה. והם: צהלה. רנה. גילה. תפארת. שמחה. ויעוין אבות דר"נ שם וב"ר שם. ומגמת פני הפייטן בכל הפיוט הוא להראות כי ההורה נוצרת בקרבה כל הדברים. וגם הרבה שמות נרדפים לרוח הקדש, ולשמרה יעוין בו היטב. ולפי הכתוב באגדת בראשית פי"ד בין עשרה שמות של נבואה; הגדה תחת צווי אשר באבות דר"נ וב"ר הנ"ל קרוב יותר להגיה בפיוט הנ"ל; הגדה תחת הגיון.

יעקב רייפמאן.

X

גנון והציל.

להגן על רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בספרו „היד החזקה" שלא תשחת כוונתו הזכה ע"י ט"ס או באור מוטעה, ולהצילו מיד המאשימים אותו בעון סותר את דברי עצמו

א.

כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות נזירות פרק ט' הלכה א' המפריש מעות שיקריב ב קרבנות נזירים וכו' והותירו יביאו במותר קרבנות נזירים אחרים וכו', הפריש מעות סת לנזירתו, והותירו, יפלו המותרות לנדבה.

ובהלכה ג' כתב „המפריש מעות לנזירותו ומת, אם היו סתומין יפלו לנדבה, מקודשין וכו'.

הלכה ד' „כיצד הם המעות הסתומין, כגון שהפריש מעות להביא מהם קרבנותי לא אמר כלום, אבל אם אמר אלו לחובתי, הרי אלו כמפורשין, ואין צ"ל אם אמר א לעולתי ולחטאתי ולשלמי שהם כמפורשין".

ע"ז כתב מרן הרב בכסף משנה וז"ל „בפ"ה דנזיר דף כ"ו כלישנא בתרא, ומש לרבינו דדוקא באומר אלו לחובתי הוא דהוו כמפורשים, אבל אם אמר לקרבנותיו לא א כלום, ויש לתמוה על מ"ש רבינו, דאומר לקרבנותי לא אמר כלום, נהי דלא הוו כמפורשין להוו כסתומים, והנכון בעיני שהוא ט"ס ואפשר דהכי קאמר, לא אמר כלום להיו מפורשים, עכ"ל הכ"מ.

הנה מרן ז"ל הבין בלשון רבינו מלות; כגון שהפריש מעות להביא מהן קרבנותי בעת להפריש המעות אמר בפיו שהוא מפריש אותם להביא מהן קרבנותיו, ול מתמה ע"ז דנהי דלא הוו כמפורשים, להוו כסתומים, ומשום התמיה הזאת דור א"ע לומר שהוא ט"ס [ובודאי דעתו שמלת „לא אמר כלום" הם מיותרים, וצ"ל; להבי מהן קרבנותיו, או אם אמר אלו לחובתי הרי אלו כמפורשים] ומפני שלא נראה בעי לשנות הגירסא שינוי גדול כזה דוחק א"ע בתירוץ אחר שאפשר דהכי קאמר לא אמר כלו להיותם מפורשים.—

אבל לא כן אחזה אנכי בלשון רבינו ז"ל, כי אלו כן נשארה שאלת כיצד ה המעות הסתומים בלי תשובה מחוייבת ורק בדרך שלילה, ואין זה דרך רבינו, לכן נלע" שחסר רק ו' החיבור במלת לא, וצ"ל „ולא אמר כלום" והכי פירושו, כי אם הפריש מעו לקרבנות במעשה ובמחשבה לבד ולא אמר כלום, הרי הם מעות סתומים, אבל אם אמ בפיו בשעת הפרשה שהוא מפריש המעות לקרבנותיו או לחובתו, אפילו לא אמר בפירו „אלו לעולתי" וכו' הרי הם כמפורשים.

ונראה לי טעמו של רבינו כי הנה בגמרא נזיר דף כ"ה ע"א הקשו „סתומין יפל לנדבה, והלא דמי חטאת מעורבין בהן" ותירצו „הלכה היא בנזיר" והנה אי לאו הלמ"מ בנזיר, דמי חטאת מעורבין אין להם שום תקנה רק ילכו לים המלח, אך יען שהלמ"מ נתקבלה בסתם, ולא פורש כיצד הם המעות הסתומין אשר הותרו שיפלו לנדבה, על כ חתרו בגמרא דף כ"ו ע"א להעמידה במעות היותר סתומין שאפשר ולכן ללישנא קמא „לא תימא דאמר אלו לעולתי אלו לחטאתי ואלו לשלמי, הוא דהוו מפורשין, אלא אפילו אמר אלו לחטאתי ולעולתי ולשלמי, ג"כ הוו כמפורשין" וללישנא בתרא אפילו אמר אלו לחובתי

)(

הוא מלה יותר הסתומה, בכ"ז הוו להו דין מפורשין, ולא התירו עוד ליפול לנדבה, כי דין מור שהוא שדמי חטאת כאלו, הוא כחטאת שמתו בעליה ואסור להקריב אותה למזבח, מפני שגם מסוגית הגמ' עוד לא נתפרש כילד הם המעות הסתומין, והנה בתוס' דף "ד ע"ב ד"ה יפלו, ודף כ"ו ע"א ד"ה הא דאמרת המליאו עוד מלות סתומות והבנו מה הברות אם מלת „לקרבנותיו" הוו כהסתומין, או הם בכלל אלו לחובתי והרי הן סתומין, ורק אם אמר ונזירותיו גרידא הוו כהסתומין, ולהברת רש"י דף כ"ו ע"א „היכי מי הסתומים דאמר יפלו לנדבה, כגון שהפרישן ביחד ולא הוציא בשפתיו כלום" לכן רבינו חבורו לפסק הלכה לא ראה להתיר המעות לנדבה רק ביותר הסתומים שאפשריים, והנה בנדרים ונדבות אינו צריך להוציא בשפתיו כלום, אלא אם גמר בלבו חייב [הלכות מעשה הקרבנות פ' י"ד הלכה י"ב, ואי לאו הלמ"מ לא הוו תקנה למעות האלו, לפי שדמי חטאת מעורבין בהן, אתיא הלמ"מ להתיר רק אלו לנדבה *).

ב.

כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה ויובל פרק ד' הלכה כ"ה „אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל לבד, שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו' ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית" — והנה מרן הרב בכ"מ תמה על רבינו שפסק כאן כחכמים בתו"כ [על פסוק וספרת לך] ששביעית נוהגת אעפ"י שאין יובל, והיינו מן התורה, ובפירוש פסק כרבי בפ' השולח דף ל"ו הקשה דזה דבר השמיטה שמוט, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ועוד שבפרק י' הלכה ט' פסק בהיפך „בזמן שאין יובל נוהג אין נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ ושמיטת כספים בכ"מ מדבריהם" ולמען הציל את רבינו מסתירות האלו הכריח לומר שגם בפ"י ה"ט פסק ששביעית בזמן הזה דאורייתא, והניח כעין פסיק בין מלות חוץ משביעית בארץ ובין מלות ושמטת כספים בכ"מ מדבריהם אך בראותו דוחק זה הביאור, נסה לבאר גם כאן שלא בפני הבית דרבנן, אבל לא יכול לעשות זאת מטעם כי „פשטא דמלתא דמדאורייתא קאמר".

אחריו בא הרב בעל משנה למלך ומלא את דברי תמיהת מרן ועוד הוסיף אש על המדורה, שאין לכנוס במשעול צר של מרן הכ"מ, גדר מזה סוגיית הירושלמי שביעית (הל"ל ולא תרומות) וגיטין, וגדר מזה סוגיית הבבלי מו"ק דף ב', והניח בל"ע גמור „ברבינו עוכה שערה לבי הרי". —

וכשאני לעצמי, תמה אני על בני המאורות הגדולים האלו שהביאו ממרחק לחמם ונעלמו מעיניהם הטהורות דברי רבינו בפ"י הלכה ח' „משגלה שבט ראובן וכו' בטלו היובלות, שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה וכו' בזמן שהיובל נוהג בארץ נוהג בחו"ל שנאמר יובל הוא בכ"מ, בין בפני הבית בין שלא בפני

*) יסוד נוסד הוא אצל כל יודעי דת ודין „Exceptio,est strictissima interpretationis" כל חוק המחוקק דין כללי הוא מתפשט בביאורו בכל מה „Interpretatio Extensiwa" שאפשר וכאשר יבוא חוק אחר פרטי להוציא דבר אחד ולהתירו מכללו, אנחנו מחוייבים לפרש את החוק הפרטי פירוש מצומצם במלותיו „Interpretatio restrictiwa", ולכן בנידן דידן, החוק הכללי הוא לאסור כל המעות שיש בהם כדמי חטאת, והחוק הפרטי הוא הלכה למשה מסיני דבגזיר להתיר המעות הסתומים שיפלו לנדבה, מחוייבים אנחנו לפרש הלכה למ"מ פירוש היותר מצומצם במלת „סתומים".

הבית" שלא עינינו רואות פה המון כל הסתירות והתמיהות בעצם תקפן [ולפי דבריה
בהלכה אחת בעצמה. —

לכן נלפע"ד לפרש דברי רבינו עפ"י אידך ברייתא דתו"כ ריש פ' בהר „כי תבוא יכול משבאו לעבר הירדן, ת"ל אל הארץ, ארץ המיוחדת, יכול משבאו לעמון ומואב, ת אשר אני נותן לכם, ולא לעמון ומואב, מנין אתה אומר כבשו אבל לא חלקו, חל למשפחות ולא לבתי אבות, לבתי אבות ואין כ"א מכיר חלקו, יכול יהיו חייבים בשמטה ת"ל שדך שיהיה כ"א מכיר שדהו, כרמך, שיהיה כ"א מכיר כרמו, נמצאת אתה אומר כיון שעברו ישראל הירדן נתחייבו בחלה בערלה ובחדש, הגיע ששה עשר בניסן נתחיי בעומר, שהו חמשים יום נתחייבו בשתי הלחם, לי"ד שנה נתחייבו במעשרות והתחילו מוני לשמטה לעשרים ואחד עשו שמטה, לששים וארבעה עשו יובל" עכ"ל התו"כ. — והשת אתי שפיר דלעולם רבינו סובר ששביעית בזמה"ז מדבריהם, שכן פסק בפרק יוד הלכה כ ודלא כפירוש מרן שם שהפסיק הענין בסכינא חריפא, אלא כהשם סוגיית הש"ס בב מו"ק דף ב' ירושלמי גיטין וכן בפרוזבול פסק כרבי הקישא דזה דבר השמיטה שמוט בזמן שאין יובל אין שמיטת כספים נוהג מדאורייתא, ואל יקשה לך ברייתא דתו"כ ע פסוק וספרת לך „וחכמים אומרים שביעית נוהגת אעפ"י שאין יובל" כי רבינו מפרש כפי התוס' ערכין דף ל"ב ע"ב ד"ה „מנו" כגון שגלו ולא עשו יובל עשה שביעית ומדאורייתא ולא פליגי חכמים על רבי (ודלא כפירש"י גיטין ל"ו שכתב כי יש מחלוקת בדבר) ומנ שפסק רבינו כאן ששביעית נוהגת שלא בפני הבית, היינו כשישראל שרויים כולם עו אדמתם אפילו אין שם בית חייבים בשמטה מדאורייתא. ויגיד עליו רעו בפרק יוד הלכה ח' שהיובל נוהג בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, ובמחילה מכבוד הגאונים המתמיהים שנחלפו להם מלות שלא בפני הבית במלת בזמה"ז נגד אמתת כונת רבינו. — כללא דמלתא דעת רבינו הוא דעת בעלי התוס' בעינה, וזה ששביעית בזמה"ז דרבנן אינו מטעם שלא בפני הבית כי אין הדבר תלוי אלא בזה שיהיו כל יושביה עליה, כמו שהיה אחר כיבוש וחילוק קודם בנין הבית וכן יהיה לעתיד, הגע עצמך שמחר יבוא גואל צדקנו ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ ויושיב אותנו על אדמתנו כירושת אבותינו, נהיה חייבים בשביעית וביובל מדאורייתא, אעפ"י שלא יהיה עוד הבית בנוי, וכן פסק רבינו להלן בפרק י"ב הלכה ט"ו. —

אחרי כל הדברים והאמת האלו אי אפשר לי לפטר בלא תבונה בדברי רבינו פרק תשיעי הלכה ב' וז"ל „אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש בו שמטת קרקע וכו', ודבר זה קבלה הוא וכו' בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בכ"מ בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין בו שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים בשביעית אפילו בארץ" והנה הגאון מרן ז"ל כתב ע"ז „נראה מדברי רבינו שמפרש בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ליובל קרי משמט קרקע שהרי שדות חוזרות לבעלים וכמו שכתב בסוף פ"ז אבל שמיטת קרקע אף בזמה"ז נוהגת מן התורה" אמנם לא כן אנכי עמדי, העבודה שלא עלה על דעת רבינו פה להוכיח כי שמיטת תבואת הארץ אף בזמה"ז נוהגת מן התורה, כי זה היפך דעתו, אבל כונתו פה רק לברר שדעתו בהקישא דשמוט כדעת התוס' גיטין דף ל"ו כאשר כל דבריו בענין הזה הם דעת התוס' ולא כפירש"י שפירש שמיטת קרקע על שביעית, שהלא שביעית אינה משמטת את הקרקע אלא יבולה, אבל היובל משמט הקרקע בעצמה וכן שמוט משמטת את הכסף בעצמו, ומעתה סרו תמיהות הכ"מ והמשנה למלך ואין שום סתירה בדברי רבינו ופסקיו, אבל הם נכוחים וישרים למוצאי דעת.

ג.

כתב הרמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ה' הלכה י"ג. המזבח אין עושין אותו אלא בנין אבנים גזית וכו', שיהיה מחובר באדמה וכו' שאינו רשות אל אחובה. נראה דבר פשוט שמלת גזית לא כתבה רבינו, והוא נוספת מאיזה סופר או מדפיס טועה, כי גזרת הכתוב לא תבנה אתהן גזית הוא אחת מהמ"ב מצות ל"ת, וגם רבינו כתבה בראש הלכות אלו, ופה לא נחת רבינו לדין גזית רק לענין חומר המזבח שיהיה מאבנים ולא מאדמה, אעפ"י שנאמר בתורה מזבח אבנים תעשה לי ונאמר ואם מזבח אבנים, פי' אותה רבינו כפירוש המכילתא, אבל דין גזית מבאר רבינו בהלכה ט"ו לאיסור.

ד.

כתב הרמב"ם ז"ל הלכות בית הבחירה פרק ג' הלכה י"ח. „הכיור היו לו י"ב דד וכו', ומוכני עשו לו שיהיו בו המים תמיד, והוא חול כדי שלא יהיו המים שבו נפסלין בלינה וכו', והראב"ד ז"ל השיג עליו וז"ל „א"א דברים זרים אני רואה כאן, ואנו מקובלים שהמוכני אינו מקבל מים והוא גלגל שהיו קוברים בו הכיור בחבל, ומשקעין אותו הוא ומימיו בבור העזרה בערב כדי שיהיו מימיו מחוברים ולא יפסלו בלינה, ומפורש כ"ז ביומא ובזבחים". והנה מרן ז"ל בכ"מ אחר שתמה על הראב"ד, וכותב עליו „אטו מפני שהוא מקובל כפירש"י מי שפירש פירוש אחר דבר זר יאמר לו" ואחר שהביא דברי רבינו בפ"ה מהלכות ביאת מקדש „מי כיור נפסלין בלינה וכיצד היו עושין משקעין אותו במי מקוה וכו' כתב מרן ע"ז „נראה מדבריו אלה שהם כפירש"י והראב"ד, ואפשר שרבינו מפרש שני הפירושים, וכאן כתב האחד ושם כתב האחר".

ואני בעניי אם שלא ארכיב עוז בנפשי להכנים ראשי בין ההרים הגדולים בעיקר פירוש מלת „מוכני" ולא אכחד שפירש"י והראב"ד הם מקובלים יותר ללבי מפירוש רבינו, כי כן נראה מתהלוכת סוגית הש"ס, בכ"ז השקט לא אוכל מלקנא כבוד רבינו שיאמר עליו שהוא מפרש שני הפירושים וכאן כתב האחד ושם כתב האחר, וכאילו רצה רבינו לצאת ידי שניהם למען לא יהיה לאחד מהמפרשים תרעומת עליו, ואלו יאמר' איש פתגם (אויס דרוק) כזה על הדיוט כמוני, שלא על פניו אוכיחנו לאמר הכי משא פנים יש בדבר?
אכן לענ"ד נראה לפרש בדרך פשוט כי פה בהלכות אלו הכוללים סדר בנין המקדש ועשיית כליו ואורחה בפ"ג מתחיל בצורת המנורה גביעיה כפתוריה ופרחיה, והאבן היתה לפני המנורה, אח"כ מפרש צורת השלחן וסניפיו ובזיכיו ושני שלחנות היו באולם, אח"כ צורת מזבח הקטורת, כי גם הוא היה כלי ולא בנין כמזבח העולה, וכשהגיע לכיור לר גם אותו כפי שהיה אחר שנשלמה צורתו ע"י בן קטין עם י"ב דד ומוכני, וכפי פירושו שפירש הוא על מלת „מוכני" ומה שהביא כאן דין פסול בלינה, הוא דרך נתינת טעם למה עשו המוכני — אבל בהלכות ביאת מקדש בפ"ה המתחיל, „מ"ע לקדש כהן העובד את ידיו ורגליו" והולך ומבאר עקרי דיני קידוש ידים ורגלים מן הכיור, ובידוע שבכל ימי משכן שילה ובית ראשון, וגם בימי בית שני עד ימי בן קטין לא היה מוכני לכיור, באר דין כיצד היו עושין שלא יפסלו מי כיור בלינה, והנה בהלכה י"ד מבואר האיך היו נוהגין קודם שעשה שלמה את הים, ובהלכה ט"ו מיירי בכל ימי הים של שלמה עד שנחרב הבית הראשון, ועיין בתוס' ישנים יומא דף ל"ז ד"ה „דהוו" שהוא בדף נ"ז ע"ב שכתבו „ולא ידענא אם היה ים של שלמה בבית שני" ותמה אני על מרן ז"ל שמפרש גם פה [הלכות בית הבחירה פ"ג] גם שם [הלכות ביאת מקדש פ"ה] על המוכני אשר היה רק לזמן מועט, אנה ימצא בדברי רבינו עיקר הדין כיצד היו נוהגין במשך זמן כמה מאות

הנה קודם שעשה בן קטין המוכני לכיור? הלא עינינו רואות סוגיא שלמה בזבחים דף כ' וכ"א „כיור שלא שקעו" „גזירת שקוע" „מלות שקוע" [ובודאי מלוה גדולה הוא לשמור מים קדושים שלא יפסלו בלינה] ממולא הדברים נוכחנו לדעת כי רבינו לא יחליף דבורו מהלכה להלכה, והפירוש שהסכים עליו פה על מלת „מוכני" הוא טוב וישר בעיניו וממנו לא יזוז.

עתה קורא יקר לכה עמי ונטייל מעט על גדה המקורים הראשיים אולי יעלה בידינו להבין דעת רבינו שביאר מלת מוכני באופן הזר בעיני הראב"ד, ולמה זה סר מדרך שאר המפרשים?

משנה יומא דף ל"ז „ואף הוא עשה מוכני לכיור שלא יהיו מימיו נפסלין בלינה' פירש מוכני מפורש בגמ' גלגל לשקעו בבור שיהיו מימיו מחוברים למי הכיור וכו' וז"ל רבינו בפירושו על המשנה הזאת „והכיור מכלי שרת וכשהיו בו מים נתקדשו ונפסלו בלינה וזה (בן קטין) עשה כלי סביב לכיור והיו בו המים תמיד, והיו שותתין מאותו כלי לכיור כפי הצורך ראשון ואותו הכלי היה נקרא מוכני". סוכה משנה סוף פ"ד „נשפכה או נתגלתה [החבית של מים שמלאו מע"ש בשאל ניסוך המים בשבת] היה ממלא מן הכיור" פירש"י והרע"ב לפי שהיו משקיעין אותו מבערב לבור כדאמר ביומא פ"ג אף הוא עשה מוכני לכיור כדי שלא יהיו מימיו נפסלין בלינה.

תמיד משנה פ"א „לא היו רואין אותו וכו', עד ששומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור כתב רבינו בפירושו „וכבר נתבאר וכו', שבן קטין עשה כלי על הכיור להיות מלא מים, והיה סביב לכיור וכו'.

שם פ"ג מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור כתב רבינו בפירושו כמו שנתבאר וכו' שהמוכני שעשה בן קטין היה מכסה גבוה יורד בגלגל, והוא מה שאמר מאי מוכני גלגלא דהוו משקעי ליה והיו שומעין לגלגול הגלגל ההוא" והנה פה יש לבע"ד לחלוק ולומר שהפירוש הזה אינו עולה בד בבד עם פירושו בשאר המקומות ועוד נדבר מזה להלן (עיין הערה ג) ועיין כל הסוגיא בזבחים כ"א, כי אין רצוני להאריך.

והנה כאשר נדקדק בפי' המפרשים שלא פירשו מלת מוכני כפירוש רבינו, נמצאם נפרדים לכמה דעות. א) פי' הערוך ערך „מכן" „שהיה מושך ומסלק הכיור מלא מים מתוך הים שעשה שלמה שהיה משוקע בו כל הלילה שלא יפסלו מימיו בלינה". ב) פי' ב' של הערוך שם „אי נמי גלגל של בור שתולין אותו על פיו ומעלין בו דלי כדכתיב ונרוץ הגלגל אל הבור". ג) פי' ג' של הערוך שם „ויש אומרים מוכני מלשון ואת כנו". ד) פי' הראב"ד ורש"י והרע"ב, גלגל שבו היו משקיעין את הכיור לבור, והתוי"ט פירש דבריהם ביומא פ"ג מ"י כי הבור היה בין האולם ולמזבח, באותן השלשה אמות שנשארו לחשבונו בין המזבח ובין מעלה האחרונה מן הי"ב מעלות שהן בין המזבח לאולם. ה) פירוש הבעל „כף נחת" הביאו התוי"ט ביומא שם שאינו גלגל אלא קנה בתוך קנה חלול כדמות מכחול בשפופרת ותקוע במים וע"י נענוע המכחול מעלין המים. ו) פי' הרב ר' ישראל ליפשיץ בספרו „תפארת ישראל" על משנה ו' פ"ג דמדות אות ס"א, „וא"כ הבאר שממעל לו היה תלוי הכיור בגלגל, הבאר הזה היה בנוי באמצע המעלות לצד דרום על שפוע ההר" וכן פי' בתמיד פ"א אות כ"ו ופ"ג אות ס"א שהכיור היה תלוי בחבל על הגלגל.

ועתה ננסה לנתח את פירושי המפרשים הנ"ל ונראה עד כמה מקובלים אל השכל הישר וכמה מן הדוחק יש בכל אחד ואחד. באחרון נחל ה"ה פי' הרב הגאון בעל „תפארת ישראל" הוא כלו מוקשה מתורתנו הקדושה אשר צותה לעשות כן לכיור, וכי ידע נותן התורה שאחד מן המבארים האחרונים ירצה לתלות את הכיור באויר ממעל לבור, ולכן כפל כמה פעמים בתורה ועשית כיור נחשת וכנו נחשת, את הכיור ואת כנו (שמות ל.

)(

לא. לה. לט. מ. ויקרא ח.) והכתוב לוח ואומר ונתתה אותו בין אהל מועד ובין המזבח, ולא לתלות אותו, וכן כל ונתת שבכלי המקדש, פירושו העמדה ולא תליה.

פי' בעל „כף נחת" הוא טוב רק להשמעת קול, וזה אפשר להכריח אותו לפרש כן כי לא היה יכול להבין באופן אחר שהמוכני ישמיע קול עד יריחו, ולא לבד שאין פירושו אמת, אבל הוא גם נגד אמתת כונת הלשון במשנה, גם אינו מתיישב על סוגית הגמרא זבחים ויומא. לפי' א' של הערוך יקשה שבימי בית שני כשעשה בן קטין המוכני לא היה הים של שלמה כי שברו אותו הכשדים וישאו את הנחשת בבלה (ירמיה נ"ב י"ז) ורק כלי הכסף והזהב הושבו מבבל לירושלים (עזרא א' יא. ושם ו. ה.) אבל לא כלי נחושת, עוד יקשה דמלת משקע משמע במקומו, ולא להוציא את הכיור מבין האולם ולמזבח ולהוליכו אל הים אשר היה בין כותל לפונו של ההיכל ובין כותל העזרה (מלכים א. ז. יט). לפי' ב' של הערוך יקשה מה ענין גלגל של בור ודלי אל מוכני שעשו לכיור? ולדבריו היה לו למסדר המשנה לומר אף הוא עשה מוכני ודלי לבור שלא יהיו מי כיור נפסלין בלינה. לפי' ג' של הערוך אם פי' מוכני כמו ואת כנו, מה חידש בן קטין שלא הכן היה עשוי כמצות התורה. לפירש"י והראב"ד והרע"ב יקשה כי לא ימלט הענין מחלוקה, או שהיה הבור עשוי מכבר, או שנעשה ביחד עם המוכני, ואם היה הכיור עשוי מכבר לא ימלט ג"כ מחלוקה או שהיה בין האולם ולמזבח אצל הכיור או שהיה במקום אחר בעזרת הכהנים. והנה אם היה הבור עשוי מכבר ומקומו בין האולם ולמזבח יקשה כי לא מצאנו בשום מקום במשנה ולא בגמרא שהיה שם בור, והדבר ידוע שהמקום שבין האולם ולמזבח היו אמותיו מדוקדקות והוזכר במקומות רבים כ"ב אמה שבין האולם ולמזבח ומנויים שם הדברים שהיו שם: הכיור מדות פ"ג מ"ו, טבלא של שיש אמה על אמה וטבעת היה קבועה בה, שם מ"ג, שני שלחנות א' של שיש וא' של כסף, שקלים פ"ו מ"ד, כבש קטן שלצד מערב הכבש הגדול של מזבח, מימרא דרב יהודה זבחים ס"ב ע"ב, י"ב מעלות רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה, מדות פ"ג מ"ו, היאומן כי יסופר שבמקום יקר כזה (עיין יומא ע"ז ע"ב ברש"י) היה בור ולא הוזכר בשום מקום? עוד יקשה קושיית הבעל כף נחת, הביאה התוי"ט ביומא פ"ג מ"ו, כי לא היה שם מקום פנוי למדת הכיור עם י"ב דדיו, ותירוץ התוי"ט דחוק למאד. ואם היה הבור במקום אחר בעזרה, יקשה דמלת משקע משמע במקומו, ואם נעשה הבור ע"י בן קטין ביחד עם המוכני יקשה שהעיקר חסר מן הספר, והיה לו למסדר המשנה לומר אף הוא עשה בור לכיור כדי שלא יהיו מימיו נפסלין בלינה, ומה לי אם שקעו אותו במוכני או בחבל, והמוכני לדעת המפרשים האלו היה גלגל קטן ואיננה המלאכה גדולה כ"כ שהיו מזכירין אותו לשבח ע"ז, הלא עינינו רואות האכרים שואבים הנפט מן הבורות בגלגל קטן ככובע, ולכל הפירושים האלו גם יחד יקשה בסוגיא דזבחים כ"א מה בין ליבנא קמא לליבנא אחרינא? אי דמשקע ליה מי משתמע קליה, דמשקע ליה בגלגלא, ליבנא אחרינא דמשקע ליה בחומרתיה, ופירש"י בחומרתיה גלגלא, וכן פי' הערוך ערך חמר י"א.

ואני טרם אחל לקרב אל השכל הסברת רבינו בבאור מלת מוכני, בוא נא קורא יקר נחפשה ונחקורה לדעת הקושיות המתחייבות לביאורו בהשקפה ראשונה. — הקושיא הראשונה היא אם המוכני היה כלי מלא מים הסביב לכיור, מה זה השקוע והסילוק שאמרו חז"ל? והקושיא הזאת היא העיקרית אשר בעבורה אחזו המפרשים דרך אחרת — השניה הוא קושית בעל כף נחת הביאה התוי"ט בתמיד פ"ג מ"ח מה השמעת קול היה בכלי הזה? השלישית ג"כ של הרב בעל כף נחת הבאתיה למעלה בשם התוי"ט יומא פ"ג מ"ו שלא היה מקום לכלי גדול כזה בין כותל המזבח למעלות האולם.

אמנם אם נתבונן היטב בדעת רבינו נמצא ביאורו מיוסד בשכל ודעת ואין בו שום

)(

נפתל ועקש וזה, כי עינינו הרואות ביומא דף מ"ז בגמ' „מאי מוכני אמר אביי גלגלא דשוו משקעי ליה ומלת בבור שהוסיפו המפרשים בבאורם כי לא נמצא מלת בבור בגמרא בשום אחד מהמקומות שמדברים במוכני, ולכן הטיב אשר אמר מרן הכ"מ ז"ל „שאין פי' הראב"ד מפורש בגמ' יותר מפי' רבינו" והנה רבינו נראה שמפרש גלגלא מלשון גלגל חוזר (פסחים דף נ"ד) גלגלא דרקיע הוא דהדר (ב"ב דף פ"ה) ומפרש משקע כמו שקועה בבנין (איינגעזעטצט בל"א) כמו ובחבל תשקיע לשונו (איוב מ' כ"ה) ובודאי הכלי הזה היו לו כמה גלגלים קטנים אשר באמצעותם נקבע הכיור בכלי בפעם הראשונה, וגם הוסר באמצעותם בעת הצורך לתקון הכלי או לרחוץ ולנקות אותה, והנה הביאור הזה אף כי איננו מקובל על לב מי שהורגל בפי' שאר המפרשים, אבל איננו רחוק ממשמעות המלות שבמשנה ובגמ', ומי שמרגיל א"ע בפי' רבינו, יראה בעיניו ולבבו יבין כי הוא קרוב יותר לאמתת המציאות משאר הפירושים, כי מה זה דבר גדול עשה בן קטין גלגל קטן להוריד הכיור לבור, הלא כמה מאות שנה קודם בן קטין הורידוהו בכל לילה והעלוהו בכל בוקר והכהנים זריזים הם ולא עזבו שיפסלו מים קדושים, והנקל היה להם לשאת אותו בידיהם למעין או לים של שלמה, ואם לא נתעלל מעולם שום כהן להוציא את השמן מחוץ לעיר אעפ"י שאין זאת עבודה שצריכה פייס (פ"ב מהלכות תמידין הלכה י"ד) ואין בזה שום פסול לינה כמ"כ בהולכת הכיור למעין למנוע מים קדושים מפסול בלינה, אבל לדעת רבינו ניחא שבן קטין עשה מכונה גדולה מכילת מים למען לא יצטרכו הכהנים לטלטל בכל פעם הכיור שלא יפסלו מימיו בלינה, ולכלי כזה נאה שם „מוכני" בלשון יון מעכאניק ובל"א מאשין, כי היה לה כמה גלגלים קטנים, גם דד עשוי בחכמה אשר בו היו שותתים המים לכיור מעט מעט כפי הצורך.

ובאשר תסתכל בעינים פקוחות במס' זבחים דף כ' וכ"א תראה שכל הסוגיא מדברת בכיור בלא מוכני, וזה שהביאה הש"ס משנה דיומא בן קטין עשה מוכני לכיור, ומשנה דתמיד זה ששמעו קול מוכני, הוא רק בכדי שהדין המוסכם והסברא המוסכמת יהיו מתאימים בכל הזמנים, כי כן דרך חכמי הש"ס בפלפולם הסגיוני תלמודי, והנה בסוף הסוגיא דף כ"א ע"ב, כאשר הקשה המקשן אי דמשקע ליה מי משתמע קליה, תירצו בשני אופנים, דמשקע ליה בגלגלא, לישנא אחרינא דמשקע ליה בחומרתיה, לדעתי הלשון הראשון הוא כפשט המפרשים מלת מוכני גלגל להוריד הכיור לבור, והלשון האחרון הוא כפי' הרמב"ם וזה כי הערוך בערך חמר י"א גרס דמפקע ליה בחומרתיה כי היכי דלשמעי וליתי, וכתב ע"ז בעל הפלאה שבערכין לפנינו איתא דמשקע ובודאי רבינו היה לפניו כגרסת הערוך והשתא ניחא כי ללישנא קמא היה גלגל קטן שבו מסלק ליה והיה משמיע קול בהעלותו, אבל להורידו היה יכול גם בלא גלגל, ובכל זאת היה גם מורידו בגלגל בכדי להשמיע קול גם בירידה (כפי' התוס') וללישנא אחרינא פי' מלת דמפקיע כריכה, כמו לא יפקיענה בסודרין (שבת ל"ח) עיין ערוך ערך פקע ה', וכן פי' רבינו בפירושו על משנת לא יפקיענה בסודרין, ובחבורו הלכות שבת פ"ט ה"ג, ופירוש מלת בחומרתיה, במכונה גדולה שלו, עיין ערוך ערך חמרא דאכפא, ור"ל שהכהן שזכה בתס"ד היה מסבב את המכונה בעת קדוש ידים ורגלים בכדי שהגלגלים הקטנים יתנו קולם וישמעו הכהנים ויבואו, ולפי זה יפה עשה רבינו שפי' מלת מוכני כלישנא אחרינא כי כלל גדול בבאורים כמו בהלכות ודינים שלישנא בתרא היא מדויקת מלישנא קמא.

ויען כי עוד נשאר עלינו חובת ישוב הקושיא השנית של הרב בעל כף נחת שהקשה על פרש"י והרע"ב כי בין האולם ולמזבח לא היה מקום פנוי עבור בור אשר יכיל את הכיור עם י"ב דדיו וא"כ איך עמדה שם המכונה הזאת סביב הכיור עם י"ב דדיו והנה

יעמדו י"ב כהנים סביב המכונה לקדש בבת אחת, ע"כ נטל עלינו לסור מעיננו לענין מדות בשתים עשרה מעלות אשר היו בין האולם ולמזבח.

במס' מדות פ"ג מ"ו „הכיור היה בין האולם ולמזבח, ומשיך כלפי הדרום בין האולם ולמזבח כ"ב אמה, וי"ב מעלות היו שם, רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה, אמה אמה ורובד ג', אמה אמה ורובד ג', והעליונה אמה אמה ורובד ד' עכ"ל המשנה, וז"ל רבינו שם בפירושו „אלו הי"ב מעלות כבר ציירנו אותם ודברנו עליהם במקומותם, אח"כ אמר הכותל האולם היה בנוי כסדר הזה והוא שאמה אחת מגובה הכותל לארכו היה חלק ושוה כשאר הכתלים, אח"כ בנין בולט מהכותל כגון כצורה גובהו ג' אמות אח"כ מרחיק אמה ג"כ ויוצא בנין והוא הנקרא רובד, וכן כל בניינו אמה ורובד שלוש, וכאילו הוא אומר אמה כותל ורובד שלוש, מרחיק אמה בכותל ורובד שלים וכו' עד שהיו אלו בולטין כצורה לכצורה העליונה, והיתה בה ד' אמות, וכן היה סובב ההיכל כמו שיתבאר בפרק (שאחר) זה לפיכך היתה צורת הכותל כן י"א" עכ"ל רבינו. והרב רע"ב כתב הכי גרסינן רום מעלה חצי אמה ושטחה אמה. כך כתב ר' ברוך שמצא בנוסחאות ישנות מדויקות והכי פירושה רום גובה המעלה חצי אמה כמו שהיו כלן ושטחה דהיינו משך רוחב המעלה שזהו מדרך הרגל היתה אמה, ומעלה שניה ושלישית כל אחת היתה שטחה אמה והיינו אמה דקתני, ורובד ג' מעלה רביעית היתה רחבה ג' אמות, ורובד דקתני היה שורה של רצפה, ורובד ד' פי' המעלה עליונה, היתה רחבה ד' אמות עד האולם, נמצא כל המעלות י"ט אמות. ושלש אמות רוחב של רצפה חלקה היה מן המזבח עד תחלת המעלות, הרי כ"ב אמות בין האולם ולמזבח עכ"ל הרע"ב.

והנה שניהם הם ההבדלים שבין פי' רבינו לפי' הרע"ב. א) שרבינו גרס ושלחה חצי אמה, וכן העתיק גם הרד"ק (יחזקאל סוף מ"א) והרע"ב כתב ה"ג ושלחה אמה. ב) שרבינו מפרש שהרובדים היו בגובה הכותל, וכן צייר בציוריו סוף מס' מדות אות י"א והרע"ב פי' שהרובדים גם הם היו מעלות ממנין הי"ב מעלות שבין האולם ולמזבח, רק שהיו רחבות משאר המעלות.

והנה בענין חלופי הגירסאות אין להסתפק שגם רבינו וגם הרע"ב ידעו משתי הגירסאות, רק שכל אחד בחר בפירושו את הגירסא אשר ישרה בעיניו. ועתה נחזי אנן מה עול מצא רבינו בהגירסא אשר עזבה, אמנם טעמו של הרע"ב כבר ביארו מרן בכ"מ הלכות בית הבחירה פ"ו על מה שכתב רבינו הלכה ד' „ועולה משם לאולם בשתים עשרה מעלות רום כל מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה" כתב מרן וז"ל „ויש לגמגם ע"ז שהרי שנינו בפ"ב דמדות כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה חוץ משל אולם", הרי שמעלות האולם לא היו במדה זו, והרע"ב כתב גבי מעלות האולם הכי גרסינן רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה וכך גריס ה"ר שמעיה ולגירסת רבינו קשה" עכ"ל הכ"מ. וראה זה מצאתי אני הצעיר גם בתוס' ישנים מס' יומא דף י"ח „ושלחה אמה גרס בדאולם בספרים זקנים ובמדות וכן מוכח נמי התם דתנן כל המעלות שלחה אמה חוץ משל אולם" עכ"ל אבל רבינו אשר היה מקובל מרבותיו ושלחה חצי אמה גם באולם, והגירסא הזאת היתה בודאי זקנה (?) יותר מאותה הגירסא שראו בעלי תוספות ישנים, וכן הש"ס יומא (דף ט"ז ע"א) העתיקו המשנה בגירסא הזאת ולכן החזיק בה בידעו כי הגירסא ושלחה אמה היא מוטעת וטעותה נלקחה מהפי' המוטעה של בבא אמה אמה ורובד אשר פירשוה על המעלות ולכן הבין — או אולי היה קבלה בידו — שגם הבבא כל המעלות, חוץ משל אולם היא נוספת ולכן כתב שם בפ"ה משנה ג' „ועוד יתבאר שמעלת האולם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה. ובוא נא וראה כי גם הראב"ד ז"ל לא השיגו ע"ז כלום, הרי שגם הראב"ד היה מקובל כגירסת רבינו.

וכן בהבדל השני בענין הרובדים יפה כח רבינו מכח שאר המפרשים וזה מכמה טעמים.

א) כי אם היו הרובדין ממנין המעלות היה לו למסדר המשנה לומר וי"ב מעלות היו שם רום כל מעלה חצי אמה שבעה מהם שלחה אמה, הרביעית והשביעית שלחה שלש והעליונה שלחה אמה ר' יהודה אומר העליונה שלחה חמש, ומה נשתנו אלו השלש מעלות להקרא בשם רובדים.

ב) כי רבינו ידע שמלת רובד היא מלה יונית, ופירושה גובה ולא שטח האדמה, וכן כתב בעל מוסף הערוך ערך רבד ב' פי' בלשון יונית מין עמוד מרובע.

ג) כי איתא במשנה ג' פ"ד דיומא שחטו וקבל במזרק את דמו נתנו למי שממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש נטל את המחתה והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה" עכ"ל המשנה, והקשו בגמרא והא כתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד, אמר רב יהודה תני של היכל [והיינו מבחוץ] ואם כדברי המפרשים שרובד הוא מעלה, הלא בין האולם והיכל לא היה שום מעלה כי „האולם והיכל היו הכל בשוה" (הלכות בית הבחירה פ"ו הלכה י"ד) גם יקשה למה נקרא רובד העליון רובד הרביעי של היכל, ורובד התחתון רובד הרביעי שבעזרה, הלא כל הי"ב מעלות הם בעזרה רחוק מן ההיכל, כי כל רוחב האולם מפסיק ביניהם ובין ההיכל, וא"ת כי גם האולם נקרא היכל כי שניהם קדושה אחת הם כאשר כתב התוי"ט לסברת הרע"ב, הלא זה היא נגד מסקנת הגמרא יומא דף מ"ד ע"ב שדחה דברי רבא ומסיק כי אולם ובין האולם ולמזבח חדא קדושה היא, היכל ואולם שתי קדושות הם.

אבל לפי' רבינו ניחא כי הרובדים של אולם והרובדים של היכל שניהם בחדא מחתא מחתינהו וכולם בגובה הכתלים, וז"ל רבינו בפ"ד מה' בית הבחירה הלכה ט' ההיכל היה בנוי רחב מלפניו וצר מאחוריו כמו ארי, ויצועים היו מקיפים לבית כלו מסביב חוץ לכותל המסיבה ויציע התחתונה חמש, ורובד על גבה שש ויציע אמצעית שש, ורובד על גבה שבע והעליונה, שנא' היציע התחתונה וגו', וכן סביב לכתלי האולם מלמטה עד למעלה כך היו אמה אחת חלק ורובד שלוש אמות ואמה חלק ורובד ג' אמות עד למעלה, ובין כל רובד ורובד אמה ורובד העליון היה רחבו ארבע אמות" עכ"ל. הרי בהלכה הזאת כלל רבינו גם רובדי ההיכל שבמשנה ד' פ"ד דמדות גם רובדי האולם שבמ"ו פ"ג דמדות, ובמחילה מכבוד מרן בכ"מ שהביא את דברי הרע"ב לפרש בהם רובדי ההיכל, ולכן גזר למחוק בבא שלימה באמרו שהכל מיותר ולא עיין בפי' רבינו שהוא רחוק מפי' הרע"ב כרחוק מזרח ממערב בין בפי' רובדי ההיכל ובין בפי' רובדי האולם, ולפי' רבינו ניחא שהניח למרס הדם על הרובד של כותל ההיכל והמחתה הניח על הרובד של כותל האולם והיינו בעזרה.

ועתה נחזור לעניינינו הרי שלדעת רבינו אין שם רובדים בין המעלות, וכל הי"ב מעלות היו כולם שוים ושלחה חצי אמה וא"כ נשאר בין המעלות של אולם ובין המזבח רצפה חלקה רוחב שמונה עשר אמות ובמקום הזה היה די והותר להעמיד המכונה הגדולה מלאה מים סביב הכיור, ובזה סרה קושיות הרב בעל כף נחת אשר הרב בעל תוי"ט הצריך בתירוצה.

גם קושיא האחרת של בעל כף נחת מה השמעת קול היה בכלי הזה איננה שוה להטפל בה, כי רבינו אם שבתור מפרש פירש הבבות האלו במשנה, ונדחק לפרש השמעת קול המוכני נוטה קצת מפירושו הוא על מלת מוכני וכתב כי המכסה שסביב הכיור יורד בגלגל והיו שומעין לגלגול הגלגל הזה (תמיד פ"ג מ"ח) אבל בתור פוסק לא הביא בחבורו אף אחת מהנה כי מה לנו אם נשמע עד יריחו מרחק עשרה פרסאות קול המוכני והמגריפה

וכן כולה ולהכרתו הם רק דברי אגדה שאין למדים מהם הלכה, גם המשנה לא היו שומעין את קולו עד ששמעו קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור לא הביאה רבינו כי אין בזה שום נפקותא לדינא מאחר שהמשנה לא נותה בדרך חיוב או למצוה להשמיע את קול המוכני והכהנים זריזים הם וגביני כרוז מכריז ביבואו — ומי שעיניו פקוחות יראה שהמוכני לא נעשית לשום תכלית אחר רק להקל על הכהנים למנוע שלא יפסלו מים קדושים בלינה, ועיקר ההלכה הזאת היא במשנה יומא כ"ז, וקודם שעשה בן קטין המוכני היו מוליכים את הכיור ומשקעים אותו בים של שלמה [בימי בית ראשון] או במי מקוה או במעין כאשר כתב רבינו בהלכות ביאת מקדש פ"ה הלכה י"ד וכמשמעות סוגית הש"ס זבחים דף כ' וכ"א ובזה ניחא גם משנת סוכה סוף פ"ד „נשפכה או נתגלתה היה ממלא מן הכיור" כי לפירש"י והרע"ב יקשה האיך היו ממלאים מן הכיור קודם שעשה בן קטין המוכני אבל לדברי רבינו אתי שפיר כי מעולם שמרו הכהנים את המים שבכיור שלא יפסלו בלינה אבל היה להם טירחא מרובה בשקיעה והעלאה והיו יכולים לבוא לידי שכחה במקרה, ובפרט בעבודת לילה כשהיו צריכים לקדש ידיהם ורגליהם להקטרת חלבים והאברים וזה מעשים בכל לילה ולכן עשה בן קטין המוכני להקל על הכהנים ולמנוע את השכחה אפילו במקרה.

חיים ליבאוויטש.

חשבון הכסף שנקבץ ממכירת החוברת זכר למקדש.

ר' דוד קיסין מפאניוועז. ר' משה דוב ברודא מווילנא. ר' נטע ברודא מלאדז כ"א 1 רו"כ. הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק מזיימעל. הרב ר' יעקב גרינשטיין מקאווארסק. הרב ר' מישל שפירא מראגאווא. הרב ר' מרדכי מפאסוואל. הר"ר יעקיל ראבינאוויץ מפאניוועז. ר' בנצען ליעבענשטיין מפאניוועז. ר' חנניה קרייסקאף מלינקוראן פלך באקו. ר' יעקב רובינשטיין מטפלים כ"א 50 קאפ. הרב ר' אלתר בנעמראוו 42 קאפ'. ר' קאפיל מסמארגאן. הרב ר' יעקב מאיר מראגאלי. הרב ר' יוסף קריגער משאוולאן. ר' אייזיק טרויב מפאניוועז כ"א 40 קאפ. ר' מלך לעוויט מבוסק. ר' טוביה לאקוב מטפלים כ"א 30 קאפ. הרב ר' יעקב (תאומים) ראבינאוויץ מראגאלי. הר"ר אהרן טרויב מפאניוועז. הר"ר דוד שלאפעבערסקי משאדאווא. ר' אבנר טרויב מפאניוועז כ"א 25 קאפ. הרב ר' ישראל יעקב יעבץ מקרעמענטשוג 28 קאפ. ר' ברוך מרדכי מווארשא. הר"ר מנחם בנימין שווארץ מווילקאמיר. ר' ברוך דוד בערמאן מפאניוועז. ר' מרדכי טרויב מפאניוועז. כ"א 20 קאפ. הרב ר' יוסף מאיר מרעמגאלא. ר' יצחק דעמבא מפאניוועז כ"א 15 קאפ. בידי נשאר מותר 14 קאפי' כפי החשבון המבואר בכנסת הגדולה ספר א' צד 40 ס"ה 11,72 רו"כ. עלו הוצאות המשלוח להרב מפאניוועז יחיה עם דמי כריכה 1,56 רו"כ. להר"ר זלמן קוק עלו הוצאות 25 קאפי' נשארו בידי הרב מפאניוועז יחיה למסור להמקום המיועד ס"ה 9,88 רו"כ.

המו"ל.

בקרת תהיה.

כורת קובץ ספרותי. אדעססא בדפוס ה"ר אבא דוכנא תר"נ.

שמים לרום וארץ לעומק ולגבהות לב המחברים בטרם שינות עליהם שבט המבקר ולמשובתם וקנאתם אחרי שנתבקרו אין חקר. אם מבקר אתה אז תדע כי כל מחבר ומחבר שיבוא אליך ויודע את מלאכתך במה אתה עוסק, בקשתו האחת היא כי תבקר את ספרו. כחול ירבה בקשות ותחנונים כי תאבה להכנים את ספרו לדיר ולבקרו, והיה כי תשאלהו; אדוני המחבר מה תאמר אז כשיתחייב ספרך בדין הבקרת, ויצא מעוך וכתות נתוק וכרות. שבר יד ושבר רגל? עד מהרה מבלי חשוב הרבה הקבל ממנו תשובה חטופה; חלילה לי אדוני מקצף עליך ומגער בך אם אראה כי בקרתך אמת. וכי אין לפניך לא משוא פנים ולא מקח שחד. הרי תחלתה של בקרת דברי רצוי ופיוס להמבקר. וסופה? כשהמבקר מוקיע לעיני השמש את הבלי המחבר. כשמראה לכל את אי ידיעתו וסכלותו? כנמר וכארי טורף יתנפל אז לעשות אתו כלה. אלה פיהו מלא ולשונו חרפות וגדופים. עד מהרה ישכח את נדרו הגדול שנדר להמבקר כי לא יקצוף עליו ולא יגער בו, יחבל תחבולות ברשע להרע למבקרו, ויפיח עליו עיר ומתים בכזביו כי.....

„מה לי ולצרה הזאת" — הרבה פעמים עם נפשי דברתי — להעלות עלי חמת האוזים הספרותים? וכי אנכי אחראי וערבאי על כל הבלי ושטותי המחברים? וכי אנכי צריך להיות נוטר את כרם הספרות לעזקו ולסקלו לבל יבואו בו נבלים ספרותים וישיתוהו בתה? מודה אני לפניכם רבותי כי הרבה פעמים גמרתי בנפשי לבלי לכתוב עוד מאמרי בקרת, שלא אהיה עוד נטפל להנמלים והגמדים שבספרות, ואם חביבה עלי הספרות מאד מאד אהיה ככל הסופרים הכותבים הנות לבם ואין להם עסק עם הסופרים האחרים. אלך לי במסלתי ולא אפגע סופר שפגיעתו רעה. אולם האם אנכי ברשות עצמי? אראה בספרותנו אבינה בהליטעראטור שלנו ולבבי יחם בקרבי למראה המוזר והפרוע. שכר סופרים לא נהיה. והפרוץ מרובה על העומד בגלל קטני הדעת וריקי המח הממלאים אותה בהבלים. והיה כי תפגש איש ותשאלהו על דבר הספרות העברית החדשה יענך ויאמר לך כי היא גל גדול של הבלים, והוא לא אשם במשפטו זה החרוץ, כי הספרים הטובים מסופרינו הנכבדים והמלומדים מונחים אצל המחברים כאבן שאין לה הופכין, כי הם שהאנושית שלהם לא נתבטלה אצלם, ויש להם כבוד עצמי לא יעשו סחורה בספריהם באופן שיתבזה כבודם. מובן מאליו כי ליד הקהל לא יגיעו רק הספרים שמחבריהם אינם מדקדקים על כבודם. אנשים שדוחים חיי נפשות מפני חיי שעה. האנשים האלה כרובם הם פשטים וערום מכל ידיעה. וגם אלה המעטים שהם בעלי בינה אצלם הכתיבה כעין פאדראד כעין תחבולה למצוא טרף, והמאנשים כאלה תבנה ספרותנו? הלהם נקוה כ יאדירו ויפארו וירוממו את הספרות? לא, ולא, ובכל פעם ופעם שאני רואה עלבון הספרות הנני מתיר לי את נדרי ואתעורר להתריע על הנבלה הזאת, ידע הקהל מה לקרב ומה לרחק, ידע לקבל ברצון ולשלם מחיר ספר טוב למען תחזקנה ידי הסופר וירבה להעניק לנו מגרנו. ולא להביא הועבה ומהומה אל ביתו, והנני כותב שלא בחפצי ורצוני. בימים ההם ובזמן הזה נחוצה הבקרת לספרותנו כאויר לנשימה. הבקרת היא המקצוע היותר נכבד לנו לדעתנו, והיא אספלנית לספרתנו המלאה פצעים וחבורות.

)(

ובכן עולים אנחנו עוד פעם על מגדל צופים לראות ולהתבונן על שמי ספרותנו העכורים הם אם צלולים, עוד פעם נפתח ספרים לתהות עליהם מה הם. הרבה ספרים שנשלחו לנו מאת המחברים מונחים לפנינו, ואין אנו יכולים להפטר מהם בולא כלום, נגיד להמחברים את ישרם וצדקתם וגם לא נחדל ליסרם כרעתם. פותחין לזכות ואין פותחין לחובה זהו כלל גדול אצלנו ולא נחפוץ להרשיע איש בדעתנו כי קונים אנחנו לנו שונא, ואם אחרי כל אלה יצא הספר רשע בהשפטו חייב בדינו והבקרת תקרא; ספקלוס, ידע המחבר כי בו האשם ולא בנו, כי אנחנו חפצנו להצדיקו ורק הוא קלקל את מעשיו ואנחנו ובקרתנו נקיים.

מה קשה מבקרת ספר קובץ ספרותי שבבקרת ספר כתב מחבר יש לנו עסק עם איש אחד ודעה אחת לראות אם יחזה המחבר נכוחה ואין נפהל ועקש בדעותיו. יש לנו עסק עם ענין אחד ולמוד אחד, ואחרי שהמבקר ירד לעומקן של דברים הנקל לו להוציא משפט אם לשבט אם לחסד כאשר תורהו האמת, לא כן בבקרת מאסף ספרותי. פה עסק להמחבר עם אנשים שונים שידיעותיהם שונות. פה בלולים יבואו לפניו ענינים שונים, ודרוש לו זמן רב והתבוננות ארוכה על כל מאמר ומאמר ביחוד. פה אין בריח המבריח את כל המאמרים שיעלו בקנה אחד, ויתנו שטה שלמה ומסוימה במצריה, וכל מאמר ומאמר הוא בריה בפני עצמו עולם מלא מאויר אחרת, שאין אחד נוגע בחברו אפילו כמלא נימא.

הנה אחרי שהארכנו מעט וכתבנו כעין הקדמה כוללת למאמרנו נבוא אל הספר הנצב בראש מאמרנו.

נפסח על המאמר „שלום" שלמה האלקשי שנכתב רק לצאת ידי חובת היום. סופרי ישראל עסוקים כעת לתת ניב שפתים לשפתנו העבריה וצעירנו עמלים לעשות כמתוקנים שבאחינו בירושלים. ובכל עיר ועיר ייסדו אגודות „שפה ברורה" ואיך יעבור על דבר זה מו"ל עברי בשתיקה. ויצא גם הוא במאמר קטן בן עמוד אחד לדבר בשבח הרעיון, ולפי שבדבר זה כבר עסקנו גם אנו בראש ספרנו לא נעיר פה כלום, ונבוא אל המאמר „מה הלאומיות דורשת" משה ליב לילענבלום.

הענין הזה שבחר לו הסופר לשאת עליו את דברו לא חדש הוא עוד אתנו, כבר דשו בו רבים מסופרינו ויהפכו בחררה זאת של לאומיות עד בלי די, וגם את הסופר הזה כבר ראינו יושב על מדוכת הלאומיות ומתפלפל בה עם המנוח סמאלענסקי „בהשחר, בכל זאת חביב עלינו כל מאמר בענין זה כבשעה ראשונה. כדאי והגון הוא לנטוע בלב צעירינו הדעת כי יש לאומיות לישראל. ומה היא לאומיותו האמיתית שמירת התורה ראשית עממותנו. זאת התורה שכוללת בקרבה הרבה ציונים לאומיים. ואלה דברי כותב הטורים האלה עוד בשנת 1887 במכ"ע הצפירה עלה 188 במאמרו; על ישראל ועל סופריו; מי הוא הלאומי, וכי הוגרע כחנו בזאת שלא נבוש להזכיר את השם התלמודי „חנוכה" ונקיים גם מצות חז"ל בהדלקת נרות כמצוה? וכו' אנחנו איננו לאומים ורק מי שעושה נשף חשק לכבוד „המכבים" מנהג זר ואשרה אצל מזבח הדת הישראלית הוא הלאומי האמיתי? דתנו קדמה ללאומיותנו. בעוד שהיינו משועבדים למצרים, בעוד שהיינו עבדים לפרעה, בעוד שלא הנחלנו בארץ, ולא היו לנו ארבע אמות קרקע שעליה תחול הלאומיות המדומה, כבר נצטוינו לחג את חג המצות חג לאומי היותר גדול. בעוד שהעם היה מגושם וכל מחשבותיו נתונות היו לתת מתכנת הלבנים, בעוד שהעם היה נענה מתגרת הרצועה שביד השוטרים ולא ידע להקל מכאובו רק באנחות מהפרצות לבד, אז בהעת ההיא הבטיחם ה' ביד משה כי יתן להם לא לאומית שיש לה קרנים רק תורה דתית, שלשלת גדולה המכילה בקרבה גם מצות הסטוריות, טבעות שיש עליהן גם חותם

הנאטיאנאליטאט. אם כן איפוא בעינינו יפלא איך יכול איש מישראל לפטור את עצ[מו] מהתורה וישאר לאומי! כי כשם שאין אנו יכולים לאמר על המקיים את התורה לשם מצו[ה] לא לכבוד הלאומית שאינו לאומי, כי מצות התלויות בלאומיות הם חוליא מהשדר[ה] הדתית, שאם נוטל אתה חוליא אחת מתפרקת כל השדרה, כך מי שאינו אוכל מצ[ה] בלילי פסח ואינו יושב בסוכה בסוכות ועושה מלאכה ביום מתן תורתנו ועוד יקל במצו[ת] שצורתן החצונה היא לאומית, דאורייתא או דרבנן, איננו לאומי בשום אופן, ולא יכי[ר] מקומו בלאומית ישראל האמיתית, כי אצלנו הדת והלאומית מתערבים זה בזה. כה ה[יו] דברינו אז, ויחרגו מסגרותם הלאומים המזויפים, ויאמרו לשרפנו בהבל פיהם, ויש[י]ג[ו] בין קנאים חלקנו, באמרם; כי בשקלם את פרוטותיהם לטובת הרעיון הרי הם לאומים א[ף] על פי שעוברים על חוקי התורה ודעת דרכיה לא יחפצו. ואלה העומדים מנגד להרעי[ון] יהיו גם צדיקים גמורים שנהרגים על כל מנהג קל אין להם חלק בלאומית ישראל, והנ[ה] עתה בא גם החכם וסופר נכבד ה' לילענבלום לידי מסקנא כדברינו אז, כי אי אפש[ר] להיות לאומי אמיתי בלי קיום התורה כהלכתה.

המאמר „חשבון הנפש" אחד העם, טוב מאד וכמותו ירבו בספרותנו. יש בו מענ[ין] חקירה והתפלספות, מעט לאומיות, מעט דברים כבושין, ונקרא בנעימה בגלל שפת[ו] הטובה.

מאמרו של ה' קלאצקא „אל תקרא בניך אלא בוניך" הוא בעין הקדמה לספר[ו] האומן שנתבקר בספרנו, ופטורים אנחנו עוד מלדבר עליו עוד פעם.

ה' מענדלין במאמרו „האחדות" בונה לו מגדל באויר, ובעבור שערבב את שאלת הכלכלה עם שאלת האחדות יצא לו כמין כוי שלא נדע מה הוא, ובעסקו בעניני העקאנאמי[א] ובבואו לכלל משפט כי רק שאלת המחיה ואופן פרנסתנו אשמים באי אחדותנו, הוא בא לידי החלטה כי צריכים אנחנו ליסד אגודות אגודות לקנות משם את צרכינו במחיר נמוך וכו' וכו'. עצה טובה ונפלאה! והטרם ידע הסופר כי בכל עיר ועיר ממונים מהרשות אגרדמין על השערים להסיע על קיצתן? והטרם ידע כי מרובים צרכי עמנו על המאדע הפאריזית ועל מותרות ולוקסוס שאין ביד האגודה שתתיסד לעצור בעדן? כי גם שפחותינו ואמהותינו יוצאות עטופות בסאמעט מליאן ובבגדי צבעונים, וחרוזות במחרוזות של תכשיטים ואבני חפץ. הלוקסוס הוא מקור עניותנו. ובעטיו של הלוקסוס ידל ישראל. ומה הועיל בתקנתו? ועוד האם יאמר להסית את תאוה הכבוד מלב אלה הרודפים אחריו. רוב העם הלהוט אחר פרנסתו שמצויה לו בדוחק לא יפנה את לבו לדברים בטלים כמו אלה, ורק אלה החיים על חשבון העם המלוה ברבית החוכר וכו' הם רק הם יקראו לריב ולמצה על כבוד מדומה, אלה בעלי המזרח ירדפו ויתאוו לעליה שמנה ולכבוד בבית הכנסת. והתאוה הזאת איננה תאוה נמבזה תאות היצר העברי לבד כי אם תאות כל אדם קרוץ מחמר שמרוב טובה תאותיו מתגברות עליו להיות עליון על כל ורם על כל רמים, ואם באומות העולם יש תאוה לכבוד בארון גראף וכו' אנחנו שחסרים כל אלה מתאוים לשלישי ששי וכו'. וביום חג ומועד שכל ישראל חפשים מדאגת הפרנסה יבעטו מרוב טובה ויקראו למהלומית על דבר שלא כבדוהו כערכו לדעתו. והננו אומרים בפה מלא כי חביבים ויקרים אלה בעלי המחלוקת על כבוד בבית הכנסת (אם רק לא תצאנה מקיר בית הכנסת וחוצה לחלל שם ישראל בעמים) מאלה שלבבם כבר נקפא ונקרש כלו ואין להם צורך כלל לא בעליה שמנה ולא בעליה כחושה. שמהראשונים יש תקוה כי סוף סוף יפקחו עיניהם לראות כי הבל נחלו להם, וכי הכבוד שרדפו אחריו הוא דבר שאין בו תועלת, אבל מהאחרונים אין לנו לקות, וטוב כי לא נתייאש מהם שברבות הימים ישכחו עמם.

גם את מאמרו של ה' ראבניצקי שעיקרו ומטרתו הוא להאגודה שפה ברורה נפטור

)(

מאמרנו הראשי על דבר האגודה הזאת. ונבוא אל המאמר „רחוב היהודים וסופרה זלמן עפשטיין.

המאמר הזה הוא כעין בקרת והשקפה שטחית על הספור הזארגוני „דיא קליאטשע" בראמאוויץ, ובדין היה לפסוח עליו כי תכנו ועניננו פוטר אותו מלענות עליו דברים. כי אין מולחין את המלח ואין מבקרין מאמר בקרת, ועוד שלא קראנו את הספר המבוקר ולא ראינוהו ולא נדע מה הוא. בכל זאת איידי דחביב עלינו המאמר ועשה עלינו רושם בתור אחד המאמרים המובחרים שבהכורת לא נשלח את סופרו עד כי ברכנוהו. דל הכא בקרת ונבוא לדון אותו בדין מאמר פשוט לא נוכל למנוע את ברכתנו מהכותב בגלל השקפותיו על החיים הבזוים של היהודי שקהו הרגשותיו, וכבודו נתן למחול בעד אגורה וקשיטה אחת, שמוכר את כבוד האנושית שלו כאדם שנברא בצלם בעד פת לחם הרבה. היהודי אז בטל אמנם את מבטליו, וללעג השאננים „הפריצים" לא שם לב, למחול את כבודו רק בפרהסיא בדבורו ובמעשיו, אבל בלבו היו רגשי כבוד, בלבו לא חשב את הגאיונים לאנשים שהיכולת בידם להשפיל את ערכו, וכבהמות נדמו בעיניו וכל מעשיהם היו בעיניו כמעשי תעתועים. כמעשים שעומדים מחוץ לחייו הפנימים, ולא כבני אנשים עבדי-עולם עבדים גם ברוחם היה ישראל, הוא נתן למרמס רק את גוו, אבל על רוחו לא הניח לרוח המושל שיעלה עליו. אולם דעה כזאת שמקורה בשפלת הרוח צעדי המחזיקים בה שאול יתמכו. מסוכנה היא דעה כזאת לעם וקשה מיסורים גלוים, והיודע את התכונת וטבע אחינו היראים בפולין, שגם בזמן הזה ינענעו בראשם על כל גל וגל, מתלא בפומהון שלא לתחר במרעים אף במקום שאפשר לבקש דין יכיר עד מהרה רושמים וקוים מעבדותם ושפלותם בזמן העבר, יכיר כרגע כי הם בני היאסקעם והמאשקס אשרו „מה יפית" בבית אדוניהם.

הספור „שם ויפת בעגלה" מנדלי מוכר ספרים הוא טוב מאד. בו יגלה לעינינו תכונת העברי הסולח ומוחל לעונות מעניו, ורשעת מציקיו לא יזכור. למשה החייט היה אוהב וריע מבני הארץ, ויתהלכו במישרים ויחיו באהבה ואחוה, פתאום עבר רוח עועים על הנכרי ויהי לאנטיסעמיט, ויבזה את משה אוהבו לפנים ולא יכל עוד דברו לשלום. אולם האם כגמולו השיב לו משה ביום רעה שהגיע אליו לעזוב גם הוא את ארץ אשכנז, שלהגן עליה יצא זה הפולני לאכול את יעקב? לא, כמה זעמו של היהודי? רגע, ורק רגע באפו, ועברה הרגע ההיא, והנהו חונן ומטיב לאלה שמררו את חייו, חומל הוא ורחמן בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, והרחמנות הזאת שנטועה בלבו המלאה צדקות תשכיחהו ראשונות. התמונה הזאת שנתן לנו המחבר היא תמונה מדויקת והאראקטע-ריסטיקא נאמנה בלי כל גוזמא והפרזה, כל אלה שחוברו יחדיו עם שפה טובה ונעלה, שפה תלמודית שנותנת לוית חן מושכים את הקורא אחריהם. וחמה להקוראים על הסופר כי קצר במקום שראוי להאריך, ותחת ספר שלם יתן רק תמונה וציור קטן.

על מאמרו של ה' יהושע אייזענשטאדט „בשערי ירושלים" לנו לאמר רק כי חבת הקדש הכשירתו לבוא בדפוס ואף שמאומה לא נתחדש בבית מדרשו, ומה יודיענו שלא נדע, בכל זאת יקרים הם לנו הזכרונות האלה שעל כל צעד ושעל נפגוש את השם הקדוש לנו ירושלים. השם הזה אשר לזכרו תאות נפשנו עכבנו לבלי לעשות פסיעות גסות במאמרו, ונקראהו מלה במלה בסתינות, כי כל המרבה לספר בדבר ארץ אבותינו הרי זה משובח, ושכר רב יטול מאת האוהבים את עמם.

גרוע ממנו הוא מאמרו של ה' זלמן עפשטיין „שני עולמות" שהוא ג"כ כעין „זכרונות" לא נדע נכנהו. וכי בא להשמיענו שהתורה שלמד בעודנו נער בעירו הקטנה פועלת עליו גם כשהוא בעיר מלאה מאויר אחרת וחיים אחרים? פשיטא, מאי קא משמע לן?

יש שיתנו ספר כריתות לתורתם בהריחם ריח של חֹופש, ויש אשר לא יחליפוה ולא ימירוה באלפי זהב וכסף.

טוב ויפה ונעים הוא המאמר „אנחנו ואבותינו" ללעווינסקי, הוא אומר שכל ישראל חובבי ציון הם, ובלתי חובבים אין בנו. אמת ויציב! אולם מדוע נתן במאמרו רק תבלין ולא ערב בו גם מעט פלפלין, לזרוק סרה באלה המעפילים לעלות בשביל שתהא התורה שלמה וכו'. עת להביא חכמה בלב העם כי צריכים לעלות לציון לחיות שם ולא למות בה. ועליה זו על מנת להפטר מחבוט הקבר ירידה היא להעולה המעיד על עצמו כי אין לו חפץ בישוב הארץ. מה היא החלוקה אם לא עץ רקבון, ומה יהיה עוד כשיתוספו עניים מקבלים ונותנים ומשפּיעים ימעטו, הבינו את העם כי לא טובה דרכם זו, הבינום ובנחת על פי התורה למען לא יתעו אלה הזקנים בשוא, וידעו כי לא יוכלו להשען על החלוקה שלא תספיק להם אף על פת במלח ומים במשורה, וידעו כי העליה הזאת שיש בה גזל אלפי עניים המתפרנסים בדוחק וצער גדול מהחלוקה היא מצוה הבאה בעבירה, ויצא שכרה בהפסדה.

את מאמרו של „אחד העם" נפטור בדברים מועטים. קראנו את מאמרו „כתבים בלים" והתענגנו על שפתו הטובה המושכת את הקורא אחריה. אולם הרי הוא בעינינו כשר בשירים מצחק ומרקד בבית האבל. ידעו הסופרים כי כל מאמר ומאמר דין קרבן יש לו שקרב על מזבח הספרות, ואחד מהפסולים שפוסלים אותו הוא חוץ למקומו, ומה שטוב במכ"ע לבוא תחת הקו לבדח את דעת הקוראים כצל עובר וכאבק פורח, הקורא קורא אותו במהרה ובחפזון ושוכחו גם כן מהרה. אסור לבוא בקהל בקובץ ספרותי, פה אין מקום לדברים בטלים ושיחות של מה בכך, על הכותב לכון את דעתו כנגד הקורא לקבל ממנו שכר על הדרישה, כי המאמר יעשה רשם מה על הקורא, כי יכנסו דבריו בלבו ויפעלו עליו פעולה מה, תהיה גם רגעית. מסגנונו של כותב המאמר נראה כי ידיו רב לו לתת לנו „כתבים טובים" תחת „כתבים בלים" וכי הוא באמת „סופר נכבד" בתוכנו, ומדוע זה ימנע הטוב מהקוראים בעת שלאל ידו? וידע להשמיע קול של תורה בבואו אל ספר המקדש לדברים של דעת, ואם יבוא לכנוס בבית מדרש של קובץ ספרותי יבוא ותלמודו בידו.

החלומות הולכין אחר הפה, אמרנו בקראנו את החלום שחלם לו ה' אברהם יעקב הר שושן „על משכבי בלילות" ונאמר לו; חלמא טבא חזית, טבא הוא וטבא להוי עלינו ועל בעל החלומות ועל כל ישראל אמן, כי בהשנות החלום נקוה כי ממהר אלקים לעשותו. אולם מה דמות נתן לחתימת הסופר בשמו; אברהם יעקב הר-שושן Stud Jur ואם זר ומוזר הדבר אצלנו ולא נשא את העקשים הספרותים האומרים ליהד ולגייר גם שמות עצמים שאינם נכנסים לתורת היהדות, בכל העמים יש לאומים נלהבים והננו רואים אותם מדקדקים אערקתא דמסאני של לאומיותם, והבא רק אל ביתם יכיר ברגע כי פה יגור בן הלאום הרוסי או הפולני בכל סמניו ודקדוקיו. בכל זאת לא נואלו עוד לשנות את שם לוי שלהם וכנוי משפחתם. שנוי השם לשם לאומיות היה לפני זמן לא כביר שגעון שהחזיקו בו רבים בצרפת אחרי מלחמת 70 אולם עד מהרה נחמו ממעשיהם והכל שב על מקומו כבתחלה, ושמם האשכנזי לא יזיק מאומה ללאומיותם ולאהבתם לארצם. גם יהודי פולין מן המתבוללים נסו לשנות את שמם לשם ההתפלנות לפני שנים אחדות, וגם הם שבו ממחשבתם, ועתה ינסו הלאומים שבנו להראות את תקף הלאומיות שלהם גם בשנוי שם הכנוי לעברית, האין זאת לאומ̇ית חמ̇מא יותר מדאי? ואם זר הדבר הזה אצלנו עוד מוזר כפלים שם התואר Stud Jur מפלגא לעילא לאומי נלהב ומפלגא ולתתא מתבולל מתגאה בעולם שאינו שלו, חם וקר קיץ וחרף יום ולילה משהמשים

א

בערבוביא, והננו אומרים בכהאי גוונא; לא מחמימותך ולא מקרירותך. ואיפכא מסתברא את שמך העצמי כתוב כתקונו כמו שאתה נקרא בפי חביריך בהמקום שבגללו זכית להשם התואר סטוד, יור, כי הוא אינו סובל שום שנוי ותמורה, ותחתיו תשנה את השם התואר לכתבו עברית או לכל הפחות בכתב עברי. כי אם לאומי אתה למה תביא כתב זר בבית ספרותנו, והאם כעור הוא כתב עבר כי תלך לנוע על כתב זרים?

נפסח על המאמר „התחלה טובה" יהושע אייזענשטאדט שהוא בקרת קטועה על ס' האומן. כן גם נעבור על המאמר „אחר מטתו של תלמיד חכם" אחד העם, שהוא ציון על קבר הרב הדגול מרבבה חובב עמו וארצו הגאב"ד מבוסק זצ"ל, וכן לא נתעכב גם על השיר הלאומי „ציון ציון" המיוחס לאחד הרבנים. ובכן חסל סדר בקרת הכורת כהלכתה.

אולם עוד דבר לי אל המו"ל ואותו לא אמנע מלהגיד לו, כנראה היה להמאסף טנדנץ ומטרה לאומית היתה לנגד עיניו, ומן השפופרת הזאת הביט על כל המאמרים שנתן במאספו, עד שכל רואה יאמר כי אם לא כל המאמרים יצאו מעט אחד, נאפו רובם בתנור אחד של לאומי גדול שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של לאומיות, ומן הזכוכית הזאת הוא צופה ומביט על כל העולם הספרותי, אם כן איפוא מדוע גרע שיחה בענין „ישוב הארץ" „וחבת ציון" ואם שלאומית ישראל יכולה להתקים גם בלי חבת ציון בצורתה ופניה שנתנו לה „חובבי ציון" וגם בלבושה הישן מאחינו הישנים יש בה גם כן מדה של לאומית. בכל זאת לא יכחיש כל בן דעה כי „חבת ציון" היא טבעת גדולה מהחוליא, וחלק גדול להרעיון הזה בלאומיותנו ותקומת עמנו, ומדוע זה לא שת פניו אל ארץ הקדם מקור עצמותנו? ומדוע זה לא התאמץ לתת לנו דברים ברורים ממושבות בני ישראל שנאחזו בארץ הצבי? הוא יושב באדעססא המרכז הראשי לחובבי ציון, ואם לא נשגה המו"ל הוא אחד מראשי המתעסקים בענין זה, ומי כמהו יודע את כל הנעשה בארצנו? מי כמהו היכל לתת דין וחשבון מכל הקלניות שאליהן הכסוף והערג נפש כל אוהב עמו ומוקיר ארצו מתאבל על שממותה ומתעמל לראות בבנינה? והאם לא טוב לנו פאקט אחד ופעולה אחת מעשרה מאמרים מהפלספים ומפלפלים? מאמרים כאלה אם שגם הם יביאו תועלת אולם יש לנו רב מסין זה, הלא בספרתנו היומית, ומאמרי דין וחשבון מה יפעלו אכרינו חסרים אנחנו. והם הלא יביאו תועלת משנה, כי תחת אשר המאמרים של פלפול יפעלו רק על לב רגש, יפעלו המאמרים הסטאטיסטים גם על לב קר ונקפא. על לב איש מעולם המעשה אשר אם רק קול ישמע והמונה לא יראה לא ישים לבו אל הקול הזה של הסופר, ויהיה כקורא בהרים, וכהוקע לתיך הדות, כי לאנשי מעשה טובה סטאטיסטיקא אחת מכל מאפרי הסופרים ואידעאליהם. זאת מצאתי להעיר על המאסף בתקותי כי אם יוסיף המו"ל שנית את ידו לזכותנו בקובץ ספרותי לאומי ישים לבו לדברינו ויהודוהו כל המתאבלים על ירושלים ומקוים לשוש אתה משוש בעגלא ובזמן קרוב, כאשר ירחם ה' עמו, ויסיר מקרבם את לב האבן, למען ידעו מה טוב להם.

X

די קאָלאָניסטען.

אראמאן פאן רומיניען אין ארץ ישראל.

פאן יצחק הלוי לעווינסקי (יה"ל), ווארשא תר"נ;

אמר ר' אבא בר כהנא גדולה הסרת הטבעת
יותר מארבעים ושמנה נביאים ושבע נביאות
שנתנבאו להן לישראל, שכלן לא החזירום למוטב
ואלו הסרת טבעת החזירתן למוטב (מגילה י"ד).

כמה גדול כח ההרגל! מעודי אוהב אנכי לקרוא בספרים, ולא קריאה פשוטה קריאה של תענוג קודם שינת צהרים של שבת כי אם קריאה בכדי להבין קריאה להוציא ממנה תועלת. מובן מאליו כי דברי המחברים המבקשים על נפשם מאתי שאקרא גם את „הקדמותיהם" באמרם כי „ספר בלי הקדמה הוא כגוף בלי נשמה" פעלו פעולה עזה עלי ואמלא את רצונם בחפץ לב, ברמותי כי קריאת ההקדמה היא מלאכה הצריכה לגוף הספר, ומבלעדי ההקדמה תהיה כל קריאתי כזורק אבן לחמת, ומי הוא האיש הסכל אשר ייגע לריק. ובכן קורא אנכי גם את ההקדמות לספרים. אף שמודה ומתודה אנכי לפניכם הקוראים שבכבל פעם ופעם שאני מסיים את הקדמת איזה ספר אני כועס על נפשי למה בליתי רגעים אחדים לחנם, למה זה לי כל הטורח לשמוע הבלי המחבר גם בהקדמתו, המעט לי בספרו. והנני מקבל על עצמי לכבוש מהיום והלאה את יצרי בבוא איזה ספר אל ידי, והנני גומר בנפשי שמהיום והלאה אעשה רגלי כאילות ואהיה קל כצבי לרוץ עד מהרה מן המסדרון אל הוך הבית, ולא אתעכב עוד בפרוזדור אף רגע. אולם השכל עושה את שלו והתאוה עושה את שלה. יצר סוכן בי, ולמרות חפצי ורצוני הנה אהיה כנטוע במסמרים אל ההקדמה מבלי אעבור עליה עד קראי אותה עד תומה.

נזדעזעתי ונרתעתי לאחורי בראותי הקדמה משונה לספר זה שאנו עסוקים בו מהקדמות כל הספרים שהגיעו לידינו עד כה. השמעתם כי תחת הקדמה פשוטה נתן לנו המחבר „מכתב אל אדון נכבד"? מלחמת היצר כבדה התלקחה בקרבי מה לעשות, לקרוא, שונא אנכי מאד לתקוע את חוטמי בעסקי־אחרים. שלא לקרוא, מה אעשה עם תאותי האונסת אותי לקרוא, נזכרתי הלכה שאיסור הקריאה במכתבים הנשלחים לאחרים הוא רק כשהמכתבים סגורים אבל כשהמכתבים פתוחים צריכים לכתוב עליהם „בחרר"ג" ובלא הכתבת הזאת מותר לקראם אף לתיאבון, ובכן בחפשי את המלה הזאת אולי כתובה היא בין שורותיו, בין כה וכה והמכתב נקרא ממני שלא בכונתי. ואם ח"ו המצא ימצא איזה בחדר"ג בין השיטין כבשר שנתעלם מן העין לא בי האשם רק בכותבו שלא ידע לכתבו במקום הגלוי הנראה לעינים.

הרבה שאלות יש לי להציע לפני המחבר. הייתי אומר לו כתוכחת מגולה כי לא כן עשה בשפכו את כל חמתו במכתבו על המבקרים, בושני ממך אדוני המחבר, כן נוהגים בעלי הכרמים מעמידים דמות אדם עשוי מתבן או מעץ ומשימים כובע על ראשו ובידו נותנים מקל למען יפחדו הצפרים וייראו מגשת להשחית פרי הכרם, כן אמרת גם אתה להעמיד מפלצת כזאת בשער ספרך להפחיד את המבקרים כי לא יקרבו אליך, ואולי יודע אתה גם איזה לחש או סגולה בדוקה להרחיק מספרך כל עין רעה של מבקר חודר, והיא לא תצלח. אין לך דבר שאינו צריך תקון וכל מה שברא הקב"ה בעולמו צריך תקון

אף כי ספרו של סופר אנוש, קצר ימים ושבע רגז. לשוא תוליך אימים על המבקרים, לשוא תעיד בם באלפי התראות, לשוא, הם כמו מעפר יצמחו, ועלו ובאו בבתיך ובחדריך לקרקר קיר שנטוח תפל. ולקבוע מסמרות בבנין שצריך חזוק. א"כ איפוא מה הועלת בקצפך והתרגזך? עוד הייתי אומר לו; אדוני המחבר אחרי שבסוף מכתבך הנך לוקח לך הרשות לבטל את כל הקהל הגדול הקורא זארגון כחמץ אחר שש שעות, שכל הקוראים בהמה המה להם ואין בהם התבונה להוציא משפט על ספרך, שדעת כלם בטלה ומבוטלת כעפרא דארעא, ורק למשפט יוציאו אלה השלשה הנזכרים במכתבך התכה, ורק אל דעתם ישמיעוך הם תטה אזן, (אף שעל פי דין פסולים הם כאוהביך להיות דיינים בדבר זה) מדוע זה היית פחז כמים ואץ במעשיך להוציא את ספרך לאור בטרם שהראית להם את הכתב־יד. מוטב הי׳ לו היית מראה להם את הכתב־יד ואז אם היו דבריך מוצאים חן בעיניהם הלא בלב שקט ונכון הייתה מוציאו לאור עולם, ואם לא היו מוצאים בו טעם לשבח חלילה (דבר שלא יעשו לאוהב נאמן) לא היית מדפיסו ולא היית צריך אח"כ לבקש סליחה מאת הקוראים, ולקרוא; רבותי שגיתי, ואתה לא כן עשית ותכנים רוח חשד בלבנו כי קנוניא יש כאן..... עוד הייתי אומר לו. אדוני המחבר טעית טעות גדולה בדברי הגמרא שאמרת לפתוח בשבח ולסיים בגנות שם פתח בגנות עצמו ומסיים בשבח עצמו, אבל לא כאשר עשית אתה, פתחת בשבח עצמך כי כהביך לדברת המבינים טובים ונכוחים וראוים לבוא בקהל (אמת ויציב) ותסיים בגנותו של ה׳ שלום עליכם במה שנוגע אל עצמו ואל בשרו, בדבר הבקרת שכתב על המאסף הזארגוני הבכור. וכי מה ענין שמטה אצל הר סיני? ועוד המון שאלות הייתי יכול לשאול את המחבר. אולם מכיון שעוד מסופק אנכי אם אינני מהנכנסים בחצר חבירו שלא ברשות, והדין מפורש הנכנס בחצר חבירו שלא ברשות והזיק חייב, לכן אינני רוצה גם לגלות להקוראים כי היתה לי דריסת הרגל בהפרוזדור, כי עשיתי שלא כהוגן, כי הסתכלתי במקום שאין לי הרשות, כי הצצתי במכתב פרטי ועל ידי זה יהיה הכוהב נפגע. ועתה בוא עמי קורא יקר אל חדרי הספר שעוסק בשאלה גדולה ונכבדה, שכלו קדש קדשים לרעיון קדוש נעלה ונשגב. פה אין מקום לבדיחות הדעת, פה אסור לנהוג קלות ראש, פה דם אחינו נשפך כמים, פה נשמע אנקת אחינו ברומניא וצעקתם העולה שמים, נתעטף בטלית של צבור ונתבונן על הספר בכבד ראש, לראות את הדרך שבחר בה המחבר לבוא אל המטרה.

גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז׳ נביאות וכו׳, כמה מן הידיעה של הכונת עמנו יש בהמאמר הקצר הזה, מבט חודר על טבע עם ישראל בכל הזמנים. שוא בעיניו כל מליצות נביאיו הבל נדף חכמת חכמיו, ורק שוט שוטף עדיו כי תגיע אז רק אז יתעורר משנתו ויתרונן מיינו לראות נכחה, ולשוב מדרכו הלא טובה שהתיצב עליה. רעיון ישוב ארץ ישראל לא תמול הוא אצלנו, כי מעת גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו הרבו גדולינו וראשינו לקשור אותנו בחבלים דתים אל הארץ אשר קאה אותנו בחטאינו, רושמים קימים הניחו חז"ל בכל פנות היהודי כי עיניו ולבו יהיו אל הארץ הקדושה אשר עיני ד׳ בה מראשית השנה ועד אחרית השנה. וכמה מן החכה והסלסול הראו להארץ אף בשממותה, וכמה איסורים התירו בשביל ישוב הארץ, ויש גם חבל נביאים מהראשונים שמונים את ישוב הארץ למצות עשה גמורה, ויש גם מגדולינו האחרונים הפוסקים להלכה שגם בזמן הזה מחויבים אנחנו להקריב קרבנות בארץ אבותינו. והנה התעוררו רבנינו זצ"ל מדור העבר לעשות דבר מה בפועל לטובת ישוב הארץ, למען גאולה תהיה לה, והעשו ידיהם תושיה? אחרי כן הרבו טובי הסופרים לעורר את העם על הרעיון הקדוש הנעלה והנשגב הזה, וגם דבריהם היו כקול הקורא בהרים. עד שבאו מקרי הזמן הזה ואז כמובן די היה רק לפחת זיק אחד של חבת ציון בלב העם ועד מהרה

)(

יהיה לאש מתלקחת שלהבת יה. מ"ח נביאים וז' נביאות לא הועילו להשיב את העם מדרכו, ורק הסרת טבעת עשתה והצליחה, כל מליצות המליצים ושירי המשוררים אפס ומאפע הם מול מכת אגרוף אחת של רומיני שכור ואכזר. כן דרך העם הזה, וכן הגוי הזה, בדברים לבד לא יוסר, דברי נגידים לא ישמע וממועצות חכמים יסיר אזן ורק ממקל ורצועה יחת, ומיסורי הגוף יענה. מובן מאליו כי אם תעבור הרעה, אז עד מהרה ישכח את כל הקרות אותו ביום אתמול כי עבר ויהיו בעיניו כחלום רע שמבטלו בלבו ודיו.

והנה טובי סופרינו לא ינומו ולא יישנו ולא ירפו אף רגע מלעורר את העם על הרעיון הקדוש הזה, הם היודעים כי עבודת הקדש עליהם לא יחשכו מכל יגיעה ועמל נפשם לסל מסלה להאידעע בלב עמנו, וכל אחד מהם מתאמץ לבקש התחבולות למצוא את המפתח ללב העם, ללב ישראל שקהו הרגשותיו, ללב האומה שקרח נורא לכל דבר מרום ונשגב נטוי עליו.

המחבר הנכבד אשר לפנינו ידע כנראה את הסוד הגדול של „הסרת טבעת" ופעולתה הגדולה טפעילת כל הסופרים והמשוררים, ומאד השכיל בספרו לתת לנו את שנאת הרומינים ליהודים כמו שהיא בלי כחל ושרק. הוא מציג לפנינו עלמה עבריה משכלת בת עשיר גדול אשר לבה ער והרגשותיה בריאות לראות בעיני איש תבונות ולהתבונן אל כל הנעשה סביבה. היא רואה את היהודים בארצה דווים וסחופים, והם כטיט חוצות לכל שכור ונבל, ורואה היא גם כן כי אין תקוה לעמה בארצה, ותשם אל ארץ המזרח פניה, אל ארץ הקדם ארץ אבותנו, ובמדברה הנאוה ובחכמתה הגדולה הטתה גם את לב הארוש שלה ד"ר מעדיציני בראותו כי אין לו תקוה להשיג זכות אנוש בארץ הלזו, וילך גם הוא אחריה, ושם בלו ימיהם בטוב ויהיו מאושרים ששים ושמחים כל ימי חייהם. נקל להבין כי להאנשים האלה מבני מרום היהודים לא חסרו גם מכירים ואוהבים אשר שחקו על חלומותיהם, ובכל זאת לא נחמו ממחשבתם, בזו וילעגו לקטני הדעת וריקי המח אשר קבּ אחת של אסימילאציא שפלה הביבה להם מכל חיי חופש של איש היודע לכבד את עצמו. ומה עלתה להם לאלה היוריסטים שפלי הרוח האומרים כי טוב לנשק את כפות רגלי הרומיני הדורס עליו בגאוה ובוז. האומרים כי אך חלי הוא וישאנו, גם בלבו בא חכמה ברבות הימים, בראותו כי הצרות מתגברות, וכי מיום ליום יגדרו דרכי היהודי בגזית, ונתיבותיו יעוו, וכי תועבה היא להרומיני ההתבוללות של המלומדים העברים. אז נוכח לדעת כי שוא נחל לו בחשבו את השנאה לבני שם כצל עובר, כי השנאה הזאת היא שנאה שמקורה בתאות הבצע של שרי מעלה יחידים, וכל עוד שמים וארץ לא יתמו אנשי רשע מן הארץ, אז ראה גם הוא לטוב לפניו לעזב את ארץ רומיניא המשכלת את יושביה היהודים, ולעזוב גם את אליליו וללכת ארצה כנען וכו' וכו'.

יישר כחך מחבר נכבד על ברכתך שהבאת לספרותנו הזארגאנית, ספרים כמו אלה ירבו בספרותנו העניה המלאה ברומנים והבלים. גם פה יש מעט רומן אבל במדה במשקל ובמשורה. הרומן הזה כלו קדש לתחית האומה, ואין בו לא ליצנות ולא ניבול פה ולא שיחות בטלות, ורק דבר דבור על אפניו לטובת הרעיון. כמה מן האמת יש במחזותיו שהוא מציג לראוה איך יתעללו בני דלת העם באצילי ישראל, מראים עליהם באצבע ומעפרים אחריהם בעפר, כי יעיז רומיני חובק אשפתות לרק בפני היהודי רב האוצרות ולהכלימו. האם לא די מקרה אחד מכל המון המקרים שיקרו יום יום להסיר את לב היהודי מתעתועיו שהוא זונה אחריהם? לדעת ולהכיר את עצמו כי גם הוא נברא בצלם, וכי גם לו כבוד עצמי? ועד מה יאהבו כלמה וריק, וכבודם יתנו לעפר סלה, בשביל דמיון כוזב ואור מתעה?

)(

כן טוב עשה כי ביד אשה מסר את הרעיון הקדוש, והיא גברת ספורו. יראו נשי ישראל פרות הבשן שכל תאותם היא רק להתראות בשלמותיהן כי גם בידן להסיע אבנים לבנין חומת האומה, כי גם הן יכולות לפעול הרבה לטובת הענין אם רק לב טהור יברא להן אלהים, אם רק תדענה את חובתן כעבריות וכבנות נאמנות לעמן.

רק בזאת חטא המחבר כי ערבב מלות אשכנזיות בספרו יותר על המדה הדרושה שיבין הקהל הקורא זארגון, בס' זארגוני שתכליתו מקדשו לשון גערמנית למה, דבר אליהם כלשונם הפשוטה וישמעו. כן לא טוב עשה ביסרו למשפט את הצבועים החנפים המשתמשים בשמה של תורתנו למען כסות על תאות לבם הנמבזות, ועומדים כצר נגד רעיון הישוב, את החטאים בנפש האומה האלה טוב כי ניסר ונסיר את המסוה מעל פניהם במכ"ע בשפת עבר, לא בס' זארגוני שקוראיו כרובם הם חלושי השכל ואינם יודעים להבדיל בין קלא אילן לתכלת, ובין קדש לחול, ויקלו גם בכבוד רבנינו וגדולינו שכל מעשיהם באמת ולשם שמים, וההקלה הזאת גרועה היא אלפי פעמים להיהדות מכל מכותיה שהוכתה עד כה, וכמובן...

אבן נגף.

אדער אשטיין אין וועג, ראמאן פון יעקב דינעזאהן ווארשא תר"נ.

עוד פעם זרגון! בשעה ששפתנו העבריה הולכת ומשתכחת מקרבנו. בשעה שסופרינו הכותבים עברית נשמטים אחד אחד ומניחים קסתם מידם, השפה הזארגונית עולה מעלה מעלה, וימינה עושה חיל למשוך אבירי סופרינו בכחה. כמה צוחות תצוח העבריה כי „מספרים" חסרים לה, כי עניה היא מאד ספרותנו העבריה במקצוע זה, כי אין לה אנשים בעלי כשרון ואריגינאלים, עד שכבר נתעינו בשוא להאמין כי עם ישראל איננו מוכשר מטבעו לחזות חזיונות ולספר ספורים. עם ישראל הוא עם הספר, עם העיון והדעת העמוקה, ולא עם האסטאטיק. יכול הוא להתפלסף ולחקור על כל דבר שצריך העמקה ועיון, אבל נבצר ממנו לראות את היפה והמגונה כמו שהם, והנקל לו לדבר גבוה גבוה ומליצה חרות על כל ענין מרום ונשגב, להתהלך בחקר שדי ולחשוף שפוני טמוני הבריאה, מלהתהלך לנוע על החיים הפשוטים של בני אדם פשוטים כמהו, ולתת לנו את דרכם והליכותם בקדש ובחול בלי כחל ושרק אלא כלם כמו שהם. כן האמננו מחצית יובל שנים ובצדק. כמה סופרים עמדו לישראל בהשנים האחרונות, סופרים שאינם נופלים בכשרונם הספרותי מסופרי אירופא, ואיזה מקצוע יש בספרותנו שלא הרבו עליו הסופרים דברים, יש בספרותנו מאמרי הטבע מאמרי רפואה מאמרי חשבון וכו' שנכתבו לא מאנשים מן השוק, רק מאנשים של צורה מומחים ובקיאים בענין שהם עוסקים ויודעים אשר לפניהם. ורק חלל אחד ריק יש בעולם הספרות והיא „הבעללעטריסטיק" שחסרה לנו, ולא זכינו עד היום להנות מאורה העצמי, לא זכינו כמעט לראותה בלבוש שנהפך למענה, והיא מקבלת תמיד השפעה משפות העמים. את החדה הסתומה הזאת לא יכלנו לפתור לנו באופן אחר מאשר פתרנו כי הקלקלה הזאת תלויה בהטבע, כי הטבע שללה מאתנו את הכשרון לספר ספורים, כי החסירה אותנו במקצוע זה. אולם שגינו במשפטנו, הזמן הראה אותנו לדעת כי יש בנו גם בעללעטריסטים טיבים, כמעט שהחל הזרגון לפרוח והנה חיתה הספרות היפה בקרבנו, ועל שמינו נראו ככבים גדולים

מזהירים בזוית זו הפנויה עוד בספרתנו העברית, והחלל הזה הריק בעולם ספרתנו הקדושה מלא הוא על כל גדותיו בהספרות הזרגונית. הנשמח על המחזה הזה כי יש לנו מספרים אריגינאלים או נהיה עצבים כי המספרים הטובים יתנו את חילם ואונם לזרה ויזנחו את העבריה בהתהלכם לנוע על הזרגון? חמה אין לנו על המספרים שאינם יודעים שפת עבר (ומדוע לא ידעוה? הצוענים הם ואומה שפלה שאין להם לא כתב ולשון מתוקן?) להם נתן תודה רבה על ספריהם הטובים לפקוח את עיני העם הפשוט שהרומנים המלאים הבל הטילו בהם זוהמא ויטמטמו את לבם, ונטמאו בם, להם רק נאמר את אשר כבר אמרנו בספר כנסת הגדולה א' בבקרתנו על הס' דער הויזפריינד; הפובליקים הקורא זרגון הוא עוד רך וצעיר, זה עתה שיצא לאויר העולם, ועוד לא הורקמו גידיו ונתפתחו אבריו כראוי, והרי הוא כקטן שנולד עתה. ומה מאד צריך הוא שמירה מעולה מכל רוח רעה, מה מאד צריכים הסופרים להזהר באופן חנוכו והתפתחות שכלו, אל תקצצו לפניו בנטיעות הדת ומנהגי ישראל המקובלים באומה, ואל תכבידו עליו עבטיט של הזיות ואמונות טפלות, תנו לו מפרי עץ הדת בטהרתה ויאכל כנפשו שבעו, ותאורנה עיניו, וישאר בן נאמן לעמו ולזכרונותיו העתיקים, בן כשר לתורתו ויהודי אוהב ארצו וחובב עמו. אולם על האחרונים אני כועס, טוב הדבר שאתם עושים בדברכם אל העם בשפתו, טוב כי תכתבו זרגון למען ישמעו גם העברים הפשוטים וההמונים את קולכם בהטיפכם למוסר ולמדות טובות, אבל מה מגונה הוא כי שפחה תירש גברתה, כי הזרגון ידחוק את השפה הקדושה ויגרשנה גם מלהיות כגרזימי הזה שבא באחרונה. מחזה מעציב לב ומדאיב נפש הוא לראות כי סופרינו הטובים עוזבים את שפת עבר ויתנו לה ספר כריתות וישלחוה מעל פניהם, ורק באהבת הזרגון ישגו, ויחבקו חיק נכריה, יטרו כרמים אחרים וכרם שלנו פרוץ גדרו, הכן אתם עושים אחי הסופרים, כי תבגדו בגד בשפת עבר? טוב כי תעמלו לפקוח את עיני העם בספרים זרגונים מועילים וגם מזה משפת עבר אל תניחו ידכם. הרבתי מעט דברים שיהיו כעין מרדות גם בלב המחבר הנצב פה לדין, שגם הוא מהסופרים העברים שדחו את העבריה מפני הזרגון, שהזרגון אצלם עיקר ושפת עבר אף כטפל לה אינה בעיניו.

מדברינו יוכח הקורא כי הספר שאנו עומדים בו זכה בדין בקרת לפנינו, כי הספור מעיד במספרו שבשרון מספר לו והוא מטובי המספרים בספרתנו, חילו לספר ספורים ולהעשיר את ספרת עמנו במקצוע זה הבעללעטריסטי. ציוריו טובים ולקוחים מן החיים, וסגנונו מעשה ידי אמן נפלא, יוצר נפשות כדמותם וכצלמם שנפגוש בשוק החיים ויודע לפרנס אותן כל אחת במה שראוי לה. בורא נפשות שכל הליכותיהן תנועותיהן ודבריהן מתאימות עם טבע ונמוסי הנפשות שיש בהן רוח חיים, אוכלות ושותות ומשחקות ואנחנו באים בחברתן בהקיץ ולא בחלום, ומראה ולא ברוח. חיה'לע אשת הגביר שבלבו כבר באה חכמה להביט על החיים באספקלריא מאירה, והיא זקנה ממנו מאות שנים, היא קלת דעת מאמנת לכל צבוע וחנף, היא יראה את אלהים וכל קדושיו עמו מבלי דעת וחשבון, היא אוהבת לשמוע תהלתה בפניה כי אשה כשרה ויראת אלהים היא, היא רודפת אחר הכבוד וכו'. נשים כמו אלה כמה איכא בשוקא, למאות ולאלפים, כאשר מחויב הדבר הזה בטבע, האיש שדרכו לסבב בערים שונות לרגלי מסחרו ולבוא בדברים עם אנשים שונים יתפתחו עיניו וישונן שכלו לשפוט על כל דבר בשכלו, ולא להיות מאמין עור שתום עינים, ולרקוד קדוש קדוש לכל אשר ירקדו המקדישים בשלש וארבע קדושות לחיות הקדש לטובתם הפרטית והנאתם העצמית. והאיש הזה שכבר נפקחו עיניו לראות נכחה ולהזהר מן הצבועים והמתחסדים המשמשים בשמו של הקב"ה למען בצוע בצע, אשר לקחו בחבירה את הדת והתורה לעשות בהן עסק טוב לעצמם, בכל זאת היה

זהיר ברוחו ובמעשיו שלא לתת פתחון פה להשטנים לאמר עליו כי נטו מעגלותיו מדרך התורה לדעתם, וכי תעה מדרך השכל, וידע כי לא טוב ללכת מנגד לזרם, כי לא טוב להתחכם הרבה ולהיות החכם מכל אדם. איש כזה היה ר' לייזר, וגם הוא איננו לקוח מהדמיון, גם הוא לקוח מהחיים ההוים, גם אנשים כמהו ההולכים תמם ברעיונותיהם הלוחצים את לבבם, כי ישמרו מחסום לפיהם וקרבם יהיה קברם ויראו להוציאם על שפתם לבל יקניטו את האוזים, ויבדילום מקהל ישראל, אנשים כאלה רבים הם אתנו. גם העלמה רחל"ע גברת הספור גם אותה נוכל למצוא בחיים אחר החפוש. קנצי למלין בכל התמונות יש רוח חיים, כל הנפשות המשחקות נצבות כמו חי בעולם העשיה והבריאה הטבעית. ויודע הוא גם לאחז את פני המקרים המתגלגלים למשוך את הקורא אחריו עד תם כל הספור, והקורא בקראו רק שנים ושלשה פרקים מהספור קשה לו פרידתו ממנו כי יכהו באי-סבלנות ויכסוף לדעת את סופו. ה' דינעזאן הוא סופר טראגי וספורו הוא ים של צרות ונאד מלא דמעות, ועדים הם הדמעות שיוציא אף מעיני איש שלבו אבן על כשרונו הרב של המספר.

עד כאן בצורתו החצונה של הספור, ע"כ בתנאי הספור כספור, והבה נתבונן גם על צורתו הפנימית, על התכלית הנרצה המבוקש מכל ספור. הצבע והסממנים שרצה המחבר לתת לנו נתנם לנו כרצונו בדיוק, אולם הטובים הם הצבעים האלה? זאת היא שאלה אחרת שעליה נדון:

כבר לא פעם אחת הזהרנו את הסופרים הזרגונים שאסור להם להסיח דעתם אף רגע מהקהל הקורא זרגון, מידיעתם בתורה וכח השופט שלהם, ולכן לא טוב עשה המחבר כי יתקלס בחסידים ורבניהם. אולת היא הקשורה בלבות הסופרים האומ־ים להחכים את העם בזאת שיהתלו במנהגי איזה כתה ידועה, תם אני ולא אדע וכי אי אפשר הוא לנטוע בלב העם ידיעת התורה הצרופה ומדות טובות מבלי עקירת נטוע מכבר בלב מפלגה ידועה? ידעו נא הסופרים כי בבואם לדבר אל השפחות ואל האמהות יחשבו בתחלה את דרכם אם לא יצא שכרם בהפסדם. וכן גם המטרה שהציב לו המחבר ללחום להשכלה, שהמטרה הזאת נשקפת מחרכי כל פרק ופרק היא מטבע שכבר נמחקה צורתה ונפסלה בימים האלה מלהיות מטבע עוברת למשכילינו הסוחרים בהשכלה. תור הזהב להשכלה כבר עבר, כבר התמשכלו צעירינו עד כי התרחקו מעל עמם ולא ידעו עוד את ישראל, כבר הרחיקו בני הנעורים ללכת אל דרך משם לא ישובו, כבר יש לנו דור אשר יתכחש לאבותיו, את עמו לא ידע ואת אחיו לא יכיר, אל הדור הצעיר הזה שימו סופרים פניכם להשיבם אל עמם. השיבו בנינו אלה למורשת קדומים ונחלת אבות, ויברכוכם כל החפצים בקיום עמנו, המתאבלים על חרבן האומה ומקוים לזכות לראות בבנינה, כי בניה הרחוקים והנדחים ישובו לבצרון האומה, אליהם רק אליהם הקדישו את מאמריכם וספריכם, וגם להם אל תדברו קשות, גם על ראשם אל תמטירו אבני אלגביש, הניחו להם וישחקו בקלפים ובשחוק הביליארד, ויעשו מה שלבם חפץ, אבל לא ימלא השחוק הזה את כל חדרי לבם מבלי שתשאר אף זוית אחת פנויה לדאגת העם וטובת הכלל. הסיחו את דעתכם מן החסידים שיהודים הם שלבם ער לכל דבר שבקדושה, שעמלים עם הצבור ועוסקים בצרכי העם, ומה לכם ולמנהגיהם כי בכל אופן שיהיה טובה צפרנם מכריסם של המשכילים הבורים שאין להם בעולמם אלא תאות עצמם, שהדת לא ידעו, וגם את זנמם לא יכירו, האם לא כן אחי הסופרים? האם לא אצדק בדברי? שימו לבכם לדברי המיצר בצרת עמו וחפץ בתקונו בכל לבו נפשו ומאודו.

ספר עיטור סופרים חלק ראשון.

תעודתו להגדיל תורה ולהאדירה ולהרחיב גבולי החכמה והדעת עם יראת ה׳ לאגוד יחד מפלגות ישראל בדרך שלום ואהבת אחים נוסד ברצון אדירי עם ה׳ בדורנו הי״ו, ווילנא תרחם. **ספר עיטור סופרים חלק שני** תעודתו להגדיל תורה ולהאדירה בין כל מפלגות ישראל ברצון גדולי דורנו. והדרך צלח הדור הוא לת״ח כשהוא מקבץ החברים לא להחניפם כ״א ע״ד אמת וענוה צדק (ילקוט ומדרש שוח״ט) נערך ע״י אברהם יצחק הכהן החוב״ק זיימיל בלא״א הרב מהו׳ שלמה זלמן הכהן קוק מגריווא ווילנא תרמ״ט.

בקרת שאיננה פרוצה זעומה וחצופה, שאין בה עניות הדעת בדבר שהוא עוסק ושלא קדמה לה שנאה או אהבה לקלקל את השורה, בקרת כזאת נחוצה להספרות ויפו לה כשאור לעיסה, לנקות את אויר ספרותנו מהאדים הרעים והרמשים המזיקים הממלאים את חללה. ואיך לא תכסה כלמה פנינו בראותנו את המכ״ע היומים פוטרים את עצמם מדי „בקרת ספרים" מכל וכל. על כל ישאו דע, ובהגיע תר זמן קהלה לחתומים לא ילא מלהבטיח אלפי הבטחות כי יגדילו את תכן-הענינים של המכ״ע, כי יקבעו בו עוד פרקים שלמים ופרקים מקוטעים, והרבה ספסלים יתוספו בבית מדרשם, והפרקים החדשים לו ידחקו את רגלי הפרקים הישנים, רק יעמדו צפופים וישתחוו רוחים. מודים אנחנו לכו מולי״ם על עמלכם לפאר את ספרותנו, והפרקים החדשים נחוצים גם הם לנו. אולם מדוע תאבדו מאתנו חמדה גנוזה שיש בידכם? מרגלית טובה ובקרת שמה יש באוצרכם ואתו מאבדים אותה מאתנו? ומדוע תעלימו עין מהדא עלובתא? חרפה היא לאמר שכל מאמ בקרת באחד ממכ״ע יש לו סבה קודמת מאוהב שעושה טובה עם אוהבו או משונא שרצו להתנקם משונאו. והנה בצאתי שער הסופרים נתתי את לבי למלאות את החסרון הזו בספרותנו, והנה בראות המחברים כי הנני פורש את כנפי על כל הספרים שבאו לידי זלא אשים פדות בין ספרי-תלמוד שאלות ותשובות וספרי קבלה ובין ספרי מליצה ושיו בשפת עבר ושפת זרגון. כלם ראוים לבקרת. כלם צריכים שיהיו מבוקרים, לכלם י קהל קוראים מיוחד השוגה באהבת הקריאה רק ממין זה, ולא ממין אחר אף על פ שהחזיקו בו הסיפרים לאמר עליו כי רק הוא עיקרה של ספרות, ורק בשבילו נבראו הבקרת במכ״ע וכל הספרים האחרים שאינם מסוג זה נח להם שלא נכניסם לבקרת נעבור עליהם בשתיקה, ולא נזכירם גם בשמותם. יודע אנכי כי מיתת נשיקה זאת קשו להספרות ההלמודית מארבעה מיתות בית דין שיתחייב איזה ספר בפומבי, בראות המחברים כי קם גואל לספריהם ישפיעו עלי רוב טובה, בשלחם לי את ספריהם שנדפס גם לפני עשר ועשרים שנה. בקרת איזה ספר אינה נפסלת אמנם בלינה, וזמנו תמיד בכ עת ובכל שעה, אולם אם נבוא לכתוב בקרת על כל הספרים שהגיעונו בהעת האחרונ אין אנחנו מספיקים, ולכן חק שמנו לנו שלא נדבר על ספרים שעברה שנתם, וס׳ שנדפ בשנת תרמ״ח לא יזכה עוד לבקרת. מדין זה יכלנו אמנם לפטור את עצמנו מבקרת הס הנצב בראש מאמרנו, אולם חביב עלינו הרעיון הקדוש שהתעסק בו המו״ל, וגם כ הוא חציו עור וחציו בשר, וחציו השניה מכנסת אותו לדיר להתבקר, עיקרו עומד בתוך שנת תרמ״ח ונופו יוצא לשנת תרמ״ט, ולא נוכל להפקיע את עצמנו מהחובה הקדוש

)(

יעמסנו עלינו, והננו מיחדים את לבנו ביחודא שלים בשם הבקרת האמיתית, לדון
ולהוציא משפט כאשר תורנו האמת, בלי משוא פנים ומקח שחד אף לרב ולגדול. כי
במקום שיש חלול כבוד להאמת אין חולקין כבוד גם לר״ב.

לא נדבר פה על המו״ל שהתהלך בגדולות ובנפלאות ויבנה לו מגדלים פורחים
באויר דמיונו, כי כזאת וכזאת כבר דברנו גם בהעיטור סופרים במכתב אל המו״ל שנדפס
בראש הח״ב, שם גלינו את דעתנו איזו היא הדרך הישרה שיבור לו המו״ל לבוא אל
המטרה שלא ייגע לריק ולא יעמול לרוח, שם נתנו לו פראגראממע למען לא תהיה
המטרה ממנו והלאה, והנה העי״ס לא זכה לחיות י״ב חדש, לא זכה לצאת מכלל נפל.
יותר מב׳ חברות לא יצאו ממנה. הסבה שגרמה לו להיות נדון בקוצר ימים לא נדע,
לא נדע אם מפני שהיה שבע רגז היה קצר ימים או סבות ושנויים בחיי המו״ל הניאו
אותו מלהוציא לאור את ההמשכים, ואנחנו נתן לו דין מאסף להתבונן על כל מאמר ביחוד
ולהגיד עליו משפט כעל דבר שלם לא כעל אבר שנחתך מהגוף, כי אין רוח אחד לכל
המאמרים זה פונה לכאן וזה לכאן, כל אחד מהסופרים בא לכאן ותלמודו בידו, ולכן
משקיף גם אנחנו על כל מאמר ומאמר ביחוד לדון עליו ולהוות עליו דעתנו.

דבר המובן מאליו כי המו״ל ברצותו להתעטף בחלוקא דרבנן, ולהניח על ספרו
חותם של רבנות לא יפרוץ גדר המחברים שלא לבקש הסכמות על ספרו, ולא יאמר די
בכבודו העצמי שהוא ג״כ רב, רק ינוע אל הרבנים הגדולים שכבוד רבנותם מלא עולם
היהדות כי יתנו מהודם ויאצילו מרוחם ויסכימו על מחשבתו הקדושה שהוא אומר לזכות
בה את ישראל. ושהרבנים לא יהיו קשי עורף ולא ירבו מלצות לספריהם שיכהבו
הסכמה הוא ג״כ ברור כשמש, ואין צריך לפנים, כי האם מבקש המחבר יותר מפסת נייר
קטנה? והאם כדאי הוא להיות איש רע בדבר שזה נהנה וזה לא חסר? המחבר פורש
ושמח כי זכה ספרו להסכמה גדולה וכו׳ וכו׳, והמסכים גם הוא פורש וקמחייך כי פטר
את המחבר בלא כלום, כי מטבע שנשחק צורתה ואסימון נתן לו וכו׳ וכו׳. הכל כמנהג
מסכימים ומוסכמים, המסכים יודע כי הקהל כבר ידע שרוב ההסכמות הם לכבוד הרחמנות,
לכבוד כל המדות טובות שיש בהרבנים ולא לכבוד הספר, לא ישים עוד לבו אליהם,
מה איכפת ליה אם ימלא את רצון המחבר הטועה בדבר זה שתינוקות יודעים אותו,
המוסכם גם הוא יודע את האמת אולם מתכון למרוד בה, או שאהבת עצמו תטעהו
לחשוב כי כל העולם כלו אינו כדאי בשביל ספרו. ואם כל ההסכמות בטלות ומבוטלות
כי נכתבו לשם דבר אחר, ההסכמות על ספרו תהינה שרירין וקימין לעד, ורק ספרו
יוצא מן הכלל נעטר בהסכמות כפי ערכו האמיתי, או אולי עוד לא יצאו ידי חובתם,
והגו מדת צר עין בספרו. כי האם יכלו לכתוב אחרת על ספרו מאשר כתבו.

כל אלה בספרי מחברים אבל בהעיטור סופרים שהוא כעין מכ״ע, מכ״ע רבני
תוריי, שהרבה יש בין הרבנים שמתנגדים אל החפץ הזה, שאין ברצונם להראות את
קדושת תורתם אל העם, שהסתר כבודם הוא רצונם, ושוכנים בערפל ומשם ידברו את
דבריהם בקולות וברקים, אם כן איפוא התחשב ההסכמה מאחר הרבנים כעין גלוי דעת
על עיקר הרעיון כי טוב הוא בעיניו וכי מצא חן וחסד לפניו, ודבור כזה הוא דבור
שיש בו מעשה לטובת הענין, ומה מאד יפלא הדבר כי מן כל המסכימים הגדולים לא
יצא אף אחד לבד הגאון מוולאזין יחי׳ לעזרת המו״ל במאמר ספרותי. מודים הם
משבחים להמו״ל כי טוב יעשה לעמו בספרו זה, וכי הס׳ בתבניה זה נחוץ להעם,
מדוע זה יפטרו את עצמם מלעשות גם דבר מה בפועל, דבר שיש לאל ידם לעשות,
רק החפץ והרצון יחסר להם? מדוע יפקעו את עצמם מן החובה להביא גם הם חמר
לבנים לבנין החומה? מאה מעציב לב ומדאיב נפש הוא לראות את דרך רבנינו הגדולים

יחיו הטומנים ידם בצלחתם ואומרים שב ואל תעשה עדיף, קר לבם ככפור ולא יש
לב אל החיים גם הדתיים. כותב הדברים האלה נסה פעמים אחרות לפנות בשאלו
שאלות החיים שפתרונן תלויה בדת התורה אל הרבנים הגדולים, ובכל פעם הוביש
משברו, בתשובתם הקצרה כי אין ברצונם לתקוע את עצמם בשאלה כזאת שתל
בהחיים, כי אין ברצונם להשיב הלכה לשואל אשר יפרסם את דעהם בקהל, תשו
מספקת! היתכנו דרכיכם? הכן נהגו גם הרבנים בדורות עברו? האם נתנה תור
בחשאי ונמסרה מאזן לאזן בחשאי לעמנו כי תאמרו להסתירה מעיני העם? הלא בק
וברקים ירד ה׳ על הר סיני להת לעמו תורה ומצות חקים ומשפטים, ואיך תאמרו ע
להצניעה בחדרי חדרים? וכי יבוא איש וישאלכם איזה דין תורה תאמרו לו כי ירא
להוציא משפט גלוי בפרהסיא? האין זה עלבון תורה באמרנו שחוקיה ומשפטיה ירא
מהשמש, וטובים הם רק להשתמש בהם בבית אופל, במקום שאין האור שולט ב
מקומם רק ברשות היחיד של אדם פרטי הרוצה לעשות כמצוה, הרוצה להביא את ע
בעול, ולא ברשות הרבים מקום מדרס לכל העם? הלא האמת עומדת וצוחת; לא
אחי, עשוני בני כמגלת סתרים וההורה תשב שער אלי קרת ממרומים תקרא ובר
הומיות תתן קולה, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה חיים וברכה לכל העם. התו
שהיא קנין כל העם החי ברוחה לא תסתר במסתרים, ולא תרע בשת במשפטיה הטובים נג
נא כל קהל ישראל, ומה הצדקה יש לרבננו לכבוש את תורתם בשאול אותם איזה א
ולדחותו בקש? וכי זכות מנפול יש להם על התורה לעשות בה כאדם העושה בחפ
הנקחים ביד? יש חוק האוסר לשנות לתלמיד שאינו הגון, אולם אין חק הפוטר את ה
מלפסוק שאלה אף לרשע גמור, יפסוק לו כהלכה ואם ישמע מה טוב ואם לא יש
עונו ישא.

בית ישראל בפולין בוער באש המחלקת בדבר החלזון כידוע לקוראי מכ״ע עברי
ורבנינו יחיו מחשים כאילו אין הדבר הזה נוגע להם כלל. הרב מראדזין יחי׳ יצא לחד
הלכה בדבר התכלת, והנה היתה חובה גדולה על הרבנים הגדולים בפולין מקום המחלק
לעיין בדינו ולגלות דעתם בפירוש, אם צדקו דברי המחדש הרי לא יצאנו ידי חוב
ציצית ועלינו להתעטף תכלת, ואם שגה בהוראתו עליהם להראות לו את טעותו בדב
הלכה, לבל תוסיף ההלכה לחבל חבל נמרץ ולתת אותנו לבוז ולחרפה בגוים, ומה ע
רבנינו, לא מידי. שאל שאלתי את פי רב אחד מגדולי פולין מה דעתו בדבר התכלת
וישיבני כי כבר עיין היטב בשמעתא והלכה זו, ויצא לו כי הרב המחדש טעה בהלכתו
טוב הדבר עניתיו ומדוע לא יצא להורות הוראה בפומבי, וישיבני כי אין זה דרכו לכתו
במכ״ע (כבר ראינוהו פוסק הלכה גם במכ״ע) אכתוב אנכי בשם כבודו שאלתיו בבקשה
אין רצוני בכך, היתה תשובתו. וכן זה לא כביר נשאל נשאל מן אש המחלקת ע׳
הטעלעגראף הגדול שברבני פולין אשר אולי היתה דעתו מכרעת בענין זה, ותבו
תשובתו; אין רצוני להתערב בענין זה, תשובה נכונה. אולם נעזבה נא את דברי
ומרי שיחנו בענין זה לעת אחרת ונשוב להס׳ הנצב בראש מאמרנו, כי אין זה מן הד
לתת למחבר לחכות הרבה, ולענות את דינו.

המו״ל הנכבד לא פטר את עצמו מהחובה לבא בראש החוברת הראשונה במאמ
ראשי, כן נאה וכן יאה לכל בורא חדשה בספרות להודיע להקהל הקורא אנה פניו מועדות
ומה הוא הדבר אשר עורר בקרבו את החפץ לברוא את בריאתו החדשה, ומה הו
השכר שמקוה לקבל מאת העם בעד עמלו. והנה הוא בא במאמר „שער הסופר" מאמ
גדול בן 13 עמודים מרובעים, מלא פלפולי סופרים ורעיונות מליצים ורק דבר אחד חס
בו, והוא; דברים ברורים בדבר שטתו שהחזיק בה המו״ל. יש שם הכנעה וענוה לפנ

)(

צים, יש שם שֵׁם להבריח את המזיקים שבספרות אלה המבקרים, ויש שם גם דברים שבח התורה, ורק דברים פשוטים כהויתם כאשר ידבר המו"ל אל קוראיו, לאמר; זו דרך בחרתי לי אלך בה, סימן ושלט על פתח החנות אין בו. המו"ל עומד במאמרו מתקשה לדעת את טעם האיסור לכתוב דברים שבעל פה, ואצלנו הדבר פשוט כמבואר במדרש נשא ובכ"מ שלא יזייפו הכותים את התורה ויאמרו שהם ישראל כמו שעשו התורה שבכתב, וסמכו רבנן את האיסור על המקרא, ומטעם זה יצא לי באחד ממאמרי אמר שאף שאין למדין הלכה ממדרש, אולם בהלכה שמקורה בספור דברים ומעשה היה שהותרו להיות נכתבים, ובאלה הדברים דברי המדרש יותר מדוקדקים, כאשר ראיתי במאמרי „המדרש עיקר" והנה המו"ל נותן טעם לאיסור כתיבת ההורה שבע"פ הוא משום שימנעו עי"ז מללמוד בקבוץ חברים עי"ש בדבריו שאינם עומדים בפני רוח קרת מצויה, וכי המשנה לא הותרה להכתב וללמוד ממנה בפרהסיא אף לדעת הרמב"ם ל, ולמטעו היו צריכים להתיר כתיבת המשנה, שאסור להורות ממנה סוטה כ"ב?

כמלואים להמאמר הראשי של המו"ל הוא המאמר הבא אחריו בשם „זוהר אור היר" מרב אחד קדוש מסתתר, ולו נאמר; תפסת מרובה לא תפסת. הוא אומר המיל חובה על הרבנים כי יביאו את כל דבר הקשה להם בהעי"ם, ובלעדי הצעת שאלה בעיטור סופרים תחלה לא תהיה רשות —עפ"י ד"ת— להרב להוציא משפט דבר שספק הוא לו, וכן לא תהיה הרשות לכל רב להשיב לשואלו את הספק לו אם א יתבררו מקודם בפומבי. בדבר זה נאמר לו כי אחז את החבל בשני ראשיו, ההלכה סוקה אצלנו; אין לדיין אלא מה שעיניו רואות, וטעותו בהלכה הלכה היא, אם לא תנאים מיוחדים, אם כן הרב שנשאל בדבר הלכה ואצלו ההלכה ברורה מה צורך לו וד לבוא בהעי"ם, הֲלא ההלכה הזאת אצלו כההלכות הפשוטות אצל השואל שלא עמוד עליהם, והדברים צודקים רק בהלכה שהיא רפויה גם בבית דינו של הנשאל. וד הוא אומר; לבקר את ספרי הפוסקים ושו"ת ישנים וחדשים בשאלות השכיחות מעשה אם לא כונו להלכה וכו׳, האין זאת רעפארם בשולחן ערוך? ומדוע זה לא קים עצמו; קרינא דאגרתא להוי פרונקא, ולא יצא ראשונה להראות בעליל את דעתו מחשבתו, אל איזה ספרים כון? ומדוע לא הגביל את הזמן מאימתי תתחיל הבקרה, ם תוכל הבקרת לנגוע גם בספרי השו"ע והרמ"א או שעליה לבקר רק את ספרי אחרונים? דברים כאלה צריכים להיות מפורשים והכותב סתמם. בעל המאמר הזה נראה מתוך כתבו הוא איש היודע את אשר לפניו, בעל דעת רחבה ולב מבין בדבר שהוא עוסק, ותקוניו הם להרוס על מנת לבנות אולם עצר במלים ולא גלה את דעתו מפורש. כן יתנה גם תנאי קשה שעל הכותב להסתיר את שמו מפני טעמים אחרים, טעמים האלה אין טעם לשבח, אדרבא יראה הקהל את פני מוריו וישמע את הקול שהוא שומע מעל הבמה בבית המדרש, אולי יכנסו אל לבו ויפעלו עליו פעולת שולחם, בדבר זה אין אונס, יש שרוצה לחתום את שמו המפורש תחת מאמרו, ויש שרוצה להעלים ת שמו, וכל אחר מהם טעמו ונמוקו עמו, וכן נוהגין בכל המכ"ע בארץ, וכן צריך היות גם במכ"ע רבני.

על המאמרים האחרים נוכל לאמר כי רק הגאון מוולאזין והגאון ספאניוועז יחיו הבינו את אשר לפניהם, הם רק הם ידעו מה מטרת העי"ם ומגמתו, כי הס׳ הזה לא ברא לפלפולים שאינם נוגעים להלכה ולמעשה. פלפולים צרדיים מקומם בס׳ מיוחד, לא בספר כזה שנחוץ היה לתת לו תמונת מכ"ע, שיהיה קנין כל העם ולא קנין אנשים מיוחדים, והנה עוד לי דברים על המאמרים האחרים בהעי"ם. לדבר עליהם ולפלפל בהם הרבה על מאמרו של המו"ל בענין אתרוגי ארץ ישראל ועוד אולם מכיון שהמכ"ע הזה

)(

כבר עבר ובטל מן העולם, וכבר פסקה פעולתו נסתפק במה שהצבנו לו מצבת זכרון בספרותנו, ונשב על קברו למען יהיה עד הגל הזה ועדה המצבה כי מפעל תלמודי אחד קטן במחיר מצער לא זכה לאורך ימים לחיות לפחות י"ב חרש בדורנו.

ספר מטעמים.

מקורים טובים על מנהגי ישראל מקודשים אלף ושלש מאות מקובץ ונצבר ונאסף ונלקט ומוצא מפי ספרים וכו' להראות שכל המנהגים שבני ישראל מתנהגים וכו' לא דבר ריק הוא, אך מנהג בני ישראל תורה היא, ויש לכל מנהג שרש ממקור עליון וכו'. ווארשא שנת תר"ן.

„חח ביד שכור ומנהג ביד כסיל" קראתי מנהמת לבי בקראי שתים ושלש דלתות בהס' הזה, וטעמתי טעט מהמטעמים האלה שהם סגלה יפה להביא לידי הקאה.

מסוד חכמים ונבונים ומלמד דעת מבינים כי בערות חשכה ואמונה בהזיות טפלות גרועות ומסוכנות הרבה להדת מהחקירה וההתפלספות המביאות לידי כפירה ועקירת נטוע. החקירה והפלוסופיא מזיקות אמנם לחלושי השכל ויביאו ערבוביא ומחומה בסח הגס, אבל יצא הפסד הפוקר בשכר האיש השלם והבריא בדעת, האיש הזה היחיד ומיוחד שבינתו עמדה לו לכנוס בפרדס החקירה בשלום ולצאת בשלום, האיש הזה שזכה להציץ בפרדס ולעמוד על אופיה של החקירה הדתית שקול הוא כנגד כל האנשים שנפגעו, ואף יתרון לו על המאמינים התמימים בלי דעת והתבוננות במופלא משכלם ומכוסה מהם, וכידוע דברי הרמב"ם בהקדמתו למו"נ שלא איכפת ליה בהאלף הסכלים שלא יבינו את דבריו וכו'. הדעת היא אחת מסגלות התורה, ולא האמונה עורת עינים המחשכת את מאור הדעת, הדעת היא קנין גדולי ישראל מאז ובעמוד אשם האירו את הדרך לפני העם שאין מחו מסוגל להעמיק בענינים דקים, דק מכל דק ועמום מכל עמום. כן באמונה שחייב כל ישראל להאמין בהעקרים שעושים אותו לעברי, וכן בחוקי התורה ומנהגיה הקדושים שחייב כל בן ישראל לעשותם ולקימם בכל פרטיהם ודקדוקיהם גם הם אינם יוצאים מגדר הדעת, גם הם אינם מצות בלי טעם — לבד החוקים — והרי נותן התורה בעצמו מעיר עליהם; כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, כי יכולים אנחנו להוציא את תורתנו לשוק להראותה לכל עמי הארץ, יוצרם משבחן מי מגנן. כן היה הדבר נוהג עד עתה, בעת שהתורה היתה מסורה בידי אנשים בעלי דעת, ואחריהם נמשך העם לעשות ככל אשר הורום, והם בכל כחם התאמצו לשמור על התורה לבל תדבק בה ספחת של מנהגים זרים וטפלים להחשיך את מאור התורה ולהעיב יפעתה. האמונה בהזיות ומנהגים טפלים שנולדים על ברכי צבוע וחנף, או עם הארץ מתחסר קשים להיהדות כספחת, יטמטמו את הלב ויחלישו את השכל ועקבותיהם שאול הכפירה יתמכון, לרדת מטה מטה שכל באיה לא ישובון עוד מפני שחסר להם מאור התורה שיחזירם למוטב. ויגזרו בשביל זה להזהר מן הצבועים ומן החנפים, וכן יאמרו גם ולא עם הארץ חסיד.

על פי האמור נבין עד מהרה את פתגם העם כי „מנהג ישראל תורה" האמנם כי כל המנהגים קדושים וטהורים הם ואין לנו רשות להרהר אחריהם? האומנם כי חיבים אנחנו להביא את צוארנו בעול כל המנהגים מבלי יכלת בידינו לבדוק אחריהם מקורם

לדתם ? והאומנם שכלם הם כעיקרי תורה, ולכל אחד מהם יש שרש ואחיזה בדת ?
ה נאמר בראותנו כפעם בפעם לאחד מגדולינו חורץ משפט על אחד המנהגים שהוא
הג של שמות ובורות, או מדרכי האמורי, הלא נעמוד משתומם על המראה ונשאל וכי
הרשה לו לחלל את קדושת המנהג שאין בודקין אחריו ? ומדוע לא קבלו הוא בנעשה
שמע כחוקה וגזירה שאין להרהר אחריה ? ובאמת האם אין הדבר הזה מתנגד להדעת
הבינה הישרה כי בדין תורה ופסק בית דין של אחד הגדולים המצוה וגם החובה לחקור
דרוש אחריהם ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולהוציא דין אמת לאמיתו, וכל
מרבה לעיין ולהעמיק בדין הרי זה משובח, ובמנהג קל שלא נדע מי אביהו ומי ילדו,
אולי נולד על ברכי העם הפשוט או מולידו איננו אדם כשר שכל מעשיו לשם שמים,
מנהג כזה אין לנו רשות לחקור אף חקירה כל שהיא ? אתמהה, והיתכן כדבר הזה
אין הדעת סובלתו ?

מקור לקדושת המנהגים הוא בירושלמי יבמות פ"ז ה"ג שם נאמר כי כל הלכה
היא רפויה בבית דין וכו' פוק חזי מאי עמא דבר, האיך הצבור נוהג ונהוג. וכן
עובדא דהלל ובני בתירה בתלמודנו פסחים שאמר הנח להם לישראל אם אינם נביאים
ם בני נביאים. מכל האמור נראה בעליל כי הם הקדישו רק אלה המנהגים שמקורם
הלכה, והלכה שהיא רופפת בבית דין בדבר שיקרה לעתים רחוקות ונעלמה ההוראה
עיני העדה, בדבר כזה נאמן הוא מנהג העם הנוהג על פי זכרונו, כאשר נהגו אבותיו
הורו בית דין בדור העבר. בדבר כזה נאמן הוא המנהג להט"ת את הדין כמו בת קול
ונאמנת להכריע את הדין ולא לפסוק הלכה מחודשת תוס' ב"ם נ"ט, אבל כשבא אחד
חז"ל למקום אחר וראה שהעם נוהג היתר או איסור שלא כהלכה לא נמנעו מלמחות
הם ולגעור בם, ולא השגיחו על ביטול המנהג, כי לא כל המנהגים שוים, יש מנהג
שעוקר גם את ההלכה ירושלמי ב"מ פ"ז ה"א, וכמובן זהו רק במנהג נביאים או מנהג
תיקין וקדמונים, שיודעים אנחנו את מנהיגי המנהג הזה בישראל, אבל לא במנהגים
נביא בהמשך מאמרנו שהמחבר הכניסם לגרדום לבטל את טעמם בטעמיו ולהמיתם
הבליו.

יודעים אנחנו כי יש בתורתנו האומרת שכל המחמיר תבוא עליו ברכה, ורשות ביד
אדם לנהוג איסור גם בדבר המותר, כהך עובדא דיפה עינים שנדר בנזירות וברכו
מעון הצדיק. אבל הדברים אמורים ביחיד הרואה שיצרו מתגבר עליו, העושה לו סיג
בל יקצץ בנטיעות הדת. אבל אסור להורות איסור בדבר המותר משום מלתא דחסידותא
אם לא במקום שירא המורה שלא יבואו לאקולי. א"כ איפוא צריכים אנחנו לעיין בכל
מנהג לשם מה נתקן בתחלה, ואם פשט בכל ישראל, כי אולי איננו רק מנהג של חסידות
שאחד הגדולים נהג את עצמו משום פרישות יתירה, ואין הצבור העם הטרוד בפרנסתו
יכול לעמוד בו. הרמ"א בספרו המפה ז"ל הרבה לזכות את ישראל במנהגיו, ועליהם
נשמע תלונת המשכילים כי הכביד את עול הדת על ישראל, וכמה מן הדבה והוצאת
לעז יש בהתלונה המגונה הזאת מצד אחד וחסרון ידיעה בדבר שהם מתרעמים מצד השני.
שוא לכם האומרים כי הרמ"א חפש בחיפוש נמרץ אחר כל מנהג וישימו בילקוטו מבלי
בחון ובדוק. האומר כזאת מעיד על אי ידיעתו בהספרות התלמודית קמאי ובתראי, והרי
כמה מנהגים שכתובים בספרים שקדמוהו והיו למראה עיניו ובכל זאת השמיטם ולא נתן להם
מקום בספרו, אות הוא כי לא הכנים בספרו רק אלה המנהגים שאחרי הדרישה והחקירה
בסבתם וטעמם מצאם נכונים ומתאימים עם התנאי-המנהגים שיתנהג העם על פיהם.
מנהגים שנהגו בהם גדולים ופשטו בכל ישראל הביא בספרו וכותב; וכן נהגו, ולפעמים
רחוקות יבוא בעצמו להכריע בין מנהגים שונים להקל או להחמיר כפי ראות עיניו.

)(

יודעים אנחנו כי לא יצאנו עוד את ידי חובתנו בביאור תנאי המנהגים השונים, אולם אין פה המקום לדבר מזה בארוכה, ואולי עוד נשוב לדבר מהם ברחבה במאמר מיוחד, ופה לא גלינו רק טפח מהמנהגים בכלל הנצרכים לנו לגוף הבקרת של הספר הנצב בראש מאמרנו.

באמרנו „בקרת" אין אנו מתכונים לשם בקרת כל עיקר, כי לא כשארי ספרים שחייבים אנחנו בקריאתם טרם שנבוא לחרוץ עליהם משפט הספר הזה, כי בכל מקום שנעיף רק עין עומדת האולת וצועקת פה אשב כי אויתיה, כל שורה וכל מלה תתן קולה על עלבון כבוד התורה שחלל המחבר לארץ נזרה במנהגיו הטפלים וטעמיו ההבלים לעשות אותנו ואת תורתנו לשחוק וחרפה בעמים ומנוד ראש בלאומים, התורה חוגרת שק כי גלה ממנה כבודה ויצא כל הדרה. הזאת היא תורת ישראל? האלה הם מנהגי העם החכם והנבון? האם זה הוא מנהג ישראל לאמר „סקאציל קומט" שנצטרך לחפש עליו טעמים ולאמר שבימים הראשונים (לפני בריאת העולם?) היו קוראים לאשה צל ד' מפני שהולכת אחרי בעלה כצל, והחת לאמר צל קומט אומרים היום בשבוש סקאציל קומט? או צריכים אנחנו לבקש טעמים מדוע ילבש העברי בגד עליון כשהולך לבית אדם חשוב ואומות העולם אינם עושים כן? מי הגיד לו שכן הוא מנהג ישראל שבזה נפלינו מכל העמים אשר על פני האדמה? ואולי יעקור עוד המנהג הזה את ההלכה מכלאים? ואולי הוא אחד מהשלשה דברים שבזכותם נגאלו אבותינו ממצרים. אל תגידו בעמים ואל תשמיעו במחנה צוררינו כי עד מהרה יכירו את העברי לא בחוטמו הארוך רק במלבושיו, ובני ישראל יהיו מצוינים בבגדם העליון. וכמה מן הטפשות יש בטעמיו. כנראה לא הניחה לו הדאגה לישן מדוע קורים אנחנו לבית הכנסת שוהל, והיא באמת דאגה המפרכת את כל גופו של חוקר ודורש בשמות עתיקים, עד שבדק ומצא כי יגעתי ולא מצאתי אל תאמין שר"ת משוהל הוא שבחו והודו לשמו. ואות ה' להיכן אזל? יודע הוא כי הה' הוא אתא קלילא דלית בה מששותא, ולא יקראהו לדין לפני בית דין של מעלה ולא יקטרג עליו על שהחסירו מן השם הקדוש הזה, לכן לא השגיח בו, כאחר מחוקי הטבע שהגדול בולע את הקטן, והתקיף ימשול בהחלש. הוא אומר שמשום הכי מעמידים את העמוד של הש"ץ בצד דרום משום דאמרי אנשי כל חזן הוא שוטה ופתי והרוצה להחכים ידרים (ישמעו החזנים! וישמעו ראשי הקהל וגבאי בתי כנסיות שאינם רוצים שחזניהם יקנו לב חכמה!) ישמחו התנוקות ויעלזו הילדים הגדולים שגם כל מעשה ילדות שלהם בספר נכתבים והיו לזכרון ביום הדין הגדול והנורא להמליץ עליהם. ראה זה נותן טעם שמשחקין בחנוכה בדרעדיל ובפורים בגרעגער על פי הקבלה והסוד, חססי עליך מלמדי ר' שמואל הזקן שהחסרתני הרבה מצות כי גם בחנוכה מכרתני להחומש ולא נתתני לקנות את עולמי בשחוק של מצוה זו, כי בוודאי כל דרייא ודרייא מצוה בפני עצמה, וכמה דרייען הייתי יכול לעשות בשמונת ימי חנוכה? לאלפים ולרבבות. אולם אתמהה מדוע לא תקנו גם ברכה למצוה של תענוג זאת? אם לא תדעו קוראים יקרים מדוע אוכלים קרעפלאך בהושענא רבה וערב יו"כ ופורים הא ואחוי לכם; הימים האלה הם יום טוב למחצה, יום טוב באתכסיא ולא באתגליא ולכן עושים לביבות שהבשר מכוסה בבצק, ומעתה יאכלו ענוים וישבעו. המחבר עומד ותוהה מדוע אוכלין צימעס בשבת (האפקורסים שפרנסתם מצויה להם ברויח אוכלים אותו לתיאבון אימתי שירצו אף בימות החול) ואומר שהוא מלשון צומת מחבר ומקשר וכו'. ידעו מהיום המדקדקים בלשנא לכתוב את המלה הזאת כתקונה, ויקרא שמו בישראל מהיום והלאה „צומת" לא „צימעס", מציאה נפלאה! ושפתים ישק.

עוד לא גמרתי את ההלל על כל הספר, ולמרות כל עמלי לא זכיתי לסיים כולא

בחא דמתרגמנו, כי לא קראתיו עד תומו, כי לא יכלתי לאמר עליו, הדרן עלך דלא אנשי מינן. המטעמים שהביא לפנינו יש בהם מאותם המטעמים שריח רע נכנס עמהם. בהם אמנם טעמים למנהגים שממקום קדוש יהלכון, אולם הם אין נאים למקומם וקומם אין נאה להם, מעט בשם בחנות של בורסקי לא יבטל את הריח הרע. ואסיים תפלה יהי רצון מלפני מחברינו שידעו מה שהם רוצים שידעו לברור אוכל מתוך הפסולת. חכם יטעם אוכל הראוי לבני אדם בעלי דעה ושכל טוב, ושלום יהיה בין המבקרים מחברים מעתה ועד העולם.

המו"ל.

תורה חדשה.

הדור אתם ראו, ככב חדש הופיע בשמי ספרותנו העתיקה — ספר תורת אדם! אולם פן יהיה עם לבב הקורא המתרגם פסוק כצורתו לאמר, כי זהו ספר תורת אדם פשוטו וכמשמעו, לזאת הואיל המחבר בטובו לבאר דברו בתכ"ד, כי אין זה ספר תורת אדם באמת, כ"א „באור חדש על ספר איוב", ותורת אדם מאן דכר שמיה? ולא קרא שמו תורת אדם, אלא מפני שהשם המשולש של המחבר מרומז בו בר"ת: א'ד'ם' י"ל 'אברהם, 'דוד, 'משה.— ולמה קרא לו תורת אדם ספר אדם הל"ל? — מפני שהמחבר דבר בלשון בני אדם, שקורין „תורה" לכל דבר היוצא מידי פשוטו, וכל הרחוק מן השכל הישר ביותר חביב עליהם ביותר — וזאת תורת האדם! *)

תורה היא וללמוד אני צריך — ראשית חכמה היא „ההקדמה" בשכבר נודע מתגם המחברים מאז מעולם, כי „ספר בלי הקדמה כגוף בלי נשמה" ולכן הואיל גם המחבר הזה לתת לגוף חבורו נשמה היא הקדמה, ועוד הוסיף עליה נשמה יתירה הוא מבוא גדול בן שלשה עשר פרקים גדולים ורחבים שהוא בן ארבעים עמודים במלואו; אמנם ראה המחבר, כי המלאכה מרובה והקוראים עצלים, ועמד והתיר להם להפסיק בין הפרקים „ולקרא למצער את הפרקים: ד. ה. ו." — הלא מצער היא — וזהו מפני שכל גופי תורתו תלויים בם — הנחה לקוראים עשה, גם ברוך יהיה! — ועכשיו שהותרה הרצועה, אעשה זאת אף אני, גם אורה היתר לעצמי לדלג מענין לענין ומפרק לפרק — כי אין מוקדם ומאוחר בתורה — עד שאגיע לפרקיו המצוינים... אכן בטרם אקרב לבקר בקרב הפרקים האלה, כמצוה עלינו מפי כבודו כאמור, אשובה כמעט לענין ראשון, אל „ההקדמה", רק תנאי אחד אני מתנה עמך אדוני הקורא, כי אם יקשה ממך דבר בדברים שבהקדמה, אל נא תבהל על פיך להקשות — כי אין מקשין בהקדמות, וגם אני עבדך, אשר באתי היום הזה לדבר באזניך מעניני ההקדמה, לא באתי אלא בשביל שיודע אני את רבוני והנני מכיר ביקרת הדרוש הזה. וזאת התורה אשר שם המחבר לפני בני ישראל. תורה חדשה היא! יודע ומכיר אנכי, כי לא ע"ד ספר קטן מספרי חול אני יוצא לדין היום, כ"א ע"ד ספר גדול מספרי הקדש. ע"ד באור חדש על ספר ישן נושן — על ספר איוב! ועל הספר הקדוש הזה אני מביט תמיד בפנים של אימה. כי ידעתי את כל התלאה אשר מצאתנו בדרך המבארים על כתבי הקדש בכלל,

*) באור חדש על ספר איוב מאת אברהם-דוד-משה, בן יעקב סטראשון. ווילנא בשנת „באורים לספר איוב" (נא וחשוב) לפ"ק.

ועל הספר העתיק הזה בפרט. כמוני כמוכם אדוני הקוראים. ידענו שלא אחד בלב
עמד עלינו — אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו מבארים להלאותנו תלאה ע"ג תלאו
ואין הקב"ה מצילנו מידם; והבאור הלזה אשר אנחנו עוסקים בו היום, הוא חדש ומחוד
מכל אשר היו לפניו. כי כן עומד וטעיד עליו המחבר בעצמו ובכבודו — ועדו
המחבר כמאה עדים דמי — מעיד הוא מפי עצמו כי לא לבו הלך בדרך המפרש
שקדמוהו „אשר השתמשו בבאוריהם לכה"ק רק בעזרת כה"ק בעצמם" וכו' וכו' (הקדמ
עמוד ב') (לפענ-ד אך זו היא הדרך הישרה שיבר לו המבאר בעולמו ואין זולתד
אבל)... ורק—הוא מעיד והולך — הוא עבר על ספרי חוקרי קדמוניות, ומהם למד דע
מדעות אנשי הקדם (לשונו ממש) נמוסיהם. ומנהגיהם. ודרכי חייהם ומותם (הגם דרי
מותם?) סגנון מליצותיהם ומבטאיהם. הבלי הגוים ועניניהם וכו' (עד סוף כל ה' — יהנ
והרבה עמדו לו הידיעות ההן (עמדו לו) לגלות על ידן נסתרות נעלמות (מכלל שי
נסתרות גלויות) של הספר הקדוש הזה. כפי אשר ידמה הוא (המחבר בעצמו) בעז"ד
עכ"ל (שם עמוד ג'). ואחרי כ"ז היש לנו רשות לאבד אפילו אות אחת שבהקדמה? —
חלילה!

עתה הבה נרדה נא ונראה הכצעקתה הבאה אלינו עשה. אם לא? ונדעה:

הנה בדרך הלוכו בהקדמתו (שם) יחוה דעת לאמר: „כי ברצות החכם לגלו
דעותיו למי שראוי ולהעלימן ממי שאינו ראוי". מה יעשה? יצא וחשב שבעה דברי
בחכם. ומהם אלה הדברים המצויינים אצלו באותיות ג. ה. ו.; ג) הוא מעתיק מלש
אחר אל לשון אשר הוא כותב בו (מעתיק דווקא)! מבלתי שנות הכונתו אל תכונת הלש
אשר יעתיק אליו. כלומר כמו שיעשו רב המעתיקים בזה"ז. וכאשר עשה בעל המגל
טמירין בזמנו. האין זאת)?! ה) יבלבל את הענינים. ויערבם ויסכסכם זב"ז וכו' וכו'
(אמנם עצה עמוקה היא להעלם דבר)! [והדברים האלה כ"כ ברורים אצלו עד כי בפירו
אמר במבואו" (עמ' 7 ש' 14 והלאה). כי איכפיל כל הני רבנן (ב"ב טו) להשמיע
איך לבלבל ולערב ולסכסך הענינים זב"ז כדי לכסותם ולהעלימם וע"כ עמדו וגבנ
ראיות קלושות מן הכתובים ע"ד הויתו של איוב ובהוך הדברים יגלו את האמת. ותום
דחו את האמת בקש ובדיחוי של מה בכך וכו' וכו'", יעוי"ש ובל"ס בטח לב המחבר
כי יפה דרש לכבודם של חז"ל ומקבל שכר על הדרישה, כי יבאו להוביל מאניה אבתרי
לבי מסותא]!.. (נחזור לענינו) ו) „יעריך מחקרו בסגנון וכוח בין שני ב"א או יותר
וישים את דעתו בפי ראש המדברים, והוא ינהל את מתנגדיו מענין לענין עד כי יח
בפיהם את אשר עליו לחוות וכו' (וזו היא אמנם עצה טובה לברור דברים) וא"ת ורמינהו
זכור אל תשאל! כי אין אלו אלא דברי הקדמה. ועוד רב הדרך לפנינו. עוד זאת..
ואולם נצא נא מן ההקדמה ונבואה אל המבוא, הרחב כפתחו של אולם. ושם נטיי
ארוכות וקצרות ונעמוד על הפרקים — עתה באנו...

פרק ג' ובו ג' סעיפים: סעיף א' אין בו דבר אשר יאמר ראה זה חדש הוא, ב
בפרק יחזור על הראשונות כיד הזכרון או העיון הטובה עליו. את שכבר נאמרו ונשנ
„בהמבואות להבאורים" למיניהם שנספחו לספר איוב הלא הם בספרותנו, אל
שהקוראים שכחום וחזר הוא ויסדם. ויפה עשה בעתו גם זו לטובה! סעיף ב'... כמוד
נקה; סעיף ג': ישכיל ברעתו להוכיח ממש"כ „איש היה" ולא „ויהי איש" כלשון הספור
הנהוג בלה"ק" כי משם ראיה שכ"ז אך משל בעלמא הוא ואיוב לא היה ולא נברא. ויפ
פירש. אבל גם הלום ראיתי אחרי ראי במבוא למהר"ם לאנדא לס' איוב שנדפס בשנו
הקס"ט. (יסלח נא הקורא לשגגת זכרוני ששכחתי מקום הדפוס ושם המדפיס, וע"כ ל
אוכל לנהג בזה מנהג חוקרי הקדמוניות הידועים המחקים בקופים מעשי הראשונים

)(

מציינים מקום הדפוס ושמות המדפיסים ומשמשיהם כדי להפריז כח בקיאותם כנודע להבקיאים מעשי המאחזים את העינים. פרק ב' עמוד יו"ד: עומד המחבר ושואל שאלה גדולה, ל מה שאמרו כי כל מה שקרה לאיוב הוא רק ע"ד הנסיון כדי לנסותו וכו'. ומקשה וא לאמר: אילו היה דבר הנסיון אמת, הלא ראוי היה שישים כותב הספר את הסוד ל הנסיון בפי השי"ת להשיב אל איוב ואז הלא נתקררה דעתו מיד ושב למנוחתו ומדוע ה השיאו השי"ת לדברים אחרים שאינם מענין זה כו' (אין זה לשונו ממש). דא היא ודא. ואידך: על מה היה לו להסופר לגלות כבר בראש ספרו את סוד הענין, אשר פ"ז שוב אין מקום לכל הויכוח, כמובן, והסופר יבלה מעשה ידיו בידיו ממש", ע"כ לשונו ממש). ויפה שאל — ואולם מה אעשה וכבר נשאלה שאלה זו בבית מדרשו של האסיף תרמ"ו בה„השקפה לס' איוב" אפס כי כל אלה בין מחבר נכבד לקורא מבין מה הם? מי בו לקטנות לא ידקדק כלל בדקדוקי עניות כמו אלה, וע"כ אעזבה עליהם שיחי אלכה ואשובה אל מקומי הראשון. אל הפרקים המצוינים באותיות: ד. ה. ו. כאמור...

הנני עומד על הפרק הרביעי סעיף ד': אמנם להעביר כל טובו על פניכם אדוני הקוראים אי אפשר, כי רב הוא מכם מאד, אפס קצהו תראו; בו הנהו הולך ומספר תולדות אדום בכל הפרטים כדרך שנהגו כותבי התולדות בימינו; משם הוא יוצא ונכנס אל פרק ה', שבו הוא כותב „תולדות החורים" (הלא תזכרו עוד את החורי, אשר הכה את מלכי הברית בהררם שעיר. ואם לא עיי' סוף פרשה וישלח, אז תבין) כנהוג. וכי שאל איש לאמר מה ענין „חורים" לכאן? ע"ז י"ל ברוחק כי המחבר דורש סמוכין יעו"ש דו"ק. אך לאט לו להמחבר כי חרשה הוא מגיד... חדשה עתה תצמח. הלא הוגד בראש לכם הלא הבינותם כי הבאור הזה באור חדש הוא „והורה חדשה" מאתו תצא. שני ספורי התולדה האלה מה הם? התולדות האלה אינן אלא כעין הקדמה או נשמה גוף הפרק הששי שיבוא אחריהם, אשר בו יספר המחבר בארוכה וברחבה תולדות איוב", הוא ראש גבורי הספור והספר הזה. לאמר: איוב היה מיוצאי ירך החורים (עתה תראה היקרך דברי אם לא?) וככל אחיו החורים היה נפל טמון בחורים (לשון נופל על לשון) ולא נשא אשה וכו' (כמו שיחייב טבע הענין) אך כאשר באו „האדומים" וירשו את ארצם (עיי' פ' וישלח) נתן הוא ידו להם ויעזוב את גלוליו להיות ירא אלהים ולהתעסק בישובו של עולם כמוהם" (מכאן מוכח כי האדומים היו יראי אלהים וכו' וזה יהיה לחומר לחוקרי קדמוניות) וכו' ויעל למעלה בדרך הקדש, ובאמצעות איש קדוש מבני שם נעשה רא אלהים כאברהם וכו' (וכך הוא מונה והולך עשר מדות טובות לאיוב בקורא מעל הספר) „הוא היה פרוש" בהכלית הפרישות עד קצה האחרון. כמש"כ: „ברית כרתי לעיני" למד דעת את בני עמו, „כמש"כ הלא יסרת רבים" וגו'. וסכ"ש שחנך את בניו במנהגים טובים כמו: (למשל) לעשות את ימי הולדתם בכל שנה ושנה ימי משתה ושמחה (כמנהג בע"ב גבוהים בזה"ז). וזהו מסבאל לאמונת מציאת האחד האמת? — (מכאן אתה למד שפרעה שהיה בימי יוסף, האמין באחדות כמש"כ: יום הולדת את פרעה וגו') — וכי בכתוב העולם נידון? אשרי מי שנברא וכו' (כאן הוא נאה מקיים מה שנאה דרש לעיל בענין העלם דבר). ואם קרה כי בטלו בניו מעשותו יו"ט כמש"כ: ויהי כי הקיפו (מל' נקף סבכי היער) והכריתו בניו ימי המשתה כאמור. אז קרא להם והעלה עולות מספר כלם וגו' (כאן לא שמר המחבר הבטחתו וישתמש בעזרת כה"ק בעצמם). סוף דבר היה כי איוב נעשה לשר וליועץ למלך אדום כנהוג. וסוף סוף הורד מגדולתו ג"כ כנהוג. (הוי מה רבו חללי הקנאה!) „ויהי לנפל טמון בחורים כשהיה (וכמש"כ כנפל טמון לא אהיה)", ויהי כראות החורים „כי סר צלו מעליו, אז מצאו מקום לגבות חובם — ויקחו

נקמתם מאתו על דבר אשר נכנע תחת מלך אדום ואשר בשבילו הוכרחו גם הם להכנ
מפניו. ויהי ביום הולדת בנו הבכור, עשו החורים בערמה ויתחפשו בדמות „שבאים
„וכשדים" וישימו שלשה ראשים וגו', ועשו לו מה שעשו ככתוב (שם)... ואח"כ יש
איוב והתפלסף בשאלת „צדיק ורע לו" — ובקש ומצא פתרונה. כי זהו מתנאי הצדק
וכו'. ובדרך זה הולך גם את רעיו עמו „עד" שבאו אל המרכז המבוקש ממנו. עד כ
תולדות איוב בקצור נמרץ, וזהו הכן פרקי הנבואה אשר חזה האדם המחבר (שם
הפרקים ד. ה. ו.) אשר בלעדם לא יוכל הקורא למצוא ידיו ורגליו בבאורו החדש פנים
ואשר ע"כ חרד המחבר עליהם את כל החרדה ההוא כאשר שמעתם...

פה אשאף רוח — והנני עומד נבהל ומשתומם מחריש לדעת איזה הדרך עבר ע
האד"ם הזה רוח נבואה להתנבאות במתנה, ולדרוש ברבים דברים חדשים ומחודשים כאל
שלא שמעתם אוזן מעולם? או איה מקום בינה? והנבואה מאין תמצא? ואנחנו לא נד
וגם המחבר לא הגיד לנו מי עשה לו את כל הכבוד הזה? אין זאת (אשיב אל לב
כ"א „למען בלבל הענינים לערבם ולסכסכם גם בזה בדי להעלימם מאתנו" מפני שא
אנחנו ראוים בעיניו לגלות לנו רזי עולם ותעלומות סתריו, וכמו שדרש בהקדמתו (ס
וא"ו) וככל הא דכתוב ומפורש לעיל. אמה"ל! מדוע זה נטמינו בעיני המחבר הנכבד
ומדוע אפוא לא מצאנו חן בעיניו? תם אני לא אדע נפשי!... כאן כלה נבואתו ויז
לדרשן, ויצא ודרש מה שדרש בפרקיו ז. ח. עד שהגיע לפרק ט. — ורוח הבקרת לבש
את הדרשן ויהי למבקר, והנהו מבקר ואומר: כי אין לבקש ולמצא לכאו"א מרעי איו
שטה מיוחדת, כי מבין כלם לא תצא רק שטה אחת וכו'. ולמה ברא הכותב מדברי
שלשה? ע"ז ישיב „כי זהו לתכלית ערבוב הענין, כדי להעלים ממי שאינו ראוי" וכו'. —
(נפלאת היא בעיני כי הדבר הזה היינו: „כדי לבלבל ולערבב הענין", הוא כ"כ חבי
עליו עד שהוא ממשמש בו בכל שעה ושעה, ובכל פנות שהוא פונה, וכ"ז שהוא ממשמ
בו הוא מיצא בו חלב הרבה)! — האמנם גם בדבר הזה כבר כיון לדעתו הרב המור
בכ"ג לשלישי והדברים עתיקים. (כלומ' המורה כוון לדעת המחבר וכמו שבעל היוחס
כוון לדעת מבאר פלוני). ואם קבלה היא נקבל אבל אם לדין יש תשובה... אך א
הדבר הזה נוגע אל מחברנו, וע"כ נחדל מזה, כי עוד נשארה לפנינו שאלה אחת וגדול
היא מאד לאמר: „מי הוא הכותב ספר איוב"? והנה דעות המפרשים והמבארים הקדמוני
ידועות הנה. אבל מחברנו הבטח הבטיח לנו להיטיב עמנו ולהביא לנו פנים חדשות
אשר לא ראינו מימינו — וע"כ אמר גם בזה דבר חדש שלא היה לעולמים למען דע
כי אין בית מדרשו בלי חידוש (ברוך שומר הבטחתו!). הוא הוכיח בדברים וקב
במסמרות, כי כותב הס' איוב הוא — הידעתם מי הוא? הוא אליהו. הוא ולא אחר
„והוא הצעיר ברעי איוב אשר התווכחו עמו", כי אם לא כן אפוא, (שואל הוא) מדו
זה לא שם הכותב בפי איוב שום מענה על דברי „אליהו"? אלא וודאי — מסתמא —
הוא אליהו. האין זאת ראיה מוכחת ומכרחת? ועוד ראיות מהימנות ועדיות נאמנות כיו"
הביא לנו (לא יעויי' שם כי לא כדאי הוא);

אבל קשה — איך אפשר לומר כי כותב הספר איוב היה אליהו, והלא אחת נ
הסתירות שסתר אליהו את טענותיו של איוב, על בקשו מאלהים, כי „יתערב עמו
לדבר בו ולהתוכח אתו פא"פ, היא מה שהוכיח אליהו לאיוב ברב ענין כי לא ידב
האל עם האדם בהקיץ, ורק בחלום ידבר בו ויגלה למוסר אזנו וגו'. ויהי הוא טרם כל
לדבר ולהוכיח, והנה דבר ה' היה אל איוב, לא בחלום ולא במראה (כדבר אליהו) ור
פה אל פה דבר בו ואת רעיו עמו, (כאשר יספר הכותב בפירוש) והיה זה כאילו התכו
ביחוד לסתור דבר אליהו וטענותיו, ולשום בזה לאַל את חלומותיו והתפלספותו באמרו כ

)(

א ידבר האלהים עם האדם בהקיץ. ואילו היה כותב הספר הזה אליהו בעצמו כדברי חברנו, איככה זה נואל אליהו לחבל דבריו בדבריו, ומעשה ידיו בידיו, ולהביא הספור דבר ה' אל איוב ורעיו, כמעשה לסתור? וכי יש לך אדם טורח בסעודה ומפסידה? השאלה החמורה שאינה מניחה לו למחברנו לישן, והיא: „מדוע לא שם הכותב בפי איוב שום מענה על דבריו"? אי משום הא — יכל הוא לנוח על משכבו בשלום, וערבה לו שנתו, כי הנה מלבד אשר איוב המדוכא ביסוריו כבר נלאה ברב דבריו וויכוחיו עם יתר רעיו ותקצר רוחו מהשיב עוד (ואם גם משל הוא ראוי הוא להכותב להתאים משלו עם טבע הענין) הוא לא חש כלל להשיב על דברי אליהו הצעיר והיהיר הלזה, אשר ממחבואו יצא להתהלל בשפת יתר ובלשון מדברת גדולות „וללעג למסת נקים" כאחד המחברים הידועים בזמננו המתהללים ומתהללים בפיהם כי יגלו חדשות ונצורות שלא נדסם אדם מעולם... וכו' וכו'. וסוף סוף כטוהם, לא חדש מדעתו כלום על דברי שלשת הרעים שקדמוהו. וכמוהם, כרב מחברי זמננו בכלל וכמחברנו זה בפרט הוא מגבב דברים מאשר קדמוהו ויכחידם תחת לשונו במלות שונות וכו'. כי הלא גם הוא מחליט כאליפז התימני, „כי אין צדיק בארץ" וגו', וכי אין מיתה בלא חטא, ואין יסורים בלא עון וכו'. ומאשר לבלדד השוחי וצופר הנעמתי עשה לו את כל הכבוד הזה והם המדברים מתוך גרונו, ואין בין טענותיו לטענותיהם, אלא שהם טענו בהחלט „כי איוב פעל און" והוא אליהו מחייב אותו ע"ד סהם מצד הצדיקו משפטי השם, כאשר תחזינה עיני המעיינים בס' איוב. ואשר לזאת אפוא חשב איוב למותר להשיב אמרים לאיש כמוהו, ויפה עשה; והלא גם ה' ית' בדברו לא הזכיר כלל את שם אליהו כיתר רעיו, מפני שבאמת הוא לא אמר כלום, ורק ברעיו חרה אפו, אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב לא בצדק ולא במשפט, (ידע כותב הספר שאלהינו אמתי הוא ואינו רוצה כי יחניפו לו) ובכלל דבריהם דברי אליהו אף הוא... ועוד יש להעיר חבילות חבילות של הערות בדברי מחברנו שם. אך הוא הדבר כי אין למצה עומק הדין בהקדמות ומבואות שהן כדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (ואם כי באמת הן הן גופי הלכות שבספר תורתו, ובאוריו הם רק פרפראות לחכמה) אחת היא על כן אמרתי: אין אלו אלא דברי נביאות! ואנחנו הנה ראינו מבארים — פשטנים, מבארים — חקרנים, — דרשנים — רמזנים — מפולפלים — ומקובלים וכו' אבל מבארים נביאים לא ראינו ולא שמענו בלתי היום — האין זאת „תורה חדשה"? !...

עתה באתי אל פרק י"ב והוא האחרון (אחרון חביב). פה גלה המחבר פני לבושו והפסיע לפנינו פסיעות גסות ויעביר כל טובו על פנינו ויראנו את „הנמשל" הצפון בספר איוב בכלל (כאן הבן שואל מי גלה לו רז זה כי הס' איוב חבר ע"ד משל כלל?) ואת הנמשל יגלה לנו המחבר בלחישא (לטען העלים ממי שאינו ראוי לזה) הנמשל איננו מובן מאליו, הידעהם מה הוא הנמשל?... עשו אזנכם אדוני כאפרכסת! הנמשל הוא — „כנסת ישראל! השמעתם?... בואי כלה! בואי כלה! — לסוסתי ברכבי אבראמאוויץ, דמיתיך רעיתי! והנמשל הזה אשר ברא המחבר ברוח פיו וברצונו הבלתי פשוט, לא תהו בראו, על ראיות מוצקות יסדו והן בכתובים (פה השתמש בעזרת כה"ק בעצמם), למשל: כל מה שאירע לאיוב אירע לכנס"י, באיוב נאמר (יט, כז): ואחר עורי נקפו זאת שפי' (לפי באורו החדש) „אחרי אשר עורי נקבו הנקבים (בחילוף אותיות בומ"ף) — ובכ"ז נשארה בקרבי — זאת, (ר"ל הנשמה הזאת וכו') וכמוהו — גם כנסת ישראל מנהמת כיונה ואומרת כזאת וכו' וכאלה רבות עמו (לא יעויי' שם כי אך למותר הוא) סוף דבר הוא הולך ומברר דבריו כשמלה ומסביר הענין כאחד הדרשנים העומדים

על הבמה ומסבירים דבריהם (כלומר מרחיקים אותם מן השכל בהבל פיהם זהו מה שנקרא אצלם הסבר) בזה"ז וכ"ז הוא כפתור ופרח, ושפתים ישק!...

ואני למקרא הדברים האלה נזכרתי מעשה שהיה בחכם אחד שבא לפניו אחד מן המחברים ובידו מגלת ספר כתוב עליה באור חדש על ספר „שיר השירים". וישאלהו האיש לאמר: הגידה לי שאהבה נפשי איכה הפרש ואיכה „תסביר" את הנמשל המובן מהמשל שבשה"ש? ויען המחבר —: הנמשל? מובן מאליו כי הוא „כנסת ישראל"! — הן זה לא חדש הוא, השיב האיש. ואולם אשאלך והגידני, הן גם אתה מסכים הנך כי שלמה המלך ע"ה חכם גדול היה, האין זאת? אמ:ם כן! ענה המחבר בהמתו — ואם כדבריך כן הוא — הוסיף האיש לשאל — כי הנמשל הוא „כנסת ישראל" מדוע אפוא פתח החכם באדם במשל פיו ויכחד את הנמשל היפה תחת לשונו? מדוע זה טמן גרעין יפה כזה בקליפה נמבזה כזו? הן לוא היה עם לבבו לכוון לדברי אהבים שבין רועה לרעיה, ורק בכדי שלא לנבל פיו בחר לו לשון נקיה וילט אותם במעטפת המשל ויבחר לו למדברים עם השכינה את הכנסת ישראל אתי שפיר, עכשיו שכוונתו לפ"ד, לדברים נעלים ונשגבים שבין השכינה לכנס"י — על מה שוא בחר לו לשון ערומים להצפין „תוך" יפה כזה, בקליפה נמאסה כזאת? אמשול לך משל — הוסיף האיש לבאר דבריו — הנה לפניך הכתוב: „שני שדיך כשני עפרים וגו'", אשר הנמשל המובן מסנו, לפ"ד, הוא „משה ואהרן", הגע נא בעצמך ידידי האם לא מוטב היה לו לשהע"ה לפרש דבריו ולאמר דברים ברורים ונכוחים למבין לאמר: משה ואהרן שניהם שקולים היו וכו'? ע"כ דברי הוכיח. והנה אם מצא המחבר העלוב ההוא תשובה נצחת לשאלת החכם ההוא אם לא? אין אתנו יודע. אך אולי ימצא המחבר שלנו תשובה נוכחת על שאלת הקורא אשר ישאלהו כזאת בדבר הנמשל שהמציא הוא מעצמו לס' איוב — יוציאנה אלינו ונדעה.

הנה הארכתי עד כה — ועלי לבקש סליחה ומחילה מאת הקיראים הנבונים, היודעים סוד הצמצום, על אשר העתרתי עליהם דברים בעודם עומדים עמדי בפרוזדור, ולא נתתים לפרוץ שער ולכנס אל הטרקלין פנימה כאשר הסכינו, כי אמנם לא במרד ובמעל עשיתי זאת חלילה ורק כן צויתי מאדוני המחבר. המחבר צוה — מי לא ישמע? ואף גם זאת כי יצא נא הפסד הזמן שהפסידו הקוראים עפ"ז בשכרם שלא יצטרכו מעתה לקרא עוד לא את ההקדמה, ולא את המבוא, גם לא את הבאורים החדשים הרבים והעצומים ההם בכל אשר נטל עלי אני עבדם, הסר למשמעתם, והמה באו וימצאו הכל מוכן לפניהם בשולחן ערוך בכל, ואין להם אלא פה לאכול, זכרו נא זאת לי לטובה!

* *
*

עתה הבה נא ונכנס אל הטרקלין פנימה ונזכה ונראה איכה יבאר ואיכה יפרש המחבר בבאורו החדש את הכתובים הקשים שבס' איוב עפ"י „הבלי הגוים הקדמונים ועניניהם ודרכי חייהם ודרכי מותם". ואתם אלופי, אל תפחדו ואל תיראו, כי לא אנהגכם ללכת אחרי ללקט אורות ופקועות בכל היער הגדול והרחב הזה, ורק כשתים שלש פקועות מכל מין נחרוז במח־וז קטן לדוגמא ואת היותר נחרים. (הבאורים יבאו בסוגר בין שני חצאי עגולה כזה):

— איוב קאפ' ה. ה: אשר קצירו רעב יאכל (פי' עורב יאכל בהפך אתוון), ואל מצינים יקחוהו אותו בעצמו יקחוהו ויובילוהו אל ארץ גזרה (מצינים ר"ל ארץ גזרה), ושאף צמים חילם (לצמאו ישתה ריר חלמות). שם (ו. ז.) מאנה לנגע נפשי (זיך פלאגין כתרגומו). מכאן מוכח שבהבלי הגוים הקדמונים אין מדקדקין בין קל לנפעל — המה

)(

י לחמי! (אוי מה גדלו מדוי בשרי! לחמי פי׳ בשרי) ולפ״ז עולה יפה מאד הפי׳ כתוב „כ״א הלחם אשר הוא אוכל״ ודוק. שם (יוד. א) נקטה נפשי בחיי (כל עוד חז נפשי בחיים טל׳ נקט חפצא בידיה) אשיחה ואדברה. שם (יב. ה) לפיד בוז שתות שאנן (זנב אוד עשן בידי העשתות שאנן כלום׳ המאמין בלי דעת) נכון (ר״ל יר כמו „עד נכון היום״) למועדי רגל (המתפלסף). שם (יג. יד) על מה אשא בשרי שוני) בשני (פי׳ על מה אשא לשוני בין שני? אם לא לדבר!) שם (טו. כ) ומספר ים נצפנו לעריץ (שנים פי׳ משחיתים כתרגום שערורה „שנו״). שם (יז. טז) בדי שאול ידנה (פי׳ עיני הבדים הנטועים על השאול, כלום׳ הקברים, תרדנה דמעה) אם יחד על ר נחת (על האיש אשר לעפר ירד כלום׳ המת) פה יסיים המחבר בזה״ל: „והיא מליצה ה בלבד״! שם (טז. ו) אם אדבר לא יחשך כאבי, ואחדלה — מה מני יהלך (יזוב) שיעורו ראו, מה מני יזוב! כוונתו על זוב הטריה ממכתו). שם (כא. כה) שלף ויצא זה (הרשע שלף ויצא מעורו ומגופו כמליצת הרוסי изъ Кожи лѣсть לשונו ש. — וברק ממררתו (תרגומו הערשאפט קאניקאט (80 וחי „קאניקאט״, אליל חוקרי מוניות המדומים!... שם (ל. ח) ברב כח יתחפש לבושי (יתחפש בוגדי, לבוש הוא גד ובגידה נגזרה מן בגד — ובכן לבוש הוא בוגד) וזה עמוק! שם (לה. לו) אבי חן איוב עד נצח (ישבע באביו! כי יבחן איוב עד שינוצח) שם (לו. לג) יגיד עליו עז מקנה אף על עולה (יגיד עליו הרועה מקנה, ואף המעלה עול על הבהמה לחרישה). ר כאן, לדוגמא. ואין באוריו צריכין באור...

הן אלה קצות דרכי באוריו ומה שמץ דבר נשמע בם, ורעם גבורתיו מי יתבונן!

סוף דבר, יודע ומכיר אנכי, כל מה שהקורא הנבון יכל לשאל אחרי קריאתו אבל ירו נא וידעו גם הקוראים הנבונים, כי לא ללמד על הספר הזה בלבד יצאתי בזה אלא למד על הכלל כלו יצאתי ורק בקעה מצאתי לגדר בה, ואילן גדול לתלות עליו בקרתי כי באמת נכר מכותלי החבור הזה שהמחבר קרא הרבה ושנה הרבה, ורק לא שמש ה״ח) י הנה רבו כיום המבארים המתפרצים ללכת בדרך חדשה, או טוב אמר, בתהו לא רך, שהם קורי עכביש יארגו ויתמכו אותם על יסודות חדשים המתחדשים לרוח הזמן, נחת אשר לפנים המכו המפרשים יתדותם באגדות ישנות, וכזה כן זה לא יכשר בעיני עלי השכל הישר והקצוות נוגעות זב״ז, ותועבת האמת גם שניהם, והמקרא לא יצא ידי פשוטו לעולם. וה׳ יאיר עינינו בתורתו ללכת בדרך האמת, בדרך אשר דרכו בה זכמינו הראשונים ז״ל, כי מאבות העולם תצא תורה ודבר ה׳ מחכמינו ז״ל.

יצחק יעקב וויסבערג.

חנוך לנער.

השוד והשבר אשר כתמם באו עלינו זה כשמונה שנים עד כי היינו ללעג לקלס וכצאן לטבח יובל בכל ארצות פזורנו, וגם בארצות היותר נאורות — אשר אמרנו בצלן נחסה — הכה שורש עמוק שורש פורה ראש ולענה האנטיסימיטיזם לרדפנו באף — המסו את לבב אחינו הנמוגים מפחד אויב ודכאו את רוח עמנו המרדף בלי חשך וכמעט אמרנו, אין ישועתה לנו עוד בנו, אין לנו עוד תקוה אחרי נפלנו. כי נגזרנו אבד נצחנו! אבל כבר אמר החכם: „אין רע מחלט בתבל״ וגם מהעז והמר

הזה יצא מתוק כי יד ה' היתה בנו ואצבע אלהים היא להעיר ולעורר את רוחנו הנרדמה, ותפקחנה עינינו לראות כי צפיתנו צפינו לתשועת ההשכלה ולחפש הציוויליזאציאן הבו ואין בה מועיל, ואף בנו תשועתנו ועזרתנו.

הרעה הגדולה אשר באה עלינו כחתף הביאה.חכמה בלבנו כי רק תורתנו הקדושה אמונתנו הטהורה והקותנו ביעוד לאומנו הן הנה צור משגבנו בעת צרה וצוקה ובה נושע. גדולי וטובי חכמינו ורבנינו שמו אל לבם לחזק את הבדק ולגדור את הפרץ בחומת בית ישראל ההרוס, ולשמחת לב כל אוהב עמו עתקו וגם גברו חיל וידיהם עשו תושיה: רבים מבני הנעורים אשר כמעט עזבו את צור מחצבתם והלכו אל מקום אשר „אולי משם לא ישובו" השיבו את לבבם אל אבותם להוקיר ולכבד את חוטר גזעם ושאריה מחמדנו מורשה קהלת יעקב, ויחד עם המשורר נקרא: „גם בנינו מהם נואשנו שבים אלינו!" סופרינו הנכבדים הרימו על נס „שאלת חנוך הנערים" ללמד את בנינו ובנותינו דרך הטוב והישר וגם חפצם זה כמעט הצליח בידם. מורים ואמנים פדגוגים לקחו על שכמם את העול הזה ויצאו לקנא קנאת שפתנו הקדושה (כי כל שכר לא יראו סופרי ומורי ישראל בעמלם ואך חבת עמם ושפתם הננו רואים במעשיהם) ועמלם, תודות לה', לא היה לריק ולבהלה: ספרי חנוך יקרים ומועילים יצאו לאור במשך העת הקצרה הזאת אשר בהם יתפאר ישראל. „גן שעשועים" „נטעי נעמנים", „אלוף נעורים", „מסלה חדשה" ועוד הועילו הרבה להרמת קרן שפתנו לטעת אותה בלב הנערים, ילדי ישרון. אולם חסרון אחד ומעות לתקון ראינו בכל הספרים האלה, כי ריח יהודי אמתי אין נודף מהם והמחברים הנכבדים לא שמו אל לבם לשום לפני הילדים פרקים אחדים מדברי ימי ישראל הנפלאים, מגבורת גבוריו וחכמת חכמיו לדעת מה יעשה ישראל ומה עשה בדורות שעברו. ע"כ בואו ונחזיק טובה להפדגוג המובהק ומפורסם ה' ל. י. קלאצקא אשר מלא את החסרון הזה באופן מאד נעלה בספרו הנכבד והמשובח אשר יצא לאור זה מקרוב ונקרא בשם „האומן". הספר היקר הזה נחלק לשלשה חלקים החלק הראשון בשם „עולם קטן" והחלק השני והשלישי בשם „ישראל והזמנים" העולם הקטן הוא יחיד ונפלא במינו: בו יפתח המחבר הנכבד עולם מלא כל יקר וטוב לפני נער עברי לטעת בלבבו מדות טובות וישרות כמו: חריצות, שקידה בלמודים, אהבת הורים, אהבת תורה וחכמה, גם אהבה טהורה ונאמנה לעמנו, דתנו ושפתנו הקדושה. אחר כל ספור ומאמר המושך את לב הנער יביא המחבר עד נאמן לדבריו כי דבר זה כתוב בתורה, שנוי בנביאים וכתובים ומשלש בדברי חז"ל, ודי כח בדבר זה להשריש בלב הנער אהבה וכבוד לספרותנו הקדושה והנחמדה. המשלים והספורים רבם לקוחים מתלמוד ומדרשים וכתובים בשפה צחה וטהורה עד מאד. גם שירים קטנים ונעימים לאזן הנער משירי משוררינו הגדולים אדם הכהן יל"ג ועוד נמצאים בהספר היקר הזה. בסופו רצוף פרק אחד בשם „הגדות קדמוניות" אשר בו יספר המחבר הנכבד איזו הגדות ממעשה אבותינו הקדושים וחז"ל. במלה אחת הגדיל המחבר לעשות עם אלה הצאן, צאן קדשים *) וגם הגדיל

---

*) חטאה גדולה חטא לשפתנו ולספרותנו הסופר הנכבד ה' א. ל. לעווינסקי במאמרו „ספרות הילדים וספריה" בהמליץ ס"ז בדרשו מהמחבר כי יצייר לפני נערי בני ישראל „מלאכים יורדים מטה ובני אדם עולים למרום, הבית יתהפך ויעמוד על גגו, ארמונות נבנים באויר, צפרים מדברים בלשון בני אדם ובהמות שטות באויר, סוס של ניר, איש חיל העשוי בדיל, חתול העשוי זכוכית, שר הצבא העשוי עוגת דבש וסוס המקל" ועוד דברים של שטות והוללות כאלה. את אלה יבור לו סופר נכבד ואוהב עמו אשר יצעק ככרוכיא על

)(

עשות עם שפתנו הקדושה והטהורה. החלק השני והשלישי „ישראל והזמנים" הוא אוצר
חמד ויקר שאין כמהו בספרות הילדים והנערים. ולמען דעת חין ערכו ויקר תפארתו עלי
הביא לפני קהל הקוראים את כל הספר מראשיתו ועד סופו — דבר שאי אפשר כמובן —
כי כלו מחמדים ומום אין בו. בו ידובר בשפה צחה וקלה מתעודת ישראל וקיומו בין
העמים, מתקותו ויעודו לימים יוצרו, מדברי ימיו ומגדולי גבוריו וחכמיו, תכונתם,
חכמתם, גבורתם וארחות חייהם. השכיל מאד המחבר לעשות בהפרק: „דעות, ושיחות
חכמי התלמוד" באספו כל מאמרי חכמה ומדע לחז"ל בדברים שבין אדם למקום ובין
אדם לחברו מדות ומוסר, והטעימם בשפה ברורה וקלה והיו לאחדים בידי הנער שמורים
בקרבו ובמוחו. עוד הוסיף פרק אחד בשם „פתגמים ומבטאים", בו יובאו פתגמי חכז"ל
בלשונם הטהור והנפלא ע"פ א"ב למען יוכל התלמיד לשננם ולשמרם בלבו. טוב הוא
גם הפרק בשם „הכתות בעמנו" ואף כי קצר המחבר במקום שראוי להאריך, אך לא כותב
תולדות ישראל הוא המחבר כי אם מחבר ספר מקרא לבני הנעורים, ובזה יצא ידי
חובתו במדה גדושה ועל צד היותר טוב ומועיל. אחריו יבא הפרק „גליות ישראל",
בעט סופר מהיר יתאר המחבר הנכבד לבני הנעורים התלאות והמצוקות אשר מצאונו,
אפפונו בכל עת וזמן ובכל ארצות פזורנו ויסיים בדברי נחמה וישועה בפרקו „אחרית
תקוה". בדברים חוצבים להבות אש ויורדים חדרי בטן איש גם נער ועול ימים ישא
דברותיו לטובת „התנועה הלאומית" בקרב עמנו בימים האחרונים, וכי „תקותנו חזקה
כי ימים יבאו ותקומנה הבטחות נביאינו כי ישיב ה' את שבות עמו, חרבות ירושלים
תבנינה ושבו בנים לגבולם ולארץ אבותיהם". גם הוסיף המחבר בסופו פרק נכבד בשם
„אחדים מגדולי ישראל בימי הבינים והגדות שונות על אדותיהם" ונכבדות יספר מתולדות
רש"י ז"ל, ר"י הלוי. הראב"ע. הרמב"ם ור' אמנון הקדוש ממיינץ ועוד תולדות גדולי
ישראל במאה הנוכחית, השר ר"ש וואהל „מלך בן יומו", החכם שד"ל ומחיי השר הצדיק
מונטיפיורי ז"ל. אדמה בנפשי כי מתוכן הענינים והפרקים יבינו הקוראים מה רב טוב
צפון בספר המקרא הזה, וכל אוהב את בניו וחפץ להדריכם בדרך טוב ולחנכם במדות
טובות וישרות על ברכי היהדות והאמונה הצרופה והטהורה, יביא הברכה הזאת אל ביתו
ויסכים ויודה כי לא הגדתי אף החצי מההלה הראויה לספר מקרא לבני הנעורים יקר
ונכבד כמוהו. אל החלק הראשון נלוה ספר מלים המבאר ומפרש את כל המלים הנמצאות
בחלק הזה לשפת רוסיא, ובזה אמנם החטיא המחבר את המטרה ושגה ברואה בשתים: א)
כי חבר את סה"מ ע"פ א"ב וכבד מאד הדבר לנער לחפש ולמצוא את המלים הדרושות
לו, הלא יותר טוב לחלק את המלים ובאורם לפי המאמרים והספורים, ואחרי כל מאמר

„האבות המלעיטים את בניהם במאכלים דלים ורזים בירקות וריפות מבית המבשלות של
הסופרים החדשים תחת בשרא דתורא ולחם — תנ"ך וגמרא — שמוסיפים לאדם כח וגבורה"
ואשר יקבל באהבה גם יסורין ומכות חדרי בטן ורצועות המלמד. והנה לפתע פתאם ידרוש
המחבר למלאות מוח נער עברי — אשר זרו לו מעשה נערות כאלה גם בפועל ומעשה —
בספורים זרים ובדוים והבלי שוא: וכל אב לבנים היודע ומכיר שיחת ילדי ישרון יודה לדברי.
נפלאים בעיני דרכי הסופר היקר הזה, אשר ידעתיו לאיש אמונים ואוהב עמו באמת וחפץ
טובתו, כי יהפך בלשונו וידבר דברים מוזרים כאלה! אמנם זה דרכו כסל — יסלח נא לי
על פשע שפתי — בכל מאמריו להרבות התול ולעג גם בדברים הדורשים ישוב הדעת
ומתינות. בכלל לא נאוה לסופר נכבד מבני ישראל, „תלמידי רבנו הגדול הענו מכל אדם"
ללכת בעקבות המבקרים האלופים למלוא מגרעת ולהתל בכל דבר טוב ומנהג יפה בישראל.

)(

יבא באור המלים הנמצאות בו. ב) בביאורו הביא המחבר את שרשי המלים ויבארם, והנער המתחיל, אשר בערו טרח המחבר הנכבד בחלק הראשון, לא יבין כי את המלה „הקיץ" למשל, עליו לחפש באות „ק" בשורש קוץ, ואם נאמר כי הדבר הזה על המורה להבינהו הלא נבל יבול גם המורה גם התלמיד. טוב ויפה למורה גם לתלמיד לו הואיל המחבר לפרש את המלות ככתבן וכאמור בספר, ואת המעות הזה על המחבר לתקון, לפי דעתי במהדורא תנינא, אשר בטח לא תאחר לבא. עוד מגרעת אחת מצאתי, אך לא בהספר או בהמחבר, כי אם במצב ספרותנו בכלל וספרות החנוך בפרט. חוק הוא לכל העמים והגוים להרחיב גבול ספרותם ולהפיץ בין העם ספרים טובים ומועילים, וימצאון בקרבם נדיבים גם אגודות המתאמצים ומשתדלים כי ספרי גדולי סופריהם יהיו נמכרים במחיר קטן וזול למען יהיו דבר השוה לכל נפש, כעשיר, כרש. לא כן הדבר בעמנו. בנו נמצאים מבקרים לרוב, ועוד יותר מדי, השמים לאל כל הדברים אשר לא כרוחם ומחשבתם והנכונים לעפר בעפר כל דעה נשגבה ועצה טובה אם לא מפיהם יצאו ולא המה הראשונים בדבר.

בנו נמצאים גם יועצים ונבוני לחש היועצים ומציעים, שואלים ומשיבים, חולמים ופותרים. אולם גע אל עצמם ואל כיסם אז כרגע יעמדו מרחוק והיו כלא היו. אם לא לבשת ולחרפה תחשב לנו כי אגודת „חובבי שפת עבר" בקרית מלך רב אשר העמיסה על שכמה להדפיס ספרי המנוח רפ"ס ז"ל אשר נפל חלל על שדה קטל בערכו קרב עם אויבינו בנפש, ועם המהרסים ומחריבים מקרבנו יצאו —ולדאבון נפשנו תתנהל האגודה בכבדות מאין עוזר ותומך בידה. אם לא שחוק מכאיב לב הוא כי בעיר ואם בישראל באדעססא נתנו את ידם לספרי המנוח... רק שני חתומים! וכמה עיירות ופלכים אשר מקומם יפקד בין החתומים ובקהלם לא יחד כבודם! עניות הדעת ושפלת הרוח של בני עמנו אשם בדבר. וזאת היא הסבה המרה אשר בעבורה לא יעלה מצב ספרותנו מעלה מעלה באשר קוינו מראש. המצב הרע הזה נוגע גם אל הספר הנכבד אשר עליו כוננתי מאמרי זה. ספר חנוך כזה הדרוש לכל בן ישראל נחוץ כי יורד מחירו עד הריוטא התחתונה למען תשיג גם יד בני העניים —אשר מהם תצא הורה— לקנותו. לא נוכל לדרוש מהמחבר, אשר עמל וטרח בו ימים —ואולי שנים— הרבה ואשר גם במחירו הנוכחי לא יראה בל"ס שכר גדול בעמלו, כי ימכרהו במחיר מצער. אך אם לא תמצא בתוכנו אגודת אנשים אוהבי עמם ושפתם להפיץ את הספר היקר הזה היחיד במינו בקרב כל העם במחיר קטן וזול, היא המגרעת היותר גדולה ושפלת מצב ספרותנו שאין כמוה, עלינו רק לקוות כי החבורה הנכבדה והרוממה „מפיצי ההשכלה בישראל" תשים עינה לטובה על הספר הזה, ועשה תעשה אות לטובה עם בני העניים בבתי ת"ת ובבתי הספר בארצנו, ושמה יוחק לשם ולתהלה לזכר עולם.

בן־ציון.

קרית ספר:

ספר מפיק מרגליות. אלפא ביתא קדמאה.

ענין הספר ותועלותיו, ועל מה אדניו הטבעו,
על מה יריתי אבני פנותיו, ויסודי אהלו במה נוטעו,
ומדוע זה ולמה, נבנה על גמטריאות,
יבואר בהקדמה, בשם נוקב מרגליות,
תקותי חזקה, אל אדון עולמים,
מצוא חסד וצדקה, בין נבונים וחכמים,
כי הקוראים הנעימים, אוהבי האמת לאמתו,
הישרים והתמימים, ימצאו דבר בעתו,
גם יגילו הדרשנים, להוציא הרבה חדושים,
כי על כמה פנים, ימתיקו את הדרושים,
גם המשכילים יזהירו. כי יחזו נפלאות,
כבודי לקלון בל ימירו, אוהבי לחכמה פרפראות.

מאת הרה"ג ר' דובער ב"ר צבי איש הורוויץ זצ"ל, אשר היה מגיד משרים ומטיף לעם בעיר נאָוואָלכסנדראָווסקי, יצא לאור ע"י בני המחבר ר' יצחק ור' בנימין הורוויץ נ"י, ווילנא בדפוס ר' יהודה ב"ר אליעזר ליפמאן מ"ץ תר"ן.

נשמע נא, קורא נעים, לקול המחבר, ונלך לראות ב„הקדמתו", אשר בשם „נוקב מרגליות" תכונה, „ענין הספר ותועלותיו, ומדוע זה ולמה, נבנה על „גמטריאות" נפסיע פסיעה גסה, על קול הקריאה, שהמחבר קורא „אל הקוראים הנעימים, כי בו עצה טובה קמ"ל לבל נטריח לבחון ולחשוב חשבונות הגימטראות, וגם צודקות הנה, ודי לנו לבדוק, אך שלש ולסמוך על החזקה". ואנו גם בלא זה, היינו עושים כזאת, והננו סומכים על המחבר, כי כל חשבונותיו אמת וצדק. גם נפסח על פני אחד עשר ההסכמות, והנה ה„הקדמה" לנגד עינינו. ואל תשתומם, קורא נעים, כי לא מצאת בה מה שבקשת, „וענין הספר והועלותיו", בה„הקדמה" מאן דכר שמייהו, כי המחבר בשער ספרו ל„פתיחתו" התכוין, והיא אמנם תכונה „בשם נוקב מרגליות". ורק בעבור שיתאים החרוז „ומדוע זה ולמה" עם החרוז „יבואר בהקדמה", כנה גם „לפתיחתו„ בשם „הקדמה", ולנו אחת היא, לא נדייק בשמא, נהפך את הדף, והנה „הפתיחה".

מובן מאליו, כי כל מחבר ספרו על דרך הגימטריאות, בונה יסודו על המשנה (אבות פ"ג מכ"ג) האומרת „תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה". לכן חוב קדוש הוא עליו —יחשוב המחבר— לפרש המשנה הזאת כמין חומר. ומובן מאליו, כי גם מחברנו זה הלך בדרך סלולה, ובא בבאור ארוך על המשנה הזאת. ואחרי הביאו גם דברי איזה מחכמינו, המדברים בענין זה, התחיל לפרט את תועלותיו של הספר. הועלות הספר שש הנה. א) להבין ע"י זה עומק דברי חז"ל, שבכמה מקומות לא יבוארו, כי אם ע"י „הגימטריאות". ולדוגמא הביא לפני הקוראים דבר אחד: והוא בב"ר על הכתוב. ויאמר יעקב ללבן הבה את אשתי וז"ל אפילו אדם פרוץ אינו אומר כלשון הזה? אלא כך אמר לו, אמר הקב"ה שאני מעמיד שנים עשר שבטים, עכשיו הרי אני

בן פ"ד שנים, ואם אין אני מעמיד עכשיו, מתי אני מעמידם" והמדרש הזה משולל הבנה —לדעת המחבר— כי איך מצאו בזה הרמז לי"ב שבטים? —(ואם לא מצאו „רמז" אולי מצאו בזה „דרש") — אך בגימטריאה ניחא כי „הבה בגימטריא שנים עשר". הא לכם תועלת אחת, שהמחבר פקח עיניכם, לראות נכוחה במדרש פליאה, ואם אולי לא תרצו, קוראים נעימים, לסמוך על המחבר בעצמו, כי בעלי המדרש כונו להגימטריאה של המחבר, הנה המחבר מצא חבר נאמן לו, ה"ה „הגאון הקדוש הר"ש מאוסטרופלי", בספרו „נפלאות חדשות". ועליהם ביחד תוכלו לסמוך בטח. ב) כי ע"י ההשתמשות בגימטריאות, ינעם לנו לשונם הטהור בכמה מקומות — אך אל תדמו קוראים נכבדים כי הגימטריאה מנעימה, ובלא זאת היא מרה, כי תחטא בזה לרז"ל— ולדוגמא הביא, כי לכאורה לשון „מורא שמים" במשנה אבות דחוק, הלא עיקר המורא הוא מהשי"ת ולא משמים. אך בגימטריא ניחא, כי „מורא שמים" בגימטריא „יראת ה'". ומה יענה המחבר על הלשון „אי שמים"! בתענית, ועל הלשון „השמים"! לשון שבועה. אך אין משיבין את הארי לאחר מיתה, כי אלו חי, היה אומר גם על זה גימטריאה, בשביל, להנעים את ה„לשון הדחוקה". גם על פי גימטריאותו הקושיא עומדת, מה היו להחכמים לכתוב בלשון „רמז", ולא הלכו על דרך ה„פשט" ולאמר „יראת ה'" ותירוצו של המחבר בזה אינו עולה יפה, כי באמת הלשון הזה —יראת ה'— נמצא בכ"מ ודו"ק.

ג) בראותו כי העם כעת בעוה"ר לא ישעו אל דברי מוסר, וימאסו בתוכחה, בעבור, כי דברי מוסר אינם נכנסים אל הלב. ואך אם יתבל המוסר בגימטריאה, אז יתפעל השומע מהמחזה הנפלא, ויתעורר לקול המוכיח, כדומה: אם גם יראה האדם בעיניו את המאמרים הנלהבים, המפוזרים „בתלמוד ומדרשים, המדברים בהתלהבות יתירה אדות מצות הצדקה, גם יבטיחו להאשה חיי עולם הזה ספרותיהם, והקרן קיימת לעולם הבא, בכל זאת לא ישים אליהם לב, כי לבו אטום ועיניו השע. אך אם יאמר לו המוכיח כי „בעל צדקה" בגימטריאה „חיים וברכה" אז יתעורר השומע, ויפתח את ידו, ועמה גם את פיו ויאמר: „כל עני יבוא ויטול צדקה, כי חפצי בחיים וברכה". ועתה אשאלך, קורא כילי, ההתעוררת לשמיעת הגימטריאה הזו? האם לא תקרא עוד כילי, כי אם נדיב? התרחם מהעת הזאת את אחיך האביון? ד) הדרשנים לא יהיו עוד מוכרחים לסיים את דרשתם בנוסח אחד „ובא לציון גואל", אשר באמת אין הסיום נוגע להדרוש כמלא נימא. אך אם תקבלו את הגימטריאות לכם לעזר, אז תוכלו לסיים כל הדרוש מענינו, כדומה: ב„שבת שובה" תסיימו בברכת כהנים „יברכך ה' וישמרך", כי זה בגימטריאה „שובה ישראל" התקבצו הנה, דרשנים נכבדים, ותנו תודה לבני המחבר, שהביאו לכם תועלת גדולה, בהדפסת ספר של אביהם זה, כי באמת כבר קצה נפש העם בנחמה זו, השגורה על שפת כל דרשן. וחבל שלא פרט לנו את כל הגימטריאות על סדר פרשות השנה, ה) בסעודת מצוה מרבים העם לדבר דברים בטלים, ואינם רוצים לשמוע בקול המוכיח בעת הזאת. ואך אם המוכיח יאמר דבריו בגימטריאות הקרובות לבדחנות —לשון המחבר—, אז יפעלו דבריו על העם פעולה עזה. אודה ולא אבוש, כי אני הוא מקטני אמנה בתועלת זו. יש לנו ב"ה בדחנים בכל ערי ישראל, אשר יזכירו לנו בעת השמחה את יום המיתה, ויזמרו לנו את השיר הנודע בתלמוד ברכות „ווי לנו דמתנא! והזמר הזה כבר יצא מאף השומעים והיה לזרא, ואם הגימטריאות הקרובות לבדחנות יפעלו על העם לתת צדקה, גם לעוררם למוסר, נסתפק מאד!.

ו) והיא האחרונה להתאים ע"י גימטריאות את הקרי עם הכתיב" המצאה חדשה נהחדשה בבית מדרשו של הלוי וכל הרוצה רשות נתונה לו —ברשות המחבר— לקבלה, אחרי הפתיחה, נראה את הספר בעצמו. הספר הזה הוא כפול ארבע, ר"ל בארבע

אלפא ביתא המפיקות מרגליות, ואחריהן סובב „חוט המהריז" המתריז את כל הנוטריקון על המלה „אנכי" שבת ק"ד.

הנה על עצם הגימטריאות לא נכביר מלין, אם טוב הוא הדרך הזה, אם לא, כי כבר נמצאו מימינים ומשמאילים, הללו מקרבין והללו מרחיקין. וכיהודי נאמן ל„תלמודו", אשר עקבות הגימטריאה בו נמצאות, ולגדוליו, אשר הלכו על דרך זה, מהר"ם מרוטנבורג, בעל הטורים, ועוד, אין לנו לדחותן בשתי ידים, ולקראתן „הבלי הגימטריאות". אך עלינו לבחון אם תתאמנה עם לשון המשנה „פרפראות לחכמה" אם לא כלומר, אם חכמה יש כאן, דברים הראוים להשמע, אז נקבל גם את הגימטריאות בסבר פנים יפות, כעין פרפרת לסעודה. אך אם חכמה אין כאן, פרפרת למה? בפרפרת בלא לחם לא נשבע. גימטריאות בלא חכמה, הוא כמלח בלי הבשיל. והספר הזה, אשר עליו אנחנו דנים, אם אמנם נמצא בו דברים טובים, דברי חכמה. והגימטריאות להמה הם כפרפרת לסעודה (אם אך הקורא ירגיש בנפשו, כי נחוץ לו פרפרת אחר סעודתו) אך רבו הוא בפטפוטי מלים, גימטריאות ריקות, אין בהם מאומה. אמנם המשחק על במת המשחק מראה לנו דברים נפלאים, התמונות הן חיות, הדברים מזהירים, וכמו רואים אנחנו בעינינו את כל המחזה. אך עצם המחזה אינו ראוי לכלום, ולא נקבל ממנו שום תועלת.

וכדי לקיים דברי המת, שאומר „בפתיחתו" „ומהתימה על המבקרים, שהם מעלים על ספריהם החסרונות, ואינם משבחים הנכונות, כאלו לא נבראו רק לגרוף את הביבין, ולא לקשט דברים החביבים" כו' הנני לתת לפני הקוראים גם את הטוב, גם את הרע. ודי להעתיק דבר אחד מדבריו הטובים והרעים והקורא ידין על השאר. מלתא גגאה דאית ביה קדים אמרה. באות מ' אלפא ביתא קדמאה יאמר המחבר כדברים האלה: „מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור" בגימטריאה „שפע קדש ומחשבות קדושות בלא הרהור חטא ועון כלל" ועולה יפה הזווג כו' והולך ומרבה דברים למה הזווג עולה יפה (פה הראה המחבר כחו הגדול, גם בבדחנות, גם בשדכנות) ונותן טעם לבעור חמץ ולאכילת מצה, כי „ובעור חמץ" בגימטריאה „און בידך הרחיקהו, ו„לאכילת מצה, בגימטריאה „ושב ורפא לו". והשתא ניחא, קורא נכבד, למה אוכלים אנחנו מצה בשבעת ימי הפסח, אשר באמת אין בה טעם כלל, והיא שנזכור בשעת מעשה, כי „לאכילת מצה" גימטריאה „ושב ורפא לו" ונחזור בתשובה. אך אי הא לא קשיא הא קשיא, א"כ היה לנו לאכול מצה בעשרת ימי תשובה? אך גם זאת ניחא, כי אם נבער את החמץ, ונאכול את המצה בעשרת ימי תשובה, אז נזכור גם את הגימטריאה הקודמת „כי מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור" בגימטריאה שפע קדש ומחשבות קדושות בלא הרהור חטא ועון כלל". וא"כ ע"כ „חטא" עולה למספר „שמונה עשרה" ובכן מותר לאכול אגוזים בר"ה כי „אגוז" אינו עולה רק למספר י"ז. ואם נחזיק את שתי החומרות ביחד, וקראו עלינו ו„הכסיל בחשך יהלך" לכן אמרו לאכול את המצה בפסח, ולמשוך עלינו ע"פ הגימטריאה את „שפע קדש" וכו' ובר"ה לא נאכל את „אגוזים", כי זיל הכא קמדחי לו וזיל הכא קמדחי לו. חכמה רבה השמיענו המחבר בגימטריאות האלה, ואלה וכאלה נמצאו למכביר. אך נגד זה יאמר המחבר באלפא ביתא תליתאה אות צ' דברים טובים ונכוחים כדברים האלה: „ולא ידעתי אכנה! למה היתה בזאת בישראל, אשר רבים וכן שלמים, ומחזיקים עצמם גם בכלל יראים, אינם שמים לב ללמוד מקרא, ואף כי נביאים וכתובים, ועלינו לשבח לקדמונינו שתקנו לנו קריאת התורה, ולהפטיר בנביאים, בשבתות ובמועדים —ולולא זאת היתה גם התורה כאלמנה חגורת שק כנביאים וכתובים, שהיו לרבים כספר החתום, וכנבואה חדשה, מלבד שיר

השירים, וספר תהלים, אשר יהגו בהם אדם רב (באין מבין) רק בשפתים דולקים. ומצאתי שתי סבות בדבר, הא') הוא כבוד מדומה, שכל אחד להוט על בנו להקימו מורה הוראה בישראל, בהיותו עומד על רגל אחת, ע"כ מפריע הוא סדרה של המשנה באבות — ומצוה בפקודה חזקה למלמדו ללמדו גמרא כבר שית כבר שבע, מבל שים לב על תכונת ותבונת הילד אשר הוא עודנו כאפרח שלא נתפתחו עיניו, ובבוא יום פקודה, לשמוע בתורה ובתעודה, המורה עם התינוק יחד יאדירו בקול, קול עוז לפני האבות והאמהות; אך לא בהדר בדיני ארבעה שומרים ופלפוליהם, והתינוק אינו יודע איכן הוא כתוב — וכמו שמבוהל בדילוג הסדר ממקרא למשנה ולגמרא, כך הוא דולג על בן שמונה עשרה לחופה, ומעמים טחון ורחים על צוארו בהיותו בן שלש עשרה למצוה —בימים העברו הכותב מדבר—... וכל דברי החדודים אשר עסק בהם בתנחומין של הבל, ובפלפולי אפל, כעוף יתעופפו במוחו, וכבר התישו את כחו ויפיגו טעמו וריחו, אבל הנער קרח מכאן וקרח מכאן (המחבר הגדילן) לא במקרא ולא במשנה ולא בר"א, עד שכמעט אינו מן הישוב ודפח"ח ואלו לא בא הספר רק מפני דבר זה דינו! — חמדה גנוזה היתה באוצרו של המדפים יהודה ליב ב"ר אליעזר ליפמאן מ"ץ, עד שהזמין הקב"ה לידו ספר, המדבר אדות גימטריאות ונהג בה טובת עין ונתנה להקוראים בסוף ספר זה וכה דבריו: „יען שהספר הזה יסודו בעניני גימטריאות אמרתי להביא בשולי הספר השערתי אשר אמרתי על שם „מענטלו" המורגל בפי העם לקרות בשם זה מעיל הס"ת, וכן כתיבת המלה הזאת כנ"ל בט"ז יורד"ע סימן ש"א ס"ק י"א, ובהתבונני בהמלה הזאת (איה התבוננת?) לא מצאתי לה שום באור לא בלה"ק ולא בלשון אשכנז (בלשן נפלא!) לא בקריאתה ולא בכתיבתה, לזאת נראה לי לאמר כי כתיבת המלה „מענטלי" משובשת והכתיבה תמה שלה היא „מנתלי" והיא ר"ת „משה נתן תורה לעמו ישראל" ישמח מ"ץ בהשערתו החדשה שחדודה קודמת ללבונה, ואנחנו נכתוב „מאנטלי" כמו בשפת אשכנזית או „מנטול" כמו בירושלמי ברכות פ"ג, ואלו היתה השערתו גנוזה אצלו עוד תתקפ"ד שנה לא שלחנו אחריה, ובזה אצא מלפני הקוראים.

יצחק ניסענבוים.

הלאום והשפה.

תולדות בני אברהם או קורות היהודים מיום חרבן בית שני עד היום הזה, מאתי אברהם דאנון בן לאאמ"ו כמהר"ר יוסף שמואל דאנון יצ"ו, פרעסבורג תרמ"ו סי' 160.

מלחמה כבדה התלקחה בימים האחרונים האלה בין נושאי דגל ספרותנו, והמחנה התפרדה ותהי לשני מחנות. סופרים לקראת סופרים יוצאים בקשת דרוכה ובחרב לשונם החדה. אלה יצאו להגן על ידיעות קורות עמנו, באמרם, כי יש בכחן לתת עז ותעצומות לרוח לאומיותנו ולחבב את התורה עלינו ועל בנינו, ואלה מחליטים, כי נהפוך הוא, וכי רק ידיעת התורה בלבד מאחדת ומקשרת לבות אלפי רבבות בנינו בקשר הלאומיות אמיץ וחזק. לפי דברי הראשונים ידיעת הסתוריתנו היא היא המסובבת סבת האחדות הלאומיה וחבוב התורה, אשר הן הנה המטרות, אשר להן נשאף. ולפי החלטת האחרונים התורה היא המסובבת והיא הסבה והמטרה יחדו. עם מי מאתם הצדק, זאת יראנו הנסיון,

כי חלוצי המחנה הראשונה רבו במספרם על חלוצי המחנה השני וכמעט יבטלו אלה האחרונים באלף.

אם אמנם אין את נפשנו הפעם להכנים את-ראשנו בין הררי המחלקת שלשם שמים הזאת, בכל זאת, לענין שאנו עסוקים בו עתה, מוכרחים אנחנו לחות גם את דעתנו בדבר הזה ולהחליט, כי שתי הידיעות האלה, ר"ל ידיעת התורה וידיעת קורותנו מוכרחות ללכת שלובי יד ואחוזי זרוע, אחת על יד רעותה. נבאר את דברינו: אנחנו נקראים בשם „ממלכת כהנים", גם נמנו וגמרו כבר, כי „אוריתא וישראל חדא הוא", ע"כ כל הני הרפתקאי דעדו עלינו, מאז היינו לגוי, וביחוד מאז נחרב בית מקדשנו השני, הן הנה באמת קורות אמונתנו והורתנו הקדושה. ולהפך, התפתחות מושגי דתנו, השתלשלות עקריה, סוגיה וגדריה אחוזות וקשורות בקורות לאומנו כשלהבת בפתילה, כנפש בגו. יוצא מזה, כי אם לא נדע את התורה במקורה ורק עפ"י שמועה, אז לא נחדור להבין את תוכן הסבות, אשר הולידו את הפגעים והיסורים שסבלנו בשבילה, במשך שנות נדודנו: ומלבד שלא נכבד את עם קשה-הערף הזה, שלמרות כל החצים ואבני בלסטראות שהמטירו עליו רודפיו, עודנו מחזיק בתמתו עם דתו נחלת קדומים, עוד נשתומם לקשי ערפו ונבוזהו בלבנו בגלל סרבנותו הגדולה ללכת אחרי דורשי אשרו — לפי דעת מציקיו וכן, אם גם נמלא את כרסנו ממעדני התורה ולא נדע מאום מכל אשר עבר עליה ועלינו יחד, אז לא נבין להוקירה כראוי, ודי יהיה גם בשפק קטן, אשר יתגנב אל לבנו לערער את עמודיה ואשיותיה ולהפיל את ערכה בעינינו. נדמה, כי אמתת החלטתנו בולטת לעין כל. וכן יוכיח גם הנסיון, כי ידיעת התורה בלבד, בלי דעת קורותיה וקורות האומה לא מעטה בקרבנו בנים כחשים וממרים לדתנו, וידיעת הסתוריהנו בלבד לא עצרה כח, להשיב בתשובה שלמה את אלה מקרבנו, אשר התמכרו לתועבת ההתבוללות ואשר הרסו את אהלי שם מפני יפיפותו של יפת, ולא הרימה את מעלת התורה בעיניהם אף במעט.

אולם לרגלי החלטתנו כי ידיעת התורה וידיעת קורותיה משולבות הנה, התעורר עוד שאלה אחת אשר בצדק ישאלנו הקורא: א"כ נעשה את תורתנו לשתי תורות? ואם נניח כי אמנם כן הוא הדבר מחויב להיות, יוסיף וישאלנו: הלמוד התורה קודם, או למוד ההסתוריה קודם? כדי להשיב תשובה נמרצה על השאלה הזאת, היה עלינו לכתוב מאמר גדול לזה, אך יען כי לא פה המקום למלאכה נכבדה וכבדה כזאת, ע"כ נתאמץ לכוץ את משפטנו במחוגה צרה, ובקצר אמרים נגיד הפעם את דעתנו, ואי"ה כאשר ירחיב ה' לנו, נשובה עוד אל פתרון השאלה הזאת העומדת ברומו של עולם היהדות והיא היתד שעליה תלוי כל כבוד דתנו.

סבת השפלת ערך תורתנו בעיני לומדיה היא, לפי דעתנו, יבשת-מעינותיה המהפכים מקרב ולב נושאי דגלה, המה רבנינו וראשי ישיבותינו, או נאמר בשפה ברורה: הוא השולסתיזומוס, וע"כ היו המעינות למקור אכזב להרבה מתלמידיהם השותים את מימיהם. חוקי התורה היו בעיניהם כאותיות האלפא-ביתא של הסינים: אין חק נוגע בחברו אפילו כמלא נימא; כל אחד עומד בדד ונבדל, באין קשר בינו ובין יתר החקים; כל אחד עולם בפני עצמו הוא, עולם שכלו פלא, וכל אלפי העולמות האלה סובבים הולכים במסלוליהם, איש איש סביב מרכזו, ומאיר באור עצמיי, אף אם אור כהה הוא. ועתה נשאל, לב מי לא יכה בתמהון למראה אי-סדרים כאלה! אולם אם רוצים אנחנו באמת ובתמים, להוקיר את החקים בעיני העומדים עלינו להגותם ממסלותיהם המרוחקות זו מזו; עלינו לשלול מהם את אורם העצמי, ותחת זאת עלינו לסדר את מסלוליהם לפי השתלשלותם מעולם האצילות אל עולם העשיה, סביב מרכז אחד סביב שמש אחד, אשר יאציל מאורו הגדול לכל העולמות הרבים האלה, כאשר השתדל הלל הזקן בדורו דור בני בתירה,

דור שולסתיזמוס גמור, שהביא לידי שפלת ערך התורה ומעוט ידיעתה במשך התקופה הקטנה ההיא. וכן רואים אנחנו באמת בהשנים האחרונות האלה התנועה כזאת בקרב איזה מרבנינו המהאמצים להתחקות אחרי השרש והסבה, אשר הולידו את החקים ויוציאום מכח אל הפועל. במלה אחת, חותרים בכל עז, למצוא מרכז אחד לכל אלפי הדינים. ולאט לאט יצליח חפצם זה בידם בבואם לידי ההכרה, כי עלת העלות וסבת כל הסבות היא ידיעת תולדות ההפתחות הרוח השורר בהם (נעשיכטע דער ענטוויקקעלונג דעס רעליגיאזען גייסטעס) והיא התולדה הדתית והלאומית המחיבת את הויתם.

כהשנוי הטוב שנרגש עתה בלמוד התורה, כן נרגש בלמוד קורות ימינו. כל עוד שהיתה הסתירתנו גל של פקטים מתים, צבור של רדיפות נוראות, הרג ואבדן, שטוח של עצמות יבשות, לא יכלה לפעול על רוח בני הנעורים, למען יכבדו את הרוח הלאומי שלנו, להתפאר באמת בקשי ערפנו, הסגלה היקרה אשר לא תסלא בכל סגלות מלכים כי לא הרי תולדותינו כהרי תולדות כל הגוים. עממותם של העמים האחרים לא ממקור האמונה תהלך, ומהלך קורותיהם לא ישונה אף במעט בהשתנות דתם. האנגלים-סקסונים החליפו כלבוש שתי פעמים את אמונתם: מעובדי אלילים נהיו לקתולים, ומקתולים — ללותיראנים ובכל זאת, כאז כן עתה, לא נמר רוחם הלאומי. שנוי האמונה לא יעצור בעד האנגלי מלהתגאות במלכי עובדי-האלילים, או הקתולים, הנודעים לשם בגבורותיהם אולם אנחנו בני ישראל, לא נתגאה באחאב בן עמרי, אף כי היה לפי דעת התלמוד מלך חולש על גוים; ובשם יאשיהו בן אמון נדגול ותהלתו על שפתותינו תמיד, אף היה מלך חלש, עד כי מקרה קטן רמסהו לעפר וישיבהו עד דכא. ומדוע? יען הראשון היה זר ומתנכר לדתנו והשני הסתופף בצל קדשה ואת קדושים נמנה.

אם בהשקפה כזאת נביט על ידיעת תולדתנו תבואר לנו האהבה הגדולה, אשר שנשנה בלבות חכמינו האשכנזים צונץ יאסט ודומיהם, היא האהבה לבני-הספרת (ביבלי-אוגרפיה) הנפרזה, ומה ראו על-ככה מאורי הדור אלה לשדד את אדמת ספרתנו העתיקה בשקידה נמרצה כזאת, כי מגמתם היתה לשלב ידיעת ספרתנו העתיקה עם פקטים קשים עם מספרים מתים של אלפי הרוגי הרג, למען הפיח רוח חיים בעצמות היבשות האלה ותקומנה ותחיינה בזכרוננו וברגשות לבבנו, ולא תעמם גחלת אהבתנו להעם האמלל הזה ולתורתו הזכה גם יחד. למען השג את המטרה הגבוהה הזאת, שנסו מתניהם החכמים המצוינים ה' קאססעל וה' גראֶץ, לתת לבני הנעורים את קורות ימי עמנו וקורות תורתו ואמונתו משולבות יחד. ומהטעם הזה התעורר ג"כ המחבר ויתן לנו את הספר אשר לפנינו. „לא להציע כליל תבנית הקורות המוצאות בארצות רבות וכו' רק ספור קצר הנהו, אשר אין מגמתו רק להעיר אזן בני הנעורים (הספרדים) בארצי (בין הררי הבלקן) אשר למענם כל עמלי ויגיע כפי, להכין לבבם ללמוד תולדות עטם, כי אז יהדרו שיבתו ולא יבוזו ליקהת אם". (בהקדמתו צד 6). ככה יהנצל המחבר לפנינו בענותנותו הרבה, ומשתדל להקטין פעלו בעיני המבקרים. אולם אנחנו לא נוכל לעבור בשתיקה לבלתי גלות את דעתנו במקום שרואים אנחנו, הטוב והמועיל יחד נפגשים. ומבלי אשר הרגיש זאת גם המחבר בעצמו, הנה צלחה בידו לאסוף חמרים חמרים רבים מחמרי התולדה וסדרם בסדר טוב ומועיל.

קורות שנות נדודנו ושפלת עמנו, במשך קרוב לאלפים שנה, נחלקו אצלו לחמש תקופות או לה' ספרים

התקופה הראשונה מקפת את ראשית התפתחות ספרותנו התלמודית והמשכה במשך שמונה מאות שנה מחרבן בית שני. בד' פרקים קצרים יתן לנו המחבר מושג נאמן מהתפתחות שני התלמודים, מהתפתחות רוח היהודים מעם עובד אדמה לעם כנעני

התיסדות הדת הנצרת ויחוסה לדתנו, מהסבות אשר הולידו אצלנו את כת הקראים, ר.קץ זמן הגאונים.

התקופה השניה תתעסק בהתקופה הספרדית והצרפתית (ד"א תר"ס—התקס"א) תכיל בקרבה השקפות מועילות על מקור היהודים בספרד, על הפרחת המטעים, שנטעו בתי מדרש בקורדובה ובגרנדה, על ספרות היהודים בספרד, על קורות ראשי חכמיה ד הרמב"ם ובנו ר' אברהם ז"ל, על סבות התפתחות הספרות התלמודית והמקראית אצל וחינו בני איטליה וצרפת, על תולדות איזה מראשי רבניהם, כמו רבינו גרשום מאה"ג ש"י ובעלי תוספות ז"ל, ועל מסעי הצלב בצרפת אנגליה ואשכנז. כל אלה הידיעות הנכבדות, נקבצו ובאו ג"כ בד' פרקים קצרים, בטיב טעם ודעת.

את התקופה השלישית ימנה המחבר משנת ד"א תתקע"ה עד ה"א רנ"א, עת מלחמת האור והחשך, הפלסופיה והבערות, עת צצו מטעים חדשים על אדמת ספרותנו אשר לא שערום אבותינו — סודות ולמורי הקבלה. בהס' הג' הזה השכיל המח' לתת לנו מושג אמן מתפוצת הקבלה, מפעולות גדולי התקופה ההיא: הרמב"ן, הרשב"א, הר"י אלבו הר"י אברבנאל ז"ל, מהוכוחים עם הסומרים, אשר הכאיבו מאד לבות אלפי בני ישראל משא ומתן היהודים עם הנוצרים, מנשך ותרבית היהודים ומהסבות אשר הולידוהו, ביחוד מהגרושים מאנגליה, מאשכנז, מצרפת והאחרון הכי נכבד — מספרד. הכל תכוצו בד' פרקים, בדברים קצרים ונמרצים בוקעים ופולחים את לב הקורא.

את התקופה הרביעית (ה"א ר"ס—תק"י) יכנה המחבר בשם: „הירידה". בהס' הזה יבאר המח' את תכונת החליפה בחכמות בסאה הט"ז, ענין התלמוד באשכנז ובפולין, חלוקת היהודים לספרדים ואשכנזים במנהגיהם ובתכונותיהם, מצב היהודים בגרמניה, איטליה, הולנד, פולין-ותוגרמה. קורות משיחי השקר, מצוקות היהודים, מרד הקוקים, שיבת היהודים לארץ אנגליה, רדת השיר והמליצה, תכונת חכמי ורבני התקופה ההיא: ר' עזריהו, דע ראססי, ר' מנשה בן ישראל, שפינוזה, ר' יהונתן אייבשיץ, הבעש"ט וסיעתו, שפל הספרות בכלל. כל אלה ג"כ בד' פרקים.

התקופה החמישית והאחרונה אצלו, היא משנת תק"י עד ימינו אלה. בשלשה פרקים קצרים האחרונים בספרו יגלו לעינינו הרסבמ"ן ותלמידיו, המרד בצרפת ויחוסו אל היהודים באירופא, הספרות החדשה „והמאספים", מצב היהודים בכל ארצות אירופא אזיה ואפריקה, רוח החפש השורר בכל מקום מושב היהודים המתנערים מעפר אולתם.

מבקר אחד צעיר לימים ובעל כשרון רב יצא לבקר, זה כשנתים, אחרי מומי ספר הסתורי אחד, ויעורר שאלה נכבדה מאד: איך יכתב ספר ממין הזה ואיך יסודר? ויחליט כי על כותב דברי ימי ישרון ללכת בארח הכרונולוגיה, ואז ילך בטח דרכו ולא יכשל, וגם ספרו יביא תועלת רבה להלומדים בו. אם מנקודת ראות של המבקר הנכבד הזה נביט אנחנו על פעולות מחבר הס' אשר לפנינו, אז לא יצא זכאי מלפנינו, כי גם בספרו נראה ערבוביא גדולה בסדר הימים. עוד טרם נודע לנו מעט מה מרבינו גרשום מאה"ג, הנה כבר קנינו ידיעה שלמה מהרמב"ם, מתלמידיו ומתלמידי תלמידיו. הר"י אברבנאל קודם לר' מאיר מרוטנבורג וכדומה. אבל אם נוכל להודות להמבקר הנ"ל בנוגע לספר כזה שנכתב בשלשה או בארבעה ספרים גדולי הכמות, לא נוכל בכל זאת לתת צדק לדבריו בנוגע לספר קטן הכמות, כמו הס' אשר לפנינו; ולוא בא המחבר לעשות כעצת המבקר הזה, אז אמרנו לו: שקול טיבותך ושדי אחיזרי. כי אז לא מצאנו את ידינו ורגלינו בבואנו לתת לעצמנו חשבון פרטי מכל אשר קראנו, יען כי קורות היהודים הן קורות הקסמפליטיזמוס. בעת אשר פרח אשרם וספרותם בארץ אחת, שפל מצבם ורוחם

בארץ אחרת. הרמת והשפלת חכמתם תלויות במקום ולא בזמן. כזאת כן זאת צריכות ביאור, להבין את הסבות אשר הביאון לידי כן. לו יצאו חוצץ הרמב"ם והר"ת או אז מוכרח היה המחבר לתאר את מצב המדינות ההן, אשר בהן נולדו שני המאורות הגדולים האלה, השונים ברוחם מאד, ולוא בא הרלב"ג שלוב זרוע עם הר"ם מרוטנבורג אז היה נאלץ המח' עוד הפעם לתאר את מצב של אותן המדינות בימים ההם, לבאר את מנהגי הקסרים האשכנזים ואת רוח האספסוף, ביחד עם המקרים הצדדיים, אשר נקרו בארץ ההיא; וכן היה עליו לתת לנו מושג ממדינת ספרד ומהנהגתה המדינית ויחוסה אל היהודים, כי ככר נשתנו פני הדברים מאשר היו בימי הרמב"ם והר"ת, וחוזר חלילה. מובן מעצמו כי אין לנו בלבול הענינים גדול מזה. בס' קטן הכמות על המחבר לחלק את קורותינו לחלקים, מפלגה ומפלגה לפי ארצה, במשך קבוץ מאות בשנים, אשר נקראם בשם תקופות. ואנחנו הקוראים, או גם הנערים הלומדים, נבין מעצמנו למצוא בנקל את התמצית. וכן עשה גם מחברנו ובגלל זה נאמר לו: אפריון נמטי לך!

בנוגע לאיכות הס', הנה עלינו להודות בפה מלא, כי בשלש תקופותיו הראשונות דבריו מלאים ידיעות יקרות אדות התפתחות ספרותנו: בדברים מעטים השכיל המחבר לתאר בשרד אמת את יחוסה להעם הנודד והסובל בגללה מכאובים רבים, את הקשר האמיץ, אשר בו נקשרה אליו, וכי היא נשמת אפו חייו וכבודו יחד. רגשות אהבה עזה יתעוררו בקרבנו למקרא דבריו, בספרו, איך נשא העם הנע ונד הזה את סגלת חמדתו זאת, כאשר ישא האומן את היונק, ויתן לחייו למורטים וחייו לממיתים, ובכל זאת לא הרפה ממנה ולא עזבה. לעמת זאת התקופה הרביעית והחמישית לא תעמוד בפני בקרת נכוחה. פה חשף המח' את זרוע עז אהבתו להשכלה האירופית ושנאתו הגדולה להקבלה. הבעש"ט ותלמידו ר' דוב ממעזריטש יצאו מלפניו וידיהם על ראשם. את האחרון מזכיר רק בשם „דוב בער" בלי כל תואר כראוי לכל הפחות לתלמידי גדול. הן שאלת החסידות בכלל לא נפתרה עוד, ומשפטה לא נחרץ עדנה מפי רוב חכמינו וגאונינו רבים וכן שלמים, אשר לא ידגלו בשמה מוצאים בה הרבה טוב ומועיל, להרוח הרתי, אשר נקפא מרוב ימי תלאה ומציקה. ולזאת, אין כל זכות לכותב דבה"י, להשליך עליה שקוצים ולדונה לכף חוב בסלים אחדות, ברוח דן-יחידי (דיקטטור). עליו רק להזכיר את הפקטים כמו שהם, לתאר את אנשיה בצביונם האמתי, לבלי כחד את מעלותיהם ולבלי כסות חסרונותיהם — כן מראה המח' את חבתו היתרה לאחיו הספרדים יותר מלאחיו האשכנזים. שתי התקופות האחרונות בפולין היו, לפי דבריו, ללא הרה וללא ילד אנשים תלמודים מצוינים, והוא ללא אמת. ולוא טרח המח' את עצמו, לקרוא דלתות אחדות מס' „קריה נאמנה" להח' פין ו„מרחובות קריה" להגרמ"ש ז"ל, מס' „עיר גבורים" וכו' וכו', או אז ראה ויוכח, כי חכמי הספרדים בהמאות האחרונות נחשבים כקליפת השום נגד חכמי פולין ואשכנז. את אשמת „הפלפול" יתלה בראש כל גאונינו האחרונים וישכח כלל וכלל, כי גם בימי המפלפל הראשון ר"י פאלק התנגדו הרבה גאונים לשיטת למודו. ומאז ועד היום הזה התעוררו הרבה גאונים, לגדע קרן הפלפול, וביניהם יזהירו ככוכבי הרקיע הגר"א (שמזכירו המח' בדרך אגב בשם „ר' אליה מווילנא"), ר' מנשה מאיליע, הג' רצ"ה חיות וכמוהם הרבה. כן איננו מזכיר את בית הגאון ר' יהושע צייטלין שהיה מעון לחכמים וגאונים, את ישיבת הג' ר' חיים מוולאזין, שהרבצה תורה ברבים והעמידה תלמידים הרבה, שהיו גאוני הדור והדרו. אין כל זכר כלל להתפתחות ההשכלה ברוסיא ע"י הריב"ל *), ר"ש פינסקר, הקראי אבן רשף וכו' וכו'. ואם אמנם ההנצל

*) החכם הזה היה אמלל בחייו וכן גם אחרי מותו, גם החכם הס"ר יחי' בקורא הדורות הנדפס

מחבר בהקדמתו, שיודע הוא בעצמו, שעזב הרבה חכמים וספריהם מבלי להזכירם; אך תנצלותו זאת לא תוכל לפטרו מן הדין, יען כי במקום שמצב היהודים הגשמי והרוחני התפתחותו כבר מתוארים לכל פרטיו, אף אם בקצרה, נוכל לסלוח לו אם עזב מלהזכיר זה אנשים גדולים, אשר לא יתנו ולא יוסיפו למהלך ההיסטורי מאומה; אבל לא כן נוגע ליהודי רו"פ שלא עסק בהם כלל, ושהגדולים שהזכרנו לוקחים חלק בהרמת מצב חינו בארצות אלה, אשר המה רוב בנין ורוב מנין של כל יהודי התבל, אם אדותם א ידע או לא רצה לדעת מאומה, נשאלהו בצדק: דעה זו חסרת מה קנית? צחוק באיב לב הוא לראות כי נתן המח' לקורות היהודים הפאלאשים ואיזה בני ישראל שחורים סינא (sic!) מקום רחב בספרו יותר מלקורותנו ברו"פ. ואם נזכור כי כתב את ספרו מען בני הנעורים הספרדים בחצי-האי הבלקני, אז נתאר לנו בנקל את המושג ההוא, שר יקנו הנערים אדות אחיהם ברוסיא, היורשים היחידים והאחרונים, אשר בידם נמצאה תלת קדומים, המורשה לנו מימי משה בעת אשר שפל ערכה וכבודה וידיעתה אצל רוב חינו באירופא, אזיא, אפריקה, ואמעריקא. כן לא יוכל המח' להתנצל, כי לא יה לו די חמר לבנין זה, יען כי אין מחסור ברוסיא בספרים כתובים עברית, אשר גול היה להשתמש בם לצרכו. ולא שת לבו, לכל הפחות, ל„דברי ימי רוסיא" להד"ר אנדעלקערן לס' „שנאת עולם לעם עולם" להנ"ס לס' הזכרונות לריב"ל ועוד במוהם לוא חפש כה וכה „בהמליץ" „והמגיד" משנות עברו, במלה אחת, לוא לא התעצל מלאכת הקדש הזאת, או אז נוסף לי"ט פרקי ספרו עוד פרק אחד נכבד, אשר היה יכלתו לתת לאחיו הספרדים הצעירים מושג נאמן מאחיהם בני רו"פ ואז היתה מלאכתו שלמה ולא מקוטעת.

הלצת מכה"ע מספרת, כי נשי איטליה העדינות, בכל חכמתן וכשרונותיהן לפרוט ל הנבל ולציר תמונות מרהיבות עין, אינן יודעות אף שמץ מידיעת העמים (עטנוגראפיא) ביחוד מעם הרוסים. ופעם אחת שאלה עלמה עדינה, מבנות מרום עם הארץ ההיא, ת פי עובר ארח אחד: האוכלים הרוסים בשר חי או מבושל? האמת היא, כי יש למו רן אחת במצחם וכי עיניהם בפדחתם? — כגורל אחינו הרוסים, כן גורלנו אנחנו בני רצם. אחינו עצמנו ובשרנו אינם יודעים וגם לא יחפצו לדעת אדותנו מאומה. חכמינו אונינו כאפס וכאין בעיניהם.

תקותנו תעודדנו כי כאשר יבא המחבר להוציא את ספרו בהוצאה שניה ישתדל תקן את השגיאות האלה שזכרנו וימלא את חסרונותיו, גם יזרה הלאה כל נטיה צדדית איזה מפלגה שתהיה ומה גם שיסיר ממנו המון המבטאים הכבדים אשר כאבני נגף המה קורא צעיר. וכן יקל מעליו את נטל מליצותיו הנכתבות בסגנון אבן-תיבון ואז נקבלהו ברצון וסכפ"י, ובפה מלא נודה ולא נבוש, כי המחבר מחיב את חכמינו ברוסיא, ומתעצלים מאד במקצוע הלזה, ובין כה וכה, ונערינו חסרים ספר כזה, שיהיה מעוטו וחזיק את המרובה, ושישיב הרבה נדחים לבצרון האמונה, בחבבו את התורה עליהם, אז ימלא המחבר את חובתו, המוטלת עליו מחברת „דורשי-השכלה" באנדריאנופול שתמכוהו שחדוהו מכספם, באמונה.

בהכנסת ספר א' וב' לא הזכירו בין יתר חכמי רוסיא. ועליו יקוים מאמר החכם: „חכמת מסכן בזויה". החכם הפ"ר אמנם הודה לי בפה מלא כי שגגה היא שיצאה מלפניו ויבטיח לתקן את השגיאה הזאת. ומודה ועוזב ירוחם.

)(

אוּלָם הַבַּיִת (הַבָּיִת ?). חלק ראשון ללמד לנער ספר ולשון עבר מן הקל אל הכבד ולפתח כשרונותיו במלות והעתקות לשון יהודית-עברית (זשארגאן) וכו׳. מאת יקותיאל זוסמאן בערנשטיין מהאמעל. ווילנא תר״ן. 152 סי׳.

טרם נשים עין בקרתנו על איכות הספר ועל תועלתו, ירשה נא לנו הקורא היקר לדבר דברים אחדים אדות הספרים ממין הזה בכלל, כי השקפתנו הקטנה, אשר נאמר לתת לפני הקוראים בדבר ספרי החנוך, מלאכה הצריכה לגופה של הבקרת היא, יען בה נדע, אם מלא המחבר את משלחתו באמונה או עשה מלאכת ה׳ רמיה. אל יחשוב הקורא, כי נבוא בזה לכתוב מאמר רחב ע״ד שאלת החנוך, רחוק מלבנו לעת עתה דבר גדול כזה. רצוננו אך לבאר, מה שיש לנו לדרוש מספר ממין הזה, לפי דעתנו:

א) הספר, אשר תעודתו ללמד ולהורות לנער עברי את שפתו העתיקה, צריך להיות נכתב בהשפה המובנת להנער. אם נכתב הס׳ בעד נערי אוקריינא, או נערי ליטא, פולין או זאמוט, אז ישתמש מחברו בהזשרגון האוקרייני, הליטאי וכו׳. ואין לנו רשות להרהר אחרי מעשי המחבר, אם כתב למשל את ספרו בלשון העברים הליטאים, אף אם לא יוכלו למצוא בו תועלת בני העברים הפולנים, כי די להמחבר, אם יראה, כי ספרו מביא תועלת למפלגת-אנשים אחת, ולא נוכל לדרוש ממנו לכתוב את הס׳ בלשון „וואלאפיק״ דוקא, למען יבינוהו כל היהודים אשר מקצה הארץ ועד קצה הארץ. בארץ צרפת יחוברו ספרים כאלה בעד נערי העברים בשפת צרפת, ובפלך אחד ברוסיא ימצאו תושבים יהודים ארבע או חמש פעמים יותר מבכל ארץ צרפת, ומדוע לא נכתוב בעד נערי ליטא בשפתם ובעד נערי אוקריינא בשפתם?

ב) הפדגוג הנבון יתרגם בספרו זה כל מלה בודדת משפת עבר לשפת זשרגון, וכן הוראות מבטאים, אשר קנין השפה הקדושה המה, ויציג נגדיהם, מחזה מול מחזה, מבטאים זשרגונים, אשר רעיון ומושג אחד לשניהם, אף כי המלים, אשר תבחר כהן השפה הלועזית, למען הוציא את המושג ההוא אחרני הנה ובשמוש הלשון (סינטקסים) לא יתאימו יחד.

ג) אחרי אשר יקבץ בידו מספר מלים מתורגמות, יחבר מהן מאמרים ומשפטים שלמים, ללמד לנער הלכה למעשה. המאמרים יכתבו בשתי השפות, בהמתרגמת ובהמתורגמה. והפדגוג האמתי יזהר מאד, שלא לתרגם פסוק כצורתו, כי אם יכתוב את המאמרים בכל שפה לפי רוחה.

ד) אם חפץ המחבר באמת כי יעשה ספרו פרי ישוה לו, לא ילעיט את הנערים בכללי הדקדוק במדה מרובה טרם למדו לדעת הוראות איזה מלים בהשפה הדרושה לחפצו, כי אם יתן לפניהם מן הכללים היותר נחוצים, לענין שהם דנים בו קטעה קטעה, לבלי יבלבל את מוחם של הילדים הרכים, אשר אינגו מסוגל לקבל רוב השפעת הכללים אשר באותיות פורחות המה לו, והח׳ המנוח ה׳ מאפו ז״ל כלל גדול נתן לנו גם בזה: למגמר והדר למסבר״.

נפנה נא עתה אל הספרות החנוכית ונחפש בה, אם נמצא ספר אחד ממין הזה, אשר ימלא את חובותיו המוטלים עליו, כפי שבארנו. המחבר אשר לפנינו יאמר, כי אמנם „כבר נסו מדקדקים חדשים ומורים וכו׳ ויעשו להם מטעמים ממטעמים שונים אלה בשפת אשכנז, ואלה בשפת רוסית (רוסיא ?), והבנים עם המורים יחד וכו׳ לא יכינו לדבר כן בשפה ההיא, ואינם יודעים גם קרא אותה אל נכון, והרי אלה באים ללמד מספריהם ואינם נמצאים למדים״ (סי׳ 5). אף כי השפה הזאת — שפת המחבר — מגומגמת לא מעט, בכל זאת יש בדבריו הרבה של אמת. ביחוד יתאמץ המחבר, להראות

י השפה הזשרגונית היא היותר נחוצה להשתמש בה בבואנו ללמד לנער את שפ"ע.
"ש צד 5—7.

גם אנחנו נודה להמחבר, כי דרכי החנוך אבלות אצלנו, כי עוד יפגשו המורים התלמידים סירים סבוכים על דרכם, בבואם לדרוך במסלת השפה הקדושה. ואם אמנם התעוררו כבר אנשים אחרים יודעי מלאכתם כהח' מאפו נ"ע וכהח' וואלפער וקליאצקא, יתנו לנו את „האמון פדגוג" „ההלכה למעשה" ו„המסלה חדשה, בכל זאת לא יביאו בספריהם את התועלת הנרצה, כי שפות אשכנז ורוסיא מוזרות הנה למורינו ולילדינו. אם כן איזה תועלת תצא מזה, אם נלמדם את השפה העתיקה באיזה שפה מהשפות החיות? אי לזאת רחש לבנו אלפי תודות להמחבר, על אשר העמים עליו את העבודה הגדולה, למנות את החסרון הנרגש בחנוך בנינו, ובשמחת לבבנו פתחנו את הספר לתת את עינינו בו בתקותנו למצוא בו אך טוב ומועיל.

ועתה כאשר קרבנו אל מטרתנו, נבחן ונבדוק, אם נמלא באמת בהס' החסרון שאמרנו, ואם היו הכללים שבארנו, והנחוצים לכל מחבר ס' פדגוגי, שמורים בזכרון המחבר אשר לפנינו, בעת גשתו למלאכת הקדש? על שתי השאלות האלה נשיב, „לא ולא"!

תחת אשר אמר המח' בהקדמתו לנטות מדרך הפדגוגים, אשר היו לפניו, ולהבין את הנער בינה בשפ"ע באמצעית השפה הזשרגונית, תרגם הוא את כל המלות הבודדות לשפת אשכנז, ככל אשר יורנו ה„זכר רב" ומסופקני מאד אם יודע גם המחבר את הוראות המלות האשכנזיות במקורן, לולא נכתבו בצדיהן המלות העבריות כמו המלות: פֿערגעלטונג: זיכעל, פפאנד, מהארהייט ודומיהן, יען כפי אשר נוכחנו מתרגומים אחדים לא גדול כחו בידיעת שפ"א. למשל את המלה „הוליד" הוא מתרגם „מאכען-בארען" (§ 145), „ילד־בארען" (§ 143); „נואל-פערנארעשט ווערדען" — במקור החת עבר — (שם); „מוכרי סוסים — די דאס פערד פערקויפען" (§ 38) דמעה גם דמע — טרערנע (§ 65) „סקל — ענטשטיין איים" (...) „שבות — פערשטערט" — תחת פֿערשטאָרען — (§ 31) — „מצוה — פֿערבאט" (§ 119) — (אי פתיות! לפי דבריך תהפכנה המצות לדברים אסורים לנו!) וכו' וכו'. ועתה נשאלהו מי הכריחו לחזור ממחשבתו אשר דמה בתחלתו ולפטפט מלין אשר לא ידען הוא ואבותיו? מדוע התלונן על הפדגוגים אשר חברו את ספריהם בשפות רוסיא ואשכנז, אשר שפתותיהם לכל הפחות ברור תמללנה ועטרתם עטרת הפדגוגיה הולמתם, בעת אשר גם הוא לא אבה לתרגם את המלות העבריות לשפת זשרגון פשוטה ומובנת לכל בר בי רב דחד יומא? האם איננו דומה בעינינו לטובל מטומאתו ואוחז שרץ מת בידו? עוד נוסיף נשתומם לאיזה הועלת בחר בשפת אשכנז דוקא והוא אין בידו לתת לפני הילדים משפטים בהשפה הזאת למען נסותם אם ידעו לתרגמם עברית כי נעו מעגלותיה ממנו! ותחת לתת מאמרים בשפת אשכנז צחה, כאשר יורו תרגומיו, הוא נותן אותם לפני הילדים בשפת זשרגון מקולקלה כאשר נחוזה להלן!!

אין אנחנו מגואלי השפה הזשרגנית, אף כי לא מסתנגדיה אנו, ולא יצאנו הפעם לדרוש את עלבונה מיד המחבר, אשר השחית את הארה והשביתה מטהרה. יזמינוהו לדין אלה בעלי האסופות בלשון זשרגון מחברי ספוריה והדורשים בקיומה ולא אנחנו. אך אם נביט עליה מנקודת הראות של התועלת אשר תוכל להביא בנידן דידן, כאמצעי טוב ללמד על ידה את השפה הקדושה, אז מוכרחים אנחנו לדבר משפטים עם המחבר על אשר השהמש בשפה זשרגונית גסה, חסרת טעם ומעוררת צחוק וגועל נפש. ובאמת האם נוכל לעבור בשתיקה אם נקרא כדברים האלה: „דאך אברודער איז שמעון צו יוסף" (§ 4) מי הכריחו לכתוב את המלה „דאך" בראש המשפט וכן לא יאמר? האם

יען אשר בשפת עבר תכתב המלה „הלא" בראש המאמר על כן עליו לסרס את ההגיון הישר בהשפה המדוברת ? או היש טעם בריר-חלמות זה : „ווי וויר אונד ווי איהר האבען וויר ניכט קיין ארט היר" (§ 12) ; או : „רחל גיבט גירעכטיגקייט צו אללע וועלכע פערלייגגען פאן איהר עטוואס" (§ 32) . אם לא ידע הקורא אשר למר לשונו לדבר יהודית פשוטה ולא אשכנזית מקולקלה מה הוא שח מחברנו , אבינהו אני : המחבר מתרגם את המלה „צדקה" — „גירעכטיגקייט" . ובחפצו לנסות את התלמידים אם ידעו לכתוב „רחל נותנת צדקה" כתב הוא לפניהם : „רחל גיבט גירעכטיגקייט" ולו ידע המחבר כי להמלה „צדקה" יש עוד הוראה אחרת והיא — „אלמאזען" ובשפת זשרגון — „צדקה" פשוטה כמשמעה , או אז לא יצא העגל הזה . או הינעמו להקורא המאמרים האלה : „אונד אב נור ער איז דיין ברודער , דאס בעזוך איך הייטע זיין געזיכט וכו'" (§ 42) ; או למשל : „וויר ווינשען נישט קיין באָזעס אויף דיר , אונזער ברודער , אונד ניכט אויף אונז דיין מורען , זאנדערן אויף דיזעם נבל-ן , דאס אשאנדע פאן מענטשען איז , וועלכער גייט נאך אונז" (שם) . כמדומה לנו שלשפה כזאת לא לבד מלאכי השרת — המה המורים — אינם נזקקין לה כי „גם שדי שחת לא יבינוה" — כאשר יאמר משל-הרוסים . במקומות אחרים יתן לנו המחבר מםליצות הס' „צאינה וראינה" , „קב הישר" ודומיהם כמו : „אב דו וועסט פארנעמען צו מיינע ריידע דאסאלם וועל איך הערען צו דיין שטים" (§ 90) „נעהנעט אונד הערט דאס וועלכעס איך רעדע אין אייערע אהערען הייטע" (§ 94) וכאלה רבות . ועתה תנו תודה קוראים יקרים האם לא קול שרה בת טובים אנחנו שומעים מדבר מתוך גרונו של המחבר ? שרה בת טובים עומדת לפנינו הפעם , האשה החשובה לכל פרטיה ודקדוקיה ! נרשה לנו לשאול את המחבר איזה תועלת תצא להילדים מהעתקות כאלה ? נניח כי כבר עלתה למו ברב עמל ובזעת אפים להעתיק את המליצה הנחמדה „אונד ניכט אויף אונז דיין מורען" כזה : „ולא עלינו תלונתך" אך מה יעשו האמללים האלה אשר למראות „אילם בית" המקדש הזה לא באו עדנה אל הקדש ונימה בבאם להעתיק את הגיונם הפשוט , אשר ינקוהו עוד משדי אמם „אונ האב צו אונז קיין טענות ניט" , מאין ידעו כי עליהם לכתוב : „ולא עלינו תלונתך" ?

אולם נעזוב נא את השפה הנלענה הזאת ונפנה נא אל מאמריו בשפת עבר אשר יתן לפני הילדים לנתחם או להעתיקם . גם פה נראה כי התנהג המחבר בכבדות . פה נמצא התנפחות יתירה מליצות שדופות קדים לא תאר ולא הדר להן . וכאשר נזכור , בעת קראנו אותן , את השפה הנחמדה הקלה והנעימה המסולאה בפז ההגיון הישר , היא השפה אשר בה דבר אל נערינו המליץ מאפו נ"ע , אז נוכח ונראה כי דרך המחבר לכפול הענין במלות שונות לדבר בחידות ובלשון נופל על הלשון , ואשר אחרי כל אלה רגליו כאל נחשתים הוגשו , תוכל להשחית טעם התלמידים . המחבר שכח בטח כי דבר לו עם ילדים רכים וכי לא בספר כזה הוא המקום להתהדר במליצות נפוחות , כי בעת אשר נוכל עפ"י הדחק להרשה לסופר בילליטריסטי לכתוב מליצות כאלה ככל העולה על רוחו , אף כי חוזי חזיונות בעלי כשרון כבר חדלו מזה , הנה לא נוכל לסלוח לסופר פדגוגי אם בא לסרס את הכתובים ולכתוב את הגיונותיו בלי סדר ומשטר נכון וקל , יען כי בזה יביא אנדרלמוסיא במחו של הילד וירגילהו להיות כל ימיו כבד לשון . ומפני הטעם הזה לא נוכל לשית בחלקות להמחבר ולאמר לו ; יפה דברת בקראנו בספרו דיאַלוג כזה : —„איה דודך ? — שם הוא עומד על יד גמליו" .— איה אביך ? — שם הוא עומד בין ההדסים אשר בגן" . (§ 51) תחת אשר היה יכול לכתוב „הנה הוא עומד שם על יד גמליו" , הנה הוא עומד בין ההדסים אשר בגן" בניחותא , ולא לירות בקול רעם ורעש את המלה „שם" בראש המשפט כמו מכלי הותח . וכן לא יוכל למצוא חן בעיני המבינים

המאמר: „כתביך, ידידי, מה רב מחירם ופארך עליהם סלה" (§ 49) אשר רוח הקלירי ודף הימנו. או לדוגמא: „בצר לך אל תכנע לאיש רע (מדוע לא: „מפני איש רע?"), תקותך עוד לא נכרתה, תוחלתך עוד לא נכזבה וצדק משמים נשקף לך" (§ 99) משפט גדול מחבר ממשפטים קטנים ובלי מלות הקשור! דרך כזה הוא דרך שיריו וממין השירים היותר גרועים. או יקרא נא הקורא את ספוריו אשר כתב בספרו זה ואשר לא יכולתי להביאם פה מפני שחסתי על אבוד עתותי ועתות הקורא (ויעוין בספרו § §: 120, 135, 148 ועוד) ויוכח בעיניו אם יקלטם מחו של הילד הרך.

המחבר יחליט בהקדמתו: „כי לה (לשפ"ע) שכם אחד על כל השפות בצלצלי נעם אמה ובניבה אשר תביע כפולות במלות שונות, בשמות הנרדפים אשר לה למכביר, בלשון נופל על לשון וכדומה ואשר בלעדם אין כל רוח חיים בקרבה" (ובכן שפת מאפו בהאמון פדגוג מתה היא?) (צד 6) ועל זה פקח את עיניו וימלא את משלחתו זאת באמונה, כי הרבה להג להשחית את טוב טעם השפה הנחמדה ולאסור באזיקים את כשרונות הילד במליצות כאלה: „לא נזמה והליתה הוא חפצה ורק בכיה הוא חליה וזה הוא גם חליה מאז ועד כה" (§ 65); לשוא ארהיב פה אאריך לשון" (§ 107) (נעניתי לך, מחבר, כי רק במאמרך זה דברת דברים, אשר לך נאו ולך יאו.) ומבלתי יכלת מלט משא רגשותיו (§ 147) (שלשה סמוכים! הילד בטח ויבא במבוכה, כי בכלל קשים לו דיני סמיכות גם בנסמך אחד „ומבלתי יכלת מלט משא רגשותיו" לא ידע מה לעשות והמורה יתקצף וכדי בזיון וקצף); „מפני נבל הרע, אשר ירע כבירים אין חקר, אנכי אגור ואפחד" (§ 158) ייעה מוסרי את תהלוכותיהם האלה מתוך לבבם" (§ 203); המלך דוד התהלל כי התעלל בפלשתים ויתהולל בידם בהתעוללו (בעשותו?) מעשים זרים לעיניהם" (§ 171).

פה מצאנו מקום להעיר את המחבר על איזה משגיאותיו נגד חוקי הנקוד ושמוש הלשון כמו: הַפָּרִיצִים" — תחת הַפְּרִיצִים — (§ 66); „לְבָב — תחת לֵבַב — (§ 38); „לא נאוה לכסיל כבוד יען כי לו נפשו האַוה יום יום" (§ 190) כפי הנראה מוסבה המלה „לו" על הכבוד ושעורו: יען כי נפשו תאוה את הכבוד. אם אמנם החליט הח' ב"ז באוצה"ש שלו כי הפעל אוה בפעל איננו יוצא ממש, בכל זאת לא נמצאהו ביחס שאליו ורק ביחס הפעול, כמו: אוה *) למושב לו", „כי אויתיה" (תהלים קלב), רק בבנין התפעל יוכל לבא ביחס שאליו. כן נמצא שכתב המחבר: „ראי בתי על בשמת חברתך איך היא וכו'" (§ 203); הפעל ראה לא יבוא עם הקשור „על" במובן „את" ואם נמצא „ומה ראו על-ככה" (אסתר ט') שעורו שם: מה היתה סבת הדבר, אבל לכתוב ראה על תחת ראה את... הוא זשרגוניזם גמור. גם מליצת המחבר הזאת: „לך אל הבאר ההיא אשר התמלאו שם נערות רבות והמלאנה וכו'" (§ 174), איננה עולה יפה. הפעל התמלא אמנם שעורו: התאסף, אך אם מטרת הנאספים היתה לפעול איזה פעולה לרעת אלתם או שיש בה שאין יוצא מגדרו. אל תדמה הקורא כי סימנוהו לכולא שבחיה דמרי רק אפס קצהו הראינו לך וגם לא משופרי דשופרי, ואם חפצך לתהות על הקנקן החדש הזה אשר גם חדש אין בו קנהו לך וקראהו, ואם מורה ילדים אתה לך והלעט את תלמידך „מנעם נאמיו" „ומצלצל מצלצליו" ותגלה בספרו את הטפחים אשר כסיתים אני.

בכללי הדקדוק אשר הביא בספרו לא הטריח המחבר את עצמו לשנות גם את

---

*) לפ"ד קאת — במפיק ה"א. ואם גם באת מפיק בכל זאת נראה ברור כי אחרי „אוה" תחסרנה המלות „את ציון" אשר לא באו פה לפי רוח השיר. וכן תרגם הרמבמ"ן: „בעליעבט ט זיינער רעזידענץ".

סגנון לשון „מורה הלשון" „ותל"ע" וישתמש בזה בהספרים הידועים ועל זה הודה ו
בוש בהקדמתו (צד 8). ולא באנו הפעם לבקר את הספרים הנ"ל ע"כ אין לנו עסק
דקדוקיו, ורק על זאת נעירה כי לפי כמות חלק העיוני (כללי הדקדוק) מעט מאד ח
המעשי.

לבלי לקפח את שכר המחבר עלינו להודות כי מצאנו בספרו תרגום זשרגוני וה
„רפש — בלאָטע" (§ 147). יורעי חן יחליטו כי מפני חביבותה של המלה הזשרגונ
הזאת על המחבר לא יכל להפרד ממנה, כי „בלאטע" בגימטריא „געלט" וזהו הלא אד
כל חפצו ומפני הטעם האחד הזה יצא בין מערכת הסופרים. אם כן הוא הדבר באמו
יזכה לו במקחו.

שלמה בערמאן.

(§ 16. אחרי כתבי מצאתי כי המחבר מעתיק את השם „ארז" — צעדערבוים.
לא נבין לאיזה צורך חבר גם את המלה „בוים" אך אולי יען שהחכם צעדערבוים יו
יכנה א"ע בשם „ארז". מציאה פילולוגית נפלאה!

הערות אחדות.

על הכנסת הגדולה ספר ראשון.

א) צד 71 ר"י ב"א בשם ריב"ל מעשה בשפחה אחת ברודום (ירושלמי יבמות פ
ה"ב) כותב הח' ברלין המקום הזה הוא האי רודוס אשר על שפת הים באזיא הקט
קרוב לאי קפריסין, ובירושלמי קדושין פ"ד ה"ו נאמר „בדרום" תחת ברודום, והוא טעו
ואני אומר שיותר נכון הגי' בקדושין, ונמצא המאמר עוד פעם אחת בירושלמי בכור
פ"א ה"ה וגם שם הגי' מעשה במשפחה בדרום. ודרום הוא שם מקום בגליל קרוב לטבר
וצפורין, ושם היו זקני דרום וחכמי דרומאי, ור' יהושע בן לוי היה משם, ומצינו שריב
משבח לדרומאי ירושלמי תענית פ"ג. וכן במדרש ב"ר פצ"ד אריב"ל חזרתי על כל בע
אגדה שבדרום, ובעבור זה הובא בשמו מעשה שהיתה במשפחה אחת בדרום. וב
מתאמת לנכון גם הבבלי יבמות (ס:) שהביא הכותב; אמר ריב"ל עיר אחת היתה באו
ישראל כו' והוא המאמר שבירושלמי.

ב) צד 72 אנטולינוס שלח לרבי (ירושלמי כתובות פי"ב ה"ג) הוא הוא אנטונינ
ע"כ. גם בירושלמי כלאים פ"ט וכן בירושלמי סנהדרין פ"י איתא אנטולינוס. והמא
הזה נמצא בירושלמי מגילה פ"ג ושם הוא לנכון אנטונינוס.

ג) שם, עוד שם בירושלמי כתובות שם ואל תספידוני בעירות מפני המחלוקו
ומי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי, ורצה החכם הכותב להגיה שהמלות מפני המחלוק
מקומם אחרי המלות מי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי מפני המחלוקת. ואין צורך ל
הדוחק הזה. המאמר הזה נשנה גם בירושלמי כלאים ובמדרש ב"ר פ"ק ובשניהם הג
כמו בירושלמי כתובות, ועי"ש בפי' המתנות כהונה.

ד) צד 73 בירושלמי כתובות שם חמתון קטלין קן דעכברי. אומר למחוק א
המלה דעכברי ולהציג מלה אחרת משום שהעכברים לא יקננו בקנים רק ישכבו בחוריה
המאמר הזה נשנה גם בירושלמי כלאים וגם שם הגירסא קן דעכברין, ובאמת המקום אש
יאספו העכברים יחד נקרא כן, ואין צורך לשבש הספרים מסברה.

)(

ה) שם, אליחרף ואחיה תרין אסקרטורי דשלמה כותב בבבלי סוכה נ"ג, נאמר סופרים דשלמה. ולפי זה נכון להגיה בירושלמי אסקרפטורי דשלמה. והמלה רומי skriptores פי' סופרים.

ו) שם, תני ר' ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקבת (צ"ל עוקרת) למקרא (ירושלמי קדושין פ"א ה"ב) ע"ז העיר נראה לפתור לשון עוקפת מענין בא בעקיפין. יש להעיר כי הערוך בערך עקב הביא המאמר מבבלי סוטה ט"ז בג' מקומות עוקבת מקרא ופי' מלשון ויעקבני זה פעמים, כלומר עוקרת ל"א עוקמת ל"א עוקפת עכ"ל. וראיתי ברש"י איוב ל"ז ד' ולא יעקבם פי' יעקבם יכריתם ולשון משנה בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא.

ז) צד 74 ר' דרומי אמר (ירושלמי קדושין פ"א ה"ז) והעיר כי שם החכם הזה לא הובא כלל. אולם המאמר הזה נשנה בירושלמי שבת פ"א ה"א ושם הגי' ר' דרוסי ונמצא שמו גם בירושלמי כלאים פ"ט ה"ד א"ר דרוסא, ואולי גם הגי' דרומי נכונה רק נשמט שם האומר. ומצינו בירושלמי ר' יעקב דרומיא ר' לעזר דרומיה ר' יהושע דרומיא ר' חילפא דרומיה ודומיהם.

ח) שם, הביא כי בירושלמי גיטין פ"ו ה"ח איתא זוזי מן חמרא דכפר פניא ובבבלי גיטין ס"ב נאמר מחמרא דנהר פניא, לכן יש להגיה גם בבבלי שצ"ל מחמרא דכפר פניא ע"כ. הח' הזה אינו מברר כלל את המקומות האלה ומנין לו שהגי' בירושלמי הנכונה. הלא המקום נהר פניא נזכר גם בנדרים נ"ה: ומה יענה לדברי התוס' כתובות נ"ד: ד"ה ארבע שגורסין גם בגיטין הרפניא. ובאמת הוא שם מקום ושם נמצא יין עיין ע"ז ע"ד: ועיין ערוך השלם ערך הרפניא. וספרו של החכם החוקר נייבויער איננו כעת תחת ידי לברר הדבר. אולם מכל זה יראה הקורא שאין למהר לשבש הספרים בלי עיון היטב ורק עפ"י סברא בעלמא.

ט) צד 77 העיר כי בתוס' סוף חגיגה ד"ה סלמנדרא הביאו החלד והעכבר ת"י כרכושתא וסלמנדרא, ומפלפל לבאר כונת התוס' עיי"ש. ובאמת שחכמי התוס' הביאו רק את דברי הערוך על סלמנדרא וכמו שסיימו „ערוך" ואין בזה שום כונה אחרת, וכל הפלפולים אך למותר. ובתיב"ע לא תרגם כן על החלד והעכבר (ויקרא יא כט) רק על והתנשמת (שם שם ל) תרגם וסלמנדרא, ועיין חולין קכ"ז, וברש"י שם.

י) צד 83 הובא מאמר מירושלמי נדרים פ"ו ה"ג דגה שאינו טועם אינו אסור אלא בכלכית, והעיר שם הרב הכותב שהוא כלבית דג טהור דלא כרש"י שסובר דדג טמא הוא כו'. והנה לא ביאר איזה מין דג הוא. ועיין ערך השלם ערך כלכית וניכל לברר אם דג טהור או דג טמא הוא.

יא) צד 102 אודות מצבת הגאון הר' משה אב"ד בהוראדנא עיי"ש הגאון הנ"ל נתקבל לאב"ד בקראקא אחרי פטירת הגאון הר' יצחק חריף שנפטר בהו"ר שנת תמ"ג, ומצבתו נעתקה בעיר הצדק דף 181, אולם הגאון הנ"ל לא הלך לקראקא ונפטר בהוראדנא, ואין ספק שבאותו זמן נפטרה גם אשתו, וצ"ל תנ"ב או תמ"ב תחת קנ"ב.

יב) צד 104 אם נדפסו הגהות הרמ"א בחייו על השו"ע. על דבריו יש להוסיף מה שמובא אודות זה בצד 164 בכנסת הגדולה ולצרפם יחד.

יג) צד 181 הח' לעווין כי העץ יוסף בהנחומא שלח טעה וכו'. כבר העירותי ע"ז בהערותי לתנחומא (ד' ווילנא) שם אות כ"ה הערה ק' עיי"ש.

יד) צד 182 הביא בהגהות הגרצ"ה חיות שבת פ' הביא וכן מצאתי ג"כ בב"ר פע"ג וכו' והעיר כי מצא עוד ענין כזה ברות רבה כמד"א נפל שעריהן דפוריא ובל"ס שהיא איזה אגדה אך לא נודע לו המקום, היה לו לרשום המקום ברות רבה שהוא

)(

בפתיחתא שם סי' ב'. ואין זה לשון אודה רק לישנא דאמרי אינשי עי"ש בהרד"ל ובהרש"ש לכן אין מזה ראיה כלל הגרצ"ה חיות, וגם מה שהביא הגרצ"ה חיות מן ב"ר היא הוספה חצונית.

טו) שם בהגהות הג"ל ליומא כ"ח: הביא על המאמר אברהם קיים עירוב תבשילין בריש ס' יוחסין הגיה בגמרא יומא שצ"ל עירובי חצרות, ומעיר שביוחסין שלפנינו לא נמצא זאת ע"כ, היוחסין הביא רק שבב"ר נאמר עירובי חצרות ולזה כון הגר"צ חיות. ומ"ש עוד שם בהגהותיו להש"ס שלדעתו יש להגיה עירובי תחומין מפני כי עקב היינו שאדם דש ברגליו וזה תחומין. עיין מה שהעירותי בהערותי לתנחומא פרשה לך הערה ח' ושם הארכתי.

שלמה בובער.

דּוֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים.

בְּאִישׁוֹן לַיְלָה עַל אַדְמַת רוּמַנְיָה,
בְּחֶבְיוֹן יַעַר נִשְׁכַּח מִנִּי רֶגֶל
יַעֲמוֹד אִישׁ יְהוּדִי. סוּפָה הוֹמִיָּה
תַּרְעִישׁ הַיַּעַר, תַּרְקִידוּ כְּמוֹ עֵגֶל;
הָעֵצִים יָנוּעוּ, יִשָּׁאוֹן יָשֹׁקוּ;
עָבֵי שְׁחָקִים מִטְרוֹת עֹז יָצֹקוּ;
הָרַעַם שֹׁאֵג מִסֵּתֶר עָבִים,
יְפָרֵק הַרְרֵי עַד סַלְעֵי עֹז יְפוֹרֵר,
וּבְרָקִים יִתְרוֹצְצוּ בִּפְנֵי לְהָבִים.
גַּם בְּקֶרֶב הַיְּהוּדִי סַעַר מִתְגּוֹרֵר;
כִּי עֲדַת עָרִיצִים עָלָיו הִתְנַפָּלוּ
וַיְשַׁדְּדוּ רִבְצוֹ, הֵשַׁמּוּ נָוֵהוּ,
כָּרָיו וּבְגָדָיו קָרְעוּ לֹא חָמָלוּ,
אִשְׁתּוֹ וּבְנוֹתָיו עִנּוּ לְעֵינֵיהוּ
גַּם לָקַחַת נַפְשׁוֹ זָמְמוּ הַזֵּדוֹנִים,
אַךְ בְּחֶמְלַת ה׳ עָלָיו נִמְלַט מִמָּוֶת.
עַתָּה יַעֲמוֹד גַּלְמוּד, עָיֵף אֵין אוֹנִים
שֹׁאָה בְלִבּוֹ, עַל עַפְעַפָּיו צַלְמָוֶת,
עֵינָיו תִּדְמַעְנָה, מֵעָיו יֶהֱמָיוּ
רוּחוֹ יָם נִגְרָשׁ, דָּמוֹ סִיר נָפוּחַ,
מוֹרָשָׁיו יִרְעָשׁוּ, יִשְׁאָלוּ יִבְעָיוּ,
יִשְׁאַל בָּעֵצִים, בֶּעָבִים, בָּרוּחַ:

אָנָּא הַגִּידוּ לִי, עֲצֵי הַיַּעַר,
הַלְעוֹלָם יִתְחוֹלְלוּ סוּפָה וָסַעַר
עַל רֹאשׁ אַחַי הַחַפִּים מִפֶּשַׁע?
הֲלָנֶצַח יְרוֹעֵם שֵׁבֶט הָרֶשַׁע?

הֲלָנֶצַח תִּרְדְּפֵמוֹ חֶרֶב קְנָאוֹת
וּמִבְּלִי הֲפוּגוֹת יוֹרִידוּ דְמָעוֹת .
כְּעָלֶה נִדָּף יְסוֹעֲרוּ אֶל כָּל עֵבֶר
וּמְנָת כּוֹסָם יִהְיוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר ,
מִגּוֹי אֶל עַם אַחֵר יֵלְכוּ גוֹלָה
וְיִשָּׂרְפוּ עַל מוֹקֵד כְּשֵׂה הָעוֹלָה ?

הַגִּידוּ לִי , עָבִים , שְׁכֵנֵי הָרָקִיעַ
הַלְעוֹלָם שֶׁמֶשׁ צְדָקָה לֹא תוֹפִיעַ
עַל רֹאשׁ עַמִּי , הַיְּהוּדִים הָאֻמְלָלִים .
וִישׁוּפוּם חֹשֶׁךְ שֹׁאָה וּצְלָלִים ,
אֶל שִׁנֵּי אַכְזָרִים יִהְיוּ לַטֶּרֶף
וּלְעוֹשְׁקָם כֹּחַ לֹא יֵאָמֵר : הֶרֶף ?
הֲלָנֶצַח יְדֻכְּאוּ , יֵרָמְסוּ בַשְּׁעָרִים
וְיֻמְּכוּ מִזַּעַם אוֹיְבִים וְצָרִים ?
הַעַד דוֹר אַחֲרוֹן דִּמְעוֹתֵימוֹ יִזְּלוּ
כִּמְטַר מַיִם מֵעָבֵי שָׁמָיִם ?
הַלְעוֹלָם בָּנֵימוֹ הֲרוּגִים יִפֹּלוּ
וְעַל דָּתָם יָבֹאוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם ?
הַלְעוֹלָמִים יִשְׁאַג בְּאָזְנָם הָרַעַם
וּבְרָקִים יְפוֹצְצוּם בְּחָרוֹן וָזַעַם ?

רוּחוֹת , רוּחוֹת , הַגִּידוּ נָא יַחַד
אַיֵּה הַגּוֹי , אֵיפֹה הַמַּמְלָכָה
בְּקִרְבָּם אֵין פֶּרֶץ , זְעָקָה וּצְוָחָה
וְהַיְּהוּדִי , שָׁם יִשְׁכּוֹן שָׁלֵו מִפַּחַד ?
הֵן מֵאָז הָגְלָה מֵאֶרֶץ מוֹלֶדֶת
לֹא נָח , לֹא שָׁקַט כְּצִפּוֹר נֹדֶדֶת ;
חֲמַת הַמֵּצִיק תִּרְדְּפֵהוּ עַל כָּל שַׁעַל
וּבְכוֹס חַיָּיו תִּמְסוֹךְ לַעֲנָה וָרַעַל :

פה יכוהו, ימרטוהו עזי נפש,
יעשקו עמלו, בתיו ישסו;
שמה יעוללו את קרנו ברפש
והודו וכבודו ברגלים ירמסו
ובכנפיכם, הלא, יחד נמצאו
דמעות עיניו, אנחות לבהו,
ובעת בקול ילל כחלילים תהמיו
ישמע קול יהודי יריד בשיחהו
עמדו נא, עבים, מה זה תסעו?
עצים ורוח, מה הבל תהמיו?
מה רב מכאבי שורו הביטו
עגוני, עגוני, רוחי השקיטו!

אך לשוא יצעק, יקרא — נחר גרונו:
הרוח הולך וסוער בהדר גאונו,
העבים עוברים עדרים עדרים
הרעם בגלגל ירעם בלהות,
היער יגעש, ירעש נוראות;
ומהם אין עונה, אין קול ודברים.

א. פעלוענראד.

מעשה בראשית.

גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה
ישגגתן של תועים שממירים צורה ביוצרה
יצדקתן של צדיקים שמסתכלים בצורה להכיר
את יוצרה *).

חזים

---

*) ע״ד אמרם „המסתכל במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם״.

שַׁוְעַת בַּת צִיּוֹן.

חָנֵּנִי אֵל וּתְפִלָּתִי הַאֲזִינָה
מִקִּירוֹת לֵב אֵלֶיךָ אֶתְפַּלֵּלָה
נַפְשִׁי וּלְבָבִי לְךָ עַתָּה אָכִינָה
וּלְבָנֶיךָ חֶמְלָתְךָ אֲעוֹרֵר סֶלָה
שַׁוְעַת בַּת צִיּוֹן הַקְשֵׁב מִשָּׁמַיִם
וּרְצֵה תְחִנָּתָם לְךָ שׁוֹפְכִים כַּמַּיִם!

הֵן רַבִּים חֲסָדִים אֶל עַמְּךָ הֶרְאֵיתָ
וּבְיוֹם תּוֹכֵחָה עָמַדְתָּ בַּפָּרֶץ
מִסִּבְלוֹת מֵעַבְדוּת אוֹתָם הוֹצֵאתָ
וַתָּגֶן עֲלֵיהֶם מֵאָסוֹן וָקֶרֶץ
וּבַצַּר לָהֶם אֶת עָנְיָם רָאִיתָ
וּמִפַּחֲדֵי מָוֶת נַפְשָׁם פָּדִיתָ.

גַּם עַתָּה עַד מַשְׁבֵּר בָּאוּ בָנֶיךָ
שִׁבְרָם כַּיָּם גָּדוֹל, אֵין מַרְפֵּא לָמוֹ
וּבְלֵב נִשְׁבָּר הִנָּם שָׁבִים עָדֶיךָ
גַּם אַתָּה נָא שׁוּבָה הַאֲזֵן קוֹלָמוֹ
קוֹל אֲנָחוֹת מָרוֹת, קוֹל רוּחוֹת נִשְׁבָּרוֹת
וּלְבָבוֹת קְרוּעִים וּנְפָשׁוֹת נֶעְכָּרוֹת!

אַךְ מַה זֶה אֵילִילָה אֶזְעַק אֲשַׁוֵּעַ
לִי אָפְסָה כָּל תִּקְוָה אֵין לִי שׁוֹמֵעַ
הוּשַׁע בַּגּוֹלָה אָפְסָה תוֹחֶלֶת
מִשְׁמֹעַ זַעֲקָתִי סֻגְּרָה הַדֶּלֶת
מִילֵיל וָבֶכִי כְּבָר אָדְמוּ עֵינָיִם
וּתְשׁוּעָה לֹא הָיְתָה לִי תַּחַת שָׁמָיִם!

הֵן תִּקְוָה כוֹזֵבָה עֵינַי עִוְּרָה
לַחֲרוּץ מִשְׁפַּט שֶׁקֶר נַפְשִׁי מִהֵרָה
כִּי אִם פֹּה בַּגּוֹלָה מַעֲשַׂי אֲשַׁפֵּר
וּפְנֵי הַגּוֹיִם בֶּאֱחוֹז בְּדַרְכָּם אֲכַפֵּר
בְּמִסְחָר בְּקִנְיָן יָדַי אָשִׂימָה
עוֹשֶׁר הַמְּדִינָה בַּעֲמָלִי אָרִימָה
אֶת עַם הָאָרֶץ יַחַד אֶתְבּוֹלֵלָה
אֶשְׁתֶּה אֶת יֵינָם אֶת פִּתָּם אוֹכֵלָה
אֶת בִּגְדֵי הַצּוֹאִים מֶנִּי אָסִירָה
וּבְשַׂלְמוֹת הֶדֶר אוֹתָם אָמִירָה
וְרָאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי אֲלֵיהֶם נִדְמֵיתִי
וּלְמוֹרֶה דֶרֶךְ לִי אָרְחָם בָּרֹתִי
וּמָצְאוּ בַּעֲמָלִי לָמוֹ תוֹעֶלֶת
וְהֵסִירוּ מֵעָלַי יָד מִסְתּוֹלֶלֶת
וְכַנָּהָר שָׁלוֹם אֵלַי אָז יַטּוּ
מִנְּגֹעַ בִּי לְרָעָה יִירְאוּ יֵחַתּוּ
וּבֵין אֶזְרָחֵי אֶרֶץ אֵחָשֵׁבָה
וּבֵינֵיהֶם לִי יָד וָשֵׁם אֶחְצֹבָה

בַּעֲטוֹף עָלַי רוּחִי כָּכָה דִמִּיתִי
אַךְ יָמִים הֶרְאוּנִי כִּי מְאֹד שָׁגִיתִי
בִּדְרָכַי אֵלֶּה — לַאֲסוֹנִי נוֹכַחְתִּי —
כִּי אֵשׁ הַשִּׂנְאָה עוֹד יוֹתֵר הִפַּחְתִּי
וַעֲלִילוֹת שָׁוְא אָז בִּי אוֹיְבַי טָפָלוּ
וּבְשׁוֹט לָשׁוֹן הִכּוּנִי — לֹא חָמָלוּ
מֵחֲלֵב הָאָרֶץ לִי אוֹצְרוֹת צָבַרְתִּי
חָסְנָם וִיגִיעָם לָאָרֶץ מִגַּרְתִּי
מָאַסְתִּי עֲבוֹדָה וּמְלֶאכֶת יָדַיִם
וָאֶבְחַר לִהְיוֹת רַק אִישׁ הַבֵּינַיִם

לָמוֹ אֶת לְשַׁדֵּם לִשְׂבֹּעַ מֵעֲדָנָם
נְצַל כַּסְפָּם, הִבָּנוֹת מֵחָרְבָנָם
וַיָּקוּמוּ עָלַי וַיִּקְשְׁרוּ קֶשֶׁר
וּלְהַכְחִיד קָמַי הֶאֱבִירוּ כַּנֶּשֶׁר
אַךְ לַעֲשׂוֹת בִּי שְׁפָטִים אֹמֶר גָּזָרוּ
רַחֵם וָנַחֵם מֵעֵינָם נִסְתָּרוּ
אַף לֹא עַד אֱלֹהִים הַמִּשְׁפָּט הֵבִיאוּ
לֹא שַׂר וָמֶלֶךְ גְּזֵרָתָם הוֹדִיעוּ
בְּזַעַם וָקֶצֶף עָלַי הִתְנַפָּלוּ
וַיָּשׁוֹסוּ וַיַּחְמוֹסוּ — לֹא חָמָלוּ
וְלוּלֵא עָנְיֵנוּ אָז אַתָּה רָאִיתָ
וּלְמַלְכֵי אֶרֶץ חֶסֶד צִוִּיתָ
מִתִּגְרַת יַד צָר נִשְׁמַדְנוּ כֻּלָּנוּ
וּמַהֵר אָז אָבַד כָּל זֵכֶר לָנוּ!

אִם רַחֲמֶיךָ אֵל כֹּה לָנוּ גָּבָרוּ
וּמְזִמּוֹת שׁוֹטְנֵינוּ בַּעֲצָתְךָ הוּפָרוּ
אוֹת הוּא כִּי לֹא עוֹד אָבַד נִצְחֵנוּ
כִּי חַיִּים וָאוֹשֶׁר עוֹד תָּשׁוּב תַּרְאֵנוּ
כָּל עוֹד עֲלֵי אֶרֶץ יַעַמְדוּ שָׁמַיִם
כָּאוֹמֵן תִּשָּׂאֵנוּ עַל כַּפַּיִם
לַעֲבָדֶיךָ לֹא תִתֵּן רֶדֶת שַׁחַת
וְחִישׁ לָמוֹ תָּחִישׁ יְשׁוּעָה נִצַּחַת.

אַךְ לֹא בַגּוֹלָה יִשְׁעֵנוּ תַּצְמִיחַ
לֹא עַל אַדְמַת נֵכָר נָצִיץ נַפְרִיחַ
הֵן זֹאת הוֹרָנוּ לֹא אַחַת וּשְׁתַּיִם
הַנִּסָּיוֹן הַמַּר זֶה שְׁנוֹת אַלְפַּיִם.
יָמִים מִקֶּדֶם עֵת עַתָּה אֶזְכֹּרָה
וּתְעוּדַת בַּת עַמִּי אַעֲמִיק אֶחְקֹרָה
פֶּלֶא יֹאחֲזֵנִי, תִּמָּהוֹן וָשַׂעַר
רוּחִי יִתְפַּלֵּץ אַף יִסַּעֵר סָעַר!
עַל אַדְמַת מַטָּעוֹ שׁוֹקֵט וּבוֹטֵחַ
שַׁאֲנָן מִפַּחַד וּמְאֻשָּׁר צוֹלֵחַ
יָשַׁב הַיְּהוּדִי — מֵעֲמָלוֹ שָׂבֵעַ
אֵין פֶּרֶץ בִּגְבוּלוֹ, כּוֹשֵׁל יָגֵעַ.
זָרַע אַדְמָתוֹ וַיִּטַּע כַּרְמֵהוּ
וַיֹּאכַל וַיִּשְׂבַּע מֵעֲמַל כַּפֵּיהוּ
חִצִּים בּוֹ יָרוּ לֹא אֵלָיו הִגִּיעוּ
וּשְׁלוֹמוֹ בְּבֵיתוֹ לֹא זָרִים הִפְרִיעוּ..
אַךְ מֵאָז נֶעֱקַר מֵאַדְמַת מַטָּעֵהוּ
וְגוֹיִם עָרִיצִים הֵשַׁמּוּ נָוֵהוּ
וּבְאַרְצוֹת גָּלוּתוֹ יַחַד יָנוּעַ
מְרֻדָּף עַל נַפְשׁוֹ מֻכֶּה נָגוּעַ
כְּבוֹדוֹ כַּנֶּשֶׁר גָּז מֵעָלֵיהוּ
וּבְכַבְלֵי בַרְזֶל הָהּ! אָסְרוּ יָדֵיהוּ
אוֹהֲבָיו מֵעָלָיו פֶּתַע רָחָקוּ
לָעֲגוּ לְאֵידוֹ, עַל מִשְׁבַּתּוֹ שָׂחָקוּ,
אַךְ לַשָּׁוְא יַחְתּוֹר לוֹ יָתֵד לִתְקֹעַ
בֵּין מְבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ לְמוּדֵי הָרֵעַ...
שָׁוְא כַּפָּיו יְנַעֵר וִיזַכֶּה אָרְחֵהוּ
נָכְרִי הוּא וּמוּזָר לִבְנֵי אַרְצֵהוּ
בִּקְהָלָם לֹא יַחַד קִרְבָתוֹ יִשְׂנָאוּ
וּבִשְׁאָט נֶפֶשׁ אַחֲרָיו מָלֵא יִקְרָאוּ:
הַבִּיטוּ! הִנֵּה לוֹ חָרוּת עַל מֵצַח
אוֹת קַיִן — אוֹת חֶרְפָּה וּכְלִימַת נֵצַח
חֶלְאַת אָדָם הוּא, כָּל מוֹצְאוֹ יִבְזֵהוּ
נִבְדָּל מִקָּהָל — לֹא יֶאְשְׁמוּ אוֹכְלֵיהוּ;

עַל כֵּן אֵלִי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלְּלָה
הוֹשַׁע בַּגּוֹלָה לֹא עוֹד אֵיחֲלָה
אַךְ אַתָּה מִמְּכוֹן שִׁבְתְּךָ הַשָּׁמַיִם
הַאֲזֵן נָא שִׂיחֵנוּ נִשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם:
שָׁם בִּמְרוֹמֵי אֶרֶץ קֵדְמָה מִזְרָחָה
בִּמְקוֹם מֵאָז צִוִּיתָ אֶת הַבְּרָכָה
שָׁם שֶׁמֶשׁ תִּשְׁתַּחוּ לַהֲדוֹם רַגְלֶיךָ
עֵת תֵּצֵא בַּהֲדָרָהּ לְהָאִיר אַרְצֶךָ
בִּמְקוֹם מִמָּרוֹם אֵלֵינוּ הוֹפַעְתָּ
וְחַיֵּי אַלְמָוֶת קִרְבֵּנוּ נָטַעְתָּ
וּבְאוֹרְךָ רָאִינוּ חַיִּים וָאוֹשֶׁר
בְּתִתְּךָ לָנוּ חֻקֵּי צֶדֶק וָיוֹשֶׁר
בִּמְקוֹם אֳשָׁרֵנוּ בַּיָּמִים עָבָרוּ
וְזִכְרוֹנוֹת נְעִימִים שָׁם יַחַד נִקְשָׁרוּ
בִּמְקוֹם מִקִּרְבֵּנוּ שָׂרִים יָצָאוּ
וְעַל מַבּוּעֵי הַתּוֹרָה אֶת עַמְּךָ רָעוּ
עַל שִׁמְמוֹת אַרְצֵנוּ, זֹאת אֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ
בִּמְקוֹם הִזְהַרְנוּ כַּסַּהַר בַּחוֹדֶשׁ
שָׁם אִכָּרִים רַבִּים סֵבֶל יִשָּׂאוּ
וּבְזֵעַת אַפָּם יַעַמְלוּ וְיִתְעוּ
אֵלֶּה הָאִכָּרִים עַמְּךָ הִנָּמוֹ
זֶה בָּאִם שָׁמָּה מֵאֶרֶץ שְׁבוּתָמוֹ

שָׁם אַרְצָם וּבֵיתָם עָזְבוּ זָנָחוּ
שׁוּב אֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ יַחַד אָרָחוּ
חַבֵּק אֶת עֲפָרָהּ אַף נַשֵּׁק אֲבָנֶיהָ
הָקִים הֲרִיסוֹתָהּ לִבְנוֹת חָרְבוֹתֶיהָ
מִמְּרוֹמֵי שָׁמֶיךָ הַבֵּט עָלֵימוֹ
חַזֵּק וְאֶת לִבָּם אַף אַמֵּץ יְדֵימוֹ
לַעֲבוֹד הָאֲדָמָה וּפִרְיָהּ לִשְׂבֹּעַ
וּבְאֶרֶץ אֲבוֹתָם יָתֵד לִתְקֹעַ
בָּנִים נֶאֱמָנִים לְאַרְצָם יִשָּׁאֵרוּ
דֶּרֶךְ הַקֹּדֶשׁ לָמוֹ יָבֹרוּ
דֶּרֶךְ תּוֹרַת אֱמֶת, אֱמוּנָה וָדַעַת
וּבְפִקּוּדֶיךָ בַּל יִתְּנוּ מִגְרַעַת..—
וּלְאוֹר פָּנֶיךָ תָּמִיד יֵלֵכוּ
וּבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בַּעֲקֵבָם יִדְרֹכוּ
וּמִקַּצְוֵי אֶרֶץ אֲלֵיהֶם יִנְהָרוּ
אֲחֵיהֶם בַּגּוֹלָה מִמְּקוֹמוֹת נִפְזָרוּ
וּפִנַּת יִקְרַת תְּהִי אָז יְרוּשָׁלַיִם
וְאֵלֶיהָ יִנְהֲרוּ מִכָּל אַפְסַיִם
אַחֵינוּ הַחֲרֵדִים לִכְבוֹד אֱמוּנָתָם
לִכְבוֹד הָאוּמָּה וּקְדוּשַּׁת תּוֹרָתָם
וּבְשֵׁם אֱלֹהֵי אֱמֶת אָז יַחַד נִדְגֹּלָה
וּלְאֱמוּנַת אוֹמֶן נִגְבְּרָה סֶלָה:

אהרן מירסקי

אחרי מות קדושים.

המורה עם תלמידו הצעיר,
שוח יצאו את–העיר;
ישתטחו שטח שם בגיא
בית מועד לכל־חי.
חדו קראו את הדברים,
הכתובים על־גבי הקברים:
פה הוי חיל וזועה,
קבור הרב המורה הוראה;
פאר הדור נזר העדה,
גדלו –הודה, זיוו כבודה. —
פה טמון הרב ראש הישיבה,
בו שכנה כבוד נפש נדיבה. —
פה –הצדיק הרב לחסידים,
דברו אש, תורתו לפידים.
פה –הגביר לעמו איש אמונים,
פעולתו רצויה מעשיו הגונים. —
שם –החסיד, אל בתולה לא התבונן,
ואף על גלות השכינה התאונן.
שם פעל צדק, חסד ויושר,
צדקות אהב מכל הון ועשר;
אחרי גוו השליך גם חנותו,
ואף החונ"ד הכנים ברשותו. —
פה –הממונה לקפת ר"מ בעל־נס,
שמו לברכה לעד יתנוסס.
שם טהר־לב ונקי כפים,
חובב ציון וירושלים. —

פה ראש החברה קדישא,
תמים דרך חסידא ופרישא. —
שם הסופר החכם והמחבר,
בספריו על־כל חכמה ידבר. —
שם הרב מטעם הממשלה,
חייו הקדיש לחכמה והשכלה. —
פה –ינוח הרב המו"ל
מכתב־עתי לכבוד ישראל;
כל כחו וכל ממונו
בזבז לכבוד ישראל וקונו.
פה הדוקטר גדול ליהודים,
חנם רפא עניים מרודים.
שם ינוח המגיד דמתא
רבים השיב מעון ועולתה.
פה הקצב החיט והחנוני
ישרי־לב חונני רש ועני.
כה עברו מקבר אלי קבר,
ויקראו הציונים לראש כל־גבר.
„הוי!" קרא התלמיד וקרביו המו,
„הכי אך צדיקים הלום יאתיו?
ואיו המון רשעי ארץ
הממלאים תבל פיד וקרץ?
הלעולם יחיו ולא יראו מות?
או למו לא יציבו מצבת?
ואני שמעתי לא כזאת וכזאת".
(הוסיף הצעיר לדבר רתת)

„שָׁמַעְתִּי מִפִּי נֶאֱמְנֵי רוּחַ,
גַּם נִשְׁבְּעוּ בֵּאלֹהִים בְּלֵב בָּטוּחַ,
כִּי רַבִּים מֵאֵלֶּה, בְּעוֹד חַיָּתָם בַּחַיִּים,
(סְלַח אֱלֹהִים, לְחַטַּאת שְׂפָתַיִם!)
עָשׂוּ לֹא כַּכָּתוּב עַל מַצְּבוֹת הָאֶבֶן,
מִפָּעֳלֵיהֶם קַשׁ הָיוּ, וּמַעֲבָדֵיהֶם – תֶּבֶן.—
הַמּוֹרֶה הוֹרָאָה, מוֹרֶה הַצֶּדֶק,
בְּעֵדָתוֹ לֹא חִזֵּק כָּל־בֶּדֶק;
גַּם אֶל הַכְּלָל לְתוֹעֶלֶת הָאֻמָּה,
לֹא פָעַל וְעָשָׂה כָל – מְאוּמָה.
מְלַאכְתּוֹ הָיְתָה אַךְ אַחַת,
שֶׁאֵלֶיהָ הִתְרַפֵּק וּבָהּ מָצָא נַחַת:
לִרְדֹּף בְּאַף וּבְגַאֲוָה יְתֵרָה,
אֵלֶּה שֶׁבְּעֵינָיו הֵם עוֹבְרֵי עֲבֵרָה.
וְכֹה הָיְתָה מִלָּתוֹ שְׁגוּרָה,
וַיְבַטֵּא אֹתָהּ בְּשָׂפָה בְרוּרָה;
בַּעֲוֹן הַסּוֹפְרִים וְתֹפְשֵׂי הָעֵט,
עוֹלָלִים מֵתִים, שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא;
וְנָשִׁים הָרוֹת וְיוֹלְדוֹת מֵתוֹת,
בַּעֲוֹן שֵׂעָר רֹאשָׁן שֶׁהֵן עוֹשׂוֹת.—
רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה הַמְּהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת,
הֲכִי חָמַל עַל הַנְּפָשׁוֹת הַנֶּאֱנָחוֹת?
עַל־בְּנֵי הַיְשִׁיבָה הַיְחֵפִים וְהָרְעֵבִים?
הֲכִי לֹא הִשְׂבִּיעָם כַּעַשׂ וּמַכְאֹבִים?
הֲרָעָה בְּמַקֵּל נֹעַם צֹאן יָדֵהוּ?
הֲדָאַג לְמַטָּעוֹ, כִּי יְבַשֵּׁל פִּרְיֵהוּ?
חָלִילָה! הוּא בְּיֵין פִּלְפּוּלָיו הִשְׁתַּקֵּעַ
וּמֵחֲנִיכָיו לֹא דָרַשׁ זוּלָתִי מַטְבֵּעַ.—
הֲרַבִּי עָסַק רַק בְּפִדְיוֹנוֹת,
כְּלוֹמַר: לָקַח כֶּסֶף וַיִּמְחַל עֲוֹנוֹת;
לַעֲקָרוֹת וְהָרוֹת נָתַן פִּתְקָאוֹת
לְשָׁמְרָן מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת.—
וְהֶחָסִיד הֲלֹא הַכֹּל יוֹדְעִים זֹאת,
שֶׁנִּכְשַׁל בְּ... אָז... בְּעֵת...
הַדּוֹקְטוֹר הֲלֹא לִבּוֹ הָיָה לֵב אֲבָנִים
לַעֲנִיִּים מְרוּדִים לֹא נָשָׂא פָנִים;
וּבִהְיוֹתוֹ קָרוּא בְּבֵית אֶפֶס דָּמִים,
קָרַע לִקְרָעִים אֶת כְּתֹבֶת הַסַּמִּים.
וְהַמְּמֻנֶּה לְקֻפַּת ר"מ בַּעַל נֵס,
תָּרַם לַקֻּפָּה אֲגוֹרָה אַחַת, וְלוּ שֵׁשׁ.—
וְלַשַּׁמָּשׁ הַגָּדוֹל וּלְכָל הַחֶבְרָה קַדִּישָׁא,
נָאֶה לָהֶם שֵׁם: „גְּבוּל הָרִשְׁעָה"
עַל בְּגָדִים חֲבוּלִים מִכָּל מֵת,
יִשְׁתּוּ יַיִן לְשָׁכְרָה בְּכָל־עֵת.—
וְהַגְּבִיר, הֲלֹא הוּא הַמְכֻנֶּה אַנְדְּרֵיי,
עִבְרִית לֹא יָדַע גַּם קְרוֹא,
שֻׁלְחָנוֹ הָיָה מְגֹאָל בַּטְּרֵפָה,
וְשֵׁם „יְהוּדִי" הָיָה לוֹ מַשָּׂא לַעֲיֵפָה.
יָמָיו בִּלָּה אַךְ בְּרִבִּית כְּסָפִים,
וְלֵילוֹתָיו אַךְ בִּצְחֹק הַקְּלָפִים.
גַּם בִּנְעוּרָיו לֹא הָיָה מְהַפֵּךְ בַּחֲבֵרָה,
בִּשְׁאֵלוֹת נָשִׁים הָיָה חַד כְּבָרָא.
עָלָיו מְסַפְּרִים שֶׁבִּשְׁבִיל הָאַקְטְרִיסָה
הַיְפֵהפִיָּה, שֶׁבָּאָה מִקַּ"ק פּוּמְפְּדִיתָא,
הַנּוֹדַעַת בִּשְׁמָהּ כָּזְבִּי בַּת־צוּר,
שֶׁעָלֶיהָ נָשָׂא עַיִן וְהִפִּיל פּוּר,
פִּזֵּר וּבִזְבֵּז אֲלָפִים וְעָרַב עֲרֻבָּה,
עֲדֵי הִצְלִיחַ לָבוֹא אֵלֶיהָ אֶל הַקֻּבָּה...

רֹאשׁ הַקְּהִלָּה מָעַל בְּכֶסֶף הַקֳּדָשִׁים,
וְעִמּוֹ גַּם הַגִּזְבָּרִים וְהַשַּׁמָּשִׁים.
הָרַב מְטַעֲהַ"מ אֲשֶׁר יָרַד דּוּמָה,
לְהַהַשְׂכָּלָה לֹא עָשָׂה כָל –מְאוּמָה;
אַךְ בְּסִפְרֵי הַזִּכָּרוֹן לַמֵּתִים וְלַחַיִּים
בָּהֶם הָיָה מֵחֵל, וּבָהֶם –מְסַיֵּם. —
הַמְחַבֵּר בִּסְפָרָיו שָׂם עֲמַל זָרִים
וּבְנוֹצוֹתֵיהֶם עָשָׂה לוֹ כַּנְפֵי נְשָׁרִים. —
הָרֶדַקְטוֹר עָשָׂה אַךְ לְטוֹבָתוֹ וְהַנָאָתוֹ
לְהַרְבּוֹת קְפָצִים עַל סְחוֹרָתוֹ
וַיּוֹנֶה אֶת הַקֹּרְאִים בְּמוֹדָעוֹת וְרֶקְלַמּוֹת
שֶׁבָּהֶן הִבְטִיחַ כְּלֵי־מִילַת וּגְלוּסְקָאוֹת
חַמּוֹת.

וְהַחוֹבֵב צִיּוֹן בֶּן־בָּשָׁן הַיָּדוּעַ,
שֶׁבָּחַר בְּמִצְוַת הַיִּשּׁוּב לְעֵסֶק קָבוּעַ,
שֶׁבְּחַיָּיו הָיָה מוֹכִיחַ לְעֵינֵי הֶהָמוֹן,
כִּי אַךְ לִשְׁמָהּ יַעֲשֶׂה וְלֹא לְשֵׁם מָמוֹן;
בְּמוֹתוֹ הִנִּיחַ אַחֲרָיו חֶבֶל אֲדָמָה,
וַעֲבוֹדָה רַבָּה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שָׁמָּה. —
וְהָרַב הַדַּרְשָׁן מַגִּיד דְּמָתָא
מַה גְּדֹלוֹת בְּחַיָּיו עָשָׂה?
הוּא (הַמַּגִּיד) זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה
בְּהֶסְפֵּדָיו עָשָׂה הָעִיר כַּמֶּרְקָחָה
סָפַד עַל כָּל רֵיק וּבֶן בְּלִי־שֵׁם
לְכָל יָתוּשׁ נָתַן תּוֹעָפוֹת רְאֵם
עַד כִּי הַבַּלָּנִית זָכְתָה גַּם הִיא
לְמִסְפֵּד, קִינִים הֶגֶה וָהִי.
גַּם הָאִשָּׁה הָאַוָּזִית, הִיא דְּבוֹרָה
שֶׁיּוֹם מוֹתָהּ הָיָה לָאַוָּזִים שִׂמְחָה וְאוֹרָה

כִּי בְּחַיֶּיהָ פָּרְעָה בָּהֶם פְּרָעוֹת,
הוּא הוֹרִיד עָלֶיהָ דְּמָעוֹת.
וּמִי לֹא יָדַע אֶת חַוָּה?
אֲשֶׁר לְכָל מַכִּירֶיהָ הָיְתָה לְרַאֲוָה,
בַּעֲלוּמֶיהָ נָתְנָה לַזָּרִים דּוֹדֶיהָ
גָּנְבָה, כִּחֲשָׁה, גַּם שָׂמָה בְּכֵלֶיהָ,
וְלִזְקֻנֶיהָ הֶחֱזִיקָה קֻבָּה שֶׁל זוֹנוֹת
בְּמוֹתָהּ טִהֲרָהּ הַמַּגִּיד מִכָּל הַזְּנוּנוֹת,
וּבְקוֹלֵי קוֹלוֹת עוֹרֵר עָלֶיהָ תַּאֲנִיָּה,
בַּעֲוֹן הַדּוֹר, אָמַר, יָרְדָה תַחְתִּיָּה.
דָּן הַקַּצָּב, הֲלֹא מָכַר בְּשַׂר טְרֵפָה,
וּלְנֶגֶד הַחֶנְוָנִי הָיוּ אֵיפָה וְאֵיפָה.
זְבוּלֻן הַחַיָּט עָשַׁר מִן הַפְּסֹלֶת,
וַאֲשֶׁר הַקִּמְחִי מָכַר סֻבִּין לְשֵׁם סֹלֶת.
וּמַדּוּעַ אֵיפֹא עַל כָּל אֶבֶן הָעֹמֶדֶת עַל תִּלָּהּ
חֲרוּתִים אַךְ תִּשְׁבָּחוֹת וְדִבְרֵי תְהִלָּה?!
וַיַּעַן הַמּוֹרֶה: לִשְׁאֵלָתְךָ יֵשׁ פִּתְרוֹן,
עַל הַחַיִּים, לַמָּוֶת יִתְרוֹן!!
הָאַחֲרוֹן יִצָּרֵף וִיזַקֵּק סִיגֵי הַחַיִּים,
יִתֵּן לָהֶם בָּרָק וְיַזְהִירוּ כְּזֹהַר הַשָּׁמַיִם.
וּבְכֵן הָרְשָׁעִים יֵהָפְכוּ לְצַדִּיקִים גְּמוּרִים,
לְבַעֲלֵי תוֹרָה –הֶדְיוֹטִים וּבוּרִים.
לְבַעֲלֵי טוֹבָה –הָרְחֹקִים מִצְּדָקָה וָטוֹב,
וּלְרַחֲמָנִים – אַכְזָרִים וּקְשֵׁי הַלֵּב. —
„אַחֲרֵי מוֹת קְדֹשִׁים" הַמָּשָׁל אֹמֶר יַבִּיעַ,
וְלָכֵן צַדִּיק יֵאָמֵר לַאֲשֶׁר בִּשְׁאוֹל יַצִּיעַ;
וְכָל מְעַוֵּל אֲשֶׁר בַּקֶּבֶר יָנוּחַ,
זִכְרוֹ לִבְרָכָה חָרוּת עַל לוּחַ!! —

איו"ב ממינסק

סֵדֶר יִשְׂרָאֵל.

ארץ עפתה כמו אפל צלמות
ולא סדרים ותפע כמו אפל
(איוב י' כ"ב)

א.

מִפִּנָּק אָנֹכִי רְפֵה עֲצַבִּים מִנֹּעַר
הִרְגַּשְׁתִּי מְאֹד עַזָּה חַדָּה כְּחֶרֶב ;
סֵדֶר וּמִשְׁטָר נִקָּיוֹן גַּם טֹהַר
רַק הֵם מְשׂוֹשׂ גִּילִי מִבֹּקֶר עַד עֶרֶב
וּלְמַרְאֶה כָּל חֶלְאָה נַפְשִׁי נִרְעֶשֶׁת
וְלִבִּי בִּי יִתַּר כְּמוֹ חֲלָפוּ בֶּן קֶשֶׁת

ב.

עוֹד בִּימֵי חָרְפִּי, בִּהְיוֹתִי אָז יֶלֶד
מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ, כָּל שָׁעָה וָרֶגַע ;
אַךְ רֹגֶז שָׂבַעְתִּי מְרוֹרוֹת עֲלֵי־חֶלֶד
כָּל עֹנֶג וָעֵדֶן לִי נֶהְפַּךְ לְנֶגַע.
שַׁמְנֵי שִׁקּוּיַי הָיוּ מְרוֹרִים כַּזַּיִת
לְמַרְאֶה אִי־מִשְׁטָר וּסְדָרִים בַּבָּיִת.

ג.

„הָה! חֶרְפָּה וּכְלִימָה", תָּמִיד צָעַקְתִּי
„פֹּה כִּסֵּא מְנֻפָּץ, שָׁם שֻׁלְחָן שָׁחַח ;
רָקַעְתִּי בְּרַגְלַי קָצַפְתִּי יָרַקְתִּי
וּלְאִמִּי הַזְּקֵנָה לֹא נָתַתִּי מָנֹחַ!
„אָנָּא הַבְטִיחִינִי כִּי בְשׁוּבִי מֵחֶדֶר
כְּבָר אֶמְצָא בַּבַּיִת מִשְׁטָר וָסֵדֶר".

ד.

„הֵרָגַע, בְּנִי, שְׁתֹק לִי אִמִּי עָנָתָה,
— עֵת מִפַּתְּבֻנָּה הוֹשִׁיטָה לִי נֶתַח ;—
„בְּעוֹד יָמִים אֲחָדִים לֹא תֶחֱזֶה עַוְלָתָה
כַּתֵּר נָא זְעֵיר עַד יִקְרַב הַפֶּסַח.
כָּל מִזְרָק אָז יִזְרַח, תִּטְהַר כָּל קְעָרָה
וּבְכָל פִּנּוֹת הַבַּיִת תּוֹפַע נְהָרָה!"

ה.

תַּנְחוּמוֹת אִמִּי אֶת רוּחִי הִרְגִּיעַ
נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּקִרְבִּי נָפָחוּ.
רִפְיוֹנִי חָלַף אוֹר פָּנַי הוֹפִיעַ
וְכָל עַצְּבֹתַי יַחַד חָלְפוּ בָּרָחוּ
יַעַבְרוּ. אָמַרְתִּי, עוֹד יוֹם אוֹ יוֹמַיִם
וּמֵחֶלְאָה לֹא אוֹסִיף לָקוּץ בַּחַיִּים!"

ו.

חָלַף הַחֹרֶף, וַיֵּרָאֶה כַּנֶּשֶׁר
וּמְקוֹמוֹ כְּבָר רָכַשׁ שֶׁמֶשׁ הָאָבִיב ;
הַקֶּרַח הַנּוֹרָא הַנָּטוּי כַּגֶּשֶׁר
הָלַךְ תָּמֵס וַיִּשְׁתַּפֵּךְ מִסָּבִיב.
בְּבָתִּים בַּחֲצֵרוֹת הַחֵלָּה הַתְּכוּנָה
לַעֲרוֹךְ מִשְׁטָרִים כָּל יָדַיִם אֱמוּנָה.

ז.

גַּם יוֹם הַמְאֻשָּׁר לוֹ נַפְשִׁי נִכְסָפָה
בָּא וַיְהִי וַאֲנִי עָלֵז. שָׂמֵחַ ;
תְּכוּנָה מַה נְּעִימָה לְעֵינַי נִגְלָתָה
כָּל שֻׁלְחָן, כָּל כִּסֵּא כַּשֶּׁמֶשׁ זוֹרֵחַ.
הַמְּלָחִים רֻחָצוּ, שֻׁטְפוּ בַּפֶּלֶג
הָרִצְפָּה מֹרְטָה, לְבָנָה כַּשֶּׁלֶג!

ח.

כְּמָאז יָשַׁבְתִּי, כַּר לִי מִתַּחַת
אָבִי לְעֻמָּתִי, כְּשַׂר מוֹשֵׁל בַּפֶּלֶךְ;
עֵי יַיִן לְפָנַי, כַּד גַּם צַפַּחַת
וּקְעָרוֹת מְלֵאוֹת כָּל מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ.
י וּמְשׂוֹשִׂי אָז פָּרְצוּ בִי פֶּרֶץ
תָּמִיד אָמַרְתִּי אָאֻשַּׁר בָּאָרֶץ;"

ט.

אָרְכוּ הַיָּמִים וְהִנֵּה הָה! שֶׁבֶר
— עוֹד הַיּוֹם כִּי אֶזְכֹּר נַפְשִׁי דָאֶבֶת —
כָּל מִשְׁטָר כְּמוֹ יָרַד הַקֶּבֶר
גַּם אָשְׁרִי וּמְשׂוֹשִׂי — כְּרוּחַ נשֶׁבֶת.
צַעֲצֻעִים מַרְהִיבֵי הַלְּבָבוֹת
מְקוֹמָם שָׁבוּ הָה; בְּלוּיֵי הַסְּחָבוֹת!

י.

אָז נִכְחַתִּי עַד כֹּה שָׁגִיתִי
עַל שָׁוְא בָּטַחְתִּי, הֶאֱמַנְתִּי בְּהֶבֶל;
מִגְדָּלִים בָּאֲוִיר, פְּרָחִים, בָּנִיתִי
אֻמְלָל אָנֹכִי הָה. אֻמְלָל בַּתֵּבֵל!
וֹי אִי מִשְׁטָר עַד מָתַי עַד אָנָה?..
סֵדֶר בַּבַּיִת רַק אַחַת בַּשָּׁנָה!

יא.

ךְ אָנֹכִי, רְפֵה עֲצַבִּים מִנֹּעַר
הִרְגַּשְׁתִּי מְאֹד עֶזָּה חַדָּה כְּחֶרֶב;
וּמִשְׁטָר נִקָּיוֹן גַּם טֹהַר
רַק הֵם מְשׂוֹשׂ גִּילִי מִבֹּקֶר עַד עֶרֶב.
וּלְמַרְאֶה אִי־סְדָרִים וּפְרָעוֹת בְּעַמִּי
כְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת יִבְעַר בִּי זַעְמִי!

יב.

עוֹד בִּימֵי חָרְפִּי בִּהְיוֹתִי אָז נַעַר
חֳדָשִׁים לַבְּקָרִים כִּי רַבּוּ עַצְבוֹתַי;
כָּל הַיּוֹם תָּמִיד הִתְאוֹנַנְתִּי בַשַּׁעַר
וּכְפַלְגֵי מַיִם שָׁפַכְתִּי דִמְעוֹתַי.
„אֲהָהּ! צָעַקְתִּי. אֵל עֹשֶׂה נִפְלָאוֹת
עַד אָן בֵּין עַמִּי תִּשְׁרֶנָה הַפְּרָעוֹת?"

יג.

פֹּה קִרְיָה שְׁלֵמָה כְּעִיר הַנִּדַּחַת
רָאשֶׁיהָ מְנַהֲלֶיהָ לִפְלָגוֹת יֵחָצוּ;
הֶהָמוֹן יִשְׁתּוֹבֵב מְשׁוּבָה נִצַּחַת
יַד אִישׁ בְּרֵעֵהוּ — יָרִיבוּ יִנָּצוּ
וְעַל מַה זֶה הָה! דֵּי חֶרְפָּה וּכְלִימָה!
עַל דְּבַר מַפְטִיר וְשִׁשִּׁי בַּקֹּדֶשׁ פְּנִימָה!!

יד.

וְשַׁמָּה בַמַּחֲנֶה אַךְ שֶׁקֶט, אַךְ דְּמָמָה
אַךְ הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ קָפוּא כְּקֶרַח;
חוֹלֶה מִתְהַפֵּךְ עַל מִזְבַּח אֲדָמָה
וְעַיִן כָּל רוֹפֵא לֹא שְׁזָפַתּוּ זֶה יָרַח.
קֻפַּת הַקָּהָל לֹא נִתְּנָה לְהִשָּׁבוֹן
וַעֲנִיִּים מְרוּדִים מִתְמוֹגְגִים בְּרָעָבוֹן.

טו.

דַּרְכֵי הַחִנּוּךְ בְּבָתֵּי סֵפֶר בַּחֲדָרִים
פְּרוּעִים לִשְׁמָצָה בְּאֵין מִשְׁטָר וָסֵדֶר;

אִלְּמִים הַמּוֹרִים גַּם חֵרְשִׁים הַנְּעָרִים
כֻּלָּם סָג יַחַד כְּרֹעֶה בָּעֵדֶר.
עַל אֵלֶּה וְכָאֵלֶּה מָרָה נֶאֱנַחְתִּי
וְכְפַלְגֵי מַיִם דִּמְעוֹתַי שָׁפַכְתִּי!

טז.

פִּתְאֹם רָאִיתִי אָח! רֶוַח וְהַצָּלָה
וּפָנַי נָהָרוּ, הִגִּיהוּ כַּשֶּׁמֶשׁ;
מֵחַרְכֵי בֵּית יַעֲקֹב הִגִּיחָה הַשְׂכָּלָה
וַתֹּאמַר הַשְׁמֵד כָּל מְשׂאָה וָאֶמֶשׁ,
קֶשֶׁת גִּבֹּרִים הַסּוֹפְרִים לָקָחוּ
עַל כָּל פִּגּוּל וְחֶלְאָה חֲמָתָם שָׁפָכוּ.

יז.

בְּקֶרֶב בַּת עַמִּי אֵשׁ קֹדֶשׁ בֹּעֶרֶת
לַעֲרוֹךְ בֶּעָרִים מִשְׁטָר וּסְדָרִים;
לְהָחִישׁ יְשׁוּעָה. הַמֶּמְשָׁלָה עוֹזֶרֶת
לְצְעִירֵי הַצֹּאן בְּבָתֵּי סֵפֶר בַּחֲדָרִים.

הֶאָח! אָמַרְתִּי עוֹד שָׁנָה וּשְׁנָתַיִם
וּמִפְּרָעוֹת לֹא אוֹסִיף לָקוּץ בַּחַיִּים!

יח.

חָלְפוּ יְרָחִים שָׁנִים רַבּוֹת נָקָפוּ
וּלְעֵינַי הָה! נִשְׁקָף צֶלֶם בַּלָּהוֹת
תִּקְוֹתַי יַחַד כְּמוֹץ נִדַּף חָלָפוּ
כְּמוֹ חַי בְּעַמִּי עוֹד תָּשֹׂרְנָה הַפְּרָעוֹת
בֶּעָרִים אֵין שָׁלוֹם, אֵין מִשְׁטָר בְּחֵדֶר
וּבְבָתֵּי הַתְּפִלָּה אֵין כָּל סֵדֶר.

יט.

עַתָּה יָדַעְתִּי עַד הֵנָּה שָׁגִיתִי
עַל שֶׁקֶר בָּטַחְתִּי הֶאֱמַנְתִּי בְּהֶבֶל
אַךְ מִגְדָּלִים פּוֹרְחִים בָּאֲוִיר בָּנִיתִי
אֻמְלָלִים נַחְנוּ הָה! אֻמְלָלִים בַּתֵּבֵל
יָדַעְתִּי הַפְּרָעוֹת עַד מָתַי, עַד אָנָה
אֵין סֵדֶר לְיִשְׂרָאֵל רַק אַחַת בַּשָּׁנָה

מרדכי מנחם ליטעווסקי

מִכְתָּם

אֵלִיָּהוּ וְהַמְּחַבֵּר

לְאֵלִיָּהוּ בְּכָל בַּיִת יְמַלְאוּ כוֹס חָמֶר
אַף יִפְתְּחוּ הַדְּלָתוֹת וְהוּא לֹא יָבֹא וְאֵינֶנּוּ
וּבִפְנֵי הַמְּחַבֵּר סְגֻרָה כָּל דֶּלֶת (הוי מֶמֶר!)
וְהוּא יְדַלֵּג שׁוּר וּבְכָל בַּיִת הִנֶּנּוּ

יהושע מזח.

שְׁנֵי נֵרוֹת. (על פי מדרש תהלים)

כִּי אַתָּה תָּאִיר נֵרִי
יְיָ אֱלֹהַי יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי.
(תהלים י״ח כ״ט)

נֵר מִצְוַת שַׁדַּי, תּוֹרָתוֹ אוֹרָה.
הֵנָּה תָּאֵרְנָה חֶשְׁכַּת חֶלְדֵּנוּ;
וּלְמַעַן נֵלֵךְ בֶּטַח דַּרְכֵּנוּ
תָּאִיר לָנוּ מִצְוָה וְזֹאת הַתּוֹרָה.

נֵר אֱלֹהִים הִיא נִשְׁמַת אַפֵּנוּ,
יָרְדָה אֵלֵינוּ מִמְּרוֹם רָקִיעַ;
בְּחַדְרֵי הַגְּוִיָּה אוֹרָהּ יוֹפִיעַ,
מִיּוֹם נִוָּלֵד עַד יוֹם מוֹתֵנוּ;

נֵר מִצְוָתוֹ הִפְקִיד אֵל בְּיָדֵנוּ.
לְהַעֲלוֹת אוֹתוֹ יוֹמָם בְּעֹז וָחָיִל;
בְּיָדוֹ נַפְקִיד רוּחֵנוּ כָּל לָיִל,
וְהִיא לִפְנוֹת בֹּקֶר תָּשׁוּב אֵלֵינוּ;

לָכֵן אִם אֲנַחְנוּ מִצְוַת אֵל נֹקֵר
וּבְתוֹרָתוֹ נֶהְגֶּה כָּל יָמֵינוּ,
גַּם הוּא יִשְׁמֹר לַיְלָה נִשְׁמָתֵנוּ
וִישִׁיבָהּ לָנוּ בַּבֹּקֶר, בַּבֹּקֶר.

א. ראזענפעלד.

מִכְתָּם.

בבית מקוה הסוחרים.

מַדּוּעַ זֶה אֵפֹא הַקּוֹנִים וְהַמּוֹכְרִים
בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם בְּבֵית מִקְוֵה הַסּוֹחֲרִים
לֹא יָסִירוּ הַכּוֹבַע מֵעַל פְּנֵי רָאשֵׁיהֶם? —
—לְבַעֲבוּר לֹא יֵרָאֶה בְּסַמֵּר שַׂעֲרוֹתֵיהֶם!...

יהושע מזח.

שִׁירֵי יְהוּדָה

I

בַּת עַמִּי, עַל פָּנַיִךְ יָלִין בֶּכִי,
יִדּוֹן יִדּוֹן גַּלֵּי דִמְעָה עַל לֶחִי;
וּבְלֵב יַם הַדְּמָעוֹת פְּנִינִים יַבְרִיקוּ,
יִפְעַת הוֹד, הַדְרַת קֹדֶשׁ, הֵנָּה יָרִיקוּ.

וּבַיָּם הַדְּמָעוֹת עֵינַיִךְ יִבְכָּיוּ,
צָרוֹת נִשְׁקָפוּ, לִרְבָבוֹת יִרְבָּיוּ;
יִסּוּרַיִךְ בָּאָרֶץ יְשָׁנִים גַּם חֲדָשִׁים,
יִסּוּרִים נוֹרָאִים, הָהּ מַכְאוֹבִים קָשִׁים.

וּפְנִינָה וּמַכְאוֹב —וּמַכְאוֹב וּפְנִינָה,
וְלִפְנִינָה יְלָדִים, יַלְדֵי שִׁירָה עֲדִינָה,
תִּתְּנִי זְמִירוֹת בַּלַּיְלָה, תָּעִירִי נֵבֶל,
עֻגָּבֵךְ קוֹל בֹּכִים, כִּנּוֹרֵךְ אֵבֶל.

II

בְּיוֹם כִּפֻּרִים, יוֹם הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא,
בַּנֶּשֶׁף, בָּעֶרֶב, עֵת בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ;
תִּדְרוֹשׁ, תְּבַקֵּשׁ בֶּן עַמִּי, כּוֹכַב אוֹרָה,
שָׁם בִּשְׁמֵי רָקִיעַ, בֵּין צִלְלֵי אֶמֶשׁ.

כֵּן בְּיוֹם חַיֶּיךָ הַנּוֹרָא, בָּעֶרֶב,
עֵינֶיךָ נָשָׂאתָ, נֹגַהּ דָּרַשְׁתָּ;
נַפְשְׁךָ נַעֲנָה, לִבְּךָ נִשְׁבָּר בַּקֶּרֶב,
בֵּין עָבִים כּוֹכַב שָׁמַיִם בִּקַּשְׁתָּ.

אַךְ תָּמִיד לְעֵת עֶרֶב, עַמִּי, אוֹר הָיָה,
כּוֹכָבְךָ הֵפִיץ זֹהַר רַב כְּמַבּוּעַ;

שָׁמֶיךָ חָשְׁכוּ, כּוֹסְךָ רַמַע רְוָיָה
וּפִתְאוֹם —לְגוֹי צַדִּיק אוֹר זָרַע.

III

בֶּן עַמִּי, עַד מָתַי תִּשְׁכַּב לְמַעֲצֵבָה;
הִתְנַעֵר מֵעָפָר, מֵאֶרֶץ קוּמָה;
עֲזוֹב חֶשְׁכַּת קֶבֶר, שַׁבֵּר הַמַּצֵּבָה,
עֲלֵה מִבּוֹר תַּחְתִּיָּה מִשְׁכַּן דּוּמָה.

עוֹד חַיִּים בְּעוֹרְקֶיךָ, עוֹד־לִבְּךָ דוֹפֵק!
דּוֹפֵק בְּכֹחַ מָלֵא רֶגֶשׁ עֲלוּמִים;
פִּיךָ אֶת אוֹיֵב בִּמְקוֹם רֹאִים סוֹפֵק,
תַּרְשִׁיעֵהוּ —חֲטָאָיו כְּדַם אֲדוּמִים.

חֲטָאָיו אֲדוּמִים וּפָנָיו יֶחֱוָרוּ,
יֵבוֹשׁ מֵרִשְׁעוֹ, חֶרְפָּה תְבוֹאֵהוּ;
צֶדֶק וּמִשְׁפָּט עַל מִצְחֲךָ יִנְהָרוּ —
לֵךְ עַמִּי בְּכֹחֲךָ זֶה וְהַכְרִיעֵהוּ.

IV

יְהוּדָה, אִמְּךָ לְבִיָּא מִשֶּׁלֶת יַעַר
רִבְצָה בֵּין אֲרָיוֹת כְּפִירִים אֲיֻמִּים;
מִקּוֹל שַׁאֲגָתָהּ חַיּוֹת אָחֲזוּ שַׂעַר,
מִשְּׁאֵתָהּ רָגְזוּ גּוֹיִם וּלְאוּמִים.

אֵשׁ־דָּת מִפִּיהָ תֹּאכֵל, לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת
שָׂרְפָה אֱלִילִים, אֲשֵׁרוֹת מַצֵּבוֹת;
בְּשַׁלְהֲבוֹתֶיהָ מְאִירָה הֹלְכֵי צַלְמָוֶת,
מַזְהִירָה הָעַמִּים עֹשֵׂי תוֹעֵבוֹת. —

הַיּוֹם שְׁבוּיָה וּכְלוּב בַּרְזֶל מְעוֹנָהּ,
עַל מַצַּע תֶּבֶן רֹבֶצֶת, כּוֹרַעַת;

אַךְ הוֹדָהּ עוֹד תִּשָּׂא, תִּפְאֶרֶת גְּאוֹנָהּ —
יְהוּדָה, אִמְּךָ לְבִיָּא עוֹד לֹא נִכְנָעַת.

V

בַּת עַמִּי, בַּת יְהוּדָה, כָּל יוֹם פְּלָאִים תֵּרְדִי,
יַעַן מֶה? יַעַן אֶת חֲכָמַיִךְ בַּל תְּכַבֵּדִי —
לְטוֹבָתֵךְ עֲמֵלִים אֵלֶּה סִפְרֵי קֹדֶשׁ,
וְגוֹרָלָם — חֹשֶׁךְ כְּסַהַר בִּקְצֵה הַחֹדֶשׁ,
כְּמוֹ בִדְמָמָה תִּטְוֶה תּוֹלַעַת הַמֶּשִׁי,
הִיא תִשְׁכַּח כִּי חֶבְלָהּ מָוֶת, צִירָהּ תֶּשִׁי.
אַךְ תִּטְוֶה בַּסֵּתֶר כַּאֲשֶׁר צִוְּתָה הַטֶּבַע,
תָּרוֹק מִפִּיהָ שָׁנִי בְּיִפִי חֵן וָצֶבַע, —
כֵּן כֹּהֲנַיִךְ נֶאֱנָחִים, בְּעֹנִי עֲטוּפִים,
וּמְשׁוֹרְרַיִךְ — נַפְשָׁם מָרָה וּלְשׁוֹנָם צוּפִים —
נְבִיאַיִךְ יַטִּיפוּ. הֵם יֶהְגּוּ בְּהֵחָבֵא —
אֵיךְ יִדְּמוּ? אֱלֹהִים דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא! —
נַפְשָׁם לֹא נֻחָמָה, לָךְ יִתְּנוּ תַּנְחוּמוֹת
לִבָּם מָלֵא שִׁבָּרוֹן, לָךְ יִרְבּוּ תַּעֲצֻמוֹת,
שִׁבְרָם מֶה גָּדוֹל, לְשִׁבְרֵךְ גֵּהָה יֵיטִיבוּ.
גִּזְעָם אֵיךְ יָבֵשׁ, גִּזְעֵךְ בְּדֶמַע יַרְטִיבוּ.
חֲמוּלִי גַּם אַתְּ וּתְנִי שָׂכָר לְאוֹבְדִים אֵלֶּה,
עוֹבְדִים אַדְמַת קָדְשֵׁךְ, חַזְּקִי יָדָם בַּל תֵּלֶא,
הֵם הוֹבִישׁוּ דִמְעָתֵךְ בְּלַבַּת לִבָּתָם,
מִנְעִי אַתְּ קוֹלָם מִבֶּכִי וּמְחִי דִמְעָתָם —
עִזְרִי סְפָרַיִךְ, נַחֲמִי נַפְשָׁם הָאֲבֵלָה,
כַּבְּדִי חֲכָמַיִךְ, הוֹקִירִי מְשׁוֹרְרַיִךְ סֶלָה.

יעקב צבי שפערלינג

קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה

כְּבָר הֵסִיר ה׳ מִסֵּבֶל שִׁכְמָם יְשֻׁרוּן
לֹא עוֹד בְּעָלִים קָשִׁים כִּנְמֵרִים עַל הַדְּכוּ יְשׁוּרוּן.
לֹא עוֹד תִּרְוֶה אַדְמַת אֶרֶץ־חָם מִדְּמָעוֹתָיו
וְאַבְנֵי מִגְדָּלֶיהָ —יַעֲנוּ בְּהֵד קוֹל נַאֲקוֹתָיו—
לֹא עוֹד שֵׁבֶט הָעֲבֹדָת עַל גּוֹרָלוֹ יָנוּחַ
חָפְשִׁי הוּא לְנַפְשׁוֹ, לְרוּחוֹ, כַּדְּרוֹר, כָּרוּחַ;
נֹגַהּ כְּבוֹד ה׳ זוֹרֵחַ עָלָיו,
עַמּוּד אֵשׁ־יָהּ יָפִיץ אוֹר עַל מַעְגָּלָיו;
לַנְחֹתוֹ אֹרַח בִּישִׁימוֹן תֹּהוּ
עֵת הַחֹשֶׁךְ כִּסָּה עוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ הוּא,
וּמְדְגַן הַשָּׁמַיִם —נַפְשׁוֹ שָׂבֵעָה—
כָּל עָמָל כָּל יְגִיעַ לֹא תֵדַע יָדֹעַ!

אָז קָרָא אֵלָיו קוֹל שַׁדַּי מִתּוֹךְ הָאוֹרָה.
„שִׁיתוּ לִבְּכֶם, בָּנִים, לַעֲבוֹדַת אֱלֹהֵי־הָרוּחַ —
„אֱלֹהֵי הֲלָךְ־נֶפֶשׁ, אֱלֹהֵי קְדֻשָּׁה טְהוֹרָה,
„אֱלֹהֵי מִדָּה וּמְשׂוּרָה, אֱלֹהֵי חַיִּים;
„וְאַל נָא תָתוּרוּ לִזְנוֹת אַחֲרֵי אֱלִילֵי־רוּחַ —
„אֱלִילֵי בָשָׂר, אֱלִילֵי־כֶסֶף, אֱלִילֵי מַרְאֵה־עֵינָיִם;
„אוֹ אָז בַּנְּעִימִים גּוֹרָל לָכֶם אַפִּילָה,
„וְאֶרֶץ־חֶמְדָּה לְחֶבֶל לָכֶם אַנְחִילֶהָ׃
אַךְ הָעָם לֹא שָׁעָה לְקוֹל דִּבְרֵי־אֱלֹהַּ
וּבְקוֹל תְּלוּנָה עָנָה גְּבוֹהָה גְּבֹהָה:
„תְּנָה לָנוּ בָשָׂר —לֹא נַחְפּוֹץ בְּלֶחֶם שָׁמַיִם—
„זָכַרְנוּ אֶת הַבְּצָלִים אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם״

וַיִּנְאַץ אֵל מִכַּעַס בָּנָיו וּמְרִי־קוֹלָם
וַיְבַטֵּא בִשְׂפָתָיו קְלָלָה נִמְרָצָה,

וּבִזְרוֹעַ כֹּחוֹ נִשְׁבַּע כָּלָה וְנֶחֱרָצָה
אִם יוֹסִיפוּ לַחֲזוֹת בְּאוֹר חֵי־הָעוֹלָם,
אִם לֹא יִהְיוּ פְּרוּעִים לְשִׁמְצָה וּלְדֵרָאוֹן — — — —
וַתְּהִי לָהֶם קְבוּרָה בְּקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה...

אֲהָהּ! קִלְלַת־הָאֱלֹהִים רֹבֶצֶת עָלֵינוּ עַתָּה,
עֵת מָעֲדוּ פַּעֲמֵי הָרוּחַ וְיָדוֹ מָטָה,
הַבָּשָׂר יִשְׁפֹּךְ עַל אֶרֶץ רַבָּה מִמְשַׁל אֵין־סוֹף
וְהָעָם יִפָּרַע לְשִׁמְצָה בְּאֵין חֲזוֹן־לֵב.
כְּבוֹד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה הִתְעוֹפֵף כָּעוֹף
בְּנוֹת הַשִּׁיר תַּשְׁפֵּלֶינָה קוֹלָן כָּאוֹב,
הַחָכְמָה שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת הִיא לְחַיֵּי־אֶרֶץ,
עַל יֹשֶׁר וּנְדִיבוּת בָּא, בָּא הַקֵּרֶץ,
אֶת־מְקוֹם הָאַהֲבָה לָקְחָה הַתַּאֲוָה הַנִּמְבְזָה
וּבְהֵיכַל אֲדֹנָי הֵקַם סֵמֶל הָעֶצֶב הַנִּבְזֶה...

ישראל בערלין.

הֲלָךְ־נֶפֶשׁ

עֵת יָבִיא הָעֶצֶב רֶצַח בְּעַצְמוֹתַי,
עֵת רִגְשֵׁי נוֹאָשׁ יָעִיקוּ עַל לִבִּי;
עֵת יַפְרִישׁ הַסֶּפֶק כְּצִפְעֹנִי בְּכִלְיוֹתַי,
יָמֹץ דַּם־נֶפֶשׁ־חַי, יָלֹק לְשַׁד אִבִּי;

עֵת בְּחַדְרֵיהֶן תִּמַּקְנָה בְּנוֹת עֵינַי
מִמַּרְאֶה הַמַּחֲזוֹת בְּאֶרֶץ הַחַיִּים;
עֵת תִּרְפֶּינָה יָדַי, אֱיָלוּתִי תַּעַזְבֵנִי —
עֵת רַע עָלַי הַנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם.

אָז אָשִׂים מַעְיָנַי בְּיָמִים עָבָרוּ
וְאֶל קִרְבִּי רוּחַ מַרְפֵּא מְעַט־קָט יָפוּחַ;
וּמַרְאוֹת לִי עוֹלָם מֵעִתִּים יָצָרוּ
יַגִּיהוּ חָשְׁכִּי כִּמְעַט וּמְעַט לִי יָנוּחַ.

אָז אֶשָּׂא נַפְשִׁי מֵעַל לְאֶרֶץ תַּחַיִּים וּשְׁאוֹנָהּ—
אֶל־עָל, אֶל עָל תַּרְקִיעַ, תַּעַל אֵבֶר.
וּבְצֵל עֵדֶן אָז אֶתְלוֹנֵנָה
עַל כַּנְפֵי אֱמוּנָה, תִּקְוָה וָשֶׂבֶר.

הנ"ל

רָאוֹת רַבּוֹת

(סוניט).

אַךְ תְּמוֹל הִנְנִי, אַךְ רַבּוֹת אֵדַע -
רַבּוֹת רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמָיִם.
(מֵעוֹדִי לֹא אָהַבָה נַפְשִׁי עָמָל וַעֲבוֹדָה
רַק לִרְאוֹת וּלְהִתְבּוֹנֵן חֶלְקִי בַּחַיִּים).

רָאִיתִי אֶת הָאֱמֶת וְאֶת הַדְּמָעוֹת בְּנָאֳדָה,
רָאִיתִי אֶת הָרִשְׁעָה וּבְמִצְחָהּ הַקַּרְנַיִם,
רָאִיתִי אֶת הַדַּעַת גַּלְמוּדָה, בּוֹדֵדָה —
אֵין גּוֹאֵל וּמוֹדָע יִפְרוֹשׂ עָלֶיהָ כְּנָפַיִם...

רָאִיתִי אֶת הַמַּחְסוֹר (חֲשַׁתִּיו בְּמֵעַי)
רָאִיתִי אֶת מְכַבְּדַי בְּחַיַּי וּבְמוֹתִי...
רָאִיתִי אֶת הַלַּעַג עַל שִׂפְתֵי רֵעַי
אִתִּי יַחְדָּיו שָׁתוּ, לָעוּ מִכּוֹסִי;
אַף רָאִיתִי אֶת הַשַּׂכִּין שָׂמוּ בְלוֹעִי
עֵת בְּצֵל קוֹרָתָם הֱבִיאַנִי הַגּוֹרָל...

הנ"ל

אֶל־הָאוֹשֶׁר

(תרגום)

אָנָא, אֹשֶׁר נֶחְמָד, אָנָא הַגִּידָה
אַיֵּה מְקוֹמְךָ, אֵיפֹה יִזְרַח אוֹרֶךָ?
יָמִין כִּי אֶפְנֶה, שְׂמֹאל כִּי אַבִּיטָה
אֶרְאֶה אֲחוֹרֶיךָ, לֹא אֶחֱזֶה פָּנֶיךָ.

יְמֵי שַׁחֲרוּת חַיַּי תַּמּוּ לִבְרוֹחַ
בְּרָדְפִי אַחֲרֶיךָ, אֹשֶׁר נֶחְמָד אַף נָעִים!
שָׁוְא אָזַרְתִּי חַיִל, רִיק אֲכַלֶּה כֹּחַ —
הִנְּךָ בֹּרֵחַ מִפָּנַי כְּצִפּוֹר שָׁמַיִם!

אַתָּה, אַךְ אַתָּה הָיִיתָ נֶחָמָתִי —
חֶזְיוֹנֶיךָ הִשְׁכִּירוּ נַפְשִׁי מִיַּיִן;
כָּל יַד עָמָל בִּמְנוּחָה שַׁאֲנַנָּה נָשָׂאתִי
בְּתִקְוָתִי לִרְאוֹתְךָ עַיִן בְּעָיִן.

בְּקֻבַּעַת כּוֹס חַיַּי נֹעַם מָסַכְתָּ,
חָבַשְׁתָּ לְפִצְעֵי נַפְשִׁי הַנַּהֲלָאָה...
וּכְצִפּוֹר שָׁמַיִם מִפָּנַי בָּרָחְתָּ
וּמְקוֹמְךָ אַיֵּהוּ בַּל אֵדְעָה, אֵדָעָה.

הג"ל

שִׂיחוֹת עָפוֹת

(המשך *)

הַחֲלִיפוֹת.

מֵעַל פְּנֵי הָאָרֶץ אֵדִים יִנָּשְׂאוּ
אֶל־מְרוֹמֵי־עָל;

---

*) עי' בכנסת הגדולה ספר ראשון צד 200

שָׁמָּה יִהְיוּ, שָׁמָּה יִקָּרֵאוּ
וְהָיוּ לְאֶגְלֵי־טָל.

וּמִשָּׁם יֵרְדוּ רְסִיסֵי הַשָּׁמַיִם
עֲלֵי אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת;
וְהִתְבּוֹלְלוּ בַּאֲבַק רַגְלַיִם
וְהָיוּ לְאַגְמֵי רֶפֶשׁ.

לַשָּׁוְא!

בְּדִמְעוֹת עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא אָמַרְתִּי
מֵעַל לוּחַ לִבִּי לִמְחוֹת שְׁגִיאוֹתַי,
וּבְקוֹל זַעֲקַת שֶׁבֶר לַשָּׁוְא חַיִל אָזַרְתִּי
לְשַׁבֵּחַ שְׁאוֹן לִבִּי, סַעֲרַת כִּלְיוֹתַי.—
בִּכְלִיל סְלוֹנִים מַמְאִירִים רֹאשִׁי עָטַרְתִּי
וְלֵשַׁד מָוֶת נוֹזֵל נֹבֵעַ בְּעַצְמוֹתַי...

שִׁיר תְּהִלָּה.

אִם כָּל הָאָדָם כּוֹזְבִים — אַתָּה אִישׁ יָשָׁר,
אִם כָּל הָאָדָם בְּנֵי־בְלִיַּעַל — אַתָּה אָדָם כָּשֵׁר,
אִם כָּל הָאָדָם בּוֹעֲרִים — אַתָּה בַּעַל־דֵּעַ,
אִם כָּל־הָאָדָם עוֹבְדֵי הַשָּׂטָן — אַתָּה עֶבֶד אֱלֹהַּ.

הנ"ל

אל הקוראים !

הסכן הסכנתי מיום עמדי על דעתי לכתוב בספר זכרון את כל הגיוני ורגשו אשר יהרה ויהגה רוחי לעת מצוא. אך רוב הגיוני אלה נוגעים הם אל חיי הפרטי ואינם ראוים לבוא בדפוס ולהקרא בקהל, (כאשר עשו רבים מסופרינו המצוינים) אולם מקרה אחר שקרה לי לפני שלש שנים, פעל על נפשי פעולה עזה ונמרצה מאד ומרב התרגשות נפשי פנימה פלט עטי את פרשת דבר המקרה הזה בדרך שיר כאשר תחזינה עיני הקורא במבוא השיר, ואף אם פרטי דבר המקרה הזה אין להם כ קשר ויחס עם עצם השיר ותכנו, בכ"ז מצאתיו ראוי להדפיסו כעין פרוזדור להבתים ההולכי אחריו, אחרי כי הוא העירני לגשת אל המלאכה הזאת וממנו תוצאות להשיר כלו ואקוה כי הקוראים הנבונים ימצאו בו חפץ ולא יקוטו בי על הלאותי אותם יתר מדי

הרעיון הצפון בשירי זה עוד לא באתי עד תכליתו ומקום רב הנחתי לסופרי להתגדר בו, כי בהיות הכנה"ג ספר-עם, המקדש לעניני הלאום כלו ופרטי חייו מבי ומחוץ, הוכרחתי לקצר את דברי כפי האפשר ולהניח מקום לסופרים גדולים וטובי ממני, ועוד סבות אחרות עמדו לשטן לי ולא נתנוני לדבר כאשר עם לבבי... ומא ינעם לי אם יבוא אחרי אחד הסופרים לכלות את אשר החלותי ולהרחיב לפתח או עצם הרעיון הזה והיה לתועלת רבה להמון הקוראים ולי תהיה צדקה.

בדבר סגנון השיר ויפיו ועד כמה הנהו מתאים עם חקי תפארת הלשון וחכמו השיר לא עלי לדבר ולהוציא משפט; יבאו המבקרים ויגידו את אשר עם לבבם, ולבקרו נאמנה הנני נכון לשים לב ולהודות על שגיאותי בפה מלא נגדה נא לכל קהל הקוראים אך זאת אעיר בכלל כי בעת הזאת נחוצים לנו במאד מאד שירים כאלה, שירים אשו תעודתם ותכליתם להחם את הלבבות ולהסיר את הקור והקרח הנורא הנטוי על לבות רב אחינו ולחזק את רעיון הלאומיות בקרב אחינו בארצות פזוריהם.

עוד לי להעיר בדבר תעודת „שיר הנערים בבית הספר" אשר בקצה שירי זה. ידוע לכל עוצם הפעולה אשר תפעלנה על לב האדם קורות ימי ילדותו. רוב בני האדם במרוצת ימי חייהם יחלש מעט מעט כח זכרונם ושכחו את אשר היה לפני שנה או שנתים, אך בכ"ז ימי ילדותם עומדים תמיד חיים וקיימים לנגד עיניהם ולא ישכחום עד זקנה ושיבה. ע"כ בכל בתי הספר אשר לעמי הארץ חוק קבוע הוא ללמד את בני הנעורים לשיר בע"פ שירים ומזמורים אשר יסודתם באיזו תקופה נכבדה בחיי העם, ועי"ז תשתרש אהבת עמו וארצו בלב הנער וגם כי יזקין לא יסור ממנה. ועוד גם זאת, כי מסגולות השיר הוא לעשות רושם אדיר וחזק בלב האדם ולא במהרה ימחה מספר זכרונו. אולם לדאבון לבנו לא כן הדבר בקרב עמנו! רב נערי ישראל ישירו בע"פ שירים רבים של משוררי העמים גם ישגו בהם באהבה וחבה יתרה, רק שירי עמם לא ידעו ודעת דברי ימיהם לא יחפצו. ובמי כל האשם הזה, אם לא במורי בתי

הספר לבני עמנו, אשר בידיהם יצפנו האבות את עתידות בניהם לעשותם לאזרחים מועילים ולעברים נאמנים לעמם ולדתם. רבים יתאוננו על חסרון שירי-עם בספרותנו, אבל לא צדקו בתנואתם זאת, לו דרשו המורים והפדגוגים שירים כאלה בעד חניכיהם, אז השיגום די ומדי, כי ה"ל עוד רבים בינינו אנשי רוח ובעלי כשרון היודעים לערוך שירי-עם בעד בני הנעורים. לו נתפשט ד"ם השיר היקר של המשורר הלאומי דאליצקי „על הררי ציון" בכל תפוצות עמנו ומחברו ראה שכר לפעולתו, אז הוסיף און ואומץ בעבודתו המועילה הזאת כיד חכמת השיר הטובה עליו וגם רבים ממשוררינו החדשים יצאו בעקבותיו ויכינו צדה לנפש העם כנפשם שבעם. הן לא העם יולד על ברכי הספרות, רק הספרות על ברכי העם. ואם בין המון עמנו אין דורש ואין מבקש למי אפוא יעמלו הסופרים וישחיתו עמלם ועתם ללא הועיל!

מאז הגלה ישראל הגלת שלומים גורל אחד לו ולארצו. שוממים ועזובים יעמדו שניהם זה כאלפים שנה, זה לא ימצא מנוח לו ברוב ארצות גלותו וזו לא תוסיף תת כחה ופריה לעם אחר. כמה פעמים עברה א"י מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, כמה דמי אדם נשפכו בעד האדמה הקטנה זאת, ואחרי כל אלה עוד לא עלתה אף בידי אחת הממלכות אשר נפלה לה א"י לחבל להשיב לה את חסן הפארתה וגאון עזה כבימי היותה לנחלה לאבותינו, להוציא מקרבה דגן ותירוש ופרי הדר המשמח אלהים ואנשים. אין זאת כי אם אצבע אלהים היא, אשר בידו עתות כל גוי ואדם יחד! חיי כל עם ואדמתו קשורים ואחוזים המה יחד מאז מעולם. האדמה, אם כל החיים, היא תארוג ותטוה במסתרים את רוח יושביה ותכונן את טבעם ומזגם ע"פ התכונות המיוחדות לאדמת מטעם וצור מחצבתם, והתכונות האלה תשארנה למורשה לעולמי עד לבני האדם וכל רוח סעה וסער, כל נדוד וטלטול לא יזיזן ממקומן. וזהו סוד הלאומיות, אשר בימים האחרונים הכתה שורש בלב עמי אירופא ותתעורר קרבם ביתר תקף ועז ובשמה יעשו גדולות ונפלאות. ובהרעיון הזה הלבשתי את „השיר הלאומי", אשר שרו הנערים בבית הספר.

תִּקְוַת יִשְׂרָאֵל.

א.

הֶגְיוֹן לֵב (במקום הקדמה)

1.

בָּדָד בַּלַּיְלָה הָלַכְתִּי לָשׂוּחַ
לֵיל חוֹרֶף אַכְזָרִי —נוֹרָא וָסַעַר
בַּהֲמוּלָּה אֲיֻמָּה יֶהֱמֶה יָפוּחַ
וַיָּנַע בְּזַעַף כָּל עֲצֵי הַיַּעַר

2.

הַקּוֹר הֵפִיץ תֹּהוּ, שַׁמָּה וּבָתָּה
וַיַּשְׁלִיךְ קַרְחוֹ עַל נָהָר וָפֶלֶג
וּסְבִיבִי שָׂרְרָה חֶשְׁכַת אֵימָתָה
וַתַּעַט בָּאוֹפֶל לִבְנַת הַשֶּׁלֶג

3.

כָּל בֶּהֱמַת הַשָּׂדֶה אֶסְפָה אֶל בַּיִת
צִפְּרֵי שָׁמַיִם אֶל קִנָּם נָדָדוּ
אַךְ חוֹשֶׁךְ יְסֻבֵּנִי, שָׁמִיר וָשַׁיִת
וּמֵעָצְמַת הַקֹּר קְרָבַי רָעָדוּ

4.

אַךְ מֵאָז סָר אֶל בֵּיתִי חֶבֶר מְרֵעִים
וּבְמִשְׁתֵּה יַיִן הֵטִיבוּ לִבָּמוֹ
נִלְאֵיתִי כַּלְכֵּל אָרְחוֹתָם הַתֹּעִים
וָאֶבְחַר בַּקֹּר מִשֶּׁבֶת אִתָּמוֹ

5.

(כִּי מַה לִּי לַקָּרָה תְּשׁוֹרֵר בִּגְוִיָּה
אִם תּוֹךְ בָּתֵּי נַפְשִׁי תִּבְעַר שַׁלְהֶבֶת
וְקִרְבִּי עוֹד רַבּוּ עֶצֶב וּשְׁאִיָּה
לוּ אֶת אַנְשֵׁי הָהֵם בָּחַרְתִּי שֶׁבֶר

6.

וּשְׂעִפִּים אֲיֻמִּים וְחֶזְיוֹנֵי בַלָּהָה
וְרִגְשֵׁי יָגוֹן נוֹרָא עֶצֶב וָפַחַד
בָּרְגָעִים הָאֵלֶּה נַפְשִׁי נִמְלָאָה
וּכְמוֹ בְּיָד נִסְתָּרָה דִּכְּאוּנִי יַחַד

7.

בֵּין גַּלֵּי יָם דִּמְיוֹן נַפְשִׁי רָחָפָה
וְזִכְרוֹנוֹת קֶדֶם עַל פָּנַי עָבָרוּ
וַחֲזוֹת פְּנֵי עַם עוֹלָם אֵלַי נִשְׁקָפָה
עֵת נוֹטְרָיו מִקִּרְבּוֹ כְּרֶמֶשׂ נָטָרוּ

8.

וּפִתְאוֹם מִפַּלְּתוֹ נֶגְדִּי שִׁוִּיתִי
כְּמַרְאֵה הַשְּׁמָמָה שֶׁסָּבִיב תְּעַטְּרֵנִי
וּכְגֶבֶר עֲבָרָהוּ יַיִן הָיִיתִי
וּפַלְגֵי מַיִם אָז יָרְדָה בַּת עֵינִי

9.

אֲהָהּ אֵלִי! קָרָאתִי מִלֵּב פָּצוּעַ
עַד מָתַי עַל עַמְּךָ חוֹרְשִׁים יַחֲרשׁוּ
עַד אָנָה עוֹד יְהִי נִדְכֶּה פָּרוּעַ
וְעַל לֹא חָמָס בְּכַפּוֹ בְּשָׂרוֹ יָדוּשׁוּ

10.

עַד מָתַי כְּשֶׂה פְזוּרָה יִתַּע יָנוּעַ
מֵאֶרֶץ אֶל אֶרֶץ —בַּל יִמְצָא מָנוֹחַ
וּבְנֶפֶשׁ מָרָה וּבְלֵב קָרוּעַ
יָבוֹא עַד מַשְׁבֵּר וּלְלֵדָה אֵין כֹּחַ!...

11.

אִם עַל צַעֲדֵי גֶבֶר יֵשׁ עַיִן צוֹפִיָּה
וּלְאֶנְקַת נֶאֱנָחִים אֹזֶן שׁוֹמַעַת
אִם אֵל שַׂגִּיא כֹּחַ רַב הָעֲלִילִיָּה
הִצִּיב מוֹסְדֵי תֵבֵל בְּמִשְׁפָּט וָדַעַת

12.

אִם שָׁלוֹם וָעֹנֶג, נַחַת וָאוֹשֶׁר
אַךְ לִמְטִיבֵי צַעַד כֻּלָּם נוֹעָדוּ
וּתְלָאוֹת וּמַכְאוֹב, עֹנִי וָחֹסֶר
הֵם נַחֲלַת הָרְשָׁעִים, בָּאֵל בָּגָדוּ

13.

אִם אֵלֶּה הֵמָּה אַבְנֵי הַפִּנָּה
שֶׁמּוֹסְדֵי תֵבֵל עֲלֵיהֶם כּוֹנָנוּ
אִם בַּהֲלִיכוֹת חַיֵּי גֶבֶר נְבִינָה
מַדּוּעַ נִרְאֶה כִּי לֹא עוֹלָם נֶאֱמָנוּ

14.

מַדּוּעַ בְּאָהֳלֵיהֶם רְשָׁעִים יִשְׁלָיוּ
וְרוֹדְפֵי צֶדֶק עַל צַוָּארָם יֻרְדָּפוּ
עוֹשֵׂי רְמִיָּה בְּצֵל הַשָּׁלוֹם יֶחֱסָיוּ
וּמֵעֲשׂוֹת תוּשִׁיָּה יְדֵי צַדִּיק רָפוּ

15.

מַדּוּעַ כָּל עָם עַל אַרְצוֹ נָטוּעַ
וְעַל מַעְיְנוֹת שָׁלוֹם יִפְרַח פָּרֹחַ
רַק עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל יַחַד יָנוּעַ
מֵאֶרֶץ אֶל אֶרֶץ בַּל יִמְצָא מָנוֹחַ

16.

הֵן שַׂגִּיא פָּעָלְךָ אֵל רַב עֲלִילִיָּה
מָרוֹם גַּם נִשְׂגָּב וּמִי זֶה יַחְקְרֵהוּ
בִּצְדָקָה כֹּל תִּפְעַל אֵין בְּךָ כָּל רְמִיָּה
וְכָל סָתוּם לָנוּ לְךָ גָּלוּי הִנֵּהוּ

17.

עַל מָה תַהְפּוּכוֹת רַק רָאוּת עֵינֵינוּ
בְּפָעֳלֵי הַבְּרִיאָה בִּיצוּרִים כֻּלָּהֶם
וּלְהַצִּיל דְּבַר אֱמֶת אִם נָשִׂים לִבֵּנוּ
אָחוֹר נָשׁוּבָה... יֶהֶלְמֵנוּ רָעָם...

18.

הַיֵאָמֵן חֵקֶר חֲכָמִים חוֹבְרֵי חָבֶר
כִּי רַק חוֹלְמִים נַחְנוּ תַּחַת שָׁמַיִם
כִּי אַךְ חֲזוֹן תַּעְתּוּעִים יֶחֱזֶה הַגָּבֶר
וּבְמוֹתוֹ אָז יָקִיץ מֵחֲלוֹם הַחַיִּים

19,

אִם חוֹלְמִים נַחְנוּ כַּזָּקֵן כַּנַּעַר
נוֹרָא הַחֲלוֹם – אָיוֹם מֶנְהוּ הַשֶּׁבֶר
שִׁמְעוּ זֹאת יַלְדֵי חָלֶד וְשַׁעֲרוּ שַׁעַר
מְשַׁל הַחַיִּים –פִּתְרוֹנָם הַקֶּבֶר!!

20.

שִׁבְעִים שְׁנוֹת עָמָל פֹּה אֶרֶץ נַחְלֹמָה
נִשְׂבַּע כַּעַשׂ וָרֹגֶז, נַרְבֶּה עִצָּבוֹן
וּמְנוּחָה רַק אָז נַחַז בָּהֵמָּה
עֵת בִּרְשַׁר גֵּוֵנוּ יַעַל רִקָּבוֹן!...

21.

תָּפוּשׂ בִּשְׂעִפַּי אֶל דַּרְכִּי אָרַכְתִּי
בֵּין עֲצֵי הַיַּעַר הַסּוֹבֵב אֶת מְעוֹנִי
וָאֵלֵךְ כֹּה הָלְאָה בַּאֲשֶׁר הָלַכְתִּי
מִבְּלִי שִׂים לֵב אָן רוּחִי יְשָׂאֵנִי

22.

חַם לִבִּי קִרְבִּי רִגְשׁוֹתַי הָמָיוּ
עֵת הֶגְיוֹנַי אֵלֶּה נֶגְדִּי שִׁוִּיתִי
וּפְעָמַי אַט מִן הַמְּסִלָּה נָטָיוּ
וּבֵין סִבְכֵי יַעַר הַרְחֵק תָּעִיתִי

23.

כְּשׁוּב אֵלַי רוּחִי וְהִנֵּה –הָהּ שָׁמַיִם!–
אֵימָה וּבַלָּהוֹת יַחַד בִּעֲתוּנִי
שִׁמְמַת מָוֶת עַל כָּל מַבַּט עֵינָיִם
וַעֲרֵמוֹת שֶׁלֶג רַב מִסָּבִיב עִטְּרוּנִי

24.

שָׁוְא אֶל כָּל עֵבֶר נָשָׂאתִי עֵינַיִם
לִמְצוֹא הַמְּסִלָּה אֶל בֵּיתִי מוּבִלֶּהָ
שָׁוְא הֲרִימוֹתִי קוֹל נָטִיתִי אָזְנַיִם
לִשְׁמֹעַ קוֹל מַשַּׁק בְּרִיחַ וָדֶלֶת

25.

נִבְקְעָה בִי רוּחִי אַף כֹּחִי עֲזָבָנִי
וּשְׂעָרִי סִמֵּר מִמּוֹרָא וָפַחַד
אָז יָגוֹן נוֹרָא כִּמְעִיל עֲטָנִי
וַיַּרְעִיד כָּל גֵּוִי כָּל עוֹרְקַי יַחַד

26

כֹּה מִשְׁמִים אַף דּוֹמָם קָפוּא מִקֶּרַח
וְחוּשַׁי אַף גֵּוִי כְּמוֹ יַחַד אֻסָּרוּ.
כָּל עוֹרְקַי רָעֲדוּ. אַף פָּק הַבֶּרֶךְ
וְכָל רִגְשֵׁי חַיַּי פִּתְאוֹם נִסְתָּרוּ.

27.

וּכְבוּל עֵץ סָרוּחַ וּמְלוֹא קוֹמָתִי
מִתְעַלֵּף אַרְצָה אָז פֶּתַע נָפַלְתִּי
כָּל חוּשַׁי עֲזָבוּנִי –מֵתָה גְוִיָּתִי
אַךְ מִבַּלָּהוֹת מָוֶת נַפְשִׁי הִצַּלְתִּי.

28.

שִׁמְעוּ זֹאת אִישִׁים הִתַּמְּהוּ תְּמָהּ
וְעַל נֵצַח הַנֶּפֶשׁ מוּסָר נָא קְחוּ
עֵת הַגֵּו פֹּה אֶרֶץ יִגְוַע גָּוֹעַ
מוֹסְדֵי הַנֶּפֶשׁ לֹא עוֹד בּוֹ יִמַּחוּ

29.

כִּי כַּאֲשֶׁר כִּי נִדְעַךְ רֶגֶשׁ הַחַיִּים
אָז חִישׁ חַדְרֵי לִבִּי אוֹרָה עָלָתָה
וּמִמַּעַל נִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת שָׁמַיִם
וּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אָז עֵינִי חָזָתָה.

ב.

הַחִזָּיוֹן

30.

עַל כַּר נִרְחָב הִנְנִי שׁוֹכֵב סָרוּחַ
נִטְעֵי שׁוֹשַׁנִּים מִסָּבִיב עִטְּרוּנִי
בֵּינֵיהֶם מַעֲדַנּוֹת יֵשֵׁב הָרוּחַ
וּמַה יִּפְעַל אֶל חֶרֶשׁ יַשְׁמִיעוּנִי...

31

וּלְנֶגְדִּי תִּתְנוֹסֵס קִרְיָה הוֹמִיָּה
מִגְדָּלִים וּצְרִיחִים תּוֹמְכִים שָׁמַיִם
וְעַל שַׁעַר גָּבְהָהּ כְּתֹבֶת עִבְרִיָּה:
„זֹאת הָעִיר הַמְּעֻטֶּרָה יְרוּשָׁלָיִם"

32.

וּפִתְאוֹם יַד אִישׁ בִּכְתֵפִי נָגָעָה
וּבִשְׂפַת קֹדֶשׁ לִי חֶרֶשׁ הִבִּיעַ
לָלֶכֶת בֵּית אֵל הִגִּיעָה הַשָּׁעָה
וּכְבָר קוֹל כָּרוֹזָא בָּעִיר הֵרִיעַ

33.

קַמְתִּי מִמְּקוֹמִי וָאֵלֵךְ אַחֲרֵיהוּ
תָּבוֹא יַחַד אֶל שַׁעַר הַקִּרְיָה:
שָׁם מַחֲזֶה נֶהְדָּר הִרְהִיב עֵין רֹאֵהוּ
חֶמְדַּת בַּת עַיִן וּצְבִי כָּל תִּפְאֶרֶת

34.

„פֵּשֶׁר הַחִזָּיוֹן הֲלֹא לִי תַגִּידָה
שָׁאַלְתִּי אֶת פִּיו בְּתִמָּהוֹן וָפֶלֶא:
„גַּלֵּה נָא הַסּוֹד וּבָאֵר הַחִידָה
מָה עֵינַי תֶּחֱזֶינָה וּלְמִי כָּל אֵלֶּה?"

35.

הֵן שְׁכוּלָה גַּלְמוּדָה, עֲזוּבָה שׁוֹמֵמָה
אַדְמַת קָדְשֵׁנוּ זֶה שְׁנוֹת אַלְפָּיִם
נִצְחֵנוּ אָבַד וִימִין צָר רוֹמֵמָה
וְאַחֵינוּ נִפְזְרוּ אֶל כָּל קְצוֹת שָׁמַיִם"

36.

„רַק מְעַט מִזְּעֵיר בֶּאֱמוּנָתָם נִשְׁאָרוּ
וּבְאֵמוּן רוּחַ אֶת אֶרֶץ מוֹלֶדֶת
אַךְ אֵלֶּה הַמְעַט כֹּחַ לֹא עָצָרוּ
לֶאֱסֹף נִדָּחָה וּלְאַחֵד נִפְרֶדֶת"

37.

„וְאֵיךְ" ... עוֹד מִלַּי בְּפִי וּבְאָזְנַי צָלָלוּ
בָּרֹךְ וְנֹעַם דִּבְרֵי הָאַלְמוֹנִי:
„כָּמוֹךָ אָחִי עוֹד רַבִּים יִשְׁאָלוּ
אַךְ אִם דַּעַת תֹּאבֶה הַסְכֵּת וּשְׁמָעֵנִי":

38.

„עֵת רֶגֶשׁ נַעֲלֶה יָצַב לַמַּטָּרָה
וּקְדוּשַּׁת הָאֱמוּנָה סִתְּרָה עָלֶיהוּ

מוצק אז יהי מפני כל רוח סערה
וכל מקרה ופגע לא יכחיד קימהו!

69.

„ולמראה כל שמן הנצב לארח
עוד יוסיף ברגש עצמה וחיל
כן יערב לעין נגה הירח
עת יפיץ אורו בדמי חשכת ליל..

40.

„כל עמי הארץ יחד התחרו
בחכמה ודעת ומלאכת מחשבת
רק אחינו מנגד כלם נשארו
ברוח נעכרה ובנפש דואבת

41

„הן מתבונת רוחם גם הם אצלו
על הליכות כל חכמה מדע וחקר
וממעינות תושיה דלה דלו
ובחכמתם הזהירו כאור הבקר

42.

„אך לא על עמם אורם זה התנה
לא על בית ישראל עטו תפארת
רק על חכמת אירופה נגהם הופיע
ועל ראשי עם קדש ענדו עטרת..

43.

„אז טובי אחינו דעת נוכחו
כי לא מעפר אחר ישעם יצמח
ומחיי העמים מוסר לקחו
כי אך על אדמתו, גבר יצליח

44

„וכאיש אחד כלם חיל אזרו
ולארץ אבותם נשאו עינים
כחמשים שנה אך חלפו עברו
מאז נשא הרעיון על שפתים

45.

ובבר יד ושם שם למו הציבו
שדות וכרמים זרעו נטעו
ואנשים לאלפים שמה הושיבו
ובכשרון פעלם בחוץ נודעו

46.

איים וארצות מערבם יערכו
וברכת אדמתם תפליא העין
ובשערי המסחר יתיצבו
בתנובת כל מגד שמן ויין

47.

מעמי הארץ כבוד ינחלו
ובשלום ובמישור אתם יתהלכו
גם שונאיהם עליהם דבה טפלו
ממראה עיניהם עתה נבוכו

48.

הן זה העברי חדל אונים וכח
המואס עבודה ומלאכת ידים

רִי הַנּוֹדֵד מִבְּלִי מָנוֹחַ
בֵּין גּוֹיִם וּלְאֻמִּים זֶה שְׁנוֹת אַלְפַּיִם

49.

רִי הַזֶּה לָדַעַת הוֹכִיחַ
כִּי מִכָּל עָם וָעָם לֹא נוֹפֵל הִנֵּהוּ
עַ כַּפָּיו גַּם הוּא יַצְלִיחַ
גַּם כֹּחוֹ הֵן עִמּוֹ אוֹנוֹ בְּמָתְנֵיהוּ

50.

בַּבֹּקֶר מוֹעֵד לִי אֶקָּחָה
וּבִקַּרְנוּ יַחַד מוֹשְׁבוֹת אַחֵינוּ
ה תִּתְעַנֵּג אֵיךְ שָׂדָה פֹּרֵחָה
כִּבְשְׁנוֹת עֲלוּמֶיהָ אַדְמַת קָדְשֵׁנוּ

51.

רְיוּ מַנְהִיגֵי עוֹד טֶרֶם כָּלָה
וּלְנֶגְדֵּנוּ הִתְנוֹסֵס בִּנְיַן תִּפְאֶרֶת
בֶת נֶהְדָּרָה: „בֵּית הַתְּפִלָּה"
הִזְהִירָה מֵעַל גֻּלַּת הַכֹּתֶרֶת

52.

„כּוֹתֶל מַעֲרָבִי" נִשְׁעָן הַבַּיִת
סַפִּיר גִּזְרָתוֹ יִנְעַם לָעֵינָיִם
בִיו יִנְאוּ עֲצֵי שֶׁמֶן וָזַיִת
וּכְעֵדֶן מַרְאֵהוּ וּכְגַן שָׁמָיִם

53.

ין אָדָם רַב מָלֵא הָעֲזָרָה
מִתְגּוֹשְׁשׁוֹת קֹדֶשׁ כָּל פָּנִים צָהֲלוּ
וַעֲלִיצוּת נֶפֶשׁ כִּלְיוֹתַי חָדָרָה
עֵת זִמְרוֹת הַשָּׁרִים לְאָזְנַי צָלְלוּ

ג.

הַמַּטִּיף

54.

שָׁקְטוּ הַמַּנְגִּינוֹת כָּלְתָה הַתְּפִלָּה
וּמְנוּחַת קֹדֶשׁ בַּבַּיִת שָׂרָרָה
וַיַּעַל הַבָּמָתָה מַטִּיף הַקְּהִלָּה
וַיָּחֶל בְּרֶגֶשׁ וּבְשָׂפָה נֶהְדָּרָה

55.

שִׁמְעוּנִי אַחַי וּנְגִידִים אֲדַבֵּרָה
קוֹרוֹת אֲחֵיכֶם לִפְנֵיכֶם אֲסַפֵּרָה
אִם אָמְנָם רַבּוֹת כְּבָר כֻּלְּכֶם תֵּדְעוּ
אֲבָל רַבּוֹת מִפִּי עוֹד עַתָּה תִּשְׁמָעוּ

56.

הֵן חֹק הוּא לָנוּ מִדֵּי חַג וּמוֹעֵד
עֵת כֻּלָּנוּ יַחַד הֵנָּה נִוָּעֵד
אָז נַזְכִּיר בַּקָּהָל שָׁנִים עָבָרוּ
אַף נָחִישׁ עֲתִידוֹת אֶל יָמִים יֻצָּרוּ...

57.

מִי פִלֵּל מֵרֹאשׁ וּבְלִבּוֹ מִי שָׁעַר
כִּי כָל עַם אַרְצִי כַּזָּקֵן כַּנַּעַר
מִתַּרְדֵּמַת מָוֶת פֶּתַע יֵעוֹרוּ
וּלְצֶדֶק וֶאֱמֶת בָּאָרֶץ יִגְבֹּרוּ...

58.

בִּמְעַט עָם וּבְלִי כָל עֵזֶר וָסַעַד
וּבְמֹרֶךְ נֶפֶשׁ וּבְיִרְאָה וָרַעַד...
אַךְ בְּרוּחַ כַּבִּיר וּבְאֵמוּן צֶדֶק
בְּפִרְצַת עַמֵּנוּ חִזַּקְנוּ הַבֶּדֶק

59.

חִזַּקְנוּ הַבֶּדֶק;—אֲבָל עוֹד לֹא נִבְנָתָה.
חוֹמַת בַּת צִיּוֹן מֵאָז נֶהֱרָסָה
וּלְפָנֵינוּ אַחַי עוֹד רַב הַדֶּרֶךְ
וּלְמִכְשׁוֹל וָפֶגַע אֵין שַׁעַר וָעֵרֶךְ...

60.

מוֹקְשִׁים חַתְחַתִּים עַל דַּרְכֵּנוּ שָׂמוּ
מִכָּל עֵבֶר וּפִנָּה בָּנוּ נִלְחָמוּ
גַּם רַבִּים הָהּ! מִבְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים
אֶל אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם נֶהֶפְכוּ לְצָרִים...

61.

שָׁם הָרַב מִבָּרֶכֶת יְרֵעָם יִשְׂתָּעֵר
יַחֲלִיק אֶת זְקָנוֹ וִיסַלְסֵל הַשֵּׂעָר
אֶת שְׂפָתָיו יְעַקֵּם אַף יִקְמוֹט הַמֵּצַח
דָּמוֹ בוֹ יִרְתַּח—וּבְלִבּוֹ רֶצַח...

62.

אַךְ חִנָּם אַחַי אֶת הַקֵּץ תְּדַחֲקוּ
הַרְפּוּ נָא מֵעָוֹן כִּי לֹא תִנָּקוּ...
וּבְשֵׁם בּוֹנֵי צִיּוֹן אַל נָא תִתְגַּלּוּ
לֹא יִבְנֶה אֲדֹנָי—שָׁוְא בוֹנִים יַעַמְלוּ!"

63.

אִם לַעֲבוֹד אֲדֹנָי תַּחְפְּצוּ כָּמוֹנִי...
עִבְדוּהוּ בַּגּוֹלָה מִשֶּׁבֶר וָעֹנִי
עַד יַקְשִׁיב אֱלֹהַּ יָשׁוּב וִיחָנֵנוּ
וְאֶל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ יָשׁוּב יַעֲלֵנוּ

64.

אָחִינוּ הַקָּצִין אַחַד הַשּׁוֹעִים
שֶׁבְּצִלָּם אָמַרְנוּ נִחְיֶה בַּגּוֹיִם
אֶל אֲרָצוֹת מֶרְחַקִּים נָשָׂא עֵינָיִם
לָתוּר אֶל עַמּוֹ מִדְרַךְ רַגְלָיִם

65.

גַּם כֶּסֶף הַרְבֵּה פִּזֵּר מֵאוֹצָרוֹ
וּלְאֶחָיו בַּגּוֹלָה שָׁלַח אֶת דְּבָרוֹ:
מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ אוֹשֶׁר וְחַיִּים
אָנֹכִי אַרְוֶנוּ מִטַּל שָׁמַיִם

66.

עַל אֶרֶץ מוֹשָׁבוֹ לוֹ אֶקְנֶה אֲדָמָה
וּכְאֶזְרָח רַעֲנָן יִתְעָרֶה שָׁמָּה
מֵעֲמַל כַּפָּיו יִחְיֶה לֹא יֵדַע נְהִי
וּמַעֲמָסָה לִשְׁכֵנָיו לֹא עוֹד יְהִי...

67.

אַחֲרִית הַדָּבָר הֵן כֻּלְּכֶם תֵּדָעוּ
שָׁמָּה אַחֵינוּ אָשְׁרָם לֹא מָצָאוּ
לֹא אַחַת הַקָּצִין נִחַם עַל מַעֲשֵׂהוּ
כִּי פִזֵּר כַּסְפּוֹ לַהֶבֶל וָתֹהוּ

68.

[..]ק אַנְשֵׁי מִסְפָּר שְׁבָלִים בּוֹדְדִים בָּנוּ
שֶׁבִּבְרִיתָם אֶת עַמָּם עוֹד נֶאֱמָנוּ
נַאֲקַת אֲחֵיהֶם הָעֲשׁוּקִים שָׁמָעוּ
וּלְיֵשַׁע עַם קֹדֶשׁ חֲלוּצִים יָצָאוּ

69.

בְּרֹאשָׁם הֵבִי הִגְדִּיל הִפְלִיא מַעֲשֵׂהוּ
צָדִיב הַיָּדוּעַ בְּנִדְבַת רוּחֵהוּ
וַיִּשְׁמַע צַעֲקַת נִרְדָּפִים בְּלִי פֶשַׁע
וַיִּתְמְכֵם נְדָבָה וַיְשַׂגְּבֵם יֶשַׁע

70.

[.]חַת כַּנְפֵי חַסְדּוֹ עָתְקוּ גָּבְרוּ
[.]ם רַב הוֹן וָעוֹשֶׁר אָסְפוּ צָבָרוּ
וּבִרְכַּת אֱלֹהַּ בִּמְלַאכְתָּם שׁוֹרֶרֶת
וּבְאָשְׁרָם לֹא יָדְעוּ כָּל שׁוֹד וּמִגְעֶרֶת

71.

[.]ל כֵּן יְהִי בֵיתוֹ לִבְרָכָה בָּאָרֶץ
[.]בְכֹל מִשְׁלַח יָדוֹ יִפְרוֹץ אַף פָּרֶץ
וִיהִי דָשֵׁן רַעֲנָן יָנוּב בַּטּוֹבָה
וּבְדִבְרֵי יָמֵינוּ לוֹ יָד נִחְצָבָה

72.

[.]רָיו הֶחֱזִיקוּ גְּדוֹלֵי עַמֵּנוּ
[.]נִים וּגְאוֹנִים מְאוֹרֵי עֵינֵינוּ
יוֹשְׁבֵי עַל מִדִּין שׁוֹחֲרֵי תוּשִׁיָּה
רוֹעֵי צֹאן עַמָּם בִּמְדִינַת רַסִּיָּה

73.

בָּרוּךְ טַעֲמָם וּבְרוּכִים יִהְיוּ לָנוּ
זִכְרָם לֹא יָסוּף נֶצַח מֵאִתָּנוּ
וּשְׁמוֹתָם בְּסֵפֶר לָעַד יִכֹּנוּ
וּבְגָאוֹן יִשָּׂאוּ עַל שִׂפְתֵי בָנֵינוּ

74.

כֹּה בִּמְעַט עָם וּבְלִי עֵזֶר וּמַשְׁעֵנָה
בְּחַסְדֵי אֵל חַנּוּן בָּאנוּ עַד הֵנָּה
וּבַחֲמִשִּׁים שְׁנוֹת עָמָל לָנוּ מָנִינוּ
אֵת לֹא קִוְּתָה נַפְשֵׁנוּ שַׂבְנוּ רָאִינוּ

75.

גֶּפֶן בַּת עַמֵּנוּ עוֹלָה כְּפוֹרַחַת
וּזְמֹרַת יְשֻׁרוּן בַּדִּים שׁוֹלַחַת
מִפַּחַד בּוֹגְדִים אָהֳלֵינוּ יִשְׁלָיוּ
וְדִבְרֵי חוֹזֵינוּ כְּתֻמָּם אָתָיוּ

76.

וּמִסָּבִיב אֵין אִישׁ מַחֲרִיד שְׁלוֹמֵנוּ
אֵין חוֹרֵשׁ רָעָה אֵין מַרְגִּיז רִבְצֵנוּ
וּשְׁלֵוִים מִפַּחַד בֶּטַח נֵשֵׁבָה
וּלְאֶזְרָחֵי הַמְּדִינָה נֵחָשֵׁבָה

77.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

78.

וּבְהָמוֹן חוֹגֵג הַבַּיִת עָזָבוּ
וּמְלֵאֵי עֹנֶג אֶל בָּתֵּיהֶם שָׁבוּ
גַּם הָאַלְמוֹנִי אָז אָחַז דַּרְכֵּהוּ
וָאָקוּם גַּם אָנִי וָאֵצֵא אַחֲרֵיהוּ

ד.

בָּתֵּי הַחֲרֹשֶׁת וַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה.

79.

מִסֵּתֶר חֶבְיוֹנָהּ שֶׁמֶשׁ יָצָאָה
וּצְעִיף חֶשְׁכַת לֵיל מֶנָּה הֵסִירָה
וּבְזִיו קַרְנֵי הוֹדָהּ אֶרֶץ נָגָעָה
אָז תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ נָגְהָה הֵאִירָה

80.

בָּעֵת הַהִיא אֶת הַשַּׁעַר יָצָאנוּ
לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה אֲנִי וְהָאַלְמוֹנִי
וַהֲדַר חֶמְדַּת אָבִיב נַחַת עִמָּנוּ
וָאֶשְׂבַּע עֵדֶן אֶל כָּל מַרְאֵה עֵינִי

81.

מֵרָחוֹק הִתְנוֹסְסוּ בִנְיָנִים נֶהְדָּרִים
וּתְמוּכִים עַמּוּדֵי בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת
וָאֶשְׁאַל: מָה אֵלֶּה שָׁם עַל הֶהָרִים
וַיַּעַן וַיֹּאמַר: הֵם בָּתֵּי חֲרֹשֶׁת

82.

וַאֲרֻבּוֹת גְּבֹהוֹת לַפִּידִים הֵרִיקוּ
תִּמְרוֹת עָשָׁן וַעֲנָנֵי אֵשׁ הִתְאַבָּכוּ
וּבֵינוֹת אוֹפַנִּים כַּזָּהָב הִבְרִיקוּ
מַיִם אַדִּירִים בְּרַעַשׁ נִתָּכוּ

83.

וַהֲמוֹן אָדָם רַב שָׁם יָצְאוּ וָבָאוּ
וּמִשָּׁאוֹן וָרַעַשׁ צָלְלוּ אָזְנַיִם
פֹּה מַשָּׂא בַּכָּתֵף עוֹבְדִים יִשָּׂאוּ
שָׁם יִמְנוּ יָמֹדּוּ יִשְׁקְלוּ בְּמֹאזְנַיִם

84.

וּשְׂדוֹת חֶמֶד מֵרָחוֹק הִתְנוֹסָסוּ
גַּנִּים וּכְרָמִים נוֹשְׂאִים צוּף וָמֶגֶד
וַעֲלֵיהֶם לִוְיַת חֵן וָנֹעַם עוֹד שָׁתוּ
שָׁמַיִם בְּהִירִים וּנְטוּיִם כַּבֶּגֶד

85.

וַהֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בַּשָּׂדֶה נֶאֱסָפוּ
וַעֲבוֹדָה רַבָּה כָּל יָדַיִם מָלֵאוּ
עֹנֶג וָתֹם מֵעֵינֵיהֶם נִשְׁקָפוּ
וּבְאַהֲבַת נֶפֶשׁ יַחַד יִתְרָעוּ

86.

אֵין תַּחֲרוּת וְאֵיבָה אֵין שִׂנְאַת חִנָּם
כָּל רִיבוֹת וּמְדָנִים אָפְסוּ חָדֵלּוּ
אַךְ שָׁלוֹם וֶאֱמֶת שָׁם מָצְאוּ קִנָּם
וּבִשְׁמָם כֻּלָּהֶם יַחַד יִדְגֹּלוּ

87.

הָאֲדָמָה אֵם כָּל הַחַיִּים פֹּה אֶרֶץ
הִיא אֶל כָּל עוֹבְדֶיהָ תַּחֲלוֹץ שָׁדַיִם
כָּל עוֹבֵד הָאֲדָמָה לֹא יֵדַע קֹרֶץ
אַף יִשְׂבַּע לֶחֶם כָּל עוֹדוֹ בַּחַיִּים

88.

כֹּה מִמַּרְאֵה ־עַיִן עוֹנֶג שָׂבָעְנוּ
כָּל הַיּוֹם הַהוּא ־עַד בּוֹא הַחֹרֶם
וּשְׂמֵחִים ־עַל כֹּל רָאִינוּ שָׁמַעְנוּ
שַׁבְנוּ אָז יַחַד אֶל שַׁעַר הַקֶּרֶת

ד

בֵּית הַסֵּפֶר

89.

מִמָּחֳרַת הַבֹּקֶר בִּקַּרְנוּ יַחַד
אֶת בָּתֵּי הַסֵּפֶר לִבְנֵי הַנְּעוּרִים
וּבְמִשְׁטָר וָסֵדֶר וּלְאַחַר אַחַד
הִזְהִירוּ נֶגְדֵּנוּ ־עֲרוּכִים בַּטּוּרִים

90.

וּלְנֶגְדָּם הַמּוֹרֶה נִשְׁעָן ־עַל בָּמָה
וּבִשְׂפַת קֹדֶשׁ הִטִּיף הַלֶּקַח
וּבְרֶגֶשׁ נֶאְדָּרִי קוֹלוֹ הָמָה
וּבְמֵשָׁרִים הִתְהַלֵּךְ כְּיַיִן הָרֶקַח

91.

וּבְרַחֲבֵי הַבַּיִת שָׂרְרָה דוּמִיָּה
אֶל נֹעַם לִקְחוֹ כָּל אֹזֶן קַשֻּׁבָה
וּבִשְׂפַת חוֹזֵי יָהּ הוֹרָה תּוּשִׁיָּה
וּבְהִתְרַגְּשׁוּת נַפְשׁוֹ חָצַב לֶהָבָה

92.

־עַל קִירוֹת הַבַּיִת מִכָּל ־עֲבָרִים
תְּמוּנוֹת נֶהְדָּרוֹת הִרְהִיבוּ הָעָיִן
וָאֶשְׁאַל אֶת פִּי אַחַד הַנְּעָרִים:
מַדּוּעַ כָּל כְּתוּבוֹת ־עֲלֵיהֶן אָיִן?

93.

וַיַּעַן וַיֹּאמַר: לָמָּה, מַדּוּעַ?..
מִי מֵאִתָּנוּ לֹא יֵדַע אוֹתָמוֹ
וּבְכָל תְּפוּצוֹת יְשֻׁרוּן פָּעֳלָם יָדוּעַ
וּבְפִי כֻּלָּנוּ לִבְרָכָה הִנָּמוֹ

94.

שָׁם חֶבֶר אֲנָשִׁים ־יַחַד תֹּאָרוּ
הֵם בְּחִירֵי ־עַמֵּנוּ בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים
שֶׁאָסְפוּ אֲסֵפוֹת בַּשָּׁנִים ־עָבָרוּ
וְקֶרֶן בַּת ־עַמָּם הִתְאַמְּצוּ לְהָרִים

95.

וּפֹה הַשִּׁשִּׁי הוּא גְּאוֹן דּוֹרֵהוּ
וּמִשְּׁנֵי עֲבָרָיו שְׁנֵי גְדוֹלֵי אֶרֶץ
תַּם עַמָּם אָהֲבוּ וַיְחוֹבְבוּ אַרְצֵהוּ
וּבְעַד קְדוּשַּׁת הַדָּת עָמְדוּ בַּפָּרֶץ

96.

וְשָׁם מִתְנוֹסֶסֶת תְּמוּנָה נֶהְדָּרָה
וּמִסָּבִיב לָהּ זֵר זָהָב רָבוּעַ
וּנְעִימָה הִיא לָנוּ חֲבִיבָה וִיקָרָה
הִיא תְּמוּנַת הַנָּדִיב שֶׁשְּׁמוֹ יָדוּעַ

97.

כֹּה הוֹסִיף הַנַּעַר בְּקֶסֶם שְׂפָתֵיהוּ
וַיַּגֶּד לִי פֵּשֶׁר כָּל תְּמוּנוֹת אֵלֶּה
וּמֵרִגְשׁוֹת נַפְשׁוֹ קָרַן פָּנֵיהוּ
וַיָּעַר קִרְבִּי תִּמָּהוֹן וָפֶלֶא...

98.

וַיַּעַן הַמּוֹרֶה: קוּמוּ הַנְּעָרִים
וְלִכְבוֹד הָאוֹרְחִים שִׁיר מַשְׂכִּיל זַמֵּרוּ
שִׁירוּ אַחַד מִשִּׁירֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים
שֶׁמִּמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל מֵימָם יָקָרוּ

99.

אָז כָּל הַנְּעָרִים בַּמַּעְגָּל נִצָּבוּ
וּלְנֶגְדָּם הִתְיַצֵּב בַּבָּמָה אֶחָד
וּנְעִימוֹת הוֹד קוֹלוֹ אֶל אוֹזֶן עָרְבוּ
וַחֲלִיפוֹת עֲנָתְהוּ הַמַּקְהֵלָה יַחַד:

ו.

שִׁיר לְאִמִּי *).

100.

זֶה שְׁנוֹת אַלְפַּיִם אַתְּ אֵם אֲהוּבָה
קִרְיַת יְרוּשָׁלַיִם הָיִית עֲזוּבָה
בְּעָלוּךְ אֲדוֹנִים עֲשֶׂרֶת מוֹנִים
יָפְיֵךְ חָמְדוּ וְאֶת עֲדָיֵךְ שָׁדָדוּ...
אַךְ אֶת הוֹדֵךְ מִכָּל מִשְׁמָר נָצַרְתְּ
וְאֶת אַלּוּף נְעוּרַיִךְ בֶּאֱמוּנָה נִשְׁאַרְתְּ
מקהלה: אַךְ אֶת הוֹדֵךְ וכו'

*) עיין ההקדמה.

101.

בִּשְׁאֵרִית כֹּחַ   וּבְעַיִן דּוֹמַעַת
אַךְ בְּלֵב בּוֹטֵחַ   וּבְנֶפֶשׁ רוֹגַעַת
נָשָׂאתְ בִּמְנוּחָה   בִּימֵי מֶרֶד וּמְבוּכָה
כֹּל עָבַר עָלַיִךְ   מִכַּף מְעַנַּיִךְ
תַּחַת יַד עָרִיצִים   מֵאַנְתְּ הִכָּנֵעַ
כָּל קֶשֶׁת וְחִצִּים   לֹא בִצְעוּךְ בֶּצַע
מקהלה: תַּחַת יַד עָרִיצִים וכו׳

102.

מִקֶּדֶם הָיִית   עֲנֵפָה פּוֹרִיָּה
נִמְשַׁלְתְּ יְפֵיפִית   וַתְּהִי רַבַּת עֲלִילִיָּה
וּבְנֹעַם הֲדָרָתֵךְ   וּמִשְּׁמַן אַדְמָתֵךְ
הָיִית לְנֵס עַמִּים   בְּכָל אַרְצוֹת יַמִּים
בֵּין גּוֹיִם וּלְאֻמִּים   הָיִית אַתְּ הַגְּבֶרֶת
לָךְ אֶרֶץ קְדוּמִים   הִנְחִילוּ תִפְאֶרֶת
מקהלה: בֵּין גּוֹיִם וּלְאֻמִּים וכו׳

103.

אַךְ מֵאָז בָּנַיִךְ   נִפְזְרוּ בַּתֵּבֵל
פָּשַׁטְתְּ שִׂמְלוֹתַיִךְ   וַתַּעְטִי בִּגְדֵי אֵבֶל
וַתְּהִי זְעֵפָה שׁוֹמֵמָה   וּכְחַיָּה יְתוֹמָה
דְּוּיָה וּסְחוּפָה   צְנוּמָה וּשְׂרוּפָה
אַךְ חִנָּם עָלַיִךְ   זָרִים עָגָבוּ
וַתִּזְכְּרִי בָּנַיִךְ   אֶל דּוֹדַיִךְ יִתְאַוּוּ
מקהלה: אַךְ חִנָּם עָלַיִךְ וכו׳

104.

וְאַךְ מִשָּׁמַיִם   הֵעֵרָה רוּחַ

וּבְכָל אַפְסַיִם הֵחֵל לָפוּחַ...׃
וְסֹעֲרָה עֲנִיָּה נֵעוֹרָה לִתְחִיָּה
אָז רָאִית וְנָהַרְתְּ וּבִלְבָבֵךְ אָמַרְתְּ׃
אֶל בַּעְלִי הָרִאשׁוֹן אֵלְכָה אָשׁוּבָה
אֶצְרְנֵהוּ כְּאִישׁוֹן וּבְשָׁלוֹם אָנוּבָה
מקהלה׃ אֶל בַּעְלִי הָרִאשׁוֹן וכו׳

103.

וּבָנַיִךְ שָׁמָּה זָכְרוּ עֲנוּתֵךְ
וַיִּבְכּוּ בְרָמָה שִׁבְרֵךְ הֲרִיסוּתֵךְ
גַּם עָנְיָם בַּגּוֹלָה כְּעָנְיֵךְ גָּדְלָה
וּבְכָל עִיר וּמְדִינָה וּבְכָל עֵבֶר וּפִנָּה
אֶל כַּף רַגְלֵימוֹ לֹא מָצְאוּ מָנוֹחַ
וְלִפְנֵי רוֹדְפֵימוֹ הָלְכוּ בְלֹא כֹחַ
מקהלה׃ אֶל כַּף רַגְלֵימוֹ וכו׳

104.

בְּכָל פִּגּוּל וָתֶבֶל לֹא הִתְגָּאֲלוּ...
תַּחַת נֵטֶל הַסֵּבֶל לְבוּתָם לֹא הָרֵעוּ
וְעֵת מַכָּה נִגָּפָה נַפְשָׁם הִתְעַטָּפָה
וַתְּהִי נֶחָמָתָם זִכְרוֹן אַדְמָתָם
כֵּן רְחוֹקָה מִבָּנַיִךְ לֹא מָצָאת אַתְּ מְנוּחָה
גַּם שִׁבְרָם בִּלְעָדַיִךְ לֹא הָעֳלָה אֲרוּכָה
מקהלה׃ כֵּן רְחוֹקָה וכו׳

105.

וְאַף עַל אַדְמָתֵךְ רַגְלָם דָּרָכָה
שֶׁמֶשׁ יִפְעָתֵךְ שָׁבָה זָרָחָה
הָעִיר הַנִּדַּחַת עוֹלָה כְּפוֹרַחַת

הַאֲבֵלָה אֲדָמָה שָׁבָה נְחָמָה
וּכְעֵדֶן גַּן אֱלֹהַּ נֶטַע אֵל שָׁמַיִם
בְּיָפְיָהּ תִּשְׁתָּרֵעַ קִרְיַת יְרוּשָׁלַיִם
מקהלה: וּכְעֵדֶן גַּן וכו׳

106.

המקהלה יחד:

יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלַיִם מֵאָז נוֹצָרוּ
עַד בִּלְתִּי שָׁמַיִם יַחַד נִקְשָׁרוּ
כְּרוּחַ לַגְּוִיָּה וְכַתֹּרֶן לָאֳנִיָּה
כֵּן אַדְמַת מַטָּעֵנוּ אֶל חַיֵּי עַמֵּנוּ
הֵם יִפְרְצוּ פֶּרֶץ לֹא יִפָּרֵדוּ
כָּל עוֹד עֲלֵי אֶרֶץ שָׁמַיִם יַעֲמֹדוּ!!

אהרן מירסקי.

מִכְתָּם

שְׁאֵלָה הַנְדָּסִית

תֹּכְנִים חֹזִים הוֹרוּנִי מַה־תִּגְזְרוּ אֹמֶר:
כִּי יֵשׁ כּוֹכָב בַּעַל הַזָּנָב וְהוּא חֹמֶר,
בְּעִיר בְּתוּל חָזִיתִי כִּי דִבְרֵיכֶם נֶאֱמָנִים
חֹמֶר כָּזֶה נִמְצָא שָׁם בֵּין הָרַבָּנִים
אַךְ הוּא זָנָב כֻּלּוֹ לֹא אֶפֶס קָצֵהוּ
וּמַדּוּעַ שֵׁם כּוֹכָב נִקְרָא עָלֵיהוּ?

יהושע הלוי מזח

אַהֲבָתִי לְעַמִּי.

1.

אִם מִגַּלֵּי עֶצֶב, שְׁנָתִי נָדְדָה,
מִתִּנֹּרַת הַיָּגוֹן, מְנוּחָתִי שֻׁדָּדָה.
אָז מִמָּרוֹם, בַּת־יָהּ שְׁלֻחָה.
תַּהֲפוֹךְ לְעֵדֶן שַׁחַת־קְלָלָה לִבְרָכָה.

2.

צֶלֶם בַּת עַמִּי, סֵמֶל הַיֹּפִי,
הַשֶּׁמֶשׁ לְטוֹהַר, אֵין בָּהּ דֹּפִי.
תּוֹם וָצֶדֶק, יַחַד נָשָׁקוּ.
חֵן וָנֹעַם, עַל פָּנֶיהָ הוּצָקוּ.

3.

בְּחֶרְדַּת לַיְלָה, בִּדְמִי צַלְמָוֶת.
עַל פָּנַי כִּי יַשְׁכִּין עֲנַן עַצֶּבֶת.
אָז מוּל עֵינַי, אוּמָּתִי נִצֶּבֶת,
וּשְׁתוּם־עַיִן אֶחֱזֶה, שֶׁנַּפְשִׁי אֹהֶבֶת.

4.

בְּכָל חֲמֻדֶיהָ, מוּל עֵינַי תּוֹפִיעַ,
כִּבְנֵי אֵלִים, מַלְאָךְ מוֹשִׁיעַ,
וְרִגְשֵׁי חֵן, יַעֲלוּ הַנִּצָּנִים,
עַל תַּלְמֵי לְבָבִי, כְּבִגַן עֲדָנִים.

5.

אִם נַפְשִׁי נֶעֶכְרָה מִסֹּעָה וָסַעַר,
אִם בְּזָקֵן, כִּי יִרְהַב הַנַּעַר!
אִישׁ יָשָׁר הוֹלֵךְ, תְּמִים דֶּרֶךְ,
לִפְנֵי בְּנֵי עַוְלָה, יִכְרַע בֶּרֶךְ!

6.

אִם קָדְרָה שִׁמְשֵׁנוּ, וַיָּבֹא עֶרֶב
נָפְלוּ שָׂרֵינוּ, מְלָכֵינוּ, לְפִי חָרֶב!
הָהּ! צָרָה וּמְצוּקָה, מַחַץ וָשֶׁבֶר!
אֵין מְקַוֶּה, אֵין מִפְלָט, עָמוֹק הַקֶּבֶר!

7.

אִם יְרַקְּדוּ שְׂעִירִים, שְׂדֵי שַׁחַת
מִתָּפְתֶּה מוֹצָאָם, בָּאָרֶץ מִתַּחַת.
אִם צוֹרְרֵי בְנֵי־שֵׁם, הָאַנְטִי־סֶעמִיטִים,
יִרְבּוּ כְחוֹל, בִּמְקוֹם בְּנֵי עַמִּי נְחִתִּים,

8.

אָז צֶלֶם אוּמָּתִי, אֶרְאֶה בָרוּחַ.
אֶרְאֶה! סֶלַע מִתְפּוֹצֵץ, אֶבֶן נְמוֹחַ.
אַךְ לֹא תִכָּחֵד הָרוּחַ, חָזָק הוּא מִשָּׁמִיר,
רוּחָהּ לֹא תַחֲלִיף, בְּאַחֶרֶת לֹא תָמִיר.

9.

אִם מִהְיוֹת מַמְלָכָה, נִכְחֲדָה, שָׁבָתָה,
רוּחָהּ כִּלְפָנִים, קִרְבָּהּ תּוּמָתָהּ,
וּמָה חַיֵּי הַיְּהוּדִי? אִם לֹא רוּחוֹ,
רוּחוֹ תְּאַמְּצֵהוּ, בְּנוּדוֹ וּבְנוּחוֹ.

10.

הַתִּקְוָה לֶעָתִיד, לִפְעָמִים תְּפַעֲמֵהוּ,
הַיָּמִים הֶעָבְרוּ, עוֹד יַזְכִּירוּהוּ,
יַבִּיט לֶעָבָר, יָשִׂישׂ לֶעָתִיד,
כִּרְאוֹת פְּנֵי רַבּוֹ, יָגִיל הֶחָסִיד.

יהודה ליב ועלצער.

בְּחִירַת הָרַב

„שְׁתוּ מַמְתַקִּים, אִכְלוּ מַשְׁמַנִּים,
אֲחוּזַּת־בַּר וְקַרְקְבוֹנִים,
תּוֹפְרֵי בֶגֶד וְרַצְעָנִים,
גַּם כֶּסֶף בְּכִים מְזוּמָּנִים,
לְאִישׁ אִישׁ מִכֶּם יִהְיוּ נְתָנִים.
אַךְ עַל דִּגְלִי הֱיוּ חוֹנִים,
וְעַל רֹאשִׁי נָא הָבוּ כֶּתֶר הָרַבָּנִים,

אַל תַּבִּיטוּ עַל רֹעַ הַפָּנִים,
אִם צָעִיר רַךְ אוֹ בָא בַשָּׁנִים.
אִם כְּבוֹדִי יַחַד בֵּין נְבוֹנִים,
אִם אוֹכַל הִתְיַצֵּב לִפְנֵי אֲדוֹנִים,
„אִם אֵדַע עִבְרִית שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים.
„אַךְ נָא רַחֲמָנִים בְּנֵי רַחֲמָנִים
„עַל רֹאשִׁי נָא הָבוּ כֶּתֶר הָרַבָּנִים.

„וּבְבֵיתְכֶם אִם יְהִי מִשְׁתֵּה חֲתָנִים,
„בֵּן אוֹ בַת כִּי יִוָּלֵד רֵאשִׁית אוֹנִים.
(„ד׳ יוֹסִיף עֲלֵיכֶם עֲשֶׂרֶת מוֹנִים),
„אוֹ בְעֵת תִּגְוְעוּ שְׂבֵעֵי שָׁנִים;
„וּבָאתֶם אֵלַי אַחַי הָאֶבְיוֹנִים.
„וְכֶסֶף בְּיֶדְכֶם יְדִידַי הַקַּבְּצָנִים,
„כִּי עַל כֵּן עִטַּרְתּוּנִי בַּעֲטֶרֶת הָרַבָּנִים״.

רא״ם

יָאֵי עֲנִיוּתָא לְיִשְׂרָאֵל

עִיר קְטַנָּה,
עֲדָתָהּ מִי מָנָה?
וּצוֹתֶיהָ צָרוֹת,
תֶּיהָ עָרוֹת,
אַרְמְנוֹתֶיהָ עֵצִים,
רֶיהָ קוֹצִים,
פֶשׁ וּמַדְמֵנָה,
כָּל עֵבֶר וּפִנָּה.

יוֹשְׁבֶיהָ הַיְהוּדִים,
כְּזַנְבוֹת הָאוּדִים,
עַל פְּנֵיהֶם עֲנָנָה,
וְיוֹתֵר טוֹב אָנָה?
מִסְחָרָהּ חֲנֻיּוֹת,
רֻבָּם פְּנוּיוֹת,
הוֹמִיָּה שַׁלֶּטֶת,
כָּל עַיִן מַבֶּטֶת.

מַבֶּטֶת אַחֲרֵי סוֹחֵר,
קוֹנֶה וְלֹא מוֹכֵר,
הָעֲנִיּוּת גְּבָרָה,
נְבוּלָהּ עָבְרָה
וְשָׁלוֹם עָשְׂתָה,
בֵּין בְּנֵי מַחְלָקְתָּהּ,
הִרְבּוּ זֶה כַּמָּה,
עַל מָה וְלָמָּה?

עַל כְּבוֹד מְדוּמָּה!
עַל עֲלִיָּה פְּטוּמָה;
עַל הוֹצָאַת הָאָרוֹן!
הֶעֱלוּ חָרוֹן!
וְהָעֲנִיּוּת מְרַדְּתָם,
אֶל פַּרְנָסָתָם,
וְאֵין פֶּרֶץ בִּקְהִלָּתָם,
וּצְוָחָה בִּמְעוֹנָתָם

אבלינ״א

נַחֲלַת יַעֲקֹב.

חֲמַת הַמֵּצִיק עַד הֵנָּה לֹא שָׁכָכָה,
וְעַד מָתַי כֹּה תִּבְעַר, הָהּ, מִי יוֹדֵעַ?
בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה אֵין לָנוּ הַרְוָחָה,
בְּשֵׁפֶל נֵשֵׁבָה, חֶלְקֵנוּ יֵרָעַ;
יוֹם יוֹם דִּמְעָתֵנוּ תִּזַּל כַּמָּיִם,
צָרוּ צְעָדֵינוּ, אֵין לָמוֹ יָדָיִם.
יֶשְׁנָהּ רַק אַחַת לְעַמֵּנוּ תּוֹחֶלֶת,
וּבָהּ בְּעֶזְרָתוֹ, כִּי יָשׁוּב לִתְחִיָּה:
נְעוֹרֵר אַהֲבָתוֹ לְאַרְצוֹ הַמְשֻׁפֶּלֶת,
כִּי יִרְצֶה אֲבָנֶיהָ וִיחוֹנֵן שְׁאִיָּה,
אַךְ זֶה כָּל־יִשְׁעוֹ, אֶפֶס בִּלְעָדֵהוּ;
לַעֲבֹד אַדְמַת קָדְשׁוֹ בְּכֹחַ יָדֵהוּ.

* *
*

עַם בָּזוּי וְשָׁסוּי, זָעֵף וְעָצוּב רוּחַ,
עַם חָדֵל וְדַכָּא „יִשְׂרָאֵל" הִנֵּהוּ;
רוּחוֹ חֲבָלָה, נַפְשֵׁהוּ תָשׁוּחַ,
אוֹר חֶרֶס כִּי יִזְרַח לֹא עוֹד יְשַׂמְּחֵהוּ;
וּכְבָר מִלִּבּוֹ כָּל־תִּקְוָה נִדְעָכָה,
בּוֹ חֶשְׁכַּת נֶצַח, אַךְ יָגוֹן וַאֲנָחָה...
וּמַעְטֵה צַלְמָוֶת שָׁם פָּרְשׂוּ עֲנָנִים.
שָׁם יְרַקְּדוּ שְׂעִירִים, הָהּ, יַלְדֵי הַשַּׁחַת,
מְיֻדָּעָיו מַחְשָׁךְ, אֹהֲבָיו בְּלִי נֶאֱמָנִים,
לוֹ רַק נִשְׁאֲרָה נֶחָמָתוֹ הָאַחַת;
רַק הִיא תַּמְתִּיק חַיָּיו, תָּקֵל צָרָתוֹ,
אַחַת הִיא לוֹ: לָשׁוּב מַהֵר לְאַדְמָתוֹ.
שְׁאַל נָא לְדוֹר רִישׁוֹן, הוּא אֹמֶר יַבִּיעַ,
וְחֵקֶר הָאָבוֹת לְבָנִים דַּעַת יְחַוֶּה:
כִּי אִם יִפֹּל עָם, עוֹד רַב הוּא לְהוֹשִׁיעַ
יִחְיֶה אַחֲרֵי נָפְלוֹ, אִם לִחְיוֹת יְקַוֶּה,
אִם אַךְ אֶת לִבּוֹ לֹא יְפַנֶּה לְבַטָּלָה
וּלְמַחַץ מַכָּתוֹ אִם יִתֵּן תְּעָלָה.
הִנֵּה רַבּוֹת שָׂבַעְנוּ חַיִּים מְרוּדִים,
נָשָׂאנוּ, סָבַלְנוּ, קַמְנוּ, נָפַלְנוּ;
רַב לָנוּ עַם עוֹלָם, עַם שְׂבַע נְדוּדִים
רַב לָנוּ הַיֵּאוּשׁ, כַּאֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ;
כְּבָר בָּאָה הָעֵת, גַּם יָצְאָה הַצְּפִירָה
כִּי זֵכֶר אַרְצֵנוּ נַגְדִּיל, נַאְדִּירָה!

* *
*

שָׁם נַעֲזֹב הַמִּסְחָר, הַמָּלֵא רִמְיָּה
נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק, מִנָּלוֹז נַרְחִיקָה;
בַּעֲבוֹדַת אֲדָמָה שָׁם נַגְדִּיל תּוּשִׁיָּה,
נְשַׂדֵּד עֲמָקִים, בְּמַחֲרֵשָׁה נַחֲזִיקָה;
כִּי רַק אָז כָּל סְעָרָה תָּקוּם לִדְמָמָה
אִם נַטֶּה שִׁכְמֵנוּ לַעֲבוֹדַת אֲדָמָה.
לֹא עוֹד יִקְרָאוּנוּ: „זְשִׁיד, מוֹצֵץ, עַ
לֹא נֵרָא חֲתַת אֹיֵב. כָּל־רָע לֹא נִיז
לֹא עוֹד יְבַעֲתוּנִי שָׁם צָרָה וּמְצוּקָ
בְּשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִרְגֹּל חֲיָלִים נִגְבִּירָה
פְּרָעוֹת אַף תְּלָאוֹת אָז טֶרֶם נִסְבֹּלָה
נִשְׁקֹט עַל שְׁמָרֵינוּ. לֹא נֵצֵא בְגוֹלָ
אוֹ אָז יִתֹּם רֹטֶם, יִכֶל עָרִיצֶן,
לֹא נִשְׁמַע קוֹל נֹגֵשׂ, לֹא נֶחֱרַד לְעַ

כִּי לְצָרוֹת נַפְשֵׁנוּ יָבֹא סוֹף וָקֵץ,
סוֹף הַהֲמָנִים, קֵץ הָאַנְטִסִימִתִּים;
אַךְ נֹעַם, אַךְ שֶׁקֶט, מַרְגּוֹעַ, מְנוּחָה,
נִמְצָא בְּרֹב הַיָּמִים בְּאֶרֶץ הַבְּרוּכָה:
שָׁם אֶרְאָה אַךְ טוֹב, אַךְ צֶדֶק עוֹלָמִים,
אַךְ תֹּם וָיֹשֶׁר שָׁם אֶחֱזֶה מִסָּבִיב;
שָׁם גַּנִּים יָפִיחוּ, יִזְּלוּ הַבְּשָׂמִים,
וְרֵיחָם שָׁם יִתְּנוּ כָּל פִּרְחֵי הָאָבִיב;
כָּל הוֹד, כָּל קֹדֶשׁ אֶשְׂבַּע בְּאַרְצֵנוּ שָׁמָּה.
וּבְחֹם רִגְשׁוֹתַי קוֹל אֶתֵּן בָּרָמָה:
מִי יִתֵּן, הָהּ, וְהָיָה לְבַב כָּל עַמֵּנוּ
לָקוּם, לְהִתְעוֹדֵד, לְהֵאָסֵף גַּם חוּשִׁים,
לַעֲשׂוֹת עֵת לַה׳ וְלִכְבוֹד לְאֻמֵּנוּ,
לְהוֹצִיא לְפָעֳלָם כָּל הַדְּבָרִים הַדְּרוּשִׁים —
כִּי עַתָּה מֵעָצְבּוֹ נַפְשׁוֹ הֵנִיחַ,
וַיָּרָם, וַיִּשָּׂא אַף כְּבָר הִצְלִיחַ!
מִי יִתֵּן — וְיִשְׂרָאֵל זָכַר יְמֵי עוֹלָם,
עֵת נָאוֹר גַּם אַדִּיר הָיָה בַּלְאֻמִּים,
כִּי עַתָּה כֻּלָּם לְמִקְּטַנָּם עַד גְּדוֹלָם
לֹא נָשְׂאוּ חֶרְפַּת גּוֹיִם רַבִּים עֲצֻמִים;
כִּי עַתָּה יִשְׂרָאֵל עָלָה כְּפֹרַחַת,
וַיֵּשֶׁב שָׁם יַעֲקֹב בְּשׁוּבָה וָנַחַת!

חיים זיסקינר

אֳנִיָּה סֹעֲרָה.

תְּהוֹם כַּמֶּרְקָחָה, יַרְתִּיחַ מְצֻלָּה,
יִרְעַם הַיָּם, הַגַּלִּים יֶהֱמָיוּן;
רָאשֵׁימוֹ יִנָּשְׂאוּ בְּשָׁאוֹן קוֹל הֲמֻלָּה,

יִמְעֲטוּ יָשֹׁחוּ —כְּרֶגַע יִרְבָּיוּן,
יִתְיַצְּבוּ כְּנֵד, יָנוּעוּ כַּכְּבָרָה,
מֵרָחוֹק יָז קִצְפָּם בְּקוּם הַסְּעָרָה.
וּבְלֶב הַיָּם, מְקוֹם הַסּוּפָה שׁוֹרֶרֶת,
שָׁם אֳנִיָּה סֹעֲרָה וּקְטַנָּה עֹמֶדֶת;
הָרוּחַ בִּכְנָפָיו אוֹתָהּ צוֹרֶרֶת,
וּכְקָנֶה בַּמַּיִם הִיא מִתְנוֹדֶדֶת;
יָשֹׁקוּ הַגַּלִּים, יֶהֱמוּ, יִרְעָשׁוּ,
וְכֵן תָּרְנָהּ, חֲבָלֶיהָ כֹּל יִמָּשׁוּ.
מַה זֹּאת אֳנִיָּה בְּכֹחָהּ נִפְלָאָה,
לֹא יְבַלְּעוּהָ מִמְּקוֹמָהּ כָּל נַחֲלֵי בְלִיַּעַל?
שֶׁתִּשְׂחַק לַסּוּפָה וּלְכָל רוּחַ רָעָה,
לִשְׁאוֹל יִרְגַּז מִתַּחַת וְלִמְזָרֵי מָעַל?
מַה־שֵׁם הָאֳנִיָּה, בִּלְתִּי הַטֹּבַעַת?
„יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן" בָּעַמִּים נִקְרָאַת!

חז"ק

קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה.

א.

בְּעֵת הַצָּהֳרַיִם אַחֲרֵי הָאֲרֻחָה
בַּעַל בָּשָׂר פָּגַשְׁתִּי כְּאַבִּיר הַבָּשָׁן;
שָׁפִי בָּרְחוֹב מִתְהַלֵּךְ בִּמְנוּחָה
וּמִנְּחִירָיו הִתְאַבְּכוּ תִּמְרוֹת עָשָׁן.

ב.

„מַה זֹּאת תַּמְרִיצְךָ", אוֹתוֹ שָׁאַלְתִּי
לְכַלּוֹת כַּסְפְּךָ בַּעֲנַן הַקְּטֹרֶת?
„יֶתֶר מִדַּי אוּי!" עָנָנִי אָכַלְתִּי
וְהַקִּטּוּר בַּבֶּטֶן יָבִיא בְצֹרֶת:

ג.

עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְהִנֵּה מִשְׁנֵהוּ
מְקַנֵּה מַקְטַרְתּוֹ עֲנָנִים מַסִּיעַ ;
וָאֵפֶן גַּם אֵלָיו וָאֶשְׁאָלֵהוּ :
„מַה רָאָה עַל כָּכָה ? מָה אֵלָיו הִגִּיעַ ?"

ד.

כָּל הַיּוֹם — עָנָנִי — בְּבֶטֶן חֲסֵרָה
בְּכַפָּן אֲנוּדָה הָהּ ! אֻמְלָל מֵרֶחֶם ;
וַאַקְטִיר , מְקִיבָּתִי לְהָסִיר הַמְּאֵרָה
כִּי נַפְשִׁי מִקִּטּוּר תְּזַהֵם פַּת־לֶחֶם

ה.

„לוּ אָצַלְתָּ לְרֵעֲךָ אֶת הַיֶּתֶר מִדַּי
עָנִיתִי לָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר מִלֵּא הַקֵּבָה ;
אָז אַתָּה לֹא חָלִיתָ , וְהוּא אָכַל וָחַי
וְלָךְ גַּם לוֹ הָיְתָה הַקְּטֹרֶת תּוֹעֵבָה"

מרדכי מנחם ליטעווסקי.

הָאֱמֶת.

לידידי ה' אלמוני...

אַלְבִּישְׁךָ רִקְמָה גַּם אֶעֶנְקְךָ תַּחַשׁ
בַּאֲשֶׁר כִּבַּדְתַּנִי קְבָל־עָם בְּשִׁירֶיךָ ,
אַךְ הַסְכֵּת ! הִנְנִי לֵאמֹר לְךָ סוֹד בְּלַחַשׁ :
כִּי כֻּלָּם גָּנַבְתָּ וְשַׂמְתָּם בְּכֵלֶיךָ !..

הַחַיִּים.

הַחַיִּים אֳנִיָּה סֹעֲרָה לֹא רֻחָמָה ,
סְבִיבָהּ יִסְעֲרוּ גַּלִּים וְהֵם יִרְבּוּ כָּאֵב...

אַךְ עֵת נִשְׁכַּב לָנוּחַ בְּכַפֵּי אֲדָמָה,
אָז נֵדַע כִּי בָאנוּ שָׁלוֹם אֶל הַחוֹף!..

כּוֹס הַדְּמָעוֹת.

(בעקבות המשורר ה' ש. פרוג.)

בְּלַיְלָה אֶחָד, לֵיל דְּמָמָה וְדוּמִיָּה
שְׂמִיכַת הַשֵּׁנָה כְּבָר אָחֲזָה הָעֵינַיִם;
בְּדְמֶשֶׁק עַרְשִׂי יָשְׁבָה אִמִּי הָעֲנִיָּה
וַתְּסַפֵּר: כִּי עוֹמֶדֶת כּוֹס בַּשָּׁמַיִם.

וּבְעֵת צָרָה מְאֹד אֲיֻמָּה תַּגִּיעַ
וְעָלֵינוּ הַיְּהוּדִים יַחֲרְשׁוּ רָעוֹת,
בְּרַעַם מְפוֹצֵץ הָרִים, אֶל הַגָּבִיעַ
יַזִּיל אֱלֹהִים מֵעֵינָיו שְׁתֵּי דְּמָעוֹת׳

—מְאֹד תִּשְׁנִי בְּשָׁפְטֵךְ, אִמִּי הַנְּעִימָה,
אַל יַזִּיל שְׁתֵּי דְּמָעוֹת? אֵיךְ יוּכַל הֱיוֹת?!
כִּי אִם עַל כָּל צָרָה יַזִּיל אַף דִּמְעָה,
אָז כְּבָר גְּדוּשָׁה וּמְלֵאָה הָיְתָה הַכּוֹס!..

אוֹי הַאִם הַכּוֹס בְּלִי תְּהוֹם, מְאֹד עֲמוּקָה,
וּרְחָבָה הִיא כְּשֶׁטַח הַשָּׁמַיִם,
כִּי בְּכָל עֵת תְּבוֹאֵנוּ צָרָה עַל מְצוּקָה,
וְהַדְּמָעוֹת לֹא בָאוּ עַד הָאֳפָסַיִם?!

יחזקאל בן גרשון מרדכי לעוויט הלוי.

מוּסַר שַׁדַי.

ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו
כי ביום אכלך ממנו מות תמות.
(בראשית ה' כ"ב)

א.

כָּל יָמַי תָּמִיד הָיִיתִי מִצְטָעֵר
עַל מִשְׁפָּט זָר לֹא מָצָאתִי לוֹ פֶּשֶׁר;
לוּ גֶבֶר יָדַעְתִּי, לִי אתו יְבָאֵר
לִשְׁמֹעַ פִּתְרֹנוֹ מַשְׁתִּי כַּנֶּשֶׁר
כִּי כְעָוֶל לִי נִרְאֶה בְּחֹק הַמַּעֲרָכָה
וּכְפֶרֶץ נִבְעֶה בְּאַרְמוֹן הַהַשְׁגָּחָה.

ב.

מִי זֶה לֹא יֵדַע, מֵאַחֲרִית נִבֶּרֶת,
תְּכוּנַת כָּל פְּעוּלָה, הֲטוֹבָה אִם רָעָה?
בְּעֵקֶב כָּל מֶרִי אוֹ כָתֵף סוֹרֶרֶת
יַד עוֹנֶשׁ אֹחֶזֶת עָמָל וּתְלָאָה.
וְאַחֲרִית כָּל עֲלִילָה אוֹ מִדָּה נִבְחָרָה
עֹנֶג וְשַׁלְוָה וּבִצְדָקָה גַם שְׂכָרָה.

ג.

וְזֶה אָדָם וְאִשְׁתּוֹ עֵת מִצְוָה זָנָחוּ
וּמֵעֵץ הַדַּעַת בִּטְנָם מִלֵּאוּ;
בְּשֶׁל־מַה זֹּאת חָכְמוּ, עֵינֵיהֶם נִפְקָחוּ
הֲלֹא שְׁאַל חָטְאוּ הִשְׁחִיתוּ הֵרֵעוּ?
הָאֵל שׁוֹפֵט צֶדֶק, שׂוֹנֵא כָל מֶרִי
שָׂכָר טוֹב יְשַׁלֵּם לָהֹלְכִים בְּקֶרִי?!

ד.

כֹּה לִבִּי תָמִיד. כִּי הָרָה וְהִנֵּה
בְּמִקְרֶה לְוַארְשָׁא עֲדֵי צְנִף צְנַפְתִּי;

לִמְצֹא שָׁם מִשְׂרָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא
עַל כַּנְפֵי הַתִּקְוָה עַפְתִּי רָחַפְתִּי.
אָכֵן כַּעֲנַן בֹּקֶר חָלְפָה תִקְוָתִי
בְּיָדִי לֹא עָלָה רַק פֶּשֶׁר חִידָתִי!

ה.

בְּעִיר הַהוֹמִיָה זֹאת רַבַּת הַשָּׁאוֹן
רַבּוֹת חָזִיתִי עַל כָּל מִדְרַךְ כַּף רֶגֶל;
רוֹכְלִים, סוֹחֲרִים, אַנְשֵׁי שַׁחַץ וְגָאוֹן,
מְטַיְּלִים בָּרְחֹבוֹת עִם פִּלֶגֶשׁ וָשֵׁגָל.
חַיָּטִים סַנְדְּלָרִים. נוֹפְחִים בְּמַפּוּחַ
גַּם נִרְפִּים עֲצֵלִים הַחַיִּים בְּרוּחַ.

ו.

עַל כֻּלָּם הֶעִיפוֹתִי עַיִן חוֹדֶרֶת,
חַיַּת יָדָם דַּעַת נַפְשִׁי שָׁאָפָה;
וְהִנֵּה שָׁלוֹם בְּחֵילָם אֵין כָּל מְגָעֶרֶת
עֵין הַהַשְׁגָּחָה עַל כֻּלָּהֶם נִשְׁקָפָה.
כֻּלָּם יַחַד מִשְׁלַח יָדָם יִמְצָאוּ
וְעִם טַפָּם וּנְשֵׁיהֶם לֶחֶם יִשְׂבָּעוּ

ז.

לְבַד הַמַּשְׂכִּילִים. הֲגֵי חָכְמָה וָדֵעָה
רַק הֵמָּה אוֹיָה! אֻמְלָלִים עַד נֶצַח;
כְּמֵתִים חַיִּים. הָהּ! נָדִים בְּכָל פֵּאָה
אֲסוֹנָם — בִּינָתָם. תָּו קִין עַל מֵצַח;
אוֹ אָז נִכַחְתִּי לֹא אוֹסִיף אָפוּנָה
כִּי אֵין מוּסַר שַׁדַּי כְּחָכְמָה וּתְבוּנָה.

מבדיל.

אצבע אלהים.

(ספור יסודתו בש"ר)

סר וזעף, יגע ועיף, מקצר רוח ומרוב עבודה, ישב הרופא פישער — על כסא-כבודו — בחדר משכיתו, אל שלחן-הסופרים אשר לפניו, ראשו תמוך בשתי ידיו מזה ומזה, והוא תפוש — במזימות זו חשב — ברב שרעפיו בקרבו.

אף אמנם לא כמשחק הוא להטפל בחולים מאז הבוקר עד הערב, ולהרבות שיחה עם כל איש ואשה, והימים ימי קיץ הם, והדלת תסב על צירה ליוצא ולבא אין קץ; ומלבד זאת כמו על אפו ועל חמתו, קרה מקרהו ביום הזה, כי לא באו לדרוש בו בלתי אם אביוני אדם ומדלת העם, אשר קופה של פרוטות משרכת אחריהם ומוצא לכסף אין, והנה לקול צלצלי מעות הנחשת אשר השלכו בידי האביונים והאביונות אל הקופה שעל שלחנו, המוכנת ועומדת לו מבעוד יום לכלי קבול, לקול — צלצלי הפרוטות, — צללו שפתיו ותחרשנה אזניו, כי זה הרופא פישער המומחה לרבים היה מאניני הדעת, אשר אך כסף אָהב והבט אל פרוטות לא יוכל, ואלה אפוא המרו את רוחו ועצבו את לבו במאד מאד, וע"כ רוחו סרה היום ולא ידע שלו בנפשו; והנה זה כבר הוא חושב מחשבות לעזוב את העיר ההרס הזאת, כי על כן עיר שרובה יהודים היא ורוב יהודים הם עניים מרודים, האמנם רוב ישראל חולים הם וכרב לחולים כן ירב הרופא לנסות בחכמה את לבו, וכבר נודע כי אין חכם ברופאים כבעל הנסיון. אכן הרופא פישער לא כן ידמה, ולבבו לא כן יחשוב. כי טוב לו מראה עינים מהלך נפש, וצל-הכסף מצל-החכמה; הן זה הוא משוש דרכו וזה כל ישעו וחפצו, ולחכמה — מה זו עושה?

*　　*

*

קול דופק בכח בדלתי חדרו הפריע כל מחשבותיו, הרופא התעורר ויתר ממקומו כאיש אשר יעור משנתו. „מי הוא שם"?! הרעים בקול-גאונו וחרון-אפו. „הוי אל נא באפך"! — והמתדפק על הדלת עומד ועושה את שלו בחריצות ידים, מקולו לא יחת ומהמונו לא יענה ועוז פניו לא ישונה — עוד מעט והדלת נפתחה לרוחה, ואל החדר התפרץ איש גבה-קומה עב-הכרס ובריא-בשר מאד, אדמוני כלו. חוטמו מגודל ועינו-כעין התכלת, שפמו עשוי מסלסל ונסב אל עָל כקרני איל, הליכותיו, תנועותיו, וכל עצמותיו תאמרנה, כי פולני הוא, פולני מנפש ועד בשר, האיש הזה הוא אַחד האצילים החצרונים, הנודע לשם במסבי העיר ההיא, ולו נחלת שדה ויער ועבודה רבה בחצר-שועל, הרופא ידעו בשם ולא נכחד עצמו ממנו, כי לא בפעם הראשונה הופיע אל היכלו האדון הזה, אשר הוא מבקש.

—„סלח נא אדון רב תהלות"! הביע הפולני אמר בהראותו בפתח, בלשון ממהרת ובקול דברים.

—„האח, אדוני בזק! השלום? הואילה ובואה. שמחתי מאד לראות פניך ארון נעלה"! כה הטיף הרופא אמרתו בחרדו לקראתו, ויעזוב פניו ויבליג-וייצהיל קולו; כמו קסם עבר על פניו הזועפים. בין רגע — ועפעפיו הנשאו, קמטי מצחו התפשטו, וכן גגזו ועברו, ועקימות שפתיו היתה למישור. ובחבה יתירה ורוח נמוכה חבק בשתי ידיו את כף האורח הנכבד הלז, וילחצנה בכל מאמצי כחו, אחר — מהר ויגש לו כסא רך וטוב לשבת; אולם מעיני הפולני ההודרות לא נעלמו סערת רוחו ורגז לבבו שהיו לו באותה שעה, וישאלהו באהבה מגולה:

—„מדוע פניך רעים היום חביבי? מה זה אשר יוכל להדאיב נפשך העדינה, רופא יקר? האיש כמוך לא ישמח בחלקו? או היש לך צדקה להתאונן על גורלך? המעט ממך, כי שמך כשמן תורק מסביב, וכל פה יגיד תהלתך"? כן רדף הפולני אמרים ויחליק אליו לשונו ע"פ נוסח פולין.

—מה לי ולשמן תורק? או לפיות מגידי תהלה? כי מה יתנו ומה יוסיפו לי אלה? הן כל אלה היה לא יהיו לי לכסות בקרה, וגם הנפש לא תמלא, במאזנים לעלות המה מהבל יחד — הבל הבלים, הכל הבל!

—מה זה תבענה שפתיך אדוני היקר? מה לך ולכסות בקרה? הן גם בלעדה יחם לך, כי שא נא עיניך סביב וראה, הנה חדר-הבאה מלא כצאן אדם, כעדר בתוך הדברו, וכל אלה נקבצו באו לך, עדיך כל בשר יבאו. ואתה הוא רופא כל בשר ומפליא לעשות, התקטן עוד זאת בעיניך? הגידה נא שאהבה נפשי! חָ! ח! ח! הפולני הבריא פער פיהו לבלי חק ויתן קולו בצחוק — ופני הרופא רעמו, ושבו העבים להקדיר פניו ולעכר רוחו ולהעציבו, ויורד לארץ ראשו וידום — אחרי כן פתח הרופא את פיהו וידבר רתת:

— החדר מלא — והכים ריק! הידע לא תדע אדוני פני צאן אדם אלה? הן כל אלה אך קורי עכביש יארגו, קוריהם לא יהיו לבגד ומגז צמרם לא אתחמם. הנה זאת ידעתיה כן היא, את הכל נסיתי במסה, אדוני בזק.

בי אדוני הרופא אל נא תתן לחטא חכך! הן לו יהי, כי רק פרוטה לגלגלת, פרוטה לגלגלת, תקח לך תרומה מאת כל חולה אשר יבא לשחר פניך, אבל כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, האין זאת חביבי? ומי גוי אחד בארץ הנוח להתרפות ומרבה להתרפאות כעם היהודים? ומה רבה אמונתם ברופאים! והיהודיות היפה-פיות הצובאות לפתח ביתך — אשר ראו עיני — הגם עליהן יזעף לבך? הוי מי אכזר כמוך! לדברים האלה צחק הפולני בכל כחו, עד רדת דמעותיו ופניו האדימו כתולע ויתנפל מלא-קומתו על הכסא אחורנית.

—הוי הגוי המר והנמהר! הוא אחר כל ירק ידרוש. חכמים הם לשאול ברופאים ולהיטיב לא ידעו...

—כן דברת יקירי — בצדק כל אמרי פיך, אך זה עם לא היה, את מי לא יצודו בחרמם, ועל מי לא עברה רעתם תמיד?!

—חבור נוכלים הם, הנח להם! קרא הרופא בחמת אפו וישב אחור ימינו,— ואולם הגידה נא לי אדוני בזק — העיקר שכחתי — מה שלום דלילה בתך היפה בבנות?

—דלילה בתי? שלום! הנה היא דורשת שלומך מקרב ולב עמוק. הלא תדע נא רופא נאמן כי כמלאך אלהים הנך בעיניה. כי אתה קנית כליותיה ולבה, השמעת אדוני היקר, באלהים נשבעתי כי רק אמת יהגה חכי.

—שמחתי מאד. גם ברוך תהיה — ומה ממחלת לבה?

—אין רע. רק הכל על מקומו בשלום.

—טוב אפוא, ומה — ממכאוב יד... רגליה רצוני לאמר?

—עקבותיו לא נודעו, רק כמים עברו תזכר. אפס כי בכ"ז מדי התבוננני בה, והנה כנטות היום לפנות ערב...

—רב לך אל תוסיף דבר! ידעתי אדוני. ידעתי כלה — הנה עד מהרה אכתוב לה „עלה לתרופה" וכהנדוף עשן ינדוף הכל ואיננו. ואולם... החל הרופא לבטא בשפתיו ולא בצע אמרתו, ויפן ויצא מאת פני אורחו, וימהר החדרה ששם בית מרקחתו, ובעוד רגעי מספר שב אל האורח, אשר חכה לו בכליון-עינים ובתמהון-לבב וידו אחזת בצלוחית קטנה וצרה, סתומה וחתומה בחמר חותם, ובתוכה מין דבר-נוזל מעשה-רוקח ועינו כעין ירקרק-כהה, ויאמר:

—הנה את זאת הואילה נא למסר ליד בתך היקרה.

—ולמה זאת אדוני?

—דע נא אדוני... רק אל נא תבהל ברוחך... לבי יודע מה יקרה לך נפש דלילה המהוללה ברב התשבחות...

—אהה אלהי קדושי! מה ירמזון מליך?

—בשם ה' הרגיעה נא את לבבך. חי ה' אין דבר, רק פן יקר מקריה...

—מה זאת? מה?! דבר נא דבר ברור. הרגני נא הרג באמרי פיך, ואדע מה חדל אני. אך אל נא תכחד ממני דבר — הלא אָב אני — הנני משביעך בשם אלהים וכל קדושיו עמו!

—השמר והשקט אדון נעלה. ולבבך אל ירך, שלום לבתך, לא תאונה אליה רעה חלילה. אך פן ואולי יקרנה — בזמן קרוב, או לאחר זמן, היום או מחר, או לאחר עשר שנים בלילה, השמעת אדוני, אך בלילה, ולא ביום — אולי בפתע פתאום תחלה דלילה יפתך, את זרת ידה השמאלית, או את בהן רגלה הימנית — והיה בבוא הדבר הרע הזה, לא יעלה ולא יבוא — ואתה תמהר ותחיש מעשיך, למשח את אצבעה מן הצרי אשר בזה, והוא מפליא לעשות — רק את הצלוחית תצפון אתה ותצרנה כבבת-עינה, ומכל משמר תצרנה מהריחה אֵש — זכר זאת! והיה כי תמשח ממנו — כאשר אני מצוך היום והקל מעליה, וירף-ממנה, או אז תפול עליה תרדמה, רק אתם השבעתי אתכם, אם תעירו ואם תעוררו אותה משנתה — ישמרכם אלהים! — ואם גם מעת עד עת תנום שנתה הניחו לה ותישן עד שתחפץ. והיה בהקיצה משנתה ולא תדע דבר רע. אבל...

—„אבל"? „אבל"? — ומה לך עוד? הגידה ודברה!...

—אבל לולא הצלוחית הזאת, שתהיה לה ברגע האיום והנורא ההוא, כי אז... אז לא אוכל לערב ערבה לשלום דלילה בתך הנחמדה.

—הוי מה נורא הרעיון הזה, ישמרני אלהי חסדי!

—אמנם אין הרעה נוראה כל כך, אם יראה הרואה אותה בטרם תבוא ונזהר, כי כן גם הרעל הממית אין אונים הוא להמית, בהמצא לו מבטל כנגדו בעתו — וסר מר המות.

—האח, מה יקר חסדך הטוב שברופאים! קרא הפולני בעליצותו, ויחבק בזרועותיו את המלאך הגואל את בתו מכל רע, — לא רופא יאמר לך עוד כי אם נביא, כי נביא אלהים אתה בתוכנו... זאת לא זאת. מלאך ה' צבאות שלוח משמים ארצה להחיות עם רב! על שפתי הרופא רחף שחוק קל. שחוק צדיק תמים, ובלעגי-שפה וענות-חן ענה ואמר

—בלעדי, לא אנכי הרואה, כי נביא לבב חכמה. אנכי רק אשר תשים חכמת הרפואה בפי אותו אשמור לדבר, ואני מה? נביא במדבר...

—ומדוע זה ראינו והנה יתר הרופאים זולתך, אשר כמוך כמוהם למדו חכמת הרפואה גם הם. והמה לא יוכלו להגיד מראשית אחרית כמוך רופא נאמן? אף אין מגיד, אף אין משמיע!

—הרופא הניע כתפיו מבלי דבר דבר, ויעמד פניו כאיש ענו ושפל ברך, אשר מאנת נפשו להתכבד בקלון חבריו — ויקח ויוציא לשון-ניר אחת מן המוכן, ויכתב עליו דברים בכתב חרטומים ויתן ביד הפולני לאמר: הנה „עלה-לתרופה" אשר אמרתי אותו אתן לבתך, קחהו נא וצפנתו אתך לעת מצוא — הנה את הכל עשית יפה בעתו.

—אבל רופאי היקר, עת לי להפרד ממך, כי עלי למהר לנסוע הביתה... בדברו עשה הנה והנה, שכל את ידיו וישם דינר זהב אחד אל תחת הקופה — הרופא ראה כאשר הפך האיש את ידו ויעלים עיניו בו, כאילו אינו רואה מאומה.

—למה פרצת עליך פרץ אדוני בזק? הואילה נא ושבה עמדי עוד מעט ונשתעה אף נועצה יחדו, כי הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים, ולהמתיק סוד יחד את איש אשר כמוך, האמינה לי ארון יקר, כי מדי דברי בך אשכח עמל ותלאה, כי דבריך הנעימים ישעשעו נפשי.

—בי אדוני, אל נא תעצר לי מנסוע, כי אץ לי הדרך, הניחה לי וארוצה הביתה, לא אחמול על סוסי ארעישנו כארבה, ועד בוא השמש אבואה אל מקומי ואל אחוזתי, כי לבי חרד מאד אל בתי היקרה, כי מי יודע דבר מה יקרנה הלילה... ה׳ ישמור את נפשה, עתה אפוא נפשי יודעת מאד מה לעשות לה לעת מצוא — להצילה מרעתה. ובדברו התדפק בידו בצלחת בגדו, מקום שם הצרי המפליא לעשות, ויהי בעיניו כאיש מזויין הבוטח בכלי זיינו; הרופא התחלחל מאד ממראה עיניו ויקרא נבהל ומשומם: אלי! אלי! לאט לי לצלוחית אדוני היקר! השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשבר... ועתה החישה פעמיך, חושה אל תעמוד, נוכח ה׳ דרכך. ברך נא בשמי את בתך את דלילה היפה בעלמות, מרחוק אשק ידה למו פי אתנפל לרגליה... ויישת לו בחלקות כהנה וכהנה, הכל כמנהג פולין, הרופא והאורח חבקו איש את רעהו באהבה רבה, שעת הפרידה הנה זה באה, האורח יצא כברק וינס החוצה.

—אדוני בזק! אל נא תשכח — הזהר בצלוחית — הרחק מן האש ומן הדומה לה — אל תקטיר מקטרתך בדרך — למען השם! כן קרא הרופא וישנה וישלש קריאתו ברדפו אחרי האורח המסדרונה.

ויהי אך יצא יצא הפולני מאת פניו, ודלת המסדרון סבה על צירה, ויגש הרופא אל השלחן ויוציא מתחת הקופה את הדינר, אשר שם שם הפולני, ופניו רעמו כבתחלה.

—חזיר מיער! כלב שוטה! קרא בחמתו, רק דינר-זהב אחד והן יאמין בי כבאלהים, הוי אויל משריש זד יהיר!...

הרופא צלצל בפעמון אחת ושתים, ומשרתו מהר החדרה.

—הוצא מן הבית את כל העניים המרודים האלה, לא אוסיף עוד ראות פני חולה היום, השמעת?

—שומע עבדך... ואולם... הנה שם בבאה... היהודיה הבריאה אשר צוארה בחרוזים, דבר המשרת ביראה ורעד.

—הנה זאת הרשעה! השאלת את פי יאסקע הפֿאַקטאָר אם בא אישה מן הדרך?

—שאלתי, בא — בא!

—מתי?

—זה כשלשה שבועות.

—הוי נבלים!.. אמור לה ותבא, ואת הנותרים כלה גרש תגרש החוצה, ראה צויתיך!

* *
*

הדלת נפתחה ואשה אחת כבת שלשים שנה. יפת מראה ובריאת בשר ועדויה בעדי עדים, הופיעה החדרה, ותשתחו אפים ארצה ותעמוד כעני בפתח בפיק ברכים ובבשת הפנים.

—מה זאת יהודיה? שאל אותה הרופא קשות, בשפת רוסית, ויקמוט מצחו ויעצם עינו השמאלית.

—הושיעה נא אדוני הרופא! השיבה העבריה אמריה ותחנן קולה. הנה המכאוב אשר בצדי שב שנית לענותי — ביתר עז מבראשונה — ובדברה שמה ידה על צדה השמאלי.

—בצדך השמאלי?

—אמנם כן, ואדוני כמלאך אלהים לדעת..

—הרפי מלפשק שפתים, יהודיה, גשי הלום!

האשה נגשה ברעדה, והרופא החריש העמיק להתבונן בפניה עד בוש, אחר-אחז שמורות עיניה וינטלן אֶל על, ויביט בבבות עיניה בעינים חודרות.

—הבא אישך מן הדרך? שאל אותה בלזות שפתים.

פני האשה אדמו כתולע, ותשפל עיניה ארצה, הכרת פניה ענתה בה כי דבר לאט עמה.

—לא... לא... אדוני... ענתה בקול רועד, ותאנח בשברון מתנים, לו בא אישי... כי אז... כי עתה... הבאתי בידי, את אשר אני מתחייבת בנפשי לאדוני זה כביר בשכר התרופות אשר נתת לי בטובך הגדול — יתן ה׳ לאדוני שנות חיים ושלום.

—ובכן... אישך טרם ישוב מדרכו?

—כן הדבר אדוני, עודנו לא ישוב...

—טוב אפוא, אחכה, ויהי בבואו, ואצוהו לתת לך ספר כריתותיך...

—„ספר כריתות?"... אהה אל אלהי אבי! על מה?! צעקה גדולה ומרה התפרצה מקרב לב האשה הנבהלה, ותשא מרום עיניה.

—לשוא תתנכרי, ומבין ריסי עיניך נכר כי — את שטית טומאה תחת אישך — הלא אין האיש בביתו, כן דבר פיך, האם לא כן הוא?

—אדוני הרופא, הוא בא! הוא בא!...

—מי זה בא?

—אישי הנה זה בא!

—הכן הוא, ברוך הבא! ולמה זה תכזבי בי אשת פתיות?

—ה׳ יודע ועד... כי דלונו מאד, ושכר לא היה לנו זה כמה. האמינה רופא יקר כי אם אך... ראשית הכסף אביאה — ידי תביאנה, כה יעזור לי ה׳!

—הה מה אֻמללים אתם יהֻודים! הן דלותם, רוששתם עד מאד, הטרם ארע כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב? צר לי עליכם אֻמללים!... ומה המה אלה? — שאל בהורותו באצבע על הנזמים אשר באזניה ועל הפנינים שעל צוארה — וחמתו בערה בו,— גשי הלאה ארורה! יהודיה טמאת השם! צאי לך מזה — אל תוסיפי לעמד, אף אם תמותי פה לעיני לא תושע ידי לך. הרופא לא הרבה לדקדק

עם האשה במדת דרך-ארץ, ובידיו הדפה החוצה ותצא מאתו הלך ובכה, כי הכלימה הרופא, והיא מר לה.

* *
*

ככה יעשה הרופא פישער לחולי ישראל המשכימים לפתחו כל הימים אשר ישב בעיר משרקה זה שנות מספר כסדרן; ככה הלך עם החולים בקרי ובאכזריות חמה, ולא ירא אלהים, ובכן התהלל במתת שקר ויתעה בתהו את הנשים והמון העם המאמינים לכל דבר, ויהי אחרי כל אלה. לא רק כי לא מעטו מבקשי פניו, כ"א גם רבו כמו רבו מיום אל יום, אף ערמתו עמדה לו להונות את עניי עירו מפרוטתם האחרונה, ולהבנות מחורבנם; ובכ"ז לא נתקררה דעתו, וגם חצי תאותו לא עלה בידו, כי הרחיב כשאול נפשו, ולעשר והון — לא אמר הון, הוא היה ממין הכילים, אשר בארץ המה, שאין להם בעולמם בלתי אם אהבת הבצע בלבד, ובה כל חיי רוחם, ואהבה זולתה בל ידעו. הוא האמין אמונה אמן באל אחד — הוא אלהי הממון (Mamon) ואלהים זולתו לא ידע.

האמנם לא אחד בעיר היה הרופא פישער. אכן נמצאו שם עוד שנים שלשה רופאים מומחים באמת, אשר כבר השלימו חקם בלמודים בביהמ"ד לחכמת הרפואה, ויצאו מוסמכים ומוסכמים לרופאים מומחים לרבים, ואשר מלבד זאת להם היתרון בדעתם להשכיל אל דל, ולספר עם חולי ישראל יהודית כלשון עמם בעוד אשר פישער נעוה משמוע אף הגה אחד בשפת יהודית הבלולה הזאת, ולא עוד אלא שגם בהיותו אשכנזי מלידה ומבטן, כאשר התאמר, בכ"ז לא אבה שמוע בדבר אליו איש יהודי אשכנזית, שהיא שפת ארצו ועמו, באמרו: גם נא דבר אל היהודי אשכנזית, יהעיז פניו אף הוא לפטפט בשפתיו מלים אשכנזיות ושפתים ילבט בהשפה היפה הקדושה והרחבה, שבה כתבו אבירי סופרינו בארצי ובעמי: שיללער, געטע ולעסינג וכדומה.

הוא היה אומר: העם הזה יודע הכל וכל יכול הוא, כל יהודי הוא יודע נגן ובעל חשבון. חצי מדבר רוסית, פולנית, אשכנזית, וכלשון עם ועם, ולא ישוב מפני כל, וירו בכל, על כן שנאתים וניבם נבזה בעיני, נמאס.

ולכן הכביד את לבו, ולא דבר את היהודים בלתי אם בשפת רוסית וע"פ הרב פולנית; והיהודים האמללים האלה. המה ראו כי ניבם נבזה בעיני פישער, גם ידעו כי מאפס ואין נחשבו לו כלמו, ובכ"ז אחור לא נסגו, ונהפוך הוא, כל אשר הוסיף הוא להבזות אותם ולחרפם על פניהם, כל אשר הרבה להשליך עליהם שקוצים, לנבלם ולמלאות פניהם קלון, כן הוסיפו המה לנהות אחריו, ויעטו אליו כאשר יעטו הזבובים אל אבקת-הרעל, וכעש אל שלהבת הנר, כי כן אהבו בני ישראל, וזה דרכם כסל למו אשר כל המיצר להם, נעשה ראש — ובכן זה האיש פישער לא רק לרופא אמן נחשב בעיניהם, כ"א גם לקוסם קסמים, ליודע עתידות ולצופה נסתרות, אשר מבין ריסי עיניו של חולה יכיר ויקרא את כל אשר קרהו מעודו ואת אשר תקרינה לו בעודו.

שאר הרופאים בני עירו הטובים והישרים בלבותם דמו למשוך לב החולים אחריהם בהמעיטם ברפואות בתי-הרקח, בתתם למו אך „תרופות ביתיות", מאשר תשיג ידם בזול, הקרובות אליהם בביתם ובידם לעשותן, גם כי כרו להם אזן לשום לב, על ארחות חייהם וכלכלתם, להשכיל להטיב ע"פ חקי ההיגיענע ותורת שמירת הבריאות (ראה נא ההוספה בסוף הספור) אכן הדרך הישרה הזאת אשר רצו הטובים שברופאים להוליכם בה, היא לא ישרה בעיני המון העם הזה ערלי-הלב, העקשים

ונלווים במעגלותם, ולא זו בלבד, שלא עלתה בידם להמשיך בזה את לב ההמון אחריהם, אלא שגם הועילו להותם, להבריחם מעל פניהם.

—„הכזה יהיה רופא נבחרהו ?" נדברו החולים איש אל רעהו, הלרפא במלח פשוט שמולחין בו את הקדרה, במים חיים, בחלב פרה, בבשר חי וכדומה ? הנה את כל אלה גם יד אשה לא מלומדה עשה תעשה גם יכול תוכל, לכו ונלכה אל פישער, הן הוא רפא ירפא ע"פ חכמת הרפואה אשר בקרבו, וסמי תרופותיו אך מבית הרקח מוצאן, ושקויו מה מרים הם לשותיהם ! אות הוא כי סגלתם בקרבם ותועלתם בם, הלא תדעו הלא תבינו, כי גם בדבורו שונה הוא מכל בני אמונתו, הלא כה דבריו כאש, ובדברו לפידים מפיו יהלכון, ועין בעין יראה הרואה, כי רופא אמן הוא, עושה פלא מאין כמוהו !

ובכן כבהמה בבקעה נמשך ההמון ויסע כעדר אל בית פישער, איש את רעהו ידחקו, וגבר את עמיתו ילחצו, ויתפרצו בהמון אל פתח ביתו, ובכספם פניו יחלון, הגביר בזהבו, העשיר בכספו, והעני בפרוטתו, איש כמתנת ידו, גם נשאו וסבלו את החרפה והבוז אשר העטה עליהם הזד היהיר הלז. אף התרפסו לפני משרתו, השומר פתחו עז-הנפש כאדוניו, המלא שכרון כל הימים, ואשר בשנאתו ליהודים לא נופל הוא מאדוניו.

* *
*

באמת אמרו, כי אדאלף פישער לא זכה לתעודת רופא מומחה (דאָקטור) אשר תעיד על ידיעתו בחכמת הרפואה, כי אם ע"פ השתדלות נמרצה ודברים שבסתר — נתנה הרשות, מסוד חכמי הרפואה בארץ אשכנז להלוטאראני בן עם אשכנז הלז, בתור מתנת חנם למלאות ידיו ברפואת העם, כ י ו צ א מ ן ה כ ל ל, כן גלה הוא בלחישא ליחידי סגלתו, והדבר הזה אשר הוא היה ל י ו צ א מ ן ה כ ל ל, הוא שהגדיל ביותר את שם כבודו בעיני הבריות, שכן דרך כל היצורים — להעריץ ולהקדיש כל דבר היוצא מן המורגל ; ופישער הבין דרכו גם ידע את מקומו, אף הוא היה מתכוון להוציא פרי למענהו מכל הטוב הזה, אשר אנה המקרה לידו, כי כן כיד ערמתו הטובה עליו הצליח בשנה השנית לבאו אל עיר „משרקה" להתחתן את חצרוני עשיר, והוא אחד מגדולי בעלי האחוזה, אשר במסבי העיר הזאת, בקחתו את בתו היחידה לו לאשה ; והאיש ממקור ישראל מוצאו, ובתו היא אשת פישער, נולדה לו בקדושה אחרי באו במסרת הברית החדשה.

ואשר הואיל פישער עם כל שנאתו לכל איש אשר בשם יהודי יכונה, להתחתן את איש אשר דם יהודי נוזל בעורקיו, אין זה מאשר חשקה נפשו בבתו, חלילה. לא באלה חלקו, לא איש הוא פישער ולבו ילך אחרי ההבל, לתנות אהבים. האהבה עם כל חמודותיה במה נחשבה לאיש כמהו ; ורק מאשר נתן עיניו בהאוצר הטוב השמור לבתו לעת מצוא — אך בו חשקה נפשו, ואולם בפעם הזאת עינו הטעתו, ופישער הערום כנחש הקדמוני, והמלומד בנסיונותיו — טעה בחשבונו ובשוא נתעה הפעם, כי חותנו גם הוא חכם ויבן לרעו, הוא ראה רעה ונזהר, הוא הקשה ערפו כברזל גם ידע להזהר מנפל ברשת זו טמן לו פישער, וכל כלי יצר עליו לא הצליח. כי הנה מלבד המוהר אשר אמר לתת לבתו אחר נשואיה, לא עלתה בידו מאומה. ואף גם זאת עשה את כל תקף כבעל הנסיון, להקים את הכסף על שם בתו בתור „נכסי מלוג" כדת וכדין, והשגגה הרבה הזאת שיצאה מלפניו, זאת הפעם הראשונה בימי חייו, היא שהיתה כרקב בעצמותיו כל הימים, ולא אבה סלוח לנפשו על שגגתו אשר שגג. וע"כ

צמאה נפשו מאד לנקום נקמתו מאשר תמצא ידו, ולא מצא כ"א אשתו, ירק אותה ראה השה לעולה, כי היא היתה ראשית כל פרי חטאתו, ובשלה היה מכשול עונו הגדול מנשוא.

והנה בטרם עברת עליו שנה תמימה מיום חתונתו, ועננה הרת מצה ומריבה פרשה מוטות כנפיה על בית פישער, ותלך הלך וגדל עד כי גדלה מאד, עד כי נבקעה העננה תחתיה, וריב ומדון נתכו כגשם שוטף ואבני ברד בביתו כל הימים; פישער המרה ועצב את רוח אשתו הרכה והענוגה, אשר אהבתו, ויכעיסנה גם כעס בעבור הרעימה, בזכרו לה עונות ראשונים כל היום, כי ממעי יהודה יצאה, ויקלל את יולדיה בפניה, אשר אהבה מאד, וינבל שם אבותיה ואבות אבותיה אשר מעולם.

רבות נשאה וסבלה האשה האמללה הזאת, רבות הבליגה על יגונה ותטמון בחכה את כל המצות והמרורים האלה, ואיש לא ידע את קבורתם, עד כי סוף סוף לא יכלה מלט משא נפשה ותלך ותגד לבית אביה כדברים האלה. מובן הדבר, כי ההורים חשו לעמוד לימין בתם להגן בעדה מפני חמת המציק, אפס כי מאז באו לריב ריבה, הרעו להעלובה הזאת, והצל לא הצילו את בתם, ומן הוא והלאה הוסיף פישער ללכת עמה בחמת קרי, ובאכזריות חמה עד להשחית, וירב להבזותה להשליך עליה שקוצים ולענותה בלי-חשך. ותרב בבית פישער תאניה ואניה.

זה משפט הרופא פישער את החולים הצובאים לפתח ביתו. ואלה הם הליכותיו ועלילותיו את אנשי ביתו זו אשתו, בזמן ההוא, אשר בו החל דבר הספור הזה.

ב.

הרופא התקין את עצמו לצאת העירה לגז צאנו, צאן אדם, וישם פניו אל הראי הגדול, התלוי ועומד ממעל לשלחן קטן הערוך בכל: צלוחיות של שמן המשחה, קופות אבקת רוכל, פוך, בשמים וזנים, משרקות, מנקיות, וכלים מכלים שונים; ויפן כה וכה, ויבט אל מראהו ואל קומתו, ויתבונן על לבושו מסביב ויהי שמח בחלקו, באותה שעה. אף אמנה יפה-תואר ויפה-מראה היה פישער מבנה גויתו איתן, ספיר גזרתו, קומתו ממוצעת — והכרת פניו ענתה בו כי בעל מזימות הוא; חוטמו הכפוף כחרטום הנשר, מראה עור פניו השחרחר, גבות עיניו, עפעפיו, שפמו וזקנו, ושער ראשו, וקוצותיו תלתלים, השחורות כעורב. כל אלה לא נשאו בד בבד את גזע הטייטאנים, אשר ממנו יצא החוטר הלז. וכל עין תשורנו תעידהו, כי בדמותו ובצלמו ותאר פניו, הוא נדמה יותר לאחד מבני קדם, מאשר לאשכנזי, וכל אשר אליו ישגיח, אליו יתבונן, בעין יפה בקוי פניו, קמטי פיו וקריצות עיניו, אותותיו לא ינכר, כי זה האיש לא ישרה נפשו בו, ותכונתו לא תכון בעיניו; הרופא הסב עיניו מנגד הראי וישם ידו אל המצלה ויצלצל אחת ושתים — והמשרת נראה בפתח.

—הרתומה המרכבה לסוסים?

—כן ארוני, הנה היא עומדת הכן, אך...

—מה אתה? דבר!

—שם בפרוזדור יחלו פניך שנים...

—מי ומי? החולים הם?

—ומי אפוא, אם לא חולים?

—הלא צוית לנעל הדלת בפני החולים היום, הלא? גש הלאה ראש כלב!—
זמשרת גמגם בלשונו:
—פקודתך שמרה רוחי, אדוני — והם לא אבו שמוע.
—גרשם ויצאו.
—אבל... גברתי...
—גברתך? מה לה ולהם?
—הידוע ידע עבדך? אך באמרי להם לכו היום ומחר תשובו. ה י א הואילה צוני, כי אלך ואודיע לאדוני את דבר בואם, ולשום להם ידים אליך אדוני.
—טוב אפוא, צא מעל פני!
הרופא כונן אשוריו אל הפתח. אשר בו יחדור אל חדרי הבית פנימה.)

בחדר הממות אל יד החלון, ישבה אשה רכה בשנים, דלת בשר ועצובת רוח פניה חמרמרו מבכי, האשה הזאת היא אשת הרופא: ויהי בהקשיב אזניה קול פעמי אישה הולך ובא, ותבליג על נפשה, ותתאפק ותמח דמעה מעל פניה.
—העוד תוסיפי לבכות? שאל אישה ברגז קולו.
—לא — רק כי החלותי.
—ומה ממך יהלך?
—אין דבר, אך חלי הוא ואשאנו.— אישה הניע כתפיו וישאל:
—הלא תגידי נא מי ומי המה העומדים שם בפרוזדור, כי חרדת עליהם את כל החרדה הזאת?
—לא ידעתי נפשי...
—החולים המה?
—אדמה כי כן הוא...
—„לא ידעתי"— „אדמה כי כן הוא", שנה הרופא אחרי דברה, והלא את צוית להמשרת לפנות להם דרך אלי?
—הם בקשו פני ואעש... השיבה האשה אמריה בשפל קול התחנה בנשאה אל אישה עיניה הכהות והשקועות בחוריהן, ועפעפיה נזלו מים.
—אין זאת כי אם יהודים הם! נהם הרופא כדוב ויִשרוק בשפתיו בשאט-נפש.
—למראה עיני אשפוט כי כן הוא.
—אכן נודע הדבר! והוא אשר המריצך להתערב בדבר לא לך, קול דמי היהודים צועקים אליך מן הלב ה, ח, חי,!... פני האשה אדמו מקצף ותקפץ ממקומה ותרם ראשה.
—אַדאָלף, אל נא תשת עלי חרפה! לא בי העון כי ממעי יהודה יצאתי, הן את אפוא מרבה להכיל! נלאיתי נשוא עוד!...
—הביטו נא וראו, הנה היא פתחה פיה בחכמה לדרוש בכבוד אכסניא...
—אַדאָלף! לא עת היא עתה לריב ריבך עמדי, אחלי, תקבל נא את פני האורחים האלה...
—אין עתותי בידי היום, הן לא תבלע אותם הארץ אם יחכו עד יום מחר.
—אל נא תאמר אלי מחר — היום תקבל פניהם — היום אם בקולי תשמע — למענך עשה ולא תאחר — למען ילדיך — אם לא למעני — הסכן עמם ושלם — עשה הם כלבבך, רק היום — עתה — בזה הרגע — בטרם לא עשתה לה השמועה כנפים...

אהה ! אלהים אדירים מה אֻמללה אני ! לדברים האלה הליטה פניה בכפות ידיה ותשא קולה ותבך מרה מנהמת לבה.

רעדה אחזה את הרופא, מראה פניו כלו הפך לבן, ובמבוכתו העביר כפו על אפיו פעמים ושלש, זיפן ויצא בחרי-אף; בשוב פישער אל חדר משכיתו, נורא היה מראהו, הורו נהפך למשחית, פניו התעותו, על עפעפיו שכנה צלמות, עיניו הפיצו בלהות, וכל תנועותיו ענו בו כי דבר בליעל יצוק בו, כי רעה נגד פניו, וכי נכון הוא לעשות דבר מר ... בחמת אפו התהלך בחדרו אנה ואנה — ויצלצל בפעמון ביד חזקה.

—קרא אליהם ויבאו ! נתן צו למשרתו.

* *
*

כרגע נפתחה הדלת, ואל חדר הרופא הופיע נער עברי בלבוש יהודי, שמלותיו בלות אך נקיות, שתי פאותיו ארוכות מסלסלות ושחורות כעורב יורדות לו על שתי צדעיו, פניו הלבינו כסיד הלבן, עיניו נעו ונדו אל כל עבר ופנה, מבלי דעת לפנות על ימין או על שמאל, ומבלי מצא ידיו ורגליו עמד תחתיו בפתח החדר וישתחו אפים ארצה; כראות הרופא את הנער צפו דמיו אל עיניו וישך שפתיו בשניו, בזעם-אפו.

—מה לך פה ? הגה הרופא ברוחו הקשה, ויסג אחורנית, בראותו כי לא לבדו הוא בא, כי הוא מושך עצמו ואחר עמו, כי גם אשה עבריה משרכת דרכה אחריו: האשה כבר באה בימים, שפלת הקומה, לחייה קמטו, פניה דלו חרבו מאד, מראה עפר פניה, ולמראה הרופא ההפך עליה בלהות, עיניה קמו בחוריהן, שפתיה התעותו, שניה דא לדא נקשן, וכל יצורי גוה כמו התמוללו, כאילו קרחת עברה על נפשה.

הרופא הרגיע את רוחו עד ארגיעה, וישנה את שאלתו בקול המונו ביתר עז מבראשונה, הנער העברי לבש חרדות ותכסהו פלצות, לבו סחרחר ועשתונותיו אבדו, ובקול ענות חלושה כאוב מארץ צפצפה אמרתו דברים אחדים בשפת יהודית, בלי נשמע קולו, בין כה וכה והרופא הספיק להבליג על רוחו כראוי, ויתאזר עז וילבש גאות כמדו.

—מה לכם ? מי מכם החולה ? הגידו מהרה אל תעמדו, דברו בלשון שאתם שומעים, רוסית או פולנית.

—העבריה, אשר עמדה עד כה אחרי הנער, יצאה קדימה, ותהדוף אותו בידה הרועדת אל אחריה, והיא קמה גם התיצבה נגד פישער בלי-חת ותשלך נפשה מנגד כאיש חיל ערוך למלחמה על שדה קטל, בראותו כי המלחמה לו פנים ואחור ואין מנום עוד.

—אנשיל ! נהמה האשה כדוב, בקול נחרה אימה. אל נא תתנכר לי, מבשרך אל תתעלם ! האותי לא תכיר ? את אשתך האֻמללה, את פרומה גיטל ?

—אבי ! חנן הנער את קולו אחריה, ויפרש כפיו, הרופא נצב על עמדו כעמוד שיש וכנציב קרח, ורק צחוק מוזר התפרץ מפתחי פיהו לאמר: „אם משוגעים אתם לא זו הדרך ולא זה המקום, לא באלה חלקי" ! כה דבר הרופא באפו.

—אנשיל ! איך מלאך לבך להתכחש לאשתך ולבנך, צעקה האשה מרה ותתפשהו בבגדו, אישי ! זכר נא את ה' אלהיך... מה חטאתי לך כי עזבתני אלמנות חיות ? אותי ואת שלשת ילדיך הנעימים — והאֻמללים, הנקיים — והאובדים ... מדוע היו בניך כיתומים ואין אב ? זכר נא על מי נטשת מעט הצאן ? הן לולא נדיבי עמנו (הרב"ר) שהי' לנו

גוענו כלנו ברעב גוענו, אזי אבד ממנו „מנחם" בננו, משיב נפשי (בדברה הראתה נבעה על הנער העברי), הלא בננו זה מ נ ח ם המנחמני מעצבוני, הוא הולך ך הישר וַיְהִי ל„למדן גדול" בישע אלהים, ובו יברך ישראל, ועתה הנה זה הגיעה ' עת דודים ולמי לחוש עתידות לו אם לא לך? לך אביהו זה ילדהו...

—צאו מעל פני! נתן עליהם הרופא בקולו, צאו מזה כרגע! משוגעים אתם! ידעתי אתכם, גם את פניכם לא ראיתי בלתי היום, צאו יהודים!...

—אנשיל, אמרה האשה בהשפילה קולה, מה תצעק, מה תחרף, אל נא תקצוף, עני ויהי אלהים עמך, לא לעשות עמך רעה באתי עד הלום, אין את נפשי להעטות ך חרפה וכלימה, הן ראה אראה בעליל כי לא לי אתה, ולא לאשה כמוני היות ה עוד לאיש כמוך, הן אתה נהיית למלומד, לרופא נעשית, ואני מה? אשה קשת , בת ישראל ככל אבותי, והלא גם אשה חדשה הבאת אל תוך ביתך— הן ידעתי ? אין דבר נעלם ממני (העבריה בכתה במרי שיחה) אתה בגדת באשת נעוריך, יודע אם לא בגדת גם בעמך ותשכח את ברית אלהיך... אך יהי ה' אלהיך עמך, לי לדבר משפטים עמך, — הן יש אלהים שופטים בשמים, והוא יביאך במשפט כל נעלם — ונקה לא ינקה! ואולם הילדים... ילדיך הם. זה הוא בנך בכורך, טה וראה — הנה הוא בדמותך ובצלמך יחד נמשלתם, כמים הפנים לפנים... ואם ה נפשך ממני, כי זקנתי, כי החליתי, כי אשה לא מלומדה אני, אלה הצאן מה או? אלה הצאן האבדות... אלה הנפשות הנקיות — אללי לי... אם אב אתה איה מיך, נחומיך, והמון מעיך? אנשיל! אנשיל! הבה נא עזרתה לנו! ליתומיך בחיי הם... לאלמנתך בחיי בעלה... חוס ורחם אנשיל... הושיעה נא!...

אבי! צור לבבי!... ענה הבן אחריה וקול מליו נחבאו, וינם לתפש בכף אביהו,— ' הרופא נער כפיו ממנו כמאיש מנוגע ויזר אחור, לבל תגע בו יד; פני פישער בו, כי מלחמה פנימית הסתערה בקרבו, מלחמת החמלה עם האכזריות, רגע אחד ה יד הראשונה. ורגשי חמלה וחנינה נשקפה מבבות עיניו על משפחתו העזובה, ע משנהו גברה יד האחרונה — וכדודי אש זרה, אש-האכזריות התמלטו מעפעפיו, כי לאחרונה עלתה יד האכזריות ותשקיע את שביב החמלה האחרון, אשר התלקח ב לבו מבלי משים — ובחמת חיתו טרף ובחרוק שנים חתף הרופא כלי מתכת ', מן הבא בידו, ויתנפל עליהם כנמר על טרפו וירעם בקולו: צאו מעלי כרגע ים! ואם אין...

אולם ברגע הנורא ההוא, מהרה אשת הרופא החדרה ותשב ימינו מהשחית ונעהו מבוא בדמים, ובאמצה זרועותיה עד להפליא, עלתה בידה לגזול מידו את משחיתו אשר אמר להשליך על ראשי האורחים האֻמללים על הרהיבם בנפשם ניקהו בדבריהם.

—אדָלף! אמרה אשתו אליו בקול דממה דקה, אכזרי הנך ואביר לב מאין ך, לא רק אותי לבדי עכרת... ואל העבריה הבוכיה אמרה: אחותי הניחי לו... ו ממנו... לא זה הוא האיש אשר את מבקשת... אך משגה הוא אתך... אולי ז כתואר פני אישך אחד הוא... לכי נא ובואי אתי, ואנכי אהי בעזרתך, נדבר נועצה יחדו.

ואשת הרופא הטובה והרחמניה משכה אחריה בחזקה את האשה ואת בנה ויצאו שתם.

ג.

מה שמץ דבר נודע לאשת פישער — מפי השמועה — על אדות אישה, כל מאפס ואין נחשב, לעמת הדברים המרים, אשר נודעו לה כעת ע"פ שיחתה הא[…] עם האשה העזובה ובנה, כל עט סופר ושפת אנוש ילאו מלתאר בדברים שבכ[…] ושבעל פה, את משא היגון והצער, אשר נשאה וסבלה נפש האֻמללה הזאת, בהמ[…] זמן השיחה ההיא, עתה נודע לה, כי אישה — לא אשכנזי הוא, גם לא נוצרי, [ו]לא רופא מלומד ורעה עוד מכל אלה, כי לא איש כרת הוא לה — והיא, הלא היא לשני ילדים, אשר ילדה לו.

* *

*

לפני תשע עשרה שנה, ברח איש האשה הנזכרת מעירו ומארצו — משום מע[…] שהיה — ויעזוב אותה ושלשת ילדיה, ותשאר האשה וילדיה גלמודה ושוממה בלי מ[…] ומשענה, האשה העזובה מרב עניה ומרודיה, לא יכלה לרדוף אחרי אישה הבורח ולב[…] נתיבותיו, עד כי אכף עליה המחסור לפשוט יד ולבקש מלפני בני עירה, על נפ[…] ונפש עולליה, להחיותם ברעב לבל יתמו לגוע, והדבר הזה דכא לארץ חיתה, כי נסתה באלה, אך מי יעמוד לפני ההכרח.

אכן ישראל רחמנים הם, וגם בלעדה נמצאו אנשים טובים במקומה, אשר ע[…] מרוץ אגרותיהם אל מכיריהם בעריהם, לא חדלו מלדרוש ולהתחקות על שרשי עקב[…] הבורח והבוגד הלזה, אפס כי כל עמלם עלה בתהו. ימים עברו, שנים חלפו, ועקבו[…] לא נודעו — ורק על פי מקרה נבעו מצפוני אנשיל פישבערג הבורח. גם נודע מקו[…] איהו. נודע — כי הבורח הלז, אשר יצא מארץ פולין לחו"ל. עשה גם שם דברים - שאינם תפארת לעושיהם. כי בערמתו ונכלי תרמיתו, הוליך שולל רבים מאחיו [ב]עמו באשר הם שם, אשר כרובם זה דרכם כסל למו, להאמין לכל דבר שקר וזר, א[…] יספר באזניהם כל נוכל ומצטבע והושע לו ערמתו, ותרמיתו היא תמכתהו לגנוב [את] לבבם, ולקצור קצירו; ויהי בהשמע דבר פישבערג ומעשהו לרבני חו"ל, את [כל] התועבות אשר עשה בארץ מכורתו ואת כל הרעה אשר המיט הבליעל על משפח[תו] האֻמללה, ויאמרו לתפשו בעונו ולמסרו ביד השופטים, במעלו אשר מעל — אך השו[…] הערום הלז בהריחו כי מוקשים שתו לו, וימהר להמלט על נפשו ויעבור והנה איננו ואשתו העגונה כבר נואשה ממנו, נוחלה — ואבדה תקותה ממצוא אותו עוד עד נצח ואולם השמים גלו עונו — והנה בפתע פתאום נודע לה מקומו ע"פ יאסקע הפאקטא[…] איש סודו, אשר היה צלו על יד ימינו באשר הוא שם, ואשר גם על פי מקרה נג[…] לפניו רזי הרופא וכל סתרי מזמותיו, ועתה הנה היא באה עד הלום... המסך הור[…] והיא ובנה עומדים על הבמה אשר לפנינו במחזה.

האשה הביאה בידה תעודות מבוררות ומקוימות, ראיות מהימנות ועדיות נאמנות כי פישער — הוא פישבערג אישה, אשר היא מבקשת, וכי הוא שם כזב מחסה ובשקר נסתר. גם כחש, גם זייף, גם שנה את שמו ושם משפחתו, את משלח יד[ו] ואת מלאכתו, כי האשכנזי הלוטאראני אַדאָלף פישער הרופא המומחה לרבים — הו[א] אנשיל פישבערג הבורח, אשר ברח מארצו מפני חרב המשפט הנטויה עליו על עול[…] אשר עשה ואשר אח"ז נמלט גם מחו"ל, וכי בסוד הרפואה לא באה נפשו, ובקה[ל] הרופאים לא יחד כבודו, ואם אמנם בהיותו בחו"ל בקר שנות מספר בבימ"ד החכמו[ת] שמה, אכן לא נתן את לבו לדרוש חכמה, ואת חקי הלמודים לא השלים, גם תעודו[…]

א לא נתנה לו, אף את דתו לא המיר, כי אם שב אל ארצו בשנותו את טעמו ואת
ו, ע"פ תעודה מזויפת.

—אין נפשי עוד אל האיש הזה — כה דברה אשתו העזובה — ואת צלמו
ה, ובעד כל הון לא אוכל לשבת את איש בליעל כמוהו, אשר יראת שדי יעזוב,
ספר כריתות לא אדרוש מידו, כי אך למותר הוא לי, הן זקנתי מהיות לאיש, כי
צר רעה ויגון קפצה עלי הזקנה ואין ישועתה לי עוד באיש סלה, ומלבד זאת לא
ה, גם לא אוכל לצרר לאשתו השניה ולהפריע שלום ביתה, על לא חמס בכפה.
זאת בקשה נפשי כי היה יהיה לי לעזרה בצרה. ועתה, מה אני שואלת מעמו?
אם כסף מעט, לא הרבה, די מחסורי, אשר יחסר לי להחיות ברעב נפשות עוללי
מללים, ויותר מהמה, למען אשר אוכל לקחת אשה לבני הבכור, אשר בו כל חיי
זי, כי הוא יכלכל שיבתי והוא ינחמני מיגוני, ובה' אשים מבטחי כי בקחתו לו אשה
טובים, לא יבצר ממנו לשים על ראשו כתר הרבנות בעיר ואם בישראל, כי גדול
חם ליהודים, וירא אלהים מרבים, ובצלו נחיה אני וילדי ולא יחסר לחמנו ולא
ית ברעב, הנה כל זה היה עם לבבי בעת בואי הנה, ולא דמיתי גם לא עלה על
י להלך בגדולות, ואולם עתה, אחרי אשר הלך עמי קרי ושחת רחמיו מבן בטנו,
אני אלך עמו בחמת קרי — ויש לאל ידי לעשות עמו רעה לא ידע שחרה, ולהביא
יו הוה לא יוכל כפרה... עתה התעוררו בקרבי רגשי איבה ומשטמה, קול דמי
מתי צועקים אלי מן המצר, לא אשקוט ולא אנוח עד אם נקמתי ממנו נקמת דמי ודם
ללי המוגרים כמים. אנכי אחלל לארץ נזרו — כבודו בקלון אמיר — משמים ארץ
רידהו, עד עפר אשפילהו — כאשר בזה ושקץ ענות אשתו ובנו היום הזה — לי נקם
לם!...

כה דברה האשה קשת-הרוח, את דבריה באזני אשת הרופא, ותבך מנהמת לבה;
ן לא לעד החזיקה אפה, כי ככלותה לדבר דבריה החזיקה אשת הרופא בידה,
משכנה אחריה אל חדר הילדים, ותרא אותה את בנה, ילד נעים יפה עינים,
תלהלה ומתהולל וצוהל באשרו בחדרו, גם ילד נחמד יונק שדים ישן במנוחה נעימה
נרישתו, וידיו הקטנות והרכות נטויות אחת הנה ואחת הנה, ועל שפתיו ירחף צחוק
ים צחוק ילד תמים, — ויהי אחרי העבירה כל טובה על פניה... ותכרע על
כיה ותפל לרגלי העבריה, ותקרא בקול מר קורע לב ונפש:

—הביטי נא את אשה אֻמללה וראי, הנה אלה הם פרי בטני מחמדי נפשי —
די הם אשר בעצב ילדתים — זאת היא משפחתי כלה — וזאת נחמתי בעניי — ועתה
ימי בכח ידך והרגני נא הרג, אותנו כלנו פעם אחת! — הרגי האֵם על הבנים,
רגי אל תחמולי!...

לקולה התעוררה האשה העזובה ותתן קולה בבכי גם היא. כי יחד נכמרו נחומיה,
מון רחמיה — רחמי אם על בנים — ותבכנה שתיהן יחד — עד אשר לא היה בהן
ת לבכות.

אחרית מחזה העצב ההיא היתה, כי העבריה נשאה ידה — לבלתי הרוס קן
אם על אפרוחיה; ואשת פישער קראה לאביה אליה העירה, ותגל את אזנו את הסוד
כמוס והנורא הזה — והאשה העזובה לקחה כפר פדיון נפש אישה הבוגד, מנה אחת
פים, את אשר לא פללה ולא עלה על לבה, ותברך את אשת הרופא צרתה ובלי
תמהמה עזבה את הבית.

ויאָסקע הפאַקטער אשר לפניו נגלו כל התעלומות האלה לקח חלקו גם הוא —
רום, וכן נשתקע הדבר, ולא נשמע, ויהי לסוד כמוס בקרב משפחת הרופא ולא

נודע כי בא אל קרבה; ופישער המזייף ראה כי היתה הרוחה, ויכבד את לבו ויוס
ללכת במסלתו, ולא חדל מעשות זר מעשהו, ומהסתולל באחיו בני עמו — הנ
כמקדם, והוא לא ידע כי האורב יושב לו בחדר, כי יאָסקע הפאַקטאַר עומד על ימי
לשטנו, הוא שעמד מאחורי הפרגוד, והוא שהניע בידו את הגלגל החוזר, אשר נהפ
עליו — לעת מועד.

ד.

כשנתים ימים עברו מן העת ההיא — ויהי בערב יום אחד ויאָסקע הפאַקטאַר
איש הירא ורך הלבב, אשר מימיו לא נסתה כף רגלו להכנס אל בית הרופא פנימה
ורק הסתופף בפרוזדור ויעמד הכן כירא והרד על דברו ויחל לקיים דבר; פתאם חז
רוחו ויפרוץ גדרו ביד רמה לכנוס אל חדר משכיתו — בלי הקראו — ובלי נטילת רשות
—מה לך אפוא, כי פרצת עליך פרץ יאָסקע?! נתן הרופא בקולו על הפאַ
טאר, אשר לבש גאות פתאם.

—הס-ס-ס! ר' אנשיל פישבערג — אל תצעק... ואל תשמע קולך עמדי...
ישמעו העברים — וחבלת מעשה ידיך — הטרם תדע כי אזנים לכותל?... ואז—
הן ירע לך ממני, ולקחת מוקש לנפשך...

—הרופא נדמה כמו אבן וימת לבו בקרבו, עיניו חשכו וברכיו כשלו וינוע כשכור
הפאַקטאַר חרד לקראתו ויגש להאֻמלל כוס מים קרים להשיב נפשו.

—מה לך ולי, שטן המשחית, כי באת אלי להזכיר את עוני היום הזה? שא
הרופא בקול רועד, באספו רוחו ונשמתו אליו.

—מה לי, תשאלני? אין דבר, רק כי אמרתי, ידע נא הארון הרופא, כי גם יאָסק
הפאַקטאַר לא בער מאיש הנהו, כי ממנו לא יפלא דבר, וכי אין נסתר מנגד עיניו—
חָ! ח! ח!

—יאָסקע! הלהרגני אתה אומר? מה חטאתי לך? ואשר הרעותי, הגידה נא
דבר הרופא תחנונים.

—להרגך? ישמרני אלהים! חלילה לעבדך מעשות כדבר הזה, והלא אנשים אחי
אנחנו, וממקבת בור אחד נוקרנו, עמך עמי ואלהיך אלהי, ואיככה אוכל ועשיתי הרע
הגדולה הזאת לאחי בן בריתי, וחטאתי לאלהים?! אויה נא לי!...

—ואם לא זאת אפוא מה לך?... מה שאלתך?... מה בקשתך?...

—שאלתי? בקשתי?... הטרם תבין לרעי?... הנה אנכי איש עני ואביו
הנני, ואתה אנשיל נהיית לדוקטור, ותעש לך חיל, וכסף וזהב ירביון לך, על כ
אמרתי — הבה נא ונחלקה חלק כחלק בכל הטוב אשר נתן לך האלהים, הלא אנשי
אחים אנחנו, וחי אחיך עמך, ואם אין, — ידע תדע אנשיל פישבערג... לא רק אל ש
העיר, גם אל שר הפלך אמצא נתיבותי! הן ידעתי דרך זו אלך... ובדברו קרץ בעיני
וישלח אצבע אל מול פני הדוקטור עד כי נגע אל אפו.

בראשונה התאפק פישער, וישא בשרו בשניו, ורק החליק בכפו את מצחו הלב
לרגעים, אך לאט לאט החלו עיניו התאדם, הלך ורב, עד אשר אדמו כדם — פתאנ
עוה פניו, חרק שניו ובנהם ככפיר התנפל על טרפו — על יאָסקע אהובו...

נורא ואיום היה המחזה בחדר הרופא! לקול נהמת הרופא המכה, לאנקו
הפאַקטאר המוכה וצעקתו, מהרה שמה אשת הרופא, כלה נמוגה מפחד לבבה וממראו

ניה. ותקרא לעזרה — וכל אנשי הבית התאספו ויתנגשו יחד, וגם העוברים בחוץ
ידו ויבאו לקול זעקת השבר ואנקת החלל, אשר חדר אל אזנם מן החדר, וברב
ז ודי-עמל עלה בידם להציל את המוכה מיד מכהו — פצוע, ומעוך, וכתות ורסוק,
' עוד נשמתו בו...

* *
*

פישער הוכה בשגעון, ושגעונו גדל עד מאד, ולא מצאו לו עזר כנגדו בלתי אם
שום בכבל ידיו ורגליו — ויביאוהו אל בית המשוגעים ויחזיקו עליו המשמר.
רופאי העיר חרצו משפטם, כי אין עוד תרופה לשגעונו, וכי אין עוד תקוה להשיבו
איתנו, כי אם בבית המשוגעים ישב עד יום מותו, ושם תהי קבורתו — ואולם בפעם
את (וכאשר יקרה על פי הרוב) חכמי הרפואה שגו ברואה, וכעבור שנה, כן עברה
ת שגעונו, וישב פישער לאיתנו הראשון, אפס כי במשך ימי המחלה אשר עברה על
שו, קמה ונהיתה תמורה גדולה במוח קדקדו, לתמהון לבב כל יודעיו ומכיריו
נים, כי פישער הבלשן — בחלותו, שכח את כל הלשונות השונות, אשר ידע ואשר
ין מלפנים, ורק שפה אחת ודברים אחרים נשארו בזכרונו, יתר הפליטה מכל מחמדיו
מי קדם, השפה ההיא היתה שפת זארגאן.
זקני ישראל, יראי אלהים בספרם איש לרעהו את דברי הספור הזה. ישאו מרום
ניהם וענו ואמרו:

אצבע אלהים הוא!

יצחק יעקב ווייסבערג.

שכל ואלמן.

או

שיילאָק מעיר בארנאוו.

מספורי קארל עמיל פראנצאז.

נעתק על ידי ישעיה דאמאשעוויצקי.

מול בית הנזירים הדומיניקני, על אם הדרך המובילה מלבוב לסקאלא והעוברת
תוך העיר בארנאוו בנוי כמו רמים בית משה פריידענטהאל. כל איש ואיש יולד
אחד הבתים הקטנים והדלים, העומדים צפופים ברחובות העיר הקטנה הזאת, ירחש
ו כבוד ותהלה להבית הזה ולאדונו; בכבודם יתימרו כל יושביה ובהם ישתבחו בכל
קום בואם — ואמנם לא לשוא.
בגאון והדרת כבוד ינשא הבית הזה לתלפיות, כמו יבין את חין ערכו ויבט
בוה על בתי-חומר הדלים אשר תכו לרגליו. קירותיו הגבוהים ישרים ומשוחים מחוץ

בשיר לבן, טור חלונות מחוטבים תבנית היכל נשקף מהמכפלה השניה וברוח יתנוסס המון שלטי בתי-מסחר שונים המשתרעים במכפלה התחתונה לשני עברי השערים הגדולים והמהקצעים הפתוחים לרוחה כל היום. באגף הבית האחד בית-מלון אורחים מפאר, אשר את ערכו הרם יכירו כל האצילים מהאחוזות הקרובות בבואם הנה לרגל עסקיהם בבתי-פקידות המחוז או אל יום השוק, גם פקידי הצבא בגדוד הרוכבים החונו בכפרים יסורו אליו מדי בואם העירה לבלות בשחוק ושעשועים את עתותיהם, אשר תהיינה עליהם למשא בשבתם בדד בכפר באפס מעשה. במכפלה השניה ימצאו מעון למו כל רבי העיר ונכבדיה: שר-המחוז, הרופא-המחוזי וכל כנותהון. אך איה סופר איה מונה את כל בתי-המסחר השונים הנמצאים במכפלה התחתונה. שם בית-ממכר שטרות-גורל, בית-סוכנות לחברת-האחריות, אוצר מטוה-צמר ותנויות סחורות שונות למיניהן, בית-משתה למרומי-עם ובית-מרזח להמון. ומשה פריידענטהאל הוא הסוחר הסוכן, החנוני והמוזג, בעל בית-המלון ובית-המשתה גם יחד.

אך לא אלה לבד יכללו תפארת האיש הזה וכבוד תהלתו. משפחתו היא אחת מהנכבדות בעיר, מקומו בבית התפלה בצד מזרח ליד ארון-הקודש; כאביו אחרי מות אביו הזקן, כן גם הוא אחרי מות אביו, נבחר פה אחד לראש העדה, והדבר הזה יצא לפעולות לא בהשתדלותו כי אם ברצונם החפשי של בני עדתו, אשר כה יקר ונכבד שמו בעיניהם עד כי מעולם לא עלה על דעתם לחלק את הכבוד הזה לאיש אחר. הן מי יערוך ומי ידמה לאיש אשר תורה וחכמה, רוח נדיבה ונפש ישרה בו נפגשו, גם כבוד משפחה ועשר רב ועצום בו נשקו.

אחיו בני אמונתו יחשבוהו לאיש אוצרות, אשר רבבות כסף שמורות בגנזיו ואין קצה לעשרו, ואמנם לא שגו במשפטם: לא רק הבית הגדול הזה עם כל הכבודה אשר בתוכו פנימה ומסביב לו הם אחוזתו, אך גם אחוזות רבות וגדולות במסבי העיר נוכל לחשוב ל„מקנת כספו" ולא נשגה אם נחליט כי יש לו המשפט לקרוא אותן בשם הזה רב יתר מאשר לבעליהן האצילים והנסיכים הגאיונים. גם האחוזה הנהדרה והמסולאה קאמארעווקע הוסבה לו מאז יצאוה בעליה הראשונים — האציל הקטן סמאלסקי ורעיתו היפה בנשים, אשר במשך שנים אחדות עלתה בידם לפזר את כל הונם הרב והעצום ולצאת נקי מכל נכסיהם. האחוזה הזאת היא רחבת ידים ומשתרעת ביפה נוף עד כי לא לשוא שתה הגראף לשכרה מרוב מרת נפשו עד אבוד כל חושיו בו ביום אשר נאלץ לצאת ממנה.

אחרי כל הדברים האלה בטח לא תפלא איש לו החלטתי למשפט כי משה פריידענטהאל מלבד היותו העשיר והנכבד בכל העיר ומסביה הוא גם המאושר מכלם ורבים יקנאו בחבל אשר נפל לו בנעימים, אך באמת לא כן הדבר, ונהפוך הוא. שאלו נא את העני שבעניי עירו, את המלמד האביון הגוע ברעב עם ששת ילדיו או את שואב-המים העובד כל ימות השבוע בזעת אפיו בלכתו רצוא ושוב מהבאר אל בית נותני לחמו כפוף כאגמון תחת נטל דליות המים העמוסים על כתפיו משא לעיפה — שאלו נא את פיהם אם יחפצו להמיר את גורלם בגורל האיש משה והמה יענוכם „לא", כי במה נחשב עשר האיש הזה וכבוד גדולתו מול אסונו ושברו אשר גדלו מים.

אולם גם העין היותר חודרת לא תוכל להכיר את מרת-רוחו ברשמי פניו השוקטים בעמדו בגאון וגובה ליד שער ביתו. מתחת מצנפת-המשי השחורה, אשר יצנוף לראשו, יציצו תלתלי שער כרצי כסף גם פאות ראשו הארוכות והמסולסלות נחפו בכסף השיבה, אך מבנה גוו איתן ומוצק עודנו, עיניו מפיקות חיים ועז וגבו עוד לא שח תחת נטל שנותיו. הזקן עומד מבלי נוע ומתבונן בהציר המושח את דלתות בית-

המרזח בששר חדש ממראה תכלת בהיר ומתאר בחרט תבנית צלוחיות, כוס שכר וחלת לחם, ורק לעתים רחוקות יסב את פניו לענות שלום על ברכת אחד העוברים, כי דממה שלטת כעת ברחוב. ברחוב תתהלך להקת אכריםהלומי יין ולעתים יעבור אחד מבעלי האחוזות במרכבה-מרקדה; רוכלים עניים אחדים הסובבים כל ששת ימי המעשה בחצרות ובכפרים אשר בסביבות העיר וקונים עורות ויבול אדמה בכסף מלא או חלף מרכלתם, ישובו עתה הביתה עמוסים משא לעיפה בסחורותיהם. צרורם כנטל החול ומשכרתם דלה ומצערה — ובכ"ז יראו לרגעים על פניהם הרזים והמפיקים דאגה אותות שמחה וגאון, הן בעוד שעות אחדות והרוכלים הנגשים והנענים האלה, הנגועים כל הימים מחמת האכרים והאצילים גם יחד יתהפכו כחומר חותם ויתחלפו כמו לבושם הצאה אשר עוד מעט קט יחליפוהו בבגדי-חג וילבשו מחלצות לגאון ולתפארת למען קבל בהדרת קודש פני שבתא-מלכתא עם המנוחה והשלום הבאים לרגלה.

בעוד שעות מעטות; — כי ערב שבת היום אחר חצות והשמש כבר נטתה לעבר מבואה. בבתים רבה התכונה ליום המנוחה והרחוב, אשר קוי השמש שפכו עליו נהרה, רק מאין אדם. רק מבית-המשפט המחוזי ישוב לביתו השופט, האדון לאזינסקי בעל פנים צנומים וירקרקים בלוית אורח צעיר, וטרם יעלה במעלות אל מעונו יעמוד רגעים מעטים לשוחח עם ר' משה.

הם נדברים על הזמנים שנשתנו לרעה, על עלות מחיר מטבעות-הכסף ועל החודש אפריל הנעים אף נחמד בשנה זו. הנה גם היום יום צח ובהיר, כאחד מימי האביב, אשר גם בחודש מאי הם חזון בלתי נפרץ בארצנו. רחובות העיר; מלבד אגמי רפש אחדים בטבור השוק יבשו כמעט כלם, ברוח יפוח חום-אביב נעים ושם בפרדס בית-הנזירים הדומיניקני כבר ינצו עצי פרי „האביב! האביב — הנה זה בא!" ישמע ברמה קול תלמידי ביה"ס הנוצרים בעברם על פניהם דרך שובם מבית-ספרם, „האביב — הנה זה בא" יאמר גם השופט ובנופפו את מגבעתו יוליך את אורחו על המעלות „האביב — הנה זה בא!" תלחשנה שפתי הזקן כמו עם לבו ישיח ויעבר את ידו על מצחו כמקיץ מתרדמה... „האביב — הנה זה בא!".

—איש נפלא הוא משה הזקן — ידבר השופט אל אורחו, משגיח בית-הפקידות אשר זה מקרוב בא הנה: — איש מוזר, אך לא נקל הוא להוליך אותו שולל, הוא יודע חוק ומשפט כאחד מעורכי-דין המצוינים. אך ההאמנת ידידי לשמועה כי האיש הזה הוא העשיר בכל המחוז, אומרים כי הונו יעלה לכמה מיליונים ובכ"ז לא ישקט ולא יגוח אף רגע כמו ידאג פן יחסר לו לחמו ליום השבת.

—כלי הוא ככל אחיו היהודים — אמר המשגיח בהשיבו מפיו את עשן מקטרתו, אשר התגלגל כדור בחדר.

—לא, בדבר הזה לא צדקת, אענך ידידי. הוא איש חסד ורב צדקות מאד, אך המון צדקותיו הרבות לא תשוינה כל עונג לנפשו, גם מפרי מסחרו הרב לא יביא כל שמחה בלבו — ובכ"ז הוא שקוע תמיד בהמון עסקיו — ולמי יכין? חידה היא בעיני למי יצבור כסף רב כזה?

—האין לו בנים? — שאל המשגיח!

—אמנם יש לו בנים לפי משפט רוחנו אנו, אך לא כראותנו אנו יראה הוא, ולפי דעתו שכֹל שכַל את בניו. אך האמנם עוד לא נודע לאדוני את המוצאות אותו?... הן הן נודעות בכל הארץ. — הנני רואה בך ידידי כי זה לא כביר בואך מלבוב, שם אל נכון לא לקחה אזנך שמץ דבר על אדות בת הזקן, אסתר פריידענטהאל היפה-פיה — מקרה נפלא הוא אשר ינעם לך לדעתו.

ובין כה וכה והזקן, אשר המוצאות אותו נודעות בכל הארץ, עודנו עומד על מקומו נשען על משקוף ביתו ועיניו נטויות על שריגי העצים בפרדס בית-הנזירים המעולפים פרחים ונצנים ואשר ידודון ידודון בנשוב בהם רוח קל. מה הנה מחשבותיו כעת? הן לא בחקרי עסקיו יתהלך כי עיניו נמלאו דמע ועל שפתיו נראו אותות עצב ודאגה מסתרה, לרגעים יכסה בידו את עיניו כמו יסוכך עליהן מקרני השמש הבהירים והמכים כל עין בסנורים. אח"כ יגהר מלוא קומתו ויניע ראשו כמו יחפוץ לנער מעליו את המון המחשבות המעציבות. — חושה, והחישה מעשיך, כי עוד מעט יפנה היום — יקרא אל הציר בהקריבו אליו להתבונן אל מלאכתו, האיש שפל הקומה והגבן, הלבוש מעיל קצר ורכוס בפתילי-משי, אשר כבר אבד עליו כלח, כלה זה מעט את מלאכתו למשות בששר את הדלת והוא יכין עתה פעמיו אל מכסות החלונות.

לפנים בימים הראשונים הטובים מאלה היו משוחים בששר-צינאבר בהיר; עליהם התנוססה כתבת-לצון, אשר הסכינו אז כל בעלי בתי-המשתה היהודים בערים הקטנות בפולין לחרות על משקופי בתי-מרזחם „היום במחיר, מחר — בחנם". אך ברבות הימים יצא מהם כל הדרם, האותיות נמחקו ועתה יעביר עליהן הציר את אגודת-השער הטבולה בששר ירקרק-בהיר.

—הזוכר אתה עוד, אדוני משה — יאמר הציר — כי גם זה הוא מעשה ידי — ובדברו יורה באצבעו על הששר הארמדם אשר כבר חשך מראהו מרוב ימים. אך ר' משה כנראה שקוע במחשבות נכבדות מאלה, ורק רגע יעיף עינו אל המקום ההוא — האמנם? — יקרא אחרי רגעי מספר מבלי-משים.

—האמנם שכחת זאת? — יוסיף הציר לדבר בחום רוחו; — הדבר הזה היה לפני חמש עשרה שנה, גם אז היה יום צח ונעים כיום הזה. הבית היה חדש עודנו ואנכי איש צעיר במבחר ימי עלומי „הנני שבע רצון ממך, יאנקאָ" אמרת לי אז. אתה עמדת אז ליד השער במקום הזה אשר אתה עומד עליו כעת, ועל ידך נצבה אסתר בתך הקטנה. ילדה נחמדה, יפה ועגוגה כחבצלת השרון היתה אז! ומה נעים היה השחוק אשר רחף על שפתיה מדי ראותה מחשוף האותיות הלבנות אשר הצהירו אשה אחרי רעותה מתוך הששר האדמדם! היא שאלתני לבאר לה פשר המלים — ילדה חמודת עין! אתה נתת לי בשכרי שתים עשרה אגורות, אנכי זוכר זאת היטב. אז אמרתי אל לבי „יאנקא, זאת היא עבודתך האחרונה בבארנאוו" כי האציל הזקן פאל-יאנסקי אמר לשלחני על הוצאותיו לבובה ללמוד שם בבי"ס לצירים, אך בימים ההם באה מחסור, ובצר לו נאלץ למכור גם את ביתו — ובכן נשארתי ציר פשוט. הלא כה יאמרו המושלים: האדם יחשוב מחשבות ו... יקחהו אופל! הזקן כבר חלף הלך לו ואנכי מדבר אל נפשי כמשוגע בקול גדול. אל נכון יספור היהודי עוד הפעם את רבבותיו...

אך יאַנקאָ שגה הפעם במשפטו. משה פריידענטהאל לא ימנה ברגעים האלה את רבבותיו; יוכל היות כי גם מבלי ספור וחשוב הרבה נתן אותן בחפץ לב לו רק מצאה ידו בזאת למחות מספר-חייו מקרה אחד, אשר עשהו לאֻמלל ואובד שכם אחד על העני העומד בפתחו ומשתחוה לו לאגורת כסף. כאיש אשר רוח רעה תבעתהו נדחף אל חדר גדול ואופל, אשר שמה לא יחדור אף קו אור אחד, אף צלצל קול אדם אחד; בחדר הזה יוכל לשלוח רסן מעל פני רגשותיו הסוערים להתנפל על הכסא ולשפוך דמעות כמים מבלי אשר יציקהו איש בשאלותיו: מה זה היה לו? בשלמי כל הסערה הזאת? פה ישען בראשו על זרועו, יגוז שערותיו הנחפות בכסף השיבה ויכסה בכפיו את פניו. בכה לא יבכה, לא ישא תפלה אף קללה ומארה לא תעבור

פיו, רק שפתיו נעות וקולו כמעט לא ישמע בשנותו בלי חשך את המלים האחרות „מה נעים היה השחוק אשר רחף על שפתיה!"... וכה ישב בדד ומשומם זמן רב בחשכה, אח"כ יתנשא ממקומו וישא מרום עיניו לא כאיש הנושא תפלה כ"א כאיש הדורש את שלו במשפט „הה, ד' אלהי! — יקרא אל עָל — לא אתפלל אליך בעד שלומה ואָשרה: שאול חטאה גם לך גם לי; לא אתפלל אליך כי תקח מידך כפלים בכל חטאותיה וצר ומצוק ימצאוה: הן בשר מבשרי ועצם מעצמי היא; אך אחת אבקש ממך, אנא אלהי: קח נא את נפשה לבל אאור ברגע מותי את פרי בטני, את בתי היחידה — הה אלהים, את נפשה או את נפשי...

ושם במכפלה השניה יסיים שופט הגליל את ספורו:

„אחרית העלמה יעלת-החן הזאת אין איש מאתנו יודע. בשכבר הימים הכל נשכח וגם זכרה אבד מני לב; גם הזקן, כפי הנראה, כבר נחם עליה וישכחנה כמת מלב, הן היהודים עם אין-לב — כלם כרובם!...

* *
*

אפל נשף פרש מוטות כנפיו השחורות במלא רחבי העיר, אך אור נגה על יושביה. מכל חלונות הבתים אשר ברבע היהודים יופיע אור נרות רבים ויראו פנים צוהלים ומפיקים גיל וחדוה. מה נאדר האורח הזה — יום השבת ומה רב הקסם השפוך עליו. מדי עברו יביא בכנפיו שמחות וגיל אל מחשכי נאות אחינו המדוכאים והנענים ויגרש מתוכם את החשכה והתוגה השוררות שם כל ימות השבוע. ביום הקדוש הזה כל החדרים מלאים אור יקרות, כל השלחנות ערוכים ובכל לב יתרוצצו רגשות קודש. המלמד העני ישכח עד ארגיעה את מחסורו הנורא, הרוכל — את החרפות והגדופים אשר ימררו חייו כל הימים, גם המלוה העשיר — את הרבית הקצוצה. היום כלם נשתוו, היום כלם בני אל אחד, בנים מקשיבים מאמינים ושמחים בחלקם. נר החלב הכהה במנורת חומר ונרות-הדונג במנורת-הכסף המפוארות יאירו מחזה אחד. הילדים הקטנים יושבים דומם ומביטים באמם אשר תברך את נרות השבת בכפים פרושות; האב, לבוש בגדי שבתו ואזור משי אזור במתניו, יוציא מארון הספרים סדור תפלה עב ויתנהו על יד בנו הגדול ויצוהו לשאתו אחריו עד פתח בית-התפלה. אח"כ יצאו החוצה, הגברים לבדם והנשים לבדנה; הם לא יכבירו דברים איש את רעהו, אך גם הדברים המעטים, אשר יתמלטו מפיהם נאמרים בשלוה ובמנוחה, היום לא ישמע קול מתאונן על קשי-יומו גם לא שאון עליזים וצהלת הלומי יין, כי שבת היום לישראל, שלום קודש ומנוחת ישרים בלבותם.

בבית הלבן והגדול אשר ממול בית-הנזירים הדומיניקני יאירו גם כן הנרות, אך יד אשה צנועה וחסודה לא תדליק אותם, שפתי עקרת-בית לא תשאנה עליהם ברכה. בחדר האֹכל השלחנות מכוסים במטפחות-בד יקרות, לבנות וצחות משלג וכלי כסף יקרי ערך ערוכים במשטר וסדרים על המגרעות האחוזות בקיר — אך פה לא יראו פנים צוהלים, לא ישמע שחוק ילדים תמימים, וקול דברים נעימים לא יפריע את הדומיה העמוקה השלטת בחדר. פה ישמע בלי חשך רק משק הנרות הדולקים משק מעורר עצב.

אך הזקן, הבא ברגע הזה החדרה לבוש בגדי שבתו, כבר הסכין לדממת-קבר הזאת ולמשק הנרות במשך חמש שנים, אשר ארכו לו כדורות שנים הרבה. אמנם בימים הראשונים הביט לרגעים אל כל עברים ויט אזנו להקשיב קשב — אולי יגיע

לאזנו הקול הנעים אשר הסכין להקשיב בחדר הזה — כי בתו עזבה אותו בערב יום כזה; אך הפעם יעבור בחפזון את כל אורך החדר, יוציא מהארון סדור עב מכורך עור וימהר לצאת מביתו. — היום לא יבעתוהו זכרונות העבר, אשר יתעוררו כרפאים מכל פנות החדר המלא אור יקרות?

הה, משה משה! אם אמנם יבעתוך מרירי הזכרונות האלה מה נבערה עצתך לברוח מהם — הן הם יצאו בעקבותיך וכל צעדיך ישמרו, כנחיל דבורים יתעופפו סביב לראשך למרות מרוצתך בחפזון ברחובות הצרים והעקלקלים, כפעמונים יצלצלו באזניך למרות חפצך להשביח שאונם בהרבותך להגות רק עם הנפגשים אתך; יעמדו נוכח עיניך, אף כי עפעפיך יישירו נגדך על לוחות העדות הנשקפים מעל להעמודים אשר בהיכל ה', ובעברך בין שורות המתפללים ותשב על מקומך הם יחנו כדור עליך ויסוככו באברותיהם על ראשך, יציצו מאותיות סדור-תפלתך ומר יצרחו אליך מקולות המתפללים!...

„זמרו לה' בכנור, בכנור וקול זמרה; בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' — — — ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים".

„ואת האיש היחיד — ישמע קול אדיר במשכיות לב האֻמלל — את האיש היחיד ישפית לעפר, ישיבנו עד דכא!" עיניו נטויות אל שורות הספר, שפתיו תלחשנה דברי התפלה, אך הוא לא יתפלל, אין בו כח להתפלל! כמו חי יתיצב לפניו מחזה כל ימי חייו, כל תולדותיו נגולו לפניו כיריעה — ומה מרים ומעציבים הזכרונות האלה!

„האיש אשר אין בו כח להתפלל, אמר אליו אביו — והדברים האלה עלו פתאם בזכרונו — האיש ההוא יגורש מהסתפח בנחלת ד'. ברוחו עלה זכרון היום ההוא, בו שמע לראשונה את הדברים האלה. אז מלאו לו שלש עשרה שנה וזה החילו לשים טוטפות בין עיניו לאות כי יצא מתור הילדות. ביום ההוא לא נראו לו פני החיים ברדמות קוסמת נעימה ועניגה המצודדת נפשות בקסם אשר על שפתיה, כי אם בצביונם האמתי עם כל המון פגעיהם ותלאותיהם. מעט מעט הסכין גם הוא ככל המון אחיו לצמצם את עצמו רק בעולם המסחר ובדרך ארץ של בית-המדרש. במלאות לו שבע עשרה שנה קראהו אביו אליו החדרה ובקוצר אמרים השמיע לו כי בעוד שלשה חדשים יבוא במסורת ברית החתונה וכי העלמה היעודה לו היא שושנה בת ר' חיים גרינשטיין. הוא לא הכיר את העלמה הזאת, עד העת ההיא לא ראה את פניה רק פעמים וגם אז לא התבונן אליה — כי מה יתבונן נער עברי על בתולה זרה? אך אביו הלא אוה אותה לו לאשה ובטח ידע את אשר לפניו, כמשלש חדשים אח"כ היתה לו שושנה לאשה כדת משה וישראל...

אך הנה השמיע החזן בקול אדיר ומלא רגשות קודש את שיר קבלת-השבת „לכה דודי לקראת כלה — פני שבת נקבלה!!".

מי תכן את רוח העם הנפלא הזה ויבא עד תכונתו? מה רחוקות שתי הקצות אשר תתאחדנה יחד בלבו! רק בתפלתו, בהשתפך נפשו בחיק אלהיו תתפתח רוחו מחרצבותיה ותקרא לה ניב שפתים חדש, ניב האהבה-הטהורה כסוד שיח שרפי קודש; רק בבית תפלתו כאשר לפני ד' ישפוך שיחו רק שם לא יחשוב את רגש האהבה לחטאה ולא יבער אחריו עד תמו. העם הזה אשר הכיר לראשונה את ערך האהבה הטהורה, אשר על ברכיו יולד משורר „שיר-השירים" — שירת האהבה הנשגבה והמסולאה, אשר אין ערוך לה בכל השירות ששרו משוררי קדם לכבוד האהבה — העם הזה התהפך כחומר חותם בתגרת יד התלאות הרבות אשר עברו ראשו, וחשכת הבערות והסכלות אשר שתה כליל צלה עליו וכהיום הזה כאשר יקח לו איש יהודי

אשה ישוה רק שתי מטרות לנגד עיניו: למצוא הון לו ולהחזיק קיום העם בחיר ד׳. ובחיריה אלה לא ידעו ולא יבינו גדל העון הפלילי אשר ימצאם בחשבם תועה כזאת!

גם משה פריידענטהאל כאחד מהם. הוא כבד את אשתו כל ימי חייה והיא גם היא נשארה לו אמונה בכל חליפות העתים, ברכת ד׳ חלה על כל משלח ידיו וכל אשר היה עושה ד׳ מצליח בידו. בחריצות נפלאה ושקידה עצומה למד ר׳ משה את שפת הארץ ואת ספר־חקי המדינה. הגבר בן שלשים שנה למד כנער קטן, ובכ״ז לא נפל רוחו ולא התרפה בעבודתו, כי לא רק אהבת־הבצע ותשוקת הכסף לבדן היו הרוח החיה באופני למודו, כי גם אהבת הכבוד וחפץ הדעת, אשר שתו קן להם בלבו, הוסיפו לו אמץ ויעוררוהו להטות שכמו לסבול עול הלמודים. והדעת, אשר רכש לו בעמל נפש ויגיעת רוח, שותה פרי טוב לו; מסחרו פרץ בארץ ועשרו גדל מיום ליום. בעלי האחוזות ופקידי הצבא שחרו פניו בביתו וישפילו גאונם ורום גבהת־עיניהם לפני עשרו העצום; אך הוא בגאונו וישרת רוחו למדם לכבד גם אותו בעצמו. בימים ההם קנאו בו רבים וכאשר עבר ברחוב נדברו איש אל רעהו „זה הוא האיש המאֻשר בכל המחוז!״.

אך היום באמת היה מאֻשר? אם אמנם כן הוא, מדוע זה רעמו פניו ועל מרום מצחו שכנה עננה לעתים ומדוע זה שושנה בוכיה בהשארה לבדה ושופכת דמעות כמים בסתר הדרה? על שמי—אשר האנשים האלה, אשר רק ברבות הימים הסכינו מעט מעט איש את רעהו, שכנה עננה הרת חזיזים: ה׳ מנע משושנה פרי בטן. ואחרי אשר יד איש אחר יסדה אגודתם בארץ, אחרי אשר ברוחם נשארו גם עתה זרים איש לאחיו ודבר אין לקרב את לבותיהם, לא היה כביר כח לבם להבליג על יגונם זה ולמצוא בנפשם פנימה נחומים לצרתם. ר׳ משה טמן יגונו בחבו, כי גאון רוחו עצרהו מהראות לאיש מרת־נפשו, וכמו לא שם לבו גם לצרת נפש אשתו אשר הלכה תמס ותדל מיום ליום. אמנם כאשר הציעו לפניו קרוביו ומיודעיו לתת ספר כריתות לאשתו גזר אמר כי לא יעשה את הנבלה הזאת, אך בפיו לא נמצאה אף מלה אחת לשלם בה נחומים לאשתו האֻמללה. כן עברו שנים רבות; אך פעם אחת באחד מערבי החורף כאשר בא אל אשתו החדרה לפקוד בשלומה לא ענתה אותו על ברכתו בקול דממה כאשר הסכינה, לא הביטה עליו הפעם בפחד וברוח נכאה כדרכה תמיד אך מהרה לצאת לקראתו ותתנפל אל זרועותיו ותתרפק עליו באהבה וחן — זאת הפעם הראשונה בכל הימים הרבים אשר עברו מיום נקשרו יחד במסורת ברית החתונה, משתאה ומחריש לטוב התבונן ר׳ משה אל פניה אשר היו פני להבים והפיקו סערת־רוח חזקה; אח״כ אחז בידה, הושיב אותה לימינו ויניח את ראשה על חזהו. שפתותיהם רעדו אך העתיקו מהם מלים ולא מצאו כל אֹמר ודברים להביע את אשרם, אשר עבר כל גבול...

„ברכו את ה׳ המבורך״ ישמע ברמה קול החזן בתוך חזיונות הזקן הנשא על כרוב דמיונו וכל הקהל יענה לעמתו בקול אדיר: „ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד! ———— ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה, ה׳ צבאות שמו״.

„ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד!״... מה נעלים היו רגשותיו בקראו את הדברים האלה יחד עם כל קהל המתפללים עשרים ושתים שנה לפני היום הזה, בבואו אז בפעם הראשונה לבית אלהים בתור „אב הבנים״. מה רבה אז שמחת לבו ומה נעכר היה כאבו גם יחדו כי אמנם נולדה לו בת אך אשתו מתה בהקשותה ללדת. ברוח נכנעה, דומם מבלי התאונן נשאה את מכאוביה העצומים והנוראים וגם ברגעי חייה האחרונים חלף שחוק־אשר נעים על שפתיה הנובלות בכל פעם מדי שמעה את קול הילד—בת אונה. ובשעות עני ומצוקה אלה התלכדו לבות האיש ואשתו, אשר כמו

זרים היו איש לרעהו במשך שנים רבות, התלכדו ולא התפרדו גם ברדתה קבר, רק הוא הבין את פשר המלים אשר דובבו שפתיה ברגע מותה כאשר התהפכו עליה ציריה וחבלי מות אפפוה: „הפעם אמותה במנוחה!", והיא רק היא הבינה אל מה ירזמון מליו אשר אמר אליה בקול בוכים בהשחו אליה „סלחי לי, תמתי שושנה, סלחי נא" „שים עינך על הילד — לחשו שפתיה — נצרהו כאישון בת עינך". אחרי הדברים האלה קדמוה מוקשי מות ורוחה שבה אל אלהים.

ביום המחרת הובלה שושנה לקברות ור' משה קרע את שולי בגדיו, חלץ את נעליו ושבעת ימים ושבעת לילות ישב דומם על הארץ בחדר משכבו כבה נר נשמת אשתו. הוא לא הוריד דמעות; עיניו הנחרות אשר נדעך אורן היו נטויות בלי חשך על „נר-הנשמה" הדולקת שבעת ימים תמימים בבית האבל למען תמצא לה ה„נשמה העוטיה" מנוח לכף רגלה על האדמה עד האָספה אל מקומה בשמים שמשם לוקחה. „הוא ישוחח עם המתה" נדברו שכניו ומיודעיו איש אל רעהו ואימה גדולה נפלה עליהם כאשר ראו ניד שפתיו בלחשן פעמים רבות „עתה יכלנו להיות מאֻשרים בארץ, ועתה, רק עתה שדד אותך המות האכזרי מחיקי". אך יגונו השתפך בדמעות עיניו, אשר נגרו בדומיה כאשר הביאו לפניו את בתו וישאלוהו מה השם אשר יקרא לה. „אסתר — היתה תשובתו — אסתר כשם אמי" זמן רב אחז על זרועותיו את הילדה הרכה ודמעותיו נגרו בלי הפוגות על פניה הענוגים. אח"כ השיב אותה שנית ליד המינקת ומני הרגע הזה שבו אליו מנוחת לבו ועז רוחו. כן עברו שבעת ימי האבל. עוד ביתר שאת וביתר עז מאשר לפנים החל ר' משה לשקוד על עסקיו, כמו נפחה רוח חדשה באפיו; בכל יום ויום חבל מזמות חדשות להגדיל את מסחרו ויוציא לפעולות תחבולות-מסחר חדשות לא שערן איש לפניו. בלי כל פחד אחז בעסקים כאלה, אשר לא ערב איש את לבו לגשת אליהם — וההצלחה לא בגדה בו. הוא השלים הפעם את חפצו, אשר שמר בלבו זה מאז: לקנות לו כברת ארץ מול בית-הנזירים הדומיניקני ולבנות שם בית גדול ורחב ידים. כן עברו לו הימים בעבודה ועמל רוח; ובלילות היה יושב עת רבה ליד ערש בתו הרכה והצעירה ויתבונן ברשמי פניה הענוגים. במשך ירחים הרבה שמעה המינקת — ובימים הראשונים סמרו שערות בשרה למשמע אזניה — בקום ר' משה בחצות לילה ממשכבו וילך אט לחדר הילד. שם ישב בחשכה דומם ובלי נוע זיט אזנו לקול נשמת הילד הישן במנוחה. עברו ירחים שנים נגוזו; אסתר הקטנה גדלה ותהי לעלמה כלילת יופי ומבינת-לב להפליא, דמות פניה היתה כדמות פני אביה; מחלפות שערותיה השחרות כעורב ירדו תלתלים, חלקת צוארה-כמגדל השן, מצחה רחב ונסב למעלה, ושפתיה הסגורות כחוט השני, ומבעד הבבות השחרות, אשר הוסיפו לוית חן לפני הילדה הזאת הנאוים והמפיקים עז וגאון, נשקפו שתי עיני יונים יושבות על מלאות כעיני אמה. אביה התבונן לעתים זמן כביר בעיני התכלת, אשר מבעדן נשקפה נפש טהורה ועדינה, וברגעים האלה חבק את הילדה בזרועותיו ויאמצנה אל לבו ויכנה באלפי שמות של חבה; אולם בשאר הימים עצר ר' משה ברוחו ולא הראה עזוז אהבתו לבתו. במלאות לאסתר כחמש שנים העתיקו את מעונם מביתם הצר והדל אשר ברבע היהודים אל הבית המפואר והנשא לתלפיות מול בית-הנזירים הדומיניקני. אז פקח ר' משה את עינו על חנוך בתו ויחנך אותה ע"פ דרכו, או יותר נכון, על פי דרך כל אחיו בעת ההיא. אסתר למדה לבשל, לאפות לרקוח גם לקרוא בסדור-התפלה ולחשוב חשבונות, ובלמודים המעטים האלה השפיקו אז אחינו — ואמנם מה תלמוד עוד ולא למדה? הן לא דעת שפת פולנית ואשכנזית יורנה אביה! בשתי השפות האלה מהרה לשונה לדבר צחות; ולדעת גם קרוא וכתוב חשב

ר' משה ככל המון אחיו בבארנאוו למותר לנערה, ואולי גם למחסור. הוא בעצמו למד את הדברים האלה רק למען תמצא ידו לערוך מכתבי מסחר ולהבין בספר-החקים; אך לבתו שני אלה למותר. ר' משה בתם-לבו האמין באמונה שלמה באמתת הפתגם, אשר היה שגור על לשון בני דורו: „אם בן ישראל יודע להתפלל, לא יחסר לו עוד כל דבר להיות מאֻשר בחלד, גם להיות איש ישר ותמים"; נפשו מאנה להאמין כי יש לאל יד הדעת לעשות את האדם למאֻשר בארץ, וכי החכמה תעוז לאדם מעשרה שליטים...

ולמרות כל אלה למדה אסתר גם קרוא וכתוב אשכנזית, ותאסף בחפניה עוד ידיעות רבות לא שערן איש בבארנאוו מעודו.

„ברגע ההוא התרפיתי — תרחשנה שפתי הזקן בהתנשאו ממקומו לעמוד על רגליו לתפלת „שמונה עשרה" — רגע רפיון-רוח וחסר אֹמץ לב היה לי הרגע ההוא! אוי לי כי הטיתי אזן לשמוע בקול הנחש, וארור יהיה השטן אשר פתני ואפת!".

הה, מה תחטא בשפתיך, זקן אֻמלל! אם אמנם רבות נצרפת בכור עני וקשה-יומך, טהר מעט את סיגיך וילמדך להבין את סוד שיח לבך, אך בכ"ז עוד לא הבאת לב חכמה להבין כי שאול חטאת בחשבך לסגור דלתים ובריח בעד בתך מהאור והדעת וכי עשית רק הטוב והישר בתתך לאיש אחר לגלות לה איזה הדרך ישכן אור והחכמה מאין תמצא. הה, מה תחטא בשפתיך ומה תקשיח אהבת עצמך ובערותך את לבך כאשר תוסיף לדבר אל לבך: „הדבר הזה היה מקור אסוני ואסונה! מני הרגע ההוא הועם טהר רגשותיה ותסור מאחרי ומאחרי אלהיה! הה, ארור, ארור שבעתים יהיה הרגע ההוא!"...

הדבר הזה היה לפני שלש עשרה שנה באחד מערבי הקיץ הצחים והשקטים. על גגות הבתים הבנוים לשני עברי הרחוב היה שפוך נגה הירח וצלליהם הארוכים השתרעו על מרצפת הרחוב. משה פֿריידענטהאל ישב על ספסל אבן אשר ליד ביתו ויעמק במחשבותיו. מנוחה שאננה ושקט שררו בנפשו פנימה ורוחו הקשה היה רך כקנה; חזיונות העבר, זכרונות ימי נעוריו ודמות אשתו הטהורה כמלאך ד' צבאות רחפו מול עיניו. על ידו ישבה בתו הקטנה, אשר היתה אז כבת שלש עשרה שנה ובעיניה הפתוחות לרוחה והמפיקות תם נפש ושאר רוח העמיקה לחדור באפל הליל, ברחוב נראתה תמונת איש, אשר קרב אליהם ויעמוד לפניהם. משה לא הכירו בראשונה, אך אסתר הקטנה קפצה ממקומה ותקרא בקול מצהלות „האח, הנה דודי שלמה!" או אז הכירו גם ר' משה ויתנשא ממקומו בתמהון וסערת-רוח חזקה. מה חפץ לשלמה גרינשטיין בו ואיזה הדרך ידעה בתו הקטנה את ה„מומר" הזה? חלף בלבו רעיון כברק. שלמה היה אלוף נעוריו, רע דבק לו מאח בימי עלומיו גם אחי אשתו, אך זה כעשרים שנה רחקו איש מאחיו, נעו מעגלותיהם ור' משה לא דבר אתו מטוב עד רע, הן ר' משה היה יהודי רד עם אל ועם דתו נאמן, ואיך יבוא בדברים עם איש כשלמה אשר נחשב בעיני כל אחיו כ„מומר" מפיר ברית אבותיו ובוגד באמונתם? ואמנם „המומר" זה שמו אשר יקראו לו אחיו בני אמונתו, אף כי האיש הזה לבן-הפנים, אשר רוח כהה נסוכה בו ושקוע תמיד בהמון מחשבותיו, לא המיר את דת אבותיו ויחיה בשלום ובמישור בתוך אחיו גם פזר נתן מהונו לאביונים וירבה צדקות בכל עת, אפס מכשול עונו ושם-הקלון אשר נתנו לו בנעוריו לא נשכחו מלב בני עירו עד היום הזה, וגם עתה אחרי עבור שנות עמל הרבה ירחקו ממנו בשאט בנפש ולא יוכלו דברו לשלום.

דבר נפלא נפל בחיי שלמה, וממנו היו תוצאות לכל תלאותיו ופגעיו בכל ימי חייו. אביו אשר היה איש חסיד וירא אלהים מרבים הקדיש את הנער הזה מוג-הלב

והשקוע תמיד במחשבותיו, אשר לא ידע דבר מלבד הספרים אשר הוא הוגה בהם, ואשר רק בהם הפליא לבֹ כל יודעיו בחריצות שכלו ובינתו הרחבה, את הנער הזה הקדיש להיות לרב בישראל. ושלמה הפיק רצון אביהו בדבר הזה גם עבר כל משאלות לבו וילמוד בשקידה רבה ונמרצה, גם לא שם לבו לזאת כי העבודה הרבה התישה כחו ותרופף מוסדי גויתו; והנער עשה חיל בלמודיו ובזמן קצר השכיל מכל מלמדיו. נחביון רוח הילד הרפה הזה בערה אש תשוקה עזה למדעים ולמודים שונים, והתשוקה הזאת היתה בעוכריו, היא עכרה שארו ובשרו גם דכאה את רוחו ותמסוך סף רעל בחייו. ברב כסף ותחנונים רבים הצליח הנער להטות לב המורה הנוצרי להטיף לו לקח בסתר בשעות הלילה ולהורותו דעת שפת אשכנז וה„חכמות החצניות"; אך בה„חכמות החצניות" לא מצא גם המורה את ידיו ואת רגליו ולמען מלאות נפש הנער הצמאה למדעים העניק לו — כמעט למד קרוא ספר — בספרים שונים ככל אשר השיגה ידו לקחת בסתר מעקד-הספרים אשר בבית הנזירים הדומיניקני ויתן לו לקרוא מכל הבא בידו מבלי כל חשבון ודעת. כה מלא הנער הרך, אשר שכלו היה בוסר עודנו, את כרסו בספרים מספרים שונים ויעמק חקר בענינים נשאים ונשגבים מרוח בינתו אשר קצר כח שכלו מבוא עד תכונתם וע"כ הוציא מאתם לא לעתים רחוקות משפטים מעוקלים. ויבוא הספק בלבו לענותו, נורא היה הרעיון הזה, אשר לא מש מלבו אף רגע וידריכהו מנוחה יומם ולילה, איום הוא ומי יכילנו! הרעיון הזה הכשיל כחו וכמעט הצעידהו לבאר שחת. שבועות אחדים התהפך שלמה על ערש דוי ואש קדחת עזה נשקה בעצמותיו. לעתים בכה הרבה בבכי ובחמו נפתח סגור שפתיו ויכבר אמרים על הדת והאמונה. אבותיו ומכיריו התחלחלו מאד למשמע אזניהם וכהלומי רעם עמדו ליד מטתו ויתמהו איש אל אחיו: מה זה עשה אלהים לו? אז החלו לבקש פשר החידה הסתומה הזאת ועד מהרה נבעו מצפוני שלמה ויודע הדבר כי הגה ב„ספרים חצונים".

אז עברה הרנה בכל רבע היהודים כי שלמה אמר להמיר את דתו וע"כ יסרו יה במחלה עזה כי הכה אותו בשגעון, אשר ימאן הרפא כל הימים. אולם הנער שב לאיתנו אף לא עזב את אמונת אבותיו רק פניו הלבינו עוד יותר ויהי עצוב רוח כל הימים. איש לא ידע את הסער הגדול והמלחמה העזה אשר התחוללו בחובו, אך כל הנערים קראוהו בשם „מומר" וכלם למקטנם ועד גדולם ידעו נאמנה כי שלמה נשבע שבועת אמונים לאביו להשאר כל ימי חייו בדת אבותיו אם רק לא יניאהו מקנות וקרוא את כל הספרים אשר יחפוץ אף לא יכביד עליו אכפו לקחת אשה. ושלמה שמר את שבועתו ומוצא שפתיו לא חלל גם אחרי מות אביו, בהיותו לאיש עשיר ועומד ברשות עצמו. כן נמשכו ימי חייו המרים והרעים, בדד וגלמוד, נעזב מכל רעיו ומיודעיו, רק רֵע אחד נמצא לו באחרית הימים — דוד בלום, איש אֻמלל ואובד כמוהו אשר היה גם כן עשוק ורצוץ כל הימים. אפס כי הרע הזה נמצא לו רק לזמן מצער; דוד בלום מת בדמי ימיו, בעצם ימי עלומיו. ושלמה התאבל על מותו ימים רבים ולבו הנגוע והפצוע נשבר עוד יותר ברדת רעו קבר כמו נספה אתו גם חלק מחייו המאוררים.

נפלאה ומוזרה היתה אהבת שני האנשים האלה, אשר גם בתולדות חייהם גם בתכונות נפשותיהם שונים היו איש מרעהו ובכ"ז נקשרו לבותם יחד בחבלי אהבה עזה. דוד היה בעל רגשות חמים ורוחו שאפה למריא במרום, אך מוג-לב היה ולא עצר כח לכבוש את יצרו וע"כ נפץ כרגע כמעט נגעה בו יד העת לרעה: לא כאלה היה חלק שלמה, הוא היה אמנם חדל אונים ובעל רוח נכאה ונמוגה אך עוצר ברוחו ושליט ברגשותיו, ואם אמנם שח תחת נטל סובלו אפס פור לא התפורר בכל התלאות העצומות אשר עברו נפשו. כה בלה את ימיו אחרי מות רעו האהוב בודד במועדיו, נעזב מאחיו, נדח ומחרם מכל

קהלם; גם העניים קבלו לא בנפש חפצה את העזרה אשר הושיט להם. אולם בכל אותות השנאה הכבושה אשר הראו בני עדתו לו, לא נקעה נפשו מהם ולא נהפך לבו לשנוא אותם; לבו הטוב הנה אהבה לכל אדם וביתר עז דבקה נפשו בהילדים, היצורים היחידים בתבל אשר השיבו אהבה אל חיקו, אף כי מיראתם את אבותיהם רק לעתים רחוקות ערבו את לבם להמצא בחברתו. את אסתר הקטנה, בת היחידה של אחותו, אשר ירדה דומה במבחר שנות עלומיה, אהב כאישון בת עינו והיא גם היא נמשכה אליו בחבלי אהבה ותתענג על חברתו מעל חברת אביה, אשר לא אהב להרבות שיחה ויהי שקוע ראשו ורובו במסחרו.

אלה תולדות האיש, אשר בליל הצח ההוא נגש אל כסא-האבן, ששם ישב משה ובתו הקטנה.

—דבר לי אליך, גיסי — אמר אל משה, אשר הביט עליו ברוח קרה ובתמהון; אח"כ פנה אל אסתר ויבקשנה לעזוב אותם לבדם: — דבר נכבד ונחוץ מאד לי לדבר אתך. אך שב נא לידי... עתה אין כל פחד לנגד עיניך: ברחוב אין כל נפש חיה...

ר' משה בושש מעט אך לאחרונה התעשת וישב.

—דברי יסבון הפעם על בתך — החל שלמה לדבר: — רבות היו מחשבותי בדבר הזה ופעמים אחדות אמרתי לבוא אתך בדברים, אפס לא היתה לי עת מצוא והפעם בעברי עליך ואראך יושב לבדך ואין איש אתך גמרתי אמר לנסות אליך דבר. הנה בתך כשושנה פורחת בביתך, עוד מעט ותהי לעלמה כלילת יופי, היפה בבנות העיר; אך עוד דבר טוב נמצא בה כי גם עתה עולה היא על כלנה בחכמת לבה ובכח שכלה הכביר. האח, מי יתנך רואה ומבין את בר שכלה ומשפט רוחה הישר, אשר עליהם יתפלא כל מבין, אך אפונה מאד אם תדע אף החצי מכל סגולותיה היקרות כאשר ידעתי אני...

—אבל איך ידעת את כל אלה? — שסע ר' משה את דבריו בחמה מסתרה — האם הרשיתי לך...

—הרף נא אחי מאף ועזוב חמה! — ענהו שלמה רכות — ראה נא הנה גם לי הצדקה לענותך קשה בשצף קצף, כי אסתר בת אחותי היא ולי משפט הגאולה לדאוג לבתך ולאהבנה מישרים, אך לא כן אנכי עמדי; חלילה לי מדברים קשים כאלה — שצף קצף וחמת קרי כבר פרעו בנו פרעות וישימונו כצר איש לרעהו; ולו גם אמרת כי נכרי אני לביתך, כי כמו זר נחשבתי לך באשמתי, גם אז חלילה לי מקצוף ומטפול חטאת עליך. אין איש בארץ אשר יוכל לכלוא את רוח רעהו ולצות עליו במפגיע: חדל לך מאהבני, ומה גם כי אהבה טהורה ונאמנה איננה חזון נפרץ בתבל עד תהפך לאיש לזרא — ועל מה זה חרדת את כל החרדה הזאת אם אהבתי את בתך?... אולם יודע אנכי את הכמוס בלבך! אתה תדאג לבתך לבל תאלף ארחותי בהיותה בחברתי, ואת הדבר אשר לא תמנע מהנקלה שבמשרתיך, את הדבר הזה תחשוב לך לצדקה למנוע ממני — אשאלך נא אפוא, גיסי, והשיבני: האם לפי רעתך נופל אנכי מאחד עבדיך?

שלמה החריש אף ר' משה נאלם דום. רגש חנינה התעורר בלב האיש הקשה הזה בשמעו עוד הפעם את הקול, אשר לפנים בימי נעוריו נשמעו לו בו צלצלי קול אוהב נאמן דבק מאח, אפס עד ארגיעה דכא בקרבו את הרגש הזה וכאשר שנה שלמה את שאלתו ענהו קשות:

— משרתי יראי אלהים ונוצרי תורתו המה! — את הדברים האלה אמר מבלי

נשוא את עיניו ולולא זאת ראה את צל העצב והמרירות אשר חלף על שפתי שלמה הנובלות והרועדות.

שלמה נאנק דום רגעים מעטים.

—שמע, משה ידידי, לדברי הפעם — קרא אחרי רגעי מספר באנחה מרה: — פתגם טוב נמצא בספרי החכמים „לב איש במעשיו יודע" — הנה חיי גלוים לפניך ולפני כל בני עירנו. גלמוד ונעזב, מחרם ונדח הנני מעדתכם — אך האם אנכי אשם בזאת? האם לא שקדתי להתקרב אליכם ככל אשר היתה לאל ידי אחרי הדברים אשר נקרו ויאתיו בימי נעורי? המנעתי טוב מאחי בהיות לאל ידי לעשות, אם עמדתי מרחוק לעתות בצרה? אתה הנך האיש הראשון וכאשר אחשוב תהיה גם האחרון אשר לפניו אגלה סודי כי יותר ממחצית הוני פזרתי לדברים שבצדקה. אמנם רובי צדקותי לא העלו ארוכה לפצעי לבבי האנושים ולא הקלו מעלי צרור תלאותי, אך שפט נא בעצמך היש בדבר הזה שמץ און או שגעון?

משה העביר את ידו על מצחו ועל עיניו כמעמיק במחשבות מה לענות, אח"כ ענה רכות:

—להוציא משפט חרוץ, משפט צדק על כל חיי איש אזלת יד אנוש אנוש; רק לד' נתכנו עלילות אלה. נפשי תחפוץ להאמין כי כנים דבריך ואשריך אם אמנם כדבריך כן הוא, אז תוכל לחכות ברוח נכון ובלב סמוך ובטוח לרגע ההוא בו יביאך אלהים במשפט. אך — שסע פתאם את דברי עצמו ואח"כ הוסיף בקול חרד! — התאמין באלהים?

—כן — השיב שלמה וירם את ראשו: — כן, אני מאמין בו באמונה שלמה. אנכי חפשתיו ואעמק חקר על תכונתו בימי ילדותי, אז נדמה בעיני לאל קנא ונוקם, אשר נתן אור וישע רק לעם סגולתו; אני חפשתיו ואכין לבי לחקר דרכיו בימי עלומי — ואז נחשב בעיני לאלהי האהבה והחסד, אפס רב חסד רק לאלה העובדים אותו ע"פ חקים ומשפטים ידועים; אולם באחרית הימים מצאתיו וידעתיו: לא אלהי הרחמים והחסד אף לא אל קנא ונוקם, כי אם אל אמונים ומהיר משפט הוא, הוא ימצא לכל, גם ללא דרשוהו, גם לאלה אשר יכחשו בו!...

—מה חפצת להגיד לי בדבר בתי?

—שאלתי ובקשתי כי תתן אותה על ידי להורותה דעת ולהודיעה אורח תבונה — ענה שלמה: — כי נפשי נקשרה בנפשה בשעות המעטות אשר צלחה לי להתעלם בחברתה. האמינה לי על דברתי כי שאר רוח בה ויתרון הכשר לה על כל הילדים אשר בגילה. הה, לו היתה — נער! עלה לעתים רעיון על לבי וכרגע שבתי נחמתי ואומר — נקל לך להבין מרוע — טוב מזה כי נערה היא!... בנפש הילד הזה תוקד אש תמיד להדעת ותשוקה עזה נטועה בה להאור...

אך ר' משה שסע את דבריו: — הנך חולם בהקיץ, שלמה! לאסתר כמעט מלאו תשע שנים ואנכי, אביה, לא התבוננתי בה אף שמץ מני אלה.

—יען כי לא חפצת או — שאני ידידי — לא יכלת להתבונן. אתה תחשיב זאת לחזיונות תהו, להבל נדף, אך מי כמוני יורע מרת נפש האיש הצעיר אשר בלבו עצורה מנער תשוקה כזאת. האמין לי כי לאבד את כל הסגולות היקרות הצפונות בו יחשב לך לעון פלילי. ע"כ אחת אבקש ממך; תנני להיות לה למורה.

עוד הפעם שררה דומיה ממשכה ביניהם. אח"כ ענה ר' משה לאמר:

—את הדבר הזה לא אוכל עשה, לא אערוב את לבי לעשות זאת לו גם חפצתי לא מאי-אמונתי בך עלי להשיב את פניך ריקם; תקותי חזקה כי גם חברתך גם הלק

אשר תטיף לבתי ישוו פרי טוב לה — אפס כל אלה לא יסכנו לבתי, עליה להיות עלמה עבריה פשוטה; זה הוא חפצי וכן יקום דבר. אך פליאה דעת ממני ולא אדע מה הוא הדבר אשר לפי דעתך יוכל למלאות את לבה עצב ולעשוק את מנוחת רוחה כל הימים. בתי תהיה לאשה צנועה וחסודה; זה הוא מנת חלקה בחיים. אנכי דאגתי גם למצוא לה איש עשיר ונכבד לאלוף נעורים.

— אמנם כן — השיב המומר ובפעם הראשונה בכל השיחה נשמע קולו במרירות כמדבר קשות; — אמנם כן, כביר מצאה ידך עשר והצדק אתך, ע"כ דאגת למצוא גם חתן עשיר ורב אוצרות לבתך. לה מלאו כעת תשע שנים, בעוד שש או שבע שנים תבחר לה עלם עשיר ויודע תורה או אולי גם אלמן בא בימים אם רק ישא חן וחסד בעיניך. אמנם היא לא תכירהו, אך בדבר הזה אין כל רע; להתודע אליו תמצא די זמן אחרי חתונתה! אח"כ אולי תפחד מפניו או גם תתעבהו או תתהלך אתו קרי; אך גם בזאת אין כל רע! ואמנם במה נחשבה אהבת אשה עבריה?...

— לא אבין אל מה ירמזון מליך — אמר ר' משה בשפה רפה כמשתאה.

— ואתה אינך מבין את דברי — קרא שלמה ויתנשא ממקומו בסערת-רוח חזקה — ואתה עוד ימלאך לבך לדבר כזאת, גם אתה! גיסי, זכור נא את אחותי...

משה פריידענטהאל רעד כולו וארכבותיו דא לדא נקשן כפריץ חיות אשר חץ מות חלף לבו. הוא חפץ לענות קשות, לגרש מעל פניו את האיש הזה, האורח-לא-קרוא אשר נמצא ללא דרשהו במועצותיו — אך נעצרה ממנו הפעם להפיק זממו. למרות חפצו השפיל רום עיניו לפני מבט האיש השנוא לו ואשר רחק ממנו תמיד בשאט בנפש; אחרי מלחמה פנימית ארוכה ענה בדממה ובאנחה עמוקה:

— אבל לא אנכי הייתי אשם בדבר!

— אמנם כן — השיב המומר שנית רכות ובמנוחה: — לא אתה היית אשם בדבר, זאת היתה אשמת אביך אתה ואבי אני. אך אם אתה תעות הישרה בדבר בתך, הלא עליך, רק עליך יחול כל האשם הכבד הזה! — ואחרי כי משה פריידענטהאל הנפעם ונרעש עד היסוד מדבריו אלה לא עצר כח לענות דבר, הוסיף המומר לדבר:

— אל נא תקשה לבבך, משה ידידי, זכור נא דבר הכתוב „את צמא תשקה מים" — גיסי, האוכל להראות לבתך הצמאה מקור חיים ואור?...

גם על הדברים האלה לא נמצא כל מענה בפי ר' משה; אך ביום המחרת עברה בעיר השמועה המוזרה, אשר השתוממו עליה רבים, והוא: כי ר' משה השלים את שלמה האפיקורס ועוד יתרה עשה כי הפקיד בידו את חנוך בתו היחידה.

זכרון הערב ההוא עלה עתה לפני הזקן הבודד והנעזב בבית-התפלה ומקרב לבו קלל אותו. זכרון הערב ההוא לא מש גם בצאתו יחד עם כל קהל המתפללים החוצה, ששם נשב רוח-אביב צח ומשיב נפש. תשואות מלאו כל הרחובות הצרים; מהחלונות האירו על הרחוב נרות השבת, בפתחי הבתים עמדו ילדים ונערות מצפים דרך שוב אבותיהם מבית התפלה. האיש האובד הזה אשר לבו היה מלא על כל גדותיו עני ומצוקה, שער בנפשו מה טוב ומה נעים היה לו לשוב עתה הביתה בלוית חתנו ובתו ולו פגשוהו בביתו נכדיו בצהלות שמחה. כל קול שחוק, כל ברכת שלום אשר הגיעו לאזניו היו כמדקרות חרב ללבו הפצוע. הה! אין לנו הצדקה למתוח מדת הדין הקשה על הזקן האמלל ומר-נפש אשר בעמדו רגע מלכת אמר אל נפשו בקול דממה חרישית; „אם צדיק ד' וכל דרכיו משפט אז ישיג חרון אפו הנורא את האיש אשר לכד את בתי בשחיתותיו... וגם את האיש אשר פתח את אזניה לשמוע בקול מפתה ומדיח".

פתאום הרגיש ר' משה יד שלוחה אליו ותגע בכתפו. הוא הפנה את ראשו ויתר

ממקומו בחרדה כמו נשכו נחש; נשמת אפו כבדה עליו, עיניו הפיצו זיקי אש וידו היתה נטויה באגרוף. לפניו עמד האיש אשר קללהו זה לא כביר קללה נמרצת, איש ידוע חלי, זקן רפה-אונים אשר בלכתו ידכה ישוח וראשו מוטה לארץ — שלמה „המומר" נצב לקראתו ובקול כחולה לחש באזניו:

—דבר לי אליך... זה לא כביר הגיעני מכתב...

אך ר' משה כלו רועד מקצף ומצוקת לב נוראה.

—החרש, אֻמלל, שים יד למו פיך... לא אחפוץ לשמוע מאתך כל דבר!

סביבם נקבצו המון אנשים שואפי-חדשות. המומר נגש אל ר' משה עוד צעד אחד וישנה את דבריו:

—דברים אחדים לי להשמיעך. חרפני, קללני כנפשך, אך הטה אזנך לקול מלי. היא...

אך ר' משה לא שמע עוד את דבריו. כפריץ חיות מרדף על צואר נדחף מזה וירץ בחפזון דרך הרחובות העקלקלים, דרך ככר השוק ויעצור ממרוצתו רק לפני פתח ביתו. עיף וכושל התנפל על כסא-האבן ליד הפתח, פה ישב לנוח עד כי נשמת אפו שבה מעט למנוחתה וסערת רוחו שקטה מעט. אז נדמה לו כאלו שמע את שמו נשא בפי איש מעל לראשו. אור יקרות הופיע מהחלונות הפתוחים לרוחה בהמכפלה השניה; משם הגיעה לאזניו צהלת קול שחוק אדיר.

בבית השופט המחוזי הכינה אשתו היום נשף-חשק. עוד הפעם שמע ר' משה את שמו מפורש ואחריו הרעים קול המון שחוק אדיר, אפס הזקן לא שם לבו לזאת; הוא בא אל חדרו, ששם היה ערוך השלחן בכל מיני מטעמים ומגדנות, ולגודל תמהון לב שפחתו הזקנה אשר שרתה לפניו, אף לא נגע בהם „היא מתה" צלל קול מוזר באזניו מבלי חשך „נכון הדבר כנכון היום כי איננה עוד בחיים" וכה ישב ברוח מלא מחשבות נוגות, הומיות וסוערות, בדד ומשומם בחדר המלא אורה, מסביב שררה דממת-מות; רק לפעמים נשמע בדמי-הליל משק הנרות הדולקים בקול כלי שיר מעציב ומרגיז לב...

* *
*

אשת השופט הכינה היום נשף חשק והקדיש קרואיה, בחדר הנשען לחדר־האורחים ישבו הגברים וישעשעו נפשם בשחוק הקלפים ובשיחות קצרות, בהתולים וחדודים; קול המשחקים ברעם נשמע בכל החדר ועתר ענן הקטורת עלה כאד עד הספון, בחדר־האורחים ישבו הנשים כדור מסביב לשלחן-משקים גדול, בידיהן החזיקו כוסות־חמין גדולות ולרגעים שלחו יד אל הסגדנות והמרקחות הערוכות לפניהן; באחת הן בלו את העת בנעימים, רק האשה העבה והשמנה, אשת הפקיד על נכסי המלכות היתה הפעם סרה וזעפה — ואמנם לא לשוא, בתור האשה הנעלה והנכבדה מכל הנשים הנמצאות בחברה הזאת הסכינה היא להיות ראש־המדברות בכל מקום אשר ערכו נשף־חשק ועל פיה תשק כל השיחה, אפס בפעם הזאת לקחה אשת משגיח בית־הפקידות החדש את עמדתה ממנה וכבוד ראש־המדברות הוסב לה, האשה העדינה עמיליא בבואה הנה זה לא כביר מהעיר הגדולה לבוב הביאה אתה משם המון הלכות שנתחדשו ב„עולם הגדולי׳ וצרור ספורים נפלאים ומרעישי לב, ובתור שלומים ל„חדשותיה" ספרו לה יתר הקרואות את כל הרבות והשמועות המתהלכות בעיר, ביחוד ע"ד הנשים אשר נפקד מקומן בזה, אך החומר הזה אזל חיש, כי מעטות היו הנשים הכבודות אשר נעדרו פה וכמעט נכון היה

חוט השיחה להנתק לולא הפליאה עמיליא עצה לשאול מה הוא המקרה הנפלא הזה אשר שמץ מנהו ספר האדון השופט לאישה היום אחר הצהרים.

— מי כמוני יודעת את כל פרטי המעשה מראשו עד סופו — קראה אז אשת השופט בחום־רוחה: — הנה אנחנו גרים בבית הזה זה כשתים עשרה שנה וכל הדברים נקרו ויאתיו לעיני, מקרה נפלא הוא וראוי להשמע, בו לקח חבל גם אחר מפקידי־צבא ההוזרים, איש נחמד ויפה תאר, אדמה כי מקרה נפלא כזה הוא חזון יקר גם בלבוב הבירה!

אחרי דומיה קצרה החלה לספר כדברים האלה:

—הלא ידעת שרתי כי אסתר בת הזקן אדוני הבית הזה היא ראש פנת ספורי, בראשית בואנו לגור הנה נמלאו לה עשר שנים: היא היתה גבהת קומה לפי שנותיה, תלתלי שערות שחורות ענדו כזר לפניה הנאוים והמעונגים ועיניה כעין התכלת היו גדולות ומפיקות נוגה, את פניה ראיתי רק לעתים רחוקות וקולה כמעט בל נשמע, כי כל הימים לפעמים גם כל הלילות, ישבה ספונה בחדרה ותהגה בספרים, בתי החמודה מלוינא היתה נערה כגילה ופעמים הרבה קראה לה לשחוק אתה יחד, אך הנערה הגאיונה הזאת לא הטתה אזן קשבת לדבריה כי בכל נפשה ובכל מאודה היתה נתונה לספריה אשר לא משו מפיה כל הימים, ואת רוח שגעונה זה נסך עליה איש אויל ומשתגע כמוה, הלא הוא דודה גרינשטיין, אשר היה לה גם למורה, גרינשטיין היה חדל אישים, אשר רחק מאחיו היהודים וגם בדרכי הנוצרים לא אחז, איש התהפוכות, אשר אין אלהים כל מזמותיו; אומרים עליו כי בכשפיו העצומים יודע הוא גם להעלות רפאים מקבריהם. אלה היו תכונות רוח מורה, והיא גם היא אלפה ארחותיו ובאשורו אחזה רגלה לנהג בשגעון ולשכח אלוה עושה, היא ידעה היטב מלאכת רקמה וחושב ובאחד ימי הקיץ אחר הצהרים ישבה בביתנו ותעזור על יד בתי לכלות את עבודתה — מעשה רקמה, היום היה בוער כתנור, רק לפנות ערב התקדרו השמים בעבים וסערה עזה התחוללה; קול רעמים אדירים נשמע בגלגל, הברקים האירו וברד כבד ירד ארצה ברעם ורוגז כמו בא הקץ לכל בשר, בתי אשר הודות לאל היתה אמונה על פי חקי אמונתנו, החלה להתפלל בקול רם, והיהודיה ישבה על מקומה במנוחה ולא נעה ולא זעה מקול הרעמים המחרידים כל לב, אסתר — אמרתי אני אליה — האם לא תפחדי ולא תרהי ממוסר אלוה?

— נפשי מאנה להאמין כי הרעם מוסר שדי הוא — ענתה היהודיה עזות.

— ומה זה החזיז אם לא ציר שלוח הוא ממרום ליסר בו פועלי און?

— החזיז הוא תולדות העליקטרי, כאשר יבארו חוקרי־הטבע.

— האם לא יתר לבך ממקומו לשמע קול הרעם? האם לא תשערי שער פן יפגע בך החזיז?

— אמנה אפחד יען כי על גג ביתנו אין מושך־החזיז!

דברי סרה ומרי כאלה נלאיתי כלכל בהיות בתי לנגד עיני ועל כן נתתי עליה בקולי קול עז.

— כופרת באלהים את; — ואת דעי לך כי האלהים ישלח חזיזים וברקים לבער בם אחרי כל עושי רשע.

— אם מאלהים יצאו החזיזים וידם הויה רק בפועלי און מדוע פגע החזיז בשנה העברה ברוכל העברי בעריש כ״ץ — השיבה הנערה עזות במצח נחושה: — הוא היה איש ירא אלהים וסר מרע וילדיו עטופים עתה ברעב ואין מי ידאג להם במות עליהם אביהם.

אנכי ראיתי רי לשוא אשחית דברי הנעימים על אזן לא שומעת ואדום, אך ביום

המחרת כאשר נפגשתי עם משה הזקן ספרתי לו את כל שיחתנו מראשה עד סופה, „לא אכחד כי בתך אחוזה במעגלי יושר מאד — חתמתי בדברי — ואם תוסיף ללכת בדרך הזאת אז תעשה פרי הלולים משמחי אלהים ואדם".

— הדבר הזה היה לא יהיה — ענני הזקן בפנים נזעמים: — אנכי כבר שמתי אל לבי לשום קץ לכל התעתועים האלה, שיחתה ביום אתמול אך מלאה הסאה, ואמנם הקים הזקן את דבריו, הוא לקח מאסתר את כל ספריה ויושיבנה לשמור את החנות ואת שלמה גרש מביתו.

הדברים האלה נקרו ויאתיו כתשע שנים לפני היום הזה, פעם אחת בחורף ביום השבת אחר הצהרים באה אסתר אל בתי ובבכי ותחנונים הפצירה בה כי תשאל לה ספר אשכנזי למקרא, כי ארכה לה העת עד מאד מאפס מעשה, אחרי כי הזקן לקח מאתה את כל ספריה והוא משגיח עליה בעין פקוחה לבל תהגה בכל ספר, כה גדר את כל ארחותיה מסביב ורק לבקר בביתנו הרשה לה, הן לכבוד גדול נחשב לו הדבר כי בתו תבקר את ביתנו וגם היה לבו סמוך ובטוח בי כי אשה יראת אלהים ושומרת דת אנכי ועל כן לא תעשה בתו כל מדחה אחרי בואה בצל קורתי, הנערה התחננה לפנינו בדמעות שליש ותשפוך שיחה במרירות נפש כזאת אשר העירו את רחמי עליה ואתן לה מאוצר ספרי האשכנזים מכל הבא בידי; והיא בלעה את כל הספרים האלה כבכורה בטרם קיץ ותהגה בהם בחנות בעת לא היה אביה לנגדה וגם בלילות בסתר חדרה, רק הכרך הראשון מספורי פויל דע־קאק לא ישר בעיניה בראשונה ותשיבהו לידי מבלי קרוא אותו ותבקשני לתת לה ספר אחר, אך ברגע ההוא לא היו עתותי בידי ואומר לה: „קראי נא אותו עד תמו וימצא חן בעיניך" ואמנם מצא חן בעיניה, והאות, כי את הכרך השני קראה עד תמו וכאשר קראה גם את השלישי נקשרה נפשה בהסופר הזה עד כי לא חפצה עוד לקרוא בספר מעשה ידי סופר אחר זולתו, היא קראה את ספוריו בתשוקה ואנכי לא מנעתי חפצה ממנה כי בארוני היו שמורים כל־ספורי פויל דע־קאק, ובמשך ימי החורף קראה את מאה ושמונים ספוריו עד תמם... הן האמינו לי על דברתי כי כל בנות היהודים לא תדענה ארחות הצניעות וכל רגש־מוסר כמו זר להן.

כל הנשים הכבודות מלאו אחרי דברי המספרת ותתנינה צדק לפעלה זולתי אשת המשגיח על נכסי־המלכות, האשה הזאת פטומה כעגל מרבק ולא כביר כח שכלה, אך רוחה טובה וזיק הישר לא נדעך כליל מלבה.

— סלחי לי רעותי אם אומר לך את האמת כי העוית הישרה — קראה בקול גדול ובכובד ראש: — אשם נורא יחול על ראשך.

המספרת נעותה משמוע משפט חרוץ כזה, לולא היתה אשה כבודה היודעת נימוס ודרך ארץ, וגם גברת הבית, אשר חובתה לכבד את אורחיה ולהפיק רצונם כי אז השיבה על הדברים האלה בשחוק בוז ושאט־בנפש, אך הפעם הסתירה את תמהונה בחובה והען רכות כמתנצלת:

— הה, אלי, מה כל החרדה הזאת? הלא הדבר נוגע רק ליהודיה.

„רק ליהודיה!" נשמע ענות קולות רבים, אלה ברמה ואלה בדממה, גם משנ שחוק... „רק ליהודיה".

„רק ליהודיה" נשמע בין קולות הנשים הדקים קול גבר חזק, המשחק בחדר השנ כלה זה מעט והגברים שבו אל הנשים: — לא צדקת בדבריך אשת המשגיח!

הדברים האלה יצאו מפי רופא המחוז, איש גבה קומה וטוב ראי והוא איש יהודי, בני החברה הזאת יתעבוהו בגלל דתו אף יפחדו מחצי התוליו השנונים ובכל זו יאספוהו אל חברתם ויכסו שנאתם אליו במשאון בגלל המשרה הכבודה הנתנה על שכמו

והוא גם הוא למרות חפצו יבוא בקהלם ובסודם תחד נפשו מבלי היות לו בעיר הזאת רעים אחרים לבלות בחברתם את עהותיו הפנויות ,

—לא צדקת בדבריך— שנה את דבריו : — עד מתי לא תדעי נקיון ממשפט־קרומים אשר הנחילתך ארץ מכורתך אשכנז, ששם יבערו האזרחים להכיר גם את העברים לאנשים ? עד מתי עוד לא תסכיני את דרכי בני הברתנו ולא תקראי משפט לאשר יקראו הם משפט ?!...

—הן התולים תצמיד לשונך, ארוני הרופא— תשיב בעלת הבית אמריה לו : — ואנכי ברעתי החזקתי כי מלבות נערות היהודים מדלת העם נכחד רגש המוסר כלה !

—אמנם צדקת בשפטך— ענה הרופא בשחוק מר : — רגש המוסר רחוק מלבות בנות היהודים, למצער מאלה אשר יתנו להן לקרא כנפשן שבען את ספורי פויל דע־קאק ומה גם אם כבר קראה את כ ל ־ ס פ ו ר י ו ... אך בי, שרותי, אל נא תשיתנה אלינו לב — הוסיפי נא גברתי לספר...

ואשת השופט תוסיף לספר :

— בראשית השנה השניה כלתה לקרוא את כל־ספורי פויל דע־קאק וספרים אחרים לא היו לי, אז העתירה עלי בקשותיה להשיג למענה ספרים מבית־העקד בטארנאפל, לא אכחד כי עשיתי זאת בלי חפץ, כי הדבר הזה הסב לי עמל וטורח רב, אפס היא הפצירה כי בלי חשך ולא יכלתי להשיב בקשתה ריקם. להזקן לא נודע אז מזאת כל דבר וגם עתה איננו יודע עד מה מכל אלה, היא קראה בספרים רק בלילות ובסתר חדרה לבל תשורנה עין זר, אך מהקריאה הרבה בלילות לא כהתה עינה אף לא הועם ברק זהרן, עיניה היו יפות ומלאות זיו, גדולות וטהורות כספיר השמים, גם על כל מבנה גוה והנועותיה היה שפוך רוח חן וקסם וכאבן נזר התגוססה בהדרה, באחת, היא היתה עלמה יפה ל־הלל, אך רוחה כתנור בוערה ומשחתה בה, בעלת דמיונות עזים ומלאה תעתועי ספורי־האהבים, אשר שגתה בקריאתם תמיד, כאשר אוה לה אביה —והיא היתה אז כבת שבע עשרה שנה— לחתן את בן משה פרענקעל מצערטקאוו, נער עברי בריא אולם ולא משחת מראה, אז גלתה דעתה ותגזר אמר כי טוב לה לרדת חיים שאולה מהנשא לו, אך משה פריידענטהאל לא הסכין להשיב דבריו אחור ולבטל את דעתו מפני רצון אחרים, בביתו הכינו את משתה האירושין ברוב פאר והדר ואסתר היפה ישבה ליד השלחן ופניה הורים כפני מת אף כל יצורי גוה רעדו כחולה אשר הגיע עד שערי שאול. האמינו לי כי לבי איננו רך מאד עד כי ימס כדונג לכל מחזה עצב, אך כאשר ראיתי את פניה —אנכי ירדתי אל ביתם לראות בסדרי אירושיהם— נכמרו נחומי על העלמה „מדוע תכביד אכפך על בתך ?״ שאלתי את הזקן, אך הוא ענני קשות „סלחי נא לי שרתי אם אומר לך״ כי בדבר הזה לא תביני עד מה כי לא כמנהגיכם אתם מנהגנו אנו בדבר הזה, אנחנו נחליט למשפט כי „אל לאפרוח לחכם מהביצה״ והודות לאל כי זרו לבנינו תעתועי האהבה, לאסתר הטיתי את החסד הזה בהרחיקי את יום החתונה עד אחר עבור שנה תמימה, במשך העת הזאת תסכין עם מיועדה ותלמד לכבד אותו — במשך שנה תמימה יוכל הרבה להשתנות״.

ואמנם קמו דברי הזקן, שנויים ותמורות רבים נהיו בחיי אסתר במשך השנה הזאת והיא שנתה מאד, אך לא במובן ההוא אשר דמה הזקן בלבו, ראו נא הן רופאנו יחשבני לעוינת את היהודים, אך בכ״ז חלילה לי מכחד את האמת תחת לשוני, כי העלמה הזאת ההומיה וסוררה ברוחה התהלכה עד העת ההיא במישרים וכל דברי החלקות אשר פזרו לה מכיריה מלא חפנים לא פעלו עליה אף במעט, היא היתה נודעת בכל הגליל וזה שמה אשר קראו לה „אסתר היפה״, אל בית־המלון והמשתה נהרו אז אורחים

רבים יותר מאשר רצתה נפש הזקן, כאשר באו האצילים הצעירים לרגל עסקיהם העירה לא ישבו פה יום אחד כאשר הסכינו עד כה כי אם שלשה גם ארבעה ימים רצופים; שרי בית־המשפט ופקידי בית־המכס בלו בבית הזה את כל עתותיהם הפנויות ופקידי הצבא בגדוד ההוזרים כמעט לא משו מתוך הבית הזה, כלם אל אסתר השגיחו אליה התבוננו בתאות־נפש והיא לא שמה אליהם לב, היא הוקירה את רגליה מבית המשתה והאורחים ראו את פניה רק לעתים רחוקות, כי גם אביה שם לבו להרחיקה מעליהם, וכאשר נקרה לה להפגש את אחד מהם ענתה לו בענות חן על ברכתו, אך שמרה מחסום לפיה מבלי דבר אתו מטוב עד רע וכל דברי החלקות אשר הכבירו עליה שבו ריקם כמו הכבד אזנה משמוע, ואוי אוי לו להאיש אשר ערב את לבו לחסום הדרך בעדה כי רק חרפה וכלמה היתה מנת כוסו, ומי כהבאראן הצעיר סטארסקי —אשר זה לא כביר הרבה להתנות אהבתו עם הנסיכה בארטינסקא— יודע את קשה ערפה וכובד לבה, אחרי אשר נפגש אתה פעם אחת בצאתו מבית־המשתה כטוב לבו ביין, כי אז כבדתהו על זדון לבו במכת־לחי, אשר הכבירה מכל המכות אשר הכה בית אהובותיו כל ימי חייו.

אולם מעת ארשה היתה אתה פתאום רוח אחרת, אם אמנם גם עתה כאז רחקה מכל האורחים ותשט מעליהם, אך לאחד מהם הטתה חסד שכם אחד על מרעיו, המאושר הזה היה פקיד־צבא בגדוד ההוזרים הווירטעמבערגי, האציל געזא צשאַפאַני. הוא היה משכמו ולמעלה גבוה מכל העם, טוב ראי וקוצותיו סדורות לו תלתלים, עיניו השחורות הפיקו עז ודעת ושפם שחור והדור שהו עליו לוית חן, אנכי לא אהללהו בשוא, עדה היא מודעתנו הכבודה ה... כי כנים דברי, כי גם היא ידעה אותו...

פני האשה ה... אשת סגן־הכהן, אשה יפה להפליא, אדמו כתולע ותור ב„רעותה" הטובה מבט איבה ועברה, אך הסתירה מבוכתה ותען במנוחה:

— כן, אזכורה, הוא לא היה משחת־מראֶה.

—לא משחת מראה? — שנתה המספרת את דבריה:— הוא היה יפה תואר ויפה מראה מאד, איש חמודות אשר על כל הליכותיו הוצק רוח חן וחסד, הוא ידע להתהלך עם הנשים ולצודד נפשותן בקסם אשר על שפתיו, אמנם, האמת נתן להאמר, הוא רכש לו נסיונות רבים ועצומים, הוא הצליח לגנוב את לב אסתר מבלי דעת גם היא בנפשה כי נפלה בשחיתותיו, הוא נגש אליה בענוה ויתחפש לפניה כמו ירחש לה לבו רק כבוד, כל דברי חלקות לא עברו פיו וכל שיחותיו היו בכובד ראש; וערמתו עמדה לו להוליך שבי את לב הנערה היפה, אשר רוחה היתה נשחתה עד היסוד בה ומלאה תעתועי ספורי־האהבה — איש־חמודות זה קרב אל מטרתו בצעדי ענק, בראשונה נפגשו רק לעתים רחוקות ואחר – מדי יום ביומו; בראשונה דברו דברים מעטים ואחר, הכבירו כחול מלים; בראשונה אצל לה נשיקה אחת ואחר, — עתרת נשיקות רבות ועצומות... הימים עברו לשני הנאהבים בנעימים ותענוגות אין קץ.

כל בני החבורה אשרו את משפטה זה, הנשים שחקו בדממה והגברים צהלו קולם בשחוק אדיר, רק אשה אחת תעצור משחוק הלא היא האשה האשכנזית השמנה והיושבת סרה וזועפה בירכתי הכסא.

—האם לא ירנין הספור הזה את רוחך ולא יביא שמחה בלבך — שאלה הרופא היושב על ידה.

– לא— ענתה אף היא חלקה: — הן באמת ספור מעציב רוח הוא; העלמה האומללה היתה השה לעולה!

—אמנם כן— אמר הריפא ורעדה קלה נשמעה בקול דבריו:— היא היתה השה לעולה, אפס לא באשמת פקיד־הצבא הרודף־אהבים אף לא באשמת גברתנו הכבודה,

סבות אחרות נכבדות מאלה היו בעוכריה ומהן תוצאות לכל הרעה כי כאשר באפל־נשף רעה גדולה נשקפה לאדם מאשר בחשכת־הלילה כן גם חצי־השכלה רעה הרבה מסכלות, הסכלות וחשכת־הלילה יכסו את עינינו במשאון ועל כן יצרו צעדינו מלכת ועל עמדנו נעמוד, אור היום וההשכלה יפקחו את עינינו וישאו את רגלינו ללכת קדימה בלי כושל, אולם חצי־השכלה ואפל נשף יסירו את האפר מעל עינינו רק אפס קצהו וירהיבונו להכין פעמינו הלאה ומבלי ראות את הדרך אשר נלך בה הננו נכונים למועדי רגל... הה, עלמה אומללה! ממקור מים חיים הרחיקוה, אך צמאונה גדל והשבור צמאה במעין נרפש, במים דלוחים ועכורים, היא...

אך פהוק חזק וברור אשר התמלט מפי האשה הזכירהו כי עת לחשות, האשה העבה הזאת היא טובת לב מאד ורוח נדיבה הסמכנה, אפס לא כביר כח שכלה ובלי חפץ תטה אזן לשמוע דברים נעלים ונשגבים מרוח בינתה.

ובין כה וכה הוסיף אשת השופט לספר:

— האציל געזא הצליח להטותה אל כל אשר חפץ, וכאשר באה אליו הפקודה מגבוה לעזוב את עירנו ולעקור עם גדודו לשכון במארבורג יצאה גם אסתר בעקבותיו, באחד מלילות השבת — גם אז היה ליל צח ובהיר כלילה הזה — בשוב משה הביתה מבית התפלה מצא את קנו נעזב וריק, אז קמה סערה בטכפלה התחתונה; זעקת שבר ונהי הקיפה את כל הבית, הזקן בכה בכי תמרורים ויגוז את ראשו ויספוק את כפיו ברוח נואשה עד כי תקצר כל שפה מספר את המחזה ההוא כמו. אישי ירד אל ביתו לראות את הנעשה שם, משה התקצף והתרגז כפריץ חיות אשר כתרוהו המון צידים ועדת כלבים הדריכוהו מנוחה; מני היום ההוא כבר חלפו חמש שנים אך זכרון המחזה הנורא ההוא לא ימוש מלבי כל הימים, משה התאבל ויספוד עליה כמספד על המת, כל החנויות ובית המשתה סגרו על מסגר, התמונות בחדריו כסו באפר שחור וכל לוחות־הראי היו פניהם מוסבים אל הקיר, באחת מפנות חדרה דלקו נרות שבעת ימים ושבעת לילות וכמספר הימים האלה ישב משה חלוץ נעל ובגדיו קרועים על הארץ, לא ארע אם אמת נכון הדבר אשר ספר, כי ביום השני הובילו היהודים לקברות ארון ריק ויקברוהו בקבר אשר כרו לו, אף יוסיפו לספר כי הציבו על הקבר ההוא מצבת־אבן, ביום השמיני קם משה מעל הארץ וישב שנית לעבודתו ולמסחרו כמו לא קרהו כל אסון, הן לא שוא יאמרו הבריות כי היהודי אביר לב הוא! עוד ביום ההוא בא אלינו לדרוש שכר־המעון, אני כמעט לא הכרתיו כי הוד תארו נהפך למשחית ושיבה זרקה בו במשך הימים המעטים האלה, אך הוא היה כלו שלאנן ושלו ועתה, כאשר אחזה לי אני, כבר שכח אותה מלב, הן מודעת זאת כי היהודי יוקיר את כספו מבניו!

— ומאז אין כל חזון נפרץ מאתה? — שאלה האשה העבה.

— אמנם שמועה שמענו על אודותה, אך אפונה מאד אם יש לתת אמון בה, פקיד־הצבא ציגלי — הלא ידעתן את האיש האוילי הזה ואת שיחו — נסע פעם אחת למסעיו בערי אונגארן ובשובו מדרכו ספר כי ראה את געזא עם אסתר בבית־התיאטרון הלאומי בפעשט, אך האיש הזה מכזב תמיד, גם יוכל היות כי שגה ברואה וגעזא היה נשען על יד עלמה יפה אחרת.

— שמעוני, שרותי, — התעוררה עמיליא פתאום — הידעתן מה נזכרתי בשמעי את הספור הנפלא הזה? הנה עלה לפני זכרון מחזה נפלא אחד אשר ראיתי בבית־התיאטרון הלבובי. הוא נעתק משפת אנגליא — חבר מאת הה... ארורים הם שמות האנגלים...

— אולי אל מחזה שעקספיר ירזמון מליך — נמצא לה הרופא במבוכתה.

— שעקספיר — ענה גם השופט הלקו: הוא סופר מהולל בתשבחות!

—אמנם כן, הוא סופר בעל כשרונות גדולים— השיב הרופא בכובד ראש.

—אמנם כן, שעקספיר שמו — קראה גם עמיליא בעליצות נפשה: — והמחזה ההוא נקרא בשם „הסוחר מווענעדיג". בו יוצג לראוה על הבמה סוחר יהודי אחד, שיילאק שמו; אשר גם מזרועותיו נחטפה בת יחידה ואשר גם הוא יוקיר את הכסף מבתו, שמעוני נא שרותי את אשר אחשוב למשפט: מהיום הזה והלאה לא נוסיף עוד לקרוא את משה פריידענטהאל בשמו כי אם בשם... פה עצרה במלים זמן מצער.. שיילאק מבארנאוו.

משגיח בית־הפקידות שבע רצון מאשתו רבת־השכל; הגברים משחקים בקול גדול והנשים לעמתם תענינה בשחוק דק וגם על פני אשת המשגיח על נכסי־הממשלה יחלוף שחוק קל.

חא! חא! חא! שיילאק מבארנאוו!!!

* *
*

אך בבוקר יום המחרת, כאשר נודעו מקרי הלילה הזה, כבר נסעה תשוקתם בם לשחוק, גם בימים הבאים לא מלאם לבם לעורר שחוק על שיילאק החדש!

הבקר הזה, בקר עבות וקודר, האיר באורו הכהה על מחזה נורא — תוצאות הלילה העבר.

בחצות הלילה והרוח אשר נשב בראשונה לאט, גבר חילים וילך הלך וחזק; בעזו נהג המון ערפלי עלטה, אשר העיבו את עין הירח וילבישו את השמים קדרות, אחר כך שקט הרוח והעבים השפילו מעופן ותעטינה בתמונת אד עב וקר את העיר החשכה וכל מסביה, כל בני העיר נמו שנתם בשלות השקט; קול צעדי איש לא נשמע ברחובות הצרים, רק השומר, העומד על משמרתו ליד בית־המועצה כל הלילה, והכלבים בחצרות אדוניהם היו ערים עדנה, השומר הנאמן הזה לא ישן הפעם כאשר הסכין בכל הלילות, נבחת הכלבים לא הניחו מניחים לו לישון, הכלבים נבחו בלי הפוגות; בראשונה חרצו לשונם הכלבים אשר בקצה העיר, אחריהם נשמע קול הכלב הגדול בחצר בית־הנזירים הדומיניקני ואח"כ הרים גם „בריטאן" כלב משה פריידענטהאל השחור קול זועות, ועל פי הדברים האלה החליט השומר המסכן כי בחוץ יעבור איש זר אשר יאחז דרכו ע"י בית הנזירים אל בית היהודי, ובכ"ז אף לא עלתה על דעתו לצאת בעקבות האיש העובר ברחוב. חשכה איומה היתה בחוץ מהאד העב אשר פרש מוטות כנפיו השחורות על פני כל העיר והרחוב היה חלקלק, וע"כ לא מצא השומר טוב לפניו מהשאר על משמרתו בסכתו אשר ליד בית־המועצה, „בריטאן" נובח בהזקה —נחם את נפשו— ואל נכון נשמע קולו להיהודי.

ואמנם לא שגה השומר במשפטו בבית פריידענטהאל נשמעה נבחת הכלב הגדולה והשפחה הזקנה הקיצה משנתה ותקם לראות בשלמי כל החרדה הזאת? ויהי בעברה על חדר אדונה ראתה אור מציץ מבדקי הדלת, לקול צעדיה יצא ר' משה מחדרו, הוא טרם התפשט את בגדיו, אות הוא כי לא עלה על ערשו עדנה אף כי כבר הגיעה השעה הראשונה אחרי חצות הלילה, מראה פניו היה מורא מאד ומפיץ זועה.

— שובי שכבי, אנכי אראה בעצמי, מה זאת, ברגע הזה הרים הכלב קול נבחתו בחזקה ולפתע פתאום נהפכה נבחתו לצהלת שמחה, הכלב הגדול קפץ אנה ואנה ויתדפק על דלת סכהו, כנראה הכיר את האורח ויתרפק עליו.

פני הזקן הלבינו כפני מת „מי הוא האיש?" לחשו שפתיו ויכונן צעדיו אל המסדרון.

השפחה אמרה לצאת בעקבותיו „סובי לאחור" נתן עליה בקולו בשצף קצף, הוא לא לקח אתו נר — הן שבת היום, הוא גשש באפלות וישם פניו אל השער.

השפחה נשארה על מקומה ותט אזנה להקשיב קשב, לאזניה הגיע קול צעדי הכלב אשר רץ לקראת אדונו ואח"כ שב שנית אל השער בצהלת שמחה, אח"כ שמעה קול משה בקראו „מי זה דופק ?" דומיה שררה מסביב, רק הכלב השמיע רגע קול נבחתו, משה קרא שנית.

אז נשמע קול עונה מאחרי השער, השפחה לא שמעה את הדברים, אך כאנחת לב קרוע לקחה אזנה מרחוק, אולם הזקן כנראה הבין את הדברים האלה, הוא פתח את דלת השער ויצא ויסגור אותה אחריו, גם הכלב יצא בעקבותיו.

אז נשמע קול ר' משה, הוא דבר דבריו בקול גדול ובחמה נתכה, בראשונה נשמעו דבריו כחרפות, אח"כ כקללה או שבועה אך פשר הדברים האלה נסתם מאתה... איש לא שמע את הדברים אשר דבר ר' משה אל האיש, אשר התדפק בלילה הנורא הזה על פתחו.

רגע קטן אח"כ נשמע קול דלת השער בסובבה על ציריה, משה שב הביתה לבדו, גם הכלב נשאר אחורי השער, רגעים אחדים שררה דומיה ופתאום שמעה השפחה קול נפילה כבדה.

היא אחוזה בנר — ברגע הנורא הזה שכחה עד ארגיעה את חקי הדת — ותחפז אל דלת המסדרון, שם שכב ר' משה משתרע על הארץ בלי נוע ופניו חורים כסיד, כאשר הרימה את ראשו נשמע קול נחרה קלה, השפחה השמיעה קול זעקת שבר, עבדי הבית נקהלו ויאתיו, הם הרימו את ארוניהם מן הארץ וישכיבוהו במטה, אח"כ החיש אחד מהם להביא את הרופא המחוזי אשר גר במכפלה השניה הוא הקיז להחולה דם ויניע ראשו ברוח מלאה מחשבות שונות, את הזקן אחז השבץ.

השפחה יללה מר, העבדים עמדו כנדהמים מסביב למטתו מבלי דעת מה לעשות והרופא ישב תפוש במזמותיו ויחבול עצות במה להעלות ארוכה לתחלת הזקן, כה חלף נגוז הלילה ואיש לא זכר את האיש אשר התדפק בלילה על השער.

לאור הבקר נשמע קול דופק בחזקה על השער. שם עמדו השומר בלילה והמון אנשים, אשר כבר נאספו באו מסביבות העיר אל השוק, הם מצאו ליד השער גוית אשה מתה, רזה ודלה ולבושה בגדי סחבות „בריטן" שכב רבץ על ידה וייליל מר וילקק את כפות ידיה, וכאשר נגש איש אליה חרץ לשונו לו בשצף קצף.

הרופא המחוזי יצא החוצה וישח אל האשה ויניח את ידו על לבה — דופקה כבר חדל מתקופתו וכל רוח חיים לא היה באפה, הוא התבונן בפניה הלבנים והצנומים ויכר אותה.

הרופא הרים ראשו בסערת רוח חזקה, ויצו להביא את גופה הביתה, והוא שב אל הזקן החולה אשר שכב בחום הקדחת.

ביום המחרת הובלה אסתר פריידענטהאל לקברות, איש לא ידע את דתה ואמונתה; הנשארה עבריה אם המירה את דתה, הדבר הזה נכחד גם מדודה שלמה אשר ישב ליד גופה שחוח וכפוף כאגמון בלב נדכא ורוח נשברה, על כן קברוה בחלקת השדה אשר יקברו שם האובדים עצמם לדעת, אולם ידע ידעו כל בני העיר כי היא גועה מעצר רעב.

כאשר משמשו את כל בגדיה מצאו בתוכם רק צרור מכתבים קטן, כלם נכתבו בכתב־יד אחת ועל כלם היה חתום בסופם השם „געזא" במכתב האחרון, אשר נשא עליו חותם הבי־דואר מעיר אונגרית קטנה, היו כתובים כדברים האלה:

„לא אשלה עוד נפשך בתוחלת שוא ואגיד לך את האמת כאשר עם לבבי, כי כבר קצתה נפשי בכל התעלולים האלה ויהיו לזרא באפי; „הנני עובד כעת בצבא הדרגונים, ועצתי אמונה לך להשאר על מקומך ולחדול מחפשני, כי לשוא יהיה עמלך. סגני הבטיח לי על דברתו לאספך אל ביתו, כי נשאת חן וחסד מלפניו; אפס אם הוא לא ימצא חן בעיניך, שובי נא אל בית אבותיך".

והיא הקימה את דבריו ותשב!

ר' משה הזקן לא מת אחרי הלילה הזה; עוד ימים רבים התהלך עלי אדמות ויארך ימים מגיסו ומאנשים מאושרים הרבה, בודד וגלמוד, סר וזעף הגיע עד שערי מות, במותו ספדו עליו רק הסופדים במחיר, את הונו הרב והעצום הנחיל להצדיק מסרגורה האויב הנורא להשכלה והנלחם בכל כחו בעד החשך והבערות.

אלה היו תולדות האיש משה פריידענטהאל, אשר קרא לו שם חדש „שיילאק מבארנאוו!"

מֵת מִצְוָה.

(זכרון לדור הולך ולא ישוב עוד).

מאת **אברהם זינגער**

> הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך — כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך. (מיכה ו' ח').

א.

עת הצהרים. מלכת המאורות שואפת זורחת בכל הודה והדרה בשמים הבהירים, ובעצם טהרה היא נשקפת מחביון אפריונה על רחובות העיר הקטנה קרן-הפוך, אשר כמעט פשטה מעליה בגדי אלמנותה ותלבש כבוד, וגם פניה הזועפים מימים ימימה נהרו מעט לקראת אורח העולם כלו הנהדר בכבוד — הלא הוא האביב אשר כמעט הופיע להשביע לכל חי רצון. אולם אף אם היום הזה היה בהיר בשחקים, בכל זאת היו דלתי הבתים סגורות על מסגר בעת הזאת; גם בצלליהם אשר שם יחמדו יושבי הערים הקטנות לשבת כחום היום, גם על המעקות לפתחי הבתים — לא יראו ולא ימצאו ביום הזה משוחחים ומספרים כדבר יום ביומו. על גפי מרומי קרת הוא כבר השוק חדל שאון השוטטים הנה והנה לרגל מלאכתם ועניניהם, בלתי אם הנשים המוכרות מאפי תנור או ירקות יושבות על מכונן כדרכן לפני עריבותיהן, מבלתי יכולת לעזבן פן יבאו הגנבים ההולכים על ארבע ויאכלו דים מן המוכן. גם דלתי חנויות רבות סגרו מבא כאלו כל העיר היתה לשממה ושאיה יכת שעריה.

אך אנה פנו, אנו הלכו כל יושבי העיר הזאת? האם נקראו עצרה להמתיק סוד יחדו בדבר העומד ברום עולמם הקטן הזה — הלא ישאירו נשים: הן הנשים אשר

ד ע ת ן קלה, בקרואי מועד לא יכירן מקומן; לכל צרה שלא תבא, לכל גזרה ולכל קטטה המתרגשות לבוא בין בני הערים הקטנות או גם הגדולות, אותן לא יקדישו והן נמצאות תמיד מחוץ למחנה? האם יום שמחה או משתה חתנים הוא היום בבית אחד מעשירי העיר ועתודיה, אשר שמה תבואנה תרבות נשים לשמח חתן וכלה ושם צובאות הזקנות על הצעירות כי „בת שתין כבת שית לקל טבלא רהיטא" — הלא אז נשארו הגברים נקיים לביתם, כי אין להם אורח כנשים לשמוח אלי גיל לא להם? מדוע ישקטו רחובותיה, כלתה רגל מן השוק?

הנה שם במורד ההר בירכתי העיר נראה המון אדם רב, אנשים, נשים וטף, זקנים עם נערים, כלם ילכו בכבד ראש, יפסעו פסיעות קטנות ולאט לאט יעברו בסך אחר אחת בתָוֶך — אחר מטת-המות העוברת לפניהם ועל כפים ישאוה. מהם ישמיעו קול נהי ומספד, מהם יתיפחו במסתרים, ומהם יתלחשו חרש במנוד ראש, אך על כל המון ההולכים האלה שררה תוגה נצחת וכל פנים קבצו פארור. והנה גם חצר המות לפניהם הנשקף מעל הגבעה. נושאי המטה יעפילו לעלות במסלה הקצרה העולה אל רמת הגבעה, ידים אין מספר שלוחות לתמוך ירכתי המטה לבלי תשמוט. ויסבו הימין ויעברו דרך האהל הישן, והנה גם אלוני הבכות הנעצבים המנענעים ראשי צמרתיהם ודליותיהם בינון, הנה גלי העפר, הציונים, מצבות האבן ואהלי הצדיקים והחסידים ישני העפר, והנה גם הקבר הלח החצוב לבלוע את הקרבן החדש המובא לו ולסגור את בריחיו בעדו עד קץ הימין. פה הסירו את השמיכה השחורה מעל גוית המת ובתכריך לבן נשאוהו ויורידוהו דומה. אחד המקברים עמד בין אבני הבור, הישר יצורי הגויה המתה, תקן את הגולל והרופק וכל העם העומדים מסביב החלו למלא את הבור מחוליתו. וכל זאת נעשתה כמעט ברומיה — דומיה הממלא את הלב יגון ואת העינים דמעה, דומיה המעירה את הרוח לבכות ולספוד ואת הנפש להשתוחח ולהשתפך, כי זכרון יום אחרון, זכרון הקץ לכל בשר אשר נשמה באפו יבא לפני עין כל רואה חזות הכל, והחי יתן אל לבו...

הקבר הזה היה בירכתי חצר המות בין יתר קברי העניים אשר גם בחייהם גם במותם לא ישימו להם לב ולא יציבו להם ציוני כבוד, מצבות שיש או חלמיש צור המספרות את תהלתם לדור הולך, ומעלליהם לעד בצור לא יחצבון. הן גם פה בעולם האמת לממשלת המות המשוה קטון וגדול יפליאו בני חלוף להבדיל בין עפר לעפר ובין עצם לעצם, כאלו הרוח הזאת עולה היא למעלה, והשנית יורדתה היא למטה לארץ... הנה שם מבין השיחים מקום שם קברים לבני עליה מתנוססת אבן שיש מוקצעה ומגוהצה לתפארת באותיות הזהב הכתובות בה כתבת קעקע בשיר ובמליצה נשגבה לתנות תקף אחד הקדושים השוכן כבוד תחתיה; פה הוקם על תלו ציון גדול לתלפיות המספר לדור מעשי אחד העשירים וגדל הרעה הישן פה שנת עולמים ובצל שדי יתענג, ושם נשקפת מצבת אבן כלילת יופי אשר חן חן לה ובמליצת תפארה השכיל המכתב לספר רב תהלות ותשבחות לאיש הדגול מרבבה המשכיל וחכם הלבב הנח בשלום על משכבו אחרי המעשים הגדולים אשר עשה בימי צבאו עלי ארץ. אך לא כאלה חלק הקבורים במרחק צעדים אחדים מהם והלאה, אשר שם יקברו עתה את מתנו זה. אבן מקיר לא תזעק מר על אבדן אלה, וכפים מעץ לא יענה, ורק לאלהים נתכנו עלילותיהם, הוא יבין דרכם בעולם הזה והוא ידע את מקומם בעולם הבא — עולם האמת...

אך הנה כסו את המת בזיבולא בתריתא וגל אדמה לח ורטוב לפני שמש נראה על קברו. כל הגברים עשו אגודה אחת, התפללו בעד נשמת המת אל אשר בידו נפש

כל חי, ובאנחות לב ושממון עזבו את קברו. טרם צאתם משערי האהל קטפו מלוח עלי שיח ויזרקום לאחוריהם, וילכו לשוב איש איש לביתו. ורק אז לקחו דברים יחדו לספר אחר מטתו ברגש, איש לאיש הביע צדקתו ופה לפה חוה פרשת מעשיו ודרכו בקדש.

—אבד צדיק מעירנו, נאסף איש החסד! אפס בלתו ואין דומה לו!

נכבדות כאלה דברו בו הגברים בשוחחם עתה חד את אחד, נכבדות כאלה נשמעו מפי הנשים אשר הלכו לבדן אחריהם, נכבדות כאלה ספרו בו גם כל יודעיו ומכיריו אשר היו פה ואשר לא היו פה, ויצר להם מאד במותו.— אך מי לא ידעהו? מי לא ידע את ר׳ צדוק העבד לרבים ושפל הרוח הזה? הן שמו היה כשמן תורק גם בעיר קרן-הפוך גם בסביבותיה, בכפריה ובחצרותיה, בחותיה ובמושבותיה...

ב.

הנה הנו! הנה עיני הרואות אותו כמו חי, הנה עיני רואות את ר׳ צדוק האיש שפל הקומה, השחוח ודל הבשר, הנה עיניו חמפיקות חמלה וחנינה יישיר נגדי ועפעפיו יבחנוני, הנה פניו החורים והחמרמרים שוה נגדי. הנני רואה אותו בעמדו עטוף בטליתו ומוכתר בטטפותיו והוא שופך צקון לחשו בלב מלא רגשי קודש ובנפש מלאה יראת הכבוד ליושב תהלות ישראל שם בפנת בית התפלה מאחורי התנור ופניו מוסבים אל הקיר; הנני רואה אותו ברוצו כצבי וכאילה שלוחה ברחוב העיר ומטפחת ארומה הוא אוחז בידו; הנני רואה אותו בלכתו בין אגודת נערים קטנים לבושי קרעים כבקרת רועה עדרו אשר אהב סלה; הנני רואה אותו בשבתו בדד בלילה במעונו הצר על בלויי סחבות, על שמלה בלה וישנה לתקנה ושפתיו נעות...

הנה כי כן, אדוני הקורא! לא גביר לאחיו, לא אחד העתודים העולים על הצאן, לא עשיר בעשרו ולא חכם בחכמתו, לא אדון בהודו ולא משכיל בהשכלתו, כי אם חייט במחטו היה ר׳ צדוק, על מחטו גאותו ועל מספריו פרנסתו, חייט פשוט היה מכף רגלו ועד ראשו; וגם לא אחד החייטים האמנים במלאכתם התופרים בגדי כבוד והדר לשרים ולנכבדי ארץ, כי אם תופר טלאים אשר חכמתו במלאכתו עמדה לו רק לטלא בגדים ישנים אחרי בלותם או לתפור מכנסי בד לאחד העניים אשר אין ידם משגת לשלם שכר טוב במחירם. דעת לנבון נקל כי לא מצא במלאכתו זאת די כלכל את נפשו במעדנים ולעשות לו יתרה; אך עונג ולחם אבירים לא בקש ודי היה לנפש חנינא זה בלחם ותבשיל מערב שבת לערב שבת, ובאלה לא ידע חסר וכפן, כי כל בני העיר אשר ידעו אותו ואת שיחו, את דרכו ותכונת רוחו הביאו אליו בגדים בלויים לתקנם והמלאכה היתה דים. כל ימיו לא מצא חפץ בפרוטה אשר לא עמל בה ויהי שונא מתנות.

—אל נא אחי היקרים — היה עונה תמיד בתם לבבו לאלה אשר חפצו לתת לו משען כסף לפני ימי מועד וחג — אל נא תדאגו לנפשי, כי עשיר אנכי מכם וידי תשק למו פי ברצות ה׳ דרכי, לא לי, לא לי הראו את נדבת רוחכם, כי אם לאלה הקוראים מן המצר ובמסתרים תאבל עליהם נפשם ואין מושיע, וחשב לכם אלהים לצדקה.

על הדרך הזאת התיצב אחרי השיאו את בת זקוניו לאיש בשנת החמשים לימי

חייו וישאר לבדו עם חצי בשרו השני, הלא היא שפרה הזקנה אשר גם היא השלמה לו מקץ הימים ותרץ עמו להלות עליו וללכת יחדו בדרך הקדש אשר בחר לו — לעזור חלכאים.

ואמנם אך מקץ הימים הסכינה עמו בהטותו אותה אליו ברב לקחו; כי בראשית דרכו נתנה לו כתף סוררת ולפעמים קראה גם לריב ולמצה ותרגן עמו באהלם. ובהיות ימי החגים והמועדים קרובים לבא ותרא כי צרורה נקוב ושכר אישה לא ימצא לה להכין כל מאכל אשר יאכל לשבוע תמים, ויפת בסתר לבה למרות פי בעלה ולקחת רצון משען כסף מיד הנותנת, והדבר הזה היה סוד כמוס עמה מבלי הגד לו שמץ דבר. אולם לא ארכו הימים ויודע לו פ ש ע שפרה נגע לו, ותבער בו חמתו עד להשחית.

— הגידי נא לי, יונתי תמתי, התאמיני בה'? — שאל אותה אז בבואו עמה חשבון.

—האם משוגע אתה או משתולל! למה תשאלני כזאת היום? הטרם תכנת את רוח אשת בריתך היושבת עמך זה חמש ושלשים שנה? — הקיפתהו גם היא בשאלותיה מבלי דעת אל מה ירזמון דבריו.

—אבל אחת שאלתי ממך ואת השיביני: התאמיני בה'?

—מאמינה אנכי בו באמונה שלמה כמוך, ובכן?

—התאמיני כי הוא ישלם שכר טוב לעושי מצותיו, ולעוברים עליהן ערוך מאתמול תפתה בעולם אשר אנחנו עתידים ללכת שמה? התאמיני יונתי תמתי?

—מה זה היה לך? אכן משוגע אתה היום!

—אבל השיביני: התאמיני?

—מאמינה, מאמינה אנכי, ובכן?

—ובכן ידע תדעי היום כי אין לך חלק לעולם הבא. הן מה שקנתה אשה קנה בעלה ומן הוא והלאה יהי לך אשר לך ולי אשר לי, והאלהים ישפוט בינינו. אכלי חיל זרים, הרבי חלבך, עשי פימה עלי כסל לתולעי קברך; ואנכי פת במלח אכל בעולם התהו הזה במספר הימים אשר קֻצצו לי עוד — אך נפשי באור תראה ש מ ה...

שפרה הבינה כי אכן נודע הדבר לו, אך מאשר לא מצאה בנפשה כל עון אשר חטא קראה לתומה בתתה תודה: — ואם עשיתי ז א ת היש עול בכפי?

—הה, בת חוה קלת הדעת, חוטאה ומחטיאה את אישך! — קרא בזעף אף כמעט בקול בוכים — זוהמת הנחש הקדמוני מסוכה בך! איש אובד ואֻטלל אנכי בגללך ובגלל תאות לבך! מי בקש זאת מידך להאכילני במאכלי תאוה? מי שואל ממך למלא נפשי מטעמים? אחת דברתי: שמני, עבי, כשי, ואנכי פת במלח אוכל וגם אז ארע שלו בבטני. גורי לך, פתיות, מפני אל היודע נסתרות!... אך למה אשחת דברי על אזן לא שומעת? אחת אדבר: ביום אחרון תנהמי ופרי מעלליך תאכלי, ואנכי נקי מאלהים.

דבריו האחרונים אשר דבר רתת חזקו עליה מאד ואימה חשכה נפלה עליה: הנקל הוא לה לחיות חיי עוני ועמל בארץ החיים וגם לעמוד אחרי הדלת והמזוזה בעולם הנצח ולבלתי קחת חלק כחלק עם בעלה? הנקל לה הדבר להיות אחת הנשמות והנפשות הפורחות בעולם התהו והבהו בעוד אשר אישה ישכן כבוד בין צדיקי עולם בגן-עדן? הוי, נורא ואיום הוא הרעיון הזה ללב אשה תמימה יראת ה' וחושבת שמו! ובכן בקשה סליחה ומחילה וכפרה ממנו על חטא שחטאה לפניו בבלי דעת, ותשבע לו שבועי שבועות כי לא תשוב עוד לכסלה עד אשר נעתר לה אישה החנון והמרבה לסלוח וישיב את הגזרה אשר גזר עליה. ומן הוא והלאה קימו וקבלו עליהם

שניהם לשאת שכם אחד בדומיה את ענים כי נטל עליהם והיו להם יסוריהם ליסורים של אהבה.

בית משכנם הקטן והשפל כמלונה במקשה היה ישן נושן ועליו אבד כלח, ולולא הבתים אשר עמדו כדור סביבו לא היה מגן בעדו, או אז לא עצר כח לעמוד גם בפני רוח מצויה ויהי בנופלים למשואות נצח ולא הוסיף קום, וגם מכסהו היה מלא נקבים נקבים ובנס היה עומד, וכמו גם הטבע חס על הישרים והתמימים המתלוננים בצלו ויצמיח חציר על פליטת רעיפיו כי יתלכדו ולא יתפרדו, וברית כרת להם כי איש לרעהו יאמר חזק והיו מוצקים ולא יהרסון. ורק הרוח אשר לפניו תדוץ דאבה ולא ישא פני כל, קם לשחק בגג הזה לפעמים ויעש את חלליו לו לחלילים וישרוק ויהגה ויצפצף בם פעם בקול ענות גבורה ופעם בקול ענות חלושה ודממה דקה. הנה זה הוא תבנית הבית מחוץ, והנה גם מפנים לא הרהיב עין רואה. תנור גדול השתרע כמעט על רביעית חללו; שלחן עץ מרבע ושני ספסלים לפניו עמדו על יד שני החלונות הקטנים אשר טבעו בארץ; שתי מטות אשר עליהן התעלמו תמיד שמיכות-פשתים לכסות על מחצלות התבן — מעבר השני; ואם לאלה נשית נוספות עוד גם את השדרה הארוכה הנטוע במסמרים מתחת הספון ואת הסירים האחדים וכל היעות והמטאטאים — הנה כבר הוצאנו במספר את כל כלי הבית ותכונתו. אולם אל תראוהו שהוא קטן וצר! הן רבים רבים מבני העניים והאביונים מצאו בו חפץ רב יתר מאשר בבתים הבנוים כמו רמים לתלפיות, כל מר נפש, כל קשה יום, כל אֻמלל וחלכא אל הבית הזה התפללו, כי בו מצאו אח לצרה, בו מצאו משען ומשענה, מרחם ומנחם; ואולי ברכות האובדים האלה הן היו למחסה ולמסתור לבית הזה כי יעמוד על תלו באיתנו ולא ימוט.

ואמנם הגדיל ר' צדוק לעשות עם העניים, גבר עליהם חסדו עד מאד!

רוח הקדש צרר בכנפיו את אחד מבני העניים אשר מהם תצא תורה וישאהו מעיר מולדתו הרחוקה עירה קרן-הפוך לקיים בה את התורה מעוני. והנה הוא יושב בדד וגלמוד בבית המדרש אחרי התנור, אין פונה אליו מכל הרחמנים בני הרחמנים, אין שם אליו לבו לדעת הבא אוכל אל פיו, או נפשו ברעב תתמוגג. והנה המלאך הגואל והמושיע — ר' צדוק החייט נגש אליו באהבה ובעפעפיו יקחנו, וכאוהב ומודע לו מכבר הוא מצהיל אליו פנים, יקרבנהו, יחוננהו וכל חפצו ישלים.

הה, שוד והי! המות הכורת, אשר אין חמלה וחנינה לפניו, עלה בחלון משפחה שוקטה על שמריה וינף חרבו על בכור דלים ובצעם בראש כלם: אבי המשפחה נפל שדוד לפניו, ואחריו קול אלמנה חיה עניה סוערה מר צורח, קול יתומים קטנים ישוע ואין עוזר למו, יקראו מן המצר ואין תומך. הרחמנים בני-רחמנים הגומלים חסדים טובים גמלו גם למת הזה חסד ואמת: הם זרקו עליו מים טהורים למען נקותו מכתם ולהביאהו בקדושה ובטהרה אל עולם האמת, לווהו אל בית עולמו בהמון רב, אחריו נמשכו הכל ולפניו אין מספר בחפצים ביקרו, וישובו איש איש לביתו, וישכחו את המת מלב וגם את החיים אשר עזב לאנחות אחריו לא זכרו, לאמר: הן את חובתנו עשינו — זה מת בעצם תמו וינוח בשלום על משכבו כי מיד ה' היתה זאת, ואלה נשארו בחיים — הן לה' הישועה ונתן להם לחיים תוצאות. ובין כה וכה יעברו ימים, יגוזו ירחים, והאלמנה העניה גועת ברעב עם ילדיה מבלי מצא מוצא ללחם לשבור רעבונם. וירא ר' צדוק כי אין תומך בידם וישתומם כי אין מושיע, ותושע להם זרועו וידו היא סמכתם, וירחמם וינחמם מיגונם.

שם אשה מצרה ואם לבנים עשרה תחיל תזעק בחבליה, קרבה עד המשבר והמליטה זכר. הה אסון ושבר! מה עשה ה׳ לה? והאדם הקטן הזה למה זה לעמל יולד לה? הן כבר זבדה ה׳ זבד טוב — עשרה פיות קוראים ללחם ואין, יד אישה האביון קצרה להביא טרף להם ולכלכלם בחיים, והנה עוד פה אחד נברא בין השמשות לאכול את בשר אבותיו! מה לעשות? מאין ימצא האב מוצא לכסף להשיב נפש היולדת ובבית אין כל? מי ישחד בעדו לעשות משתה ביום הכניסו את בן-אונו זה בברית אברהם? — והנה לא ינום ולא יישן ר׳ צדוק השומר מצוה ואין נסתר מנגד עיניו, וכמו עוף השמים הוליך אליו את קול האשה הנאנקה והנאנחה, והנה הוא רץ אליה ברגש וכל מאכלי תאוה ומטעמים ישא בכנף בגדו, גם חלות לחם חטה, גם בשר ודגים, גם יין ופרי מגדים. ובבא היום השמיני — הן גם אז ידו תעשה חיל והוא יענה את הכל.

הנה כי כן היה דרך החיים הזה בקודש, כל אלה יפעל ר׳ צדוק תמיד ויהי עבד לרבים וישש לעשות צדק. וממנו לא נפלא דבר ולא השיב פני כל. מאין לקח הוא את כל אלה? הוי, הנה ה׳ נתן לו רגלים לרוץ, לב להבין דרכו ופה לחלות ולחנן. כל היום לא שכנו בבית רגליו וירדפוק על פתחי נדיבים לבקש רחמים על עמוסיו, פעם בחמלה וחנינה, ופעם ברוגז קולו; בהיות יום השוק בעיר כתת רגליו לשחר פני האורחים הסרים אל בתי המלון; אם יעמדו שנים ויקחו דברים על שור, על חמור, על שה, או על שלמה — והנה גם הוא בא במטפחתו להיות עליהם כנושה; בכל מקנה וקנין, בכל מסחר וענין עלה וצמח הוא פתאום במטפחתו בין המדברים, וכלויתן נחש עקלתון התפתל בין העגלות הלך ושוב ואין נחת, פה עמד רגע בחננו קולו אל איש, שם התבונן ופה נסוג אחור בחרון. אם גרשוהו מפני נדיב אשר ראו עיניו לא התקצף, ואם גערו בו לא חת, גם בוש לא התבושש וגם הכלם לא ידע, ועל פניו רחפה בכל מקרה רוח שקט ומנוחה, רוח ענוה ותם, ולא חשב נפשו.

הוא היה אדם ביקר גם בימיו, בימים הראשונים הטובים, ומה גם בימינו אלה...

הוי! והאדם ביקר הזה בלא יומו נקטף מארץ החיים!

ג.

הלילה ההוא היה אחר מלילות החדש אדר. התרנגולים הנותנים ומירות בלילה להבחין בין אשמורה לאשמורה כבר השמיעו את השעה הראשונה אחר חצות לילה אין עובר ואין שב בכל העיר, ורק רוח מלא אדים לחים שורר בחוץ וקולו כחליל הולך ומנשמת אפו נצמת השלג המתעלם על הרחובות ועל גגות הבתים השפלים אשר מהם יזלו נטפי מים. ברקיע השמים התנשאו ענני ערפל כהררי עד ובטנם מלאה חשרת מים להמטיר על ארם רב, או לשום נוספות על ערמות השלג הצנופות בכל מקום עוד מראשית ימי החורף; ואף אם לפעמים נשקף הסהר מבין מפלשי העב, אך אורו היה עדי רגע והחשך לקח מקומו ויכס את כל היקום בעיר הזאת. כל יושבי העיר אחרי אכלם ארוחת הערב לשובע נפשם לפני היום אשר קרא ה׳ לצום הוא תענית אסתר — כבר ינומו שנתם, ורק ר׳ צדוק האחד עוד טרם נתן תנומה לעפעפיו, והנה הוא יושב בדד בפנת ביתו על מלאכתו לפני אור הנר הדולק על השלחן וידיו אמונה לטלא את טלאיו ולתפור את בלויי סחבותיו אשר עליהן הוא חי. הנה הוא יושב כפוף ושחוח על מלאכתו ועיניו על תפירותיו, הנה צל ידו משתרע ומתכנס, עולה ויורד חליפות לרגעים

מן הקיר הנטוי אל הספון השפל הלך ושוב קל מהרה. הנה פניו המפיקים יושר ותום, לחייו הצומקות אשר עליהן מתעלמות שערות זקנו הבודדות, הנה נשא עיניו המפיקות ענוה אל החלון ויראה גם מצחו הצר המלא קמטים. שפתיו נעות בלחש ולבו יחשב דרכו דרך הקודש העולה למעלה, דרך ידעוה כל ברי לב ותמימי נפש הרחוקים מכל הבלי החיים וסוד אלה עלי אהלם... אך הנה כלה את מלאכתו אשר עשה: השמלה הקרועה יצאה מתוקנה וערוכה בכל מתחת ידו, ויכפל אותה וישימה על הפתיל המתוח בפנת הבית מעל החלון, ויאסוף את כל גזרי הטלאים הנותרים יחד ואת מחטו שם בשפת מעילו ויאמר לתת מנוחה לנפשו הנהלאה על יצועו. והנה פתאום שמע כי קול דופק על דלת ביתו וימהר לגשת אל הפתח.

—פתח נא ר׳ צדוק הטוב והמטיב!— נשמע קול אשה מאחרי הדלת והמזוזה.

ר׳ צדוק מהר לפתוח את דלת ביתו הסגורה ולפניו נצבה תמונת אשה עטופה במטפחת המכסה את חצי בשרה ואת דלת ראשה. עיניה המפיקות דאגה ושממון, פניה הנעצבים והסרים ענו על צרת נפשה בקרבה כי קשת יום היא וה׳ המר לה. ר׳ צדוק הכירה ובענות כבוד בקש אותה לשבת ויחכה לה בדברים, אולם בראותו כי היא תחריש ותדום מסבה אשר לא ידע שחרה נתן לה פתחון פה בשאלו:

—מה לשרה הנכבדה אשת יוסף הקניזי בביתי עתה?

—הה, עוזר דלים, הושיעה נא, כי באו מים עד נפש!— קראה האשה בקול בוכים ורסיסי דמע ירדו עיניה.

לב ר׳ צדוק נתר ממקומו וישתומם למשמע אזניו, אך לא הוציא כל הגה מפיו ובעינים שואלות התבונן אליה.

—אליך, ר׳ צדוק, אליך אתיתי בעת כזאת לחלות פניך כי... כי...— היא לא יכלה לכלות דבריה כי רוחה הציק לה ותחת דבר שפתים נתנה בבכי קולה.

—דברי, אחותי, דברי, אל נא תשתוחח עליך נפשך, כי לה׳ הישועה — ענה ר׳ צדוק בנעם שפתיו — האם קרך אסון פתאם לפתע, או... דברי אחותי, דברי...

—הה, איש החסד — אמרה שרה בקול רועד ועיניה המלאות דמע נשואות אל ר׳ צדוק— הן עד העת הזאת נשאתי צרת לבי ועניי בדומיה ולבי היה קברי לכל התלאות הרעות אשר מצאו את נפשי ונפשות עוללי; אך הנה נלאיתי נשא, כלכל לא אוכל עוד, כי הלחץ עלה למעלה ראש וידכא לארץ חיתי, על כן אמרתי אריד בשיחי לפניך, אשפוך מר נפשי בחיקך, אולי יעמוד לי רוח והצלה מידך, אדם ביקר... הה, ר׳ צדוק!— הוסיפה להגות ברוחה הקשה וכמו מעפר שחה אמרתה:— הן גם אחד מיושבי העיר לא ידע מרת נפשי, יען כי האדם יראה רק לעינים ולא ללבב. ביתי רחב ידים הוא, חדריו מרוחים והם יסתירו עמל מעיני רואים לבלתי ראות נכוחה כי העני כאיש מגן שורר במלא רחב ביתי בעצם תקפו. הלא ידעת אל נכון ר׳ צדוק, כי זה כשנה תמימה אשר עזב אישי את עירו ואת מולדתו ויתהלך מעיר אל עיר ומקריה לקריה אחרת אולי יברך ה׳ את מעשי ידיו שם והיה גם לבניו למחיה; אך גם אחרי נדודיו הרבים לא מצא את חפצו, והנה באחרונה הודיעני דבר מארץ נודו כי יש את לבבו להרחיק נדוד ארצה אמיריקא בהיותו נתעה בשוא להאמין לדברי אחד ממכיריו בארץ ההיא אשר נתן תקוה טובה בלבו כי שם ימצא הרוחה ומן המצר יצא למרחביה ואתן בעבוטו את כל חפצי עד מצאה ידי מכסת הכסף הדרוש לו להוצאות דרכו ואשלחהו אליו. אך הה לצרה ולתוכחה! עד הגבול בא אישי בשלום ובלי פגע, ומן הוא והלאה ירט הדרך לנגדו, כי נתפש ביד שומרי הגבול, והנה עתה... הה, מוסר שדי, שבט

אלוה! עתה הוא מובל בדרך המלך אל עירו ואל מולדתו כחוטא ופושע, וכאשר אבדתי אבדתי...

האשה נאנקה דום ממצוקת נפשה ועיניה ירדו דמעה עוד הפעם. גם לב ר' צדוק הרך נמס בקרבו ויצר לו מאד, וברגע שמעו מרי שיחה וכעסה לא מצא את לבבו גם לנוד לה ולנחמה כדרכו תמיד.

—הה, אחותי — ענה באחרונה אחרי דומיה ממושכה — לא ידעתי אף לא שמעתי שמץ דבר מרע מצבך המורה מאד בלתי היום. אך הגידי נא מה שאלתך, אולי אוכל להמצא לך בישע אלהים.

—שאלתי ובקשתי — נאנחה האשה בהתעטף עליה נפשה — בני עטופים ברעב, בביתי רבה העזובה, הקרח הנורא ידכא נפשנו ואין כסות בקרה, חג המצות קרוב לבא ואין לי במה לקבל פניו, כל בגדי החמודות נתתי לידי הנושים, והאחרון הכביד: כי בני הבכור נפל למשכב ומחלתו אנושה, והנה הוא מתהפך במכאובו על משכבו ושכר הרופא לא היה לי. מה לי לעשות? מאין יבא עזרי? הה, מה אמולה לבתי!

ר' צדוק ישב אל עבר פני השלחן וימינו תחת לראשו כהוגה דעות ומחשבותיו עמקו מאד. דברי האֻמללה הזאת הוגו את רוחו ולבו נשבר בקרבו. הוא ידע מאד כי לפני שנים לא כבירות נמנה אישה בין נכבדי העיר החיים חיי השקט ובטחה, ומי יחשוב ומראשית כזאת יודיע כי באחרית הימים תבא שרה רעיתו, אשר פרשה תמיד כפה לעני ותפיק לרעב נפשה, — להתחנן אליו, אל צדוק החייט, ולבקש על נפשה ונפש עולליה העטופים ברעב אולי יוכל להם להושיע לחלצם מן המצר? מי מלל לו: בקשה נדבות ש ר ה? הוי! הן רבים רבים הם אֻמללים כאלה המתגלגלים תחת שואה, יצערו ולא יבינו למו ובחשך ידמו בעיר הזאת כי חרפה תשבור לבם לבלע המסכה הנסוכה על פני כבודם — וגם הוא, צדוק הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, גם הוא לא ידע ולא התבונן להם!

—שרה היקרה — ענה אחרי חשבו מחשבותיו אלה ויעיף עיניו המפיקות חמלה עליה — הן לה' הישועה. מחר אמצא לך הרוחה, אנכי אלך... ארוצה... השקטי במכונך.

—לא מתנת חנם, לא נדבה אבקש ממך, ר' צדוק — ענתה האשה בהסבה עיניה מנגדו כי נקוטה בפניה — השב אשיב לך כאשר יניח לי ה' מעצבי ומרגזי, ואני תקוה...

—הן ידעתי, ידעתי, שרה הנכבדה — אמר לה גם הוא בהכירו את מבוכת נפשה זכלימתה ובראותו כי גדול הכאב מאד — ידעתי את נפשך העדינה ועצמך לא נכחד ממני...

—אבל... אבל אחת אשאל ממך אותה אבקש: אל נא יודע הדבר לאיש, כי... כי למה אשומם?...

—אל נא שרה, אל נא תרבי תדברי... או אולי את צדוק החייט לא ידעת ואת רוחו לא תכנת?...

כעבור רגעים אחרים חלפה האשה הלכה לה בלב מלא תקוה אחרי העתירה להמרחם והמנחם אותה בצרתה את ברכותיה ותודותיה. ור' צדוק אחרי סגרו את הדלת אחריה ישב עוד הפעם על מקומו הראשון וישת עצות בנפשו ויעש פלילה מאין יקח לה תמיכת כסף בהמוט רגלה להטיב מעט את גורלה המר ואל מי מנדיבים יפנה להשלים חפצו, הן נותני צדקה גדולה בעיר הולכים ומעט, כי עת רעה היא והמשתכר משתכר אל צרור נקוב — בעוד אשר הפושטים יד לבקש עזרה בצר להם ירבו יום יום: ילמדי בית התלמוד-תורה יהיו עליו כנושים בבכסף אשר ערב בעד בני העניים, חג המצות קרוב

לבא ועיני בני האדם יושבי חשך ואסירי עוני אליו ישברו, עליו יהיו כלם — והנה נוספה גם היא עליהם! היקרא את יום המחרת מועד לדפוק על פתחי נריבים — הנה כבר ישמיעו עליו רבים מלא קולם באשר יבא כי אכף עליהם פיו וילאו נשא אותו ותפלותיו לענייו, ו... גם לא ישים לבו לגערתם ולרוח כביר אמרי פיהם אשר כבר הסכן הסכין עמהם — הימצא די כלכל את צרכי שרה עד לעת קץ אשר לא בשקל אחד או שנים ירוח לה? לא! אין לו כי אם לבקש לכסף מוצא אחר למענה, אך מאין ואיה? אנה יפנה, אנה ילך? — בשעיפים כאלה היה תפוש עתה רגעים אחדים ויבט בעינים מפיקות עצבון על פני החוץ ועל פני הבתים אשר אור כהה וקפאון שפוך עליהם מנוגה הירח הבהיר עתה בשחקים אשר הטהרו מענני החשך. באחרונה התעודד ממקומו ופניו כמו נהרו משמחה כאלו כבר מצא עצה טובה בלבו. — „כן יקום! קרא אל נפשו, מחר בהיות הבקר אלך שמה, הלא מצער היא — דרך שתי שעות, ותחי נפשה במצאי כפר להשביעה רצון. אח אח, אב הרחמים! כלה את שיחו עם לבבו ועיניו דלו למרום; רחם נא ה׳, רחם נא את עניי עמך ולא יוסיפו לדאבה עוד!" — אחרי הדברים האלה קרא „שמע" ויעל על יצועו ויישן שנת עובר וצדיק תמים.

יקר באדם!

ד.

ביום המחרת השכים קום כדרכו תמיד להתפלל עם הותיקין ולבית אלהים הלך ברגש, אחרי כלותו שם את תפלתו לא אחר רגע וימהר לבא אל ביתו לקחת מקלו והרמילו לשום לדרך פעמיו, גם מאשת חיקו שמר פתחי פיו מבלי הגד לה אנה הוא הולך ולמה, והיא ידעה דרכו עמו ולא בקשה ממנו חשבונות רבים, ורק זאת אמר לה כי הולך הוא בשם ה׳ לעשות רצון קונו ומצוה הבאה לידו אין להחמיצנה.

והנה כעבור חצי שעה אחר תפלתו כבר נראה בלכתו בקומה כפופה וברגלים ממהרות על הדרך העולה לכפר N, בהיותו לבוש מעיל הם מעשה ידיו אשר גזרתו היתה כגזרת שק, על צוארו מטפחת אדומה ומצנפת־שער חבושה על ראשו ויורדת עד בדל אזניו. הבקר היה בקר לא עבות, השמש האירה באור צח על שכבת השלג המכסה את עין הארץ מסביב ועל פני המסלה החלקה כראי מוצק כי עוד טרם נצמת הקרח מחמה, הוא הלך ברגש מבלי הסב פניו ימין ושמאל ועיניו שם רק אל דרכו, וגם בלכתו בדרך הזאת שוה את ה׳ נגדו ושפתיו הביעו תהלתו בדברי בן־ישי נעים זמירות ישראל אשר בהם הגה תמיד, ומדי דברו בם פעל גם דמיונו את פעולתו עד אשר בלולות ובלי סדרים קרא את זמירותיו; מהן שְׁנוּ וְשִׁלְּשׁוּ פעמים אחדות, ומהן לא עלו בגורלו מראשיתן; יש אשר יצאו מפיו רחופיות ומבוהלות ואשה אוחזת בעקב רעותה, ויש אשר עלו ברעתו לצאת לאור עולם ולא יצאו בעבור חושו בו, הן לא בעולם הכבוד והיקר העה עתה רמיון האדם הקטן הזה, לא התהפך בתחבולותיו לעשות חיל ויתרה להדמות אל נכבדי עירו, לא בקש מזמות לו למלא צרורו הנקוב ולעלות מסתר מדרגתו אשר בשפל תשפל זאת לא זאת! אולם הוא נתן את לבו לדאג לעשוקיו האובדים, לנשואיו האומללים וקשי היום, כי עתה עברו לפניו כלם כבני מרון, ויספרם, וימנם, ויבקרם בפקודת ישועה ורחמים אחד אחד למצא חשבון ולהשביע לכלם רצון. פלוני היתום ילך ערום ויחף ואין שם לב לחמלה עליו בלעדו, האלמנה פלונית בקשה ממנו לחם לפי הטף, אלמוני האביון והמסכן לא ימצא די מחיר עצים להסקה להחם את

אהלו אשר חמתו מרבה מצלתו, פלמוני הבטלן היושב לפני ה' באהל תורה פקד יהר „ימיו" לאכול לחם חקו, וכאלה רבים עמו אשר עיניהם לו תלויות; וזאת האשה שרה עולה ייל.לם כי ברע היא מאד, ומה אות כי באה ב.ת.ו לבקש על נפשה מבלי דעת עוד בשת. אלה הם הרעיונות אשר בהם שגה והשפיק ילכתו דרכו ועל כן דבריו לעו ושפתיו לא ברור מללו, הרעיונות האלה אמצו את ברכיו הכושלות למהר לכת לקפץ על חריצי השלג ולדלג על רכסי הכפור הנגלד, וההדורים היו לו למישור.

אך הנה בתי הכפר הקטנים והשקועים עד חצים בערמות ..לג ל..יו, ..ה עדת כלבים רבים סבוהו גם סבבוהו, יחרצו עליו לשונם, והוא ילחם כס במקלו לירשם מעל פניו הלאה, והנה הוא שומע גם קול אחד האכרים הקורא מאחריו כי יסור אל ב.תו לעשות מלאכתו.

— סלח נא, כי אין עתותי עתה בידי לסור אל משמעתך, ידידי! — ענה החייט בפנותו רגע ויבט אחריו, וילך הלאה, הוא עבר את פני הכפר ויהגה מן המסלה הישרה וישם פעמיו למשעול צר העולה בין שדרות עצים אל החצר העומדת מן הכפר הרחק כמטחוי קשת אשר פני בניניה נשקפים מרחוק, ובאחרונה בא אל מחוז חפצו — אל בית־אבנים גדול ורחב ידים מקום שם ישב אחד החוכרים העברים, נדיב ונשוא פנים, אשר עליו בטח לבו כי ימצא לו בבקשתו היום, על כנף הבית רקע ברגליו להסיר מנעליו את השלג אשר דבק כם, מחה את היזע מעל רום מצחו וירם מעט את מצנפתו מעל אזניו, ובעד אחד הפתחים מאחורי הבית בא אל אחד החדרים אשר אינם נהדרים וישב רגע להנפש מעט, כעבור רגעים אחדים בא אל הלשכה אשר שם ישב אדון הבית מבלי דבות עד יאמר לו: עלה הנה, בהיות לבו נכון בטוח כי הנדיב הזה לא ישיב פניו ריקם והוא יפיק תמיד נפשו לו, וכאדון הבית הזה ככל ושבי הכפרים והחצרות, החוות והמושבות העברים ידעו את דרך צדוק החייט ואת שיחו, ולו אך שמע שמע אחד מהם את צדוק בביתו הנה כבר ידע מה זה ועל מה זה הוא בא, מה חפצו בביתו ומה צדוק דורש ממנו, וכבר שלח את ידו אל צלחתו להרים לו תרומה קטנה או גדולה, או לתת לו מזמרת הכפר מן הגורן או מן האסם „לחונן דליו" ולא יראו את פניו ריקם.

— האח, הנה „בעל המצות" הלזה בא! — קרא אדון הבית, איש כבן ארבעים וחמש גבה קומה אשר שיבה זרקה בשערות ראשו וזקנו השחורות, בראותו את האורח הזה ויצהיל אליו פנים.

—עת רעה היא ר' שלום, עת רעה היא מאין כמוה לרע — ענה צדוק במנוד ראש וישב על אחד הכסאות העומד על יד הפתח.

— אולי חסר מצות אתה ר' צדוק לעת כזאת ועל כן נפשך יֵרְעָה לך? — אמר האדון ותנועת הצחוק עודנה מרחפת על שפתיו.

— מצות? הן כל עירנו מלאה מצות כרמון ואנחנו דשים אותן בעקבינו, אך זו רעה חולה: כי אנשי חסר הקמים על נדיבות יתמו בצוק העתים האלה ואין מקימן, והנה ביום הזה ברוב חסדיך אבא ביתך לחלותך כי... כי...

— הואיל באר, מה בפיך היום?

— המרם ידעת, אדוני ר' שלום, מה בפי? מה בפי צדוק החייט?

— אכן ידעתי, ידעתי; אך הגידה נא לי האמנם אחת היא תשוקתך לרכוש לך כל חדרי גן־העדן בעולם הבא? ומה יעשו ואנה יבאו אנשים כמוני שם? האם מאחרי הדלת והמזוזה נקח עמדתנו?

— הה, ר' שלום, עניי עירנו מרובים ודעתם קצרה, כי עת צרה ותוכחה היא! — ענה צדוק מבלי שום לב להתולי האדון החומד לצון לו.

— אבל ענני נא על שאלתי: מה תשאיר לבני אדם כמוני בעולם האמת? הלא גם אני והדומים לי בנים אנחנו לה' אלהינו?

— אל תדאג ר' שלום כי יש לו רב להנחיל אוהביו יש, אך אל נא תרבה תדבר עמדי הפעם ואל תעצרני, כי הדבר נחוץ, פתח ירך והשביעני רצון והלכתי לדרכי, הה, לו ידעת, לו ידעת!

— ומה מידי תקח היום? נקבה לי.

— הן מה תתן כאשר ידבך לבך, ואשובה לי על עקבותי העירה.

ר' שלום הוציא מצלחתו שטר־כסף ירוק ובתתו אותו על יד המבקש שאל: התאמר הון?

— אך לא, ר' שלום, — ענה צדוק בהביטו אל הנותן בעינים מפיקות חנינה — הוסיף נא עליו והוסיפו לך שנות חיים מן השמים, הה, אדון המושיע, הן בני העניים רעבים, תלמידי בית התלמוד תורה ערומים ויחפים, החורף המוץ לא תם עוד מן הארץ. יללת עניים, אנחת אביונים, ימי החג קרובים לבא, ומאין יבא עזר האמללים האלה? חנן ותן, ר' שלום, ונתן לך אלהים מטל השמים ומשמני הארץ אשר אליהם תשא נפשך.

ור' שלום לא מרה את פיו וישב ידו אל חיקו שנית וישת על נדבתו נוספות, ופני ר' צדוק נהרו משמחה.

— הגומל לאיש חסד כמפעלו הוא ימציאך כארחך, איש החסד, — אמר האחרון בקומו ממקומו בחפזון ויהי אץ ללכת. — חיה בטוב ובנעימות נצח, ר' שלום. — הוסיף בשומו פניו אל הפתח.

— אנה פניך מועדות? מדוע הנך אץ לדרכך? חכה נא מעט! — קרא האדון.

— אין עתותי בידי, הנה חפצי הצליח ה' בידי כי נחני בדרך אמת ובביתך מצאתיך, עתה הלא גם עלי לעשות רצון קוני, חיה בטוב.

— ר' צדוק, ר' צדוק! כתר לי זעיר וצויתי לרתום לך עגלה להביאך העירה! הלא יום צום הוא היום הזה ואל נכון תענה בצום נפשך, ואיככה תוכל והלכת ברגליך אחרי ענותך בדרך כחך לנוע הנה?

— אל נא, אל נא, ר' שלום, הן שלוחי מצוה אינן נזוקין, ועלי לבא עוד אל בתי אחינו יושבי הכפר הזה, כי מרובים הם צרכי עניי העיר, ה' ירחמם, חיה בטוב ומי שהשלום שלו יברך אותך בשלום.

— למה תקשה ערפך? הלא כרגע אצוה לאסור המרכבה...

— לא אחד האצילים הוא צדוק החייט, ורגליו הן הן מרכבות כבודו.

— ר' צדוק, ר' צדוק!..

אך ר' צדוק כבר חמק עבר וכאשר לא היה היה.

גם בכפר לא התמהמה זמן רב, וידפוק שם על פתחי האכרים היושבים בכפר הזה אשר הם ידעו דרכיו וגם בהם מצא חפץ, כי העניקו לו איש איש מתנת ידו כברכת ה' אשר נתן לו — וישם עוד הפעם לדרך פעמיו ותשובתו קרן־הפוכה.

השעה השלישית אחרי הצהרים היתה בעזבו את הכפר, ואף אם עיפה נפשו מתעניתו בכל זאת לא התנהג בכבדות גם עתה וירחיב את צעדיו ללכת בכח השמחה של מצוה מדעתו כי יחיה היום נפש נענים ויחבש לעצבותם. ויתן תודה לאלהים כי הצליח את דרכו לקבץ כסף וגם זני מאכל לאין נכון לו, ובמדעו החל לחלק את השלל אשר מצא כפי מכסת הנפשות הגלויות והידועות לו. — „כל חמשת הכסף אשר נתן לי ר' שלום הנדיב, ה' עליו יחיה — דבר אל נפשו — תרומת קדש לשרה האמללה, מהם לא

אגרע אף אגורה אחת, עוד היום אבא אל ביתה לתת לה את אשר לה והיא תקח חלקה, אחד משני הכסף אשר קבצתי על ידי בין יושבי הכפר אתן לגמליאל־נכה למען יקנה עצים להסקה, ואת השני... ואת השני לגד הפרוש למען ילבש מכנסים על בשרו, את כד הקמח אביא לחיה האלמנה ולבניה והיה להם למחיה, ואת הקטנית לזולפה העגונה, אהודך ה׳ כי הולכתני הפעם בדרך טוב!״ — ומדי לכתו כה שפי תפוש ברוב שרעפיו בקרבו לא ידע ולא התבונן לכל אשר לו מסביב. הן גם בצאתו את הכפר כבר התקדרו השמים עבים, אך שלג לא ירד ארצה, אולם ברחקו מן הכפר ככברת ארץ התעורר רוח קר אשר נשב אל מול פניו ויפזר שלג כפתים על פני האדמה, ואף אם הרוח הזה נשב בו בקרתו בכל זאת לא שם אליו לבו וילך דרכו במנוחת לבב וברגלים מהירות וחם לו, באחרונה אחרי עברו עוד איזה מאות צעדים התאזר הרוח עוז ותעצומות ויהי לסער גדול מתחולל עד אשר גם העצים הבודדים המפוזרים זעיר שם זעיר שם משני עברי הדרך חלו ורגזו מפניו ובדיהם היבשים השמיעו קול פרץ ונפץ, ואורחנו אנוס היה להסב פניו אחורנית ולעמוד תחתיו רגעים אחדים למען השב רוחו, אך הנקל הוא לסער עז הנפש בהתחוללו בעים רוחו, כי עוד יתרה עשה ועל השלג המפוזר כאפר מעבי שחקים הניף תנופה גם את שכבת השלג אשר מתחת ויצנפהו צנפה, וכחול המתנשא על כנפי רוח טלטל טלטלה בין השמים ובין הארץ ויכסה את עין הדרך; פה טאטא את השלג כמו במטאטאי השמד, ושם הקים ערמות גבהות כרכסי הרים, ור׳ צדוק עד מתניו יחצה ובדי עמל ותלאה שרך דרכו, באחרונה עיפה נפשו עד מאד מהלחמו עם הרוח אביר הטבע ומעסותו את השלג; פניו הצומקים אדמו כתולע. רוחו קצרה עד מאד, רגליו כמו לנחושתים הוגשו וממטה למתניו חש כאב בשוקיו, זעה כסתה גם את יצורי פניו וגם את כל בדי עורו עד אשר יותר עמד תחתיו להנפש ולהחליף כח מאשר הלך קדימה. עתה נחם בנפשו על אשר לא שמע בקול שלום לחכות עד תתו לו עגלה להובילהו העירה, אך לשוב עתה אל הכפר לא יתכן כי כבר עבר שלישית הדרך, יוסף לאחוז דרכו הלאה בעמל וביגיעה רבה, והנה הוי, עוד רעה חולה: כי הצמאון החל לענות את נפשו מאד וכמו אש התלקח בקרב לבו, גרונו נחר ומפיו נס ליחו מבלתי יכולת לבלוע רקו ולהרטיב את פי הושט. — „הה, אמר אל נפשו בהתגנב מחשבה עון בקרב לבו, הה לו הותר למצער להביא מעט מים אל פי המתענה ביום צום, כי עתה הבאתי גם אני מלא חפני שלג עתה אל פי להשיב נפשי! אך אסור הוא, אסור גמור, וה׳ ישמרני מעון פלילי כזה״. — הוא עמד רגעים אחדים על מקומו אולי יקרה ה׳ לפניו איש עובר בעגלה העירה או הכפרה, אך לאסונו אין עובר ואין שב, וישנס מתניו ויוסף עוד הפעם לשרך דרכו ולהתנהג בכבדות, ויעבור עוד כמאה צעדים, אך רגליו רפו ולא יכלו שאת אותו עוד, והסער לא ייעף ולא ייגע כי יגבר עוד חילים בממשלת זדון ובאכזריות חמה. מה לו לעשות? מה לעשות? והנה בקש ומצא לו מעבר פני הדרך אלה אשר הרוח צנף את השלג צנפה כדור סביב לה, וישב החתיה וראשו על כרעיו ועל קרבו אליו אסף ותחי נפשו מעט, אך אחרי שבתו רגעים בסתר סכו חדר הקור עד נפשו וגם תורת היום הזה לפניו באה, „אוי לי! הלא אם אתמהמה פה עד בוש לא אשמע מקרא המגילה! המגילה, המגילה, אוי לי!״ — קרא במבוכה, וכמו כח חדש שלח בעצמותיו ממרום וביתר עוז התעודד ממקומו ללכת הלאה, אך הה, שוד משדי! אחרי עברו עוד איזה עשרות אמות לא ראה עוד את הדרך הישר לפניו, והוא — נוגה ממועד, אין שמים ואין ארץ, כי אם רוח מתחולל ותמרות שלג, והנה גם אור היום החל לכהות והערב הנה זה בא, „אלהי אברהם, יצחק ויעקב ענני! למען האלמנות והיתומים, למען תינוקות של בית רבן עשה!״ — קרא האמלל, הוא לא עצר עוד כח לצעד הלאה, כי

כחו עזבהו, נפשו עיפה מאד. בשרו כבד עליו וכמו תרדמה גדולה נופלת עליו, וישב עוד הפעם תחת אחת מערמות השלג והפקודה הנוראה, פקודת כל חי לפניו באה, ובהתעטף עליו נפשו החל לתת לה' הודה ברוח נכאה ובקול רועד לאמר: „אשמנו... בגדנו... דברנו דופי... העוינו... והנה פתאום כמו קול פעמון תשמענה אזניו מן הסערה, כרגע אחד החריש וידום להקשיב קשב, אך אחרי כן אמר בנפשו כי אך את קול יליל הרוח שמע בקול פעמון ויוסיף להגות נכאים את ודויו לאמר: „זדנו... חמסנו... טפלנו שקר... יעצנו רע... כזבנו... לצנו"... והנה עוד הפעם צללו אזניו לקול הפעמון בהיותו קרוב, ועתה נוכח לדעת כי אמנם לא קול משק הרוח הוא, ויקם ממקומו ובקול מר צורח קרא בשארית כחו: „הצילו! הצילו נפש חיה!" ולא יסף. כי לא נשאר בו עוד כח לצעוק, הוא היה נבוך מאד ולא ידע את נפשו, רוחו קצרה, בלבו באה מועקה, ידיו, רגליו וכל בדי עורו נקפאו מני קרח עד אשר לא יכול לנוע ממקומו וגם הראות חשכו בארבות מבלתי יכלת לראות את אשר לפניו נכוחה, גם בגשת אליו העגלה וידי איש אחד מוזר לו החזיקו בו להעלותו עליה ולהליט אותו באדרת שער — כמעט לא ידע ולא התבונן, רק כאב גדול ואנוש חש באבריו כאלו אלפי מחטות נתתו בבשרו החי, ובלבבו לחץ, לחץ נורא וגדול מנשא..............
....

ה.

ששה שבועות שלמים עברו חלפו למן העת ההיא, למן יום הצרה והחשכה ההוא, האביב־אבי כל יופי ותפארת המפליא לעשות, כבר בא וישנה פני האדמה, פשט מעליה בגדי אלמנותה וילבישה מלכות, הוד והדר שוה עליה, כל תולדותיה קמו לתחיה, הנצנים נראו בכל גיא וגבע, העמקים עטפו פרחים — פרחי עדים מרהיבי עין, בכל מקום ירונן וירועע וכגן־עדן הארץ מסביב.

אך מה שלומו? מה שלום ר' צדוק החייט? — הוי! בעוד אשר כל בני האדם ראו אור חדש וחיים חדשים, בעוד אשר כל ילדי הטבע פורחים ועולים, הנה הוא נובל ובחשך ידמה, חולה הוא, ר' צדוק התמים חולה ומחלתו אנושה מאד.

הנה הוא שוכב למעצבה על ערש דוי בביתו, בחוץ שורר חשך כי השעה הרביעית אחר חצות לילה היתה אז, על מזוזת החלון השפל מתנוצץ נר מראשותי החולה, והנר הזה מפיץ אור כהה בחדר אשר לאור הזה נראה מראה פניו החמרמרים והחורים; על מצחו התחבשת, שפתיו הכהות־לבנות סגורות, עיניו הקמות והפתוחות נשואות אל הספון ועל עפעפיו צלמות, לפני מטתו יושבת שפרה הנוגה והאמללה, פורשת כפיה ובוכיה בקול דממה דקה. מעבר השני בחדר הזה נראו עוד שנים אנשים היושבים על משמרתם בלילות, אשר הצעיר מהם ינום שנתו בהיותו נשען בראשו ורבו אל הקיר, והשני ער ושומר הוא את תפקידו להתבונן אל החולה, בחדר שררה דומיה איומה, אשר גם קול האש המלחך את החלב נשמע מתוך הדומיה, ורק אנחות החולה וקול שפרה העונה אחריו באנחה הפריעו לפעמים את הדומיה הזאת.

כעבור רגעים אחדים בקום האשה להרטיב את המטפחת החבושה לראש החולה במים קרים כאשר צותה מפי הרופא, התאושש החולה ויתאמץ להתבונן אל פניה בעיניי המפיקות זועה ויאמר בקצר רוח:

—האת היא שפרה?

—אני, אני, שפרה רעיתך — ענתה בעמדה על משמרתה לשמוע מצותו.

—שפרה! — הוסיף לדבר בכבדות ובקול ממושך — הנני הולך למות... שמעי ודעי לך כי... כי גזלת העניים בביתי... גזלת העניים... העניה... השיבי נא לה... להם... וירדתי בשלום שאולה...

תחת תת מענה נגרו עיני שפרה מים ותאנק דום.

בהיות הבוקר התלקטו אל הבית הזה אחדים מנכבדי העיר אשר סרו לבקרהו ולדרוש בשלומו. ביניהם היה גם ר' שלום חוכר-האחוזה אשר ישב על יד מטת החולה משמים ועצוב רוח, ובתנועות ידיו החריש ויהס את הנאספים פה, אשר התלחשו איש את רעהו, למען תת מנוחה שלמה להחולה הנרדם. יחיל ודומם ישב ר' שלום ויתבונן בעינים מפיקות שממון ויגון אל פני החולה אשר כסו באגלי זעה העונים בו כי רגעי חייו ספורים, הוא שמע בלב נשבר את נשימותיו בשאפו רוחו בכבדות ובגרון נחר. צר, צר מאד היה על האיש הזה העוזב עתה את ארץ החיים, כי עמו ימות צדיק תמים טוב ומטיב לכל, ישר בעיני אלהים ואדם, עושה חסד לאלפי עניים, איש אשר כל ימיו, עתותיו, כחו ואונו, עמלו ויגיעו ובאחרונה גם חייו הקדיש רק להושיע חלכאים ולהפיק להם נפשם. ועוד יותר כאב לבו בקרבו ויוסיף לדאבה כי יד ה' היתה באמלל הזה רק אז בצאתו מחצר מושבו ועל אם הדרך מצאהו בכור-מות לאבד צדיק בצדקו, בלכתו לעשות חפץ צורו! מחשבה זרה ושאלה זעומה התעוררה בקרבו גם במשפט עליון על מות לצדיק בעצם תומו; אך עד ארגיעה התעשת ולא נתן תפלה באלהים שופט צדק בהשיבו אל לבבו כי האדם הקרוץ מחמר רק בעד ערפל ישפוט מבלי דעת חקר שדי ודרכו בקדש. וגם בנפשו לא מצא כל עון אשר חטא להגוע הזה: הוא בקש אותו וגם הפציר בו לחכות עד שלחו אותו בכבוד העירה, — אך הוא לא אבה לשמוע בקולו וילך לו לדרכו; וגם כעבור שעה אחת בראותו את רוח הסגריר אשר התחולל בחוץ בסערות חמה, ויפקד אותו ברחמים וימהר לשלח אחריו עגלה, וגם השג השיגתהו העגלה ויובל העירה, אך הה! אם ה' לא ישמר איש שוא ישקד שומר: כי כמעט הוקלו מכאוביו מחצי הקור אשר נחתו בו — והנה דבקה בו מחלת הדלקת ותגיעהו עד שערי מות. ומדי הגיגו כה זכר את מאמר חז"ל: „רגלוהי דבר נש אינון ערבין ליה, באתרא דמתבע תמן מובילין יתיה".

„כן הוא — אמר בלבו במנוד ראש — הרבה שלוחים למקום, ומלאך המות מה לו הכא מה לו התם? אדם לא יבין דרכו ומדת ימיו לא ידע".

ברגעים האלה פקח הגוסס את עיניו הכהות כאלו הביט אל כל היושבים סביביו.

—ר' צדוק, מה שלומך? ההוקל לך מעט? — שאל ר' שלום בכפפו ראשו אליו.

החולה לא ענה דבר ויוסיף עוד להביט סביביו בעינים תועות ובבלי דעת.

—ההכרתני, ר' צדוק? ההכרתני? — שאל ר' שלום שנית.

שפתי החולה נעו כמדבר אל לבו, אך קולו בל נשמע. אולם כעבור רגעים אחדים חזק כאלו אסף שארית כחו ובקול נחר קרא: „האלמנות... היתומים... מי ירחמם?"...

בעיני כל היושבים פה התנוצצו דמעות בשמעם את הדברים האלה מפי הגוסס, כלם התיפחו במר נפש בלי אֹמר ודברים. מהם נסו אליו דבר, אך מענהו לא בא, לא נשמע עוד קולו, נדמה נדמה לעד...

ר' צדוק מת ורוחו שב אל האלהים!

סביב הבית הקטן הזה נקבצו באו אנשים שונים, זקנים ונערים, נשים וטף, כלם ספדו לו ויבכוהו, כלם שפכו דמעות עליו, כלם באו לגמול לו את החסד האחרון; אך

קול נהי ובכי תמרורים נשמע יותר בין עניי העם ותתעטף עליהם נפשם. והנה טהרוהו כהלכה, שמו עליו בגדי הנצח, לווהו לבית עולמו, אחר מטתו משכו רבים ולפניו אין מספר — ואיננו.

„איננו!" ענה ביתו אחריו; „איננו!" ענה בית התפלה, ענו כל העניים והאביונים, הנסתרים והנגלים, האלמנות והיתומים, נערי הישיבה ובחוריה; „איננו!" ענו גם החוצות והרחובות ובכל העיר נפקד מקומו!

* *
*

הללו את ימינו כל הסופרים, שבחום כל המליצים, השמיעו תהלתם ברמה, שפרו מליצותיכם להלל בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה, כי להם נאוה תהלה, כי הנה מלאה הארץ דעה כמים לים מכסים ודבר כל חזון אשר חזו לנו נביאי עליון בימים מקדם. בכל מקום, בכל עת ובכל שעה נראה חדשות ונצורות עד אין חקר, אשר לא שערום אבותינו מימי עולם, וכל הארץ כגן-עדן לפנינו. על סוס לא נרכב — וכמו על עב קל נדאה למרחקים; עיני בשר לנו — ולקצות ארץ נביט, — בקולנו לא נרעים נפלאות כאֵל — ובקצי תבל מלינו כרגע; נעלה שמים לרום, נרד תהומות לעמק, אף אם אין כנפים כצפור וסנפיר כדג לנו; נעשה מלאכינו רוחות, משרתינו — אש לוהט. מי שמע כזאת? מי ראה כאלה לפני שנות דור ודור? הלא כבני אלהים כלנו, למלאכים נדמינו! אמנם כן, לימינו נאוה תהלה, אך אל נא נשכח ראשונים, אל נא נביא דבתנו רעה על אבותינו ה י ש ר י ם ו ה ת מ י מ י ם. הן אמנם כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו יודעים היום את שפוני טמוני הטבע ועל טובם נתענג; אך „הצדיקים אובדים ואין איש שם על לב, ואנשי חסד נאספים באין מבין". נשוטט בחוצות, נבקש ברחובות, נעלה למדשני ענג השוכנים מרומים, נבא שלום אל בתי החמר בסתר המדרגה, נשא למרום עינינו, נשפיל לראות — אם נמצא איש אחד מאלף אשר ידמה ויערך לבן דור הישן וישוה. הן ידעתי, אדוני הקוראים, ידעתי כי כרגע תספרו ותמנו, תחשבו ותמצאו את הנדיב פלוני אשר נדב שקלים לאלפים לטובת האגודה פלונית; את העשיר האלמוני אשר מכספו הרים תרומה גדולה לדבר צדקה פלמוני; אמנם כן, הן לא אלמן ישראל מרחמנים העושים טוב וחסד לרבים, אך מאלה הלא כלנו ידענו, כי כבר שמענו את תהלתם בין החיים וצדקת פזורנם לדור אחרון י ס פ ר ו; אולם איה הוא החסד שבצניעות, איהו? אים איפוא רודפי הצדק, העבדים לרבים, אשר לא ידברו בם בראש הומיות ולא ישמיעו בחוץ קולם? אימו? קרית רבתי עם תאמר: לא בי הם, והעיר הקטנה: אין עמדי!

„זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור; שאל א ב י ך ויגדך, ז ק נ י ך — ויאמרו לך!".

דור תהפוכות.

מה טובה ומה נעמה מנוחתך שבת! כל נפש נענה תמצא בך מנוח, ושבעי-עמל בצלך יחליפו כח, סביבותיך מלאכי השלום ירחפו, ולאורך ענני עצב כליל יחלפו, אז יתענג היהודי האֻמלל בקרבת רעיתו התמימה, ובחוג משפחתו הנעימה, ישכח את האצילים הגאיונים וחרפתם אשר חרפוהו בגובה-אפם בכל ששת ימי המעשה, ורוחו

תתנער מעפר שפלותה, תתנשא אל עָל תרקיע שחקים, והיא מתענגת בין שרפי-יה מלאכי השלום החופפים בכנפיהם עליו, ובעינים מפיקות עונג ועדן יביט סביבו ולבו שמח. אולם בנטוֹת צללי ערב ומלכת השבת אם אך חלפה הלכה לה, מיד תרפה רוח בן-המלך, רעיוני-תוגה יתגנבו לאט לאט אל חדרי לבבו להכאיבו ולענותו... ודאגת פרנסה זה „יתוש קטן אין כח, יפוצץ גלגלתו וירוצץ המח", ובקול בוכים ישפוך את רוחו לפני אלקי הרוחות ויתפלל: במוצאי מנוחה — המציא לעמך רוחה — שלח תשבי לנאנחה — ונס יגון ואנחה.

גם בבית יצחק המלמד נראו הפעם עקבות „מוצאי מנוחה" על כל שעל וצעד.

בחדר קטן וצר ישב יצחק, איש כבן ארבעים שנה רז ודל, פניו לבנים כמת, לחייו קמטו ומעיניו נשקפו יגון ועצב נורא, והוא יושב כפוף כאגמון לבוש בגדי שבת, אשר כל רואיהם הכיר בם כי לא חדשים מקרוב באו, וכבר התגלגלו תחת שואה בבית ארתם זה שנים רבות, ויתענו באשר התענה הוא וכבר סבלו כל יד עמל ותלאה, על גבם חרשו חורשים, גם באו זרים בנחלתם כי טלאות בעלות צבעים שונים נוצצו בכל עבר ופנה, והוא יושב וקורא בסדר התפלה אשר לפניו ומרגע לרגע יתפרץ שעול חזק מבין בתרי לבבו, אשר ינוע את כל מיתרי גוו, ואנחות עמוקות תתפרצנה מבין פתחי פיו, אנחות השוברות גם את גוף השומע אותן. אולם שרה אשתו היושבת למולו טבועה בה„צאינה וראינה" אשר לפניה ולא תשים לבה אל כל אלה, אות הוא כי כבר הסכינה לשמוע כזאת מפי בעלה זה ימים רבים, וההרגל נעשה אצלה לטבע.

יצחק כבר כלה את כל הזמירות, ויוריד את ראשו וישב בלי נוע רגעים אחדים טבוע ברוב מחשבותיו. פתאם נפתחה הדלת ואיש זקן כבן שבעים שנה, יפה תאר, על מצחו ילין הוד, ועפעפיו נוצצו חכמה ודעת, בא אל הבית.

יצחק קם ביראת-הכבוד כראותו את הזקן בא אל הבית, ויקרא לו לשלום, ויצג לו כסא לשבת עליו.

הזקן ישב על הכסא ויקטר מקטרתו וישאל את יצחק לשלום.

אין שלום בעצמי — ענהו יצחק ביגון, — וזה ימים אחדים הנני מרגיש בקרבי כאב איום ונורא, אשר ידכא לארץ חיי, נשימתי תכבד עלי מרגע לרגע, והשעול יפרוע בקרבי פרעות, ואדע מראש כי לא אאריך עוד ימים על הארץ, ועוד מעט עם רפאים חלקי, ולוּ אך ידעתי כי אשתי אשת חיל היא, ותוכל למצא מחיתה ומחית ביתהּ בלעדי, כי אז במנוחת לבב עזבתי את עמק-עכור הזה להתענג במרחב-יה בעולם שכלו טוב, ששתי כי מצאתי קבר, ישנתי שנת עולם ושנתי ערבה לי, כי החיים לא יאסרוני בעבותות אהבה אליהם, וכל ימי חיי הם שלשלת ארוכה של צרות ותלאות קשורות ואחוזות אשה ברעותה, אבל עתה צר לי מאד, צר לי לעזוב את אשתי עם ששת ילדיה בידי המקרה בין גלי הים הזועף בלי כל משוט ותורן, על זה דוה לבי ונפשי עלי תאבל.

כדבר יצחק את דבריו ישב הזקן דומם ואזניו קשובות לכל הגה היוצא מפיו, ועיניו נטויות להדובר בו, וכאשר חדל לדבר שם הזקן את ידו על שכם יצחק, ויאמר אליו: אַל תתרפה אהובי ביום צר, חזק בני ואמץ והוא ישלח לך עזרתו מקודש, כי אֵל חפץ חסד הוא, ולא יתן את חסידיו לרדת שחת, עוד תראה חיים, ותהיה אב לבניך. רק זאת עשה ויהי אלהים עמדך, הנה כבר מלאו לאפרים בכורך שלש עשרה שנה, עתה קחה נא אותו ותנהו על יד אומן ללמדו מלאכת-יד — ובזה תעשה חסד עמו ועם כל משפחתך, כי הוא יכלכל שיבתכם בכבוד, ובזה תמלא את חובתך בתור אב בלמדך את בנך אומנות כאשר נצטוית מפי חז"ל.

הגם אתה זקן נכבד, עוד לא נחמת ממחשבותיך ומדעותיך? ואתה אשר יראת ה׳ מעוזך ובתורת ה׳ חפצך תאמר כדבר הזה אשר אין לו שחר? לפרוק מבני הענוג והרך עול תורה ולעשותו לחייט או לסנדלר, ולחלל בזה את גאון הורי היקרים נוחי עדן, ולרמוס לארץ עטרת תפארת משפחתי הרמה אשר לא נמצא בה שמץ דופי, כי כל בני משפחתי עד דור העשירי היו רבנים מופלגי תורה, אלי תרשישים מגזע היחש, ואף אם תנוע את משפחתי כבכברה לא תמצא בה לא חייט אחד אף לא סנדלר אחד, ואתה תאמר להעטות עלי חרפת עולם, כלמת נצח אשר לא תמחה? שומו שמים!

סלח לי אהובי אם אומר לך כי לא מחכמה דברת דבריך, הטרם תדע כי „חביבה המלאכה מזכות אבות״, ואהבתך לבנך היא כאהבת הקוף את פרי בטנו, אשר יחבקם ינשקם עד ישים מחנק לצוארם, כי איככה תוכל להמיט שואה על בנך יחידך אשר תאהב אותו כאישון עינך ואיככה תוכל וראית ברעה אשר תמצא את כל משפחתך בגללו? כי מה תהי אחריתו אחריך? כי אף אם זכות אבותיו יעמדו לו להיות למלמד כמוך, הלא גם אז אֻמלל יהיה כל ימי חייו, כי מי כמוך יודע את נפש המלמד האֻמלל העובד כל ימי חייו עבודת עבד, בעד לחם יבש ובלא יומו יספה מרוב עוני ולחץ, ומי ינהל אותך ואת אשתך וילדיך בלחם, הלא חולה הנך ולא תוכל עוד לעבוד עבודתך כקדם? אנכי לא כן עשיתי. אל דרכי הבטלנים לא למדתי, את בני נהלתי בילדותם על מי מנוחות הדת והדעת, הטעמתים מצוף דבש חוזינו נביאי אלהים, השקיתים מים חיים מים התלמוד, אבל גם למדתי למלאכה ידיהם, והם חיים כעת חיים של כבוד, מתפרנסים מיגיע כפם איש איש בעירו אשר בחר בו לשבתו, ועיני רואות ושמחות.

הלא אך בעבור זה ירננו כל בני העיר אחריך, ושמך מנואץ בפיהם, ואלמלא חסו על כבוד התורה, כי אז רגמו אותך באבנים.

עד מתי פתאים לא תפקחו את עיניכם לראות נכוחה — קרא הזקן ברגש ועיניו ירו ברקים — עד מתי לא תתנו את קרני האור לחדור אל בתיכם להאיר את מחשכי נפשכם? עד מתי תהבלו למכור את כל אשרכם ואושר בניכם בעד קומץ כבוד מדומה הלא אהבת־הורים אהבה טהורה היא למראה עינינו, אהבה שאינה תלויה בדבר ונקיה מכל פניה צדדית, בכ״ז נראה גם בה עגאָיזם במדה מרובה מאד, עגאָיזם שאינו נכר לעין מפאת ההסתכלות שאנחנו מסתכלים בו תמיד — — — ואנכי מה מני יהלוך אם הבוערים בעם ישימו בי תהלה? ידברו ככל העולה על רוחם, יחרקו שן, ואנכי לקול שאונם והמונם לא אשים לב, ה׳ לי בעוזרי, ומה יעשה לי אדם, אלהים הוא יודע כי בתם לבי ובנקיון כפי עבדתיו כל ימי חיי, ואת אשר הורו אותי חכמי התלמוד אותה עשיתי, לא נטיתי מדבריהם ימין ושמאל, והנני רואה שכר בעמלי אחרי אשר הצליח חפצי בידי להעלות את בני על סולם ההצלחה האמיתית לבל יהיו תלויים בדעת אחרים. ואנכי זכור אזכור את אשר ספרה לי אֹמנתי הזקנה בעודני ילד, שלעתיד לבא עתיד הקב״ה לבנות שני גשרים אחד של נייר ואחד של ברזל, על אותו של נייר יַעברו היהודים את הירדן ויבאו לרשת את הארץ, ועל אותו של ברזל יעברו.... והגשר ישבר תחתם והם ירכן במצולות כמו אבן במים עזים. ואנכי אשר כל ספורי אֹמנתי קדושים היו לי, ומעולם לא הרהבתי עוז בנפשי להרהר אחריהם, בכ״ז לא יכולתי הפעם למשול ברוחי מבלי הגיד לה כי דבריה לא ישרו הפעם בעיני.

— ומדוע זה, בן יקירי, לא יתכנו דברי — שאלתני אֹמנתי בתמהון, כמו לא תאמין למשמע אזניה.

הלא אֵל רחום ה׳ — עניתיה בתום לבב — ואיככה יראה בצרת עמו וחרדת נפשם מדי יעברו את הגשר הרעוע המתנודד תחת רגליהם כמלונה.

על הדברים האלה לא מצאה עוד אמנתי כל מענה, רק הניעה בכתפיה ותדום.

מאז ועד היום כבר עברו שנים רבות, ואנכי רבות ראיתי בימי חיי הבלי, וכבר נסיתי במסות שונות, עברתי ערים וארצות, למדתי דעת את רוח היהודים בכל מקומות מושבותיהם, עתה נוכחתי לדעת כי צדקו דברי אמנתי, כי באמת רגילים היהודים לעבור במשך ימי חייהם את הים הזועף דרך גשרים של נייר, האחוזים בחבלי האפס ולא יחרדו — — — אבאר דברי.

כמה חביבה היתה המלאכה בעיני חכמינו, עד כי הפליגו בשבחה באמרם: „לא השרה הקב״ה את שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה״, באשר חכמינו ידעו עד מאד כי אך על ידה יוכל עם ישראל להתקיים בין אומות העולם, ובלעדה לא תהיה להם תקומה בגוים, כי בזאת ירחיקו את לזות שונאינו ומנדינו אשר יקראו אחרינו מלא ויתנו אותנו לעקספלואטאַטאָרים עלוקות מוצצי-דם, ידעו כי המלאכה איננה תלויה לא במקום ולא בזמן, ובכל ארצות גלותם יוכלו להתפרנס ממנה בכבוד בלי כל תרמית ועול. ובצדק המשילו חז״ל את כל מי שיש בידו אומנות „לכרם שמוקף גדר וחריץ שהוא מוקף סייג״, שאיננו מתיירא פן יסיג איש גבולו ויבא ויקפח פרנסתו, כי אומן דביש ליה בהאי מתא יזיל למתא אחריתא, כי כל הארץ פתוחה לפניו, וטרם יוציאו האילנות כלי מילת צריכין הכל לבעלי אומנות, ואי אפשר לעולם בלי חייט וסנדלר כו׳, ואחרי כל אלה כה שנואה ומאוסה היא המלאכה בעיני היהודים דוקא עד כי היתה להם לסמל-בלהות, לאיים בה את ילדיהם להשריש בקרבם שנאה עצומה להאומנות וכל המחזיקים בה, ואם לא ישמע הילד לקול אביו או לקול אמו מיד יהלכו עליו אימים כי ימסרוהו לחייט או לסנדלר, ככה את חלב אמו יינק הנער העברי את השנאה הנבערה הזאת. מי מלל לנו שאחרי אשר חכמינו בעלי התלמוד אשר מפיהם אנו חיין למדו למלאכה ידיהם, ורבים לא בשו להקרא על שם מלאכתם, והם סלסלו בכל מיני סלסול את הרעיון היקר והנשגב הזה, כי יבאו בניהם השותים בצמא דבריהם, ולא יתנו לרעיון הגדול הזה כל מקום, וכרעיון-רוח יהיה בעיניהם. האין זה שני הפכים בנושא אחד? ובעת שאומות העולם שאין להם לא תורה ולא תלמוד, ולא ידעו „שהתורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה״, ייסדו בתי ספר למלאכה בכל עיר ועיר ויעמלו בכל עוזם להרחיב את חרושת-המעשה בין אחיהם, בעת ההיא יסובב היהודי בחצרות ובכפרים ומכנסיים בלות ומטולאות על שכמו וצועק בקול נחר „סחור סחור!״ ובעינים כלות יתבונן אל כל עבר לראות אם לא יקרא לאחד הבתים לקנות בלויי סחבות, ורבות פעמים ישוב לביתו רעב ככלב ובכיסו אין אגורה לקנות לחם לפי הטף, והוא ומשפחתו נמוגים ברעב, בכל אלה יקבל היהודי באהבה את היסורים הקשים ומרים האלה, ולא דעת לו ולא תבונה לאמר: כבר אכלתי חצי בשרי, ואשתי וילדי נמוגים ברעב הבה אלמד את בני מלאכת-יד למען היטיב גורלו לימים יבאו, חלילה! לא תהיה כזאת בישראל! בני ישראל בני מלכים הם, וידיהם הענוגות לא נסו לאחוז במחט ובמרצע לעשות כמעשי בני חם, וטוב להם להעביד את מוחם עבודה קשה מן הבקר עד הערב להתהפך בתחבולותיהם להמציא אגורות אחדות בין בהיתר ובין באיסור טרם ילכלכו את אצבעותיהם בזפת ובשעוה, וטוב להם כי יחל שמם ושם שמים בגוים על ידם, מאשר יגרע מכבודם המדומה אשר להם בבית הכנסת בבית המדרש ובמקוה כמלא השערה, האין זה שחוק? שחוק מכאיב לב, או כאשר יאמר באֶרנע: שגעון שהחזיקו

בו רבים ובמשך העת נהפך לתבונה... הוי! מי העמיד צלם משוקץ כזה בהיכל דתנו?... הגידה יצחק הגידה אם יש בפיך נכונה.

יצחק ישב כל העת ההיא שקוע ברוב מחשבותיו ולא הפריע את הזקן מדי דברו דבריו, אולם תחת תת לו מענה התפרצה אנחה עמוקה מבין בתרי לבבו, ובקול רועד ענהו: ידעתי אהובי ידעתי כי צדקת בדבריך, אולם מה יאמרו הבריות?... מה... ולא יכול לדבר עוד כי השבץ אחזהו.

* *
*

לא ככל הגוים בית ישראל! בנוהג בין אומות העולם מי שמת לו מת בטרם צאת נפשו יקרא לאחד הנזירים הקדושים לתת את ברכתו להולך ולא ישוב עוד, ולראות בשוב נפשו למנוחתה, אולם עמנו כלם קדושים כלם מתאספים אל מטת גוע לראות בצאת נפש אחת מאחיהם———

גם אל בית יצחק התאספו הפעם אנשים רבים לגמול אתו את החסד האחרון.

ערש גוע.

על ערשו שוכב יצחק האֻמלל, פניו נהפכו לירקון, פיו פתוח, לשונו יבשה ועל עפעפיו צלמות. סביב מטתו עומדים אנשים רבים ונרות דולקים בידיהם, והם לא יגרעו עיניהם מההולך למות ומחכים ליציאת הנשמה — פתאֹם נשמע קול אנחה קלה, קול הנשמה תהלל יה כי חופשה נתן לה מבית כלאה. עתה תתנשא אל על למעון הרוחות. אחריו נשמע קול רעש גדול, קול שרה האלמנה וששת ילדיה בוכים ומיללים וצועקים מרה.

אֻמללים! לשוא תילילו. ברמעותיכם תרטיבו ארץ! בצעקתכם לא תועילו, כבר בא עליכם הקרץ!

* *
*

ברחובות ארשאוו בין להקות האביונים אשר תנהרנה בכל פנת העיר לקבץ על יד, ששם עור ופסח, שבר-יד ושבר-רגל, שם תחזינה עיניך, קורא יקר, אשה כבת חמשים שנה דלה ורזה עורת בשתי עיניה, על זרועה ילדה קטנה ובידה האחת תחזיק בכנף נער פרוע ההולך לימינה ערום ויחף להנחותה הדרך. הידעת את האשה האֻמללה הזאת? התכירנה? הלא היא שרה אשת יצחק וזה בנה———

אביעזה.

שנים קדמוניות.

או

מהומה בקהל.

ספור מחיי בני עמנו בארצנו במאה הזאת מאת ל. לעוואנדא.

הרבה מאחינו בני ישראל בטח לא שכחו עוד את שנת 1844 העומדת לזכר עולם. בהשנה הזאת פשטו העברים את בגדיהם השונים והמוזרים, הארוכים והסרוחים אשר לא תאר להם ולא הדר, ועל פי פקודת הממשלה לבשו בגדים חדשים אשר לא שערום אבותיהם, ויקראום בשם „בגדי האשכנזים", אף כי היה בהם מין אשכנזי כמין צרפתי, אך שם אחר לא מצאו לכנותם.

ימים רבים טרם באה הפקודה על עיר ליפקאוויץ, אשר רוב יושביה עברים הם, נשמעו שמועות ושיחות שונות אדות הפקודה הזאת. יש מהם אמרו; כי טרם בוא תבוא הפקודה יתן ה' בלב המלך ובלב כל יועציו ושריו רחמנות ויקרעו רוע גזר דינם; ויש אשר אמרו, כי לא חוב הוא להם שיחליפו את שמלותיהם, ורק הכל כרצון איש ואיש: אם תחפצו לבשו „בגדי האשכנזים" ואם לא תחפצו־לא תלבשו, ומי האיש הנבער מדעת אשר יסכים ללבוש בגדים כאלה? ואף אם ימצא איש אשר מלאו לבו לעשות כן, ישוב ממחשבתו ולא יחפוץ בזה, כי מנויה וגמורה היא בין ההמון „אל תפרוש מן הצבור", ומי הוא זה אשר ימלאהו לבו לפרוש? ואחרים אמרו אף אם לא ישקיף ה' ממעון קדשו לחוס ולרחם עליהם, והמלך יגזור הגזירה הזאת במפגיע, לא ימהרו ולא יחישו פקידי העיר את מעשיהם, באשר יבינו כי קשה כקריעת ים סוף לכוף עליהם הר כגיגית לקבל את הפקודה הזאת, וכן יעברו ימים ושנים, עד כי יודיעו הפקידים לשרי המלך, כי לא יתכן להוציא את הפקודה לאור, ויעבירו את רוע הגזירה מן הארץ. ושיחות כאלה נשמעו בשוקים וברחובות, זה בכה וזה בכה, וכלם החליטו כי הפחד ישוב לאל, והגזירה תהיה בטלה ומבוטלת.

אך לא לעולם יפתח ה' שערי רחמים לחוס ולרחם על עמו בית ישראל, ובפעם הזאת היו סגורים ומסוגרים עד כי לא הועילו כל תפלות ישראל בהתיצבן לפני הדום כבודו לבקש חמלה על בגדיהם. והפקודה כי כל איש ואיש יחליף שמלותיו הישנות בחדשות באה בהיסח הדעת כשאת פתאום על עיר ליפקאוויץ, בעת אשר כבר עלתה מדעתם וישכחוה, וכל אחד ישב לו על מקומו בטח ואין מחריד, והנה שוד ושבר, ויחרדו וירגזו לשמע השמועה הזאת כמקול רעש גדול. „אהה, גזירה! גזירה! באה הצפירה!" — נשמע בכל פנות העיר.

איפה היא? איך היא? מה היא? — נשמע כל אחד שואל ברחובות העיר.

ויען כי הפקודה לא נגלתה עוד בקהל לעיני הרואים, כי בעת ההיא לא מהרו עוד להשמיע כל פקודה קבל עם, דעת לנבון נקל, כי נפש כל אחד ואחד גרסה וגם כלתה לקרוא אותה בכל פרטיה ודקדוקיה, אך ביד מי המצא? ואיה מקום משכנה? ואי דעת הוסיפה עוד שמן על מדורת אש תשוקת אנשי עיר ליפקאוויץ, אבל היבצר מהם דבר? הם מצאו עצה מה לעשות! ראשי העיר פנו להשתדלנים, לכותבי קובלנות, ויטילו

עליהם כי ישתדלו בדבר להשיג את הפקודה, ובפעם הזאת עלה בידם להשיג פתשגן כתב הפקודה, ובזה כבו את אש תשוקת ההמון. פתשגן הכתב עבר מיד ליד מבית לבית וממקום למקום; בכל בתי כנסיות, בבתי מדרשות ובבית ראש הקהל קראו ושנו ושלשו את הפקודה וכאשר לא ידעו עוד אז העברים שפת רוסיא לא אמרו די בהכן הפקודה, ויוסיפו עליה באורים פירושים ומשאות שוא ומדוחים המעוררים לעג וקלס, ומרוב הבאורים והפירושים נטו מדרך הפשט, ולא ידעו עיקר ענינה, ויאמרו כי להמיר דתם יצאה הגזירה, וזאת היתה להם לאוי ואבוי עד כי נפלה חרדת אלהים עליהם, והעיר ליפקאוויץ נבוכה.

הראשונים אשר חרדו ורגזו מפני הפקודה היו החייטים, בדאגם כי מזאת יסתמו מעיני פרנסותיהם, כי לגזור ולתפור את הבגד על פי חקי האשכנזים היה להם למעלה מדרך הטבע, ואין ביד אנוש לעשות כן, מהם יצאה המבוכה ליתר הפועלים, ומהפועלים ליתר אנשי העיר, וכעבור שלשה ימים רגזה העיר תחת יושביה, ותהי מהומה ומבוכה. וכמעט גמרו אמר לקשור קשר ולמרוד מרד.

לקשור קשר ולמרוד מרד? נגד מי? נגד דינא דמלכותא? — זאת לא יתכן כי לא כן מחשבות היהודי וגם חכמינו אמרו לנו „דינא דמלכותא דינא", אך על מי יצא קצף ההמון? — קצף ההמון איננו מבחין בין צדיק לרשע, וכל אשר יבוא בידו ראשונה עליו יפול, ובפעם הזאת היו הגבירים לברות לשני הקצף, ההמון שפך עליהם חמתו, כאילו הם אשמים בדבר, ובידם להעביר את הגזירה.

— יקח אפל את כל גבירינו! — אמרו כלם פה אחד — הנה כל ישעם וחפצם רק לצבור כעפר כסף, ואין מהם חלה לראות כי סכנה גדולה מרחפת על דת ישראל. הכסף והזהב המה אלהיהם, להם יאמרו „אלי אתה!..." ולמה לנו להלק להם כבוד? אם המה עשירים — המה המאשרים, ואת לחמם לא נאכל, ולא נבקש מאתם להאכילנו לחם, ורק ה' הזן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כנים, הוא יפרנסנו והוא יכלכלנו!

בערב שבת בשוק הדגים נדלה צעקת חמס על הגבירים, מוכרות הדגים אשר להן חלקה הטבע תשעה קבין חרפות וגדופים, וככלוב מלא עוף כן פיהן מלאים קללות נמרצות, הנה כמעט עשו כלה בהנשים העשירות אשר באו לקנות דגים.

— התראי איך הנה יוצאות רעולות כערביות ופרופות כמדיות, כאילו עוד מעט בארונות הגוים לקברות תובלנה!

בברכות כאלה הקדימו את פני כל בת נדיב מעשירי עם אשר שחרו את שער הדגים, לקנות דגים לכבוד שבת, אולם האם בדברים לבד בלי כל פעולה נכרת יסתפקו נשי החיל אשר בליפקאוויץ? בדברים החלו ובהכאת אגרוף התמו, מעט מעט החלו להניף יד אשה על רעותה, לא אשה אחת ולא שתים שבו לביתן באפס דגים, רק בפנים חמרמרים מבכי, פאותן הנכריות שעל פרחתן היו מוראות ונגאלות בטיט ורפש. וגם אנשיהן לא הטמינו ידם בצלחת וכלם כאחד התרוצצו לשוק הדגים לקחת נקם מסכי נשותיהם, ותהי מלחמה גדולה בשוק הדגים, ומי שלא ראה את המהומה והמבוסה אז בשוק הדגים לא ראה מלחמה מימיו; העריפות והעריבות נהפכו על צדן, מגבעות וצניפות עפו למעלה וממחי קבל של כל מכה ומכה על הלחי חרשו האזנים, ולולא השמש אשר קרא: עושו, חושו כי השבת באה! סגרו החנויות ושמרו שבת „מחללו", כי אז נהפך שוק הדגים לשדה קטל.

משביתת מלחמת האגרוף אשר היתה על שוק הדגים, גמרו אמר לחדש את מעשיהם בבית הכנסת ביום השבת עוד ביתר שאת ויתר עז.

ביום השבת כעלות השחר, בעת אשר שערי בית הכנסת רק נפתחו להבאים להתפלל, נמלא חצר בית הכנסת וכל מוצאיו ומובאיו בלהקות פועלים, משרתים, חנונים ואנשים ריקים ופוחזים הלבושים בלויי סחבות, ומה גם את בני חברה הלבנה! כי חק הוא להם „במקום ריב ומדון, שם הנגו" כל ההמון הזה נפלגו לחבורות שונות וכלם חכו על אות מלחמה, ולמען לבלות את העת השמיע כל אחד ואחד דברי מהתלות, ליצנות ומלי דבדיחותא, והשומעים מלאו שחוק פיהם למשמע אזניהם, וששון ושמחה היה מנת חלקם, וכפי הנראה לא נקבצו להמתיק עצה וסוד על דבר הגזירה אשר יצאה עליהם, ולעשות פלילה לבל תאונה רעה להדת, ורק למען שעשועם וחמדת נפשם התאספו הנה.

בשעה העשירית בעת אשר בכל בתי התפלות היו נכונים להוציא ספרי התורה מארון הקדש לקרוא לפני המתפללים, באו ראשי הועד לבושי הקרעים, והמה: חאצקיל בראכעס החיט, יעקב סנדלר החגר, ראובן השחור הבורסקי, האחים לעשציק הצובעים, ומאיר הזגג, איש בעל זרוע, בראות אותם ההמון נאלמו דום, ויפנו להם דרך לעמוד בתוך, מפקד המלחמה העומד בראשם היה לעשציק הבכור, כי משכמו ומעלה היה גבוה מכל העם.

— אחי, האם קראו לפניכם את הפקודה? — שאל לעשציק בקול רם את הנצבים עליו.

—לא קראו— ענו— אך עד מהרה יקראו.

—לא יקראו!— קרא בהניפו את אגרופו הקשה והחזקה— אני לא אתן את הפוחזים לצאת מקיר בית הכנסת והוצה, עד אשר יבטיחו לנו כי ילכו לשר העיר, האם לא שערוריה היא? אחינו בני ישראל נתונים עתה בצרה ובשביה, והמה לא ישימו לבם להמתיק עצה לרחם עליהם ולחלצם מן המצר, אני אַראם את ידי החזקה! אני אַראם מי אני ואת מי נאצו!... הגידו נא לי, העברים אנחנו או לא?

—עברים אנחנו— ענו הנצבים עליו, וחיל ורעדה אחזתם ממבטי עיניו.

—אם עברים אנחנו — אמר במנוחה — הלא עלינו להקריב את נפשנו למען תורתנו הקדושה, וגם המלך יחלק כבוד לאמונתנו, ובכן אם יודע לו כי הפקודה היא נגד דתנו, יצוה לשריו ויועציו כי יעבירו אותה. הכנים דברי, אחי?

—כנים דבריך— ענו כלם בקול רם.

—יעקב— פנה לעשציק בדבריו אל אחד מבני החבורה – לך־לך אל בית המדרש של חברה קדישא, ואתה יחזקאל — אל בית מדרש של הטבחים, ואתה מאיר – לבית הכנסת הגדולה ואתך גם ראובן, אך השמר לנפשך לבלתי הניף יד באיש, כי מקום קדוש הוא לנו, פן ארוצץ את גלגלתך אם תכה איש בהמקום הקדוש, אתה תעמוד לפני ארון הקדש וראובן יודיע להעם את חפצנו ובקשתנו, התבין?

— הבנתי —ענה מאיר— אך מה אעשה אם...

— בלי שאלות ותשובות —גער עליו לעשציק— הנני מעיד בך כי לא תזיד להניף יד על איש, ומרה תהיה אחריתך בהודע לי כי לא שמרת פקודתי, הלא בית משכן ה' הוא ולא בית מרזח!... ואני וכל ההמון הזה נלך לבית המדרש החדש, במקום שהגבירים מתפללים, „לכו אחרי, אחי!" — קרא להההמון ויכונן צעדיו לבית המדרש החדש.

ההמון נחלק למפלגות, אלה אחרי יעקב החגר ואלה אחרי יחזקאל החיט; מי אחרי מאיר הזגג, ומי אחר לעשציק הצובע, עד כי חצר בית הכנסת נשאר שמם, ורק אנשים מתי מספר נשארו, באשר נוכחו כי גם בלהם יצא הדבר לפעלו.

לא עברה חצי שעה ושמש בית מדרש החדש יצא בחפזון ויקרא:

— פתחו את חדר הקהל ! איה המה המפתחות ? איה קרפיל ? יקחהו אפל...
זה האות כי הפיקו זממם, באשר הגבירים החליטו לעשות אספה בחדר הקהל.
בעבור רגעים אחדים נהרו מבתי המדרשים אנשים הרבה לחדר הקהל אל האסיפה, וברגע אחד נמלא החדר אנשים מפה אל פה עד כי הרב ויתר ראשי העיר לא יכלו לבוא אל החדר פנימה, ותודות להשמשים כי המה באגרופיהם גזרו על ימין ועל שמאל ויפנו מקום להרב ולהגבירים. אין קץ להשאון מההמון אשר נקבצו ובאו כי כל אחד סאן ברעש, אך מי יעמוד נגד השמשים המוצקים כחלמיש? ומפחדם נעו כל העם ויעמדו מרחוק.

ראשי הועד הלבושים קרעים ובלואי סחבות עמדו על משמרתם אצל ארון הקדש, ויחכו במנוחה לדעת תוצאות האסיפה, מאיר הזוגג הניף פעמים אחדות את אגרופו להכות שוק על ירך, אבל בזכרו פקודת לעשציק השיב את ידו אחור מבלי להוציא את מחשבתו לאור.

האספה לא נמשכה עת כביר, כלם החליטו: ללכת ליום המחרת לשר הפלך ולבקש מאתו בדמעות שליש, אולי בידו להעביר את הגזירה הרעה מעירם, או למצער ישׁמיטנה לעת עתה ובעבור זה יתפללו בעד שלומו.

ההחלטה אשר יצאה מהאסיפה מצאה חן בעיני העם וראשי הועד עזבו את ארון הקדש ויתנו לכלות את התפלה, וילכו לביתם שמחים וטובי לב על אשר עלה בידם לקדש השם, והשמחה רותה נפש העם דשן עד כי לא אכלו מן החמין אשר טמנו מערב שבת, לשוא היו תחנוני ודמעות נשיהם, אשר בקשום כי לא ישביתו ענג שבת וישבו לאכול את החמין כמצוה על ידי משה עבד ה׳, כי הם באחד ומי ישיבם? ולא שעו לתחנוניהן ולדמעותיהן, ומרוב עבודה ועמל שכבו לנוח. ורק אחד היה מאיר אשר תחת לנוח על משכבו בביתו הורידוהו בבור, כי בשובו לביתו מלא חמה על אשר לא עלה בידו להצות את האנשים ולהכותם, והנה קדמה אותו חסיא אשתו, אשת ריב ומדון, בדברי חרפות.

— נבל, בליעל, איפוא היית עד הנה?

— מה לך לדעת איפוא הייתי, האם נוגע הדבר ללבך? — שאל מאיר

— איך תאמר כי הדבר לא נוגע עד לבי? ומה יהיה עם החמין?

—עם החמין? — הא לך חמין! — אמר לה בהכותו באגרופו על מצחה.

דעת לנבון נקל כי חסיא הרימה כשופר קולה, והזעק זעקה גדולה ומרה, עד אשר נאספו ובאו כל שכניה ושכנותיה לקול הקורא, ויבזו ויקללו אותו, אך הוא לא נשא חרפותיהם ונדופותיהם ויקם להראותם את ידו הגדולה והחזקה, הרעש וההמון גדלו עד כי באו שוטרי העיר ויציגוהו לפני הפקיד, והוא צוה להביאהו לבית הכלא.

* *
*

ביום א׳ אחר הפלת שחרית שלחו מחדר הקהל שמשים לבעלי בתים הגבוהים, אשר הם נועדו לגשת בבקשה אל שר הפלך, בשעה העשירית היו כלם נכונים וביניהם אנשים ממדרגות שונות: סוחרים, רבנים ושתדלנים, האחרונים כבדו בהכבוד הזה, כי להם היה היתרון מכל, באשר ידעו לדבר מעט בשפת רוסיא.

—פה נחוץ לנו להכביר במלין — אמרו ביניהם בטרם לכתם — ולכן עלינו לקחת אתנו גם כותבי הקובלנות, כי הם הסכן הסכינו לדבר עם שרים, והמה יוצאים ובאים בביתם, ולשונם תדבר צחות, ומבלעדיהם אנחנו כגוף בלא נשמה.

ויקראו גם לכותבי הקובלנות, וישבו בחדר הקהל ויחכו על אות הצופה אשר העמידו על המשמר להודיע להם בשוב שר הפלך לביתו לאכול ארוחת הצהרים. בהחדר שררה דומית שקט, כלם ישבו כאלמים ואין פוצה פה לדבר דבר, וכל אחד הסתיר בחבו סערות לבו.

— התדעו, אחי! — אמר ר' ברוך איצעלעס איש פנוי מעסקים וקנינים, כי כל מחית ידו מצא משכר הבתים אשר היו לו — כי מאד נחוץ לנו להתיעץ ולהכין דברים מה לדבר את שר הפלך.

— לר' ברוך הצדקה! — קראו אחדים — הלא מאד מאד יוכל היות, כי בהתיצבנו לפני שר הפלך יבא מרך בלבנו ולא נדע מה לדבר.

—אי משום הא לא איריא— ענה אהרן בוהיי ספרא רבא של הקובלנות — לא פעם ראשונה היא לי לדבר את שר הפלך והאמינו לי כי השר איננו שור פר מקרין מפרים ואיש כמונו הוא, ובכן מה לנו לבא מפניו במבוכה?

— ואף אם לא נבוא במבוכה לפני השר — ענה ר' ברוך איצעלעס— בכל זאת טוב היה לוא ידענו מראש את הדברים אשר נדבר.

אסכימה לזה —ענה אהרן בוהיי— ומה טוב ומה נעים היה! ועלינו לבקש מהרב, כי יואיל בטובו להגיד לנו את מחשבותיו בשפת עברית, ואני אעתיקם לשפת רוסיא. הדברים האלה העלו אף שאר כותבי הקובלנות.

—וגם אנחנו נוכל להעתיק— קראו כמעט כל כותבי הקובלנות הנכלמים מדברי אהרן בוהיי אשר יחפוץ להלום בראשו את עטרת הכבוד להיות רק הוא המעתיק דברי הרב הדגול מרבבה.

— מי יאמר כי לא תוכלו? —ענה אהרן בוהיי— אינני אומר מי יעתיק, ורק חפצי כי יעתקו, ואם תחפוצו — היו אתם המעתיקים, ומה כל החרדה הזאת אשר חרדתם? אני אינני רודף אחר הכבוד ואות כבוד לא אקבל ג"כ בעד עמלי.

—אנחנו יודעים כי לא תקבל, הידים תקצרנה— ענו כלם ברמזם כי הוא עומד תחת משמרת השוטרים, אהרן נאלם דום מדעתו את חבריו כי קצר קצרה ידו להלחם בם.

כותבי הקובלנות שבו למנוחתם, וכלם הסבו עיניהם על ר' ישראל, רב דעיר ליפקאוויץ הדגול מרבבה. ר' ישראל העביר את ידו על זקנו היורד על פי מדותיו, ויוציא מחיקו תיבת כסף מלאה טאבאק שעל דלתה היה חקוק ציור ירושלים עיר הקדש וירח מסנה מלא קמצו ויוציא שעול מגרונו ויען ויאמר:

— רבותי! היו ימים לישראל אשר רבניהם התיצבו לפני מלכים ורוזנים ובאמרי שפר העתירו בעד עמם, הרוזנים קבלום באהבה ובכבוד ויתמהו על חכמתם ובינתם העמוקה, הרמב"ם ז"ל היה רופא המלך, ודון יצחק אברבנאל היה אחד מנסיכי המלך. התשמעו, נסיך המלך? אבל עתה בעונותינו הרבים נפלה עטרת הרבנים, הצדיק אבד ואין איש שם על לב, לכן הרפינה ידנו ויבוא מרך בלבנו ולא נמצא עז בנפשנו להתיצב לפני שרים ורוזנים.

כל השומעים הביטו איש על רעהו כאובדי עצות,

— שאנו ר' ישראל רבנו! — אמר ר' אליעזר המגיד דמתא להרב — אינני מסכים לדבריך. לשוא תשפיל כבוד הרבנים בעת אשר רם ונשא הוא, וגם למה לנו לירא? הלא מלכותא דארעא כמלכותא דרקיע הוא, ואם נוכל לעמוד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, לא נוכל לעמוד לפני מלך בשר ודם? רבותי! —פנה אל כל השומעים— הואילו ושמעו לדברי, אף אם אינני מעורב עם הבריות, ומעולם לא היה לי דבר את

שרים ומושלים, בכל זאת אנסה נא את כחי הפעם לחות דעתי, אולי תמצא חן בעיניכם, אדמה כי המושלים אנשים המה כמונו, ובכן מה החרדה אשר נחרד?

—כנים דבריו— ענה אהרן בוהיי חלקו.

— אבי, זכרונו לברכה —אמר ר' אליעזר— כהן בתור רב בעיר ב. והוא ידע לדבר בשפת רוסיא ופולין כמוני בשפת ארמית, ובכל זאת דבר את ראדזיוויל שתי פעמים: פעם בעת אשר נדונה העיר באש, ופעם בעת אשר שטפוה מים רבים, ובכל פעם ופעם הפיק רצון ממנו וימצא חן וחסד בעיניו, ואם כן איפוא לא נורא הוא הדבר לדבר את שר הפלך. לא אחי, את צל ההרים אנחנו רואים כהרים, ואדמה כי כן נתחיל לדבר אתו: „אדון יקר, או כאשר יאמרו... הוד מעלתו!

—„הוד רום גדולתו"— נכנסו כלם לתקן את סגנון לשונו.

— לו יהיה הוד רום גדולתו —הסכים המגיד—, בעת אשר אדם וחוה היו בגן אלהים היו שניהם ערומים ולא התבוששו באשר היצר הרע לא שלט עוד בהם אז, ויהיו נקיים מכל חטא ופשע, ובכן מאי איכפת כי הגוף אשר הוא עפר מן האדמה איננו מלובש בבגדים, בעת אשר הנפש חלק אלוה ממעל חפה ונקיה מעון? האם לעינים יראה ה' הלא רק ללבב יביט להנפש, ולהנפש אינם נחוצים בלויי סחבות, מלבושיה הנה מצות ה', בעת אשר יעשה האדם רצונו של מקום היא תעדה עדיה ככלה, ובעת אשר לא יעשה רצונו של מקום ערומה היא, ערומה ויחפה! וכן היה את נפש אדם וחוה טרם אכלו מהעץ אשר צוו לבלתי אכל ממנו, אך כאשר עברו על מצות ה' ולא שמרו פקודתו אז הרגישה נפשם עירום וחרפה ועוד בושה כפולה על מערומי הגוף ומערומי הנפש ויתבוששו, ולכן תפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות, וה' אלהים בעצמו לבד אשר לא הפריע אותם מעשות להם חגרות, תפר בכבודו ובעצמו להם כתנות כמה שכתוב: „ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם!"

— מאי קא משמע לן? — שאל ר' ישראל בשחוק קל.

— כתר לי זער, ר' ואחוך —ענה ר' אליעזר— עוד לא כליתי את דברי, המשל של אדם וחוה נשא על המקרה אשר קרה לנו וכן נאמר: „הוד...

—„הוד רום גדולתו"— מלאו כלם את דבריו.

— ובכן, הוד רום גדולתו! תחת צל כנפי מלך רוסיא אנחנו, יהודים, נרגיש כאילו היינו בגן אלהים, אנחנו נעבוד אותו באמונה ובהם לבב, ונעשה את מצותיו כמצוה עלינו; את מס המלך נשלם, אנשי חיל נתן לצבא, ובכן אחת היא לנו, אם מלבשים אנחנו בבגדים כאלה או כאלה, ומה ממנו יהלוך אם מלבושנו המה בעיני הגוים ללעג וקלס? אנחנו יודעים כי עבדים נאמנים למלכנו הננו ולבד זה אין לנו דבר לשום על לב; במלבושנו לא נבוש ולא נכלם ונלבש כטוב וכישר בעינינו. בעיני הגוים לא ימצאו חן בגדינו, ובעינינו לא ימצאו חן בגדיהם, קנצי למלין בכל הדרכים איננו מרגישים כי ערומים אנחנו, בעת שנקיים אנחנו מכל חטא ופשע, אך כאשר נחטא נגד המלכות ונרגיש כי ערומים אנחנו ממצותיו, ולא נעשה כמצוה עלינו אז נבקש בגדים חדשים, כי הישנים לא יחמו לנו בעת אשר נהיה מלאים בושה וכלמה, ועד העת ההיא ירשנו הוד רום גדולתו ללבוש בגדינו הישנים כאשר לבשו אבותינו ואבות אבותינו.

הוא כלה את דבריו, ויבט על כל הנאספים, כי יתנו תקף לדבריו.

— טוב! מענה מחכם! — קראו אחדים.

—וגם להעתיק דבריו לא יכבד ממנו— ענה גם אהרן בוהיי את חלקו.

לא לבד כי לא כבד יהיה, כי גם מאד נקל יהיה! — חשבו להם לחוב יתר כותבי הקובלנות להוסיף על דברי בוהיי, אף כי בקרבם ידעו, כי מאד יכבד עליהם

הדבר, ומה גם בחסרון ספר המלים של שמירט, אשר בלתו המה כרצען בלי מרצע.
עיני כל איש ואיש הביטו על הרב והוא לא הוציא הגה מפיו, אף כי תוי פניו העידו, כי יש אתו עוד דברים להשמיע, אך עד מהרה הפרעה הדומיה על ידי ר' ברוך איצעלעס.
— ומה דעתו של רבנו על זה? — שאל ר' ברוך בגשתו אל הרב ובהושיטו לו תיבה מלאה טאבאק.
— מחשבה טובה היא — אמר ר' ישראל בקחתו מלא קמצו מהתיבה המושטה לו — אך בעיני נראו דברי ר' אליעזר כעין דרשה, ואף שלא נודעים לי דרכי התבל, בכל זאת יורני שכלי הטוב עלי, כי לא טוב הוא לפתוח פה לפני שרים במשל ומליצה, ורק עלינו להודיעם שאלתנו ובקשתנו במלים קצרים ובשפה ברורה. אמנם כי נביאינו הקדושים הביעו רוחם רק במשל ובמליצה, אבל לזאת היו גם המלכים והשרים עברים וידעו איש שפת רעהו, ויבינו מליצותיהם, אבל עתה בעונותינו הרבים אין נביא וחוזה בישראל ועת אחרת אתנו כי גרים אנחנו בארץ נכריה, ולכן אין פה המקום למשל משלים, ורק בבית המדרש בעת הדרשה, אז נוכל לדבר במשלים וברמזים.
הדברים האלה הביאו במבוכה את כל הנאספים, וכלם החליטו כי כנים דברי הרב.
— לרבנו יחיה הצדקה! — קראו כלם פה אחד, גם האנשים אשר נתנו תקף לדברי המגיד.
— וגם עלי לנטות אחריכם — אמר המגיד — כי יחיד ורבים הלכה כרבים; ומלבד זאת הנני אוהב תמיד לשמוע לדברי הרב, באשר רב הוא, וגדול בישראל, אך רבי, לזאת יסכים גם כבודך, כי דברים מחכמים אמרתי ובמועצות ודעת?
— טובים ונכוחים הם מאד ומאד.
ויותר לא אבקש מהרב.
— אולם היוצא מדברינו, מה עלינו לדבר את שר הפלך? — שאלו איש לרעהו.
— אדמה — ענה ר' ישראל — כי אין דבר אתנו להגיד לו, ורק לבקש רחמים ותחנונים ממנו, מכל השרים ומהמלך, כי יחוסו וירחמו עלינו ולא יאבדו את אמונתנו ואמונת אבותינו, היא מקור חיינו! בה נחיה ובה נמות!
בדברו המלים האלה השמיעו פעמוני בית התפלה להרוסים קול צלצלי שמע, ובחדר הקהל בא הצופה מבוהל ודחוף, ויבשר כי יצא שר הפלך מבית התפלה, וישב במרכבתו ויסע לביתו.
הנבחרים אשר מרוב פחד שנה מראה פניהם הטיבו את בגדיהם עליהם, סלסלו את פאת ראשם ופאת זקנם וישימו פעמיהם לשר הפלך.

* *
*

באולם בית שר הפלך התיצבו הנבחרים בתחלה בשורה אחת, אחר כן בשתי שורות ולאחרונה בשלש שורות. וכה סדרו מערכותיהם: את אמיצי הלב הציבו בשורה הראשונה, ורכי לב העמידו באחרונה.
— מי ומי המדברים? שאלו איש לרעהו.
על השאלה הזאת לא מצאו מענה ברור ונכון, גם אהרן בוהייר אמיץ הלב נבהל ולא מצא ברוחו נכונה. ולמען הסתיר מבוכתו החל לחפש בצלחות בגדו, כאלו היו שם כתבים הנחוצים לו מאד לזה. בעבור רגעים אחדים יצא מהחדר השני הפקיד הנצב על משמרתו, וישאל להנבחרים בקול עב:

— מה לכם פה?

— לשר הפלך באנו — ענו אחדים.

— הנני רואה כי לשר הפלך באתם — אמר הפקיד — אך למה זה ועל מה זה?

— בקובלנא באנו.

— איפה היא הנוה לי. בטח הבאתם איזה עלילה לפני השר?

— יסלח לנו הוד רום מעלתו — אמר אהרן בוהיי אחרי שאפו מעט רוח כעבור ממנו הבהלה הראשונה וירוח לו — לא בעלילה באנו פה, ורק בדבר הקהל, ומאד גרסה נפשנו לדבר את שר הפלך פה אל פה,׳ ולכן הוד רום מעלתו...

מענה אהרן בוהיי הרך והכבוד אשר עשה לו בכנותו אותו „הוד רום מעלתו" השיבו חמת הפקיד, ולא נהן לבוהיי לכלות את דבריו ויאמר בקול רך:

— טוב ויפה הדבר הנני הולך לשר הפלך להודיעהו את בואכם אליו, וילך על בהונות רגליו אל חדר המשכית אשר ישב בו השר.

אהרן בוהיי הביט על חבריו בעינים מפיקות ששון ושמחה כאילו אמר: התראו כי לשון למודים לי לדבר עם שרים ונדיבים! הרב ור' ברוך איצעלעס הניעו לו בראשם לאות תודה וברכה; ויתר כותבי הקובלנות קנאו בו, וישחקו בשחוק מכאיב לב להת בזה לדעת כי לא דבר גדול הוא לדבר עם שרים שפלי ערך כהפקיד.

דלתי חדר המשכית נפתחו לרוחה ובבית האולם הופיע שר הפלך בבגדי שרד ומטבע זהב על פתיל סטאניסלאוו התנוססה על חזהו. הנבחרים השתחוו לפניו ויברכו אותו בברכת שלום.

— צפרא טבא — אמר שר הפלך — ימים רבים עברו אשר לא ראיתי את פניכם ומה תאמרו עתה?

דומיה. כל אחד חכה בדברים על רעהו כי יתחיל לדבר, אך אין איש להוציא הגה מפיו. גם אהרן בוהיי נבהל כמשאת פתאם ומלין נעתקו מפיו.

— דברו דבר ואל תפחדו פחד — האם תראוני בפעם הראשונה?

המלים האלה הסירו פחדם, ויחלו להוציא הגיגם. אחד החל דבר, השני כלה, השלישי תקן, הרביעי באר, החמישי שנה וחזר, הששי והשביעי נתנו אמתלא לדברי חבריהם והשמיני הניע בראש ויקרוץ בעיניו בדמותו כי גם בזה יעזור לחבריו, וכן היה עד אשר הביעו את כל רוחם לפני שר הפלך.

— האם כליהם את דבריכם? — אמר השר כאשר נאלמו כלם דום.

— כן — ענו כלם.

— שמעו נא את אשר אדברה — אמר שר הפלך בשכלו את ידיו על חזהו —

— שומעים עבדיך —

— לולא ידעתיכם מראש לאנשים מלאים דעה בינה והשכל, כי אז חשבתי אתכם לסרי טעם. האם לא שגיון הוא? למה אתם מתאוננים על הפקודה? הלא את טובתכם הננו דורשים, ולא פקודה היא ורק חמלה אשר חמלנו עליכם.

— חמלה? — שאלו בהשתוממם איש אל רעהו.

— כן הדבר, חמלה! — ענה שר הפלך — ועליכם להודות ולהלל את ה' על החסד הזה ולהתפלל לו בעד שלום המלכות — התבוננו נא, הלא בהפקודה יחפוץ המלך לרומם ולהדר אתכם בעיני כל הגוים.

הנבחרים תמהו איש אל רעהו שנית, ויביטו על השר לבחנו אם לא יצחק להם וילעג למסת נקיים.

והשר נשא דבריו, ויאמר.

— בפינו מרגל הפתגם: „הבגדים יעידו על האיש". התבינו את פשר הפתגם הזה?
— נבין — ענה אהרן בוהיי.
— ואם תבינו, למה תמאנו בהפקודה? הטוב לכם להיות נבזים ושפלים בעיני כל רק למען בגדיכם?
— אך את האמונה... — אמרו הנבחרים.
— הדבר הזה איננו נוגע כלל להאמונה — ענה השר — ואינני מאמין, כי הדת תצוה אתכם ללבוש בגדים כאלה, כי ה' יביט רק ללב, ולא על הבגדים. טוב כי הבאתם גם את הרב הנה. רבי, האם תצוה הדת ללבוש בגדים ארוכים ומצנפות המעוררות לעג וקלס?

הרב הניע בראשו לאות, כי התורה לא תפלה ביניהם.

— התראו, כי כונתי להאמת שאין דת שתציה למאמינים לבשו כך ולא כך? ובכן לשוא כל עמלכם אשר תיגעו. טוב כי תלכו לביתכם וקראו חיטים להתפור לכם בגדים חדשים. באשר עד מהרה נודיע את הפקודה בקהל, ויסר ייסר האיש אשר לא יקיים אותה. הוא כלה את דבריו ויצא.

בראש כפוף ובלב נשבר ונדכה עזבו הנבחרים את בית השר, וירדו מהמעלות. שם פגשו את פקיד העיר, והוא חשב לו לחוב להתלוצץ מעט בהעברים אשר התרועע עמהם באהבה ורעות, כי מעולם לא שכחו את יום הולדתו ואת יום הולדת אשתו ועשרת בניו, וגם את יום הולדת פלגשו.

— ומה אחרית הדבר? — אמר בפרצו בשחוק — קפדה באה על פאותכם! הוי ואבוי! חא, חא, חא! והמצנפת והשטריימיל? אוי ואבוי צרות גדולות! חא, חא, חא! השמש נוטה לערוב, יום השבת הולך וקרוב, ולבית הכנסת עוד לא שם פעמיו! *) ברוך אתה, מאמע טאטע, הכן הוא, אדוני?

הנבחרים נשאו חרפת הפקיד בקרת רוח, כאשר לא ישימו כל העברים את לבם להחרפות והגדופים אשר יומטר עליהם מבלי כל חטא ופשע.

בחוץ חכו כל היהודים לקבל פני הנבחרים, לדעת מה טיבה של הפקודה, ומה דאב לב הנבחרים להודיעם כי מלאכותם לא עשה פרי ותקותם נשארה מעל!

— אם כן איפוא אפסה כל תקוה? — קראו כלם בשמעם דברי הנבחרים.
— אין עצה ואין תחבולה! כי השר חזק ואמץ עוד את הפקודה — ענו הנבחרים.
— האם לא היה לאל ידכם לעורר רחמים בלבו? — שאל אחד מהחבורה.
— מדוע לא הלכת אתה? בטח עוררת רחמים בלבו — ענה אחד מהנבחרים.
— בטח שכחו את לשונם ושפתם בביתם — קרא אחד.
— דומו פתאים, עד מתי תאהבו פתי! — קרא אהרן בוהיי לכל ההמון — איך לא תבושו ולא תכלמו לדבר על הגבירים דברים כאלה? אנחנו נשים את נפשנו בכפנו ונעמיד את עצמנו בסכנות נפשות, ונשא חרפות וגדופים, וזה הוא הגמול שתגמלונו וזאת היא תודתכם לנו? היטבתם לעשות!

אנשי ההמון הבינו, כי הנבחרים הצדיקים והם הרשעים, ויחדלו מלריב אתם.

— בכל זאת לא נאמר עוד להתקוה נואש — אמר אהרן בוהיי להנבחרים — עוד נוכל לרפא שבר בת עמנו.

הנבחרים הביטו עליו בתמהון.

— מדברי השר הבנתי לדעת — נשא בוהיי את דבריו — כי הפקודה לא אשרה

---

*) כפתגם האכרים „Солнце низко, Шабесъ близко а въ школу не пошелъ".

ונתקימה עוד כי לולא זאת לא קבלנו השר בסבר פנים יפות ולא דבר אתנו דברים טובים באלה. הלא בידו היה להגיד לנו במלים קצרים: גזירה היא ואין להרהר אחריה, הלא שר הוא?

— ובכן מה עלינו לעשות? — שאלו אותו.

— מה לעשות? — לנסוע לפעטערבורג ולהגיש קובלנא לבית המשפט הגבוה — ענה בוהיי.

דעת לנבון נקל כי לא מבטחונו כי ידיו תעשינה תושיה, הציע את הצעתו ורק למען בצוע בצע, בדמותו כי אותו ישלחו אנשי הקהל לעיר הבירה, אותו ולא אחר; ואם כן הלא פרה חולבת עומדת לפניו: לחלוב את הקהל ולגז את צמרו.

רבים הסכימו להצעת בוהיי, כי היורד במצולה, יאחוז גם בקש למצוא לו גאולה; אך לא כן היו מחשבות הרב ר' ישראל.

— רבותי; — אמר הרב — לשוא יהיו כל עמלנו: הפקידה נחתמה בנושפנקא דמלכותא; וכל מטמוני זהב לא יועילו לבטלה, וכספנו וזהבנו יהיו כאילו בחוצות השלכו. ומה שדבר אתנו שר הפלך רכות — דרוש לו כן, ויוכל היות כי כן צוה ומי יוכל לרדה לעומק לב מלכים? אהה ה' שלח לנו ממרום צרה חדשה, נצדיק נא את הדין עלינו, ונשא אותה במנוחה כעברי נאמן לאלהיו. כי לא נוראה היא כאשר נדמה: הפקידה איננה נוגעת כלל להדת, ולא על זאת אמרו חכמינו ז"ל „יהרג ואל יעבור"; אמנם כי יצר לנו עד מאד להפרד מעל בגדינו הישנים, אבל גם בבגדינו החדשים נוכל לעבוד את ה' באמונה, ועלינו להתפלל אל ה' כי יחזק את לבנו לעבדו בלבב שלם, ולבלתי נשליך אחרי בגדינו את היתרון אשר לנו. ומסוד חכמים ונבונים ומלמד דעת מבינים אחפוץ לקרוא צום, ומחר נחשוב עוד אדות זה.

כלם שמעו דברי הרב בהשקט ובמנוחה, ואף כי היו אנשים אשר לא הסכימו לדבריו בכל זאת לא הרהיב איש עז בנפשו למרות את פיו, באשר שם הרב נדף כשמן טוב בעד גדלו בתורה, בחכמה ובמדות טובות.

ורק ר' אליעזר המגיד הרהיב עז בנפשו להניע בראשו על ר' ישראל, כאילו אמר מי יודע אולי נחמץ הרב, ואולי נצנצה איזה רוח מינות בלבו? אולם איש לא שם לב אז להמגיד, ולא התבוננו על תנועות ר' אליעזר, וילך איש איש לביתו במנוחה, ולא עלה אף על רוחם לחשוב על ר' ישראל מחשבות רעות ולמשוך עליו קו חשד כזה.

— בכל זאת עלי לשמור צעדי ר' ישראל — אמר המגיד בקול דממה דקה ויבט מסביב פן ישמע איש את דבריו.

וילך לביתו להכין איזה דרשה על דבר הפקודה.

* *
*

ביום ג' בעת תפלת שחרית הכריזו בכל בתי מדרשות וכנסיות בשם הרב וראשי העיר, כי ביום ב' הבא יקראו צום לענות את נפשותם לאמר סליחות ואיש איש יתן פדיון נפשו. ולבד זאת הסכימו יחד כי כל התינוקות של בית רבן יתאספו לעת ערב בבית הכנסת להגיד תהלים ולשמוע דרשת המגיד.

ביום הקצוב היו מלאים כל בתי התפלות נער וזקן טף ונשים, וכל אחד שפך מרי שיחו לפני אל כל חי, כי יחום וירחם עליהם ויעביר את רוע הגזרה מן הארץ, ור' אליעזר דרש דרוש נפלא בהתעוררות, גם פתח את ארון הקדש לבקש מהתורה כי תתן לו מאוויו, וגם שנה את הדרוש אדות „אדם וחוה", ובזאת מצא חן בעיני העם, אבות

לבנים ספרו, כי כלם הבינו אותו היום בכל פרטיו ודקדוקיו, כל פה הודה לו על מתיקת הדרוש ההוא.

בראותם כי הצום והסליחות לא הושיעו בצרתם למו, גמרו כלם אמר לשלוח שלוחים בכל פנות העיר לבקש חטאים וחוטאים, וכאשר אין קמח בלי סובין, כן אין עיר בלי חוטאים, וימצאו המחפשים את אשר בקשו ויביאו את החוטאים לחדר הקהל לעמוד לדין, ושם נדונו על פי בית דין: מי בודוי, ומי במלקות ארבעים חסר אחת, ועוד בעונשים כאלה.

תלא כל עט סופר לתאר את המהומה והמבוכה אשר היו אז בהעיר, כל אחד ירא לנפשו פן יהפש בכף, ואז מרה תהיה אחריתו, ויחרדו לקול עלה נדף, אבל מי היה לברות לשני המחפשים? רק העניים והאביונים המבקשים לחם, אותם חמסו וגזלו; והגבירים ישבו קופאים על שמריהם בטח ואין מחריד.

אבל לא לעולם חסן! כי לעשציק הארי שבחבורה, אשר קנא תמיד בהגבירים מצא לו עתה שעת הכושר לקחת את נקמתו מהם.

— לא! —אמר לאָחיו— המה לא ירמוני! היתכן כי רק העניים והאביונים הם הרשעים, והגבירים הצדיקים, אני אַראם כי גם הם בין הרשעים נחשבו!... בעריל, הֲלך אתי?.

—באשר תלך אלך גם אני— ענה בעריל.

לעשציק קרא אתו גם את מאיר הזגג להיות לכלי משחית בידו, וילכו חלוצים לבקש חטאים וחוטאים, עת כביר הלכו הלוך וטפוף בשוקים וברחובות ואין איש נתפש בכפם, אבל לאחרונה מצאו את אשר בקשו, וכמנצחים ממלחמה הלכו דרך העיר בנטית גרון ותחת ידיהם הובילו איזה נלכדים צעירים לימים ממרומי עם הארץ.

— לחדר הקהל! — קרא לעשציק הבכור בקול מושל.

— שמעו נא רבותי, דינים מומחים —אמר לעשציק בהציבו לפני הדינים מלקוחו— בוז ולעג למחפשיכם! את מי הביאו עד הנה? — רק את העניים הלבושים בלויי סחבות, אשר כלמה היא להעמידם לדין, האח הבו גדל לנו! רק שעה אחת הלכנו דרך העיר, וראו את מי תפשנו! ומצאו ענג ונחת לנפשכם.

ראשי הקהל בהביטם על הנתפשים העומדים לפניהם חורו פניהם תחלה כסיד, ואחר כך התאדמו כדם. לפניהם עמדו צעירים ממרומי עם הארץ בראש כפוף ובלב נשבר, ואחדים מהם היו גם קרובים להראשים.

השופטים שחו עיניהם לארץ, ולא ענו דבר על דברי לעשציק.

— במה האשימו אותם? — שאל ר' אליעזר אשר היה ראש השופטים:

— שאני, רבי —אמר לעשציק ושחוק מרוב שמחתו על איד רעהו רחף על שפתיו— אתה תשאל לי במה נאשימם? הנקלה הוא להאשים איש? את כל איש ואיש נוכל להאשים, אך טוב כי תואיל לשאול איפה מצאנו אותם? ואז נשיב דבר על אפניו.

— לוא יהי כדבריך —הסכים ר' אליעזר המגיד— הגידה נא לי איפה, ובמה חטאו?

— את החפץ הזה —אמר לעשציק בהציגו את החוטאים לאחד אחד— מצאנוהו והנהו אכל ארוחה בבית נוצרית, אדמה כי אצל הכבסת.

— מרק פגול ובשר חזיר? — שאל ר' אליעזר.

— כן —ענה לעשציק— ואת הצעירים האלה מצאנו בבית... אך אוי לעינים שכך רואות! ומאפס כסף די צרכם לשלם שם נתנו את המורה שעות בעירבון, ואת זה מצאנו כאשר נסתר בין האמבטיות את אשת איש.

— את אשת איש!? — קרא ר' אליעזר בספקו כף אל כף.

— גאלדע יאחנא כנודע איננה ארמלתא וגרושה, כי יעקב אישה עוד בחיים חייתו ואם כן איפוא הלא אשת איש הנה! — אמר לעשציק וישמח אלי גיל כי עלה בידו להביא את השופטים במבוכה.

אהה! אוכלי טרפות, עוכרי ישראל, הורגי נפשות! איך לא תבושו ולא תכלמו להרים ראש? איך...

— כתר נא זעיר, רבי —נכנס לעשציק בדבריו— עוד חזון למועד להטיף להם מוסר, ועתה העת כי יוסרו על פשעם!

— ליסרם? —ענו השופטים— בלתי הוריהם אין לנו הצדקה.

— אין לכם הצדקה? —שאל לעשציק בחרקו בשניו— ולמה לכם הצדקה ליסר את העניים מבלי שאל את פי הוריהם? ואם אין לכם הצדקה, יש לי הצדקה ליסרם שבע על חטאתם, התשמעו? „הבו אחי!" —קרא לעשציק אל רעיו— הפילו את החוטאים ארצה והכו אותם מכת מרדות! האח, עין תחת עין, שן תחת שן!...

ורעיו מלאכי משחית התנפלו על הצעירים כזאבי ערב, אך שמשי חדר הקהל עמדו לימין הצעירים ויחפוצו להצילם, וכן פרצה מריבה ביניהם, וזה הכה את אחיו באגרופו, וזה באבן, עד כי נהפך חדר הקהל למקום גיא הרגה, ספסלים התעופפו כצפרים עפות, החלונות נשברו לרסיסים, ומי יודע מה היתה אחרית הדבר לולא באו שוטרי העיר, בבואם קם הסער מעט לדממה, ולקחו כלם לבית הכלא.

ביום המחר הוציאום לחפשי, כי אנשי חדר הקהל הטו לב הפקיד בשחד לבל יכתוב עליהם פרטי־כל, ומטעם הדיינים וראשי העיר הושם קץ להמשפט.

*　　*
*

בבקר אחד, בעת אשר כל העברים התאספו לשאת רנה ותפלה לאל בשמים, נפוצו כל פקידי העיר בבתי מדרשות לקרוא את הפקודה לפניהם, כל פנים קבצו פארור בשמעם את קול הקורא ובדמעות שליש התפללו אז את תפלתם.

אחר התפלה מהר כל אחד ואחד לגזור ולתפור את בגדיו על דרך האשכנזים, באונס או ברצון, כי זמן נתן להם רק על חמשה ימים, ואשר לא ימלא הפקודה הזאת לקץ ימים חמשה ענש יענש, ולכן חפץ כל אחד להיות מן הזריזין, ובזה הסבו להחיטים עבודה רבה, עד כי לא מצאו את ידיהם מרוב עבודה.

עברו חמשה ימים ויום הפקודה בא, יום עברה וזעם! שוטרי העיר עמדו על הרחובות המבואות וקרפיפות וסכינים ומספרים בידם להקיף פאת ראש העברים, ולגזור את בגדיהם הארוכים, ובדמותם כי הכבד עליהם העבודה הזאת, קראו להם לעזרה את מכבי האש, ויעמדו חלוצים נכונים לגזור על ימין ועל שמאל, כאילו הכנו לקראת אויביהם, אך לשוא, האויב לא בא.

מורה השעות השמיע השעה התשיעית ועל הרחוב עוד עקבות עברי לא נראו, החנויות היו סגורות על מסגר, עד כי נקטה נפש השוטרים, מקצר רוח לחכות, באשר גרסה נפשם מאד להנקם מהעברים.

—היתכן כי כל היהודים מתו? — שאל שוטר אחד לרעהו, אשר נלאה מאד לעמוד באפס עבודה.

—יוכל היות, המה יוסיפו לבלוע את הפשטידא מאתמול כי מאד ינעם לחיך— קרא שוטר אחר.

—ומאין תדע כזאת ?— שאלו אותו.

—יען כי טעמתי ממנו —ענה— ומדי שבת בשבתו תכבדני גבירתי בהחמין;

—ובפשטידא ?— קרא השני.

— ובפשטידא !

ברגע הזה נשמע קול רעש גלגלים ממרכבות פקיד העיר, השוטרים מהרו לעמוד על משמרתם ומרכבת הפקיד עמדה מנסוע.

—ההלך מי מהעברים ?— שאל הפקיד.

—לא— ענו השוטרים.

— דפוק הסוסים! —קרא להרכב— והסוסים נגוזו ועברו.

פני הפקיד הפיקו קצף וחמה, עיניו נמלאו דם, וישוך את שפתיו בשניו עד שפך דם.

— אני אראה את היהודים הנמבזים! אני אַראם את ידי! —התמלטו מפיו המלים— להחבא במסתרים המתיקו עצה? אני אחביאם עד כי לא יקומו ממחבואיהם!

אולם היהודים לא דמו מעולם להחבא, ועקבות איש עברי לא נראה ברחוב מפני טעם פשוט, יען כי לא מצא איש את לבבו להופיע בראש בבגדיו החדשים, למען לא יאמרו הבריות כי לולא הוא, כי אז לא יצא גם הוא במלבושיו החדשים, ולכן ישב כל איש ואיש בביתו וישקף בעד אשנבו להתענג למראה עיניו איך יתהלכו השוטרים את היוצאים בהבגדים הישנים.

ועד ארגיעה מצאה נפשם את הענג והנחת, כי בחורי הישיבה הלכו כדרכם לאכול את הארוחה בית איש יומו לבושים בגדיהם הישנים ובפאותיהם הארוכות, ויהי כאשר ראום השוטרים נפלו עליהם כזאבי ערב על שללם בקול רעש גדול, ויחלו לגזור במספריהם על ימין ועל שמאל, הבחורים הרימו במרום קולם ויזעקו זעקה גדולה ומרה, ויכוננו צעדיהם לשוב אל חצר בית הכנסת, אך השוטרים לא נטו מהם וילכו חרש בעקבותיהם למצוא מקום מחבואיהם, ושם בחצר בית הכנסת נפתחה לפניהם ארץ חדשה, ולא מצאו ידיהם מרוב עבודה.

כראות העברים כי אבדה כל עצה מהם להתחמק מהשוטרים, כי אם לא יבואו היום בידם ימצאום מחר, החליפו כלם את בגדיהם ויקצצו את פאותיהם, עד אשר לא הכיר איש את רעהו.

— האתה הוא, מאיר ?

— ואתה הוא, מרדכי ?

— אני חשבתיך לאיזה אדון.

— ובעיני היית כמנגן, הסובב בשוקים וברחובות.

ואחר דברי השלום ואהבה האלה, הביטו איש אל רעהו ויתמהו תמה, ואחר כן פרצו בשחוק גדול על משבתם עד אשר בטנם כמעט כאובות חדשים יבקע, ובאמת עוררו המלבושים לעג וקלס, כי לא היו על פי דרכי האשכנזים, ולא על דרך בגדיהם הישנים, ורק בריה בפני עצמה המעוררים שחוק בעיני כל רואיהם.

אין עם רודף שלום כעם היהודים, ובעבור שני ירחים השלימו את מלבושיהם וימצאו בהם רב ענג ונחת, ומה גם הנשים! הן הנה היו מלאות ששון ושמחה על הפקודה הזאת, כי הבגדים החדשים הוסיפו להן חן ויופי, ושלמותיהן הישנות היו להן

לסחי ולמאוס, מעט מעט החלו לצאת גם בהמדות הפאריזיות, ועתה תפזרנה את כל הונן ורכושן על הבגדים ובזאת הנה בעוכרנו, בזאת אנו כצנינים בעיני הגוים, ובזה ירל כבוד ישראל, ולא התלבשת היא העיקר, כי שקר החן והבל היופי, וכל כבודה בת מלך פנימה, ואשה יראת ה׳ היא תתהלל!

חיים טאבריש.

מִיָּמִים עָבָרוּ.

נכתב בש״ר. מאת י. סאמינסקי.

ונעתק עברית מאת זאב דימאנד.

א.

„נָאוֹר, אַתָּה אַדִּיר, נוֹרָא עֲלִילָה״
„רַב שַׁמְּגַר בֶּן עֲנָת גִּזְבַּר הַקְּהִלָּה״.
(משירי גארדאן)

זלמן אַשקעס הוציא מחיקו מטפחת אדומה וימחה בה את אפו, מצחו ועיניו, ואחרי השיבה אל מנוחתה; הוציא משם ארגז מלא אבק עלי-קטרת ובקחתו מלא אצבעותיו מן האבק, הריח בכונה ויאמר: „הלא תסלח לי שרה הכבודה, אם החלותי לדבר על דבר זה, הן רק מדי דברי זכר אזכרהו, ובאמונתי נשבעתי כי איננו שוה להעלותו על לשון. ועל מי בימינו אלה תפסח הצרה הזאת? מי יוכל להתהלל כי לא ידברו בו בשער?! האם לא הוציאו שם רע גם על בת רבנו? (יסכר פי דוברי שקר ותאלמנה שפתי רמיה!) אמנם נמרצו דברי חכמינו ז״ל באמרם: „אל תתן פתחון פה להולכי רכיל; האיש אשר לו בת, אל תשב בביתו בבתוליה ימים רבים עד שלבנו שערותיה״. ואמנם בת חמש עשרה שנה בבתוליה, פתחון פה הוא למוציאי דבה רעה...

—„אבל לא אשמה אנכי״ ענתה שרה באנחה: „מה חטאי ומה פשעי ר׳ זלמן? הגידה נא על דברתך: האם אנכי הסבותי בזה, כי לא עלה השדוך מגנילאווקע יפה? האם לא אנכי הראשונה אמרתי לדבק טוב? אבל, אהה! גדל שברי כים: מאד המר לי שדי בתתו לי איש כזה. האמנם תדמה כי דברי מלשני בסתר לא ירחיבו את פצעי לבבי? אך מה אוכל לעשות, ואמללה אני עד כי בושתי להרים ראשי ולהביט בפני איש״.

„יבושו ויבהלו מאד כל אויביך ומוציאי דבה על בתך. הן אַתּ לא אשמת ומי זה יעיז להאשימך?! חס ושלום!, ידעתי אל נכון כי לו רק את רצונך היה לי להפיק על דבר השדוך, כי אז כבר הצלחתי במעשה ידי. אנכי לא פעם ושתים אמרתי כי אשה חכמה כמוך לא תמצא בכל הארץ, לו גם בנרות יחפשוה; אך מה תוכלי לעשות? הן גם חכמינו אמרו: „לפרה לשון ארוכה, אך דבר בה לא תוכל״. האם תוכל אשה להתנגד לרצון אישה? אך מה נעשה? בלי תפונה לא חפץ ה׳ בזאת! רק זאת, שרה

אגיד לך: המקרה הזה הוא לי הראשון בחיי. אישך — קשה ערף הוא מאין כמוהו, ואין איש בארץ אשר יוכל להניאו מדעתו. הלא תדעי שרה הכבודה, כי לא תמול אנכי עלי אדמות ורבות ראיתי ונסיתי בימי חיי, אולם קשה ערף כזה רואה אנכי בפעם הראשונה ובאשר גם זלמן אשקעס יגע לריק. שם, נכון לבי בטוח כי גם חכמת שלמה לא תפעול מאומה!!!".

—„אהה, צדקת! רע ומר לי מאד!" ענתה שרה ותאנח במרירות.

—„לא לא!" קרא זלמן אשקעס ברגש „איש כמוני לא יהיה לשחוק. אמנם רבו מאד השדכנים בארץ, אולם לו גם רבו כחול, גם אז כלם יחד כקליפת השום המה לנגדי! אם קטן אנכי למראה עינים, אבל רבות עשיתי מיום בואי באנשים. מספר הזווגים אשר אנכי זוגתים, משערות ראשי רבו. אנכי קרבתי קדם לים, השלמתי בין אש ומים. עורים, פסחים, חרשים וכבדי-פה — את כלם הבאתי תחת החופה... התאמיני לי שרה הנעלה, כי זווגתי לפעמים זווגים, אשר כל השומע תצלינה שתי אזניו! לא יאֻמן כי יסופר! כל השדכנים השתוממו עלי ובה' נשבעתי כי כשחוק היה כל זה בעיני. הן זאת שמתי לי לקו: אם חפצתי במה, אז, לו גם קמו כל יושבי תבל נגד חפצי זה, לא יוכלו לי. לא פעם ושתים קרה לי כי האב יקרא: „לא חפצתי" האֵם תכביד אזניה והכלה תצעק מר: „בעד כל הון". בכל זאת לא הועילו למו כל אלה; ומדוע? רק באשר כי אני חפצתי בזאת, לכן גם אם השמים תעלה, גם שם תשיגך ידי וכאשר דברתי — כן יהיה. ועתה, את אשר לא יגרתי, באתני... התאמיני לי, כי כלמה תכסה פני לספר זאת קבל עם ועדה. כל החרף עבדתי בלי הרף ואכתת רגלי, הרביתי מזמות ואמר בלבי: „אולי יועיל, אולי אטה את לבב הזקן!" והנה — אפס ואין! מי זה מלל לי, כי אנכי זלמן אַשקעס אאסף רוח בחפני? התדעי, שרה היקרה, את אשר אדמה? בלי תפונה, קץ כל בשר בא, אם חכמת זלמן אַשקעס נסרחה, אז כבר הסתתרה בינת כל בני אדם!" — „מה אומר ומה אדבר? רק יד ה' עשתה זאת! כי אם לא כן, איזה דרך עבר עליו הרוח למצוא מגרעת בשדוך הטוב והנעלה הזה?!"

—„גם בעיני תפלא הסבה אשר ימאן בשדוך ההוא? חי נפשי, כי חפץ אנכי לדעת זאת. הן אשה חכמה אַתּ, הגידי נא על דברתך, במה לא מצא השדוך חן בעיני אישך? הלא כל בנות ישראל תתפללנה אל האלהים כי יביא אותן בחיק אנשים כחתן ההוא. או אולי נופל הוא מכם ביחס משפחות? הלא גם בכל הארץ לא תמצאו אנשים גדולי היחס ונכבדים כמוהם! אבל שימי נא אל לבך כל המעלות הטובות אשר להם עליכם: בן יחיד הוא להוריו. כל הימים יהיו הזוג סמוכים על שולחן אביו, אלף אדומים לנדה ויחש משפחתם הלא הוא שלשלת של צדיקים וחסידים. הלא שיאו למרום יגיע! והחתן לו דומיה תהלה! מי יתן והיה כל עם ה' בחורים כמוהו! רק יפה תואר איננו... אמנם אמת הדבר, איננו יפה עינים, אבל הלא חכמת אדם תאיר פניו — ועליו תשרה שכינת אל!" זלמן הניע את ידו כנואש, וידום כי נעתקו מפיו מלים מכאב-לב, ומלב שרה יצאה אנחה כבדה וממושכה.

—„התאמיני לי שרה" הוסיף השדכן להגות ברוחו הקשה, כי המו מעי לכם בזכרי כי אבן טובה ויקרה היתה בידכם ואתם אבדתם אותה ותעלו חרש בידכם. האם לא שחוק הוא: תאר פני החתן לא מצא חן בעיני אישך? ומה תאמרי אַתּ לחסרון כזה? לו נודע לו כי החתן הוא מאלה שכבר טעמו טעם חטא, או אולי בא אל פיו אוכל ביום צם ותענית, כי אז גם אנכי הודיתי לו כי צדיק בריבו, הלא ירא חטא הוא ויחפוץ בלי תפונה לתת גם את בתו לאיש ירא חטא; אך הוא מצא בו מגרעת, אשר לא ידעתי אכנה אותה, אל תאר פניו יתבונן! הנשמע כזאת, אל אלהים, הלא

אם פניו לא מצאו חן בעיניך אל תתבונן בם! ומי זה ימריצך להביט בפניו!".

—„למה תזכירני כל אלה ר' זלמן! האמנם, למען הראות לי כי בינת אישי הסתתרה? ואנכי גם מבלעדי אלה ידעתיה זה כבר. הה, הוה על הוה!... אך זאת אגיד לך כי הנעשה אין להשיב ולהתאונן על מה שכבר היה אולת היא וגם רע בעיני ה', לכן נסיר מלבנו ראשונות ואנכי אתפלל לאלהינו שבשמים כי למצער יעלה הזווג הזה יפה. כי אישי המשוגע ממראה עיניו הנה גם בשדוך הזה יוכל למצוא איזה מגרעת ולהקשות את ערפו. יתן ה' ויעלה הזווג הזה יפה, כי אז ידמו למצער מלשני בסתר ויסכר פי דוברי שקר!".

—„מה זה דברת שרה? הן דבריך יעידו בך, כי פוסחת אַתּ על שני הסעיפים ולא תאמיני כי נכבד הוא מאד השדוך הזה. הרגעי ובטחי בי, רב לך כי אנכי הנני השדכן וכעבד נאמן לך לא אציע לפניך נכבדות אשר לא נכבדות הנה. הלא ידעת כי איש עשיר הוא ורק שני בנים לו. התדעי את אשר אלחוש באזניך? כי השדוך הזה נכבד הוא גם מהראשון".

—„הלא גם אנכי אמרתי כזאת: יהי מה, אך יתן ה' וייטב בעיני בעלי, הושיעני אלהים ויקרב היום אשר אליו אחכה בכליון עינים!".

—„הרגעי שרה הכבודה, גרשי עצב מלבך, כי אדיר כל חפציך לא בשמים הוא עוד; הוחילי לאלהים והוא יהפוך יגונך למחול לך. ידעתי אל נכון כי היום יצלח בידי להטות את לבב הזקן. זכרי נא כי אישך הוא בבית „הצדיק", ובדעתי כי הצדיק בעיניו כאורים וכתומים, הנה כבר הצלחתי להשתעה מעט את גבאו הראשון".

—„יצא ה' לישע ימינך ותתקים נבואתך! אבל זאת חפצתי לשאלך, הגידה נא לי האם חפשי הוא החתן מעבודת הצבא? אל תשכח, כי אישי ישים את לבו אל זאת".

—„שאי נא לי שרה הכבודה, כי גם אחרי כל אלה — אשה אַתּ ואין חכמה לאשה אלא בפלך. מה! הבן ר' זרח לא יהיה חפשי מעבודת הצבא? האמנם יעלה על לבך רעיון רוח כזה, אשר בן נזבר הקהלה יפחד מפחד עבודת הצבא? אולם אנכי מראש ידעתי את שאלתך. אף כי אנכי מצדי בטח ידעתי כי מגורת שוא היא לבן ר' זרח, בכל זאת חשבתי לי לחובה לשאול מזרח והוא לא ענני דבר, ורק שחק מטוב לב ויתן לי לקרא את רשימת האנשים אשר יבוקרו לצבא, ושם כתוב, כי תחת בנו ילך אחיו הגדול עלם בריא אולם וצולח לעבודת הצבא".

—„שא נא לי ר' זלמן, כי לא בנתי לרעך... ומי הוא אחיו? הלא, כאשר אדמה, אין לו עוד אח גדול ממנו?".

—„הוי, אשה תמה!" ענה השדכן ושחוק קל נראה על שפתיו: „שמעי נא שרה הישרה! נתאר לנו ברמיוננו בית אב אחד אשר בא עליו הגורל ובו ימצאו שני בנים: האחד — בריא אולם ורם הקומה והשני — שפל קומה ורזה. מי מהם יצלח לעבודת הצבא? הלא תדעי גם אַתּ כי הראשון! והנה בעירנו מודעת זאת לכל עדת בני ישראל כי בן ר' זרח איננו בריא בגופו ועוד שהוא דרוש לחפצנו; גם זאת מודעת למו, כי בן האלמנה חוה בריא אולם ואין לנו כל חפץ בו. הלא גם אַתּ שרה, אקוה, תסכימי לדברי אלה? ובכן היו שתי המשפחות האלה לבית-אב אחד".

—„אבל איך היו?".

—„חאַ חאַ חאַ, איך היו?! שאי נא לי על צחקי, אבל האמת אגיד לך, כי לא אוכל עצור בשחוק, בשמעי את מגורתך. התדמי כי עד נצח יהיו לבית-אב אחד? זאת לא זאת! חס ושלום! הן הנה היו לבית-אב אחד רק בימי הקריאה אל הבקרת וככלותה תתפרד גם החבילה!"

—„מי זה ירד לסוף דעתכם, הוי גברים נוכלים!" ענתה שרה אשר לא הבינה עוד היטב את המזימה: „ידעתי כי אין לאל יד בינת אשה לרדת לעמק דעתכם הרחבה. אך זאת אגיד לך: חשוך נא דבריך אלה מאת אישי עד בוא מועד. הן מאד אהבת לדבר הרבה וברב דברים לא יחדל פשע, ואישי לו רק יודע לו מזמות ר' זרח, כי אז אבדו כל תקוותינו הנעימות באין מציל".

—„אל נא שרה הכבודה! הלא תכלימיני בחשבך אותי לפושק שפתים. שגית, שרה, שגית! הן הרבו ליסרני בעודני ילד, בשבטים לבלי גלות סוד מן החדר. זלמן אַשקעס יוכל גם לשים יד על פה, לו רק דרושה לו השתיקה לענינו..."

לדברי השדכן האחרונים נפתחה הדלת ואיש שרה בא אל הבית.

—„שלום עליכם, ר' ברוך" מהר השדכן לברכו: „צר לי מאד כי לא הזכרתי גם את מלך המשיח, כי אז אולי גם הוא בא!".

—„עליכם שלום, ר' זלמן! ומה החדשות אשר תגיד לי?".

—„מה החדשות?" הלא ידעת את החדשות אשר יגידו השדכנים? אדמה, כי הכל יודעים זאת! אלהים יושב בשמים ומזווג זוגים ואנחנו שלוחיו, אבל הראית בימים אלה את „הצדיק"?".

—„זה בואי מאתו!".

—„האָמנם? ומה הגיד לך על דבר השדוך אשר הצעתי לפניך זה מעט? בלי תפונה, שאלת אותו אֹרותיו?".

—„שאלתיו והוא ענה לי כי השדוך הזה יהיה למזל טוב!".

—„האח! אם כן למה זה ועל מה זה נחכה עוד? יתן ה' ויהיה השדוך בשעה טובה ומוצלחת ויהי ה' עם בניכם וירבה למו עשר ואשר כל הימים!".

—„אמן" ענתה שרה ותשא את כפיה אל השמים להודות לה' חסדו.

—„יהי כן" ענה ר' ברוך באנחה: „מצות הצדיק היא ועלי למלא אחריה, כי בטח גלו לו זאת מן השמים!".

—„מן השמים! מן השמים! גרש עצב מלבך ר' ברוך וצוה לאשתך, כי תתן לנו יי"ש ועגות-דבש. שרה!" קרא השדכן אל שרה ופניו נהרו: „תני לנו את העגות האלה אשר תאפי בחריצות נפלאה ואשר כל נשי עירנו כבר קנאו בך על ידן. הבה נשתה כוס לחיי החתן והכלה! ואי"ה במוצש"ק נעשה ברית התנאים. אם מה' יצא הדבר, למה זה איפוא נתמהמה מעשותו?".

—„אמנם כן מה' יצא הדבר! ומה תאמרי שרה האם נקדים להגיד לבתנו?" אמר ר' ברוך אל אשתו.

—„ומדוע זה אתה אץ במעשיך? הן לא נאחר את המועד, אם נגיד לה ביום השבת. אך הנה גם דינה בתנו באה!".

—„מז"ט לך, כלה!" הרעים ר' זלמן אַשקעס בקול כרעם על הנערה אשר עמדה בפתח הבית: „אך מה זה תבושי? הוי חסרת לב!".

ברכת השדכן היתה להנערה כרעם ביום בהיר. פניה פני להבים חורו כסיד, ולולא אביה שהיה לה בעזרתה כי אז נפלה באין אונים ארצה.

—„מה לך בתי?" קרא אביה בקול רועד.

—„אין דבר, אל תדאג" ענתה אמה: „בלי ספק שלטה בה עין רעה. לכי דינה אל חדרך ואנכי אקרא לאשה זקנה אחת, אשר תדע ללחוש על עין רעה".

—„אל נא" קרא השדכן בקול עז: „למה לך לקרא לאשה זקנה, אם גם אנכי ידעתי היטב את הלחישה" ובדברו החל ללחוש, בירקו פעם בפעם. ודינה רפת כח ואין

אונים, יצאה מן החדר ותתנועע ותחג כשכור. אביה נאנק דום ובעצב נורא הביט אחריה, עד אשר נעלמה אחרי הדלת ותסגרנה.

ב.

בבית הנשען אל בית ר' ברוך קינאווער גרה משפחה אחת פולנית, זאַבראָדסקי שמה, האיש היה ראש בית המועצה בעיר, אשתו כלכלה את הבית, וככלותה את עבודתה בבית ותשב לנוח, לקחה את אבני הזכרון למספר תפלותיה ותמנם, או נחשה בגליונות הקרטים; בתו קלאָרוויגאָ היתה עלמה יפה וטובת לב מאין כמוה. קלאָדוויגאָ אף כי לא עשתה חיל בלמודים, אבל בהתרועע אתה אחד המלומדים פעל עליה פעולה רבה ותאהב לקרוא בספרים, ולמרות רוח הזמן אז לא מצאה השנאה לכל אשר לא על בני פולין יחשב קן בלבה. אמה, אף כי לא ישרו בעיניה דרכי החפשים במזמותם, אשר לדבריה רק השחיתו מדות בני פולין הצעירים בחלומותיהם והבליהם, בכל זאת לא כהתה בה ותתן לה לעשות ככל העולה על רוחה, ולפעמים לא רחוקות גם התפארה בה לפני מכיריה החפשים גם הם בדעתם, כי משכלת היא ויודעת להלוך לרוח היום וכל זאת רק הודות לה, אֵם רחמניה אשר דאגה לחנוכה.

דינה וקלאָדוויגא אשר הסכינו להתרועע מילדותן נקשרו נפשותיהן אשה ברעותה וקלאָדוויגאָ מאהבתה את דינה למדה אותה את כל אשר למדה היא מפי מורים. דינה למדה בחפץ לבב את כל אשר שמה לפניה קלאָדוויגאָ. והודות לכשרונותיה הנעלים עשתה חיל בלמודים. הוריה לא שמו לבם אל זאת כי מסחרם לא נתן למו לפנות את לבם ל ב ט ל ה, ובכן יכלה למלא את כל חפציה ולעשות ככל אשר יעלה על רוחה.

בראשונה כראות אֵם קלאָדוויגא את אהבת בתה אל היהודיה חרה לה היטב. „מה זאת?" קראה בזעף אַף „בתי, אשר דם טהור, דם אצילים נוזל בעורקיה, תתרועע עם יהודיה נמבזה!" להצלחת דינה ולאשרה לא נחתה גערת אמה בקלאָרוויגאָ ובהיותה משכלת הצליח בידה להוכיח לאמה „כי אם דם כל בני אדם אדום הוא מבלי הבדל, כי אם כל בני אדם — אדם המה, אז בכל לאֹם ולאֹם ימצאו גם ישרי לב, גם נוכלים, ואם דינה עלמה טובת לב אז לא נופלת היא גם ממנה, ולכן תוכל להתרועע אתה, מבלי אשר חרפה תשבר לבה וכלמה תכסה פניה". על דבריה אלה לא מצאה אמה מענה ותעזבנה לנפשה, אך בלבה שמרה את הדבר, כי מחשבות זרות עלו על לבה. נשי פולין, ביתר שאת הזקנות, מצא קן בלבן החפץ להפיק רצון מאת האלהים ובמה תפקנה רצון מאתו אם לא בהביאן נפש אחת מעם ישראל בברית הנוצרים. גם בלב הזקנה זאַבראָדסקי התעורר החפץ להצליח את דינה בחיי עולם הבא. הרעיון הזה לא נתן לה מרגוע ותחשוב איך להוציאו מן הכח אל הפעל. מובן מאליו, כי לא גלתה את מחשבותיה אלה לדינה, כי אם בעת אשר לא היתה אתּן קלאָדוויגאָ, בדעתה כי בתה, אשר חפש הדעות מצא קן בלבה ואשר היא שנאה אותו תכלית שנאה ולמרות רוחה נאלצה להכנע מפני בתה, לא תסכים לעצתה זאת ואולי גם תפריענה ממעשיה. דינה הקשיבה לדברי הזקנה ותדום; בהיותה נערה דבקה באמונתה וחכמת לב, גרשה מלבה עד מהרה מחשבת פגול זאת להמיר דתה רק באשר רע ומר גורל היהודים בחיים, ביתר שאת, כי בעיניה לא מצאו חן דרכי הנוצרים הקאטוליקים ותבוז בלבה; להגיד לזקנה כאשר עם לבה לא הרהיבה עז בנפשה. גם לרעותה לא הגידה על דבר

זה, לבל תריב היא באמה בגללה. אבל הזקנה חשבה בלבה כי שתיקת דינה כהודאה דמיא ותדבר יום יום על לבה ותאיץ בה להמיר את דתה. ולא יכלה עוד דינה להתאפק ותגלה לרעותה ותתאונן באזניה כי אמה תדריכנה מנוחה כל היום. קלאָדוויגאָ התעצבה מאד אל לבה ותאמר ללכת אל אמה ולהוכיח את דרכה על פניה ורק ברב עמל הצליחה דינה לעצרה לבל תריב באמה בעבורה. אך בזאת נאותה קלאָדוויגאָ לדינה, כי מהיום ההוא והלאה לא תהיה דינה בבית הורי קלאָדוויגא לבדה אם לא תהיה חברתה עמה, למען שים קץ לדברי רוח, העצה הזאת מצאה חן בעיניה, ואמנם חדלה הזקנה מדבר על לבה, כי יראה את בתה.

דינה הודות להשכלתה, לא היתה עוד כרעותיה מכה בסנורים, ובעין חודרת התבוננה אל כל אשר אתה; לבה אמר לה כי לא בכסף תמכר עלמה כעגל מרבק. אולם בכל אשר הוסיפה להתבונן אל חייה היא ואל חיי הקרובים אליה, ראתה עוד יותר כי ברע היא, הוסיפה דעת ותוסיף מכאוב בראותה כי לא תוכל לבדה להתיצב לפני הבערות והסכלות. ביאוש נורא התבוננה ותרא כי כל תקותיה הנעימות אשר תשעשענה את לבה לא תצאנה לפעולת אדם, ולבה, אשר בו שגשגו ותפרחנה, יהי קבר להן; ועתידות לא טובות יכין לה ר' זלמן אַשקעס במצאו לה איש אשר לא תדענו ולא תראה את פניו עד אשר יובילום אל תחת החופה, אשר אולי רוחו זרה תהיה לה ובכל זאת יאלצוה לראות עמו חיים. למרות את פי הוריה לא יכלה, כי בזאת הלא תמרר חייהם והיא אהבתם יתר הרבה מנפשה. בכל זאת, אף כי ידעה כי כוס התרעלה, אשר כל נערות בנות ישראל תמצנה את קבעתו תעבור גם עליה, התנחמה בלבה ותקו לטוב. איככה ומאין תבוא ישועתה, לא ידעה גם היא. אם כי בכל פעם אשר ראתה דינה את זלמן אַשקעס בבית הוריה נבהלה מפניו ולבה כמו נקרע לקרעים למראהו, בכל זאת התנחמה בתקות שוא, כי הן לא מחר יובילוה אל חופתה, הן יעבור עוד זמן כביר עד העת ההיא ומי יודע מה ילד יום? דעת לנבון נקל איך נבהלה דינה בהרעים עליה בבקר ההוא השדכן בשפה ברורה: „מז"ט לך, כלה!" בצאתה מחדר אביה, נפלה כבול עץ על מטתה וזמן רב לא ידעה את נפשה, אולם בעבור הבהלה הראשונה נשאה את קולה ותבך ותמרר בבכי. ברגע ההוא נגזו כל תקותיה ותרגיש האֻמללה את מר גורלה כי אֻמללה היא.

אביה אשר אהב את בתו יחידתו אהבה עזה כמות, נגש בלאט אל מטתה. ויתאמץ להרגיע את רוחה, באמרו כי על האדם להכנע מפני רצון ה' ואם מאתו יצא הדבר אך שוא תמאן היא ואולי יתן ה' וגם מאֻשרה תהיה אחרי כן, ועוד נחומי הבל כאלה, אשר על כל צרה שלא תבוא ינחמו במו את האֻמללים. מובן מאליו כי דינה לא נחמה באלה. היא הביטה על אביה בעינים מפיקות יאוש נורא ולא ענתה דבר. ברגע ההוא נשמע קול קורא לאמר: „ברוך, איכה? בואה ד. זדרה!" ובמחותו בכנף בגדו העליון את הדמעות אשר נראו על עיניו, יצא מאת בתו ויבוא אל החדר השני ששם חכה לו ר' זלמן אַשקעס בכליון עינים, לשתות אתו כוס לחיי החתן והכלה.

—„מה' יצא הדבר!" אמרה דינה במר לב: „הטוב בעיני ה' כי תמכרנה נערות עבריות בכסף כעגלי מרבק, כי כל איש יסחר בהנה ויעשה אתן ככל העולה על רוחו! ואבי הרחמן גם הוא יאמר כי ה' חפץ בזאת וזלמן אַשקעס הוא שליחו; אותו שלח ה' למכרני ולעשות בי כאדם העושה בתוך שלו! הוי, חסרי לב, עברים עורים! אבל שסעה היא את דבריה: „גם היה תהיה; עד מהרה יחגו את ברית התנאים, ואחרי כן גם את ברית הנשואים והכל יבא בשלום על מכונו כחפץ זלמן אַשקעס... אולם לא, לא" קראה בקול נמרץ: „מי זה יוכל לאלצני לעשות את אשר לא אוכלה? האם

בחבלי ברזל יסחבוני אל חפתי ? אך אנכי לא אתן למו לעשות נבלה כזאת! קבל עם ועדה אגיד באר היטב כי מאנה נפשי בהחתן! הן לא ילדה אנכי עוד! לא אתן לכל איש לשום בסד רגלי! אך מה יועילו לי כל אלה ?" שאלה את נפשה: „הן אבי לא ישא את יגונו הנורא ויפול למשכב; אמי תתקוטט בי כל היום ותקראני בשם בת נעות המרדות, כל ראי ינועו וינודו מפני כצל... לא, לא אוכל לצאת נגד כלהם... יהי מה! ומה זה נפליתי אנכי יתר מכל רעותי ? למה אהיה כיוצאת מן הכלל ? היה לא תהיה" קראה כמעט בקול רם: „כל רעותי תשתינה את כוס התרעלה וגם אנכי אשתה ואמצה את הכוס ההיא!".

עוד זמן רב שכבה על מטתה צוללת במחשבות תוגה אלה, עד כי השנה אחזה את אשמורות עיניה ותישן. ויהי ממחרת ותשכים בבקר וחכלילת עינים מדמעה מהרה אל קלאָרוויגאָ רעותה לשפוך את מרי שיחה אל חיקה ולקרוע לפניה את סגור לבה למען הקל מעט את מכאוביה.

ג.

החרף חלף ועבר. האביב כבר נתן אותותיו אותות. האדמה לבשה לאט לאט מעטה ירקרק, עצי היער התעוררו משנתם וענפיהם כבר התפתחו ועלים קטנים, אשר זה החלם לצמוח נראו עליהם. הדרור, מבשר האביב, כבר עף מעץ אל עץ ומענף אל ענף וכל היקום קם לתחיה. אולם יושבי העיר, אשר בכליון עינים חכו אל בוא האביב, פתאם נפלו פניהם ויורידו לארץ ראשיהם. ומי זה הסב בכל אלה? הוא ר' זרח אשר בא מעיר הפלך ויתלחש את ראשי הקהל. הלחש הנורא הזה העציב את כל יושבי העיר, אשר הבינו לרעם: אסוף חניכים לצבא.

בעת ההיא, אשר עליה יסב ספורנו, היה בקצה העיר אהל דל ונוטה לנפול. קירותיו כבר נטו מעט מעט הצדה מרב ימים; בגגו, אשר לפנים היה מכוסה בתבן, נשארו רק מקומות אחדים, אשר נשאר עליהם עוד מעט תבן; במקום חלונות היו רק חורים אחדים, אשר סתמום בבלויי סחבות. אם נביט אל תוך החדר, אז נראה בין העשן והאפלה, אשר בחדר, פני אשה זקנה הנודעת בשם חוה האלמנה. מי אשר רק פעם אחת הביט בפני האשה הזאת ישפוט, כי היא נולדה בעני, גודלה בחסר כל, וחלקה — רעב וצמא. כזאת יוכל כל איש זר להגיד בראותו אותה בפעם הראשונה, בלויי הסחבות אשר יכסו את בשרה, האי-סדרים והצלמות השוררים בחדרה ופניה המלאים קמטים, כל אלה לא ינכרו אותותם כי עניה דלה ורשה היא בעלת הבית. אולם האיש ההוא שגה במשפטו, כי כל יושבי העיר יעידו עליה, כי זה רק ימים מועטים והאלמנה נעשתה לעניה כאשר הנה עתה. לפני שנים אחדות חי בעיר הזאת איש חי רב פעלים ונודע בשערים ושמו ראובן, רב אוצרות, סוחר ביין. נדבת לבו הרבה ויראתו את ה' עשו לו שם כאחד הגדולים ובביתו שררו עשר ואשר. כל עני וכל אֻמלל רק אל עזרתו יחלו כאל מלקוש וגם לא נוחלה תקותם, כל ימי חייו עמל רק לטובת אחרים; ואם רק נודע לו, כי ימצא איש בצרה, אז לא נח ולא שקט עד אשר הושיעו מצרתו. אשתו חוה עזרה לו בכל מפעלות צדקותיו ותהי לו „עזר" ולא „כנגדו". כן חיו האנשים האלה ברב טוב ונחת, אולם באשר אור שם גם צללים, כי לא ברך ה' אותם בפרי בטן. כסף רב פזרו לצדיקים, לידעונים: כלם את הכסף לקחו, אבל הבטחתם לא נתקיימה.

אחרי כן הואילו ראובן ואשתו לנסות עוד את התחבולה האחרונה: לבנות בית מקדש מעט לה'. עד מהרה עפו הזהובים כזבובים ויזילו כסף רב לבנין בית הכנסת. אולם פזרון הכסף יתר מדי פעל פעולה לא טובה על אוצרותיהם. בכל זאת לא שמו ראובן ואשתו את לבם לתוצאות פזרונם כי בכלותם את בנין בית הכנסת, כלתה גם הפרוטה האחרונה מכיסו של ר' ראובן. אך שמע ה' הפעם לקולם ויתן להם בן.

בין כה וכה והעוני בא אליהם כאורח וישלט שלטת בלי מצרים, ור' ראובן נאלץ להיות שמש בבית הכנסת, אשר בנה הוא מכספו, ובמעט הכסף אשר נתן לו בשכרו החיה את נפשו, נפש אשתו ובנו. אולם ראובן מת עד מהרה מעצר רעה ויגון. חוה היתה לאלמנה ורק אחרי עמל ויגיעה רבה מצאה לה עבודה בבית איש אחד. ויהי כי גדל בנה ויעזור לאמה במלחמת הקיום, בהיותו ל„בעהעלפער" עוזר לאחד המלמדים. ובשכרו הדל החיה הנער את נפש אמו אשר מרפיון כחה לא יכלה עוד לעבוד עבודה. אולם מלאכתו לא מצאה חן בעיניו ויחל ללמוד שפות רוסיא ופולין וכשרונותיו הטובים עמדו לו ויעש חיל בלמודיו, עד כי בזמן לא כביר מצא לו מקום סופר בבית סוחר נוצרי, אשר הוקיר אותו מאד בעד אמון רוחו, וישלם לו כפעלו. בכספו זה לא רק כלכל את אמו החלה ואת נפשו, כי גם נשאר לו עוד כסף ויחשוב מחשבות לנסוע לאחת הערים הגדולות ולהקשיב שם לקח באחד בתי מדרש המדעים...

אף כי גם אחד מהיהודים גרי העיר לא ידע מתי יחל מקח האנשים לצבא, כי ר' זרח ושלוחיו התאמצו להסתיר סוד, לבל ימלטו החניכים אשר נמתח עליהם דין קשה זה, בכל זאת משה בן האלמנה, בגלל משמרתו בבית איש סוחר, ידע כי מקח החניכים לצבא כבר נכתב ונחתם והיום או מחר יחלו לחטוף את החניכים האֻמללים ויספר זאת לאמו, היא נבהלה מאד. אף כי ידעה כי על פי חק הממלכה לא יקחו בנים יחידים לצבא, בכל זאת יראה לבנה ותפצר בו כי יקח חפשה מאת אדוניו ויצא מן העיר ויחבא עד יעבור זעם — מקח החניכים לצבא. משה לא חפץ לעזוב את אמו גלמודה, אך היא האיצה בו כי ימהר לעשות דרכו ולא שקטה עד אשר ראתה את בנה מחוץ לעיר על עגלה, אשר נסעה משם. ביום השלישי כחצות הלילה, בעת אשר כל גרי העיר נמו שנתם, קרבו אל בית חוה הקטן אנשים אחדים ובראשם „יצחק החוטף", אשר במראהו החריד את לבות יושבי העיר השאננים, וישברו את הדלת ויחפשו בחדר למצוא את משה. מובן מאליו, כי את משה לא מצאו, והזקנה מבלי שים לב אל המכות הנוראות, אשר הכוה החוטפים, לא הגידה למו מקום מחבואו. עברו ימים אחדים, ויהי בלילה ויקרב אל אהל חוה הדל עִוֵר ונער קטן נוהג בו, וידפוק בלט בדלת ויאמר בקול שפל: „אמי". אולם בכל אשר השפיל את קולו, נשמע דברו לאזני אמו אֹזן אֵם קשבת לדברי בנה! בצעדי אט נגשה אל הדלת ותפתחנה בלט להראות פנים את בנה יקירה. עוד לא דרכו צעדי בנה על מפתן החדר, ומן המארב התנפלו אנשים אחדים על משה, כתרוהו ויאסרוהו בעבותים ויסחבוהו אחריהם. אמו אשר נבהלה נפשה מאד, חפצה להצילנו מידיהם, אך אחד שליחי מצוה אלה הדחיף אותה בכל כחו מעל פניו ותפול אחורנית ותתעלף.

ד.

היום — יום ערב פסח. היהודים כבר בערו את החמץ מבתיהם, כל פנים צוהלים ושמחים, כי כבר הכינו את כל צרכיהם לחג חמצות; הנשים כבר ערכו השלחן לכבוד

הלילה הראשון של פסח; מעיני כל איש יפיקו שמחה וששון, פתאום נשמע קול זעקה מרה ובכיה רבה, ברגע ההוא הובילו את הנלקחים לצבא לבקרם, והוריהם לווּם ויבכו ויספדו למו, בין אלה היתה גם חוה; היא הלכה, נשענת על משענתה כבר חדלה מלבכות מעין דמעותיה יבש, רק הביטה אחרי בנה בעינים מפיקות אהבה ויגון נורא; היא ספרה את צעדיו וכמו חפצה לבלענו חיים, רק למען החביאו מעיני רוצחיו, ואחרי כן כאשר עמדה מלכת, כי כחה עזבה, ישבה על מקום גבוה למען תוכל לראותו עוד, ואחרי אשר נעלם מעיניה ישבה עוד זמן רב על מקומה ותצלול במחשבות תוגה, הרימה למרום עיניה ושפתיה נעות: מתפללת היא אל אלהים בעד בנה יקירה, אשר הפרידו אותו מאתה לנצח.

את משה כבר הביאו אל בית־הועד לבקרו יחד עם צעירים רבים, אשר ביניהם היו לא מעט אמללים זבחי ר' זרח; וחוה ישבה עוד על מקומה, אך יגונה גבר על רפיון כחה; בעמל רב קמה מעל מקומה ותלך אל בית גזבר הקהלה ר' זרח.— לאשר שטפתהו שבלת, טוב גם ראש שבלת יאמרו המושלים, גם היא שעשעה את נפשה עוד בתקוה קלה: אולי יכמרו רחמי ר' זרח עליה בראותו אותה — אשה זקנה, עניה וחולה— מתחננת אליו על נפש בנה, מי יודע, הלא אדם הוא, אולי גם לב אדם לו; הן גם הוא אב לבניו; האם לא ירך לבו מדמעות אם רחמניה? עמוקה במחשבותיה אלה הגיעה עד בית ר' זרח, התנפלה לרגליו וקול מר זועק יצא מלב אנוש לאמר: „את בני, בני יחידי השיבה לי!" בידיה הרפות חבקה את ברכיו, נשקה את כפות ידיו ורגליו ותתחנן אליו על בנה, אך ר' זרח לא איש הוא אשר ידע רחם, הוא ככל גזברי הקהלה אז, אשר פרנסתם זאת עשתה אותם לאכזרים ועריצים, האטים אזניו משמוע התחנונים; דמעות לא הרכו את לבו, רחמיו לא נכמרו, כי לב אבן לו, וגם לא יכול לרחם עליה, גם לו חפץ, כי בנה יצא בצבא תחת בנו, וינחמה באמרו, כי לא בו האשם; כי מה' יצא הדבר ודינא דמלכותא דינא — ועל כל היהודים החובה למלא אחרי חק הממלכה.

—„הוי, אנשי דמים, רוצחים!" קראה חוה בקול מר: „מה לכם ולבני? הלא יחיד הוא לי, ועל פי החק לא יקחו בנים יהידים לצבא?" אך ר' זרח נשא עיניו למרום ובשם ה' נשבע כי חף הוא מפשע וכי גם השתדל הרבה לפני השרים לחלצנו מעבודת הצבא, אך אין עצה ואין תבונה נגד ה', ואולי מזלו גרם.

— „ולא את היא הראשונה!" הוסיף בקול רחמים: „הן הרבה אמות אמללות יש, אשר גם הן שתו את כוס התרעלה! בעונותינו הרבים הביא עלינו ה' את הגזירה הרעה הזאת! לכן אל תכעיסי את ה'! משפטו צדק! ואנחנו מצדנו נעשה לבנך בכל אשר נוכל; נתן לו צדה לדרך מאכלים כשרים, תפלין וסדר הפלות כדי להרחיק אותו מן העבירה, ואותך, אם רק תרגיעי את רוחך, אז גם אותך לא נעזוב לאנחות!"

— „הוי צבוע, הוי צודד! העוד תרהיב עז בנפשך לשא שם ה' על שפתיך הטמאות? שקר אתה דובר! לא אמר ה' לגזול בן יחיד מזרועות אמו הזקנה והחלה! אתה, רק אתה, חפצת בזאת ותאמר כי מה' יצא הדבר; הוי „קין", רוצח! אך שים נא לבך אל אשר אגיד לך וזכור נא דברי אלה: יש אלהים שופטים בארץ והוא ייסרך שבע על חטאותיך".

בדברה זאת יצאה מן הבית ותאסוף את יתר כחה ותלך אל בית השלטון, אשר שם בעת ההיא נחתך גזר דינו, הוא וכל בני גילו הנלוים עמו, ר' זרח כבר היה שם ויתלחש עם יועציו, היושב־ראש (предсѣдатель) קרא אחד אחד את הנלקחים לצבא על פי הרשימה אשר היתה לפניו, הנה הוא קורא „משה פלאטיצון" אך מכל הצעירים אשר היו שם לא ענה אף אחד, „פלאטיצון" קרא עוד הפעם היושב־ראש בקול רם.

— „למה תעמוד כבול עץ ?" קרא ר' זרח אל משה: „הטרם תשמע כי יקראו לך!"

— „שא נא לי ר' זרח" ענה משה: „השם הזה הוא כנוי־משפחתך ושם בית־אבי הוא „שמש".

— „מה זה ?" נתן עליו ר' זרח בקול פחדים: „הוי בן סורר מורה! הבה אראך את תנואתי" הוא הראה לאנשי החיל והם אחזו בו ויעמידוהו לפני השרים, לשוא נסה משה להוכיח לעיני השרים כי איננו בן גזבר הקהלה וכי שם בית אביו לא „פלאטיצא" כי אם „שמש". על שאלת היושב־ראש ענו ראשי העדה, כי הוא רק הוא בן ר' זרח ושם בית אביו „פלאטיצא" אחרי בקרת קלה נחתך גורלו. „יצלח" קרא בקל עז המאסף לחניכי הצבא, משה היה לאיש חיל ור' זרח החליק את זקנו ופאותיו ופניו נהרו.

— „אב שני נתן לי" קרא משה, אחרי אשר הוציאוהו מבית השלטון כנלקח לאיש חיל, ויחרק שניו: „ושמו ר' זרח, ימח שמו! הוא היה לי לאב ואנכי נאלץ לעבוד עבודת הצבא תחת בנו!"

אמו לא הבינה, כנראה, לרעו; היא החרישה; גם לא בכתה, שברה גדול כים; כחץ רעל פלחו כליותיה דבריו אלה; הורידה לארץ ראשה ותעצם עיניה והפול כבול עץ מתעלפת על הארץ, לא עד מהרה התעוררה מעטף נפשה כבר אתא ליל, היא קמה מעל הארץ ובלי דעת שוטטו עיניה אל כל אשר סביבה, היא לא ידעה איפה היא ואיך באה הנה, היא קמה ותלך, אנה? זאת לא עלתה על לבה, את כל אשר קרה לה ביום לא יכלה לזכור, כמו נפלו בתהום הנשיה, אך בעברה באחד הרחובות שמעה קול איש מדבר קורא בשמה, היא נטתה אזן ותקשיב לאמר: „הנה חוה האלמנה; היום לקח בנה לעבודת הצבא", היא לא שמעה עוד יתר דבריו; פתאום זכרה את כל אשר קרה לה ביום; מעיניה פרץ זרם דמעה, אך לא דמעות אשר יקילו משא יגון לבב, כי אם עוד יכבדו כאבן מעמסה על לבב האמלל, היא בכתה ותגז את שער ראשה ווזעקה מרה תקיפה את כל הרחוב בקראה את בנה.

מי זה ידע מכאובי לב אם זקנה ואמללה אשר גולו את בנה יחידה ממנה? גם דאנטע ברמיונו הנשגב לא יוכל לתאר לנו אף מה מכל מכאוביה. פתאום נשאה חוה את עיניה ותרא את דינה עומדת בפתח בית אביה ונשקפת על הרחוב, כדוב שכול התנפלה על דינה ותקללנה קללות נמרצות, דינה נבהלה מאד, פניה חורו כסיד וכמו נאלמה דומיה לא יכלה להוציא אף הגה מפיה, אולם כאשר הבליגה על פחדה, התחננה בדמעות שליש אל הזקנה האמללה ותבקשנה להגיד לה מדוע זה תקללנה קללה נמרצת ומה רעה עשתה היא, דינה, לה? אך לשוא, כי לא שמעה הזקנה לקול תחנוניה, בהיותה שכורה מרוח עועים אשר מסכו בה מכאובי נפשה, דינה באה אל חדרה ותפול על מטתה ותבך מרה, היא ידעה את הזקנה לאשה טובת לב, היא אהבה את האלמנה האמללה הזאת ולפעמים לא רחוקות בקרה אותה בביתה ותתאמץ בבואה להושיע לה ברב או במעט, בכל אשר היתה לאל ידה, היא ידעה גם את שברה הגדול מני ים: כי בנה יחידה לקח לעבודת הצבא, אך במה עותה היא כי תקללינה? לענות על שאלתה את לא יכלה, היא ידעה כי חפה היא מפשע; היא לא הביאה רעה על בנה ולא חפצה ברעתו וממפעלות מנהלי הקהל לא ידעה עד מה, ואם כן מדוע זה התנפלה חוה עליה בשצף קצף כזה? מדוע קללה אותה קללות נמרצות כאלה? בכל אשר השתוננו נשתונותיה בלבה, לא יכלה למצוא מענה נכון על שאלתה זאת, זמן כביר ישבה עוד נשענת על ארבות ידיה אל גב הכסא אשר ישבה עליו ועיניה הורידו דמעות לאין הפוגה, אחרי כן קמה מעל מקומה ותתכס במעטפה ותצא ברגלים ממהרות מן הבית ללכת אל הזקנה, והחליט בדעתה לבל תצא משם עד אשר תדע את הסבה הנכונה

אשר עוררה את הזקנה לקצוף עליה, הזקנה ישבה על האדמה והורד לארץ ראשה; בבית שררה דומית מות רק נשמע קול יללת הרוח הנושב בארובת העשן בכח וקול צעדי העכבר המתהלך בתחתית הקרקע, אך הנה נסבה הדלת על צירה ודינה באה בבית, הזקנה לא שמעה כי בא איש אל הבית; היא התבוננה באחת מפנות הבית וכמו עיניה יהורו אחרי חזיון לבה, דינה נבהלה מאד למראה האמללה אשר לא נעה ממקומה כמו היתה לנציב מלח; נורא היה מראה הזקנה אז וחיל ורעדה אחזו את הנערה למראה, בכל זאת הבליגה על פחדה ותקרא בשם הזקנה, חוה הפנתה פניה ותרא את דינה ותסב את פניה ממנה בשאט בנפש, הנערה לא יכלה עוד התאפק ותתן קולה בבכי, בעינים מלאות דמעה בקשה את הזקנה ותתחנן אליה להגיד לה מדוע תקצוף עליה.

— „זכרי נא את אהבתי ודאגתי לך תמיד" אמרה דינה בקול בוכים: „האם לא התאמצתי תמיד להושיע לך בכל אשר היה לאל ידי? הן גם את אהבתיני! לא פעם ושתים נשקת לי ותקראי לי „בתי" ! מדוע זה עתה קצפת עלי ותקלליני? לא אצא מפה עד אם ידעתי מדוע הפכת פתאום לבך לשנאני!" דינה עצרה במלים, דמעות הנערה, קולה הרועד ותחנוניה פעלו על לב הזקנה; קצפה חלף עבר, עיניה התנוצצו ויפיקו אהבה, ובידים רועדות חבקה את דינה ותשקנה עתרת נשיקות ותתן קולה בבכי, אך דמעותיה אלה לא היו עוד כאבן מעמסה על לבה, הנה היו כגשם נדבות על ארץ ציה, ובפעם הראשונה הבליגה מעט הזקנה על דאגותיה מן היום אשר חטפו מעל זרועותיה בנה יחידה.

— „תארי לך, דינה היקרה", אמרה הזקנה; „בראותי אותך זכרתי, כי ר' זרח הרוצח, האכזר יהיה חמיך ולבנו, אשר התחתיו לקח לצבא בני יחידי אישון עיני — תקראי אישי". הזקנה הורידה לארץ ראשה ותצלל במחשבותיה, אותות יגון נראו על פניה בזכרה את בנה ואת אשר נגזר עליו, ודינה, בהודע לה הנבלה, אשר עשה המיול"ח, קצפה קצף נורא: לו ראה אותה איש בעמדה לפני הזקנה הנאלמה דומיה מעצמת מכאוביה, אז בלי תפונה נבעת מפניה ופלצות אחזתו למראה, עיניה התנוצצו כברקים; פתחי פיה פתחה ולא דברה דבר ותשאף רוח בכל פה, נורא היה מראה אז, אז שכח הרואה כי נערה בת ישראל טובת לב עומדת לפניו, לא, לא נערה היתה אז, כי אם נעמעזירא (אלילת הנקמה) נוראה, קנאה ונוקמת; לו נקרה לה ברגע ההוא המיול"ח, ותשסעהו כשסע את הגדי ואף כי רק נערה רפת כח היא, אך הוא איננו; היא לא יכלה לנקום ממנו נקמתו, ותתן קולה בבכי ותבך מרה, דמעותיה הקילו את משא יגונה, עיניה הפיקו עוד הפעם רק רחמים וטוב לבב, קצפה הנורא חלף עבר; ותפרד מעל חוה ותבטיחנה לעשות את כל אשר תוכל רק למען הושיע לה, חוה נשקה אותה על מצחה ותבקשנה לבל תשכחנה ולבקרנה פעם בפעם.

ה.

את יצחק החוטף ידעו כל גרי העיר, אך לא תמיד יכונה בכנוי אחד, בכלל נודע לכל בשם „יצחק השכור, החוטף, המלשין" ועוד, כל יושבי העיר שנאוהו תכלית שנאה, בזו לו וינוסו מפניו כמנוסת חרב, גם הוא כבר הסכן הסכין עם כל אלה עד כי לא חשב לו לקלון את כנויי כבוד אלה, אולם אין לך אדם שאין לו שעה וגם לו היו ימים טובים בשנה: ימי הלקח לצבא, הימים האלה היו לו ימי שמחתו, אז עטה גאון

וגאוה כמדו, לא יצחק שמו אז כי אם ר׳ יצחק ונכבד הוא על פני כל העם, כבוד יעטרנו וכל אויביו יתכחשו לו, מכל עברים רק נשמע לאמר: „שלום לך, ר׳ יצחק! מה שלום רעיתך? האם לא תואיל לכבדני בבואך אלי לשתות אתי יחד כוס לחיים! הוא ידע אז את כל כחו במתניו וידע גם להשתמש אתו לטובתו, הוא הפשיט אז מעל כל היהודים יושבי עירו את עורם מעליהם, את הפרוטה האחרונה לקח מאת כל איש, בהבטיחו לו לפסוח על ביתו בימי הלקח לצבא.

אשתו היתה לו עזר ולא כנגדו, רק בזאת נפרדו, כי ר׳ יצחק היה מבלה את כל עתותיו בעניני הקהל או על כוס שכר, בעת אשר לאשתו העדינה היתה יד־חרוצים ולא ממקור אחד שאבה את צרכי מחיתה, כי אם ממקורות רבים, היא ידעה להעלות ארוכה לכל מחלה גלויה ונסתרה; גם ידעו אותה כי לוחשת היא על כל עין רעה וכל פגע רע שלא יבואו, גם ידעה לנחש בקרטין; ולפעמים לא רחוקות היתה גם מקוננת במות אחד מאילי הכסף, ובאשר כי בעד כל עבודותיה אלה קבלה גם שכר טוב, לכן מצאה לה עוד מקור למחיתה היא קבצה כסף יד על יד ותתן אותם בנשך ורבית.

יום השלישי לחג המצות, מאור הבקר נתך מטר סוחף ארצה ולא חדל עוד, רחובות העיר הבלתי רצופות באבנים נהפכו לים רפש וטיט, הרוח נשב בכח וכל ההולכים בחוץ בקשו למו מחסה ממטר וסערה איש תחת גגו. יצחק החוטף התעסק אז בעניני הקהל, ובביתו היתה רק אשתו, אשר אכלה בכל פה את הממתקים והתופינים אשר הביאו לה כל הדורשים לשכנה, פתאם נפתחה הדלת ודינה נמוגה מגשם וקרח, באה אל החדר.

— „מה זאת תראינה עיני?" קראה אשת יצחק בקול גדול, בהחביאה מהר את הממתקים תחת הכר: „דינה, הוי אלי! מה זה הביאך אלי? חי נפשי כי מאד נבהלתי בראותי אותך, אם דרושה אנכי לחפץ אמך, הלא יכלה לשלוח אלי אחת מאמהותיה, עד מהרה באתי אליה, אקוה, כי כל בני בית אביך כבר ידעו, כי למענם אבוא באש ובמים".

דינה כמו נאלמה דומיה, לא יכלה להוציא אף הגה מפיה, אף כי ביום אתמול לא שכחה אף רגע כי עליה לבקר את אשת החוטף ותכין את לבה לזה, אך בראותה את האשה הזאת פנים אל פנים נבוכה מאד ולא ידעה מה תגיד לה.

— „מה זה לך, דינה העדינה? הן פניך חורות כשיד, נבוכה את! הוי, אלהים, מה זאת? הן תבכי? הגידי לי מהר מה קרה? בלי תפונה, חלתה אמך? ואולי אם נתיאשו מחייה? הה, מדוע זה לא קראו לי בראשונה? או טרם תאמינו כי יודעת אנכי להעלות ארוכה? בלי תפונה חשבתם כי הרופאים ירפאו טוב ממני? אמנם כסף רב יקחו! ומי רפא את אשת השוחט או בת החזן? הן כבר נתיאשו אז מחייהן! הם הן קראו לרופאים ומה הועילו למו? הן גם לא ידעו לקרא את מחלתן בשם?! התאמיני לי כי הגידו עליהן כי שלום להן וכי רק יתחלו, מה תאמרי את על זה? אמללות חולות מאד, ומחלתן לא תתן להן לישון, גם תאות האכל עזבתן, והרופאים, לחם אפל, עוד ילעגו לרש וישחקו למשבתן, רק אז זכרו אותי וישלחו אחרי, והאמיני לי, כי רק שלש פעמים בקרתי אותן והמחלה כמו בידים לקחה, ואולי תדמי, כי נתתי למו סמי מרפא שונים? ישמרני ה׳ מזאת! רק לחשתי על שקלי זהב אחדים גם על ביצים חי נפשי כי לא עשיתי מאום מלבד זאת — ואעל להן ארוכה, הלא ידעת את רוחי וישרת לבי? לא בעד בצע אעשה את מלאכתי זאת, כי אם, חי נפשי רק מטוב לבב, הן דלים המה, לכן —אמרתי בלבי— ישלם לי ה׳ כמפעלי! אמנם לקחתי מהן עשרים וחמשה שקלי כסף ושני מעילי־חלצים (Юбки), אך הלא הצלתי אותן ממות! כן הסכנתי מעודי לעשות טוב

לכל דורשי, רק בשם ה'; הן הוא יראה את כל מעשינו וישלם לנו כבעל כל מעללינו".

דינה לא שסעה אותה בדברים; גם לא שמעה את כל דבריה. זה הפעם הראשונה אשר נאלצה לשום מסוה השקר על פניה ולא יכלה לשאת את מוסר כליותיה ולהבליג על כלמתה אשר כסתה פניה, אף כי ידעה כי מטרתה אשר בחרה לה היתה מנדבת לב: היא בקשה כסף למען חוה ולהגיד זאת לאשה הנצבת יראה לבל תשחית את כל אשר החלה לעשות, לכן נאלצה לעשות זאת למרות רוחה ונפשה. אך אחרי כן הבלינה על נפשה והען לאמר: „לא זאת! שלום לאמי. כי אם נדרשת את לי!"

— לך? לך אנכי נדרשת?" קראה אשת יצחק בקול תמהון ופניה שנו: על שפתותיה עבר שחוק קל ועיניה חדרו אל לב העלמה:

„הגידי לי איפוא, יקירתי, במה אוכל לשרתך".

— „בקשתי זאת — דבר סתר הוא ונחוץ לי מאד, לכן אבקשך לבל יודע לאיש דבר מאשר אבקשך" אמרה דינה.

— „הטרם תדעיני, דינה היקרה!" קראה אשת יצחק: „האם לי תאמרי כזאת! דאגת שוא היא לך: אשת יצחק תדע גם עת לחשות ולשים יד על פה בעת הצרך. ואבקשך לבל תכחדי ממני דבר ואנכי אהיה בעזרתך. חי נפשי כי אושיע לך, כי רבו מאד ידיעותי".

— „הלא תדעי כי בין מכירי...

— „ידעתי, ידעתי! שסעה אותה בדברים אשת יצחק: „אך זאת שמתי לי לקי: מראה משמע דומה ומשא, לאמר: לראות ולשמוע ולדום. לכן אל תבושי להגיד לי את כל אשר קרה לך ואם לא אחרת את המועד, אז אל תדאגי. חי נפשי, כי אושיעך! הן יש לי עשב, אשר יפעול פעולה נפלאה. אמנם, יקר המציאות הוא וידרש כסף רב למצאנו, אך הוא מועיל בלי תפונה".

— „לא, זאת לא זאת!" קראה דינה ותתאדם: „אנכי אבקשך רק להושיעני?...

— „בנתי לרעך!" שסעה אותה עוד הפעם בדברים: „גם בזה אושיעך, הסירי דאגה מלבך! יש לי גם מין עשב כזה; רק נחוץ לעשות ממנו משרה וישתה; אז תדבק נפשו בך לאהבה אותך מאד, ויהיה לך לעבד עבדים עד יום מותו. רק הגידי לי מה שמו כי אקרא לו, כי לא אוכל עשות מאום עד אם ידעתי את שמו:"

— „הה, אל אלהים!" קראה דינה באנחה: „אין לי חפץ בכל אלה. הנני חפצה ללות אצלך 30 שקלי כסף בערבון למען רעותי נערה נוצרית".

— „רק זאת? ואנכי אחרת דמיתי!" הראי לי איפוא את ערבונך! את רביד הפנינים? טוב מאד האם לזמן רב נדרש לך הכסף?".

— „לשני שבועות!"

— „טוב מאד" ענתה ואמרה בקחתה את הכסף מן הארון העומד לפניה: „הנה קחי לך עשרים שקלי כסף ועשרה לי הם כרבית בעד הכסף".

— „אנא, הואילי נא בטובך, תני לי עתה שלשים ובעוד שני שבועות אשיבה לך ארבעים הן לרעותי דרושים רק שלשים!"

— „אל נא, דינה היקרה, לא אוכל עשות כזאת! וגם את אשר עשיתי לך, רק את פניך בדבר הזה נשאתי; לו בקשני אחר על מקומך, כי אז, חי ה', כי לא עשיתי לו כזאת". דינה עמדה עוד רגעים אחדים, אחרי כן בראותה, כי רק חנם תאבד זמן רב, לקחה את העשרים שקלי כסף ומבלי דַבֵּר דָבָר יצאה מן הבית ללכת אל חוה.

ו.

ביום השלישי אחרי קבלה את הכסף, הקיצה דינה כאור הבקר ותצא סביתה וצרור קטן בידיה ללכת אל קצה העיר. היא חפצה ללות את משה, אשר הובילוהו עם אורחת הנלקחים לצבא לעיר הפלך. המון רב מהורי הנלקחים ושאריהם לוו אותם עד אחרי העיר; אחריהם הלכה גם חוה הזקנה, נשענת על משענתה. היא החליטה בנפשה ללכת אחרי בנה עד עיר הפלך. „אולי — אמרה בלבה — אם ה' יהיה בעזרתי, אוכל להוציא אותו מידי ר' זרח גזבר הקהלה; בעיר הפלך אמצא משפט צדק גם על בני בל־על אלה. ידעתי כי עשו לי לא כחק הממלכה. „בידיה הי' מכתב הבקשה (прошеніе) הנכתב למענה ביד אדוני בנה הסוחר, ומעט הכסף אשר נתנה לה דינה. האלמנה כבר הרחיקה מן העיר, בלכתה אחרי בנה, פתאם שמעה קול קורא בשטה. היא הפנתה את שכמה ותרא את דינה רצה אחריה בכל כחה, ותעמוד — הודות לאל, כי לא אחרתי לבוא! ואנכי יראתי לבל אחר המועד — אמרה דינה בכבדות — לכי לשלום, חוה היקרה! ישמע ה' לקול דמעותיך וישיב לך את בנך יחידך! הנה צרור קטן; בו שמתי מעט צידה לדרך הרחוקה למענך". בדמעות על עיניה חבקה הזקנה את העלמה ותעתר לה עתירת נשיקות ותשאנה קולן ותבכינה, ויפרדו אשה מעל אחותה. עברו שבועות אחדים, דינה ישבה אל השלחן ולפניה ספר פתוח, ותעביר בלבה את קורות חייה יחד עם קורות חיי עמה. — „מי לא הדריך מנוחה את עמי? — אמרה בלבה — איפה לא סבל ענות עני? ואנכי אהיה כיוצאת מן הכלל?" — „ובמה נעמתי מכל יתר רעותי? הלא הנני מקריבה את נפשי על מזבח אהבתי להורי למלא את רצונם, כי חיבת אנכי להיות אסירת תודה להם על כל אשר גמלו עלי. ועמי? האם לא יצא בגולה? האם לא הלכו בניו, בשמחה לקראת המות על המוקד, בהקריבם את נפשם רק בעד אמונתם בעד דעה (идеалъ) רוחנית, ואף פעם לא התאוננו על מר גורלם ואנכי מתאוננת? לא, לא אוכל עשות כזאת!... אבל האמנם כן? הן עמי הקריב את נפשו בעד דעותיו: כי ענו אותו ויאלצוהו לעשות ההפך ממה שלבו ורוחו חפצים, ויקריב את בשרו בגלל דעותיו הרוחניות, הקריב את חיי בניו על מזבחו, נתן את גוו לממיתים ולא מכר את רוחו ונפשו, ואותי יאלצו למכור את רוחי ונפשי; האם עלי החובה למלא את רצונם זה? הנני נכונה לעבוד גם עבודת פרך למען הורי, להיות להם כשפחה נחרפת; אך למכור למענם את דעותי וחפש רוחי ולבגוד בם? מאד אפונה אם עלי החובה לעשות כזאת. אך מה אעשה? הבינני אלהים, והורני מה אעשה! הן אחושה, כי זמותי ומורשי לבבי נתקו! ומדוע אין איש, אשר אוכל לקרע לפניו את סגור לבי להגיד לו את כל צרותי ולשוע מה יענני ובמה ינחמני? איש אשר יבין לרעי וידע את נפשי? ועתה נאלצה אנכי לבדי לשאת ולסבול טרח ומשא צרותי. מבלתי יכלת למצוא את הדרך הנכונה. דינה צללה ביון מחשבותיה. קול אמה העירה אותה פתאם ממחשבותיה. — דינה, דינה הנך נחבאת תמיד אל הכלים מפני אנשים. גשי הנה. הן פה ישבו רק אנשים טובים ולא יקבעו את נפשך בעין רעה חס ושלום!"

דינה התעוררה ותקם במר לב מעל מקומה ותבוא בחדר האורחים. שם מצאה את אביה יחד עם המיול"ח ועם אשתו, אשר ישבה אצל אמה. דינה ישבה לא רחוק מן הפתח, בהתאמצה להתרחק מן האנשים האלה, בכל אשר תהיה לאל ידה. למראיהם זכרה את הנבלה הנוראה אשר עשו לבן חוה. „האח — אמרה בלבה — לו הושיע אלהים את הזקנה להוכיח לשרים את צדקתה! ופתאם לפני החתונה, ישוב משה ואת החתן שלה ילקחו לצבא". בעת הזאת התלחשה אשת ר' זרח את אמה, בהביטה פעם בפעם על דינה בעינים חודרות. דינה התחלחלה מן המבטים האלה. היא הבינה כרגע,

כי בלי תפונה נודעו להן הליכותיה את חוה וכי בקרה את אשת יצחק בביתה.

— „ואולם — החליטה בנפשה — יעבור עלי מה, לא אירא עוד מפניהן, תדברנה בי ככל העולה על רוחן”.

— „דינה, יקירתי, סלחי נא לי כי אעיז לשאלך! אמרה המיול”ח בקחתה את מושבה אצלה: „האמת הדבר, „כי לפני ימים אחדים היית בבית אשת יצחק החוטף?”

— אמת! אמנם הייתי שם ומה?”

— „הוי מה זה תשמענה אזני? את, יקירתי, תואילי לבקר בבתים כאלה?”

— „ומה חטאתי אם גם הייתי בביתה? — שאלה דינה — חי נפשי כי אם למראה עיני אשפוט אז היא אשה חכמת לב וגם יראת אלהים”.

— „הה, אלי! אוי לאזנים שכך שומעות! את, דינה, תדברי כדברים האלה? חמה אין לי עליך על דברך כן, בדעתי אל נכון כי לא תביני את אשר תדברי; הנך צעירה לימים מאד. שמעי נא, בכל זאת, לעצתי, הן זקנה אנכי ממך לימים וגם את טובתך אנכי דורשת בכל לבי: מכל משמר שמרי את נפשך מדבת עם, ואל תלכי עוד אל האשה ההיא. אם תשמעיני — תשיבי לי אחרי כן תודות בעד עצתי הטובה, אך אם תקשי ערפך, תנהמי באחריתך, אך אולי אז תאחרי את המועד. האמיני לי, כי לו היית לי זרה, כי אז לא הגדתי לך מטוב ועד רע, אך הן עוד מעט וכאם אהיה לך, לכן עלי החובה לבלי תת לאנשים רעים להוציא את דבתך רעה בעיר. זרח, נשובה ונלכה לביתנו, הן ככר אחרנו לשבת פה! חיו בשלום, אל תשכחו לבקרנו בביתנו! אנחנו כבר עשינו את אשר היה עלינו לעשות, ועתה עשו אתם את אשר עליכם לעשות” בדברים האלה יצאו האורחים מן החדר. ויהי הם אך יצאו מן הבית ושרה פתחה פיה ברצח על בתה לאמר: „ישודך קטב, תפלצת נמבזה! מה עשית לי? הן עכר עכרתיני! הגידי לי מהר מה עשית בבית האשה ההיא?”

— „הלכתי שמה ללות כסף”.

— „כסף”. קראה אמה בקול פחדים: „הלכת אליה ללות כסף, האם התולים עמך”.

— „לא התולים עמדי! אם לא תאמיני לי, הביטי איפוא על צווארי ותראי, כי רביד הפנינים איננו; אנכי נתתי לה בערבון”.

— „הוי מה אמללה אני! מדוע עכרתיני! מדוע לא ירדת אלי קבר בהיותך עוד קטנה? מדוע גדלתי ורוממתי בביתי כלב רע ותפלצת נוראה כמוך?

— „הן לא אבין מה פשעי ומה חטאתי? אמרה דינה בקול רועד ממבוכת לב: האם לעשות נבלה, לגזול מזרועות אם אלמנה אומללה את בנה יחידה לא חטא הוא, וללות כסף בעד האלמנה כי תוכל להוציא את בנה יחידה מפי טורפי טרף אדם עון גדול הוא מנשוא?

לא, לא עון הוא, כי אם מפעל טוב, אשר אוכל רק לשמוח עליו ולהתפאר בו”.

שרה בשמעה דברים כאלה מפי בתה, לא יכלה עוד התאפק ובחמת רצח התנפלה על בתה, דינה קראה בקול פחדים ואביה אשר שמע את כל דברי בתו מבלי דבר דבר, התאמץ עתה להפריד בין הדבקים ולהצילנה מידי אמה.

—„הניחה לי, הניחה, ואחנקנה בידי אני! הלא שמעת את דברי בתך! אולי גם הנה אהובת משה, בן הבליעל הזה”.

—„ידעתי, כל ידעתי!” ענה ר׳ ברוך, בהוציאו את אשתו בחזקה מן החדר, ופניו חורו כסיד.

ז.

אחרי ריבה את אמה, היתה מבוכת דינה שלמה, להראות בחוץ לא יכלה כי כל רואיה נדו ונעו ממנה, איש איש כנה אותה בכנוים שונים, כי הכל ידעו אל נכון, ואולי עוד יותר מאשר נכון, מפי אשת יצחק אשר ידעה לעשות, את המלוה בערבון רביד הפנינים לכל פרטיה ודקדוקיה דינה גמרה בלבה לבלתי צאת מפתח ביתה, אך לא טוב היה לה שבתה בביתה מאשר בחוץ: כי אם מחוץ שכלה חרב דבת עם, הנה בבית לה כמות; אמה, אף כי לא התקוטטה בה ולא הכתה אותה, אך מבטי עיניה, אשר הפיקו שנאה עזה, הביאו לה מכאובים רבים; ודקרו אותה כמחט בבשר, אביה גם הוא התנכר אליה ויהי כאיש זר בבית, דינה שתתה והמצה את קבעת כוס התרעלה פעם אחת, עד כי מרוב תמהון לבב לא ידעה כי ברע היא, כצל נהלכה מחדר אל הדר בלי חשוב מחשבות כגולם, פעם אחת, בהתהלך דינה בחדרה הנה והנה בלי כל מחשבה, נפתחה פתאום הדלת וקלאדוויגא רעותה באה אל החדר, היא חבקה את דינה בזרועותיה וברגש־לב החלה לנחמנה ולבקשנה לבל תיאש את לבה מטוב, וכי הואיל לבקרה בביתה — אולי בזה תגרש מעט עצב מלבה, דינה הקשיבה לכל דבריה מבלי דבר דבר, רק הביטה עליה במבט מפיק יגון ויאוש נורא, ותתהלחל קלאדוויגא הה, אל אלהים, מה רב היגון, היאוש, שבר לבבה ואבדן התקוה אשר נשקפו מעיניה! קלאדוויגא הבינה לרעה ונפשה נבהלה מאד; היא הרגישה כי שבר דינה גדול מני ים ולא תוכל להנחם, ותוריד לארץ ראשה ולא מצאה עוד דברים להגיד לה, רגעים אחדים עמדה עוד, אחרי כן נפרדה מעל דינה בלי אמר ודברים ותתאמץ לבלי הבט בפניה ותצא מן החדר, דינה לא עצרה אותה, כפי הנראה לא שמה לבה אליה, בעת צרה לא נעים הוא לשמוע נחומים גם מפי אוהב נאמן. בקרת רעותה, אשר לא ראתה אותה זה כבר, הודות לאמה אשר התאמצה בכל אשר יכלה להפריד ביניהן, בדעתה כי קלאדוויגא האציל מרוחה על בתה, הוציאה אותה בכל זאת מעט משנת־האובד־בהקיץ, רעיונותיה החלו עוד הפעם להתרוצץ בלבה, ביתר שאת התעוררו מחשבותיה בחשבה על דבר גורל חוה הזקנה ובנה: מה יעשה עתה אתה? הן הלכה יחד עם בנה לעיר הפלך, למצוא שם משפט; ההצליחה בדרכה? בכל ערב הליטה את פניה ותתחפש ותצא בלט מבית אביה ללכת אל בית האלמנה; בכל פעם שבה אל חדרה וראשה מורד לארץ: אהל האלמנה היה סגור והזקנה לא היתה שם, יוכל היות, כי בעזרת האל תוציא האלמנה את בנה מעבודת הצבא ועל מקומו יבא המיועד להיות בעלה — אמרה בלבה, ושחוק קל נראה אז על פניה הלבנים, אך בין רגע עבר השחוק ועצב לקח את מקומו. —לא— ענה לה רוח מבינתה — איככה תוכל אלמנה אמללה לדון עם גזבר הקהל רב האוצרות והתקיף בבתי המשפט? הן להזקנה היו רק עשרים שקלי כסף וגזבר הקהלה הן לא יחוס גם על אלפי כסף ולעשירים הן דרך סלולה לעבור חק? מחשבות כאלה התרוצצו בקרבה בכל פעם בשובה מאהל חוה, עוד דבר אחד מרר והעציב את רוחה: מדוע יתנכר אליה אביה? היא ידעה נאמנה את אהבת אביה אותה, ומדוע כמו לא ישים את לבו אליה ולא בא עוד פעם אל חדרה? בכל אשר התאמצה לא יכלה למצוא לה פתרון לשאלתה זאת, פעם אחת בשבתה צלולה במחשבותיה בחדרה, נפתחה פתאום הדלת ואביה נראה בפתח, דינה ראתה את אביה ותרץ אליו ותפול על צואריו ותקרא: „אבי, ההנך פה? אצלי... לא עזבתני.. לא תשנא עוד את בתך? אנכי הרגשתי זאת בלבי ורגש לב לא יכחש, האם לא כן הוא, אבי?!"

— „כן, כן, בתי היקרה!" ענה אביה ברמעות על עיניו: „הנך גם עתה בתי

יחידתי ויקרה לי כאישון עיני, אך מה רבו צרותי, אשר את הסיבות לי, בתי!״.

— „אבי, האם אנכי אשמה בצרותיך? לא, לא אחפוץ בזאת! אתה אבי אל תסבול מכאובים בגללי! הגידה לי מהר, מה אעשה לך, להרגיע את רוחך ואעשנה? למענך גם באש ובמים אבוא . . .״

— „בתי היקרה, ידעתי את אהבתך אלי כי עזה, וכי נכונה את להקריב את נפשך על מזבח אהבתך אותי, אך לא אדרוש ממך כל קרבן, כי אם הרגיעי את רוחך ונרשי כל עצב מלבך, אז אין מאשר כמוני בארץ״.

— „טוב הדבר, אבי יקירי, אנכי אתאמץ למלאות את רצונך, אך בשם ה׳ אשביעך, כי תגיד לי מדוע זה נעו ונדו מפני כל רואי? מדוע השנאני אמי, וגם אתה, אבי היקר, התנכר אלי. בימים האלה? מה רעה עשיתי ובמה גדול עוני מנשוא?״.

— „הה, בתי היקרה, הן תשאליני מדוע נעו מפניך כל רואיך? יען כי לא ידעו את נפשך, על דבר אמך, אל תשאליני, כי גם את ידעת, את כל הכעס והמכאובים, אשר תכעיסני ואנכי אשא ואסבול במנוחה... אך לפון באהבתי אליך לא תוכלי; ואם גם לדבריך, התנכרתי אליך הוא רק יען לא אוכל לראות ברמעותיך ומכאוביך!״

— „אבל אבי תאר נא לך, מה רע ומר גורלי, כי כל אחד יבוזני בלבו ויביט עלי בשאט בנפש רק יען הושעתי לאלמנה אמללה, אשר חטפו ממנה את בנה יחידה, הה, אבי האם לא כן עשית גם אתה, לו נקרה לך דבר כזה?״.

— „טוב וחסד עשית, בתי היקרה, ואלהים ישלם לך כפרי מעלליך, ואם לא בעולם הזה, אז בעולם הבא, הה, לו ידעתי את האנשים האלה לפני אשר נארשת! כי אז לא נתתיך לאיש כזה! כי אז לא חפצתי קרבתם, אך עברה העת ומה נעשה עתה? הנך כבר נארשה, ולקרוע את „ברית התנאים״ — עון גדול, כבר זקנתי ולא אוכל עוד עשות כזאת, לכן נפשי בבקשתי, דינה בתי הטובה, הכנעי תחת מר גורלך״.

— „אמנם ידעתי כי עון כבד הוא! אך הגידה נא לי אבי, איך תקרא בשם את מעללי ר׳ זרח, אשר יגזול בנים יחידים מזרועות אמות, אלמנות ואמללות, אשר לא תוכלנה לדון עם התקיף מהן, ויתנם בצבא תחת בנו? האם לא גרל חטאך מחטאו? גם אתה הנך מקריב אושר ואולי גם חיי בתך יחידתך, בהסגירך אותה אל אנשים אכזרים ורוצחים כאלה, וכל זה רק מפני יראת החטא? הה, אבי! שים נא אל לבך, האם הסגירך אותי בידיהם, לא יהיה עון כבד מעון קריעת ברית התנאים?״ הצילני נא! הצילה את בתך מידי חיתו טרף אלה, אשר לא ידעו רחם ואשר ירחצו פעמיהם בדם עניים ודמעותיהם ואל נא אפול בעצומיהם! כן, כן, אבי, טובו לי תכריכי מת מבגדי כלולותי!״.

— „הה, בתי יקירתי! לו ידעת איך תחדורנה דמעותיך אל חדרי במני הכואב; לו ידעת את המכאובים אשר אשא ואסבול בגללך! אך מה אעשה, ואנכי לא אוכל להושיע לך השמעת? אנכי הייתי בבית „הצדיק״ ובדמעות שליש בכיתי ואתחנן אליו, כי ירשני לקרוע את התנאים ולהשיבם והוא לא נרצה לי, הוא עמד על דעתו ולא הרשני לעשות כזאת״.

— „הכן, איפוא, אבי! בעבור מצותו תקריב את בתך על מזבח האכזרים! ולמלאות את רצונו תכרה אתה בידך קבר לי! לכן שמעני ואגדך: אם הצדיק יוכל להגיד לדבק כזה טוב, אז לא טוב גם הוא מר׳ זרח!״

— „מה זאת תדברי, הוי אמללה!״ קרא אביה בקול פחד: „מה זאת הרהבת עז בנפשך להגיד?״.

— „את כל אשר שמעת!״ ענתה דינה ואש התנוצץ מעיניה; „הן איש ירא אלהים

לא יסכים עם פועלי און, ואם כה יעשה, לא טוב הוא מר׳ זרח ובלי תפונה יכה גם איש במסתרים, אם אך יוכל לו״.

— „הה, אל אלהים! מה זאת תשמענה אזני? קרא אביה בקצף נורא ובהדפו את בתו מעליו יצא מן הבית, בעת הזאת ישבה אמה בבית ר׳ זרח ותספר, כי חוה האלמנה הנה בעיר הפלך ומבקשת משפט על גזבר הקהלה, ר׳ זרח נבהל מאד ועוד בלילה ההוא שלח איש עתי לעיר הפלך וכסף רב בידו לעור עיני פקחים...

שני שבועות עברו מן העת ההיא, פעם לפנות ערב יצאה דינה מחוץ לעיר לשאוף מעט רוח צח; בעת קצרה כזאת שנו מאד פניה, עיניה נמקו בחוריהן, קומתה כפפה ולא נקל היה להכירנה, היא ישבה תחת אחד השיחים אצל הדרך, את ראשה תמכה על ארבות ידיה ותורד לארץ ראשה ותצלול במחשבותיה, כי מחשבות־תוגה התרוצצו בקרבה, העידו עליה פניה הנוגות. פתאם נשמע קול פעמי הולך על משענת, דינה נשאה את עיניה והקרא מתמהון לבב.

— „חוה, האת היא חוה?״

— „אמנם אנכי היא חוה!״ ענתה האלמנה בקול נורא: הלא תראי, כי ריקם שבתי, ובני איננו: אותו הובילו הלאה, אבדה כל תקוה, אין עוד בן לאלמנה, לכי איפוא, כלה, והגידי לחתנך את הבשורה הטובה הזאת! הגידי לו כי עתה יוכל להתקשר אתך מעדנות בלי מעצור! מה זה איפוא תעמדי כבול עץ, האם חרשו אזניך? לכי, כלה, לכי!״ בדברים האלה הלכה חוה לדרכה, דינה עמדה כנציב מלח, לבה היה בה לאבן, היא חפצה לקרוא בקול גדול, לעצור את האלמנה, אך לא יכלה להוציא אף הגה מפיה; כחה עזבה ותפול לארץ מתעלפת.

ח.

מי ממנו לא שמע בילדותו חזיונות־בדים, על דבר הקוסמות אשר לפעמים לא רחוקות שלטו שלטת בלי מצרים בבנות־מלכים רבות ונדיבות לב? איך נהיו בנות־מלכים אלה בין רגע אחד, על פי מצות המכשפה הארורה, מבנות־מלכים יפות עד מאד לחיות נוראות, לשרץ נמבזה או לגל של עצמות. בספר לנו אמנתנו כזאת לא פנינו באמתת המקרים האלה אף מעט, ולא פעם שמענו את המספרות בדבריהן בקול חמלה: „בת־מלך אמללה!״ ונשנא תכלית שנאה את הקוסמות הארורות אשר לא ידעו רחם ותאלצנה את בנות המלכים ללבוש צורו כאלה. אך בהיותנו לאנשים נלעג לספורים כאלה ולהפעולה אשר פעלו עלינו בילדותנו; נזכרם בשחוק לעג, והלא השתנות אם לא על ידי קסמים כזאת, תקרה גם בין החיים. לתוגת לב דינה ומכאוביה אין קץ, היא הרגישה כי נקצרו ימי עלומיה, הופרו כל רעיונותיה הנשגבים, כבודה כעוף התעופף, היא ראתה כי גם אביה — אשר אהבה אהבה עזה כמות — הדף אותה מעל פניו, בכל זאת החליטה בנפשה לשאת את כל מכאוביה במנוחה, מבלי התאונן על מר גורלה, אך הנה נפגשה את האלמנה ויודע לה, את אשר זה כבר חשבה בלבה: בן האלמנה היה לקרבן המיול״ח, הלא סוף כל סוף אישה יהיה עד נאמן לנבלה הזאת; האם לא תראה באישה את האיש, אשר קרבנו היה בן האלמנה. השנאה ותאות הנקמה העירו בקרבה מלחמה נוראה ותוצאות המלחמה היתה כי נהפך לבה מן הקצה אל הקצה; מעלמה טובת לב מאין כמוה נהיתה לאכזריה שואפת נקמה נוראה ואבירת לב.

—„רב לי" קראה דינה ועיניה מלאו דם: „רב לי היות כרחל נאלמה! לא אהיה עוד שפחה נחרפת להורי! הנני שואפת נקמה, לנקום נקמת האלמנה ובנה, ונקמתי תהיה נוראה! צעד אחד אצעד — והנה תהום רבה ביני ובין הורי, צעד, אשר ירחיקני לנצח מהורי, מעמי, מאלהי, ומכל אשר קדוש היה לי עד הנה, לפני יגלו חיים חדשים... אך לא, לא, חיים אשר חמדתי אליהן כבר אבדתי; הן גם עתה בחפץ לבב שמתי מחנק לנפשי, לולא ידעתי כי אז לא תגדל נקמתי כאשר עם לבבי: כי אז ספדו לי ויבכוני שבע או שבועים וישכחוני כמת מלב, לא, לא, מתוקה היא הנקמה אם תהיה גדולה וארוכת־ימים, וכן אעשה גם אני, נוראה מאין כמוה תהיה, אשר כל השומע תצלינה שתי אזניו, עוד אחיה, אך כמתה אהיה להם, הנקמה הזאת תגדל ממותי, חפצה אני כי עוד שנים רבות יראו אותי מדי יום ביומו, יראוני ויקללוני קללות נמרצות ויספדו לי, וה' הן הוא יפקוד עלי דרכי וייסרני, אך, יהי מה! הלא אנכי לבדי מיסרת את עצמי: הלא לא טוב יהיה לי אז מאשר עתה או מאשר לאבי ואמי, האם ינעם לי לשמוע על כל צעד: הנה הולכת הבגדה! וכל אדם ירוק בפני ואולי גם יכוני, אך זה חפצי, האח, מה מתוקה הנקמה!... אך נחוץ למהר להקים את חפץ לבבי זה, כי עוד מעט ויחלש רצוני, אך הנה כמעט שכחתי, הלא בימים האלה יכונו לחג חג החתונה ואנכי אבינה להם חתונה שונה מעט מזאת אשר יחפצו, אך רב לי לחשוב מחשבות; עוד היום אקים את חפץ לבבי זה". בדברים האלה שמה עליה דינה את בגדיה החמודות ובפני־להבים יצאה את הבית.

מעת אשר שבה חוה מעיר הפלך נסגרה באהלה ואיש לא ראה אותה אף פעם, רק דינה באה אליה פעם אחת; היא ישבה וראשה מורד לארץ. דינה נסתה פעמים אחדות לדבר אתה, אך הזקנה לא הביטה עליה אף פעם. ברמעות על עיניה יצאה דינה ותשאיר לה מעט כסף, אך הזקנה השליכה את הכסף החוצה אחרי הדלת.

השמים התקדרו בעבים, ליל חשך וערפל, לא נשמע ברחוב קול איש; ודממת מות נפרעה רק על ידי קול הרעם בגלגל ושאון הרוח, אשר נשב בכל כחו בגגות המכוסים בתבן ובארבות העשן, בעת הזאת, אשר כל יושבי העיר ישנו שנת צדיקים, נראה אור באהל חוה אשר בקצה העיר, בתוך החדר עמדה הזקנה על ברכיה ובכל כחה נפחה במחתת־האש לאזר זיקות, מראה היה נורא מאד, שערות ראשה פרועות וסרוחות על פניה, עיניה התנוצצו באש זרה, פניה נתעקמו ושפתיה נעות. פתאם קפצה מעל מקומה כנשוך נחש ותקרא בקול פחדים: „בני, איך, העורך נמנה בין החיים? ואם חי אתה, התדע את אשר התחפוץ אמך לעשות? לא תדע? הה, אלי! אך, איך, איך משה יקירי? הוי, שודדים! את בני יחידי גזלתם מזרועותי, הרגתם, רצחתם אותו! מדוע זה לא המתם גם אותי, האם לא משלה לכם זרעכם להכות אם על בנה יחד? אך טוב כי השארתוני בחיים, עוד אוכל לעשות מאומה, אם לא למען בני, אז למען הנקמה!" ובדברה לקחה את מחתת־האש ותצא מן האהל, וברגלים ממהרות רצתה בין הרחובות בחשך אפלה, הרוח נשב בחזקה בשערות ראשה המגולה, הגשם הכה אותה בלי ר..ב על פניה, אך היא לא שמה לבה לזאת, רק התאמצה להסתיר את מחתת־האש לבל יכבו הגחלים הבוערות, בעברה כן רחובות אחרים עמדה פתאם לפני בית גדול.

— „הנה הבית אשר אבקש" אמרה ותגש אליו, בעת הזאת נשמע מהחלונות הפתוחים קול שירה, צלצלי כוסות וקול שתית לחיי ר' זרח, סבת המשתה היתה השמועה אשר הגיעה מעיר הפלך, כי הכל ב"ה בא על מקומו בשלום: את בן האלמנה הובילו למקומות רחוקים ואת האלמנה גרשו מכל מקומות־המשפט, ותחת אשר קותה למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה. חושי הזקנה התבלבלו וכבר חפצה ללכת

מזה ולשוב אל ביתה אך פתאום שמעה קול מתרונן מיין לאמר: „הנני שותה כוס לחיי חוה האלמנה ובכל לבי אדרוש שלומה, כי תרד מהר אל שאול תחתיה, הידד!" שחוק אדיר אשר פרץ מפי כל הנאספים היה למענה על דברי הדובר, חוה נגשה אל החלון, ברגע ההיא נראה בחלון ראש איציק השכור והחוטף ובשחוק מיין קרא: „אל יהי שמי איציק השכור, אם לא חוה הזקנה היא זאת, בואי אלינו הביתה, בת התפת, ושתי אתנו כוס לחיים!" חוה לא ענתה דבר ותעלם בחשך.

לא עברו רגעים אחדים וקריאות פחדים נשמעו מפי השכורים: את כל הבית אחזה להבה סביב, גם בבית ר' ברוך היתה בהלה מאין כמוה: בתם דינה איננה ועקבותיה נעלמו מבלי דעת אנה הלכה.

ט.

עברו שתי שנים. על הדרך המוביל אל בית הקברות לישראל נראו אנשים נושאים ארון־מת, אחרי נושאי הארון הלכו המון רב מבני ישראל, דומיה חרישית שררה, כל ההמון הלך מבלי דבר דבר, מבלי שים לב אל השלג אשר כסה אותם מכף רגל ועד ראש. בגשתם אל הקבר אשר זה מעט חפרו אותו, הורידו את הארון אל תוכו, החזן קרא בקול רם את התפלה האחרונה, החופרים כסו עד מהרה את הקבר, אנשים אחדים השליכו גם הם כל אחד קמץ עפר על הקבר, ובהורידם ראשיהם לארץ, שבו איש לאהלו — דממת מות שררה עתה בכל החדר, רק הרוח המה בקול יַלל נורא והעצים בהתנועעם הנה והנה מתגרת הרוח, השמיעו קול נאקה. בית הקברות שמם מאין נפש חיה בו, כעבור רגעים אחדים אחרי לכת משם גם שומר בית הקברות נראתה תמונת אשה צעירה לימים עטופה, נגשה בלאט אל הקבר החדש ואחרי כרעה האשה ותשא למרום עיניה ובקול קורע לב וביאוש נורא קראה: „אהה, אל אלהים, מה נורא מוסרך!" היא שטחה על הקבר ותזעק לאמר: „אבי, אבי, גם לבכות על קברך, אשר ירדת אליו בלא עת, לא אוכל! הה, ידעתי כי אנכי רצחתיך ובידי אני כריתי לך קבר!" עוד זמן כביר שכבה על הארץ ותבך מרה, פתאום נשמע קול צעדים מרחוק, היא קמה עד מהרה, הביטה עליו בפעם האחרונה וברגלים ממהרות יצאה מבית הקברות, ותשים פעמיה אל קצה העיר, ותבוא אל אהל חוה האלמנה והאיר נר, אשר לאורו לא נקל היה להכיר את דינה העניה והאמללה, על פניה היפים לפנים לא נשארו עקבות עלומים; כי קמטו בלא עת, שפתיה הלבינו מאד, עיניה עמקו בחריהן ותתנוצצנה באש זרה ומאד נוראה, רק צל דינה היתה העלמה הזאת ולא דינה...

בעת אשר גמרה דינה בלבה להנקם מהוריה ומכל הקרובים אליה את נקמתה ואת נקמת חוה, הלכה עד מהרה אל הזקנה זאבראדסקי ותגד לה כי יש עם לבבה להמיר דתה, הזקנה שמחה מאד על דבריה אלה; היא שמחה רק על מראה עיניה ולא ראתה ללבב דינה אשר ממנו תוצאות לשמחתה, ומבלי חקור ודרוש הרבה אחרי הדבר אשר המריץ אותה לעזוב את עמה מהרה והובילה אותה אל אחד הכומרים הקטולים, לפתוח לפני הנפש החטאת את שערי גן העדן, זאבראדסקי היתה לאם לבאה בברית הנוצרים, היא ששה כמוצא שלל רב בראותה כי תקוותיה קמו ונהיו, עתה אפסה כל תקוה, וכל אשר התחנן אליהם אבי דינה, — אשר קלאדוויגא הישרה בלבה הודיעה לו עד מהרה איפה דינה ומה חפצה — לתת לו להראות את בתו לפני בואה בברית הנוצרים, לא הועיל לו, ביראתם, לבל יפעלו דמעות האב פעולה עזה על לב היהודיה. יש אנשים

אשר בהמירם את דתם, יבקשו למצא עושר, לסל להם דרך בחיים, או גם יקריבו את דתם על מזבח אהבתם; אך אף לא אחת מאלה בקשה דינה, בהמירה את דתה חפצה רק לקחת נקם מאלה אשר חשבה אתם לאשמים בכל צרותיה והכין את נפשה לסבול עוד צרות רבות; לכן כאשר חפצה הזקנה זאבראדסקי לתת לה, אחרי כן כסף רב ותבטיחנה כי תהי עליה סתרה, השיבה אחור את חפצה בשאט בנפש. מה —קראה בקצף נורא— האם תחפצי לשלם לי כסף בעד ימי עלומי אשר אבדו לי, בעד הורי, בעד עמי, בעבור אלהי? אל נא, גברתי, שגית; רגשות כאלה לא ימכרו בכסף ובזהב! ותצא מאת הזקנה ולא ראתה עוד את פניה, עם רעותה קלאדווינגא לא חפצה להראות: כלמה כסתה את פניה וחרפה שברה לבה לראות פני קלאדווינגא הישרה, ותשאר גלמודה עד בוא חליפתה; כל רואיה נעו מפניה, והיא כצל נהלכה ברחוב העיר, מבלי הרגיש את הקור והרעב. את אהל חוה בחרה למעון לה, וכל אשר סבלה צרות, וכל אשר גוה רופף ומעמד בריאותה נהרס שמחה ביתר שאת.

— „טוב מאד, כן יאתה לי..." היה פתגמה תמיד. עבר זמן לא כביר ושבט אלוה, שוד משדי, מוסר כליות אכזרי נחת בלב דינה האמללה, שבט אלוה זה ייבש לח עצמות האיש אשר נחת בו, שנתו הדד; אשתוללו לפניו כל אבירי לב, ואין גבור בארץ אשר יתהלל כי הקשה אליו וישלם, שוד משדי זה הוא — הנחם, אוי לאיש, אשר הנחם קנן בלבו; מבלי דעת ירוץ ממקום למקום כמשוגע; חלומות נוראים יראה בהקיץ; תמונות־שוא תראינה לו, הוא ירדוף אחריהן, יחפוץ להשיגן, אך התמונות אלה תחלופנה מראיהן ומקומן, וברוח עועים אשר מסכו בקרבו, יוטל טלטלת גבר, להשיג ולתפוש ביד את התמונות האלה — ולא יוכל; וקץ לכל אלה ישים או המות, או השגעון. דינה הרגישה את מוסר־האכזרי הזה ותשמח עליו כבעל אשר פתאם: „הנה עתה הגיעתני שלומת מפעלי, האח, מה שמחה אנכי בחלקי זה!" אולם היא ראתה רק האותות הראשונים אשר למחלה הנוראה הזאת; אך בעת אשר הנחם נחת בלבה בכל כחו ועצם ידו, רצתה גם היא כמשוגעת ממקום אל מקום, אמללה! היא לא ידעה אז כי ממוסר כליותיה לא תוכל להסתר, היהדות, בית הכנסת, בית אביה, אביה — רגשות אלה, אשר היו לתמונות מבהילות, אשר רדפוה, הרריכוה מנוחה ולא הרפו ממנה אף רגע, פעם גמרה בנפשה לברוח לעיר אחרת: אולי ירוח לה מעט — אך עד מהרה שבה אל מקום אשר סבלה את כל צרותיה, היא בכתה מאין הפוגות ותגז שער ראשה; שרטה שרטות בבשרה, וזעקה מרה יצאה מלבה: „אל רחום וחנון, הושיעה נא! האמנם אבדה לי כל תקוה בחיים" קראה במר־לב.— „אמנם" ענה לה קול מחדרי לבה: „אבדה לך כל תקוה בחיים, את הנעשה אין להשיב ואת הלא השלכת אחרי גוך את חיי העבר!" דקול הזה הדריכה מנוחה; המלים האלה לא סרו מלבה אף רגע... כן עברו שתי שנים, לפעמים לא רחוקות עמדה דינה בערב אצל בית אביה, אולי תראנו בעד החלונות, ואמנם ראתה אותו פעם אחת, ואז גם הוא ראה אותה, הוא עמד על מקומה, התבונן בה, פניו חורו מאד, ונבהלה ותברח מפניו. אך אין דבר החת השמש אשר יעמוד לנצח, גם לצרות דינה ולמכאוביה בא הקץ; רחמי אל נכמרו עליה, הקר, השלג, ימי־דסגריר, רעב וצרות אין קץ הביאו לה גואל נאמן, אשר יגאלנה מכל אלה והוא שחפת־הריאה. דינה בהרגישה את חליה זה ששה עליו כמוצאת שלל רב: „עוד מעט ויגאלני המות!" ובשמחה רבה התבוננה אל כל נטף דם, אשר יצא מגרונה, הרגישה כי כל נטף דם יצעידנה עוד צעד לבאר־שחת, אך לא רק אל דינה צעד המות בצעדי און, גם אביה מצרת לבו, אשר הרחיבה העמיקה את פצעיו הנאמנים, נפל למשכב וכפשע בינו ובין המות, ויהי אך הגיעה אליה השמועה על דבר מחלת אביה והעמוד

תחת חלון בית אביה מחוצה לו ולא סרה משם מעת ההיא אף רגע, היא לא שמה לבה אל כל אשר הראו עליה באצבע, לבוא אל הבית לא חפצה, כי יראה לבל תמרר את ימי אביה האחרונים, ויהי באחד הלילות במשך ימי מהלתו ותוכח לדעת, בהתבוננה בפני העומדים על אביה כי רגעי חייו ספורים. דממה שררה בבית, החברה קדושה נקראה להיות נכונה... דינה קרבה אל החלון לשמוע אולי ידבר אביה אל הנועדים עליו מלים אחרות לפני מותו, וגם אמנם דבר אביה דברים אחדים בשפה רפה לאמר: „דינה, בתי היקרה, סלחתי לך על כל מעשיך יואיל נא ה׳ ויסלח גם הוא לך!" — „רב לי, עתה אמותה בשלום — אמרה דינה אל לבה — עתה לא אחפוץ מאום, כי אם המות!"

אצל בית־הסהר נאספו המון רב מגרי העיר לראות בהוביל אנשי חיל את האסירים המובלים לארץ סיביר. האסירים הוגשו לנחושתים שנים שנים; ביניהם היתה אשה אחת; לבושה לבוש־מתנים ככל האסירים, האשה הזאת היא — חוה הזקנה, אחרי אשר בית גוזבר הקהלה עלה על המוקד, בא ביום המחרת אל חוה איציק החוטף ויקרא אליה לאמר: „הוי, מכשפה ארורה, התדמי כי לא אדע כי מעשה ידיך הוא? — אם תתני לי עשרים וחמשה שקלי כסף, אז אחריש, ואם לא — אנכי אעיד בך" הזקנה גרשה אותו מביתה ותלך אל חוקר־הדין ותודה על כל אשר עשתה, את משפטה חרצו שש שנים בארץ־גזרה, ותבוא דינה לברכה בברכת הפרידה.

— „רב לך, יקירתי, אל תבכי! הן אך למוהר הננו בחיים, אולי שם ייטב לנו!" אמרה חוה ותשא למרום עיניה. חפץ שתי הנשים נהיה, חוה מתה בדרך לסיביר ודינה ירדה אלי קבר באביב ימיה, וללותה הלכה רק נפש חיה אחת והיא — קלאדרוויגא.

אם קוראי יתאוה לדעת את הקורות את יתר אבירי ספורי זה, אז אוכל לספר לו במלים אחדות, שרה, מעת מת אישה, תבכה ותתאונן באזני כל איש על חיי אלמנותה, תתפלל מדי יום ביומו עד חצות היום ותבקר בבתי צדיקים רבים מאד. איציק החוטף ישתה וישכר כמלפנים, ואשתו העדינה תתאונן על העת אשר לא תביא לה מבקרים רבים. זלמן אשקעס גם הוא מאושר כמלפנים וכל אשר יעלה על לבו, אז בפיו ידבר ובידו ימלא, וזה לא כביר עלתה בידו לזוג את האלמנה החדשה עם אחד הזקנים. ור׳ זרח הנה הוא נכבד עתה על פני כל העם; לאשה לבנו לקח עלמה בת אחד עשירי העיר הקרובה אל עירו, ועתה יולד לבנו ילד, נכד לר׳ זרח, אשר על ברכיו יאמן, זה לא כביר היה לגבאי בבית המדרש הגדול בעיר; סוף דבר הנה הוא מאושר מאד כעת ועוד עתידות טובות לו.

עדת ישראל במינסק.

העיר מינסק אשר אנהגך הקורא, ואביאך אליה היום, היא אחת הקהלות העתיקות בישראל, מטרפולין היא ומרובה באוכלוסין, ממילא מובן כי לא יחסר בה דבר מן אותם הדברים הטובים שישנם בכל קהלה גדולה, אמת הוא כי סופריה אשר מקרבה יצאו כבר הודיעו טיבה בעולם; כבר נטו עליה קו ויתארוה תוכה כברה, וגם אני עדי המה מאמרי הרבים שבאו במ"ע לישראל, שלא עברתי בשתיקה על כל אשר בקרבה. כל חברה וכל התיסדות שבהוכה העברתין העבר כבני מרון אם לשבט אם לחסד, עד כי כמדומה לי, שלפעמים היו חוטטים מאמרי את בני מעיהם של אחדים מבני עירי והיו מרגישים גם ניחוך בגרונם, ולפעמים גם אני שקלתי למטרפסי פולסי דנורא מידי אלה שהבאתי מרדות אחת בלבם ששקולה היתה כמאה מלקות, והכל על שום מה? על שום שנכנסתי אל תוך תוכם של עניני העיר; על שום שהתאמצתי והתעודדתי להעמיר כל דבר על הדין ועל האמת; על שום שחויתי דעתי ומדדתי בחבל להחיות ולהמית ברוח שפתי. עתה כבר נתקררה דעתי ונתרשלו ידי עד כי כמעט נדרתי בלבי לבלי תפש עט ולבלי דבר דבר עוד בעניני העיר. והפעם את פניך אדני אני נושא, ולמענך ולמען כנסת הגדולה נעתרתי לבקשהך לתאר בקצרה את החברות שבעירי כמו שהן מבלי הגד עליהן חוות דעתי, והחברה שהיא באמת יעלת חן הלא תשא חן ותפיק רצון מהקורא מבלי כחל שרק ופרכום; וזו שהיא מכוערת ומנוולת וחוטמה מעלה פוליפוס תשאר בניוולה. ואני לא אבוא הפעם בטרוניא עם הבריות הללו, ולא אהיה הפעם חלילה כאדם שחטא וחוזר על סרחונו, ולא יעמדו עלי תובעים לתבוע עלבונם מטני. —

השהא דאתית להכא הקורא. הבה אביאך ראשונה אל הת"ת שבעירנו. היו ימים רבים שהיה הת"ת כעין קנקן ישן אשר אך מי שופכין המעלים סרחון היו בו, ומכל גבירי עירנו ונכבדיה איש מהם לא תהה על הקנקן הזה. חדרי הת"ת היו מלאים צאן קדשים צאן אדם. והם היו מוטלים באשפה ופרצופיהם מלוכלכים, עטופי בלויי סחבות וסמרטוטין, והיו מטיילים ארוכות וקצרות בשוקי העיר ועושים מה שלבם חפץ. ורעיהם מלמדיהם היו זקנים תשושי כח ונטולי דעת, תורתם היתה יבשה, כחמץ נוקשה שעבר עליו הפסח, שלא היתה בה כל לחלוחית של פשט, כי לא אחד מהם ידע לתרגם פסוק אחד כצורתו וכפשוטו מבלי אשר יעקמנו ויסרסנו. המלמדים זרקו מרה בהלמידים וירעו צאנם במקל חובלים. והתלמידים ישבו צפופים ובצפצוף היו מצפצפים ובלהג מלהגים מבלי ישמיעו לאזניהם מה שהם מוציאים מפיהם. אמת הוא שגם בימים ההם היה גביר אחד והוא — הנכבד והישיש ר' יוסף צוקערמאן ז"ל שהיה מטפל בהת"ת בכל נפשו וממונו ולולא הוא כבר נסגרו שעריו ונפוצו הצאן האובדות, אבל זקנתו של המנוח, תשוש כחו ואי ידיעתו בהלכות החנוך, שלש אלה היו שלשה אבות נזיקין שהזיקו להת"ת שלא ישגשג ולא יעשה פרי. אבל ברוך המקום ברוך הוא, כי אחרי מותו של הגביר ר"י צוקערמאן ז"ל באה הנהגת הת"ת לרשות חתנו הגביר הנכבד השש לעשות צדק, אשר תורה ודעת מצאו מסלות בלבו, הר"ר משה חיים ברוידא, הוא איש היודע ומכיר מה שהעת ההוה דורשת, ויתלה הקולר הזה על צוארו, הוא הכנים ראשו ורובו בהת"ת

ויהפכנו ויחדש פניו ות"ת חדש נברא לעינינו. המלמדים הישנים נדחו ממחיצתם וחדשים באו החתיהם, אנשים בני תרבות היודעים את מלאכתם ואינם מתרשלים בעבודתם; מלמדים בדוקים ומנוסים היודעים להסביר ולהטעים את תורתם לתלמידיהם ע"פ הפשט והרקדוק, ועליהם משגיחים שלא ישנו את תפקידם ולא יעבטו ארחותם. חדרי הת"ת פשטו צורתם הראשונה וילבשו צורה חדשה, כי פסקה זוהמתם ונסתלקה חלאתם, ואך נקיות וטהרה, רוח צח ואויר נקי ירשו מקומם. התלמידים רואים סמן ברכה בלמודיהם, כי לא פרי בוסר ורקבון ילעיטום עוד מלמדיהם, כ"א תורה מבוארת בהשכל ודעת ע"פ חוקי הדקדוק ויושר ההגיון. גם ידיעות חול: רוסית, חשבון וכתיבה תמה ומהודרה הכל בטוב טעם בהשגחה יתירה ובהשתדלות נמרצה. יאכילום לשובע, ילבישום וינעילום מלבושים שלמים ונקיים. ועוד הגדיל ה' ברוידא לעשות, כי כראותו כי חדרי הת"ת (בית חומה קנין כסף הת"ת) צרים מהכיל את המון הנערים (שמספרם עד כדי ארבע מאות) השתדל לקנות עוד בית חומה ברחוב אחר בכסף תשעה אלפים רו"כ, בו חדרים מרוחים מכוירים ומצוירים ממסד עד הטפחות, ולו גם חצר קטורה מוקפת קרפף שבו גן נחמד. בראשית החורף העבר היתה הנכת הבית הזה, ותהי הכנסת הנדבות למעלה משלשה אלפים רו"כ. כל חדרי הת"ת 12. מלמדים 12. מורים 3. ההוצאה לשנה תעל בערך שמונה אלפים רו"כ. ה' ברוידא יבקר יום יום את הת"ת ויתמהמה שם לפעמים כמה וכמה שעות רצופות. גם רבים מנכבדינו וגבירינו ישישו אל התמורה הנפלאה ואל הצורה החדשה שלבשה חברת הת"ת, ואחדים מהם כגון הרב המופלא והמצוין בתורה ודעת ר"מ סאלאמאנאוו והגביר המפואר ה' זעלדראוויץ ועוד ועוד יקדישו גם מעתותיהם לבקר את הת"ת פעם בפעם. — ויהי נועם ה' עליהם ומעשי ידיהם יכונן!

(בית־החולים דמתקרייא הקדש). בית החולים שבעירנו הוא אחד הדברים העומדים ברומו של עולם החסד והצדקה, ובמקצוע זה מפליאים נדיבי עירנו לעשות. בית החולים הזה — הוא בית חומה גדולה בעלת שתי קומות. בו חדרים גדולים רחבי ידים וקרועי חלונים שקופים אל גן נחמד אשר יתן ריח ניחוח באף החולים משובב נפש. שם חדרים מיוחדים לכל מחלה ולכל ידועי חולי. בחול המועד פסח העבר בקרתי בלוית מיודעי את ביהח"ו. והממונה הראשי וסופרו הובילונו והעבירונו בכל תאי הטרקלין הזה, ונשתומם לראות את ההוד וההדר השפוכים בכל עבר ופאה; אל הסדר הטהרה והנקיות וההשגחה היתירה וסקור עיני הפקידים והמשגיחים בכל הדברים הנוגעים ומתיחסים לטובת החולים, החולים היו לבושים לבנים ושוכבים במטות ברזל על כרים ומצעות לבנים. שם בחצר: בית המבשלות, בית מרקחת מיוחד, בית תפלה, בית מרחץ, אמבטאות, ובית מחסה לזקנים תשושי כח. בהזכירי את האחרון עלינו להיות אסירי־תודה להמנוח הישיש ר' שלמה גאלדבערג ז"ל שהקדיש כחו ורבי עתותיו אל טובת ביהח"ו בכלל, לשכללו ולפארו להדרו ולהשגיבו בכל פאר והדור, ובפרט בעד בית־החומה החדש אשר נבנה בהשתדלותו לפני שנים אחדות להיות למחסה לזקנים אשר אבד עליהם כלח. בו ישבו שקטים ושאננים לחמם נתן ומימיהם נאמנים בכבוד והדר. שני דוקטורים יבקרו את החולים יום יום. רופאים ומשרתים, פקידים ומשגיחים, וגבוהים עליהם אשר בשבעה עינים מפקחים על כל קטון וגדול. זה לא כבר קנו הראשים עוד כברת ארץ שהיתה על מצר ביהח"ו, במחיר שמונה מאות רו"כ. שעליה בנה הגביר המשכיל אל דל ר' משה פאלאק נ"י בית גדול כליל בהדרו, בו אולם אחד גדול יכיל שמונה מטות ליולדות עניות חדר ללידה, חדר לאמבטי, חדר למילדת (אקושערין) וכל התכונה הזאת עם כל כלי השרת וכל ההוצאות יהיו על חשבון הגביר הנ"ל זכר לאשתו אשר סתה עליו לא כבר.

(בקור חולים) היא אחת החברות היקרות והמסלאות מפז רב. בתחלת בריאתה בראשית יצירתה נבראה ונוצרה רק להכלית בעלי־בתים, נמוכים או עשירים אשר ירדו מנכסיהם; אלה אשר סוד ההצלחה עליהם בימים מקדם ובצלה שכנו; אלה וכאלה אשר בשת פניהם תעמד להם לקיר ברזל לבקש לחוליהם חסות בצל ביהח״ו; לאלה היתה החברה חסן ישועות, לרפאותם לסעדם ולהחלימם עד יקומו ממשכבם. לה היה דוקטור מיוחד, רופא מיוחד ובית מרקחת מיוחד, לה היו אנשי משמר לבקר את החולים חליפות. להפך משכבם על ערש דותם, לתת להם כל מחסוריהם גם תרנגלות גם יין קונדיטון עד שובם לאיתנם הראשון. החברה הזאת היתה לגפן אדרת עשתה בדים ותשלח פארות ותהי פריה וענפה. במעמדה זה בגבהה וברמותה עמדה החברה כחמש עשרה שנים בערך. אך רוח רעה עברה גם עליה ויוביש פריה, יונקותיה נתקו וימלו ותהי כאלה בשלכת, ומכל הודה וכבודה לפנים לא נשאר זולתי — בית מרקחת אבל גם לפתחו חטאת רבץ. ומלאך אכזרי ולהט החרב המתהפכת שומרים את דרך עץ החיים. והעניים בני העליה גועים בפאת מטה מבלי־משים.

(הכנסת אורחים) הבית הזה עמד בניוולו ימים על שנים. האורחים העניים לא מצאו בו גם מנוחה לא שלמה שהם רוצים. אין משכב וספות אין נר למאור, אין רואה ואין משגיח. לא פעם אחת התעוררו אחדים מנכבדי העיר להקימו ממשואות מפלתו, לקומם הריסותיו ולשובב נתיבותיו השוממות ויפנו על ימין ועל שמאל ואין תומך בידם, הוביש מבטם ונכזבה תוחלתם ולא עלתה בידם מאומה. אמנם בימים האחרונים התעודד ויאזר חיל הנכבד הנודע ר׳ חיים זלמן ראזאווסקי נ״י ויפח בו רוח חיים וישב רוחו אליו מעט. מי יתן ולא תרפינה ידיו גם לימים הבאים והיה שמו לברכה;

(בית חבר) בשנה זו נולדה מחשבה חדשה בלב גבירינו הנכבדים גם יצאה אל הפועל והיא: לנעול דלת בפני העניים המחזירים על הפתחים והמפריעים בהמונם ושאונם את מנוחת שלוי עולם ומדושני עונג. לתכלית זאת כוננו בית חבר (קאמיטעט) מיוחד שכל תושבי עירנו כתבו ידם להת נדבתם לשנה לחדשים ולשבועות. אל הבית הזה יבוא כל עני ונושע לפי ערך ביתו והטף אשר ברגלו. קריאי מועד העוסקים בהקאמיטעט הלא הם אנשים של צורה נכבדים ועשירים והם יעשו חיל ואמונת־עתם חסן ישועות לארם רב. גם זאת יעשו בהתבוננם אל עני שהוא שלם בגופו ובריא בכל אבריו וכחו במתניו ואונו בזרועותיו לעשות מלאכת עבודה, הנה יקנו לו כלי תשמישו שבהם יעשה מלאכתו וימחוהו ממספר העניים מקבלי פרס חנם. ועניים רבים שעינם ולבם אך אל בצעם לאסוף כסף ויראו כי נסתתמו מעינותיהם, ויצר להם לשבת בעירנו ויבקשו מאת הקאמיטעט הוצאות דרכם, שאלתם נמלאה. ובקהל המקבלים לא יבואו עוד. אמת הוא כי מצטמק ורע המעשה הזה לעניים רבים אשר הסכינו לחזור על הפתחים שתבואתם ופרים היו עד כה כעין דבר הסמוי מן העין שהברכה מצויה בו, אלה הם שעומדים וצוחים ככרוכיא כי בעלי הקאמיטעט לסטים הם שמלסטים את העניים. אך אין שומע. מאליו מובן כי לרגלי בית־חבר זה נקצצו רגלי החונ״ד אשר בלאו הכי היה מפרפר וגוסס. והוא היום כאתרוג שניטלה פטמתו לאחר החג.

(תומכי תורה) החברה הזאת יסד הרב הנכבד י״א מרבים ר׳ ברוך מרדכי מבריסק נ״י והוא גם היום רוח החיה באופניה. החברה מחזקת הרבה פרושים שעינם ולבם לטול כתר הרבנות באחת הערים. הח׳ תשלם לאיש איש מהם פרס כסף מזומן בכל שבוע גם לפרנסת נשיהם בעריהם. באמת בימינו אלה שהתורה חוגרת שק ומתפלשת בעפר, שפסיעותיה מתקצרות ועצתה נופלת, פניה נתכרכמו וטוחות בקרקע, עוד מעט ותם כחה חלילה ולקברות תובל; בימים האלה חברה כזאת הוא דבר שהשעה צריכה לכך, שתקוה

נשקפה אשר מכמנה יצאו רבנים לימים יוצרו. אבל מבלי בקש חסרונות רבים הנה ריעותא אחת בה ששקולה כאלף, שרבנים כאלה לא יהיו אנשים מן הישוב, כי אינם יודעים לא כתב ולא לשון המדינה, ומבלעדי אלה הלא תקומה לא תהיה להם. וכבר נסיתי דבר באזני הרב ר' ברוך מרדכי, והוא אמנם עשה אזניו כאפרכסת ויבטיחני להוציא הצעתי אל הפועל. אבל לדאבון לב כל משכיל השמיעני אחרי איזה שבועות שגבירים אחדים העומדים לימין תומכי תורה לא הופיעו על עצתי ועלתה בתהו.

(בית ספר למלאכה .Ремеслен. уч) בית הספר הזה בתקופת עשר השנים מאז נוסד עלה למעלה ראש. בו ילמדו הנערים מלאכת חרשת ברזל וחרשת עץ. יותר ממאה תלמידים נספחים בו. יש לו קרן קימת, כמדומה לי, יותר מעשרת אלפים רו"כ. גם נדיבי לב בני ערים אחרות היו בתומכי הבית הזה. והנדיב המפואר הראש והראשון לכל שבצדקה ה' זאב וואלף קלונימוס וויסאצקי ממאסקוי היה מן הראשונים אשר נדב סך חמש מאות וחמשים רו"כ לקרן קימת. יש לו תמיכה תמידית בכסף במאכל ובמשתה בהלבשה והנעלה. שם מלמדים את הנערים רוסית וחשבון וכתב. גם עברית לפרקים. לבית הזה לא יחסר דבר. לו נוי הוד ותפארת במדה מרובה, שרק כחל ופרכוס במדה מרובה, פנים מאירים מפיקים נגה במדה מרובה, שלל צבעיה והכסיסי מלאכה במדה מרובה. גם שירה וזמרה ילמדו את התלמידים ההם שהם מנעימי זמרה. ומי יודע אם לא יצלח בידי אחדים מהם להיות חזנים יודעי פרק בשיר.

(חו"צ) בראשית הוסד היו הבריה בעירנו כשבע מאות, והכנסתה היתה הכנסה הראויה להתכבד בה, אליה נספחו נכבדים ואנשים של צורה, ואיש איש פעל ועשה כיד יכלתו לטובת הענין. אך מפני שאחרים מחבריה שהכניסו ראשם ורבם בה ויעשוה לקפנדריא לתועלתם, קלקלו מעשיהם וקפחו הכנסת החברה ונהפכה שליתה על פניה. כי רוב החברים התבוננו ויראו קוצים וסלוני ממאיר בין עיני אחדים מראשי המתעסקים הללו, וינועו ויעמדו מרחוק פסקו להת וסלקו ידיהם ממנה לגמרי, וכעת אך מעטים הם אשר נשארו עוד אמונים לה והחברה בכלל הולכת ומתמעטת ומתמוטטת מיום אל יום, אבל תחת הסרפד עלה ברוש ותחת חו"צ עלתה חברה חדשה בשם: „דורשי ציון" שמטרתה לקנות אדמה בציון ולהושיב עליה חבריה דורשיה. תנאי החברה רבים ולא פה המקום לבארם, ורק זאת אודיע בזה כי על החברים לשלם ארבעים רו"כ לשנה משך חמש שנים רצופות, ובהאסף לה אלף חברים תחל עבודתה לקנות אדמה לעבדה ולשמרה ולהושיב חבריה ע"פ הגורל. ראש החברה הוא הגביר הנכבד המצויין במפעליו הרבים ר' יהושע סירקין נ"י והוא המנהלה בהשכל ודעת. לע"ע חבריה מאה וששה עשר משלמים אך הם מתוספים מיום אל יום. ותקוה טובה משעשעת את לב חבריה כי תקומה תהיה לה, ותקותם יש לה יסוד ושורש במציאות.

(חברת משרתי החנויות) החברה הזאת רבת ערך היא, חבריה רבים, יסודתה לתמוך בידי אלה אשר ישארו מבלי משמרת כהנה, או כי יחלה, ימוך וידל אחד מהם וכדומה, לה בית־תפלה בית־אבנים גדול, גם סניף לה. חקי משטריה והנהגותיה לא פה מקומם.

(חברת פועלים) חברה גדולה מאד, הכליתה נסתרה מעיני, אך זאת ידעתי: כי בשבתות ובמועדים מתאספים רבים מהם לשמוע לקח מפי מורם ומנהלם הר"ר איסר, שזה שנים כבירות הוא יושב על מדוכה זו. אם מוסרו מוסר השכל, ולקחו לקח טוב פרי ישוו להם — ספק. ואם פרי ישוה לו — ודאי. לה בית מדרש מיוחד. ובכלל כל בעלי המלאכה שבעיר חברות מיוחדות להם ובתי תפלה מיוחדים להם. חייטים רצענים נגרים וכו' וכו'.

(גמ"ח). היה בזה בית גמ"ח אחד שנקרא על שם משפחת „יאלליש" והוא שאחותו הבתולה של הגביר הנכבד ר' זוסמאן יאלליש במותה בימי עלומיה השאירה אחריה ברכה סך מסוים והוא העלה שרט"ן ונבנה ממנו גמ"ח. לא אכחד כי שנים רבות נושעו רבים ע"י וימצאו עזרה בצרות. אבל זה שנים אחדות בסבת גנבים אשר שלחו ידם בו, ירד עד הדיוטא התחתונה, וכמדומה לי שלא נשאר ממנו זולתי שמו. אבל בטרם ששקעה שמשו של הגמ"ח הזה זרחה השמש ממקום אחר, כי איש אחד שלא היה נודע טיבו וטבעו בעיר, שהיה נספח מראש לעבודת שמשות באחד מבתי המדרש שבפרורי העיר הנה רוח ה', רוח חסד וצדקה נוססה בו, וישתדל מראש ליסד גמ"ח קטן לטובת עניי ביהמ"ד ההוא ומעט מעט נשתרבב וילך הלך וגדל, ויך שרשיו למרחוק, ותארכנה פארותיו בכל העיר. וכל הגמ"ח הזה היה חי וקים ובנוי לתלפיות אך על אמונת רוחו ותום דרכו של האיש המיסד. (שמו ר' נח לאבצאנסקי) שהיה לוה ונוטל כסף מזה ומלוהו לזה. לא אחת קמו עליו מקנאים היודעים את שיח סוד מאמר חז"ל: כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. ויאמרו לגזול מידו את הגמ"ח ולהביאו בלשכת חשאין שלהם. אך המיסד באמונת רוחו לא נרתע לאחוריו ולא רפו ידיו ויעש את שלו באמונה, ועזי הנפש רקדו כנגדו ולא יכלו לנגוע בו לרעה. סוף דבר הגמ"ח הזה יצא מרשות היחיד ונכנס לרשות הרבים. כלומר: גבירים רבים ונכבדים נטפלו גם הם אל ר' נח הנ"ל. ויש מהם שנזקקו אליו בכל לבם ונפשם כגון הגביר הנכבד ר"י סירקין, והגביר הנכבד ר' שלום שלאסבערג, ויעשו בו סדרים חדשים וימנו מפקחים משגיחים ורואי חשבון, ויספחו אל ר' נח עוד איש אחד רב פעלים ה' פעלדמאַן לשאת עמו במשא העבודה. בכל זאת כנו ובסיסו של הגמ"ח הזה הוא ר"נ הנ"ל וממנו לא יזוע. קופת הגמ"ח היא אלפים רו"כ, אקציען — אלפים רו"כ, וכערך הזה הלואות מבלי פ"צ. וסך הלוים הנם כעת כשמונה מאות.

(חברה קדישא) תעשה את שלה באמונה, חקיה ומשפטיה כברוב ערי ישראל ואין כל חדש. מתיה בל יחיו רפאיה בל יקומו אך טועמיה חיים זכו.

(בית עקד ספרים) הביבליאטהעק נוסד זה שנים אחדות קוראיו רבים ותומכיו מעטים. ואלמלא הקוץ שבאליה זו כי עתה השגיא חיל ומסתפינא כי הקוץ הזה ישים קץ לה'. ונזכה ונחיה ונראה.

אלה החברות שזכרתי הלא הן מהנודעות בעיר, שעשו להם חטיבה בעולמם. וישנן חברות רבות שאזכירן אך בשמותיהן ולא בתכלית מפעליהן, כגון: שומרים לבוקר, תקון חצות, תקון נפש, מעבר יבוק, שומרי שבת, מנורת המאור, חברת משניות. חברת נושאי סבל וכו' כל אלה הן מסטרא דקדושא. ואלה הן מסטרא דמסאבותא: מלוי ברבית. משהי שטר פרוע. מחללי שבת בפרהסיא. משחקי קלפים. משכילים מזויפים. חכמים מטורפים. בוחרי לשון ערומים, בני מחול וזמזומים. חברת עשירים ציקנים, המתרוששים ועצמם מקטינים, היודעים כי הכלית כל בינה, ויסוד כל מדינה. היא אסתרא בלגינא" (יל"ג) חברת מסמאי עינים, ומחניפי שפתים. היודעים מה יבושל בסיר, בבית כל גביר, ומכל עניני העיר, ינירו להם ניר. חברות אלה וכאלה רבות הן, ולא בעירי לבד כי אם בכל עיר מצאו למו קן, והמרבה בזה פירוש ובאור. הוא מן הבעור.

והנני קורא לשלום לכל קוראי כנסת הגדולה. ושלום על כל ישראל.

איו"ב ממינסק.

עדת ישראל בבאברויסק.

ר׳ יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים.
וכתיב אשר לא ימד ולא יספר ?— לא קשיא: כאן
בזמן שישראל עושין רצוני של מקום. כאן בזמן
שאין ישראל עושין רצונו של מקום (יומא כ״ב ע״ב).

המאמר התלמודי הזה. אשר יצא מפי מי שאמרו לפני אלפים שנה, יפיץ אור בהיר על פעולת הסטאטיסטיקא בין המין האנושי בכלל ועם ישראל בפרט ויתאים וישא בד בבד עם חזון חכמי אוה״ע בימינו על תועלתה ונחיצותה, המטיילים בנדון זה ארוכות וקצרות במ״ע וספרים. הסטאטיסטיקא לא נבראה אלא לפשט את העקמומיות שבלב, וללמד תועים בינה להיטיב דרכם ולהשכיל מעשיהם. ולכן כל עם ועם, מדינה ומדינה, טרם הגיעו אל עצם שלמות האנושית, לא ירדפו חסד ולא יבקשו דעת, כחפץ הצור תמים פעלו, בעת ההיא נחוץ מאד מספר הסטאטיסטיקא, אשר המאור שבה יחזיר למוטב גוי ואדם יחד, אחרי כי המספרים האמתים יטפחו על פניהם ויראום לדעת כבראי מלוטש, כי יעבטו ארחות דרכם ומשחתם בם, ולעומת זה יציגו מחזה מול מחזה המדות הנכונות וההנהגות הישרות של עמים זולתם... אבל בשעה שבני אדם יהד בני איש „עושין רצונו של מקום״ ויודעים בחור בטוב ומאוס ברע, באותה שעה לא ימד ולא יספר והסטאטיסטיקא נחשבה לכלי אין חפץ, אחרי כי לכלם אור במושבותם, אור חכמה ודעת, אור צדק ומשפט...

לשמחת לבבנו הסטאטיסטיקא העברית יצאה מכלל הסטאטיסטיקא הכללית. ישראל עם קדושים מלא רחמים ובמדתו זאת יצטיין משנות דור ודור. אין ספורות לחברות הרבות בקרב בית ישראל ולא ימד ולא יספר מספר בתי החסד המתנוססים לתפארה בעדת אל; אות נאמן הוא, כי הרגש הכללי מבצבץ ועולה מלב עם ישראל, אשר הוא ער לגאולה הכללית... אולם בכ״ז לא נוכל להתהלל במתת שקר. כי ישראל כבר עושין רצונו של מקום בכבל מכל כל ואין אנו נזקקים עוד לסגולת המספר (סטאטיסטיקא). חלילה, חולין היא לנו לומר כן, עוד חולים אנחנו ולצרי ומזור אנו צריכים!

והנה אנכי לא ללמד על הכלל כולו יצאתי אלא ללמד על עצמי יצאתי, כי רק על עירי לבד, אשר בה נולדתי, בה גדלתי ובה אני חי כהיום הזה, אטיף מלתי, ואחרי כי נהירין לי שביליה כשבילי דביתי אתן להקוראים ציור ומושג נכונים ואמתים ממצבה החומרי והמוסרי, חברותיה ובתי חסדיה, הכל באשר לכל, בלי משוא פנים ובלי אבק של חנופה, רק דברים כהויתן. ומטרתי בהקדמתי היתה רק להעיר ולעורר את הסופרים די בכל אתר ואתר, כי יעשו כמוני גם הם לטובת הספרות והספירות.

* *
*

עירנו היא אחת הערים הגדולות בליטא, אשר מספר אחב״י עולה בה פי שלשה או ארבעה מעם הארץ היושב בקרבה. יושבי העיר היהודים בעת ההוה עולה עד כדי עשרים אלף נפש אנשים, נשים וטף. מהם גבירים ובע״ב, חנונים ותגרנים, אומנים ופועלים

זכו׳ כמו בכל ערי מושב היהודים, אשר רוב מנינן ורוב בנינן אנשים ממין הזה. לפני עשר שנים, בערך, פרשה ההצלחה את מוטות כנפיה על העיר, כי עיר מבצר היא, אשר על חוף הנהר הגדול „בעראזא״ תשכון, וגם רכב ברזל לה, ותשגא ותעש חיל בסחרה ואתננה, ויצא לה שם גם על פני חוץ לעיר מרכלת תשואות מלאה, ורבים נהרו אליה מקרוב ומרחוק לערוב מערבה ולעשות בה מקנה וקנין. בעת ההיא היו כל הידים מלאות עבודה וכל אחד לפי ערכו מצא לו ענין לענות בו: זה מכר וזה קנה, זה נשא סבל בכתף וזה חמר והוביל עגלה טעונה סחורה; וממילא כטוב לב החנוני או העגלון וכדומה בפרנסה, ימציאו עבודה גם לאומנים ובעלי המלאכה, כי בני ישראל מתפרנסים זה מזה ואחד אחוז בעקב משנהו. לכן מצאו אז כלם לחם חקם בנחת ולא בצער, בהיתר ולא באסור, ורבים גם אספו הון ויבנו בתים ויעלו מעלה מעלה! אולם לא לעולם היה חוסן ישועות עירנו ואמונה עתיה — לא לאורך ימים, כי בהמיר ארץ ובהשתנות העתים להכלל כלו נשתנה גם מצבה לרעה: המסחר והפרקמטיא, העמוד התכון אשר הפרנסה נשענה עליו, — נפלו משמים ארץ ויהי למעי מפלה; עוברי אורח חדלו מבוא שערי עירנו ואין דורש ומבקש; ותחת זה ההתחרות המכלה ממונן של ישראל גברה וחזקה מאד ושער הסחורה ירד מטה מטה. ולפעמים בהתחמם לב הסוחרים בנגחם זה את זה בהלכת ההתחרות לא יסתפקו עוד במכרם סחורתם בלי ריוח, כי אם גם יחזיקו בשטת „מכליא קרנא״ ולא יחושו לאבוד כספם בענין רע לקיים רק מה שנאמר: „גם לי גם לך לא יהיה״. לפיכך עסקים רבים התמם הלכו ובעליהם ירדו מנכסיהם וגם פשטו את הרגל! — גם מקור הפרנסה שמצאו רבים מאחינו במצודה ע״י עבודה ומלאכה או מכירת דברים שונים קטני הערך לאנשי הצבא — דלל וחרב ויהי למעין אכזב, כי קמו אדונים קשים, בני בניו של המן הרשע, שלא יתנו עוד אף מדרך כף רגל לאיש יהודי בחומה. והנה מכל העסקים, אשר היו למטה לחם בידי רוב אדם, נשארו עתה אך שנים, האחד הוא אומנות קלה ונקיה, תפארת לעושיה, ורבית שמה; והשני — ההזקה חנות וישיבת קרנות. אבל אשרי למי שאומנתו „נשך״ ואוי לו למי שאומנתו „חנות״! המלוים אוכלים ואינם עושים ופשים כעגלי מרבק. והחנונים האמללים בחורף יסבלו קור ובקיץ תכה השמש על ראשם ומאומה לא ישאו בעמלם הרב, כי רובא דמנכר של יושבי העיר חנונים הם ורבים המוכרים מהקונים, עד כי בצדק יאמרו המושלים כי קונים הם זה מזה. חתן הדר בבית חמיו כשיגיע קצו לצאת לעולם המעשה ולשכח את הדגה ואת הבצלים ואת האבטיחים שאכל בבית חמיו חנם אין כסף — ילך וישב בחנות; אשה כי ימות בעלה וישאירה לאנחות עם יתומיה — התן בכסף כל אשר אתה בבית ותהי לחנונית. וכה יציצו בכל יום חנונים חדשים כעשב השדה ונוספו על הראשונים המצטערים כבר על אשר צוררים הם מים בכנפיהם, וכבר מלאו כל החנויות הרבות בשוק, ובעלי החצרות החלו לפתוח חנויות בבתיהם (ראה זה חדש הוא בעירנו) וגם עליהן ימצאו קופצים, כי „הטובע יחזיק אף בקוץ״ — יאמר המשל הרוססי.

אמנם גם גבירים וקצינים רבים אשר אליהם לא נגע שטף מרוצת הזמן לרעה ואשר יתענגו על רוב טוב ויפזרו זהב כאפר, ישכנו כבוד בקרבנו, אבל העניים ובעה״ב שירדו מנכסיהם נפישין סגהם, ולעסתם נחשבו הם כמר מדלי וכשחק מאזנים!!

אלה הנה קצות דרכי עירנו החומריות. ועתה אנסה לתאר בשרד נאמן את מצבה המוסרי ודרכה בקדש. אנשי העיר בכלל יראים ושלמים הם, שומרי הורה ומצות ונאמנים לדת מורשה, ואך זעיר שם זעיר שם, אחד פה ואחד פה, ימצאו גם נאורים ההולכים לרוח היום קדימה. דברי תורה העניים בעוה״ר בזמן הזה במקומות הרבה עשירים במקום הזה, כי לא תינוקות של בית רבן לבד עוד ההזינה עינינו יושבים „בחדרים״ והוגים

בתורת ה' כימי עולם וכשנים קדמוניות, כי אם גם אנשים באים בימים הטרודים ושקועים בעמק מלחמת החיים יקבעו עתים לתורה וגירסא, וברגעי המנוחה והמרגעה לכשיפנו מעסקיהם יאוו למושב להם בתי כנסיות ובתי מדרשות ויעיינו בספרים, איש איש כפי עמק שכלו אשר חננו ה'. אולם לעומת זה ידיעת שפת עבר אינה נפרצה פה, אף כי ישנם אתנו מורים להועיל היודעים פרק בהלכת הפדגוגיא, וגם משכילים עברים על טהרת הקדש לא יחסרו לנו המבינים אל כל מעשיהם להעיר ולעזרר אהבת השפה בלב בני הנעורים, כמו הרב המבקר מו"ה שמואל אלכסנדראוו השוכן כבוד בעירנו ולעתים לא רחוקות ידרוש ברבים לתועלת היהדות והספרות. אבל בכ"ז אלה אשר נפשם חשקה בתורת שפת קדש מעטים המה ונער יכתבם. העדה מתחלקת לשתי כתות. חסידים ומתנגדים, כמנהג המדינה. אבל החסידים מספרם רב יתר מהמתנגדים, וע"כ ימינם רוממה, כי יקחו כפלים בכל צרכי הצבור ועניני הכלל. אפס נעים מאד לראות, כי שלום אמת שורר בין אלה שתי הספלגות ואין פרץ וצוחה ברחובותינו, תחת אשר בכל הערים אינן יכלות לדור בכפיפה אחת וצוררות הן אשה לרעותה. אמנם לפני איזה שנים באשמת בע"ב אחדים האוהבים ההפך והנגוד והרב לעדת המתנגדים שישב בעת ההיא על כס הרבנות והית מתרחר ריב ומגרה מדון ויפה אמר עליו אחד מגדולי גאוני הדור, כי הוא יסבב עם „האמת שלו" בכל ארצות תבל ואין מקבלה — התלקחה אש מחלוקת על אדות השוחטים, אשר כלם על דגל מחנה החסידים יחנו, ויביאו להם המתנגדים שו"ב מיוהד „בעל מאכלת קהה" וימנו גם קצבים מיוחדים ויאסרו עליהם שחיטת החסידים כבשר נחירה וקדלי דחזירא. אבל לא ארכו ימי הריב, כי נמנו וגמרו אשר אחד מחמשת שוחטי החסידים יקבל עליו עול מלכות המתנגדים, יאמר „ברוך שאמר" לפני „הודו" ויחדל משלוח כר אל „הרבי" ויקרא שמו בישראל, שוחט המתנגדים"; ובזה פסקה המריבה והכל בא על מקומו בשלום!

שלשה רועים לעדר ה'. האחד הוא הרב לעדת המתנגדים, הגאון הגדול סוע"ה ר' רפאל שפירא, בן לאותו צדיק הנודע ברוב ענותנותו בכל תפוצות ישראל ר' ליבלי קאוונער זצ"ל וחתנא דבי נשיאה הגאון נצי"ב מוואלאזין שליט"א; השני הרב לחסידים, חטר מגזע צדיקי ליבאוויטש ר' שמריהו נח שנייערסאהן, אשר יצא גם טבעו בעולם החסידות, כי יקבל פדיונות וישפיע ברכת שמים מעל וברכת תהום רובצת החת, וזה לא בביר רצו חסידי ארץ רוססיא הקטנה למנותו עליהם לאדמו"ר, אחרי כי בחנוהו וגם ראו פעלו בהיותו אצלם בקיץ העבר להראות אותותיו אותות, אך צאן מרעיתו פה קדמו פניו במנחה, כי הוסיפו לו על משכרתו, ויבטל את רוע הגזרה וישאר על כנו; והרב השלישי הוא בבחינת „קדרה דבי שותפי" כי לאורו ילכו חסידים ומתנגדים כאחד הגרים בפרור „מינסקערפלאן" הרחק מאדם העיר ואשר כל מפלגה ומפלגה ידה קצרה מלבנות במה לעצמה. גם דיין אחד ועוד צנתרי דדהבא עומדים לשרת בקדש, וכלם מתפרנסים בכ-וד ושלחן מלא דשן לפניהם, כי בני עירנו יודעים לרחים ולהוקיר רבנן וכל חבורתא קדישתא והם נתבעין ונותנין לכל דבר שבקדושה בכלל הנושא עליו חותם תכלית האמונה והדת.

ארבעים בתי תפלה, לבד מנינים קבועים, עומדים על תלם ומתנוססים להפארה. רובם קנין הקהל ומעוטם של חברות שונות ואנשים פרטים. ואם תשאלני, אדוני הקורא: „כל כך למה?" — אשיבך מלים, כי „ישראל בני מלכים" והחלק אלוה ממעל המחיה את כל אחד יגביהם עוף, כי יחפצו לנחול כבוד, לעמוד בכותל המזרחי וליהנות בהאי עלמא מטוב העליות ומשמניהן... וצא וראה כי לא בלב בני הדור הישן בלבד התגבר החפץ הזה, כי אם גם בלב בני דור החדש, אשר לפי ראות עין אין להם חלק ונחלה בקדשי ישראל, מצאה תשוקת מצוה זו קן לה; ומה נאמנו דברי חז"ל: „אפילו פושעי

מלאים מצות כרמון". כי זה לא כביר התעוררו אחדים מנפילי היהדות ויחלו גם הם ליסד בית תפלה, לא בית תפלה פשוט כלכל ישראל, אלא עפ"י חוקי השירה והזמרה, כעין בתי תפלה לנאורים בערים הגדולות; וישכרו בית רחב ידים ויממנו ש"ץ מטיב נגן עם להקת משוררים, אשר ההוצאות העלינה לאלף וחמש מאות רו"כ לשנה. *) ומעיד אני עלי שמים וארץ, כי גם לעיני המיסדים הנאורים האלה (?), פלוני צורף הזהב ואלמוני המלוה ברבית גדולה ונפרזה, לא היה דבר אחר זולת: „שלישי", „מפטיר", „מזרח", „גבאי" ועוד דברים גבוהים ורמים כאלה, אשר כותלי ביהמ"ד יוכיחו...

אף מחברות שונות למעשה הצדקה והחסד, החטלה והחנינה, לא אלמנה עירנו; ואף אמנם לא כלן מתנהגות בסדר ומשטר וממלאות את תפקידן כיאות. בכ"ז רב טוב צפון בחיקן ותועלתן מרובה ונכרת לעינים. ועל אדות החברות האלה אדבר בפרוטרוט ואציגן אחת אחת לבדה.

א, בקור חולים.

החברה הזאת, אשר היא אחר הדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא, נוסדה זה רבות בשנים, אשר אף זקני העדה אינם זוכרים יום הוסדה. אך בשנת הרכ"א (1861 לספירת הנוצרים) התעוררו נכבדי העיר, וביחוד הרב הגביר, המשכיל השלם, צנא מלא ספרא, הר"ר מיכאל מארגאלין הי"ו (מתגורר כעת באה"ק), ויבנו כמו רמים בית חולים חדש, אשר בנינו עלה עד ארבעת אלפים רו"כ, תחת הישן שהיה מלא רפש וחלאה וצר מהכיל את החולים הרבים. בהבית הזה שתי מחלקות, לגברים לחוד ולנשים לחוד; בהראשונה עומדות שש עשרה מטות, ובשניה — שתים עשרה. רופא מומחה, אשר דאקטאר יתקרי, יבקר את החולים פעמים ביום והחובש (פעלדשער) עומד על משמרתו תמיד כל היום. שני משרתים ושתי משרתות יהפכו את החולים בחלים ויסעדום על ערש דוי תחת השגחת המשגיח המתגורר בדירה מיוחדת על יד ביה"ח. גן פרחים סביב הבית והחולים השבים לאיתנם מטיילים בו ושואפים רוח צח ומבריא. מספר החולים בשנה כשלש מאות וחמשים איש וההוצאות לכלכלת הבית — ששת אלפים רו"כ. והנה כך ארבעת אלפים רו"כ ינתן מקופת מכם הבשר; אלף וחמש מאות רו"כ מחכירת בית המרקחת (ה' מארגאלין הנזכר עמל ויגע עד כי עלתה בידו לקבל רשיון הממשלה על פתיחת בית מרקחת לטובת ביה"ח; ובית המרקחת הזה הוא היותר גדול בעיר) והשאר מקיפות של צדקה ומנדבות יחידים בכל חדש.

מלבד החולים המתקבלים ביתה החולים מנויה וגמורה בסוד ראשי העיר ומנהיגיה, כי כל עני אשר יחלה ויכלכל את מחלהו בביתו, יביאו את פתקת הרופא אל הגבאי המנהל לחתום עליה, ואז ינתנו סמי התרופה בבית המרקחת במחיר חמש עשרה קא"פ, אף אם דמיהם יקרים מאד. ואם דל הוא החולה ואין ידו משגת לשלם אף את זה, יחתום הגבאי שתי חתימות, ויקבל הסמים חנם אין כסף. התקנה הזאת אמנם טובה ויפה היא עד מאד, אבל כלום הועילו חכמים בתקנתם, אם לבו של הגבאי המנהל, חשוך הבנים, קשה מצור, כי כך דרכם של הסריסים העצים היבשים להתעקש ולהכאכזר

---

*) פה מקום אתי להעיר, כי שקר מוחלט הוא אשר מיסדי בית התפלה החדש העבירו קול, כי „חובבי ציון" נתנו להם יד ויחדו גם מכסף האגודה בעד הענין הזה. אמנם הנם שלשה חברים פרשו מן הצבור ויתאחדו עמהם, אבל המה רק אנשים פרטים ולא באי כח האגודה, אשר כבודה לא חלל ובמקומו הוא מונח. (הכותב)

לכל, ונקט בידו הכלל הידוע: „אבי דרא חושבנא", ובבוא אליו שארי החולה לבקש חתימתו, יפקוד החסיד הזה עון אבות על בנים, עד שלשים ועד רבעים, וירבה חקירות ודרישות עד אין קץ... וזולת זאת העיקר חסר מהספר, אשר העני השוכב על ערש דוי בביתו לא יקבל מזון ויין הדרושים לחזוק גופו, ומה יועילו סמי הרפואה אם הבטן תחסר?!

בהתימי את דברי על אדות חברת „בקור חולים", מוצא אנכי את עצמי מחויב להעמיד פה מצבת זכרון לאשת חבר, רעית הרב החכם ר' מיכאל מארגאלין, רישה רחל ז"ל, אשר הלכה לעולמה בשנה העברה. האשה היקרה בנשים הזאת הרבה פעלה ועשתה לטובת ביה"ח, כי אפתה ובשלה ותאכיל את החולים משלה. ועד כמה היתה חביבה עליה המצוה הזאת נוכל לשפוט מזה, כי כאשר התרחקה לפני איזה שנים ממשמרתה — משמרת הקדש — בעטיו של הגבאי המנהל גס הרוח, בכתה והתחננה אל זקן העיר בעת ההיא המנוח ר' צבי לאזינסקי ז"ל, לבלי קחת ממנה הכבוד הזה והסר את הענקים לגרגרותיה והאמר להתם לטובת ביה"ח. יהי זכרה ברוך ובג"ע תהי מנוחתה!

ב. גמילות חסדים.

רבות בשנים היתה חסרה בעירנו החברה הנחוצה הזאת, אשר היא אחד העמודים שהעולם עומד עליהם, ואין איש שם לבו ליסדה ולכוננה. אף בשנת תרמ"ב התעורר המנוח ה' ברוך גאלאנט אחרי מות בתו שמתה בלי בנים ויאצל מהון עזובנה סך אלף רו"כ ליסוד בית גמ"ח, לזכר נשמתה. ה' גאלאנט הניח אבן הפנה, אבן למוסדות, ואחריו החרה החזיק הגביר העושה צדקות בכל עת ה. חיים בעז ראבינאוויטש ויתן גם הוא חלקו כיד הנדיבות הטובה עליו סך אלף ושבע מאות רו"כ; עוד נדיבי לב אחדים הרימו ג"כ תרומה, איש כפי נדבת לבו ומסת ידו, ויעל הון החברה לשלשת אלפים רו"כ. ראשי העיר קראו עצרה ויכתבו זכרון בספר תקנות, אשר על פיהן תתנהל החברה, וערך ההלואה היתה שומה מן עשרה עד מאה רו"כ, להלוות בעבוט כלי כסף וזהב או בשטר איש בטוח, לשלם קימעא קימעא בכל שבוע עד תום הזמן האחרון עשרים וחמשה שבועות.

רוב טובה השפיעה החברה בעת הראשונה על העניים, כי יצאו מתחת סבלות המלוים לשבועות, אשר פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא עירנו אותם ופושטים גלימא מעל כתפיה דלוה. ומי יוכל למנות את מספר האנשים, אשר במעט הכסף שהלותה אותם החברה הגיעו לאיזה מטרה בחיים ולא יצטרכו עוד להלואת בשר ודם, כי עמדה במרחב רגלם ומצהרים הוקם להם חלד. אולם לדאבון לבב לא לאורך ימים היה חוסן החברה וכבגד עדים — צדקתה! ברפיון ידי הגבאים שהסיחו דעתם ממנה הלך הכסף בדרך שלא ישוב עוד; הערבים לא יאבו להתרפס והמשכנות גם הם מתגלגלים תחת שואה ומונחים כאבן שאין לה הופכין מבלי מכרם בפומבי. ובין כה וכה תשיה נדחתה מהמון אדם רב הנושאים אליה עיניהם ומצפים לישועה! אם לא יתעוררו ראשי העיר, עיני העדה להפיח רוח חיים בעצמות החברה הזאת היבשות ולקרום עליהן עור חדש, מי יודע אם תוכל עמוד ואחריתה מי ישורנה? אך זאת עוד נחמתנו, כי המהחילים במצוה יגמרוה והמתנדבים הראשונים, וביחוד הנדיב השוע ה' ראבינאוויטש. יביאו שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויכוננוה סלה!

ג. בית אסף זקנים.

הבית הזה איננו קנין הקהל, כי אם נבנה ע"י הגביר ה' חיים בעז ראבינאוויטש,

בשנת תרמ"נ, לזכר אמו הגבירה שהלכה לעולמה ויקרא על שמה כחרות בעט ברזל בכתב רוססיא על השלט הדבוק על גבי הפתח: „Въ память Ревеки Рабиновичъ" (לזכר רבקה ראבינאוויטש). בבית הזה ששה חדרים מרוחים ומקושטים בכל פאר ויופי, מלבד מסדרון רחב ידים, בית מבשלות ומנין קבוע להתפלל. שמונה עשר זקנים ושמונה זקנות, אשר תש כחם והשלכו לעת זקנה באין משען ומשענה, ימצאו בו מנוחה ומרגעה לנפשם הנהלאה עד יומם האחרון, עד בא קצם להפטר מן העולם, ולחמם נתן ומימיהם נאמנים מאת הסוכן על הבית המתגורר שמה בדירה מיוחדה. להחזקת הבית יותן מקופת מכם הבשר סך אלף וחמש מאות רו"כ לשנה ועוד כהנה יוציא הגביר ראבינאוויטש מכיסו. לגביר רחום וחנון זה נאוה תהלה, ומי יתן כי כל אצילי בית ישראל ישכילו אל דל כמהו וממרום שבתם יביטו על היושבים בסתר המדרגה שדל חלקם בחיים להושיט להם עזרה בצר, ואז ישמחו בחורים וזקנים יחדו!

ד, בית מאכל כשר.

בשני גדודי הצבא החונים פה תמיד עובדים גם רבים מאחינו, ובימי הקיץ, עת אשר גם החיל השוכן בעיר הפלך מינסק הסמוכה אלינו יטה פה את אהלו אפדנו, ירב מספרם כפלים. על כן התעוררו בצדק לפני שבע שנים הגבירים הנכבדים: ה' דובער עטינגער, ה' יוסף קאצנעלינסאהן וה' שמחה מארגאלין ליסד בית מאכל כשר, לבל יאלצו אחינו להתגאל במאכלות אסורות או לענות את נפשם ולסבול חרפת רעב, אלה אשר לבם רד עם אל ולא יאבו להתגאל בדבר האסור עפ"י ד"ת. בראשית התיסדות החברה התנגד לה אחד משרי הצבא ויצו במפגיע על היהודים לאכול רק את פת בג המלך ואשר לא ישמע ונשא עונו. אפס ה' היה עם פי הגביר המשכיל על דבר אמת ה' יוסף קאצנעלינסאהן להשתדל לפני שר החיל הראשי (Дивизіонный Генералъ) ולהשיג ממנו רשיון על זה; ועתה החברה עושה מעשיה בגלוי וידיה לא אסורות עוד.

מספר המתכלכלים בכל יום כמאה וחמשים איש בחורף, וכשלש מאות איש — בקיץ, וסדר האכילה: סעודה אחת ביום בעלת שני תבשילין, בשרא וירקא. ההוצאות נושאות בד בבד עם ההכנסות: כשש מאות רו"כ ממכירת שטרי גורל, אשר פעמים בשנה יוטל בגורל אלף רו"כ ומכל זכיה ישאר 30% רוח*), מאתים וחמשים רו"כ מקופות של צדקה ושלש מאות וחמשים רו"כ — תרומת החברים התמידים. — מהעוסקים בצרכי החברה באמונה ובישר לבב ראוי לשם ולתהלה, לכבוד ולתפארת, בעל בית פשוט אחד, אשר בסוד גבירים לא תבוא נפשו ואף בקהל נגידים לא יחד כבודו, ה' יחזקאל לעווין, אשר רובי עתותיו נתונות להענין הנכבד הזה ובעבורו יעזוב לפעמים גם עניניו הפרטים, כי הוא המכנים והמוציא ועל פיו תשק החברה כלה. ואיש כזה מחייב את גבירינו האסטניסים שאינם דואגים לטובת הכלל ומניחים ידיהם על בני מעיהם ואומרים: „טרודים אנחנו, צרכינו מרובים ואיך ניגע לריק ונלד לבהלה?...

ה, תלמוד תורה.

„ותלמוד תורה כנגד כלם" (פאה פ"א מ"א) — אמרו רז"ל, וע"כ בני עירנו היראים

---

*) בימים האחרונים נשמע הקול, כי מכאן ולהבא יבטל הגורל, כי הממשלה תירא גבירתה והגורלות הבאים בכל יום מערים שונות, כמו ממינסק, מקאוונא וכדומה יסיגו גבול הגורל הזה.

אשר התורה נר לרגלם, לא הסתפקו בבית ת"ת אחד ויעשו להם בתים שנים: אחד לחסידים ואחד למתנגדים. אם אמנם כאשר אמרתי בראש מאמרי שתי המפלגות האלה הולכות שלובות יד ואחוזות זרוע ואף שלום ואמת במגורן, הנה בנוגע לענין הזה מאד הסכילו עשו, אשר התרחקו והתחלקו זו מזו, כאלו שתי תורות חלילה שם משה לפני בני ישראל ומה שזו אוסרת זו מתרת וכן להיפך, וכדי בזיון וקצף!

אסכולי של הת"ת לעדת החסידים גדול בכמותו משל המתנגדים כי המה הרבים, וע"כ אבכרו ואדבר על אדותיו תחלה. בו ששה חדרים, ששה מלמדים וממאה ועשרים ועד מאה ושלשים תלמידים. „וזה סדר הלמודים כהלכתו: במדרגה הראשונה ילמדו קריאה עברית ועיון תפלה; בשנית, בשלישית וברביעית — חומש; בחמישית — חומש עם פרש"י והתחלת גמרא; גם למודי חול ילמדו התלמידים (לא כלם, כי אם אלה אשר נפשם חשקה בידיעות חצוניות) שתי שעות ביום: בבקר מהשעה השמינית עד התשיעית יתנכם מורה לכתיבה תמה עברית ורוססית, ובערב בשעה הזאת ישמעו לקח בשפת רוססיא וידיעת ארבעת כללי החשבון מפי אחד המורים בבי"ס למתחילים, כי כן יסד שר הפלך בתתו הרשיון על פתיחת הבית, כי גם מורה מורשה יטיף לקחו שעה אחת ביום *). — אחדים מהתלמידים אשר קצרה יד אבותיהם מלהלבישם ומלהאכילם יקבלו גם בגדים היותר נחוצים ולפעמים אף לחם ותבשיל, כי להספיק די כל צרכיהם המרובים הםסכה צרה כהתכנס והמצע קצר מהשתרע. אולם האמת נתנה להאמר, כי סדר הבית בכלל מקולקלים מאד וחניכיו פרועים לשמצה ויגדלו ללא תורה וללא דרך ארץ אחרי כי ההנהגה מסורה בידי חסיד שוטה אחד המתקדש והמתטהר במי מקוה לרצות את עונו, עין נשך ומרבית בםדה נפרזה מאד... ובידי איש כזה כל טוב הת"ת והוא יפלם לו נתיב כחפצו וכרצונו, ואין מוחה בידו. אמנם אף אנשים נכבדים ובעלי צורה משבעים ועומדים ל„גבאים", אבל המה, כידוע, ישאו עליהם את „שם הכבוד" וידיהם לא תעשינה תשיה ולא יתמשו בתגא...

זאת תורת הבית הנקרא „ת"ת דספרדים". והנה הת"ת לעדת המתנגדים בסדרי למודי קדש וחול שוה לו והרי זה כהרי זה, זולת כי קטן הוא ממנו בכמותו, כי בו רק ארבע לשכות, ארבעה מלמדים וששים וחמשה תלמידים. ועל טוב יזכר הגבאי הראשון המשכיל ה' מרדכי הורעוויטש היודע את אשר לפניו וממלא את תפקידו באמונה, אבל „צפור דרור אחת לא תביא הקיץ בכנפיה" — יאמר האשכנזי.

להכנסות שני הבתים ישנם המקורים האלה: נדבות יחידים, קופות של צדקה, מכירת נרות לי"צ, „מי שברך" בש"ת ונדבות בעת חתונה וב"מ וגם תרומת חברים בכל חדש. אבל חשבון ההכנסות וההוצאות בפרטית לא אדע וספק הוא אצלי, אם גם הגבאים בכבודם ובעצמם יודעים זאת, כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין.

ז, חובבי ציון.

מטרת החברה הזאת גלויה וידועה — לתמוך בידי בני ציון היקרים העובדים אדמת הקדש ומוציאים לחם מן הארץ בעמל כפים וזעת אפים; והיא הצעירה מכל החברות בעיר, כי רק בשנת תרמ"ו נולדה. ככל דבר טוב ומועיל בעמנו אשר יברא ויצא לאויר

---

*) הםתנאי הזה אמנם לא יוסר בעיני אחדים מסוגלי הםסכלה ומוחזי הדעת, ויאמרו, כי יקבל המורה שכר על הפריםה, אולם לא הצליח הפלם בידם, כי המורה הזה מושבע ועומד לקבל שכר רק על הדריםה ובשום אופן לא רלה לעשות מדחה...

העולם ע"י הצעירים הנוהים להתפעל ולהתנוצץ מהר באהבה רבה ורשפי אש לעמנו (דברי הרב הגאון הגדול, צדיק יסוד עולם מהור"ר מרדכי עליאשבערג זצ"ל אב"ד דק"ק בויסק המונחים אתי בכתובים בהעתקה) כן גם החברה הזאת נוסדה ע"י אחדים מהצעירים אשר הרוח הלאומי פעמם ואהבת ציון וחבת ירושלים לא נתנו דמי להם. בערך לעומת כל המעצורים ואבני הנגף שהניחו על דרכה בראשית התיסדותה הקנאים והבוערים בעם מעבר מזה והמשכילים המדומים מעבר מזה — אשר היתה בין שני שבילין אחד של אש ואחד של שלג — עשתה החברה חיל ותצליח במעשיה, יען כי מיסדיה ידעו את הדרך ילכו בה וישהדו מכחם בעדה להחזיקה ולהרים קרנה בכבוד. וחשבון הדברים וההכנסות שהתרבו מעת לעת מוכיח, כי הלכת החברה ומתקרבת להשתלמותה, וכן התרחב חוג פעולותיה בכל שנה. אולם בשנה העברה רוח אחרת צררה בכנפיה את החברה ותחל להתמוטט ולרדת מטה מטה. אמנם קפאון שרר אז במפעלות חובבי ציון בכל מקום שהם ומכת מדינה היתה, אבל לירידת חברתנו נוספה גם סבה אחרת אשר היא גם הראשית והעקרית: תחת המיסדים הראשונים, אשר נפוצו אל כל רוח, זה בכה וזה בכה, לקחו רסן ההנהגה בידיהם אנשים כאלה, אשר מך ערכם בעדה וגם אהבתם להרעיון הנשגב מוגבלת מאד...

והנה בהשתדלות כותב הטורים האלה לפני ראשי חובבי ציון הרב הגאון ראשון לציון וכו' מוהר"ר שמואל מאהליווער והרב החכם הכולל וכו' מוהר"ר שמואל יוסף פין, בא הנה הדורש לציון ה' חיים יוסף יפה להקים לתחיה שוכני דומה. אף אמנם הדרשן הזה איננו בעל לשון ובלשן כחבריו הראשונים במעלה ה"ה מכבי ויעווזעראוו, בכ"ז עלתה בידו, אחרי שבתו פה כשני חדשים, ליסד אגודה גדולה על טהרת הקדש, אשר גם הגבירים והיראים לוקחים חלק בזה. המתעסקים עתה להרבות מספר החברים, המה הישיש הנכבד ע. ק' וה' מ. ק', ותקוה טובה נשקפה, כי אחרי שיצא רשיון הממשלה ליסד חברת יא"י יעלה כסף התרומה לאלף רו"כ בשנה, כי הרשיון הזה פעל פעולה טובה על לב המתנדבים בעם, אשר כלם מביטים על רעיון הישוב כבעל דבר נכון וקים; ומי יתן והיה לבבם זה כל הימים!

ז, מלביש ערומים.

האשה הגבירה צביה לאזינסקי יסדה החברה הזאת לפני חמש עשרה שנה בערך בעזרת עוד שתים שלש נשים כבודות. הכנסות החברה מנדבות חברות בכל חדש ומנוצות עופות שחוטים, אשר הפקד איש בבית המטבחים למרטן. אולם החברה היקרה הזאת, אשר היא ממדותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים אף אתה מלביש ערומים. „(סוטה י"ד ע"א) — דלה ורשה מאד וחוג פעולותיה צר. אשר אף עני אחד אחוז ממאה לא יקבל בגד לכסות מערומיו, כי „במקום שיד אשה רמה, שעירים ירקדו שמה". מהראוי, כי במצוה הרבה הזאת, אשר בכל בקר השכם נזכירה במו פינו, יקחו גם גברים חלק בה, ואז יהיה מעשה הצדקה שלם.

ח, לחם אביונים.

לפני שנים אחדות נוסדה החברה הזאת ע"י שוחטי הקהלה, ותכליתה רוממה — לנהל בלחם את העניים, אשר יבשו לפשוט יד ונוח להם לסבול ולעפות רעב, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם, מלחזור על הפתחים. אך מה יתחמץ לבנו בקרבנו לראות, כי אנשי העיר יביטו על החברה הזאת מגבוה ויחשבוה לדבר מותר, אשר על כן הכנסותיה מעטות מאד ולא תוכל למלאות את תפקידה ולקלוע אל מטרתה. ולא אשגה

לא אפריז על המדה אם אמר, כי הגבאים צריכים לפעמים לדאוג להגובים, אשר לא אספו אף משברתם!

ט. חברה קדישא.

החברה הזאת עתיקת יומין היא מאד, כי כשני יובלות שנים עברו עליה מאז נוסדה והיא תוכל להעיד מתי החלה התישבות היהודים פה. את פנקסה לא ראיתי, יען הוא טמיר ונעלם ביחודא שלים ולא כל הרוצה לעיין בו יבא ויעיין. אך בכ"ז אשער, כי „אפקורסים" הרבה נכתבו בו תחת השם הנורא „קח"י" וגם „מוכות עץ" לא מעט נרשמו זכרון בספר; ועוד דברים נכבדים ויקרי ערך כהנה וכהנה יוכלו דורשי רשומות לגלות על ידו, אם רק יזכו לראותו. בנוגע להנהגת החברה בעת עתה, אחשוב למותר להטיף מלתי, אחרי כי היא לא תיטיב לכת מיתר החברות כמוה ברוב ערי ישראל בליטא, אשר משפט אחד וחוקה אחת לכלן, לכרות כרה גדולה בט"ו בכסלו ולאכול ולשתות ולשכור וכל המרבה להגיח אל פיו נהרי נחלי י"ש הרי זה משבח. וכאשר יקרה מקרה טהור להעלות לויתן בחכה (כן יקראו הקברנים למת עשיר) ישאו ויתנו הגבאים עם יורשי המת ושאריו הקרובים אליו בדבר דמי-קבורה, כהנשים התגרניות בשער הדגים ובאיטלז של בשר, והיום ההוא יום גנוס׳א הוא להשמשים, כי יטבלו ביי"ש רגלם ויברכו מאה ברכות בשעה אחת...

י. חברה לויה.

תעודת החברה הזאת מאד נעלה ונשגבה — לגמול חסד של אמת עם המתים, להתעסק בקבורתם בידים חרוצות — והיא סרה למשמעת אחותה הבכירה „חברה קדישא" לעשות מעשיה על פי הוראתה. רוב החברים המה אנשים מסתר המדרגה כמו בעלי מלאכה ואומנות וכדומה. אבל אל יפלא מדוע לא יקחו אנשים גם מבני העליה חלק בחברה הנכבדה הזאת, יען היא דורשת עבודה ועמל רב מהמחזיקים בה, וזאת הלא שנאה נפש האיסטניסים והמפונקים. היא תתחלק לדגלים אחדים, אשר יעבדו עבודתם עפ"י הסדר, כל אחד במשמר שלו. ואמנם ראוים בני החברה הזאת לכבוד ולתהלה בעד חריצותם הנפלאה וזריזותם היתרה, כי במות המת ישליך החייט את מחטו והרצען יניח את סדו וירוצו אל עבודתם הקדושה לעשות את הראוי למת; ולו היתה צריכה החברה קדישא לשכור עסקנים בשכר ובמחיר, היתה ההוצאה על זה מרובה מאד. ישלם ה׳ להישרים האלה כפעלם ובלע המות לנצח ומחה ה׳ דמעה מעל כל פנים!

* *
*

מלבד החברות האלה, אשר העברתין לעיני הקורא אחת אחת ואדבר על אודותן ברחבה, ישנן גם חברות קטנות בעירנו, כמו: חברת תהלים, חברת משניות (כמעט בכל בתי התפלה). חברת נושאי סבל, חברת כותבים, חברת סנדלרים, חברת חייטים ועוד. אבל מפני אי — חשיבותן לא הכינותי להן מדור בפני עצמן ויצאתי ידי חובתי בהזכרת שמותן בעלמא.

אמנם נכון הדבר, עשירה עירנו בחברות ובבתי חסד ולא נופלת היא במעשי צדקותיה מכל ערי יהודה. אולם לא נכחד האמת תחת לשוננו, כי שלשה דברים גדולים ונכבדים עודם חסרים ומקומם לא יכירם בעירנו; ובאמת הנקל היה לתקנם ולהוציאם אל הפועל, אם רק נמצאו ידים עסקניות וחפץ לבב, אשר בעוה"ר העקר הזה חסר

מהספר בעמנו תמיד. האחד הוא בית לטוד מלאכה ואומנות למען בני העניים, אשר רוח התורה והחכמה לא נוססה בם והם משוטטים בשוקים וברחובות לצוד חתולים והבטלה תביאם לעתים לא רחוקות לידי שעמים, לשלוח גם בעולתה ידיהם... השני הוא בית עקד ספרים כתובים עברית למען בחורי חמד אשר יצאו לאור באור ההשכלה ומרגישים מאד החסרון הזה; והשלישי הוא קופה של צדקה גדולה לחלק להעניים המחזירים על הפתחים ע"י גבאים את נדבות בעה"ב דבר חדש בחרשו; והדבר הזה הביא טובה כפולה ומכופלת: ראשונה, לא היינו עוד לחרפה ולבוז בעיני שכנינו האזרחים ע"י הענים הרבים ההולכים במסע מבית לבית ומחצר לחצר לבושי קרעים ובלויי סחבות ופיהם אלה מלא ודברי בלע וחרפה כל שיחתם. ובשנית, קבלו תמיכה רק אלה הצריכים לה, כי הגבאים יכלו להתחקות על שרשי העניים, לדעת מצבם ומעמדם ומכסת נפשות בני ביתם, ולא נכשלנו עוד בעניים שאינם מהוגנים המרמים את הבריות. והנה לפני שנה וחצי אמנם התעוררו איזה נכבדים ויחליטו לתקן המעות הזה, והדבר קרוב היה לצאת לפעולת אדם, אך הרב לעדת החסידים קם פתאום לשטן להמפעל הכביר הזה וירתעו הנכבדים לאחוריהם וינערו את חצנם מעשות עוד דבר, כי מי הקשה אל הרב וישלם? הרב ברוב ענותנותו וברוב חסידותו נימא מצא והקפיד: „אם יחדלו העניים מרמים חצרות הנדיבים" — מדבר ברוח קדשו — „ישכחו ברוב הימים במתים מלב וזיק החמלה והחנינה יעומם בלב הנותנים, נדיבי עם אלהי אברהם"...

והיה באחרית הימים וגם שלשת הדברים הנחוצים הללו לא יפקד מקומם בעירנו עוד תוכל להקרא באמת; קריה נאמנה, מלאתי משפט, צדק ילין בה!

בשולי מאמרי רואה אני חובה לעצמי להזכיר לטוב שנית את ידידי ה"ר שמואל אלכסנדראוו היודע עת לכל חפץ ומשתדל להפיח רוח נכון בקרב בני עדתנו, רוח אהבת התורה והחכמה. לך, ידידי, בכחך זה והושיע את ישראל. —

שלמה פריעד

מכתבים משר של ים.

א.

בשנה העברה נתכבדתי להיות קרוא על שמחת הגביר הנדיב שלשלת היוחסין מהר"א קופערניק לחוג אתו משוש ביום שמחת לבו, הוא יום חתונת-זהב עם אשתו הכבודה אשת חיל מרה צפורה (צעציליע) בת מ' יעקב שמריה היילפערן. וראיתי עד כמה כנים ונאמנים דברי החכם מכל אדם באמרו: „בטוב צדיקים תעלץ קריה". „ובברכת ישרים תרום קרת" (משלי יא). אחד מראשי האספה קרא באזנינו ההחלטה בעדת ישרון בקיעוו. אשר ע"כ אמרתי לתת שם ושארית להאי גברא רבא ויקירא בכנסת הגדולה למען ידעו הדורות הבאים את שמות אנשי חסד שהקים ה' בכל דור ודור. וז"ל ההחלטה מלה במלה.

בהתאסף אנשי הועד בפה קיעוו תחת הנהגת ראש העדה השר ר' אליעזר בראדסקי ה"ה לעאן אשכנזי דירעקטאר דפרמישלענע באנק. ה' משה בראדסקי, ה' בוואנסקי. ה' יאאַכים הארוויץ, האחים בראדסקי, ה' אברהם גאלדענבערג, ה' מאיר גרעבין, ה' משה היילפערן, ה' ביינש קאצנעלסאהן, ה' שאול לעווין, ה' אדאלף נאטקין, ה' ד"ר

פערלים, הרב צוקקערמאן וה׳ אהרן צייטלין, הציע לפניהם ראש העדה הר״ל בראדסקי כדברים האלה: אחד מאנשי הועד (קאמיטעט) שלנו ה׳ אברהם קופערניק דבר אלי לאמר: חג היובל לחתונתו הזהב ממשמש ובא ביום 20 יוני שנה זו ולזכרון לדור אחרון ליום חתונתו, רצונו לנדב אלף רו״כ לטובת בקור חולים בקיוב בתנאי שמטה אחת בהבק״ח תכונה על שמו. אולם יען כי בהחלטת הועד הנ״ל מן 4 מארט 1886 נאמר: אם איש פרטי יבקש שיקרא שמו על מטה אחת בבה״ח מחויב האיש ההוא לשלם 3000 רו״כ בפעם אחת לקופת הבק״ח. ולכן אציע את השאלה הזאת לפניכם אנשי הועד ואשאל את פיכם בדבר הזה אם תסכימו לתת שאלתי ולמלאות רצין המבקש בדבר הזה. אנכי לפי דעתי ראוי הוא ה׳ קופערניק למלא בקשתו זו יען הרבה טובות עשה לטובת עדתנו בכלל ולבית החולים בפרט —

אנשי הועד כשמעו הדברים האלה מפי מנהלם הראש מהרא״ל בראדסקי. ואחרי שמו על לבם את מעללי ה׳ קופערניק וטרדותיו הרבים לטובת הבק״ח בתור פאפעט-ציטעל (הוא הראשון שיסד הבק״ח הראשון בקיוב בשנת 1862) וכן לא אחת ולא שתים הראה בהשתדלותו ופעולותיו בעת שהיו אחב״י היושבים פה במיצר, וכי זה שנים רבות (יותר משלשים שנה) עוסק הוא בצרכי צבור באמונה. החליטו כלם פה אחד לאמר: לקרא על שם הר״א קופערניק מטה אחת בהאבאראק חירורגיצעסקי בבית החולים ליהודים בקיוב מבלי דרוש 3000 רו״כ כאמור בהחלטת הקאמיטעט מן 4 מארט 1886 והעדה קבלה ההתחייבות לכלכל את החולה על המטה הזאת על חשבון העדה כל זמן שיהיה בית החולים הנ״ל קיים. ולהודיע מזה לסאוויעט הבק״ח למלאית הדבר הזה על אופן שיקבעו לוח על מטה אחת ולחרות על הלוח שם אברהם קופערניק וככל האמור למעלה, והעתקה מזאת ההחלטה למסור לידי ה׳ קופערניק ביום שמחת לבו יום היובל לחתונת-זהבו ע״י הרעפוטאציע שברר הקאמיטעט ה׳ מ. גרעבין ה׳ ד״ר מאנדעלשטאם והרב ה׳ צוקקערמאן, ואת האלף רו״כ שרוצה ה׳ קופערניק לנדב, הקאמיטעט מקבל בתשואות חן ויבקש מסנו להראות על איזה הוצאה פרטית מהבק״ח רצונו לנדב.

נוף ההחלטה נכתב ונחתם מאת אנשי הועד דלעיל.

חתימת ראש עדת אחב״י בקיעוו אלעזר בראדסקי.

וזה המכתב שכתב ראש העדה השר ר״א בראדסקי לה׳ קופערניק ושלחו ע״י הרעפוטאציע הנ״ל.

קיוב 15 יוני 1889.

לכבוד וכו׳ אברהם בן אהרן נ״י.

נסיעתי מפה הנחוצה המנעני לברכו פא״פ ולכן ברכתי היקרה עת אשר ימסור לו הרעפוטאציע העתקה מהחלטת עדתנו מיום 15 ח״ז להגיד במכתבי זה גם אנכי לו ולרעיתו הכבודה את ברכתי מעומק לבי ליום שמחת משפחתו, ימלא ה׳ משאלותיו ויתן לו חיים ארוכים חיים של טובה למען יוכל לפעול ולעשות לטוב עדת ישראל בקיוב. הדבק אליו בנפשו.

אלעזר בראדסקי

ואנחנו מקרב ולב נברך את השוע הישיש הזה ליום חתונת-הזהב וליום שמחת לבו כי עוד ינוב בשיבה טובה ויגיע לימי זקנה ושיבה, יאריך ה׳ ימיו ושנותיו ויחזק את לבו לעשות לטובת כלל ישראל כמו שעשה עד היום ויהיה למופת לרבים וזכות הרבים תלוי בו ויקוים בו מקרא שכתוב עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא.

ב.

בלילה העבר נגזלה מנוחתי ותדד שנתי מעיני, רעדה אחזתני לקול שריקות השומ־ים הסובבים בעיר. גם יראתי מקול הצפור הנותן זמירות בלילה, כי אמרתי קץ כל בשר בא! והמה ירגישו כי פור תתפורר הארץ ועוד מעט נרד חיים שאולה; עוד מעט ואל קנא ונוקם ימח את כל היקום אשר תחת כל השמים. ואתה הקורא אל תתפלא עלי על אשר פחדתי פחד לא היה פחד כי הבהילוני דברי אחד המגידים אשר דרוש דרש אחר חצות היום בבית המדרש הגדול בעיר „היהאל" המגיד הזה בלשון מדברת גדולות דבר על דבר השמש הירח והכוכבים ויעל שמים וירד תהומות ויעוף לארבע רוחות השמים וידבר על העצים ועל האבנים, על הטבע ועל מה שלמעלה מהטבע, וידבר על העבר וההוה וינבא גם על אחרית הימים, ומענין לענין נתגלגלו דברים נוראים עד כי דבר רתת בענינים עמוקים שכבר ירדו שסה המפרשים הגדולים וצללו במים אדירים והעלו חרש בידם, ואנכי אספר באזניך אדוני הקורא איזה דברים מדרושו הנפלא במינו ותראה כי לא לחנם פחדתי פחד. ואלה דברי המגיד:

לפי דעת התכנים החדשים אשר כל רז לא אנים להו, ונהירין להו שבילי דרקיע כשבילי דארעא. ואמרו „כי הארץ היא אחת מכוכבי לכת. ולפי מספרם היא עומדת יותר מאלף אלפים מיליאנען שנים, וברבות הימים יהפך כל היקום אשר עליה והיתה תהו ובהו כמו שהיתה, וקרוב לבא י־ה וימיה לא ימשכו, ויראה בראיות חזקות כי הדברים האלה נוסדו על עמודים חזקים ועל אותות ומופתים חותכים אשר הירח המכונה ג"כ כוכב ישבו עליו ברואים רבים, וכאשר נדעך חומו סמנו נמח כל היקום אשר עליו. וכן תהיה גם הארץ. לפי זה נוכל לאמר: אשר דוד המלך ע"ה גם הוא הלך בשטתם באמרו: כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת, מה אנוש כי תזכרנו וכו' ותחסרהו מעט מאלהים כו' (תהלים ח' ד' ה' ו') וכונתו: כי אראה ירח אחד מהכוכבים אשר כוננת שמה ברואים רבים וכעת היא בצורת גולם, אלמוד ראיה ממנה על הארץ, ואומר: מה אנוש כי תזכרנו, אבל אל תיראו ואל תפחדו יושבי תבל, כי לא בפעם אחת אעשה אתכם כלה. כי אם ותחסרהו מעט מאלהים, מעט מעט תחסרהו מכחו ומאילותו עד אשר קץ כל בשר יבא וכו'.

ואף כי המגיד אמ־ בפירוש: אל תיראו ואל תפחדו יושבי תבל. אבל הדברים האלה גם המה הביאו פחד בלבי, בחפזון גדול עזבתי את בית המדרש ובאתי לביתי כי אמרתי: אולי תפצה הארץ את פיה ותכס על כל הנאספים בבהמ"ד לכל הפחות אמותה בביתי, ארד שאלה עם אשתי יחד...

כאשר עברה הבהלה הראשונה ובראותי כי עוד לא בא המבשר לבשר כי מוט התמוטטה הארץ, עכ"ז הרעיון האיום הזה לא נתן דמי לי. רעיונות שונות ומחשבות נשגבות עלו בלבי, ושאלתי כמשתומם: הלא המלך החכם מכל אדם גזר אומר: והארץ לעולם עומדת! ואם נאמר כי כוונתו כמו: לעולם בהם תעבודו, רצונו; על משך זמן. א"כ מדוע לא פירש את דבריו באר היטב, ונתן מקום לאנשים רבים לטעות בדבר חמור כזה. ואולי אמרתי בלבי, הוא היה חכם יותר גדול מהמגיד, ולא חפץ להביא פחד ובהלה על יושבי תבל, ע"כ הלביש את דבריו במחלצות ונתן מקום לטעות... קושיות ואבעיות וגם יש ליישב ברוחק גדול עברו לפני כבני מרון. הגיתי חשבתי וחפצתי להשכיח הרעיון מלבי, אבל לא יכולתי. מי יבינני פשר דבר, אמרתי בלבי, איך יוכל הקב"ה להפוך את העולם לתהו ובהו, בטרם שלם להרשע כרשעתו ובטרם יגמול שכר טוב להצדיקים להראות לכל יושבי תבל כי אין עולתה בו, ובטרם מלאה הארץ דעה את

ה' כמים לים מכסים כמו שנבאו נביאינו הקדושים והחזים מחזות שדי. הלא לא נתקימו נבואתם עד היום. ואיך יעשה הקב"ה דבר כזה למחות את כל היקום אשר על הארץ בטרם ראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו, הלא לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה... דברים כאלה וכאלה רצו רצוא ושוב מלבי לראשי ומראשי ללבי כברקים וחזיזים ולא ידעתי נפשי. לראש אשמורת הבקר הרגשתי כי עיף אנכי, עליתי על יצועי. את פני הליטותי באדרת שער למען לא אשמע קול שריקות השומרים, וכעבור איזה רגעים, והנה אחד השרפים עומד לנגדי, ובשפתי חן שאל אותי: במה עסקת היום"?

— הה, אדוני! עניתי, חזות קשה הוגד לי.

— אל תשים לבך לדברים הנוראים שישמיעו לאזניך הטפשים מעבר מזה והחנפים מעבר מזה. קום נא אקחך על אברותי ונעופה על הירח, שמה תראה את צלם דמות האנשים החיים על האדמה בצבעים אמתים, ותבין דברים רבים שקשה לך היום להבינם שמה אוסיף להראות לך כי צדקתי במשפטי אשר חרצתי כבר, כי הרשע והצדיק יבאו על שכרם, שמה תוסיף להבין מעט מזעיר את תהלוכות בני אדם ופקחת את עיניך ותראה עולם הפוך, עליונים למטה ותחתונים למעלה...

— ואיך אלך דרך רחוקה כזו? — שאלתי, הלא שם גם לחם נקודים לא אמצא להשביע רעבוני.

אל תדאג. — השיב השרף — כל מחסורך עלי,

— נכון אנכי ללכת בחברתך, עניתי בשמחה רבה.

עוד לא יצאו הדברים מפי והנה על הירח-עולם נעלם מעיני כל חי — עומדת רגלי, חשך ענן וערפל כסה על פני כל היקום, ורק את עולם השפל חזיתי מרחוק, ואשתומם על המראה. כעולם חדש נדמה בעיני וכמחזות חדשות חזיתי ולא שבעו עיני מראות. — עוד אני עומד משתאה ומחריש והנה עב גדולה עברה על פני ולא ראיתי מה, כעבור רגע אחד הבריק ברק נורא, והנה עולם השפל כראי מלוטש, וכל מעשי בני האדם אשר על כדור הארץ ראיתי בתמונתם האמיתית, והמה דומים בעיני כרוחות וכנפשות עולות ויורדות אלה ירננו לאל חי, ואלה ילכו שחות בלי כח. ראיתי: איש כילי מעיר „פלארשעקיץ" הולך נטוי גרון ושמחת עולם על ראשו, ונפשות רבות מלוין אותו על דרכו ונכונות למלאות כל משאלות לבו לטובה, מה זאת? שאלתי את השרף, הלא הוא הכלי הנודע לאיש רע ומשחת המדות, ומדוע ישרתו אותו עניים רבים, ששים ושמחים לעשות רצונו? —

— „העניים האלה" — השיב השרף — חיו ימים רבים ע"י צדקת פזרונו הוא קיים את המקרא: מלחמו נתן לדל, רצוני: מהלחם אשר הוא בעצמו אכל נתן גם לדל, ולא לחם גרוע מהלחם אשר הוא בכבודו אכל. רק הסתיר מעשיו מעיני הרואים, ע"כ יזכה למשרתים רבים — עתה פקח עיניך וראה דרך צפונה, אמר השרף, פקחתי את עיני וראיתי איש נדיב מפורסם ילך בגפו ואין איש אתו, אלה הרחיקוהו ואלה ישחקו על משבתו, „הוי"! קראתי הצדיק יאבד דרכו ואין איש שם אל לבו, ואיש חסר כמהו נאסף באין מבין! —

— אל תתן תפלה לאלהים, ענה השרף, הוא אלהים אמת ומשפטו אמת וצדק, ועתה שמע נא, האיש אשר עמו תכבד, הוא הכעים את ה' במעשיו הרעים, האיש הרע הזה מלחמו לא נתן לדל. רק כסף הקהל אשר גנב ושם בכליו, הקדיש מעט לעשות צדקה בריש גלי, וכונתו היתה למען יוכל לגנוב יותר, בכל יום הרבה כזבים והתפאר במה שאין בו, ולחכו שופר כי הגדיל לעשות לטובת העניים. אנשים חנפים וצבועים אסף בביתו למען יפרסמו ברבים את רוב צדקותיו שלא עשה והצבועים היו מלקקים תחת

שלחנו, והמה הכריזו עליו ברבים דברים טובים שלא עשה ולא עלה במחשבתו לעשות, ע"כ ילך באחרית ימיו גלמוד ועריריי ואיש לא ישים אליו לבו. רק האנשים שהרע להם כל הימים ומוצץ את דמם (תרתי משמע) ויעבידם בפרך בעד פתותי לחם נקודים, גם את בניהם העביר על דעתם ועל דעת קונם... המה יחפצו לנקום ממנו, וישחקו על שברו. הוא הדבר שכבר אמרתי לך: כי הצדיק והרשע שניהם יבאו על שכרם מאת ההשגחה העליונה, רק בן אדם קרוץ מחומר לא יוכל הבין את משפטי ה' שאין עולתה בו.

אמנם כן! הוסיף השרף לדבר. השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידי יצוריו יגידו הרוחות והנפשות, יום ליום יביעו אומר ולילה ללילה יחוו דעת. אם נראה את הירח וכל צבא השמים אז נקרא: גדול ה' ומהלל מאד ומעשיו יגידו כחו וגבורתו, ואם נביט על היצורים הדקים מן הדקים, מהנמלה עד השנהב, מהרמש עד האדם, אז נראה חכמתו כי אין חקר לתבונתו. ואם נראה מעשה בני האדם, בעל כרחנו נאמר: כבוד אלהים הסתר דבר... הוא הכין מצעדי כל היצורים, גם לבני עורב אשר יקראו, ואין הקב"ה מקפח אפילו שכר שיחה נאה, ואיך נוכל להוציא דבר רע מפינו ולאמר: כי יגזול חלילה משפט הצדיק ויצדיק את הרשע, או יספה צדיק עם רשע, חלילה לה' אלהי כל בשר מעשות כדבר הזה הוא שופט בצדק כל הארץ, הוא לא יעות משפט. ע"כ עלינו לפקוח עינינו ולהתבונן היטב על כל הדברים אשר נראה, ואז נדע כי ישרים דרכי ה' וצדיקים*) ילכו בם ופושעים יכשלו בם.

— הבט נא צפונה ותראה דברים נפלאים, הוסיף השרף לדבר. הבטתי וראיתי: על ככר רחב ידים התקבצו נמלים רבות לבקש אוכל ואחת מהנה חננה מאת הטבע בקרנים חדות, ותנגח את כל הנמלים רעותיה ותגזול לחמן מפיהן ותשחק על משבתן, ובעוד היא צוהלת ושמחה על השלל אשר לקחה בעת שלום ביד חזקה, עודנה היא צועקת בקול מושל על רעותיה הטובות ממנה, עוד היא מתפארת לאמר: כחי ועוצם ידי עשה לי חיל גדול, עוד רעותיה יתלחשו בסתר ובחשאי ומבקשים עצות מה לעשות, ותעבור חיה גדולה להומה ותרמוס את הנמלה, ולא נודע מקומה איה —

— השמת לבך להבין במחזה? שאל השרף. הלא כמקרה הנמלה, יקרה גם לבן-אדם, גם הוא כמוה יתפאר בגאוה ובגודל לבב: אני ואפסי עוד, וכל העולם כלו לא נברא אלא לשמשני. וחיה אחת „העת" שמה תבלע ותשחית את כל מעשי ידיו, וברגע אחת אבדו עשתונותיו ויבקש ולא ימצא ואיהו?

פקח עיניך וראה את אשר אני מראה איתך, הוסיף השרף לדבר. פקחתי את עיני וראיתי: והנה על ראש הר גבוה המשתרע על שפת הנהר היורד לים השחור, יושב סופר גדול וכבודו מלא בפי כל יודעיו ומכיריו. האיש הזה תומך משכילים ומחזיק בידי

---

*) האות וא"ו במלת וצדיקים אין לו שחר, וכבר נסיתי לשאול רבים מבעלי תנ"ך שיקראו לפני הפסוק בעל פה, וכלם קראו „צדיקים" בלא וא"ו. אמנם הנביא המשיל להם משל באמרו: שהאדם יוכל לתעות בדרך אם אין שיירות מצויות שם והדרך לא ישרה היא, אבל בדרך ישרה שאין לנטות ימין ושמאל וגם אנשים הולכים שם הלוך ושוב, הלא אין לו להולך לנטות מהדרך ולהתעות, אבל בני ישראל לא כן יעשו, ומפרש את דבריו: כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם, ובכ"ז הפושעים יכשלו בם. יקרא להם פושעים ולא חטאים, יען מזידים המה לעשות הרע בעיני ה' אחרי כי הדרך הוא ישרה ושיירות מצויות. המה הצדיקים אשר לא ימנעו את הטוב להורותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

סופרים, ביתו פתוח לרוחה לכל קשי יום והענק יעניק לכל איש כפי נדבת לבו. ומעסקיו הרבים יאציל לו מועד להיות העושה והמעשה יחד. כמה נפשות הציל מרדת שחת, כמה משכילים הוציא מאפלה לאור גדול ויאר להם את הלילה. האיש הזה קנה לו שם טוב על ידי מעשיו הטובים ותהלתו מלאה בפי כל המשכילים. הסופר היקר הזה מצא חן ושכל טוב בעיני אחד הגבירים, וע"פ עצתו יעשה העשיר גם הוא הרבה לטובת העניים, וכל אשר יעשה הוא לשם האמת ולשם אהבת אדם, לשם היושר והצדק. עוד אני רואה במחזה ומשתומם על המראה, והנה קול סופר, לא קול ענות גבורה ולא קול ענות חלושה רק קול כלי נשק יוצא להלחם מלחמת הרשות מלחמת החשך והבערות, ויחרף ויגדף את קדוש ה' וידיד האנשים הזה בדברים היורדים חדרי בטן — עיני כהו מראות, פני נהפכו לירקון וכל עצמותי תרעדנה. מי יתנני שר ושופט בארץ אז העברתי את הנשק מעל פני האדמה, ובערתי אחריו כאשר יבער הגלל עד תומו.

— ההיטב חרה לך? שאל השרף בשחוק. אמנם כן! צדיק תמים הוא האיש הזה, אבל אין צדיק בארץ שלא יחטא. הוא קבל לשון הרע מאיש נבל ובליעל על נפש נקיה, ע"כ יושב בשמים שלח דברים ביד כסיל להבזות איש נכבד כמהו למען ידע כי הרבה שלוחים למקום לשלם מדה כנגד מדה, ואזניו ששמעו לשון הרע מאת איש תככים על אחד מאוהביו הנאמנים בחנם, האזן הזה ישמע אח"ז דברים מרים על כבודו בחנם. ועתה תן תודה כי יש השגחה פרטית, ואף אם הדבר הזה מעט הכמות ומעט האיכות הוא, אבל מהדברים הקלים נוכל להבין דברים העומדים ברומו של עולם, ע"כ אל תשחק לכל דבר והוי זהיר בדבר קטן כבדבר גדול, והרבה פעמים נוכל לשפוט מישרים מדבר של מה בכך שדרכם של בני האדם לרוש בעקבם, האין זאת?

עוד לא הראיתיך את כל הדברים שעלי להראות לך. הוסיף השרף לדבר, עוד אשוב להשתעשע אתך ולפקוח את עיניך למען תראה איך זאב נורא מתלבש לפעמים בעור כבשה תמימה, וכבשה התמימה תשאל לה משור נגח קרנים, ומנמר — צפרנים, ומכפיר אריות — שנים, ומדוב שכול — ידים, ומנשר — עינים. עוד אראך איך אור וחשך משתמשים בערבוביא. עוד תשוב לראות ולהתפלא הפלא ופלא על מעשי בני האדם, ועתה שוב למקומך כי כבר עלה השחר, ובדברו הורידני על הארץ וישכבני על מטתי, ואיקץ.

ספרי יוסף בן מתתיהו הכהן.

המכונה בשם יאָזעפֿוס פֿלאַוויוס ביחוסם לספרי כתבי־קדש *).

לפנים והיום המצא ימצאו חכמים וסופרים השונים בדעותיהם ובמשפטם על אדות מחבר ספרי „קדמניות היהודים" ו„מלחמות העברים" והוא יוסף פֿלאַוויוס, רבים מהללים ורבים מהללים שמו כל אחד לפי דעתו ושטתו.

*) העתקה חפשית ממאמר הה' דר' פאגעלשטיין בכתב־החדשי המדעי בשפת אשכנז „פאפולער וויססענשאפטליכע מאנאטסבלעטער" להרה"ח ר' אלחנן (אדאלף) דר' ברילל בפא"מ.

רבים יתנו כבוד לשמו ויעריצוהו לבלי חק, עד כי כוננו מצבת זכרון לו ברומא ויצינו את כפריו בבית אוצר הספרים ברומא הפתוח לרוחה, ולעמתם ימצאו סופרים אשר ישליכו שקוצים עליו ויטפלו עליו חטאים גדולים ושם הסופר המהיר הזה אשר מכבדיו יכבדוהו בתור „ליוויוס היוני", לשמצה הוא בפי מנדיו האומרים כי ידיעותיו שקבץ לאחרות בספריו מעין אכזב הוא לתולדות ישראל, או במלים אחרות, כי הוא סופר דברי הימים ששם כזב מחסו וישם כל מעיניו למצא חפץ להועלת כבודו, ואהבת עצמו (באשר היה רורף אחר הכבוד) עורה עיניו, ולא ישרה נפשו בו, באשר לא שם האמת לקו, ומשפט צדק למשקלת בספריו, מאשר ישנה בעקבה כל המעשים והמקרים הכתובים בכתבי־קדש כרצונו אל אשר יהי רוחו ללכת, לזאת אינו שוה כי בקהל סופרי העתים יחד כבודו, וטוב טוב לכנותו בשם ממשל משלים, וכל הדברים שיודיע בספר, אשר לא נמצאו בספרים אחרים זולתו שנאמנות עלינו עדותיהם, הנה ידיעות אשר בשקר יסורן.

בדבר הענין הזה לא אך משפט אחד לסופרי עובדי אלילים, ולסופרי הניצרים, כי אם גם סופרים אחרים מאחי יוסף בני אמונתו ירשיעוהו בהשפטו וידברו עליו סרה, כמו המבאר וחכם מדיני השר דון יצחק אברבנאל שחיה במאה החמש עשרה למספרם, בחרצו משפטו על יוסף הכהן לאמר: „בדברים רבים יכחד האמת תחת לשונו, אף בהספורים אשר יתנו עדיהם ספרי כתבי קדש הנמצאים לפנינו ששפתי בעליהם ברור תמללנה דברי אמת, למען ימצא חן בעיני הרומאים, כמו עבד נרצע יכוף כאגמון ראשו לפני אדונים קשה".

ככה נפרדו דעות המבקרים עד היום בדבר משפטם על אדות האיש אשר לרגלי ספריו הנכבדים הנהו סופר מהיר רב הערך אשר בהם יודיענו ענינים רבים שבלעדו אין לנו ידיעות אחרות, גם הידיעות המעטות והזכרונות הנמצאים סר טעמם וכמעט אין לנו חפץ בהם, ההוא אשר השאיר לנו ברכה ודברי חפץ על ארות ידיעות נכבדות מימי עולם ושנים קדמניות, האיש אשר בכל בתי בני מרום עם הארץ והשועים בקהל הרומאים והעברים נאמן הוא, הראשון בין הסופרים ואין שני להמשיל לו אשר על פי נסיונותיו בדרכי החיים עשה ויוכל להפיץ אור נגה לקוראי דבריו בדבר חיי החברה לאחיו בני דורו, מדותיהם, מנהגיהם והלך מחשבותיהם.

אמנה, משפט יוסף לשבט או לחסד לא דבר ריק הוא; לחוקרי קדמניות תוצאות הריב־הלמודי ההוא רבות הערך הנה, באשר אל שקול הדעת ההוא עיני החכמים דורשי רשומות תלויות; והוא, אם אמת היא חותמו (אף כי האמת היא לפעמים על פי השקפתו והשערתו ומחשבותיו שהגה רוחו, זוביעקטיף), או אז ספריו המה באמת אוצר נחמד לחקר קדמניות, שמהם נוכל לרכוש ידיעות נכבדות המעשרות את הספרות, ויפיצו אור נגה על ענינים שונים הכי נכבדים בדבר ההפתחות ההכמה והמדעים מימי עולם בארצות הקדם; אולם אם נוכח לדעת כי אין אמת כל מזמותיו, הלא כל הדברים שערפל חתלתם בדבר ענינים אחדים הנסתרים מעין הצופה ומביט לאחור הקורות מראש, ישארו כספר החתום לימים רבים.

לזאת ערבה לנו מנחת חכמי לב יהודים ונוצרים אשר בשנים האחרונות ירו אבן הפנה לחקר המקורים וישקדו בכל עז לאסוף לאחדות הידיעות שהיו לעינים ליוסף פלאַויוס ולחקור לתכלית ידיעות פלאַוויוס על מה אדניהן הטבעו ביחוד בספרו הראשי „קדמניות היהודים".

על פי דרישות וחקירות החכמים הנ"ל כבר הוגו מן המסלה שגיאות אחדות, אשר עד כה התאזרחו נסבו ורחבו, ספיקות אחדות שלא הוברר עוד כל צרכן, כבר נהפכו

לוראות (בתור הן ודאי, פאָזיטיף, או משוללות, ר"ל לאו ודאי, נעגאַטיף), ואף כי עוד לא נוכל לחרוץ משפט כללי לאמר כי אין להשיב עליו, בכ"ז הביאו הדרישות והחקירות ההן תועלת נמרצה, כי האשמה שהאשימו את הסופר יוסף הכהן כי בספרו שבו יספרו ילדי יום שבקורות הימים יסודם (היסטאָרישע טהאַטזאַכען) זרה את האמת הלאה ושם כזב מחסו לרגלי שטות אחדות הנוגעות לכבודו שטעמו עמו, בכלל אין לה יסוד מוסד.

גם נפתרה בבטחה השאלה שלא היו לה פתרונים עד כה על אדות ידיעת יוסף הכהן בשפה קדש ובספרות היונית ועד כמה הגיעה ידיעתו בהנה, וגם תתגנה הדרישות הנזכרות למעלה עדיהן כי דברים רבים נוספו למקור הידיעות בתור הערות לשולי הגליונות או בטעות העתקת הכתבים או בתור תקונים, אשר עד כה היה היו דברים לא ברורים כחמה קשי ההבנה ולשטן לדורשי רשומות לחרוץ משפט צדק על דבר ספרי יאָזעפֿוס בכלל.

האמנם עוד דברים רבים קשים עדנה לבארם בפנים ספרו וכמרביתם נולדו באשר נעדרה לנו ידיעה נכונה בדבר מחשבותיו שטתו והלך רוחו לרגלי דעות הכתות השונות שהתרגשו אז בעולם היהדות, ולמי מראשי הכתות נתן היתרון, והליכותיו ויחוסו להרומאים.

לכן נחוץ ודרוש לחפצנו למען יתבררו' ויתלבנו הדברים ההם, לתת מושג נכון בדבר הליכות חיי המחבר, ותקופות התפתחות העם והספרות בימיו, ולתאר בקצור נמרץ את דרכי הלמודים ושטת חכמי דורו לבאר את דברי כתבי־קדש בבתי מדרש החכמה בארץ הצבי, ובאלכסנדריא של מצרים, אל אשר היה רוחם ללכת, ואז נוכל לשער בנפשנו השערה ברורה על אדות מחבר ספר „קדמניות היהודים" ושטתו בדבר כתבי־קדש את אשר הרה והגה רוחו.

יוסף בן מתתיהו הכהן, זהו שמו הנכון, נולד בירושלים בשנת ג' אלפים תשצ"ז, או בשנת השלשים ושבע למספר הנוצרים, הוא היה חטר מבית אביו מגזע משפחה מפארה מזרע הכהנים, ומבית אמו מוצאו ממשפחת החשמונאים, כן יאמר הוא בעצמו בספרו „חיי יוסף הכהן", אולם סופרים אחדים אחריו יאמרו כי הידיעה ההיא ללא אמת הנה, ומאשר עדותו — זאת נגיד בזה מראש — בדבר הענין הנוגע אל עצמו לא נאמנה בכל היא ומחלת הכבוד היתה לפעמים בעכריו, לזאת יוכל היות כי דבר מוצא משפחתו מבית החשמונאים שמלכים ממנו יצאו, בדה מלבו ללא אמת, להתימר בכבודם ולהכבד עמם לפני העם.

עוד בשחר טל ילדותו חנכוהו בדרך טוב העולה למעלה למשכיל ותהי לו ידיעה רבה ורחבה בלמודי דת ישראל, ובהיותו עוד נער רך בן ארבע עשרה שנה עלה בכשרונותיו ובמעלות רוחו על חבריו בני גילו וברבות הימים שמו הלוך וגדל, עד כי הכהנים וגם אנשי השם בירושלים הגישו כל דבר הקשה בעניני חקי הדת אליו, וגם הקשיבו לקח מפיו בחקר כתבי־קדש להבינם לאשורם, גם את הידיעה הזאת הכחישו סופרים אחדים ויאמרו כי התהלל במתת שקר, אכן באשר באורי כתבי־קדש אחדים שיבאו בספרי יוסף הכהן ישתוו בכל או כמעט להבאורים המסורים לנו על פי הקבלה איש מפי איש מאבותינו, ואף על פי הקבלה יבארו בדרך כמוהו, לזאת נוכל לחשוב נכונה כי אמת יהגה חכו ואין כל נפתל בדבר הידיעה ההיא.

כשנים אחדות היה התלמיד אחד האסיים ולפי דרכי האסיים ומנהגיהם לא בא אל פיו כל מאכל כי אם פרי העץ.

תשוקתו לתורה ותושיה לא אמרה הון למסלת הלמודים שבחרו בה חכמי ארץ הצבי לבאר דברי כתבי־קדש, כי מהם תצא תורה לחקי הדת; כי בבתי המדרש והלמודים בארץ ישראל הוסיפו להדברים הכתובים בעצם ספרי כתבי־קדש הערות ונוספות בתור באורים,

מעגלי מוסר וארחות חיים, ומה גם לספורי כתבי־קדש ענדו לוית חן ספורים שבהררי המשל יסודם (כדרך איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה, לעגענדען); ולפעמים שמו ליסוד מוסר מלים או אותיות אחדות או המשילו דבר לדבר משפט ענין אחד למרעהו, ובדרך פלפול הגיוני וכללים והקשים שמולדתם היא מימי הלל (הזקן) שחיה במאה שנה האחרונות לפני מספר הנוצרים, ועליהם הקימו בחוני חקים חדשים; כל הדברים האלה עוד לא כתבו בספר כי אם היה היו למורשה בתור קבלה, המסורים איש מפי איש מרב להתלמידו.

אולם במצרים, ששם חזון ידיעת שפת קדש לא היה נפרץ בין היהודים הגרים בתוכה וכמעט אך בהעתקת השבעים בשפת יון (זעפטואַגינטאַ) ישפיקו, פלס לו נתיב חקר כתבי־קדש השונה בתכונתו ללמודי בני ארץ ישראל, באשר חכמי היהודים במצרים בארו כתבי התורה בדרך משל ומליצה (אַללעגאָריא) ופילוסופיא־שבהררי אש דת יסודה.

ראש המדברים וההוגה דעות בשטת פילוסופיא כמוה היה היהודי המהלל חוקר לתכלית שפת יון, ידידיה האלכסנדרי (אלכסנדרוני, פֿילאָ), בן דורו של יוסף הכהן שהיה כביר ממנו לימים, אשר רבו אז קוראי ספריו.

יאָזעפֿוס, בחפצו כי עז להתור בחכמה ודעת, שם גם הוא כל מעיניו לדעת אל נכון שפת יון וספרותה, אף כי גם לפי דבריו בעצמו שקד על מלאכתו זאת בכל עז ובינִיעת בשר, וביחוד לא יכון לבטא בשפתותיו המבטאים בשפת יון, עד אשר מקץ שנים אחדות למלאכתו אשר עמל עליה לא יכל להוציא מפיו ארשת שפת יון בטהרתה; אולם תודות לשקידתו הנמרצה עשה ויוכל —אף כי בקהל בחירי סופרי יון הדוברים צחות עוד לא יחד כבודו— לחקור לתכליתה, עד כי אין אחד מבני ארצו יכל להתחרות אתו בכחו לשפת יון.

בהיותו בן עשרים ושש שנה נקרה לפני יאָזעפֿוס ענין נכבד, לנסוע לרומא במלאכות היהודים בתור מליץ יושר דבר טוב לשני פרושים שבוים להגיד למו ישרם לפני הממשלה, בהשתדלות אחד המשחקים על במת החזיון (שויא שפיעלער) מזרע היהודים נתנו לו ידים לגשת אל כבוד הוד הקיסרית שלבה היה טוב ליהודים פאָפאַאַ Poppaea, והצליח את אשר חפצו שולחיו והפרושים האסורים חפשו.

אכן רוח אחרת היתה את יאָזעפֿוס בשובו ירושלימה; שבתו בעיר העולם (וועלטשטאַדט) קרית גוים עריצים שנתה את טעמו ונהפך לאיש אחר.

הדר כבוד בית הקיסר והוד תפארת שריו ועבדיו הרואים את פניו, המשטר הנבון והסדרים הישרים הצפונים בספרי חקי הממלכה ועוד דברים רבים כמוהם, אשר ראו עיניו ולבבו יבין וישתאה עליהם, לקחו כמו קסם את לבבו, עד כי מהעת ההיא והלאה היה איש משתאה (בעוואונדערער) להרומאים ויתן צדק בלבבו לכל מעשיהם ומפעליהם בכל ימי חייו: אף כי בריתו היתה נאמנה בכל לב ונפש עם דת העברים ויוקיר אותה מפז בתם לבבו; אכן האהבה הנטעה בלבו להליכות הרומאים בעניניהם המדיניים, ורצונו למצא חן בעיני האצילים הרומאים וכי דבריו יהיו נשמעים ביניהם, הפרידו דעותיו בקרבו פנימה, אף כי הוא בעצמו לא הרגיש מעולם מלחמת הדעות שסערה בקרבו, אכן מבלי משים השתררה עליו גם השתרר ויהי פוסח על שתי הסעפים בתור הפכפך במחשבותיו ובמעשיו בהיותו נושא משרת המדינה, וגם בעת ידו אחזה בעט סופרים.

בימים ההם נצבו כצר כשתי הקצות: חיי היהודים והרומאים; ממשלת הרומאים בידה החזקה ובזרועה הנטויה הלכה קשה על היהודים שנכנעו לפניה, והנציבים, שהוקמו מטעם הממשלה בארץ יהודה, שנאו בלבבם —כרבי הרומאים— את עם היהודים

ואמונתם, וימצאו חפץ בכל עת להשליך שקוצים על חקי דת היהודים, ולתת כבוד־הלאומי של היהודים לשמצה ולגדופים.

כל איש חכם מדיני שעיניו בראשו לבו נבא לו כי מצב מרה כמוהו, בתור אי־מלחמה ואי־שלום לא יוכל להמשך לארך ימים, ולא ירחק היום אשר בו יקומו על נפשם היהודים האמללים וחרב ודם יפרידו בינם ובין הרומאים, ומלחמה והרג רב, מלחמת הקיום לחיים ולמות, תהי אחרית דבר הצלמות ואי־סדרים ששררו אז ביהודה.

לא אך מפלגת הקנאים (הנודעים בשם צעלאָטען) חפצו להלחם עם שונאיהם מבקשי נפשם הרומאים, ויחשבו את המלחמה למלחמת מצוה שקרוש יאמר לה, ורוחם גחלים תלהט, כי אם גם ראשי כתת הממוצעים, אשר חפצו להפריע את בני העם כי לא ימהרו לצאת בחרב לקראת אויבי ארצם הרומאים, גם המה לא יכלו שאת את גאון הרומאים השאננים שהורידו כבודם לעפר, וישימו לאַל משפטי חקי הדת, ושנאתם גדלה למאד וקשתה כשאול על הזדים היהירים הלועגים על משפטי דת ישראל והשופכים עליהם בוז.

יאָזעפֿוס באהבתו להרומאים ובמחשבותיו היה נפרד וכודד במועדיו, אולם שם נצרה על דל שפתיו לבלי יודעו לאיש סתרי מחשבותיו, זאת לא זאת, הוא הוליך שולל בערמתו ובמזמותיו את כל יודעיו ומכיריו, עד אשר גם ראשי החברים מכתת הקנאים הכי נכבדים נפתה לבם עליו, ובאשר יאָזעפֿוס נודע לכל לחרוץ, ומהיר במלאכתו ואיש תבונות, לזאת אחר נתנו עיניהם בו, הפקידוהו לנושא אחת המשרות הכי נכבדות, והיא כהנת נציב ומפקד הצבא הראשי בארץ הגליל.

אולם. לא ארכו הימים והיהודים נוכחו לדעת כי הרעו לעשות בבחרם את יוסף לשר הצבא ללחום מלחמותיהם עם הרומאים; ואמנה, מראשית כזאת פסח יאָזעפֿוס על שתי הסעפים במלחמת היהודים עם הרומאים ולא נודע הליהודים הוא אם לצריהם; לרגלי שנאתו וחמתו על השרים המשנים מכתת הקנאים אשר תכו לרגליו להיות לו לעזר, עזב אותם כפעם בפעם בעת צרה, עת הרומאים חזקו מהם, וכאשר מצא העת כי טוב לנשל ברומאים ולהכותם שוק על ירך, אז אך בעצלתים וברפיון ידים עשה זר מעשהו ויעש עוד דברים שלא יעשו כמוהם ויסלף דרכו עד כי באחרונה החליטו ראשי בית המועצה הראשי בירושלים לפטרו ממשמרתו וישלחו צירים אליו וישימו דבריהם בפיהם להגיד לו בשמם כי ידרשו ממנו להסיר המשרה מעל שכמו.

אבל יאָזעפֿוס גם הוא חכם ויסבב את פני הדבר כי הצירים לא ידעו מקום שבתו כשבועות אחדים, ויסע ממקום למקום ויעזוב את נוהו, למען לא ימצאוהו הצירים, עד כה ועד כה היו דבריו אחרי ידידיו הנאמנים ומכיריו כי יעבירו הקול בין בני העם יושבי ארץ הגליל כי לחנם מזורה הרשת עליו לשום אשם נפשו בתאנות שוא וכי צדיק הוא בכל דרכיו, ובחלקת שפתם הצליחה להם לקחת את לבות בני העם עד כי שלחו אנשים רבים מנכבדי הגלילים במלאכותם ירושלימה להצדיקו בהשפטו ולדבר טוב עליו, ולבקש מלפני ראשי בית המועצה עליו עד כי בהשתדלותם עשתה פרי ויעמוד על מכונו וישאר עוד על משמרתו כקדם, אכן יאָזעפֿוס לא חדל לעשות רמיה מעשהו גם אז, האמנם הוא הוסיף ביתר שאת לגנוב את לבות בני העם לבלי יתבוננו למזמותיו, ואך הוא אשם אשם לבני עמו, כי מבצרי הגליל ההררים אחד לאחד נתנו בידי האויב.

אחרי מלחמת תנופה שבה נלחמו היהודים כגבורים נלכדה המצודה גברא (? *) (Gabara) לפני האויב, ואז השתערו חיל צבאות הרומאים לפני המבצר יורפת Jotapata

*) ואולי צ"ל „Gamala" והיא המבצר גמלא.

ששם בא העירה בעת ההיא גם יאָזעפֿוס להגן עליה; אך בראותו כי אין כל עצה לפני האויב ולא יוכל לדין עם התקיף ממנו, חפץ לעזוב את העיר, אכן תושבי העיר לא נתנוהו להפיק זממו.

הנה כי כן נאלץ יאָזעפֿוס למרת רוחו לשבת כלוא בהמצודה ולחכות לגורלו, אשר על פי בוגד אחד נבעו מוצאיה ומבואיה והבקע המצודה.— כארבעים אלף איש שולפי חרב הכו הרומאים מכת חרב ואבדן; ובין הנשים והטף רפי הידים והחלשים חמלו הרומאים אך על אלף נפש לבלי להמיתם, וימכרו אותם לעבדים ולשפחות.

יוסף עם ארבעים איש אנשי חיל החישו מפלט למו במיכל המים (וואַססער בעהאֶלטער, ציסטערנע) וכאשר נודע מקום מחבואם והאויב דרש מהם כי יכנעו תחת ידיו, נסה יוסף לדבר על לבם כי יצאו עמו על האויב.

אבל בני בריתו שהיו עמו בצרה גמרו אמר כי טוב טוב למו לעשות בעצמם קץ לחייהם מלנפול בידי צורריהם בתור שבויים ויחוו במפגיע על יאָזעפֿוס כי ישבע אשר גם ידו תכון עמם למות מות־גבורים, ממספר הארבעים הכה איש את אחיו, עד כי נשארו השנים יוסף עם עוד איש אחד מהם, וככה הצליחה לו על נקלה להטות את לב רעהו לחפצו, ויכנע יאָזעפֿוס לפני הרומאים.

אספסיינוס התהלך את יוסף בשלום ובאהבת חסד, ויכבדהו מאד, והדבר הזה היה כמעט לאות כי כנים דברי מאשימיו כי היה לו שיח ושיג במסתרים עם האויב, בשגם בין כל השבוים במשך כל ימי מלחמת היהודים עם הרומאים, אך הוא הראשון הנהו שמצא חן וחסד בעיני האויבים להפקד ברחמים גדולים.

ההגדה אשר יאָזעפֿוס בעצמו יביא לנו מנחה כי אספסיינוס האיר פניו אליו אך מאשר נבא לו עתידות טובות כי יבחרוהו לקיסר למלוך על הרומאים אחרי נירון קיסר אין אנחנו ערבאין להאמין באמונה שלמה, אל נכון הראה אספסיינוס ליאָזעפֿוס אותות אהבה וחסד בתור שר צבא רומאי מנצח המכבד גבור חיל האויב המנוצח.

יוסף ישב מהיום ההוא והלאה ברומא, ושני הקיסרים הראשונים לבית פֿלאַוויום פזרו לו כבוד ויקר, ולכבוד אנשי חסדו זה שמו אשר יקראו לו יאָזעפֿוס פֿלאוויוס.

כאשר נתבונן בחיי יאָזעפֿוס וגורלו אז בהשקפה הראשונה נשוהו מבלי משים להאיש, אשר עיניו ראו את אבדן הבית הראשון בנפול עמו ביד צר וירושלים עיר הקדש נלכדה לפני נבוכדנאצר מלך בבל, גם ירמיהו הנביא חזה מראש כי אסון גדול רובץ לממלכת יהודה אם יושביה ימרדו במלך בבל, ויטיף מלתו לבני העם ברוח הנבואה שפעמה בקרבו כי רעה ושבר גדול נשקפו לבית דוד ולמקדש מלך אם בני העם יאמרו קשר לפשוע במלך בבל, לזאת קרא בקול עז לבני העם והזהירם עוד טרם פרץ המרד וגם בכל ימי המלחמה הכבדה לבלי יתנו כתף סוררת למלך בבל ולהכנע תחתיו ולפול על הכשדים הצרים על העיר, ואם לא ישמעו לקולו אז מרה תהי אחריתם, ולא שעה לדברי שונאיו ומנדיו אשר הפחידוהו וילעגו עליו ויתנו כבודו לשמצה וגם התעללו בו, ויתן גוו למכים ולא נסוג אחור ממחשבותיו ולא אמר קשר אל אשר אמר העם קשר, בחשבם כי מעשיהם ייטבו בעיני האלהים.

אולם ירמיהו החוזה לא השתאה על חוסן ממלכת בבל העצומה, ולא אהבתו לממלכת בבל שפרחה כחבצלת בימים ההם המריצתו לעמוד לימינה, ולא עלה בלבבו אף שמץ תקוה טובה כי אויב עמו יפקדהו לרחמים ויכונן עתידותיו, ולמצא חן וחסד בעיני המנצח. —

ויהי אחרי נלכדה העיר ירושלים לפני מלך בבל ובני יהודה גלו מעל אדמתם והמלך נבוכדנאצר ידע את כל אשר עשה ירמיהו ושקידתו הנמרצה להחזיק במעוז

השלום —אף כי עמלו היה לשוא— והשר נבוזראדן דבר טובות על פי המלך נבוכדנאצר עם ירמיהו ויתן לו החופשה ללכת אל כל הישר והטוב בעיניו ושפתיו ברור מללו כי אם יחפוץ לבא אתו בבלה אז ישים עיניו עליו לטוב ובצל כנפיו יחסה, בכל זאת בחר לו ירמיהו איש האלהים אשר רבת שבעה לה נפשו עמל ויגון מבני עמו ומנוחה הדריכוהו לשבת בתוך עמו הנשארים בארץ יהודה מתי מספר מבני דלת הארץ, ולקחת חלק בגורלם, ובצרת עמו לו צר, אף כי ידע מראש שעוד נכונים לו ימי חשך מאחיו בני אמונתו ששטמוהו ורבו.

אבל יאָזעפֿוס לא כן ידמה, חפצו לשאת משרה על שכמו בתור שר הצבא במלחמת היהודים עם הרומאים שרמים בדמים נגעו, בכבוד מרומה ואהבת עצמו יסודו, רוח כביר נעדר לו, ובפסחו על שתי הסעפים, חצי רגשותיו אחרי הרומאים וקול ענות חלושה יענהו כי איש יהודי הוא, לא יכול למלאות את חובותיו עד מה בתור שר צבא יהודי נאמן לעמו; ובעת בני ארץ מולדתו מתבוססים בדם, ומנצחיהם היהירים נהגו מאות אלפים איש מאחיו בשבי וימכרום לעבדים ישב יאָזעפֿוס במנוחה שאננה ויתענג על אור חסדי הקיסר, וימצא עונג להתעלס באהבים עם אצילי הרומאים, ויקח בתודה מתנות אחוזה מהממשלה ויקרא בשם הכבוד „אזרח רומאי חפשי״.

אמנה, סאת שמחתו והצלחתו לא נמלאה בהגיעו אל במתי הכבוד בחצר המלך, אשרו וכבודו היו אך למראה עין, אולם אין שלום בעצמיו ולא מצא מרגוע בחדרי לבבו פנימה.

הוא לא היה בוגד בעמו במלא טובן המלה, ולבו הלך אך אחרי הכבוד להחשב בקהל הרומאים, אכן אהבתו לבת עמו עוד לא שרשה כלה מקרבו, עוד אחרי תם ימי המלחמה המה לבבו על אשר הרומאים צוררי היהודים ומנדיהם מצאו את לבם להקטין את מפעלות היהודים גבורי החיל בפלהמותיהם שלחמו בחרף נפש כנואשים להגן על עמם וארצם, ואת גבורת היהודים עם לא עז אשר לחמו על נפשם עם חיל צבאות הרומאים הרבים והעצומים מהם, את הוד תפארת גבורה ועז שלא נשמע כמוהו בין כל הגוים מני אז, שמו לאַל שונאיהם ויעשו עט שקר סופרים באמרם כי היהודים היו נרפים ומוגי לב וישימו אשם נפשם ללא אמת.

חרדת קדש נפלה עליו בראותו את אשר יעשה לעמו והאלצהו לאחוז בעט סופרים, ויערך, בראשונה בשפת ארמית, את ספרו על אדות מלחמות היהודים בשבע חברות, ואחר העתיקם בעצמו לשפת יון, במחשבתו תחלה להסיר את חרפת היהודים שחפאו עליהם צורריהם כי היו מוגי לב ורפי ידים ועוד אשמות רשע כהנה, ובטוב טעם ודעת שם לאַל דברי בלע ותאנות שוא כהנה.

אולם גם הוא בעצמו בערכו דבריו בספר לא נמנע לפעמים מהיות נוגע בעדותו, בשגם הדבר נגע אל עצמו, בספרו קורות המלחמה בהיותו נציב ארץ הגליל וכל דברי הארץ ישקו על פיו, ומה גם באשר חפץ מאד כי ימצא חן בעיני הקיסר ושריו, התאמץ לשים כבוד תהלת מפעליו ומעשיו, וישתדל לעטות במסוה שוא את דרכיו הנלוזים ואותות הבגד שהתראו בהליכותיו, וזולת זאת שקד בכל עז לבלי להרעים אף ברמז קל את הרומאים, וביתר עז לבלי העיר עליו את חרון טיטוס, כי כפי ששפתיו ברור מללו בספרו „חיי יוסף״ מטרת חפצו בספריו היתה, כי יקראו לפני הקיסר טיטוס.

מבלי התבונן על כל אלה, אף כי ענינים רבים יקדירו את זהר האמת בספרו „מלחמות היהודים״, בכל זאת הנהו כלי חפץ יקר וכמעט יחשב למעין ידיעות נחוצות לדרישת קורות העתים והתקופות בדרכי הדת, המדינה וחיי החברה הסבוכים, והפצנה אור נגה על מצב בני העם וקורותיהם טרם התפרצה המלחמה עם הרומאים בעים רוחה, וגם במשך שנים רבות בכל ימי המלחמה.

אכן אם יוסף קוה מראש, כי לרגל ספרו שבקורות הימים יסודו תפקחנה עיני הרומאים להביט בעין משפט הגיוני על בני ישראל ויתנו צדק למפעליהם, ורגשות שנאתם וקנאתם שסערו כים נגרש יסירו כענן בקר, עוד מעט נוחלה אבדה תקותו. האמנם בני מרום עם הארץ ואצילי בני הרומאים לא שמרו עברתם בלבם להיהודים ומעט מעט הראו להם אותות אהבה מבלי לעשקם כח, אולם שנאת בני האספסוף וההמון בקרבם לבני היהודים גדלה למאד לרגלי משפטי קדומים והבלי שוא, וביתר עז עלו שנאתם וקנאתם למרום קצן בעת דת הנוצרים פלסה לה נתיב בארץ, כי מחזיקי דת הנוצרים נחשבו בראשית התפתחותה כבת אחת הכתות להיהודים, ומאשר מספר באי בברית הדת החדשה הלך הלוך וגדול ברומא בימים ההם, ויהיו לה מהלכים בבתי משפחות רמות מהרומאים, לזאת רבה המשטמה בלבות הרומאים שבריהם נאמנה עם דהם העתיקה לזרע היהודים ולחקי דתי שתי הכתות שכמעט היה משפט אחד להנה.

ביתר עז היה מורה מצב היהודים בימי ממשלת המלך דאָמיטיאַן; בני דורו המשוררים מאַרטיאַל, אינווענאַל ועוד כמוהם המטירו חצי לעג ובוז בתתם לשמצה כבוד העם הנדכא והנענה, שהיו עוינים אותם.

מסים חדשים וקשים הושמו על בני היהודים, ועד כמה גדלה אכזריות נוגשיהם לרבות בהם לתתם במועדם, יודיעונו מושכים בשבט סופר מהרומאים.

תאנות שוא חרפות וגדופים עד אין מספר שחפאו צוררי היהודים על בת עמם, וישליכו שקוצים על מעשיהם מימים עברו, ועל חקי דתם ומנהגיהם, דברי־רוח כאלה מלאו גם ספרי בחירי הסופרים הרומאים בעת ההיא לבשתם ולחרפתם, ומחשבת יאָזעפוס לערך דברי ימי עמו בסדר נכון דבר על אפניו מימי עולם עד ימיו, אשר כמעט כבר עלתה בתהו בראותו כי העבודה ההיא כבדה ורחבה עד אין חקר לא לפי כחו, עלתה שנית בלבבו ביתר עז באשר רוח מבינתו ענהו כי חובתו היא להגן על עמו מחמת צורריו כי רבה ונכבדה מאד, ויגמר אמר לקרבה אל המלאכה למרת כל המכשולים ואבני נגף שהיו לו לשטן על דרכו.

לזאת מחשבתו התחלה בערכו את ספרו היתה לשום לאַל את האשמות ודברי שטנה שחפאו שונאי בני עמו ומנדיהם עליהם, ולהסיר כל דברי שקר ושמועות שוא שעשו למו כנפים בקרב בני העם על אחיו בני אמונתו, ולהראות לכל יושבי הארץ על פי ידיעות מדברי הימים בראיות ברורות ונכחות, כי היהודים זרע קדש מחצבתם, ודתם היא אוצר כל מדות טובות וישרות שהפארת הנה למחזיקיהן, ובמנהגיהם אין כל שמץ דבר אשר יאמר עליהם כי סרי־טעם הנמו, וכי סופרים הישרים בלבותם מעמים שונים עוד בימי קדם זכרו את היהודים כפעם בפעם לכבוד ולתהלה ויתנו עדיהם כי הדברים שיספרו בכתבי קדש נכונים ואמתים המה.

ככה הכין וחקר יאָזעפוס את הספר „קדמוניות היהודים" בעשרים חברות ובו יספרו דברי ימי היהודים עד ימי ממשלת המלך אגריפס, ושנים רבות עבד יוסף עבודתו בו בשקידה רבה ונמרצה.

ותשלם מלאכתו בספרו זה בשנת צ"ג למספרם, בשנת השלש עשרה למלך דאָמיטיאַן. — שנתים ימים לפני מות המחבר.

על פי הדברים האלה דעת לנבון נקל כי טעמו ונמוקו של המחבר בספרו היו להצדיק את בני עמו מהאשמות שהאשימו אותם שונאיהם, ולא לערך דברי אמת בכל מקורות הדורות מראש בלי משא פנים, לבלי הכיר פנים בדבר המשפט (אָביעקטיוויטאֶט). הענין אשר לפי ראות המחבר ישים כבוד להיהדות, ידבר בארוכה ברגש עז וברב דברים יפאר חין ערכו; אכן הדבר אשר יוכל עד מה להקדיר כבוד היהודים ולתת ענין לענות

בו לשונאי היהודים לפי מחשבותיהם לדבר סרה עליהם כחפצם, לא יזכר ולא יפקד, או אם דרש ידרש קשור משפטי הענינים להעלות הדבר בספר, אז יוסיף המחבר נופך מדיליה הערות ובאורים, או יביא משלים ודוגמאות מדברי הימים בכל עם ולשון כי עם ישראל איננו יוצא מהכלל, וכי חזון דברים כהמה נפרץ לרגלי הנסבות שתתרגשנה ותבאנה בעולם, ונסלח לעדת בני ישראל לבלי יאשמו.

יאָזעפֿוס מצא כר נרחב בההגדות ודברי הקבלה השגורים בפיות בני העם אשר במשך התקופות רבות ענדו את ספורי כתבי-קדש כלוית חן וימצא חפץ במו לרגל מלאכתו בחבה יתרה, ואולי גם לבלי חק, ומוצא הגדות אחדות לקיח מגן פרי דמיונות ארצות הקדם ומשליהן, ויוסף שהל אותם בכרם בת ציון.

כפי שמלתנו אמורה למעלה, דרכי באורי כתבי-קדש בבתי הלמוד לבני ישראל בארץ הצבי סבבו הלכו גם לפאר ברב ענין ובנוספות רבות את הספורים הכתובים כרבם בסגנון קל ומשפט ישר ופשוט בדברים מעטים, באשר דברי ההגדות השגורות בפי העם נאמנו ונכבדו בעיני כל, כמו הספורים בעצמם הנמצאים בכתובים בספרי כתבי-קדש.

אף כי לא נעדר ליאָזעפֿוס בכל רוח משפט בקרת — כי לפעמים לא רחוקות חוה דעו במשפט חכמה והגיון ישר — אולם הרוח החיה באופני העת ההיא נחה גם עליו, לזאת לא יכל על נקלה לשרש מלבו דברי ההגדות שהיה היו כמשמרות אמונה נטועים בקרבו ולתת שמץ דופי בהדברים שהקשיבה אזנו מפי מוריו בימי עלומיו, ויאמין להדברים ההם בתמת לבו אמונת אמון, וקדוש אמר למו, כמו שכבר יכבדו אמינת ישראל האמתית אוצר כל כלי חמדה, לכן זחל ויירא לירות אבן הפנה לדרישה וחקירה עיונית נאמנה ולצרף וללבן הדברים בכור בקרת היסתורית, ואם מצא בספרי סופרי: היונים, הכשדים, המצרים, והצרים, אשר היו לו לעינים ויהגה במו בנפש חפצה בערכו את ספריו „קדמוניות היהודים", וישקד עליהם בבתי אוצרות הספרים ברומא ששעריהם היו פתוחים לפניו בכל עת — כי המה אף ברמז קל יאשרו את דברי הידיעות המסורות בהגדות העם, אז לא עלה בלבו אף שמץ דבר ספק באמתתם ולא אחר אף רגע, לתת למו מהלכים בספרו בהור ספורי היסתיריא נאמנים.

אכן לפעמים רוח הבקרת תפעמהו, ולא יוכל להרגיע את רגשות לבבו שסער הסערנה בקרבו ואז ישקד להסיר את מבוכתו לפני קוראי דבריו, בהטיפו מלתו לאמר: „אדמה כי אין איש אשר ירנן עלי על אשר אאריך לשון בדבר הענין הזה ואודיע כל דבר ודבר בפרוטרוט, באשר הבטחתי נאמנה, כי כל דבר אשר אמצא בספרי עמים אחרים בנוגע לידיעת דברי ימי עמנו, אותו אשמור לערך בספר, לבלי להוסיף עליו ואף לא לגרוע ממנו. והרשות נתונה לכל איש לחשוב בדבר הענין הזה ולהגות דעות כאשר עם לבבו".

ההערה הנוספה ההיא ישנה יאָזעפֿוס כפעם בפעם, גם במקומות אחדים ששם יספר דברי הספורים בכתבי-קדש כהויתם בלי כל נוספות, אך ביראו לבלי יעוררו הדברים (לפי דעתו) צחוק ושפק, או פן ילעגו על היהודים המאמינים (לפי מחשבות הקוראים הרומאים) בהבלי שוא.

בדבר ענינים כאלה חשב לבבו — באשר רוח כביר העשוי לבלי חת נערר לו — כי אם יוסיף נופך מדיליה בתור הערה בת חפש-הדעות, וסרה תלונת הגוים מבלי לחרוץ משפט נמהר ומעקל על היהודים.

דבר הבטחתו שאמר עם הספר, כי כל מטרת חפצו היא לעשות מלאכתו באמונה בהור מעתיק נאמן ומאסף ידיעות לאחרות בנוגע לקורות בת עמו — אשר ישנה וישלש שאי-כבוד הוא לאיש אוהב אמת שנאמנים דבריו — לא נאמן הוא בכל.

הוא עבר בשתיקה בכמה מקומות על דברים רבים הנודעים לכל, והאשמה הצודקת שיטפילו על כל איש, אשר בזדון יעלים דברים רבי הערך הכי נכבדים ולא יזכירם בספר דברי הימים, והדברים הטפלים וצדדיים של מה בכך יספר בארוכה וברחבה יתרה, ירחיב פה עליהם ואף אחד מהם לא נעדר בספרו, כי עשה רמיה מעשהו, האשמה ההיא תחול על ראש יאָזעפֿוס וחרפתו לא המחה מבלי התבונן על הנסבות שרוח העת צררן בכנפיו בימים ההם, וגם התכלית הטובה שעלתה במחשבת המחבר תחלה לא תוכל להצדיקהו בהשפטו לפני משפט דעת הקהל.

אנכי אביא בנוגע להענין הזה אך דוגמאות אחדות.

למען לא יהיה יעקב אבינו בעיני הרומאים כמתעתע בעת התחפש בשמלות עשו על פי מצות רבקה אמו בבאו במרמה לקחת את ברכת יצחק אביו, קצר יאָזעפֿוס בספרו את דבר הידיעה ההיא בענין הראשי בספור ההוא. בעוד בדברי התורה בס' בראשית שפתי יצחק ברור תשאלנה: מי אתה בני? ויעקב השיבו, אנכי עשו בכרך עשיתי כאשר דברת אלי.— ויחכם יאָזעפֿוס וישימהו כמחריש, ואף כי יצחק הרגיש כמעט כי קולו כקול יעקב, בכ"ז לא דבר מאומה כי אם משש ימששהו, ובאשר ידיו היו שעירות כידי עשו אחיו, ברך ברכהו.

גם את אשר יעקב עשה במקלות ויוכל בתחבולותיו, כי כפי התנאי שהתנה עם לבן הארמי תלדנה הצאן עקדים נקדים וטלאים אשר לבן בהם, לא יזכיר יאָזעפֿוס עד מה, וגם יחריש מלספר חטאת ראובן בנו בכורו בחללו יצועי אביו.

משה איש האלהים, מחוקק דת העברים, אשר בני עמו יכבדוהו בתור חותם תכנית קשט ותם, הלא עלינו להציגו ברוחנו נקי מכל כתם חטאת ועון, ואף שגגה קלה לא תקדור יפעת כבודו ותהלתו ואף שמץ דופי לא יעטהו, והדר כבוד הוד הצדק הישר והטוב חופף עליו בכל ימי חייו.

אולם תורתנו הקדושה אשר האמת חותמה ולא תשא פנים במשפט, ורק האמת והצדק תאהב בדיניה לא תכחיד התחת לשונה גם את אשר חטא משה איש האלהים.

אולם יאָזעפֿוס יחריש ולא יזכירם, בחרדו, כי הרומאים ישמחו על הדברים האלה כמוצא שלל רב ויבוז בלבם את היהודים ודתם מאשר גם מיסד דת היהודים ומחוקקם כאדם עבר ברית.

אף כי על פשעי ישראל דור המדבר ידבר יאָזעפֿוס בארוכה ויהלל פעמים אחדות את מנהלם ומדריכם משה בעד ענותו הרבה וחסדיו אשר בחרף נפש נשא וסבל משאם וריבם, אולם ינצור לשונו מדבר ברור כי פשעו באלהים או כי דברו סרה עליו, ויבחר לו לשון ערומים.

את אשר בני ישראל, כפי הדברים הכתובים באר היטב בתורה, נסו את ה', בעת חנו ברפידים ונפשם שוקקה מצמא, ויריבו לאמר „היש ה' בקרבנו אם אין", לא יזכיר יאָזעפֿוס, וההטאה הגדולה שחטאו בני ישראל בעשותם עגל מסכה והשתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל, כשבועות מספר אחרי שמעו דברי אלהים חיים מדבר אליהם מתוך האש על הר סיני, לא יזכיר אף במלה אחת: כי חרד ופחד לבלי יגלה עונם ולבלי יתן עז ותעצמות לחרפת עמו אשר היה לשמצה בקמיו כי עם חוטא הוא וכבד עון, ואשר ישקד במקומות אחרים בספרו להסירה מקרבם ולשום לאַל האשמה ההיא, לזאת היה כמחריש ממעשה העגל; גם אהרן אשר ברבות הימים הוקם על לכהן גדול מאחיו, לא יתהלל במפעלותיו במעשה העגל כי לא עמד בפרץ לפני חטאת העם ולא כהה בם, כל הדברים הלא טובים והמעציבים ההם לא כתב יאָזעפֿוס בספר, ויעביר

בשתיקה דבר רב תוצאות כמוהו, אשר תורתנו תודיענו דבר דבר על אפניו בספר שמות ואשר משה ישנה בספר דברים בתוכחת מגולה.

הספור בס' שופטים כי גדעון השופט אשר ראשית דרכו היתה קדש לה' בהרסו את מזבח הבעל, ואחרי שובו מהמלחמה כמנצח ומושיע את ישראל מכף מדין, שאל מבני עמו כי יתנו לו איש נזם זהב שללו, ויעש אותם גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו, וזאת היתה לגדעון ולביתו למוקש באשר כל ישראל זנו אחריו שם, הדבר הזה לפי מחשבת יאָזעפֿוס אין לו שחר ולאי-כבוד הוא להאיש אשר לחם מלחמת ה' באויבי עמו, לזאת פרשו עליו צעיף הנשיה.

אולם איזו נסבה המריצתו, כי בכתבו בספר מפלאות מעשה אליהו הנביא בלכתו בעקבות כתבי-קדש כמעט סלה במלה, והנה חדל להביא דברי הספור הנעים מנעמן שר צבא מלך ארם כי נרפא מצרעתו על פי אלישע החזה, הלא בזאת הראה להעמים את צדקת הנביאים כי היו שונאי בצע ונקיי כפים ובשפתי נאמנים יכל לתאר לקוראי אמרותיו כי דברי אלישע נפלאותיו והליכותיו הנאדרות בקדש עשו רושם גדול ונמרץ על לב נעמן נשוא פנים במחנה ארם וגבור חיל עד כי התגיר ויאמין בה' אלהי ישראל, אל יחיד ומיוחד? פליאה היא בעיני? — הכי אחרית דבר הספור כי גחזי נער אלישע אשר לבו חמד זהב נעמן ורודף שלמונים אשר סבב בכחש את נעמן וישג מאתו ככרים כסף, הכי דבר כזה היה ליאָזעפֿוס לשטן לערך דבר הספור מנעמן?

הכי עלתה בלבבו מחשבה אי-צודקת כי גם פשע משרת החזה איש האלהים אוהב כסף אשר נטה אחרי הבצע, גם איש שפל הערך כמוהו בהגלות ערותו בקהל אז יהי על כל עדת ישראל לדור דורים הקצף ויסבלו עונותיו?

דבר פחד שוא כסהו לא אוכל להאמין כי יוליך שולל גם את האיש יאָזעפֿוס אשר היה באמת מפחד תמיד, כי אם באמת פחד פחד על דבר כמוהו שלא היה פחד הלא אז כחד גם עון דוד מלך ישראל תחת לשונו על אדות אוריה החתי שהיתה חטאה אחת מעין שתים, אשר חייו ומפעלותיו בקורות ימי ישראל היו לעינים לכל מלכי ישראל בכל דרכיו הישרים בעיני ה', אולם יאָזעפֿוס לא יסתיר דבר עון דוד כי אם ישלח דברו מראש בתור הערה להספור ההוא, לאמר:

„בעת ההיא חטא דוד מלך ישראל אשר בכל ימי חייו היה צדיק וישר וירא אלהים וישמור חקי ה' ופקודי תורתו באמת ותמים, חטאה גדולה".

אכן יהיה איך שיהיה אנחנו הבאנו בזה ראיות נכונות שאין להשיב עליהן, כי יאָזעפֿוס בעקבה כחד דברים ומעשים שיספרו בכתבי-קדש, במקומות אחדים אשר חשב כי הדברים לא יתאימו עם מטרת חפצו בספרו כי ימצא חן בעיני קוראיו הרומאים למען יהי לבם טוב ליהודים וימצאו אך דברים טובים בהם, לבלי יקדיר אף שמץ עון קל בספרו את זהר ההלתם.

אולם בלעדי חטאת ההעלמה והשתיקה שחטא יאָזעפֿוס בספרו שגם זאת תעלה במאזנים בפלס משפט הבקרת, לא חטא להאמת בזדון בדבר ענינים אחרים שסר בספרו מדרכי כתבי-קדש באשר יסודו לפעמים באי-ידיעה לחקור לתכלית כתבי-קדש להבינם לאשורם, ובקריאה בלתי נכונה בעצם ספרי הביבעל, ולרגל חפצו להשוות ולדמה דברי ידיעות הביבעל עם ידיעות הנמצאות בספרי עמים אחרים שהיו לו לעינים וישלימם ויגיהם, ולפעמים עשה כאדם העושה בתוך שלו ואת הדבר הקשה לפי שכלו או בכתוב המכחיש דבר איזו ידיעה בספרים אחרים, הכריע ביניהם ויבארם כפי אשר רוח מבינתו יענהו, ובדברים אחרים לקח לו הרשות בעצמו לפאר את דברי כתבי-קדש בהוספות דברים בעדי המליצה לפי רוח העת המרחפת בימיו ולפי מחשבות בני העמים

בימים ההם, אולם בזאת לא שנה את הרעיון הראשי הצפון בספרי הביבעל, או שם נוספות קלות שלא שנו טעמי הענינים הנזכרים בהביבעל.

דברי נוספות כהנה אשר ירחיקו מעט דרכם מדברי הספורים בכתבי-קדש, הנמו: הדברים ששם יאָזעפֿוס בפי האנשים הפרטים הנזכרים בספורי הביבעל אשר ישאו מדברותיהם הארוכות בשעת הכושר, או ידברו דברם גם לא בעתם כי אם לכשיחפוץ המחבר יברא להם ניב שפתים.

אשת פוטיפר תביא דבת יוסף רעה אל אישה בשובו הביתה ברב ענין במדברה הנאוה, כן דברי יהודה שיבקש מאת יוסף כי יתן נא לבנימין אחיו הקטן לעלות עמהם ארצה כנען להביאו אל אביהם הזקן, נוספו חמשת מונים על דברי כתבי-קדש.

זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשבט שמעון, אשר בזדון לב בזה דבר ה' לעיני כל ישראל, ישא מדברותיו על פי יאָזעפֿוס ויפער פיו לבלי חק, בספרו אל חק את הנסבות שהמריצו אותו ואת בני בריתו, לבלי הכנע עוד לפני משה וחקיו, מאשר חפצו כי עז למשול עליהם ממשלה בלי מצרים.

משה, יהושע, דוד, שלמה, ועוד מלכים שונים, שרים ונביאים ישאו גם הם כפעם בפעם מדברותיהם הארוכות, ולפעמים בטוב טעם, ויודיעונו בהנה את מחשבותיהם טרם גמרו אומר להפיק זממם במפעלותיהם, הגיונות והשקפות בדבר מעשים טובים, וחטאים, על אדות גורל בני האדם, הרושם שיפעלו על האדם ההצלחה והאסון אל אשר יהי רוחו ללכת, בדבר מטרת חפץ מחוקקי חקי הממלכה, ועוד כמוהם, תבאנה ותזכרנה פעמים רבות בספר יאָזעפֿוס.

טעמי חקי הדת יבארו בספרו לפעמים על פי דברי הלמודים שהסכינו בהם אז בבתי המדרש בארץ הצבי, אשר ברבות הימים לקחו מקומם בספרי התלמוד, אולם כרבם סובבים הולכים הבאורים בדרך שבחרו למו סופרי היהודים היונים; בספרים האחרונים מצא יאָזעפֿוס חפץ בהטיפו מלתו, על אדות הקרבנות וכלי השרה באהל מועד.

ענינים כאלה יתנו כר נרחב, לבאר בדרך משל ומליצה את דברי החקים הכתובים בספרי כתבי-קדש באמרים קצרים שכונתם נסתרה בעצם האָריגינאַל, ולחשוף שפוני טמוני החכמה הנובעת בחקי ה' וכי משפטי ה' יקרים מפז וצדקו יחדו, דעת לנבון נקל כי יאָזעפֿוס ימצא בהם חפץ לתת כבוד תהלת ספרי כתבי-קדש.

באשר ליאָזעפֿוס כאשר נודע לנו אל נכון, היו לעינים במלאכתו בספרו עצם ספרי כתבי-קדש והעתקת השבעים לשפת יון, ומאשר בספרי כתבי-קדש וביחוד בס' מלכים ימצאו דברים וענינים שונים אשר לא ישתוו עם ספרים אחרים שבהם על הקורות ההן יאמר, לזאת ישלים יאָזעפֿוס את אשר יגרע בספר אחד בתור מלואים בדברי הידיעות הכתובים בספר השני, או על דברי הידיעות הלא ברורות בספר הראשון, יפיץ אור זרוע בדברי הספר השני, מבלי אחוז בידו פלס משפט הגיוני לצרף וללבן הדברים ברוח משפט באר, נוסף לזאת לא לפעמים רחוקות יזרה הלאה את הדברים הנובעים ממקור מעין לא אכזב וממוצא ראשי נאמן, ויבחר לו ידיעות אפילות אשר לא נכונות ונאמנות הנה בכל.

כמו, בדבר גורל יהויקים מלך יהודה יש לנו שתי ידיעות שונות.

בס' מל"ב קאפ' כ"ד, פסיק ו' כתוב: וישכב יהויקים עם אבותיו וימלוך יהויכין בנו תחתיו, ובס' ד"ה ב' קאפ' ל"ו, פסוק ה' ו' נאמר: בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו וכו' עליו עלה נבוכדנצר מלך בבל ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה.

במבוכתו כדת מה לעשות ואיזו ידיעה נאמנה ביתר עז, זכר יוסף את ירמיהו החזה אשר בספרו שיקרא על שמו (קאפ' כ"ב), נבא ירמיהו הנביא על המלך יהויקים,

לאמר: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות לא יספדו לו הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים.

להגדיל כבוד הנביא למען יאמן דברו ולא ישוב ריקם, לזאת יספר יאָזועפֿוס כי נבוכדנצר צוה להכות נפש המלך יהויקים וישלך את נבלתו מהלאה לשערי העיר וקבורה לא היתה לו.

בשמחת לב יביא בספרו דברי הידיעות בקורות עם ישראל הנמצאים בספרי הגוים כאשר יתאימו עם ספורי כתבי-קדש, או עם הדברים הנרמזים בקצור נמרץ בהביבעל, כי דע נא הקורא, כי ערות ספרי עם נכר נאמנה למאד בעיני הרומאים אשר אך להם הקדיש פרי עמלו בספרו — בתור עדים נאמנים שאין להרהר אחריהם, וזאת יקרה בעיני המחבר מפנינים.

גם ישים מעיניו להתראות לפני הקורא כאחד החכמים הגדולים ואיש שלפניו נגלו ונפתחו המון ספרים רבים. הוא ירשום כפעם בפעם ידיעות מספרי הסופרים אלכסנדר פאָליהיסטאָר Polyhistor, אייפאָלעמאָס, דעמעטריאָס, גם מהסופר הערָאדאָט, אשר במקום אחד יראה לדעת כי אתו תלין משוגתו באשר מפעלות המלך שישק ממצרים ואת כל אשר עשה יסבב ללא צדק לזעזאָסטרים לאמר כי הוא פעל ועשה כזאת, בכתבי בעראָזוס (ברוסי) הכשדי אשר ערך ספר דברי הימים גדול ורחב ידים וגם חבר ספר בחכמת התכונה, בקורות הצידונים למענאַדער מעפֿעזוס, ובדברי הימים למלכי צור ועוד ספרים רבים שמהם מקצתם אבדו לנו ומקצתם נשארו בתור כתבים בודדים (פראַג-מענטע, ברוכשטיקע) בכל הכתבים האלה הגה יאָזועפֿוס בשקידה נמרצה, וכפי שנוכל לחות דעתנו בזה, שקד יאָזועפֿוס בכל עז לרשום ידיעות נכונות כהם בספרו.

בדבר ההתיחסות שהיה לו לידידיה האלכסנדרי כבר זכרנו למעלה, אולם לא נוכל לכחד תחת לשוננו כי פעמים רבות יבחר לו שטה אחרת בדרכי הלמידים ולא כמחשבות ידידיה מחשבותיו, וידיעותיו בחקי הדת רחבו ונסבו רב יתר מידיעות בן דורו ידידיה הפילוסוף האלכסנדרי.

פה ושם יקח לו הרשות יאָזועפֿוס לספר סקרים ומעשים שבשקר יסודם אך מאשר לא ירד לסוף דעת מסדרי כתבי-קדש, כמו, בספר ישעיה קאפ' ל"ט א' כתוב לאמר: כי מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל שלח מלאכים לחזקיהו בשמעו כי חלה ויחזק. על הדברים האלה יסד יאָזועפֿוס את השערתו, כי נשבתה ממלכת אשור עוד בימי ממשלת חזקיהו, בעוד באמת נפלה נפלה ממלכת אשור אך כמאה שנה אחריכן.

אמנה, נשגבה מיאָזועפֿוס כי בבל תקרא בשם ממלכה בעוד ממשלת אשור היתה גבוה עליה, ובבל סרה למשמעתה, לזאת החליט בדעתו כי ממלכת אשור כבר סרה מגבירה בארץ; אולם יאָזועפֿוס לא ידע, כי הפחות מבבל באחרית הימים לא נכנעו כלה לפני ממשלת אשור, ואך הכסא יגדל מלך אשור המלך הגדול בנינוה מהם ועל פיהם כבר ישק דבר ארץ בבל, וכבר נקראו בשם התאר מלכים עוזרים אותו או מלכים משנים (אונטערקאָניגע), ומלאכות המלאכים ששלחו מטעם אחד המלכים העוזרים הנציבים בארץ להמלך חזקיהו כפי הנראה דבר מדיני יצוק בה והיא להטות את לב מלך יהודה כי יכרות ברית אתו למרוד במלך אשור.

שגיאות רבות וסתירות והפכיים ימצאו בספרי יאָזועפֿוס בדבר חשבונות התקופות המועדים; הוא יחשב על פי מספרים שונים, לזאת אין בספרו דרך סלולה, למען יוכל הקורא לדעת חשבון נכון ולהעמידו על בסיס ישר; לפעמים ימצא יאָזועפֿוס חפץ בםספר הנרשם בהביבעל והוא לצאת בני ישראל מארץ מצרים, או מעת החל שלמה מלך ישראל לבנות את בית ה' (בית המקדש, היכל ה'), ובמקומות אחרים יספור וימנה לפי

חשבון היונים, וגם יציין פה ושם חשבון תקופות הימים לפי המספר הנמצא בספרים — השנתים לתצרים, על פי חשבונות שונים כהמה אך בכבדות ובעמל רב נוכל לדעת העת הנכונה הרת איזה מקרה ומפעל בקורות בני ישראל.

שגיאות אחדות ושנוים שונים בספרו נובעים, לפי דעתי, ממקור חשבונות התקופות לפעמים שלא ישתוו יחדו, ויהיו לאור מתעה ליאָזעפֿוס מבלי דעת איך לפנות איזה דרך ישכן אור.

בהור דוגמא להקיש ממנה על דרכי הבאורים לכתבי-קדש על פי הקבלה שהסכינו בהם חכמי ארץ ישראל בימים ההם, אוסיף בזה באחרית דברי את הספורים שכנפי רוח הגדה להם בדבר לדת משה וגבורותיו ואת כל אשר עשה, טרם נועד להיות גואל ישראל ומושיעו בהור אב לנביאים, והגדות אחדות על אדות דוד ושלמה מלכי ישראל, ואעיר את הקורא, כי ליאָזעפֿוס לא היו לעינים במלאכתו בספרו ספרים כתובים בהמה דברי הגדות כאלה, כי אם על פי זכרונו ערך את ההגדות שלמד מפי מוריו על הגליון, לזאת לא יתאימו כל דבריו בכל פרטיהם ודקדוקיהם עם ספרי ההגדה המסורה להיהודים הערוכים ברבות הימים בכתובים.

אולם יוכל היות כי המחבר הבא בימים שעוד מעט הגיע לשנות שיבה שכח דברים אחדים מלמודו את אשר הקשיבה אזנו בימי נעוריו, לשאול לדרוש ולחקור הדברים לאשורם כמעט לא נזדמן לו כל ענין בעתו, מאשר מכיריו ומיודעיו ברומא היו אך בני מרום עם הרומאים; אכן אַל לנו לשים אשם נפשו כי בזדון לב עשה רמיה מעשהו וישנו דברי ההגדה המסורה בעקבה.

אחד מלומדי ספר במצרים חזה לפרעה מלך מצרים עתידות מראש, כי בימיו יולד נער אחד מהעברים וכי יגדל והיה לאיש, תגבר ידו על המצרים ויחלישם ויסיר ע ממשלתם מקרבם, ועם ישראל יעשה חיל וירום ונשא לעם עז, והאיש ההוא יהי צדי וישר ומ־רם מעם ושמו ילך בכל הארץ לכבוד ולתהלה לדור אחרון. כשמוע המלך דבר ויחרד ויתחלחל, ויצו לכל עמו לאמר: כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כנודע ליודעי התורה.

אולם בת המלך, תרמתית Fhermutis מצאה בלכתה על יד היאור, תבת גמא ובתוכה ילד, ובראותה את הילד כי הוא יפה תאר ובריא, דבקה נפשה בו ותאהבו מאד. „כי ה׳ באברתו יסך בחמלה רבה על משה בחירו ובגיחו מני רחם נתן חנו ב בעיני האנשים שהתחכמו לו לבלי יחזה שמש ויגמרו אמר להשמיד כל ילדי היהודי וגם המה אהבו אותו ויכלכלוהו ויגדלוהו וכבן אמצו למו״.

תרמתית צותה כרגע להביא אליה מינקת, אשר תניק את הילד, אכן הילד ל חפץ להביא אל פיו חלב המינקת ההיא, ולא חלב מיניקות אחרות, עד כי בעצת מר באה אשה אחרת מזרע העברים ואז ינק הילד משדיה.

בת המלך גדלה את הנער, באשר היה יפה להלל מאד וטוב לב, ויהי לה לבן ויהי היום ותביאהו לבית אביה המלך, ויחבקהו, ולהשביע רצון בתו, שאהבתהו נדבו שם כתרו (כתר מלכות) על ראשו. אולם משה השליך הכתר ארצה, וירמסהו ברגליו הדבר הזה נתן עז ותעצמות לנבואת המלומד הנזכר למעלה כי נכונו ימי חשך לממלכת מצרים.

המלומד אשר עוד לפני שנים אחדות הזהיר את המלך כי ישים לבו לקדם הרעה הנשקפה לממלכתו, החיש לבא ביתה המלך פרעה כשמעו את אשר קרהו והשו השביע את פרעה, כי ימית את הילד, בשגם אל נכון הוא ולא אחר הנהו בחיר אלהי העברים הנועד להיות פודה ומציל לישראל. אכן בת המלך החביאה מהר

שה, וגם המלך היה מתון ברוחו ולא אץ לתת צו להמית את משה „באשר האלהים, מר משה וצלו לבלי תאנה לו רעה, הרך את לב פרעה לבלי המיתו".

ברבות הימים פרצה מלחמה בין הכושים עם המצרים, הכושים עשו חיל באויביהם נצחון עמד לימינם וישתערו עד בואך מעמפיס Memphis וילכו הלוך וקרב להים.

המצרים בראותם כי כלתה אליהם הרעה שאלו עצת נביאיהם כי ישאלו את פי להיהם במה יושעו בעת צרה, ונביאיהם השיבו להם בשם אלהיהם כי העצה היעוצה היא יבחרו אחד העברים למושיע.

וככה קרא המלך פרעה אליו את משה אחרי הבטיח לבתו כי לא יעשה לו רעה, שמהו למפקד צבאותיו, ומשה השכיל בכל אשר יפנה ברוחב לבו ובחכמתו עד כי אות תושע לו ימינו.

באשר ביבשת הארץ אשר נסע משה עם מחנהו, היו נחשים צפעונים רבים אשר זדים מהם היו גם בעלי כנפים, לוזאת לקח משה אתו קנה-עבות (געפלעכטע אוים הר) ששם נמצאו צפרים-ארסיות (Jbisse); כי הנחשים יראו מהצפרים, ובמנוסתם וצנה אחריהם הצפרים כמרוצת הצבי והבלענה אותם עד כי ישמדו מארץ.

הנה כי כן עשה משה ויוכל לנסיע עם מחנהו הלוך ונסוע הלאה באין מחריד, בעוד עלה על לב הכושים כי ירדפו אחריהם, וככה התנפל עליהם פתאום ויך בהם מכה ולה, ויכבוש כרבי ערי הכושים עד כי נאלצו לכרות ברית שלום עם אויביהם המצרים שוה פרי הסועיל למו, ויקח לו לאשה את בת מלך הכושים אשר ערגה נפשה אחריו.

בתור מנצח שב משה מצריטה, אכן קנאת המצרים אכלתם ולא נתנו דמי להמלך כי הטו את לבו להמית את משה, ומשה נאלץ לנום אל נפשו, ומאשר הדרכים בחזקת סכנה כי שומרים נצבו על המסלות לחסום בעדו את הדרך, לכן ברח לט דרך המדבר ובנתיבות אשר לא ידעום עוד אויביו מבקשי נפשו.

אף כי היה רעב ללחם, אולם באשר חננו האלהים ברוח נכון לא שת לבו לזאת.

אחרי אשר רבת שבעה לה נפשו נדודים הקריב משה להעיר מדין, השוכנת לחוף סוף ותקרא בשם אחד בני אברהם וקטורה.

הגדה דומה לזאת יספרו לנו גם בעלי המדרש, אכן שמה ישנו מעט הדברים א, כי משה נאנס לברוח ממצרים עוד לפני מלחמת הכושים, ואחר עמד משה בראש נה צבאות הכושים במלחמתם עם מצרים; מובן הדבר מאליו כי על פי ההגדה ההיא ן הכושים רוממה.

ספרי כתבי-קדש יודיעונו בשמ"ב קפ. כ"ד פסוק י"ג י"ד כי גד הנביא בא אל לך דוד ויגד לו בשם ה' לאמר: כי ה' יפקיד את הארץ על עון דוד, והוא יבחר לו ת משלש אלה, רעב, או חרב אויב, ואם שלשת ימים דבר בארץ. ודוד ענה לגד מר, נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפלה, ויתן ה' דבר בישראל.

אבל יאָזעפּוס יספר לנו, כי לזאת החליט דוד בנפשו — מאשר עליו לבחור אחת לש רעות שתבאנה בארץ — לבחר לו את המגפה, בחשבו, כי אם בחר את הרעב אמרו אויביו עליו כי צרת רבים אליו לא הגיע, באשר אסמיו מלאו בר, ולא יהי : ללחם; בעת האויב יצור ליושבי הארץ, אמר יאמרו כי המלך בטח בגבוריו עליזי תו אשר כצנה יעטרוהו, וישב באחת ערי המבצר לבלי תשיגהו חרב האויב. הנה כי נתן היתרון להמגפה, אשר קטן וגדול ירגז ויפחד מסנה, כי אין עצה ואין התחבולה לט מדבר באפל יהלך ומקטב ישוד צהרים.

באור כמוהו לדברי דוד אל גד החזה ימצא גם כן בכתבי ההגדות על פי הקבלה ורה להיהודים.

הידיעות על אדות המטמונים היקרים אשר שלמה המלך הניח בקבר דוד אביו ואשר כפעם בפעם היו למעיני ישועה ברבות הימים להכהנים הגדולים ולמלכי ישרא בעת צרהם בקחתם למו משמה ככרים זהב לאלפים, וגם הידיעה, על אדות שלמה המל כי ידיו רב לו לקסום קסם וישאיר אחריו השבעות, לרפא בהן את החולים, או לגר את הרוחות הרעות מבני אדם, כל הידיעות האל שאב יאָזעפֿוס מההגדות השגורות ב בני העם מדור דור בתור ידיעות אמתות ונאמנות, וגם יאָזעפֿוס לא יגישן לקוראיו מנ בתור ספור הגדיי, כי אם יספר לנו ידיעות מוזרות כהנה בתם לבו בחשבו כי אב ואמונה חותמן.

על פי עוד דוגמאות רבות כהנה נוכח לדעת, כי יאָזעפֿוס שאב את רבי דב ידיעותיו תמיד ממקורים הנודעים לו ויכתוב אותם בספר ויעש מלאכתו באמונה, ו עשה מלאכתו רמיה כאשר שמו הסופרים אשם נפשו רבות פעמים, בשגם קוראי ספ לא ידעו הספרות רחבת-הידים, אשר ממנה שאב יאָזעפֿוס את דברי ידיעותיו.

חכמי הנוצרים, אשר הגו בספרי יאָזעפֿוס, לא ידעו עד מה מהגדות היהו המסורות והשגורות בפיות בני העם, לזאת חשבו בלבבם כי הוא הוסיף דברים ושנו רבים אשר לא כתובים בתורה ובנביאים מדעתו, בעוד באמת היה היה יאָזעפֿוס תלו נאמן המכבד דברי הלמודים שהקשיבה אזנו בימי נעוריו מפי מוריו בירושלים. ולא חכמי היהודים שמספר המה אשר בימים מקדם שקדו על ספרי יוסף הכהן, לא פתוחים שערי בית-הנשק.

הספרות, אשר ממנו לקח לו חצים שנונים להגן על היהדות, או מגן וצנה א בהנה יגן על היהודים בהראותו את הדר עם ישרון כי כל יקר תראינה בו עיני הע החכמים והישרים בלבותם, והוא ספרות היונית ספרי הסופרים מאלכסנדריא (האלכסנדרי לא נודעו לחכמי היהודים ההם, לזאת היה יאָזעפֿוס בעיניהם כבעל מזמות ומחדש שו מלבו דברים שבהררי הדמיון יסודם, או במלים אחרות, כסופר דברי הימים שאין נכון בקרבו המודיע דברים ללא תורה וללא אמת.

אך בימינו צלחה לדורשי רשומות לפלס נתיב לחרוץ משפט צדק ברב או במ נקי משמץ משפט-קדום, על ספרי יוסף בן מתתיהו הכהן, ולא אפונה, כי אם יו חכמי לב לעסוק במקצוע הזה לדרוש ולחקור באמונה בדבר ספרי יאָזעפֿוס והמק שעליהם אדני ידיעותיו הטבעו, או אז יתבררו ויתלבנו הדברים ביתר עז כי נקה מ רב ולא כחש להאמת בזדון לב, וספרו „קדמוניות היהודים" הוא מפעל יקר אשר יכבדוהו לדור אחרון.

דוד ראדנער.

לתולדות גדולי ישראל בליטא.

החכם הגדול ר"א הרכבי במבואו להמאסף: **Русско-Еврейскій Архивъ Бершадскаго.** ח. I הוכיחני על אשר לא ידעתי מהרבנים: מרדכי ומשה בן אהרן אשר כנראה מהמאסף ההוא, היו בהוראדנא עוד כעשרים שנה לפני הרב ר' נתן שפירא, ולי בספרי „עיר גבורים" יצא ראשונה מרבני הוראדנא מהר"ן שפירא ההוא, (זקנו של הגאון בעל מגלה עמוקות, והוא היה בהוראדנא לפני הגאון ר' מרדכי יפה בעל הלבושים). — והנה על דבר שני הרבנים ההם: ר' מרדכי ור' משה בן אהרן, לא עלי תלונתו. כי בטוח אני שהיו נעלמים גם מהחכם הגדול הזה טרם גלה אותם בערשאדסקי במאספו ההוא והצענטראלנע ארכיוועז שבווילנא וקיוב, כי בספרי ישראל אין זכר למו. — אך מאשר בספרי ההוא פסחתי באמת על עוד הרבה רבנים וכן גדולים אשר ישבו והיו בהוראדנא מעט או הרבה, כי כאשר הודעתי מפורש בספרי, עשיתי בו ציונים רק לאלה אשר מצאתי מצבותיהם בעיר הזאת, מלבד אנשי השם אשר לא יכלתי מבלי הזכירם, אם גם נוחו בשלום בערים אחרות, (ומכאן תשובה לכל אלה אשר מצאו את ספרי בלתי שלם, כבר אמרו חכמים: טוב לספר שיאמרו עליו: קטן ודל הוא ואיננו די, משיאמרו עליו כי גדול הוא למדי) — הנני נותן בזה זכרון להראשונים גדולי ישראל אשר היו בהוראדנא ולא נזכרו בספרי, ועלי להגיד מראש גם עתה, כי בזה עוד לא אחשוב את מלאכתי שלמה, כי מלאכה כזאת לא לאיש אחד היא, וגם הרבה אנשים יחד לא יוכלו לצאת בענין זה ידי חובת האמת והשלמות. — ונחל משני הרבנים ר' מרדכי ור' משה בן אהרן.

מפתשגן הכתב ששלחה מווארשא המלכה באָנאַ לפקידה קימבאר בהוראדנא ביום 28 אקטאבר 1549 (ה' אלפים ש"ט) **Русско-Еврейскій Архивъ.** 353 т. I נראה כי שני אנשים מהוראדנא: גאשקא (העשיל ?) בן יצחק ומשה בן אהרן באו בקובלנא משמם ומשם יהודים אחרים לפני המלכה באָנאַ על משפחת „יודיטש" שבחרה לה לרב את קרובה מרדכי אשר יעשה רק את רצון המשפחה ההיא וקרוביו, ורצון מתנגדיו איננו עושה, וירדיפם ולא יתן למול את בניהם וכו' ועל זה צותה המלכה לפקידה שיאסף את העדה ויראה שיבהרו באיש זר לרב בהוראדנא אשר לא יהיו לו קרובים בעיר הזאת, ואלה אשר לא יסכימו לזה אם לא יהיו ממשפחת „יודיטש" יוכלו לבחור להם רב אחר כטוב בעיניהם, וכן צותה לבחור אחר לראש אשר ינהג עניני העדה, ואם יהיה חלוקי דעות גם בזה תוכל משפחת „יודיטש" לבחור לה אחד לראש עליה כטוב בעיניה, ושאר היהודים יבחרו להם „ראש" שני את אשר יבחרו להם. — ובפתשגן הכתב ששלחה המלכה לפקידה ההוא ביום 8 נאייבר שנה הנ"ל, הודיעה כי קבלה קובלנא מהיהודים „יודיטש" ומחתנם הדאקטר (הרב) מרדכי על היהודים ניסן בן יחזקאל ויצחק בן ישראל ע"ד אשר לא יתנו למרדכי ל ז מ ר בבית הכנסת, (**Архивъ** 354) וכן קבלה קובלנא מהצד השני על מרדכי על אשר הטיל עליהם חרם. — ולכן צוהה להודיעם שאם אין ברצונם לבא ולדין לפני המלכה יגישו עצומותיהם לפני רבנים אחרים אשר יקראו להם מערים אחרות והם ישפטו ביניהם. — וביום 23 פֿעווראל 1550 (תש"י) שלחה המלכה כתב שני להודיע כי באו לפניה היהודים ניסן בן יחזקאל ויצחק בן ישראל

ויודיעוה כי קראו למרדכי לעמוד לדין לפני המלכה, אך לא בא ליום המוגבל ולכן שלחה עוד הפעם ביום 23 יוני משנה ההיא לפקידה קימבאר והודיעהו כי נתנה רשות לניסן בן יחזקאל ולאנשי בריתו לבחור להם רב אשר ישר בעיניהם, ויהיו לו כל הזכיות הדרושות לרב כמו שיש להרב מבעלי משפחת „יודיטש". — האנשים האלה עם רבניהם אשר הפריעו כה את המלכה באָנאַ ממנוחתה, לא השאירו לנו כל זכרון אחר, ולא נדע אם היתה מחלוקותם לשם שמים; ולכן לא נוכל לעשות נפשות להם, שדבריהם אלה הן הן זכרונם.

אחרי הרבנים: ר' נתן שפירא, ר' מרדכי יפה ור' יודא, המובאים בס' ע"ג, נתמנה לאב"ד בהוראדנא — כנודע לנו עתה, הגאון ר' אברהם עפשטיין אשר היה אח"ז אב"ד בק"ק בריסק, ונמצא חתימתו בפנקס דהוראדנא מיום ז' ח' מנ"א שנת זאת ע"ש"ו וחיו (שע"ו) לפ"ק. וחתם שם: דברי אברהם בן לא"א מו"ה מאיר הלוי ז"ל עפשטיין. וכנראה היה לאב"ד בהוראדנא עד אחר שנת שצ"ב, כי בפנקס המדינה עד זמן הנ"ל חתימתו היא השניה, מקום חתימת אבד"ק הוראדנא, כי כן היה הסדר בהפנקס: החתום הראשון היה האבד"ק בריסק, והשני היה האב"ד דק"ק הוראדנא, והשלישי האבד"ק פינסק, ועד שנת שפ"ח החתימה הראשונה בהפנקס היא של הגאון מו"ה מאיר וואל האבד"ק בריסק, ומאז עד שנת שצ"ב ועד בכלל היא של הגאון מוה"ר יעקב (אבי הגאון ר' ר' העשיל). ובשנת שצ"ד חתם לראשונה הגאון מו"ה אברהם עפשטיין הנ"ל, (כי אז נתמנה לאב"ד דק"ק בריסק), והחתימה השניה היא של הגאון מו"ה יושע בעל מג"ש, שנתקבל אז לאב"ד בהוראדנא, ולא כאשר כתבתי בס' „עיר גבורים" שהגאון מו"ה יושע נתקבל להוראדנא אחר האב"ד מו"ה יודא הנ"ל, כי פסחתי על האב"ד הר"א עפשטיין, אשר לא הזכרתיו בספרי, והיה הגאון מו"ה יושע תלמידו של הב"ח, כדבר ס' עיר הצדק, ולא כהערת הרב ר' רפאל נטע ראבינאוויץ ז"ל ממינכען שכתב בהוספו להמגיד שנה י"ט שלא היה תלמידו, כי בשו"ת ב"ח החדשות סימן ג' בסוף התשובו מכנה א"ע בשם „תלמידו" כן בשו"ת פ"י ח"ב שאלה מ"ז קורא את הב"ח בשם „מורי ובסוף התשובה כתב „וכנפש תלמידו". — ומהוראדנא נתקבל לאב"ד בטיקטין, ולו כספר עיר הצדק שמקודם היה בטיקטין ואח"ז בהוראדנא, כי בהוראדנא מצאנו אותו בשנת שצ"ד ושצ"ו (בפנקס המדינה) ובטיקטין מצאנו אותו בשנת שצ"ח (עיין שו"ת גאונ בתראי סי' י"א).

הגאון מו"ה יצחק אייזיק במו"ה אברהם אשר נתקבל לאב"ד בהוראדנא אחר הגא ר' יושע, (כמובא בס' ע"ג) היה מקודם —כנראה— אב"ד בק"ק פינסק, כי בשנת שצ" ושצ"ו הוא החתום השלישי בפנקס המדינה, והוא מקום האב"ד דפינסק, ומשנת שצ" עד שצ"ט חתימתו היא השניה, לאשר נתקבל אז בהוראדנא.

אחר האב"ד ר' יצחק אייזיק הנ"ל היו שלשה רבנים בהוראדנא זה אחר זה, אש פסחתי עליהם בס' ע"ג, הלא הם:

א) הגאון מו"ה יונה תאומים בעל קקיון דיונה, אשר היה אח"ז לרב בניקלשפוו ומיץ, וחתימתו בפנקס המדינה היא משנת ת"ד עד שנת תט"ו, כי משנת שצ"ט עד ת' לא היה ועד, ומאשר לא נמצא עוד חתימתו בפנקס המדינה משנת תט"ו, בעוד א כידוע האריך ימים הרבה גם אחר תט"ו, יש מקום לשער כי ברח בשנת תט"ו מאו ליטא מפני הגזירות כאשר ברחו אז הבאה"ג והש"ך ויתר הגאונים.

ב) הגאון מו"ה משה שפירא בן הגאון בעל מגלה עמוקות, אשר נתקבל לאב בהוראדנא אחר הגאון בעל קקיון דיונה, ונזכר בפנקס המדינה משנת תט"ו והלאו

שכונה בשם אבד"ק הוראדנא, ודבר זה שהיה אב"ד בהוראדנא נעלם כנראה גם מהחכם ש"י פין (עיין קריה נאמנה ח"ב צד 66 סימן י"ב).

ג) והגאון מוה"ר יהודא איש טראפא, אשר מצאנוהו לאבד"ק הוראדנא בפנקס המדינה משנת תכ"ד, וכנראה הוא בן הרה"ג ר' יעקב טראפא הנזכר בספרי ע"ג צד 57.

הגאון מוה"ר חיים חייקא המובא בס' ע"ג לאב"ד בהוראדנא אחר הגאון מוה"ר יצחק אייזיק הנזכר למעלה, ואשר לפי המובא בזה היה באמת אחר האב"ד מוה"ר יהודא טראפא הנ"ל — היה בן הר"ר שמואל הלוי והיה תלמידו של הגאון מוה"ר יעקב אבד"ק בריסק, אבי הגאון ר"ר העשיל, ונמצא ממנו שאלה לרבו הנ"ל בספר גאון צבי, וגם תשובה מרבו אליו.

אחר הגאון מוה"ר משה בעל „תפארת למשה" שהיה אב"ד בהוראדנא אחר הגאון ר' חיים חייקא הנ"ל — כמובא בספרי ע"ג — (עיין מה שכתבתי אדות הג' בעל תפארת משה בס' כנסת הגדולה חלק ראשון) נתקבל לאב"ד בהוראדנא הגאון מוה"ר מרדכי זיסקינד רוטענבערג בעה"מ ספר „שו"ת מרדכי זיסקינד" הנדפס באמשטרדם שנת תק"ה, אשר פסחתי עליו בספר „עיר גבורים", והוא היה רבו של הגאון ר' יעל „כנסת יחזקאל", נמצא חתימתו בפנקס המדינה משנת תמ"ד עד שנת תנ"א, ובשנת תנ"ב מצינו אותו אבד"ק לובלין, כי כן נמצא הסכמתו על ספר עולת יצחק על דיני שו"ב משנת תנ"ב, חותם שם: „חונה בק"ק לובלין".

הגאון מוה"ר שמחה הכהן ראפאפארט המובא בספר ע"ג, ואשר היה אב"ד הוראדנא אחר הגאון ר' מרדכי זיסקינד רוטענבערג, נתקבל מהוראדנא ללובלין ומשם ללבוב, ולא כמו שכתבתי בס' ע"ג שמלובלין נתקבל להוראדנא, כי נהפוך הוא.

אחר הגאון מוה"ר שמחה הכהן ראפאפורט נתקבל לאב"ד בהוראדנא הגאון מהו"ר ברוך הכהן ראפאפורט שהיה אבד"ק פיורדא, והוא היה חתן הגאון בעל תפארת למשה, נמצא חתימתו בפנקס המדינה משנת תע"ח, ועוד בשנת תע"ד בהסכמתו לספר הלכה ברורה על או"ח הנדפס בווילהמרשדארף חתם א"ע „חונה פה פיורדא יצ"ו ומצודתו פרושה בק"ק הוראדני יצ"ו במדינת ליטא".

אחרי האב"ד ר' ברוך הכהן ראפאפורט ישבו על כסא הרבנות בהוראדנא עוד ששה רבנים זה אחר זה המובאים כסדר בספרי ע"ג, הלא הם: הגאון ר' ארי' ליב מסלוצק, בנו הגאון ר' זכריה מענדיל, הגאון ר' יחיאל מרגליות, הגאון ר' משה יהושע הורוויץ, הגאון ר' אליעזר מאורלע והגאון ר' בנימין ברודא ז"ל שנפטר בשנת תקע"ח, הוא האב"ד האחרון שהיה בהוראדנא, כי מאז אין עוד רב אב"ד בעיר הזאת.

אלה הם הרבנים, עשרים במספר, אשר ישבו על כסא הרבנות בהוראדנא זה אחר זה במשך קרוב לשלש מאות שנה — ועל דבר יתר הגדולים אשר היו בעיר הזאת ולא בא זכרם בס' ע"ג אשובה לדבר במכתבי הבאים.

שמעון פריעדענשטיין.

ספר

הַיִּתּוּשׁ.

ידבר על השרצים השונים למיניהם, דרכי חייהם, ארחם ורבעם, חכמתם בתורת הבנין וכלכלת המדינה, אפני התפתחותם, מטרתם ותעודתם.

נכתב מאת החוקר הנודע:

MICHELET

ומתורגם עברית ע״י

אלעזר דוד פינקעל.

הקדמה

גדולים חקרי לב החכם הגדול מישעלע, אשר אזן וחקר בידיעות הטבע, ועם כל רוממות השקפותיו ושיא חסן הגיוניו השואפים אל הנשגב ועד תכלית נשמת היצירה ימריאו, ברא לספריו ניב־שפתים וסגנון שוה לכל נפש, וממרום פסגת מחקרו השפיל לרדת גם אל האנשים הפשוטים להביאם בסוד מסתרי הטבע ולהעביר כל טובה על פניהם; ערב ומועיל בספריו נפגשו, לקח ושעשועים נשקו להרנין לבות הקוראים וללמדם בינה.

ולי מה יקרו דברי החובר חברים מחכם שפיעלהאגען, שהעתיק לשפת אשכנז ספר „הים" לה' מישעלע *) בהקדמתו לספר ההוא, והנני להעתיק מקצתם לפני הקוראים, למען הראותם לדעת חין ערך המחבר אשר לפנינו ויקרת ערך ספריו אשר פעל ועשה.

„כל ספר חדש" —יאמר ה' שפיעלהאגען— „שיצא לאור מאת מישעלע, הביא שמחה רבה בלב ידידיו, מוקיריו ומעריציו, אשר בתרועת ששון צהלו לקראתו, ממקור הרוח הכביר הזה נובעים חדשים לבקרים נהרי נחלי החכמה והתושיה, ובכל מקום אשר יזרמו, יביאו חיים חדשים, חיי נחת ועדן לנפש ורוח, כטל של תחיה ירדו אמריו על לבות הקוראים, לאמץ רוחם ולהשביע את תשוקתם, ובשלמה הפעולה הגדולה הזאת? בשל אהבת החיים בכל לב ובכל נפש המקוננת ברוח מישעלע הכביר, יען הוא מוצא רק נעימות, חן ויופי בכל מחזות החיים, וכמשוש החתן על כלה ישיש עליהם, יען בכל מקום אשר יעיף עיניו בו, הוא רואה רק חיים ושלום, לא מות וכליון, הלאה הלאה יזרה מלבו כל מחשבה נוגה, בת המרה השחורה, רחוק רחוק מרוחו כל רעיון נותן דופי במפעלות הבריאה או המטיל רעל הספק (סקעפטיציזמוס) בכל אשר לפניו. מישעלע

---

*) כרלות ס' דרכי מעתיק גם אותו לעברית.

מאמין באמונה שלמה בדבריו ובמחקריו, ובדמי לבבו יערוך דבריו על לוח, ועל כן יודע הוא לפחת הגיגיו ועשתונותיו, אשר לכל בהם חיי רוחו, גם בקרב לבות השומעים כמו חי, זה הוא הסוד הכמוס בספעלותיו רבות העליליה, זה הדבר אשר בגללו כנהו המשורר היינע בשם „חוזה אלהי בהתפשטות הגשמיות" אשר לבו ובשרו ירננו רק אל רעיון האלהות המתנוסס בקרבו ואשר מלא כל הארץ כבודו לפניו.

„כל ספר חדש של ה' מישעלע הוא אך חלק קטן מרעיונו הראשי מבחר הגיגיו ומשאת נפשו בחלד, הלא הוא: האהבה; הוא אך קול דממה דקה המתבוללת בתוך נעימות מערכת־הקולות הכללית, המתמוגגת בתוך האחוה וההרמניה הגדולה השוררת בתבל, ובזה הרעיון מהשתתפות כל הבריאה כלה, בזאת המחשבה מאחדות וקשור לא כל מתי תבל בלבד, אך גם כל היצורים וכל הנמצאים יחד, בזה המחקר הרואה כבוד שדי בכל חללה של הטבע (פאנטהעאיזם), ולא ברוח פרץ וברוח בער, אך בהשקפת תם ואמונה העולה למעלה למשכיל — באלה הרעיונות הנעלים והנשגבים הנמשכים כחוט השני בכל טפעלות מישעלע הספרותים, נראה פעלו והדרו של המחבר, בהם תהלתו ותפארתו ובהם עשה לו שם עולם אשר לא יכרת".

ספר „היתוש (דאס אינזעקט) נחלק לשלש מחלקות:

החלק האחד עם מבוא מדבר על החליפה ועל התמורה (מעטאַמאָרפהאָזע) השוררת במדרגת ההפתחות השרצים למיניהם.

החלק השני כולל את מלאכות השרצים וחכמתם במלאכה וחרשת המעשה.

החלק השלישי (אשר אותו אני נותן בזה לפני הקוראים) מדבר על חיי החברה של השרצים, הנהגתם בבית ובמדינה, חריצותם בדרכי הכלכלה ובחכמת הבנין, כאשר יראה הקורא בתוכן הענינים אשר לפניו.

בחרתי ראשונה להעתיק את החלק הג', יען כי הוא דבר השוה לכל נפש יותר משני החלקים הראשונים, כי המה שואפים יותר אל הנשגב ובמרומי המחקר האלהי ימריאו, ובענינים כאלה הלא אין מוקדם ומאוחר, וכאשר יפיק החלק הזה רצון הקוראים העברים, אעתיק גם השנים הנותרים ברצות ה' דרכי.

בספרי הטבע העברים נמצאו אמנם זעיר שם זעיר שם דברים המדברים בטבעי השרצים ותכונת חייהם, ובהם הכי נכבד ספר ידיעות הטבע לבערנשטיין (בחלק ב' ידבר על הטערמיטים, הנמלים והדבורים) כי הוא הרבה לדבר בענף הזה יותר מן השאר, אך ספר כזה הנותן לקוראיו ידיעה שלמה ומקפת בדרך נעים ומתקבל מן הענין הזה לכל פרטיו ודקדוקיו, לא בא עוד בתוכבי הספרות העברית.

קוראים יקרים, בהתענגכם על טוב הספר ומתק לקחו, הבו גדל לכבוד המחבר, גבר חכם בעז, כי ממנו הכל ומידו נתתי לכם, וכטוב לבכם זכרו לטוב גם אותי.

המעתיק.

תוכן הענינים.

עיר החשך; הטערמיטים.

האדון הנוסע פאן פרעפאנטען (הובא בספר „אמייזע" להובער) מספר, כי בדרך מסעו בגוויאנא מצא מתי מספר מבני הכושים, אשר צרו על מערכת מיני בנינים הצבורים מערמות עפר וחול, הנקראים בלשונו בשם „גל של נמלים", הכושים הרהיבו עז בנפשם להרעיש את המבצרים האלה רק ממרחק ובנשקי־אש, אחרי אשר כרו תעלה קטנה המבדלת בינם לבין האויב, לשים במימה מעצור לחילותיו ולהטביע במצולה המון גדודיו חלוצי הצבא, אשר מהרו להתנפל על משדרי רבצם ויהיו נכונים לענות חורפיהם דבר.

הבנינים ההם אינם משכנות להנמלים הפשוטות, אך לנמלים הלבנות, אשר בשם טערמיטים יכונו, והן נכנסות תחת סוג רמשים אחרים, הטערמיטים האלה נמצאות לא רק בגוויאנא, אך גם באפריקא, בהוללאנד החדשה ובמקומות השרון של אמעריקא הצפונית.

נוסעים רבים הטיפו אמרים על אדות הרמשים האלה, הספר הכי־נכבד ורב הלמוד בענין הזה, הוא מעשה ידי סמאטהמאן, הנמצא כעת לנגד עיני עם ציוריו הנחמדים, התמונות מציגות לעין הקורא את משכנות הטערמיטים באפריקא.

ישער נא הקורא בנפשו, ערמת עפר אשר שתים עשרה רגל קומתה (לפעמים נמצאים ערמות כאלה בגובה עשרים רגל) וממרחק תראה לעין כסכת מעון כושי, אך בקרבת המקום יוכח הרואה עד מהרה, כי המעונות האלה המה פרי מלאכה יותר נשגבה ממעונות כושים, תבנית הבנין הנפלאה מאד דומה למגדל מחודד בקצהו, הנשען על ארבעה, חמשה או ששה מגדלים קטנים מגובה חמש או שש רגל, עליהם נשענים מגדלים עוד שפלים מהם, אשר רק שתי רגל קומתם, כל מערכת הבנין כלה תציג לעין רואה תבנית בית־כניסה למושלמנים בארצות הקדם, אשר כפתו וכותרתו מוקפת במגדלי־צופה (מינארעטס) עליונים ותחתונים ההולכים ומתמעטים בקומתם, חוזק הבנין רב מאד, יען בנוי הוא מאדמת־חמר קשה, אשר תצלח לעשות ממנה לבנים טובות מאד אם תשרף באש, ולא רק אנשים רבים יוכלו לדרוך על גג הבנין, מבלי להרעיש ולהניע אף תנועה קלה את מוסדותיו, אך גם השורים הפראים על במותיו ידרוכו, בתור צופים, לתור את העמק במרחק ולראות אם לא יארוב במסתר ארי או נמר להתנפל על העדר.

ראש המגדל הזה הנהו חלול מתוכו, והיסוד מתחתיו אשר על כתפיו ישאהו, נשען גם הוא על בנין חלול העשוי בתבנית כפות של בתי חומה לפי טעם הגאטהים, מתחתית כל המכפלות האלה בעמק, ערוכים עוד בסדר ובמשטר מערות, חדרים ותאים, אשר גם שם אולמים (זאלע) יאות להם, וכלם יחד המה מעונות טובים ומרוחים, עשוים בטוב טעם ודעת ורחבי ידים למדי לתת מקום לגוי גדול עצום ורב: במלה אחת, עיר שלמה מתחת לארץ.

בעובי הבנין עשויה תהלוכה עגולית כמו שלבי־לולים (ספיראלפארמיגער גאנג)

העולה למעלה, עין המתבונן לא תראה בכל המבצר כל פתח וכל חלון, מוצאיו ומובאיו נעלמים המה ורחוקים, והלאה באדמת הככר, במקום לא תכירם עין רואי, מקומם.

המעונות האלה של הטערמיטים המה מלאכת בנין נפלאה מאד ומעוררת תמהון, ועדותה נאמנה מאד על יתרון הכשר הרמשים וג און־רוחם (געניוס); הבנינים האלה המה פרי עבודה הדורשת יגיעה וסבלנות אין קץ ושלמות המלאכה והחרשת עד להפליא. אין לשכוח כי החנמות הבצורות האלה היו בתחלה אך טיט תחוח ושחוק המפוזר לכל רוח, להקים בנין בנוי לתלפיות כזה ולהשלימו עד מרום קצו, דרוש עמל רב ובנינים לפי שעה, כעין מעמד־הבנאים, עליהם יעמדו הבנאים בעשותם את הקומה הגבוהה, וככלותם את מעשיהם יהרסום ויחריבום. תחלת מלאכת הבונים הוא בנין העמודים החיצונים מגובה רגל וחצי, ואחריהם יעשו כזאת גם בעבר השני, כעבור זמן מה ופארי־העמודים האלה התבצרו על מכונם ויהיו מעשה מקשה, יחתרו הנמלים תחתיהם ויעשום חלולים ונבובים, למען היות מקום לכונן שמה את התאים והמדרגות העגולות, כמעשה הזה יעשה גם לכותרת הבנין, כי גם בתוכה יחתרו הנמלים מחתרת, עד כי הכפה הגדולה והנבובה עם רצפתה נשענת על ארבע הכפות הקטנות מטנה שהן היסוד לכל הבנין כלו.

המתבונן יראה, כי ספון ההיכל הראשי נשען על עמדתו בלבד, ונושא את עצמו, אחרי אשר המגדלים שבצדו לא יספיקו לו די סמך וסעד, אכן זאת היא פנת יקרת למלאכת מחשבת ולתורת הבנין אשר הגיעה אל שלמותה, היא נשענת על עצמה ועל ציוני חשבונותיה בלבד, ובעז ובבטחה תעמוד על מכוניה בל תמוט, מבלי כל עמוד וסעד למשען לה.

מה הוא הכח המעורר אשר העלה את חרשת מעשי בעה"ח האלה למדרגה גבוהה כזאת? עלינו להגיד, כי אך טובת הבנין ותועלתו דרשו זאת מידם. ראש ההיכל המחודד, גם מגדלי הצופים אשר סביבותיו, עשוים ומתוקנים באופן שיוכלו עמוד בפני שטף מי הגשמים המרובים והעצומים אשר בגלילות קו־המשוה, ראש ההיכל הזה ישים מעצור למים היורדים עליו ויאלצום כי יגרו במורד חיש מהר, אם יקרה כי יחדרו מים אל תוכו, לא ימצאו מעמד גם על רצפתו, וגם מטנה ירדו חיש על הארץ, כמו מן הגג. כותרת ההיכל הנבוב כתנור, יקבל חם האויר עד מהרה, יבלעהו אל קרבו במדה רבה מאד, ויתן ממנו חלק גם להמכפלות התחתונות, כי החם דרוש מאד להתבקעות הביצים, ומביא תועלת לעם ההולך ערום ויחף ושבע נעימות ממדרגת־אויר גבוהה.

הבנין הזה הוא מעשה ידי אמן במלאכת מחשבת עד להפליא, ויתר שאת לו כי כל חלקיו מביאים תועלת ואין בו דבר לבטלה, הטוב והיפה בו נפגשו, נאה ומועיל נשקו, וכאשר נשתומם על המראה ונשאל מי ברא אלה? מי המה האומנים הנשגבים אשר לחכמתם אין חקר? כמעט בל יערב לבנו להגיד, כי יד יצורים הכי נמבזים ונמאסים בטבע פעלה ועשתה כל זאת.

בהרבה שמות יקראו היצורים האלה, וביניהם גם שם „טערמיטים" או „נמלי העץ"; השם הזה האחרון איננו מתאים עם תכונת היצורים ההם, יען הנמלים שונאות בנפש הנה להטערמיטים, אשר גויתם הרכה מאד היא ההפך מן הגויה הקשה והיבשה של הנמלים.

גם קוראים להטערמיטים שם „בני־העץ", השם הזה נאה להם באמת, כי הם רמשים רכים וחלשים, אשר באפס יד ירמסו, אכן לצון נשגב הוא מאת הבורא יתברך, האוהב לשים שפלים למרום! עיר תהִלָה לכל היתושים, מוף ובבל לכל משפחות הרמשים, טירת־חסן לכל בעלי החשך הרוחשים במעבה הארמה, על ידי מי נבנתה? על ידי

כנים! — אם כי יש להן מלתעות חדות וארבע שורות שנים נוקרות ומכרסמות עד להפליא, אך אינן חגורות בכלי נשק למלחמה, מלבד מפלגת צבא החיל, העומדת הכן ליום קרב, שניהן הטובות והמוכשרות לעבודת הנקור והכרסום, לא תצלחנה למלחמה, תעודת הטערמיטים היא, למרות השמות הנוראים אשר טפלו על מיניהם השונים, עבודה ומלאכת־יד בלבד.

כל שרץ וכל רמש עולה בגבורתו על הטערמיטים, או למצער קשה, חגור מגן ועורו עליו למחסה יותר מהם, כל הרמשים והנמלים ביתר עז. מתנפלים על הטערמיטים לצוד מהם ציד, אוכלים בשרם למעדנים ובולעים אותם לאלפים ולרבבות, הצפרים אורבות לנפשותן בלי חמלה ומחנות התרנגולות משמידות מהן רב, כל האוכל מבשרם (גם האנשים המבשלים אותם) יאמר, כי טובים הם מאד למאכל; הכושים לא ידעו שבעה באכלם את מאכל התאוה ההוא.

הטערמיטים עובדים עבודתם מבלי לראות מה הם עושים, חסרי עינים המה ולמצער יחסר לעיניהם כח הראות, כנראה פעולת החשך היא — אשר בו עושים הם את מעשיהם — להמית את האבר הזה אצלם, כמו שרואים אנחנו במין אווזות הנמצא ביאורים אשר מתחת לארץ בקאֶרנטהען. מערכות הטערמיטים הנפלאים במינם, אשר ירהבו עז להגיח מחוריהם אל מול האור, להם עינים טובות מאד, וכח הראות חזק אצלם.

החשך, הרדיפות העוברות עליהם בהגלותם לעיני השמש, עזרו הרבה להתפתחות מלאכת מחשבתם וחכמת מעשיהם, לעמת עולם האור, אשר הקים להם רק אויבים ומשחיתים, ערכו היצורים הקטנים האלה את עולמם הקטן, אשר חשך ישופהו תמיד, להוציא שם לפעולת ידים את פרי מלאכתם הנפלאה, עולמם זה יעזבו רק לעתים מזומנים, לחפש אחרי הדברים הדרושים לעבודתם, כמו שרף (גוממי) ועוד חומרים אחרים, שמהם יעשו ממגורות ובתי אוצר.

אהבתם לערי־החשך היא גדולה ונפלאה מאד, ובחרף־נפש יגינו עליהן מול כל צר ואויב, כל מפלגה ומפלגה שבהם תתאמץ להשיב אחור ימין משדד רבצם עפ"י דרכה: מפלגת הפועלים תעמוד על מכונה לטוח טיח חמר ושיד על כל הפתחים והמבואות אשר בקרית עזם, לבל יראה השונא את ערות הארץ; צבא חיל המלחמה עומדים נכונים לקרב להשיב חורפיהם דבר, מהנפלים על לוחמיהם ופוצעים את בשרם במלתעותיהם החדות עד זוב דם, מתדבקים ונאחזים בכל עז בבשר הנפצע, ויקר להם המותה מהשליך את שללם אחרי גום, כל איש ההולך ערום ואין כסות לעורו (כרוב המון הכושים) יסג אחור בחרדה ופחד מפני עקיצות היצורים ההם, רוח גבורתו תמס תהלוך וישוב מנוצח משדה הקרב.

אך מי האיש אשר יחרף נפשו להבקיע אל מחנה הטערמיטים ולחדור עד חומתם הבצורה, ישתאה וישתומם על המראה אשר לפניו, על הדר הארמון, על משטרי תהלוכותיו, על חדריו ואולמיו, על גשריו התלויים על בלי־מה, על לשכותיו הגדולות, שהן משכנות להמון עם, על בתי הילדים העשוים בעד הביצים, על מרתפיו, על בתי אוצריו וממגורותיו. אך נשימה נא עין על הנקודה התיכונה, על מרכז הבירה כלה, שם נמצא הכח המאחד את כל הקהל הגדול הזה, שם כמוס הסוד הנותן תנועה וחיים לכל חלקי העולם הקטן; שם האליל וסמל הכבוד והקדושה, אליו שואפת כל המחנה ונכונה להקריב את נפשה קרבן על מזבח אהבתו. האליל הזה אשר קרוש יאָמר לו, אין לו כל יתרון על שאר העם, ועוד נופל הוא מהם בגבורה וחיל, בכל זאת יעבדוהו כלם באמונה ובלב שלם, אליו ישתחוו, והוא כל משושם ומטרת חייהם בחלד.

האליל הזה, או יותר נכון האלילה הזאת, היא המלכה או „אם כל חי" אצל

הטערמיטים; היא פרה ורבה בשעור גדול ונורא, וכהקיר ביר מימיה כן תקיר גויתה תמיד בלי הפסק זרם של ביצים, לערך ששים ברגע או שמונים אלף ביצים ביום!

ומה מאד יקר החזיון, כי החיות הנפלאות, הבזויות והשפלות האלה, הנמשלות לכנים, רוכבות רגע אחד על כרוב השירה הרוממה והפיוט הנשגב, ושעה אחת למצער משחקת להן האהבה בתענוגיה; רגע אחד תצמחנה להן כנפים להנשא אל גבהי מרומים, ועד מהרה תרדנה מגבהותן ותפלנה ארצה. הזווגים האמללים האלה, הנעזבים לנפשם ואין להם כל כח ותחבולה להלחם באויביהם, מרמס ושלל המה לכל רמש ולכל שרץ השורץ, מין מן, עליו יטושו כלם בהמון רב, הטערמיטים, בני מפלגת העבודה, העוסקים במלאכה, אשר מעודם לא טעמו טעם אהבה ולא לבשו כנפים לעוף, יתנו אל לבם להציל זוג אחד מהמון האמללים ההם, יביאוהו אל משכנותיהם, יתנו לו בביתם ובחומותם יד ושם, ואת החלשים, הנגשים והנרדפים יעשו למלכיהם ולמושליהם.

ברב חמלה ישאום אל טבור העיר, ושם יתנו להם מקום בארמון התיכון, אשר כל האולמים פונים אליו, שם יעוררו זיק חייהם הנדעך, יחזקום יאמצום, יכלכלום יומם ולילה, והנקבה תשמן ותגדל במדת גוה אלפים ממדת גדלה ועביה הראשון; אל משמן בשרה זה יקביל בתמונה משונה ראשה הקטן, אשר לא יגדל בגדול הגויה, ויעורר פגול וגעל נפש. המלכה המשונה וזרת המראה הזאת תרבץ על מקומה בלי נוע והנה כשבוית חרב; הפתחים אשר בהם הובאה הארמונה, צרים מהכיל גוף גדול כזה, לכן תשב תחתיה ולא תזיז ממכון שבתה, ועד יום מותה תקיר מקרבה זרם חי, אשר יאוסף וישמר ע"י הפועלים יומם ולילה, והוא יהיה מחר לדור שני, לגוי גדול עצום ורב.

החיה הרכה הזאת, הנוטה מעט אל צבע לבן והדומה כמעט כלה לבטן מליצור שלם בעל אברים, גדולה למצער כגדל אצבע; אחד הנוסעים יספר, כי ראה אחת אשר היתה גדולה כסרטן. במדה אשר יגדל עביה ומשמן גוה, כן תרבה וכן תפרוץ, וכמעין לא אכזב ברוך מקור אם הכנים הזאת, וכל אשר תוסיף לפרות ולהוליד, תרב קרושתה בעיני מקרישיה ומעריציה, היא משאת נפשם, היא בת־שירתם ומבחר הגיגם בחלד, אם יסחוה מאהלה וישאוה מארצה ומנחלתה בלוית חלק מאדמת משכנה, אז כהרף עין יראו הטערמיטים עוד הפעם שוקדים על עבודתם, להקים אהל ולמתוח כפה, אשר תהיה למחסה ולמסתור על ראש אמם, נשמת חברתם, ומתאמצים בכל עז לכונן בעדה היכל מלוכה, אשר אם יש די חמר להספיק לכל צרכי הבנינים, יהיה עד מהרה טבור ומרכז, מכון ובסים לקרית מלך אשר תוסד מחדש.

לא נפלאת היא בעינינו האהבה הגדולה הזאת, אשר ירחש העם במסירת נפש אל גברתו, מכונת הפריה ורביה, אם לא שמו כל הנמלים שבכם אחד לכלות ולהשמיד את הטערמיטים, אז עשתה אותם האם הפוריה והנפלאה הזאת למושלים על ארץ רבה ולהושבים יחידים עליה, רק הדגים יכלו להשאר, אך הרמשים היו אנוסים להכחד מן העולם. נשער נא בנפשנו, כי אם הדבורים תוליד בשנה שלמה מה שאם הטערמיטים תוליד ביום אחד, והנה ע"י התרבות גדולה כזאת, היו הטערמיטים בולעים ומשחיתים כל תולעת וכל רמש האדמה, אך לגודל רפיונם וטוב טעמם, יאכלו המה מכל חי אשר על פני האדמה.

אם מחנות הטערמיטים השוכנים בעצים ישימו פעמיהם להתקרב אל מעונות האדם, אז אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד המשחיתים האלה, במהירות וכח אשר לא יאומן כי יסופר, עובדים הם את עבודתם. פעם אחת השתוממו הרואים על המראה, איך בלילה אחד כרסמו הנמלים ההן רגל־שלחן שלמה לארכה, אחרי־כן עשו כזאת על פני השלחן לרחבו, ולא חדלו ממלאכתן עד רדתן דרך הרגל המקבלת למטה.

נקל לשער את הפעולה אשר תעשה מלאכה כזאת על קורות הבית ועל יסודותיו, להגדיל את הרעה, לא תכיר העין את פעולת ההרס והחורבן עד עבור זמן רב, עוד לב בעל הבית בטוח בחזקת אשיותיו, עמודיו ואדניו, והנה פתאום בבקר לא עבות אחר יפלו תחתיהם, כי אכלם אש; במנוחה יישן תחת הגגות, אשר אולי כבר עלה הכורת עליהם ומפלתם לא תאחר.

עיר וואלענציא בגראנאדא החרשה, חלולה מתחתיה ותלויה על מנהרות אשר ערכו הטערמיטים באדמתה.

בעיני ראיתי בעיר לאַ ראָשעלל (La Roschelle) את תחלת המעשים הנוראים אשר עשו הטערמיטים בבנינים הבנוים באחד מחלקי העיר, אשר באניות הובאו שמה, בנינים שלמים נעשו על ידם נקבים נקבים, חלולים חלולים, מבלי אשר יכיר הרואה כי תוכם נחר, כל חלקי העץ אשר בבתי חומה, גם יציעי המדרגות עשוים ככברה, ואם יסמך איש עליהם בחזקה, יתפוררו תחת ידו, המשחיתים האלה הגבילו חוג פעולתם עד כה על חלק אחד מהעיר, ושאר חלקי העיר נסתרו מחמתם, לולא זאת מי יודע אם לא היתה אחרית העיר הזאת, הנודעת לתהלה בקורות הימים ורבת הערך לחיל הים ולמרכלת, כאחרית פאמפעי והערקולאנום, אשר ספו תמו מן בלהות.

הנמלים. הנהגת ביתן; יום חגן.

הנמלים נבדלות ומצוינות בארח חייהן, בכלכלתן ובכלי עבודתן מכל שאר הרמשים, בכלל מוכשרות הנה לכל מלאכה ועובדות עבודתן בכל מקום; אין בכל בעה"ח אף אחד, אשר ישקוד על פעולת הנקיון והטהרה כמהן, המרבות לנקות את האויר מכל חלאת פגר ונבלה.

הטערמיטים, ולמצער רובם, עושים במחשך מעשיהם, מתחת לארץ; אך הנמלים עושות מלאכתן על שטח האדמה וגם מתחתיה.

כמו הטערמיטים, מרבות גם הנמלים בגלילות קו המשוה להקים בנינים נפלאים, אהלים והיכלות אשר גלמי־ילדיהן (פופפען) השוכבים בהם יוכלו לשבוע שם עדן ונעימות מחם השמש, מבלי להכות מאש קרניו הלוהטים, אך הבנינים האלה של הנמלים אינם חומות ומבצרים, כי להנמלים אין בהם כל צרך, במקומות ההם תמשולנה הן על שאר השרצים ממשלה בלי־מצרים ולהן העז והמשרה, הזבובים המבערים את הנבלות וקוברי־המתים (אאסקאָפֿער), אשר בארצותינו יכהנו כהונת הנשר והדיה בין השרצים, לא יהינו לתקוע אהלם בארצות ההן, מקומות ממשלת הנמלים, כל גוף מת הנמצא על הארץ, יהי עד מהרה לבער ע"י הנמלים. לונד (בספרו „ספר זכרון לטבע הנמלים") יספר, כי פעם אחת ראה צפור נופלת על הארץ, ובטרם הספיק לגשת אליה ולהריםה, והנה המון נמלים כבר כתרוה מסביב ולא עזבו עוד את שללן, ההשגחה על סדרי הבריאות והסרת החלאה והזוהמא, תעשה על ידן בזריזות גדולה ובשמירה יתרה.

הנמלים הגדולות האלה אשר בארצות הנגב, הנן חזקות ומוצקות הרבה יותר מן הנמלים אשר בארצותינו, ומכירות את מקומן, כי להן הכח והממשלה, ועל כן לא תפחדנה מפני כל והולכות הן במסלתן, מבלי לסגת אחור מפני כל מעצור ומכשול בדרך, אם תפגשנה בבית מדי עברן, אז תחדורנה אל תוכו, וכל בע"ח הנמצא שם, גם השממיות הגדולות והארסיות וגם חיות יונקות קטנות, יהיו לברות לשניהן, האנשים יסגו מפניהן אחור ויתנו להן דרך לעבור, אך אם אין דרך לנטות, אז סכנה גדולה מרחפת על יושבי המקום מן הגייסות ההן, בבארבאדאס ראו התושבים פעם אחת מחנה כבד מאד של נמלים

הולך הלך ונסוע לקראתם ימים רבים בלי הרף, כל עפר הארץ היה מכוסה על ידן בצבע שחור, וזרם המשחיתים ההם אחז דרכו ישר אל הבתים ואל המעונות, מאות ואלפים מהן נשמדו ע"י התושבים, אך ללא הועיל, גבורי החיל האלה לא חתו ולא נמגו בפני כל שטן ומפריע אחור לא נסגו, איש במסלתו ילכון ופניהם מועדות קדימה, כל חומת לא עצרה בעד הנמלים ההן, כל חפירה וכל תעלה למשחק להן, הן גם המים לא יעצרו כח להפסיק את מהלכן; כי ידוע הוא אשר גשרים חיים הן נוטות על פני המים, בהתלכדן יחד אשה את רעותה. להצלחת התושבים עלה על לב אחדים מהם רעיון רוח והצלה ע"י המצאה חדשה, והיא לשים הררי־געש קטנים על דרכן, גלים קטנים מאבק שרפה, אשר התלקחו ויתפוצצו בקול רעם ונפץ, ומדי התנשאם בסערה השמימה השמידו מחנות שלמות מן הנמלים, והשאר פזרו לכל רוח, או הכום בסנורים באש ותמרות עשן, אבק וחול אשר המטירו עליהן, העצה הזאת הצליחה ותעש פרי, למצער נטו המשחיתים מעט הצדה וילכו למסעיהם בדרך אחרת.

לינגע יכנה את הטערמיטים בשם מכת־מדינה לשתי ארצות הודו; השם הזה יאות גם לנמלים, בשום על לב גורל הנזק אשר יגיע מהן לעבודת האדם וליגיע כפיו, במשך שעות אחדות יחשפו המשחיתים ההם, חשף והשלך עץ־תפוחי־זהב, ינצלו את עדיו ויקטפו את עליו עד בלי השאיר שריד ופליט, במשך לילה אחד ישמידו שדה שלם הזרוע צמר גפן או קנה־נפת, זאת היא חטאת הנמלים, אך גם תועלתן וטובתן רבה מאד, במהרן להעביר גלולי נבלות מן הארץ ולבער כל טומאה, אם נבלת שרץ או פגר אחר המזהם את האויר, סוף דבר, לולא הנמלים לא היו מקומות ידועים באיזורים החמים ראוים למושב בני אדם.

והנמלים אשר בארצותינו, נקיות הן באמת מכל חטא ודופי נגד האדם ומעשה ידיו, ונהפוך הוא עוד עושות עמו חסד לנקות את גנו ואת שדהו מהמון שרצים קטנים. פעמים רבות ראיתין עוברות בסך מערכות מערכות גדודים רבים מאד, וכל אחת נשאה בפיה תולעת קטנה, להניחה למשמרת בבית אוצר המכולת לכל העם. — רגשות נעימים יולדו בלב כל עובד אדמה ישר לב למראה סדרי חברה מתוקנים כאלה.

הנמלים הנקראות „גודרות" (מויערעראמייזען) אשר כל עבודתן היא במעבה האדמה, נסתרות הן מעין רואי. וקשה לחוקר הטבע להתבונן עליהן, אך אלה הנקראות בשם חרשי עץ גלויות הן לעין, ולמצער אלה הנמצאות בחלק העליון מביניהן, את כפת בתיהן העלולה לנפול, אנוסות הן לתקן ולהגביה תמיד, את מעט העפר אשר הן לוקחות למעשה הבניה מערבות הן בעלים, במחטי עצי־ארן ובכפתורי האלונים הרכים, אם יאונה לידן נזר־עץ כפוף בחצי עגול, תשמחנה עליו כמוצא שלל רב, כי הוא יהיה הקשת לעריכת הספון, מן המרכז הכללי והפנימי נמשכות תהלוכות שונות המובילות החוצה והן מסתעפות ומתפשטות לעברים שונים, אולמים שפלים אך רחבי ידים נמצאים בתוך הבנינים ההם, הגדול באולמים האלה ערוך בנקודת התוך תחת הכפה; לאולם הזה יתר שאת גם בגבהו, ולפי הנראה נועד למשא ומתן בענינים נכבדים ובצרכי הכלל, בכל עת ובכל שעה ימצאו בבית המועצה ההוא אזרחים המפקחים על צרכי הקהל, אשר בנגיעת קרני־הרגשתם (מין טלגרפים עלקטריים) זה בזה, ישמיעו איש לרעהו חליפות, חדשות ונצורות, עצות ותחבולות.

הדבר המעורר ביותר עין המתבונן, הוא התנועות השונות ומיני העבודות הרבות אשר לעם הגדול הזה, בעת אשר הנמלים המשבירות מזון לכלכלה ועצים לבנין שוקדות על מלאכתן למץ את לשד כני־העלים, להביא מיני שקצים למאכל וחומרים שונים לבנין, עוסקות אחרות, אשר כל כבודן פנימה, במלאכות הדרושות לחיי המשפחה.

לאמון הילדים רב עמל ויגיעת בשר דורשת העבודה הזאת, כאשר יראה המתבונן מן התנועה הגדולה והממושכה השוררת תמיד בין האומנות אצל עריסות הילדים. אגל מטר כי יחדור אל הבית, שביב שמש כי יופיע, תתעורר תנועה חדשה בין האומנות הממהרות להפוך משכבי כל הילדים, איש לא נעדר, וזאת תעשה בחריצות רבה, אין עיפה ואין כושלת בהן. ומה נפלא הוא המראה, איך תקחנה המשגיחות על זרועותיהן בפנוק ורך את הילדים הגדולים אשר ידמו אליהן בכבד משקלם, ותשאנה אותם מיציע ליציע, ממכפלה למכפלה עד מצאן בעדם מנוח אשר ייטב להם.

האין זה מודד־חם (טהערמאמעטר) באופן נעלה ומדויק מאד?

אך בזה עוד לא תמה העבודה, דאגות כלכלת הילדים ועזרת התפתחותם, רבות ומשונות מאד מאשר אצל הדבורים, לביצים דרוש מאד ליח מכלכל אשר יתן להן מפי האומנות, שרצי־הנמלים (לארפען) לוקחים מלא פיהם מן הליח הזה, ואחרי אשר התכסה השרץ בקליפתו שארג מסביב לו ויתהפך לגולם הנמלה (פופפע), לא יעצור כח לשבור דלתות ביתו, לולא האומנות הטובות, העומדות הכן בהשגחתן הגדולה לגדע בריחי הקליפה, להוציא ממסגר אסיר ולהרגיל את הנמלה הקטנה לאור שמש. בעזרת גלים של נמלים, אשר אספנו אל חצרנו, למען נוכל ביתר עז להתבונן עליהן מקרוב, עלתה בידינו לראות דברים נפלאים באמון ילדי הנמלים וגדולם, אשר החוקר הובער למרות רצונו לא הצליח לראותם.

תנועות קלות אשר יעשה הילד מבעד לחתוליו, תבשרנה כי הגיעה עתו להגלות לראות אור חלד. בעונג הבטנו על האומנות אשר ישבו מסביב בלי־נוע ופניהן נטויות אל הילד לתור את התנועה הראשונה אשר תבשר מבעד לצעיף ערפל את תשוקת החופש והדרור שנולדה בלב הקטן.

כמו בכל המינים רמי הערך חלש הילד מאד בהולדו ולא יצלח לכל מלאכה, בלכתו מספר צעדים יכשל ובכל רגע יכרע על ברכיו. כח־חייו החזק והעצום יראה רק בצרכו הגדול למזון וכלכלה. בגבור החום ובכל יום יגיע התור להרבה חתולים להפתח, ויובאו כל הילודים החדשים אל מקום אחד ומרכז כללי.

ביום אחד ראיתי אחד הילודים האלה מוציא את ראשו שהיה עוד חִוֵר מעט אל מחוץ לשער העיר, אחרי־כן עבר את המפתן ויחל לשוח ולהתהלך יחידי בקצות המחנה, אך לא הורשה לו להאריך בתענוגו זה זמן רב, אחת המשגיחות אשר פגשה בו תקפתהו בראשו ותמשכהו לאט אל אחד השערים הקרובים.

הילד הקשה ערפו ויתאבק עם האומנת; וכאשר מצא על דרכו צרור או גרגר חול למשען לו, התרפק עליו בכל עז למען תכבד על מנהיגתו להוליכו הלאה. והיא אשר בפנוק ורוך נשאה את העולל, כאשר ישא האומן את היונק, עזבתהו לנפשו עד ארגיעה, ותרחק ממנו צעדים אחדים, אחרי כן שבה אליו עוד הפעם להחזיק בו, והוא לא עצר עוד כח למרות חפצה וילך אחריה.

כאשר יגדלו הילדים ויחליפו כח, ילוה אליהם מנהל ומורה דרך בארחות עקלקלות הרבות אשר בעיר, בפרוריה, במוצאיה המובילים החוצה ובכל הככר מסביב. אחרי־כן ירגילום לאט לאט למלאכת הציד, יחנכום לדאוג לעצמם ולפרנסתם. ילמדום להחיות את נפשם מן המקרה, להסתפק במעט מזון ולאכול בתאות־נפש כל מאכל אשר יאונה לידם, כי ההסתפקות היא מכון ומשען עז לכל ממשלת־עם (רעפובליק).

הנמלה, אשר איננה מפונקת מנוער במאכל ומשתה וכל מזון מתוק לחכה, מרחקת כל דאגה מאהלה, ומדת אהבת־עצמה יתר מדי (עגאאיזם) זרה לה. רבים טפלו עליה מדת הכ י ל ו ת, אך אין בפיהם נכונה. התכונה הזאת זרה לרוחה, ונהפוך הוא, ברב־עם

הדרת הנמלה, וכל עמלה ושקידתה הוא להרבות מספר האוכלים בעיר, מגודל רגשת רחמי־אם המפעם את הנמלה, באהבתה גם את הילדים, אשר לא היא ילדתם, מרוב דאגתה לצעירים שנולדו אתמול ונספחו היום על מספר האורחים, יעלה ויצמח רגש חדש, אשר יקר הזיונו מאד בין השרצים, הלא הוא רגש האחוה (הובער).

הדבר היותר נפלא במעשה החנוך בין הנמלים, הוא השפה, או התחבולה להודיע אשה לרעותה את המחשבה ע"י אותות וסמנים, וסגנון השפה הזאת יזכירנו ברב או במעט את דרכי חברת הגודרים החפשים, שיחה ושיגה. עפ"י השפה הזאת יודיעו פעמים רבות לכל הקהל הגדול ספור שלם מחדשות ונצורות בלשון קצרה, וברמז קל יצלח להן לשנות סדר המסע של מחנה שלמה ולהביא חלוף ותמורה בסדר המעשים של עם שלם, עקר שפתם תצא אל הפעל ע"י נגיעת קרני־ההרגשה או ע"י דחיפת המלתעות והלחיים, ע"י דחיפות בבשר השומע הודע נחיצות הענין אשר עליו ידובר (אולי למען עורר בחזק יד חפץ השומע לעשותו). יש אשר יניף השרץ המדבר את חברו השומע תנופה, והוא לא יראה אותות מאון בהנשאו אל המקום או אל החפץ אשר רעהו חפץ להראותו. במקרה כזה אשר יקרה בלי ספק בערוך המדבר לפני השומעים ענין אשר לא יאומן כי יסופר, או דבר קשה־הבנה, יתחבר חיש השומע — אחרי הוכחו בהיותו במקום פלוני כי אמת בפי המדבר — אל רעהו המטיף ושניהם ישאו על כתף עוד רבים מרעיהם להיות עדי־ראיה, והנשואים יהפכו תמיד לנושאים ומספר הנקבצים אל המקום הנועד ילך הלך ורב. הניבים העולים על שפת לשון מטיפינו „למשוך בעבותות הדרשה את המון השומעים" „ולהסיע ממקומו את בית הועד בשאון הדבור וניב שפתים" אינם מליצות ריקות בין הנמלים, אך יוצאות הן לפעולות ידים.

אל שפת הרמזים הזאת תלוינה עוד תנועות שונות אשר המציאו הנמלים; למשל: מערכת־רוכבים, בעלות אשה על גב אחותה; או מכות ודחיפות קלות על הלחיים. יש אשר תהרוממנה מלא קומתן ותתאבקנה שתים שתים אשה עם רעותה, במשוך האחת רגל השנית, לחיה או קרן־הרגשתה. רבים קראו לזאת שחוק של חלוץ־עצמות, אך אנכי לא אדע פשר דבר התנועה הזאת, אצל עם חכם ונבון כנמלה, אומה העושה את כל מעשיה בתמימות לרוח התועלת, יש אולי בתנופת־האברים הזאת תכלית נעלה, הנוגעת לשמירת הבריאות נעלמת מעינינו.

באהבה וחמלה רבה התהלכנו עם שבויינו, עד כי הסכינו למעונם החדש, וישקדו על עבודתם לעינינו, ככל תורת העבודה אשר עבדו בעיר מולדתם. וגם בארץ שבים בנו למו עיר קטנה, כתבנית העיר הגדולה אשר הגלו ממנה, ויפתחו בה שערים אשר להרבות מספרם שקדו תמיד בכל חפץ, וביתר־עז בגבור החום למעלה ראש; זאת עשו בלי ספק, להביא רוח טהור וצח מן החוץ למען הצעירים אשר הובאו בקרבת מבואי העיר בפתחי שערים.

בערב התקבצו הנמלים ותלכנה הלוך וטפוף לסגור את השערים כמנהגן בכל יום כמו יראו חמס שודדי־ליל. נעילת שער זאת היתה חזיון־שעשועים נפלא ונעלה מאד, ואנחנו התענגנו עליו פעמים רבות בעמדנו לפני אגודת־הנמלים הגדולה והמהירה במלאכתה, אין לך תמונה רב ־ההגוונים והתמורה יותר מזו; מכל עבר ופנה וממרחקים גדולים נהרו היצורים הקטנים ההם המונים המונים, ויעברו בסך בשורות ארוכות וסדורות, כל הנמלים עמוסות משא לעיפה; זאת תשא גבעול קש והשנית עלה־עץ אלון או מחטי עצי ארן, שם הולכת נמלה אחת ובד קטן על שכמה, כחוטב עצים השב בערב מעבודתו אל מקום מנוחתו וצרור־ענפים קטן טעון על כתפו; אחרות, אשר למראה עינים לא היו

עמוסות כל משא, נשאו בעול עוד יותר מאחיותיהן, כי הן מצצו לשד בני־העלה ותשאנה את חלבם ודמם לצעירים לארוחות הערב.

בקרבת העיר במעלה הגבעה אשר עליה נבנתה, ששנו מאד על מחזה השקירה, החריצות, הכח וההתלהבות אשר לבשו הנמלים בהעלותן את החומרים הכבדים למעלה. בהשמיט האחת את משאה כי נלאתה נשוא, מהרה אחת או שתים מרעיותיה לעזרתה, והקורה או העמוד נאחז בחזקה בידי מניפיו וכבעל רוח חיים התנשא אל על, מהירות ומדידת המקום בחוש־הראות ממלאות מקום הכח והגבורה. במקום אחד עמדו מלכת ויטו הצדה ושם התרוממו עוד מעט אל על כפי הדרוש לחפצן; שם ערכו את משאן בחשבון נכון מול הפתח אשר חפצו לכסותו, ובעזרת תנועה קטנה וחרוצה אשר הניעו אותו, נפל ישר אל המקום הדרוש. כמה שאלות נפתרו כמה חדושים נתחדשו ע"י היצורים הקטנים האלה בתורת שווי־המשקל ולמודי החרשת בחריצות רבה ובלי עמל ויגיעה. לאט לאט נסגרו כל השערים בכל ההיכל כלו, אשר בתוכו מצא מנוחה ומרגעה עם שלם מעמל עבודתו כל היום, לא נראה עוד כל פתח וכל מבוא, כל דלת וכל חלון, ולעין רואה נדמה כרמה קטנה אשר נערמה משלכת עצי ארן. אך הבאמת התענג שם כל העם כלו על מנוחתו? השלמה ומתוקה היתה השנה לכלם יחד? החושב כן אינו אלא טועה, שומרים אחדים עמדו על משמרתם להיות סתרה על קרית עוזם מפחד בלילות; לקול עלה נדף, לשאון קל מתנועת כפים עץ יצאו השומרים ממחבואם, הקיפו ברגלים ממהרות את מצודתם וישובו במנוחה אל מקומם פנימה, בלי ספק לעמוד עוד על משמרתם ולהוסיף את השגחתם.

המחזה אשר עליו ישתומם המתבונן ביתר שאת וביתר עז, הוא: יום־טוב של הנמלים.

דבר גלוי וידוע הוא, כי אם יכנס רוח שטות בלב החכמים לאחוז בסכלות, גדולה אולתם פי שנים מאולת הכסילים. כן הדבר אצל הנמלים, ממשלת־העם הישרה והנודעת לתהלה בחכמת כלכלתה ובאהבתה לסדר ולמשטר, תפרץ ביום חגה זה (אמנם רק יום אחד בשנה) כל גדר וחק ותציג לפנינו מחזה־תעתועים המביא אותנו במבוכה, מבלי אשר נוכל לדעת מה זה ועל מה זה? האם הוא שחוק האהבה בתענוגיה? או להפך, מחזה הקצף והכעס הנורא על כל סביביו? אך זאת יראה כל מתבונן כי הוא מחזה של שגעון ומבוכה, שחוק של מהומה והמון מרבה להכיל. הובער חשב את המשחק הזה לחג לאומי, מה נורא החג הזה! ומה רבו הפרעות ואותות השכרון! אך לא, ממחשבת אנוש נבצרה מזמה להשיג ולהבין את סבת השאון הזה, אשר בעבורה שנה פתאום עם שלם את טעמו ובהפקירא ניחא ליה.

אנכי התבוננתי על המראה הזה ביום סער וסופה בין השעה הששית והשביעית בערב, מטר סוחף וחום שמש שנו מצב האויר חליפות ביום ההוא, קצה השמים לבש קדרות ענן וערפל, אך באויר שררה דומיה והשקט, כמצב המנוחה לפני התחולל גשם זמטרות עוז.

על גג שפל ונטוי נפלו פתאום חמרים חמרים, מבול של נמלים חגורות כנפים, וכל רואיהן האמין בלי ספק כי רוח עועים נוססה בהן ופלצות נוראה אחזתן. איה סופר להביע את גודל חרדתן, מרוצתן הנה והנה בלי סדרים, ודחיפותיהן אשר דחפו בצד ובכתף אשה את רעותה, למען הגיע חיש מהר אל המטרה. רבות מהן אכלו מפרי האהבה מתוך הרעש ויתענגו על מנעמי החשק והאביונה, אך רובן השתיבבו משובה נצחת, ובלי הרף כרכרו ותסבינה כדור סביב סביב, תאות־החיים בערה בכלן ברעש גדול

ה, עד כי היא בעצמה היתה המכשול והשטן על דרכה, קרחת החשך הזאת הלכה
מים ובלהות על כל סביבותיה.

מה נורא השחוק של בני־חורין פורקי־עול האלה! ובאמת אין אתנו יודע עד מה
תעודת השחוק הזה, האם התנו אהבים? הבלעו אשה את רעותה? — בין המון
הזוגים הפרועים לשמצה ושכורי־התאוה, התהלכו הרבה נמלים אחרות חסרות כנפים
לוך וסבוב, והאחזנה בחזקה באלה הזוגים אשר התלכדו יחד בכל עוז ויצנפו צנפה
דור, נשכום מנשיכות פיהן, דקרום במדקרות מלתעותיהן, עד כי חשבנו כי ימותו
אהבים והנעימים תחת יד מענותיהם. אך לא, חפץ הנמלים האלה היה רק להקיץ
ת השכורים מיינם, לעוררם ממבוכת תאותם, נשיכותיהן ונגיחותיהן שפת־רמז היא לה
הורות לקח טוב להנלהבים לשוב אל בינהם כבתחלה. הנמלים חסרות הכנפים הנה
משגיחות החכמות, אשר לא לבן הלך אחר ההמולה והרעש, ובהיותן עקרות היתה כל
עודתן לגדל ילדי אחרות ולשאת את כל טרח העיר ומשאה.

העלמות האלה השגיחו בשבע עינים על ילדי החשק ובשמירה יתרה שמרו את
דרי המשתה והמחול, הנועד לפי הנראה למטרה נעלה, למלאות מספר העם בכל שנה
שנה. פחדן הטבעי לא היה פחד שוא, כי יראו מאד פן יבערו הסכלים הנמהרים באהברם
נפרזה לעוף אל מקום אחר ולהתנות אהבים שם, ליסד להם עיר חדשה ועם אחר,
בלי לדאוג לגורל ארץ מולדתם.

רובי הנמלים בעלות הכנפים נעתרו לחפץ המשגיחות והשובנה באות נפש אל
רצן ואל מולדתן, להתיצב על דרך טוב ולחיות במשטר וסדרים כבתחלה, אך רבות
שמטו בחזק יד מזרועות המפקחות, והעופנה מזה ללכת אחרי שרירות לבן ותאותן אשר
א תדע חוק וגבול.

השתוממתי על המראה הנפלא, עמדתי מחריש משתאה על חלום־חזיון המבוכה
זה המעורר את הרגש והדמיון בכל תקף, ועד עולם לא ימוש מעל לוח זכרוני.

השחר עלה והנה אבד כל זכר לפעולת השגעון ומהומת הערב החולף, זולתי
ורידים אחדים מכנפים מרוטות, אשר נשארו לאות ולעדות על נשף־חשק עם לא עז
תופש האהבה בתענוגיה.

האנושית והתפתחותה.

מאת

ד. לעבאק.

מעתק לשפת עבר

מאת אלחנן בן משה קאלמאנסאהן.

פרק א.

שלש הנן הסבות, אשר העירנה את לבבנו להתבונן אל דרך חיי עמי הפראים:
א) כי להמנהגים ולהמשטרים, אשר להעמים הפראים החיים בזמננו יש דמות ודמיון
עם המנהגים והמשטרים, אשר היו לאבות אבותינו בשכבר הימים. ב) דעת חיי עמי

הפראים תבאר לנו מקור מנהגים שונים, אשר ימצאו בקרב העמים הנאורים, אם גם על פי מצב הדברים עתה, אין עוד מקום למנהגים כאלה, וגם נלמדה לדעת מ איזה דעות (אידעען), אשר נשארו בקרב עמי הנאורים, כמו מצבת זכרון, מימי קד ג) בעזרת הדעת הזאת נוכל להסיר (אם גם מעט) את מסך הערפל המבדיל את ההוה מזמן העבר.

אם נשגיח בעין פקוחה, ונתבונן בשום שכל למצב חיי החברה, אשר לעמי הפר החיים בזמננו בכל קצות הארץ, אז נוכח, כי ברע הוא ובסתר המדרגה רב יתר ממ המוסרי של העמים הקדמונים, אשר על מהותם וסדר חיי חברתם תעיד רק ההיסט עדותה, אבל לא נוכל להתבונן עליהם בשכלנו, ולהביט על דרך חיי חברתם בעי וטוב מראה עינים ממאה עדים. גם בקרב העמים הנאורים נמצא רשמי-הפראות, בע זה תאלפנו בינה לא רק השפה *), כי אם גם המשפטים, החקים והמנהגים, כי רב מהם יתנו אותותיהם אותות, כי הדרת השיבה חופפת עליהם, וכי הם שרידי ימי קד אם נראה בימינו, למשל, כי בני המצרים באיזה מנהגי אמונתם ישתמשו בשכינים הנהצב מאבנים, זאת לנו לעד, כי בימי קדם השתמשו בני המצרים, גם בחייהם הפרטי בכלים הנחקקים מאבני מחצב. גם המנהג, אשר היה לבני רומא להתחפש ביום חתונ לעשות אז מעשים שונים, אשר יתראה כמו לו יקחו את נשותיהם ע"י קניה. המנ הזה יעיד לנו, כי בעת מן העתים לקחו באמת בני רומא אשה רק על ידי קנין-כסן כמו שנראה גם היום אצל רבים מעמי הפראים. וכמו כן המנהג, אשר להם ביום כלולו להציג לפני עיני הקרואים „חזון ההולים", אשר בו יתהוללו ויהנו בשחוק „לחתונתם" ת ודמית כזה, שיתראה כמו לו יקחו בחזקה את האשה ויחתפו אותה כנגד רצונה ור הוריה, המנהג הזה יראה לנו, כי בעת מן העתים השתרר באמת משטר אכזרי כזה.

מראות ומנהגים כאלה יעידו על עצמם, כי הם נשארו לנו, באין כל שפק, לירש ממשטרים קדומים; המנהג להעזר לאיזה דברים בכלי אבנים, המנהג הזה לא חדש ה ולא נולד היום, כי אם הוא שריד קדם, כמו כן המנהג לתת בשחוק תאר לההתונג כמו יחתפו בחזקה את האשה, גם המנהג הזה מקורו בימי קדם, אשר אז עשו באמ כאלה, כי אנחנו לא נוכל לשער בנפשנו ולאמר, כי „אפכא מסתברא" ומהמנהג נול המשטר, כי זאת יהיה נגד טבע הדברים ונגד טבע האדם.

אל נא נדמה בנפשנו, כי העמים הפראים בזמננו גם היותר פראים, נבזים ושפלים יכלים הם להיות לצלם-דמות אדם הראשון, כי הדבר הזה שהעמים האלה יקפאו ע שמרם זה אלפי שנים, שמדותיהם ואופני חייהם, חוקיהם ומשפטיהם לא השתנו זה אלפ דורות, הדבר הזה בעצמו הוליד מצדו שלשלת ארוכה ממנהגים שונים המחברים משרגי ומרכבים יחד. מנהגים, אשר אותם לא ידע אדם הראשון ואשר להם עתה, בהשתלשלו מקרים שונים, יתר כח ויתר עוז, מאשר להמשפטים והחקים, אשר להם מימי קדם מוצא דברינו — אם נחפצה להבין מצב העמים הקדמונים עלינו להרחיק במחשבה תחלו את כל המנהגים והסדרים השונים אשר נתוספו להם ונתרבו אצלם בהמשך הזמן. ולעשו כאלה נוכל רק, אם נערך את חיי עמי פראים שונים זה לעמת זה.

אם כי גם שנוי הגזע, שנוי מצב ואויר הארץ, ושנוי יתר הדברים, אשר סבינ העמים פעלו פעלה עזה ונמרצה על רוח העמים, כי כל אחד ואחד מהם התפתח באופ אחר ויבדל עם מעם בתכונת רוחו ובמשטר חברתו, בכל זאת, כאשר התאמצתי להראו

---

*) הסגנון, הכטווים והכינוים.

בעיקרי הדברים, בהדעות הטובות והנעלות כמו בענין ברית-הנשואים, ברגש המשפחה, בענין משפט ודת כל העמים השונים, בראשית התפתחותם, יחד נשתוו. ואם רואים אנחנו, כי מנהגים ודעות שונות מצאו קן למו בקרב עמים שונים, יוצאי משפחות שונות, בעמדם בסלם ההתפתחות במדרגה אחת, אז אם גם הדעות והמנהגים האלה, לפי ראות עינינו, מהבל המה יחד, כי חוקי ההגיון יעמדו להם מנגד. בכל זאת עלינו להודות, כי בטח יש להדעות והמנהגים האלה יסוד נכון וקיים בטבע האדם, אם כי גם נעלם מאתנו הדבר.

חוקרים אחדים חרצו משפטם, כי עמי הפראים מזמן הנוכחי הם צאצאי עמי הנאורים אשר נפלו על פי סבות שונות ממדרגתם. ואם אמנם גם אנכי ידעתי, כי יקרה לפעמים כאלה, כי עם יחל, על פי מצב הדברים, ללכת אחרנית, וזה הוא מה שנקרא בלשון למודים „רעגרעס״.

אבל לנו לדעת ראשית, כי תכונת עם אשר נפל ממדרגתו יהיה שונה מתכונת העם אשר עלה מעט למעלה ממצבו הפראי, ושנית, כי העמים, אשר ילכו אחרנית יתמעטו בכמותם. והתולדה תלמדנו דעת, כי העמים החזקים, ההולכים קדימה בהתפתחות שכלם, יפרצו ויתרבו בכמותם, וידיחו ויגרשו מפניהם את העמים החלשים, ההולכים אחרנית. אנכי, למשל, הראיתי לדעת, כי רגש אחות המשפחה, השורר בקרב העמים אשר שכלם עוד לא התפתח באופן שלם, מצא קן בקרבם, יען כי ילכו קדימה. (וזה הוא מה שנקרא בלשון למודים פראגרעס), אבל להרגש הזה אין מקום בקרב העם ההולך אחרנית.

יקרה מאד החקירה והדרישה אחרי מסורות ומנהגים מדות ואמונת הבל, אשר מצאו קן למו בקרב העמים הפראים, כי החקירה הנכבדה הזאת תהל אור בהיר על חכמת העטנאלאגיע *) והפתור שאלות רבות בהלכה הזאת. אבל החקירה הזאת דורשת עיון רב שלא נבוא לכלל טעות, כמו שבאמת רואים אנחנו, כי חוקרים אחדים בענין זה טעו מדרך האמת; אחדים מהם, למשל, חרצו למשפט, כי העמים הפראים, החיים בימינו עתה, הנה הנם שארית עשרת השבטים, יען ראו, כי מנהגי העמים האלה נשתוו יחד עם המנהגים הנזכרים בתורת משה. אבל אם נרבה חקור בענין זה, אז נוכח, כי המנהגים האלה אינם מיוחדים רק לעשרת השבטים, כי בין עמים שונים מכל משפחות האדמה מצאו קן למו מנהגים כאלה. היוצא מדברינו, כי נחוץ לחקור ולחדור עמוק עמוק מאד בענינים כאלה טרם נרהיב עוז בנפשנו לחרץ איזה משפט, אבל בכל זאת אין להכחיש, כי לפעמים נוכל להעזר, עזר לא מעט, ממנהגים ומסורות שונות.

נכבדים ונכונים מאד דברי „מען״ בספרו הנכבד „משפט קדם״ באמרו: „אנחנו אשר תמיד נעשה חשבון בנפשנו לראות ולהתבונן אם כל מעשינו ומפעלינו יעשו לפי רוח דעות המוסריות, אשר נשרשו עמוק עמוק בקרב לבנו. אנחנו — אומר אני — יודעים אנחנו, כי יקר ונעלה לנו עד מאד לגלות את המקור הראשון להדעות המוסריות האלה, ולו גם דרשה הידיעה היקרה והנכבדה הזאת עבודה ועמל רב יתר מאשר הקדשנו לה עד עתה, גם אז היתה עלינו החובה לעשות כזאת.

שלשה המה המקורים אשר מהם נוכל לשאוב ידיעות על דבר עמי קדם בראשית התפתחות חיי חברתם. א) מהידיעות אשר יביאו לנו החוקרים על דבר חיי החברה של עמי הפראים בזמננו עתה. ב) מהקבלה והמסורה, אשר נשאר ביד כל עם ועם על

---

*) חקירה על דבר שפת ומשפחת עמים שונים.

דבר דורות קרומים. ֿ ג) מהחקירה במשפטי וחוקי קדם. המקור הראשון הוא היות
נאמן, החברות צעדו קדימה לא בדרך אחד, כי אם בדרכים ובאופנים שונים, על כ
היו עתים, אשר נתנו להחוקרים פקוחי עין הכח והיכלת לתאר בשרד אמת את מצ
העמים בימי ילדותם". ע"כ דברי מען.

הסופר הנכבד הזה יאמר, כי הסופר הקדמון טאציט בספרו „גערמאניע". הרא
לדעת, כי לו „היה הכח לתאר בצבעים נאמנים ובשרד אמת את מצב העמים בימ
ילדותם". אבל לפי דעת מען, טאציט הוא אחד ומיוחד, כי הסופרים הבאים אחריו ל
התחקו אחרי מעשה ספרותו. ובעת אשר אחרים מסופרים הקדמונים, אשר כתבו על דב
ענינים אחרים, הולידו רוח קנאה בלב הסופרים הבאים אחריהם לעשות כמהם, לכתו
ספרים בסגנונם וברוחם, נשאר טאציט גלמוד וספרו גערמאניע הוא אחד ואין שני לו"
אבל המשפט הזה לא נכון הוא, כי בכל הזמנים היו אנשים משכילים, אשר החז
החזיקו לעשות כמהו, והאם ספרי הנוסעים בזמננו לא ישאו בד בבד עם הספר „גערמאניע"
אבל בכל זאת יודעים ומודים אנחנו, כי על דבר מצב מדות המוסריות וארח חיי החבר
אשר להעמים הפראים, ידיעותינו קלות ומעטות באיכותן ובכמותן, יען אם בי נכ
להנוסעים לתאר בצבע נאמן את בתי המעון, הכלי שיט, המזון והבגדים, הכלי-נש
וכלי-בית, אשר להפראים, אבל קשה מאד להבין הגיגם מחשבותם ורגשותם, כי הבד
רב בין שכל הפרא אדם לשכלנו, על כן קשה לנו מאד להבין מחשבותיו ולא נדע הסבו
אשר הנן רוח-החיה במפעליו ודרכיו. רבים הם מאד הדברים והמראות, אשר בעי
הפרא אדם הם טובים וישרים, אבל בעינינו הם רעים, ועלינו „הסבות האלה" יעי
רושם אחר.

„האמנם — אמר אחד הפראים לבערטאן" — עלי למות ברעב, בעת אשר ב
אחותי למכור את ילדיה?"

אין כל שפק, כי לכל מחשבה ומפעל, אשר יחשבו ויעשו הפראים, יש סב
נכונה מנקודת הראות שלהם, אבל לפי מבטנו אנו, הסבות האלה לרוב בהבל יסוד

אי-ידיעת שפתם היא הסבה הראשית אשר לא נוכל להבין מחשבותם. הסב
הזאת הולידה כמה שגיאות, אשר אם נזכירן אז ימלא שחוק פינו. לאביללארדער, שא
את יושבי „אי החברה", איך יקרא בשפתם מילליאן? השאלה הזאת נראתה בעי
הפראים לשאלת הבל, על כן ענו לו תשובתם ע"י מלה, אשר אין לה פתרון והוראה
ועל שאלתו השנית איך יקרא בלשונם עשרה מילליאן? השיבו לו: לאֲאָלאַ", אשר פירוש
לא אחפץ לבאר. ועל שאלתו השלישית, איך יקרא בשפתם מאה מילליאן? ענו לו
„לאַאָאונאָאואַ, אשר פירושה — הבל הבלים, או דבר אשר אין לו שחר. ועל יתר
שאלותיו על דבר מספרים עוד יותר גדולים ענו לו בניבים ובטוים קשים המלאים דב
נאצה ונבלה, וכל המענות האלה חקק הוא לזכרון בספרו, בחשבו ברום שכלו — יען
לא ידע שפתם — כי המענות האלה הנן תשובות נכונות על שאלותיו.

מוצא דבר המשנה, אשר עשה דאמפיער לא ימלא שחוק פינו, כי אחריתו יג
וזה הוא הדבר: פעם אחת פגע בדרכו אחדים מבני אוסטראליע, ויען כי ירא לנפשו
יתנפלו עליו, על כן דרך עליהם קשתו, אבל התאמץ שהחצים יעברו הלאה מעל ראשב
למען לא יזיק להם. אבל אחרי אשר ראה, כי סכנה גדולה מרחפת על ראש א
מנעריו, וכי גם את נפשו עוד לא הוציא למרחב, כי אם גם הפראים בראשונה נמל
פחד בראותם, כי דרך עליהם קשתו, אבל אחרי רגעים אחרים חדלו מפחד ויחלו לחו
לדאמפיער רגשי בוז ויריםו ידם למעלה ובקול רעם ורעש קראו: „פוא! פוא! פוא
ויצעדו צעדים אחדים להתקרב אליו, אז היה נאלץ עוד הפעם לדרוך קשתו, והפעם ל

החטיא המטרה, כי המית אחד מהם, והפראים בראותם כי אחד מבני חברתם נפל ארצה חדלו מלכת ויעמדו כאבן על מקומם משתוממים על המחזה, והנער השתמש במקרה הזה להתרחק מהם ולהתקרב אל דאמפיער. ויען כי גם הנער השני, אשר היה אתו לא היה חגור כלי מלחמה, על כן הסב דאמפיער את פניו מהפראים וישב עם נעריו לאחור מלא רגשי יגון ותוגה על המקרה מעציב לב הזה. אבל לו ידע דאמפיער את שפתם, אז נוכח לדעת, כי הם לא החלו להרגיש בלבם אליו רגשי בוז ושאט נפש, כי המלה „פוא" הוראתה בשפת בני אוסטראליע „קשת", כאשר גם הילדים יקראו בשם זה.

הסבה השנית, אשר תעמוד לנו לשטן בדרך התחקותינו עלי אורחות חיים של הפראים, הוא — בטבע הפראים, כי לא יאהבו להשיב על דברינו בשלילה ולהגיד דבר מה הפך מאשר יצא מפינו, על כן את כל שאלתנו יפתרו רק בחיוב. „טבעם זה" — יאמר אלפילד — היה לי לצור מכשול ולאבן נגף לרגלי חקירותי על דבר בני אוסטראליע; את שפתם ידעתי רק מעט, ורק בשאלי את פיהם פעמים ושלש יכלתי להבין פשר ענין איזה דברים, אבל הם ענו לי תמיד רק בחיוב וזאת גדרה בעדי פעמים רבות את הדרך ולא יכלתי להגיע אל מחוז חפצי, כי תשובתם העיב והחשיך את פני האמת. פעם אחת הביא לי אחד מיושבי הארץ ההיא הנטע „עוקאלופסט" נפלה ונפרד במינו, ובחפצי לדעת את מראהו החיצוני שאלתי את האיש ההוא האם העץ גבוה? „כן-הוא" ענני מהר על שאלתי. אבל אנכי, אשר כבר תכנתי את רוחם, ולמדתי את טבעם לענות רק בחיוב על כל שאלותינו, שאלתי עוד הפעם האם שפל-קומה הוא השיח? „כן-הוא" ענני גם על שאלתי זאת.

הנה גם זאת לדעת, כי תכונת מוח אדם-הפרא, הוא כתכונת מוח הילד, כי ילאה מהר מעבודה שכלית, והיה כאשר יעוף ויגע, אז יענה על כל שאלותינו ככל העולה על רוחו מבלי חשוב מאומה. ספראאט בדברו על עם האָטים השוכנים בארץ צפון-מערבית אמעריקה יאמר כאלה: „אם האדם הנאור יביט ויתבונן אל תכונת שכל האטי אז יוכח, כי הוא תמיד כמו ירדם ינוח. אם תשאלהו פתאם שאלה חדשה, אז תהיה נאלץ לשנות שאלתך פעמים ושלש, ולדבר דבריך בשפה ברורה ובניבים קלים ופשיטים עד אשר שכלו יתעורר מתרדמתו ויבין את הגיגך. אמת הוא, כי ידיעתנו הקלה והמעטה את שפתם גם כן אשמה מעט בזה, כי אי-ידיעת שפהם גם כן לפעמים, תאלץ אותנו לשנות ולשלש דברינו, אבל לא היא הסבה הראשית, כי אנכי כבר התחקותי על הדבר ונוכחתי, כי אחרי אשר הפראי יענה באהבה גלויה על אחרות משאלותינו הנה הוא פתאום יהפך לאיש הנבוך בשרעפיו, וכמו לא ישמע עוד את דברינו: אם יצלח לנו ויעלה בידינו לעורר אותו מתרדמתו, לשים לב לדברינו, ולהקשיב באוזן שומע את שאלתנו, אז הוא פעמים רבות, במענותיו ובמופתיו, אשר בם יחזק את תשובותיו, יראה לעין כל, כי רוח ההתפעלות וההתעוררות תפעמהו, וכי שכלו הוא לפעמים חד ושנון, אבל שיחה קצרה תאלהו ובפרט אם תוכן הענין דורש ממנו הגות לב וכח הזכרון, ואז מח הפראי יראה בעינינו, כמו תעה מדרך השכל, ועל כל דברינו הוא יענה דברי כזב, ותשובותיו מהבל יחד".

„כמה פעמים — יאמר פארק — שאלתי את הכושים: איה אנה יפנה השמש לעת ערב, והאם השמש אשר נראה היום הוא הוא העצם אשר ראינו תמול או אולי הוא עצם אחר? והנה נוכחתי, כי שאלתי זאת היא בעיניהם כשאלת הבל, שאלת ילדים. הדבר הזה לפי דעתם נשגב משכל האנושי, על כן מעולם לא הלאו את מחם לחקור בזה ולא מצאתי אתם בענין זה גם השערה אחת".

ובאמת מות הפראי נלאה מהבין רעיונות כאלה, כי נשגבים הם משכלו, אשר הוא גם מאד, עד כי לנו כבד וקשה להבין את דלותו ושפלותו.

דאלטאן בדברו על אדות הפראים הנמצאים בפנים האי-באָרנעא אשר באזיע, יאמר; כי הם נשארו במצבם, אשר עמדו בו זה אלפי שנים; לא יעבדו את האדמה, לא ישבו באהלים, לא יחיו חיי חברה, לא יאכלו אורז ומלח, רק ביער יתעו כמו חיתי טרף. האנשים והנשים יגורו יחד במקום בתה ושית, במקום קטשונים וחרולים, או האיש לפעמים יחתף בחזקה את האשה מאיזה מקום נסתר הנקרא קאמפאנג. הילדים כאשר יגדלו וירגשו עוז בנפשם להשיג בידיהם טרף חקם, אז יעזבו את הוריהם ולא יעלו עוד את זכרם על לוח לבבם וזרים יהיו מעתה איש לרעהו. בליל ישכבו וימצאו מנוח תחת כנפי וענפי עץ גדול, וגם יקשרו מין ערש לענפיו, אשר בו יניחו את ילדיהם ואש יעלו סביב העץ, כי המדורה תביא פחד בקרב הנחשים וחיות הטורפות ולא ירהבו עוז בנפשם לגשת קרוב למשכנם. את בשרם ובשר ילדיהם יכסו בקליפת עץ, אבל העורות האלה לא יהיו להם למכסה מזרם וממטר. העמים האחרים המתגוררים על האי הזה הנקראים „דואסקים" יתהלכו עם האמללים האלה בזעם אף, בחמה ובאכזריות כמו עם פריצי חיות הארץ.

ליכטינשטיין בהארו לפנינו את תאר דמות הבושמעני יאמר, כי בצלמו ובדמותו הוא אח להקוף הקטן הנמצא בארץ הקאפרים, אשר עין אפר לו. ההתדמות הזאת עוד יותר מתחזקת ובולטת, אם נביט לברק עיניהם ולתנועת גבות-העינים, ובפרט אם נשגיח ונתבונן לתנועת הנחירים הפה והאזנים, אשר טבעם תמיד להתנועע שלא ברצונם. ובכלל חזות פניו יעיד, כי רוח השכל, רוח הרצון מוזר לו.

מהסבות אשר הזכרנו אנחנו, יכלנו בצדק לדמות ולחשב שבטח נשמע מפי נוסעים שונים על דבר חיי הפראים דברים שונים הסותרים והמכחישים זה את זה, אבל בכל זאת אם נערך דבר הנוסעים זה לעמת זה אז נוכל להסיר הסתירות וההכחשות מקור-השגיאות, והעבודה הזאת עוד תקל מעלינו ע"י ההשתוות הנפלאה הנמצאת בין עמים שונים. ובאמת חזיון נפלא הוא, כי בין עמים שונים העומדים בסלם ההתפתחות במדרגה אחת יש דמיון ושווי רב יתר, מאשר נמצא בעם אחד בעצמו בזמנים שונים, אשר בימי תולדתו.

רבו כמו רבו הדעות והמנהגים, הדינים והמשפטים, אשר אם גם אנחנו לא ידענו פתרונם ומקור מחצבם, ולפי מבטנו הנה הנם רק פרי הדמיון, בכל זאת רואים אנחנו, כי הם נתרחבו ונפוצו בין עמים רבים. רואים אנחנו למשל, כי בין עמים רבים נהוג הדין שאסור להאשה לדבר עם בעל בתה. פראנקלין יאמר, כי בין ההודים, אשר בארצות אמעריקה בקצות צפון, יחשב, כי לא נאוה ולא יאות להאשה לא רק לדבר עם בעל בתה כי אם גם להביט עליו, ואם ההכרח יאלצנה להודיע לו דבר מה אז תתיצב אליו אחרנית ותדבר עמו ע"י איש הבינים.

בין המאגאווים אשר בדרום אמעריקה, גם החותן גם החותנת לא ידברו עם בעל בתם, וגם הוא מצדו, אם גם יעבר עליו מה, לא יפתח את שפתיו אתם, (ואם כי גם יאהבו איש את רעהו). כי יהיו בתוך קהל ועדה, אז לא יקראו איש את רעהו בשמותם, אם גם יהיה נחוץ הדבר הזה, וגם לא יביטו איש בפני רעהו. כל שיחה בינותם תהיה רק ע"י איש הבינים.

הערמאן אומר, כי דין כזה נהוג גם בין ההודים המתגוררים בין הרי-סלע, אשר באמעריקה-המערבית.

בענערט אומר, כי אצל ההודים, אשר בקאליפארניע אסור להחתן במשך עת

ידועה להביט בפני חמותו ובפני יתר הנשים ממשפחת אשתו, ואם הנשים האלה יבאו לביתו, אז עליו לצאת משם או להחבא. לאפיטא אומר, כי הדין הזה נהוג גם אצל כל ההודים אשר באמעריקה הצפונית. ומוצאים אנחנו, כי הדין הזה מצא קן לו גם אצל הקריאמים, והדאַקאָטאחים ואצל אנשי פלארידה. ראשפאר אומר, כי הדין הזה מצא לו מקום גם בין הקאריבים וגם אצל הראווקים, אשר בדרום אמעריקה.

בארץ אזיע אצל הקאלמיקים והטאנגאלים האשה לא תוכל לשבת בעת, אשר חותנה נצב לקראתה וגם אין לה הרשות לדבר אתו. אצל האסטיאקים בארץ סיביר האשה מתאמצת להסתר תמיד מחותנה ולא תראה את פניו עד אשר לא תלד בנים ובנות ואישה גם כן במשך זמן כזה לא יתיצב לפני עיני חמיתו, ואם במקרה יפגשנה אז יפנה לה ערף וגם היא תסתיר פניה ממנו. הם לא יקראו בשמות פרטים לבנותיהם וכאשר תהינה לאיש, אז הגברים יקראו אותן בשם הכללי „אימי" ר"ל נשים, והנשים מיראת הכבוד אשר ירגשו לבעליהם לא יקראו להם גם כן בשמותם הפרטי, כי אם בשם הכללי „טאגי" ר"ל איש.

דובאי יאמר, כי באיזה מקומות בארץ הודו, האשה לא תוכל לדבר עם חמותה ואם זאת האחרונה תצוה עליה איזה דבר, אז האשה תביע את רצונה רק ע"י רמזים ותנועות שונות. הדבר הזה — יאמר דובאי בלצון — ירבה שלום הבית.

בארץ חינא לפי עדות דיונאלד, החותן לעולם לא יביט את פני כלתו ולנצח לא יבא לבקרנה ואם יפגשנה במקרה אז יפנה לה ערף או יתחבא. המנהג הזה ישלט גם על האי בארנעא ועל האיים פידשזי. בארץ אוסטראליע את החותן החותנת והחתן אסור לקרא בשם.

באפריקה הפנימית — יאמר קאליע —... מרגע הזה האוהב לא יראה עוד את פני אבות הנערה, אשר יעד אותה להיות לו לאשה, הוא יתאמץ שלא יפגשם עוד על דרכו, ואם הוא לפתע פתאם יראה לפני עיני אבות הנערה, אז הם יכסו את פניהם למען לא יביטו את פניו, כמו לו נקרע ביניהם קשר הרעות, ואהבת ידידות ביניהם עוד אין. ואך לחנם היה כל עמלי הרב לגלות את פני המקור למנהג זר כזה, כי על כל שאלות ענו לי אך תשובה אחת: „כן המנהג אתנו". עוד יותר נפלא המנהג הזה: אם האיש אשר יעד לו את הנערה לאשה יגור בכפר אחר, אז הוא לא יראה עוד את פני כל אנשי הכפר, אשר הנערה יושבת בקרבם, וכיוצא מהכלל הם רק אנשים אחדים אוהביו ורעיו, אשר הרשות בידו לבקרם, ולמען שלא יראה האיש את אנשי הכפר יעשו למענו אהל קטן, אשר עליו לשבת בו כיום המים, ואם ההכרח יאלצנו ללכת על פני חצות הכפר, אז יכסה את פניו. הוא איננו יכול לראות יומם את פני הנערה ורק לעת ערב, כאשר כל בני הכפר ינומו את שנתם, אז ילך לאט לאט אל אהל הנערה ויתמהמה שם עד עלות השחר".

אצל הקאפרים אין להאשה חליפות דברים, כל קנין וענין לא רק עם חותנה, כי אם גם עם יתר האנשים ממשפחת אישה. וגם איננה קוראת את שמותם לא רק מן השפה ולחוץ, כי אם גם במחשבה, ואם יש לה חפץ להביע איזה מלה אשר בה יש הברה נכרת אשר תמצא גם בשמות אנשי משפחת אישה אז לא תבטא בשפתים את המלה הזאת, או תסיר את ההברה הנכרת מהמלה, ותשים התחתיה הברה אחרת. וגם להחתן אין רשות להיות בקהל אנשים יחד עם חמותו, ואיננו מתיחד עמה באהל ולא יבטא את שמה בשפתיו. טשאמפאן יאמר, כי כן הוא המנהג גם אצל הבושמענים בקצות דרום.

כל אחד מהחוקרים, אשר הזכרנו ואשר ידיעותיהם חקקנו פה על הגליון לא ידעו ולא שערו בנפשם כמה פרץ ורחב המנהג הזה בין עמים שוגים.

בארץ אוסטראליע, אצל יושבי וויקטארי, החותנת — כן הדין נותן — מתאמצת שלא תפגש עלי דרכה את בעל בתה ועל כן סביב סביב תאחז את דרכה, אם גם ע"י זה תתארך דרכה, וגם תכסה את פניה בצעיף, כי דרך הנשים שם ללבוש אותו. והמנהג הזה ישתרר שם בעוז ובכח עד אשר יקרה לפעמים, אם האיש יקנא את אשתו בשכנו הקרוב לו, אז יבטיח, כי יתן לו את בתו לאשה ואז לא יוכל עוד היות כל קנוניא בין השכן ובין אשתו כי זאת יחשב שם לעון כבד ולחטא, אשר אין לו כפרה.

טיילער, אשר בספרו מוצאים אנחנו חקירות אחדות המשפחות את לבנו יאמר על דבר המנהגים, אשר בין החתן והחותנת, בין הכלה והחותן כי „קשה גם לשער בנפשנו את משטר החיים, אשר הוליד מנהגים זרים כאלה", ובאמת, כפי אשר נודע לי, הנה עד היום הזה עוד לא נמצא פתרון להמנהגים הזרים האלה. אבל אנכי בספרי זה באחד הפרקים הבאים, אבאר את דעתי על דבר מקור הסבות למנהגים כאלה.

נפלא וזר מאד גם המנהג הידוע בארץ בעחאן תה"ש „לא-קואיוארדע". כל אחד מאתנו, אשר לא התחקה על דרכי החיים, אשר להעמים השונים עלי האדמה, בטח ידמה בלבו, כי בכל הארצות מנהג אחד וחקה אחת, כאשר יולד ילד, שאז תעלה האשה על המטה וכל בני-בית ישרתו לה, וידאגו לה כי חולה היא, אבל באמת לא כן הדבר, כי לא בכל מקום יעשו כן, ישנם מקומות רבים כאשר יולד שם ילד, אז ישרתו לא את האשה כי אם את האיש.

אם, כי המנהג הזה מעורר צחוק וקלסה בלבנו בכל זאת הוא נפרץ ורחב בין עמים שונים.

דאבריצהאפער יאמר: אם הקול יביא לכם השמועה, כי האשה תחיל בצירה, אז חיש מהרה בעיניכם תביטו את האיש כי הוא שוכב סרוח בערשו מתכסה במחצלת-קנה ובעורות שונים למען יהיו לו למחסה ולמגן מרוח קרה, וגם לא יאכל עוד לשבע ימים אחדים, רק במדה ובמספר יביא את המזון אל פיו ומאכלים שונים הקשים להתעכל פגול המה לו! וגם עליו להיות בדד וגלמוד בחדרו, על כן כלם יעזבהו, כי המנוחה לו נעמה. והיה אם בעיניכם תראו את כל אלה, אז תהיו נבוכים מבלי דעת מי הוליד את הילד? זכרוני, כי בעת קראי באחד מן הספרים על דבר המנהג הזר הזה צחקתי מטוב לב ואמרתי בלבי, כי בטח לצון חמד לו המחבר הזה, אבל הפעם נוכחתי, כי באמת ובתמים דבר המחבר, והוא תאר בספרו דברים כהויתן, כי בעיני ראיתי, כי כן הוא אצל הביפאָנעסים בדרום אמעריקה.

מארציוס אומר: „בארץ בראזיליע אצל הקארדאסקים, כאשר יקרבו ימי האשה ללדת אז האיש יבדל ממנה ושניהם ישמרו את נפשם מלהתגאל בבשר איזה חיות, ועקר מזונם בימים האלה, רק דגים ופרי-עץ".

ברעט אומר: „בארץ גוויאנע בצפון אמעריקה, האנשים מעמי האקאָוואים, הקראבים, כאשר יקרבו ימי האשה ללדת, ישמרו את נפשם מלהתגאל באיזה מאכלים למען לא ישחיתו ולא ירעו בזה לנפש הילד, אשר יולד למו, כאלו יש איזה התיחסות נסתרה בין המאכלים, אשר יאכלו ובין הילד אשר עוד לא ראה אור החיים, על כן לא יאכלו את בשר „אקורי" (מין בהמה) שהילד לא יהיה דל בשר כהבהמה הזאת, בשר הדג „חיימארא", שהילד לא יהיה עור עינים, כי המעטפה החיצונית אשר לעיני הדג הזה תוכל לסבב, לפי אמונתם, תבלול בעין או מחלת הקאַטאראקט (סכה בסנורים), בשר „הלאבא", (מין בהמה) שפה הילד לא יהיה מבוצבץ ועולה במדה גדושה מעל פני פניו כתאר הבהמה הזאת, או שלא תהי בהרת בעור הילד, אשר אחרי כן תתהפך לסבת-הגלד, כמו אצל הבהמה הזאת, את בשר העוף „מרדוסי", למען לא יולד ילד-

מת, כי קול העוף הזה מגיד האותיות מראש, כי מלאך המות הולך ומתקרב אל הבית".

עוד יספר, כי בארץ הודו, מנהג ישן נושן הוא, האיש, כאשר ילד יולד לו ישכב במטה, וכמו חלה באמת עליו לשכב כן ימים אחדים, ורעיו ומכיריו יבואו אליו לברכהו בשלום ולנחמהו. ובעיני ראיתי פעם אחת, איך איש חזק ובריא מאד מלא כח עלומים שכב למעצבה במטה ונשים ביראת הכבוד בזהירות ובדאגה שרהוהו. והאשה היולדת... היא היתה בבית המבשלות ועשתה את מלאכתה, מלאכת מבשלת, ואין איש אשר ידאג לה ולמחלתה. כמנהג הזה מוצאים אנחנו, לפי דברי נוסעים שונים, גם בדרום אמעריקה. רעמי אומר, כי באמעריקה הצפונית אצל השאשאנעשים, כאשר להאשה תבוא עת הלידה, אז האיש יסגר בחדרו ויהיה בדד ולא יראה גם את פני אשתו.

בארץ גרענלאנדיע, כאשר האשה תלד ילד, אז האיש יעזב את מלאכתו ולא יעשה מסחרו במשך שבעות אחדים. בארץ קאמטשאטקי עוד במשך עת ידועה טרם לידת הילד לא יעבוד האיש כל עבודה-קשה. בהודו הדרומית, לפי דברי טיילער, אצל מפלגות העם הנעלים והחשיבים, היושבים בסביבות ארץ מאדראס, סערינגאפאטאמא ועל שפת ארץ מאלאבאר, האיש, כאשר בן יולד לו או בת, ישכב במטה כחדש ימים וישמר את חקי הדיעט, (דיני המזון להחולה) לא יאכל רק אורז, וגם לא ישאף עשן הטאבאק. המנהג הזה מצא קן לו גם בין אנשי חינא בארץ יונאנא המערבית, בין הדואקים על האי בארנעא, בין הקאפרים בספרד הצפונית, בארץ קארסיקא ובצרפת הדרומית. טיילער אומר, כי המנהג הזה, אשר יביא תועלת לא מעטה לחכמת העטנא-לאגיע יעיד, כי כל העמים אשר בקרבם מצא המנהג הזה קן לו יצאו מגזע אחד, אבל המשפט הזה לפי דעתי הוא ללא אמת, אנכי אדמה כי המנהג הזר הזה קם מעצמו בחלקים שונים מכדור ארצנו.

אין כל שפק, כי למנהג קדמון כזה, אשר יש לו מהלכים בין עמים רבים ושונים יש בטח איזה יסוד שכלי מנקודת הראות של עמי הפראים. רבות הן ההשערות, אשר שערו חכמים שונים בדבר המנהג הזה. הפראפעססאר מאקס מיללער אומר: „כי בטח בימי קדם, האב בעת לידת הילד, התענה באכזריות חמה החת ידי נשי משפחתו ובהמשך הזמן נקדש „הענוי" הזה בעיני האבות והאיש בעצמו החל לענות את נפשו עד אשר באמת התחלה. או יוכל היות, כי למען המלט ממכת הנשים הערים לעלות על המטה ויתחל ובהמשך הזמן היה זאת למנהג ביניהם. אם כי גם המנהג הזה לפי מבט ראשון זר הוא מאד ומהבל יסודו, אבל לפי דעתי המנהג הזה ימצא חן בעיני חותנות רבות" ע"כ. לפי דעת לאפיטא יש להמנהג הזה בין הפראים איזה התיחסות עם דעהם הכהה על דבר חטא אדם הראשון, ולאפיטא איננו חפץ לדעת את הפתרון הנכון מנקודת ראות הפראים, שפתרו הם בעצמם, כי הקאראבים והביפאנים יאמינו אמונת אמן שאם האב יעבוד עבודת קשה ויאכל בשר איזה בהמות הארץ, זאת תביא רעה רבה להילד, ויהיה בו כל החסרון והמגרעת, אשר יש להבהמות ההן.

הדעה, כי אכילת בשר איזה בהמה תשרש בנפש האדם את התכונת ונפש הבהמה אשר אכלה, הדעה הזאת הכתה שרש בין עמים שונים בארץ הודו. פאריסט אומר, כי המאגיטים יתנו להפיל פעמים רבות לאכול נתח מהכבד אשר בגו הנמר למען שיהיה אמיץ לבב כמהו, ויתנו לו לאכול את עין הינשוף, למען יראה אור בלילה כהעוף הזה. המאלייצים בארץ סינגאפיר יוקירו מאד את בשר הנמר לא יען שיאהבו את בשרו, רק יען כי אמונתם חזקה, כי האיש אשר יכלכל נפשו בבשר הזה יהיה לו נפש-העזה ולבב-המבין אשר להנמר.

הדויטאקים על אי-בארנעא לא יאכלו בשר הצבי, רק הנשים והילדים המה יאכלוהו, כי לפי דעתם, אם איש מלחמה יאכל את בשר הצבי, אז היה יהיה לרך הלבב כמהו.

בימים קדמונים האנשים אשר הטבע מנע מהם פרי בטן אכלו את הצפרדעים, יען כי הם ימלטו בצים רב.

הקאריבים לא יאכלו בשר החזיר ובשר צב-השריון (שילדקראטע). כי יראו לנפשם פן יהיו עיניהם קטנות, כעיני החיות האלה. הדוקטאמים יאכלו את כבד הכלב בחפצם להיות עזי נפש וערומים כמהו. אנשי ערב יאמרו, כי רוח הנקמה אשר תפעמם והכונת נפשם הבוערת כאש פלדות באו להם, יען כי יאכלו בשר הגמל.

טיילער יספר: „סוחר אנגלי אחד, אחרי אשר התגרו בו מלחמה הטאייניאגים בארץ שאנחאי, ראה, כי עבדו איש חינא נשא בידו לב אחד, ועל שאלתו למה ועל מה הוא אוחז ביד הדבר הזה? ענהו, כי הלב הלז היה בלב אחד המורדים, וחפץ הוא לאכול אותו, למען יהיה עז נפש ואביר לב כמהו.

גם אכילת בשר האדם תצמח לפעמים מהדעה הזאת, בני זעלאנדיע החדשה יאכלו לפעמים את בשר שונאיהם הנוראים מפני טעם זה.

הצמח „רפאות-העינים", הדומה במבנה החיצוני להעין, יחשב לתרופה בדוקה למחלת העינים גם כן בכח הדעה, אשר הזכרנו.

אם בעינינו תראה הדעה הזאת „להבל-הבלים", אבל לא כן הוא בעיני הילדים. באזני שמעתי, איך נערה קטנה אמרה לאחיה; „אם תאכל בשר האוז לרוב, אז תהיה כסיל כמהו". ובטח לא רבים הם הילדים, אשר לא יאמרו כדבר הזה.

העקסימאסי, אם אשתו עקרה, אז יקח פרסת נעל ישן, אשר היה על רגלי איש אוראָפי וישים על צוארה, יען כי העקסימאסי יודע, כי האוראפי יוליד רב בנים ובנות וכחו גדול מאד, ומאמין העקסימאסי, כי ההכונות האלה ישנן גם בנעלינו ובבגדינו ואם אשתו תשא פרסת-נעל מנעלי האוראפי אז תהר ללדת.

אמת הוא, כי להפראים מנקודת מבטם יש יסוד חזק לכל מעשיהם, אבל לפי מבטנו הסבות, אשר תעוררנה ותאלצנה את הפראי לעשות כל מעשה ומפעל הנן בעינינו מהבל, ויסודן מאפע. הפראים, למשל, יפחדו פחד אם יראו, כי יחקו תבניתם על הלוח, כי אמונת-הבל נשרשה בקרבם, שכל מה שהתבנית ידמה יותר להאיש, גורל האיש יורע. כי במדה ההיא, אשר נוסף רוח חיים בההעתקה, (בתבנית על הלוח) במדה ההיא נגרע רוח חיים בהאריגינאל (בהאיש). קאַנע יספר, כי פעם אחת היו עליו לטרח אחדים מבני הודו, אשר הלאו אותו בדבריהם, ולמען הנצל מחברתם אמר להם בגערה ובקול מושל, אם לא יעזבו את חדרו אז יחקה את תבניתם על הלוח, ודבריו אלה עשו פרי, כי ברגע אחד נסו כלם מחדרו ויעזבהו למנוחה. קעסטלין יספר מקרה אחד אשר שחוק ועצב יחד בו מחברים. פעם אחת בתאו על הלוח דמות פקיד ההודים מאטאטשיגא, צייר רק צד אחד מפניו (זייטענבילד) ויהי כאשר בני הודו ראו כזאת נהמלאו אף וקצף ויאמרו אליו בלב סוער כים; „מדוע לא תארת גם את הצד השני מפניו האם מאטאטשיגא לא הביט תמיד ישר בפניך"? מאטאטשיגא בעצמו, כפי הנראה לא ראה בזה עון ולא ידע כי חלל כבודו. אבל שאנחא *) השתמש במקרה הזה להכעים ולהרעם אותו ויאמר למאטאטשיגא: „האנגלי יודע כי אתה רק חצי אדם הנך, על כן תאר רק חצי פניך". הדברים האלה העירו חמת מאטאטשיגא ויקרא למהלומות, ויהי

---

*) כפי הנראה הוא הפקיד השני אשר היה לסטודים.

ביניהם ריב ומלחמה, אשר בה נפל שרוד מאטאטשיגא האמלל, כי כדור אשר יירו סקנה-קלע פגע (וכמו בצדיה) בצד פניו, אשר קעסטלין לא תאר על הלוח. מוצא המקרה הזה הביא רעה רבה על קעסטלין, כי חרב הנקמה לא ידעה שבעה ותרדפהו עד חרמה, ובעמל רב הציל את נפשו, וירחים אחדים לא ידע מנוחה, כי תמיד היה ירא וחרד לנפשו, ובני הודו רק אז שבו למנוחתם, כאשר המיתו את שאָנחא ואחיו.

פראנקלין יאמר: כי בני הודו היושבים בצפון אמעריקה, יוקירו ויכבדו, יקרישו ויעריצו „כל המונה", אם גם „מלאכת-הציור" תהיה רעה מאד, כי אמונתם חזקה, שכח נפלא ונעלם נסתר בהן.

דענהאם אומר, כי יושבי ארץ בארנא לא יאהבו שתמונתם תחקק על הלוח, „כי הדבר לא מצא חן בעיני הכהן, כי חטא ועון עשות כל תמונה". הרושם הרע אשר עשה עליהם „ספר התמונות" אשר לי, הראה לי לדעת, כי טוב היה לנפשי לו לא ידעו, כי יש לי ספר כזה.

הנוסע דע-ברוך יאמר על דבר יושבי לאפלאנדע: אנכי נוכחתי לדעת, כי רבים מהם חשבו, כי מעשה כשפים יש במעשה-ידי, ובתנועת ידיהם ורגליהם, בקריצת עיניהם ובעקימת פניהם הראו לי לדעת, כי נפשם אחזה רתת ופחד, אבל סוחרים אחדים הרגיעו את רוחם, כי הוכיחו להם את משוגתם.

הנוסע הזה עוד יספר כאלה: „פעם אחת דפק על פתח בית מגורי אחד מבני לאפלאנדיע ומבלי חכות על רשותי לבוא לחדרי פתח את הדלת (כן הוא דרכם תמיד) ויבא אל ביתי. האיש הזה בא מאלטען להאמטבעסט לרגלי איזה ענין, וחפצו היה טרם שישוב לעירו, „לראות בעיניו את איש אנגלי, על כן בא אלי". ויהי אחרי אשר שתה כוס יין שרף ויתיצב לנגדי עלז ושמח, לקחתי עט עופרת, והחלותי לתאר על הלוח את תמונתו והנה פתאם, טרם הבנתי סבת הדבר, תכונת לבבו נהפכה כחומר הותם משמחה — לחמה וקצף, מגיל לפחד ובהלה, כמו רוח רעה תבעתהו, ויקח בחפזון את מצנפתו באמרו לעזוב בלי התמהמה את חדרי, כי מחדרי-אימה. ויען כי שפתו זרה לי, בקשתי את איש הבינים להבינני בינה, מה זה נפל פחדי פתאם על האיש הזה. ואכן נדע הדבר, כי הוא נבעת ונפחד ממעשי ידי, כי הוא הבין את מטרתי לחקק את תמונתו ואמונתו חזקה, שאם תהיה בידי תמונתו, אז יהיה לי הכח והעוז למשול עליו על כן לא ירשה לי לתאר את תמונתו, עד אשר לא ישוב לביתו, וישאל את אדונו האם טוב הדבר הזה".

הנוסע עללים נוכח לדעת, כי גם יושבי מאדאגאסקארא יפחדו ויגורו את הדבר הזה. אחרי כל הדברים האלה נקל עלינו להבין, כי „המכתב" בעיני הפראים הוא עוד יותר נורא ומלא-קסם „מהציור".

קארווער, למשל, נתן ספר בידי בני הודו, המתגוררים בצפון אמעריקה, ובכל פעם ופעם, כאשר הגיד להם מספר הגליונות, אשר גללו בהספר, השתוממו על המ־אה הנפלא הזה, וחרצו משפטם, כי בטח הספר הוא שד, והוא יגלה לו בלחש כל סתום.

הכהן בענערט יספר כאלה: „אחד המיססיאנערים שלח לרעהו ע"י אחד הפראים ככרי לחם אחדים יחד עם מכתב, אשר בו רשם מספרם. השליח אכל בדרכו חלק מהלחם אבל המכתב, כאשר נקל להבין, גלה את עון גנבתו, ויהי בפעם השנית, כאשר שלחו אתו ארבעה ככרי לחם, טמן את המכתב תחת האבן, בעת אכלו מהם, למען לא יראה המכתב את מעשהו ולא יגלה את עונו".

האנשים היושבים בצפון ארץ מינאטרי, כאשר ראו, כי קעסטלין קורא בחשק נמרץ איזה מכתב עתי היה הדבר הזה לפלא בעיניהם, ואחרי חשבם מחשבות חרצו

משפטם, כי בטח הדבר הזה הוא רפאת תעלה להעינים, ואחד מהם קנה את הגליון הזה במחיר רב.

האמונה, כי „המכתב" הוא תרופה למיני מחלות שונות, נפרצה מאד בארץ אפריקה, שם הכהנים גם הקוסמים יכתבו ראשונה תפלה על לוח עץ, ואחרי כן ימחו אותה במים אשר בספל, והמים האלה אשר נקדשו יתנו לשתות להחולים. קאליע ידע איש אחר, אשר כלם העריצו והקדישו אותו ועל פני כל העם יכבד, כי קדוש היה בעיניהם, ומקור מחיתו היו התפלות, אשר כתב על הלוח ומחם במים, ואותם מכר בכסף מלא לזרוק אותם על כלים שונים למען לא יאבדו את טובם ועצמם.

מונגא פארק יספר כאלה: „אחד מבני הבאמבארדוצים שמע, כי נוצרי הנני, על כן חפץ, כי אתן לו „סאפי"*) והביא לי לוח-עץ שאכתוב עליו הסאפי, אשר הכונתו תהיה לשמרהו מאנשים רעים, וגמולי יהיה שיכין למעני מאורז ארחת ערב, והנה אנכי אשר חפצתי למלאות חפצו הפעם, חקקתי בעט עופרת על הלוח מכל עבריו, והבאמ-בארדוצי, בפחדו פן יאונה מקרה רע להסאפי ויאבד ממנו הסגלה הנפלאה הזאת, מחה את הספי בספל מים, ואחרי אשר קרא תפלות אחדות המסגלות לזה, שתה את המים, ומיראתו, פן ע"י המחוי נשארו איזה אותיות בהספל, לחך בלשונו את הספל מפנים עד אשר יבש".

התפלות, אשר יכתבו בעד החולים ואשר יחקקו בקמיעות, בארץ אפריקה מעתקים הנן מהקוראן אם כי האפריקאנים יודעים ומודים, כי הקמיעות לא יצילו מזיקי קנה-רעם, בכל זאת הדבר הזה לא יקטין את אמונתם בהן ובכחן הנפלאה, כי הלא בימי מחמד עוד „קנה-רעם" לא היה ולא נברא, ואיך יכול הנביא לכתוב קמיעות מיוחדות למענו.

אטקינזאהן אומר, כי בין הקירגיזים „המוללא" (הכהן) יכתוב גם כן קמיעות כאלה ובעד כל קמיע יקבל איל אחד.

חכמת הרפואה בין הפראים הקבל צורה חדשה, כמו חכמת ידיעת משטר הכוכבים והדת, כי יעטפו אותה במעטפת הקסם.

הפראים, אשר לא ידעו דרך וטבע חיי האדם, אשר חכמת-הנתוח, וחכמת-החיות זרות להם, אלה הפראים לא יוכלו לדעת ולהבין את המקור הנאמן להחלואים שונים. שלש הנן הסבות — לפי דעת הקאפרים — לכל מדוה ומחלה. א) הנחש אשר ינחש האויב. ב) האף והחמה אשר ימלאו עלינו איזה עצמים וגופים האינם ידועים לנו, אשר מקום מנוחתם כפי הנראה, בנהרי מים. ג) ממשלת השדים והשעירים.

הרופאים בארץ גווינעיע ימשחו בששר את החולים לכבוד השדים והשעירים, כי הם הם יביאו על האדם כל מחלה ומדוה.

כדבר הזה יאמינו גם בני סיביר: הקאלמיקים, הקירגיזים, הבאשקירים. בני הודו: הבארים, הקאחארים והקאלאבים. האמונה הזאת נפרצה גם בין האַאנדאמאנים היושבים על האיים הנקראים סאמאָני, ועל האיים האחרים, אשר על ים השקט, כאלה יאמינו גם הקאריבים היושבים בארץ מאדאגאסקארי אם מקור המחלה היא הרוח הרעה, על כן יאמינו, כי התרופה האחת למדוי האדם היא — לגרש את הרוח מגוף האיש, ואז ירפא ממחלתו, ויקום ויחי.

בין הקאלמיקים, הכהן ירפא את החולה בזה, שיאלץ את השד לצאת מגוף האדם לבוא בעצם אחר, ואם החולה הוא שר ופקיד, אז יאלצו איש אחר להקרא בשם החולה

*) קמיע.

כי יאמרו בנפשם, שאם יעשו כן, אז השד יבוא בקרב האיש הנקרא בשם השר, והשר יקום מחליו. בעיר רומא בנו מזבח לכבוד אלילת הקדחת. בארצות המזרח גם בין העמים ההולכים קדימה נשרשה מימי קדם האמונה, כי ישנן מחלות אשר מקורן הן הרוחות הרעות. בני אשור ובני בבל יאמינו, כהיהודים המקדישים את התלמוד, כי השדים ימלאו את כל הארץ ויביאו על האדם מחלות שונות המכאיבות את בשרו ומדכאות את רוחו.

רבים בין עמי הפראים לא יאמינו, כי המות הוא טבעי: על כן, כי ימות איש אחד, אשר חבורה ופצע אין לו ואם גם האיש הזה זקן ושבע ימים הנהו, הם לא יוכלו להבין, כי סבת מיתתו היא טבעית, כי מרוב השיבה אפס כחו ונס לחו, על כן יחרצו משפטם, כי המות הוא רק מעשה כשפים. והפרא-אדם כי יתחלה, יאמר בלבו, כי כל זה היה לו, יען כי אויב נורא, היושב בקרבו או מסביב לו, עשה לו המדוה והמכאוב. ומנקודת המבט הזה על המות ועל מקור המחלה נולד בקרבם אופן-ההתרפאות בדרך זר ומיוחד. א) מצד הסכלות אשר בו. ב) מצד ההתרחבות, כי נפרץ הוא בין עמים רבים.

„נפלא הוא מאד" —יאמר הכהן דאבריצאהפער—" כי בארץ פארגאוו רופאי הביפאנים, ירפאו כל מיני מחלות בדרך אחד: בראשונה ימצו בשפתותיהם את המקום הכואב, ואחרי רגעים אחדים ירק ירקו על הארץ, ואחרי כן יפוחו הרוח מקרבם בכח רב למען ינשב הרוח על החולה, והדברים האלה ישנו וישלשו, ודרך רפואה נפלא כזה נפרץ מאד בין עמי הפראים היושבים בארץ פאראגאוו ובראזיליע, כאשר ראיתי בעיני, ולפי דברי יעקב גריליע, כזאת ימצא גם בין ההודים היושבים בגאליב.

הביפאנים עוד יותר יבערו ויכסלו להאמין שאם ימצו את מקום הכואב וינשבו עליו הרוח, אז יוציאו ממנו את „הדבר", אשר סבב להאיש המחלה. האמונה הזאת יחזיקו בקרבם הרופאים הרמאים, אשר ברפאם את החולים יעשו בכל פעם מעשה־תעתועים, כי הרופא טרם ימצה בשפתיו את המקום־הדוי, הוא ישים בלאט בפיו, באין רואה, מחט קץ ודרדר, רמה ותולעה או זבוב וחסיל וכדומה, ואחרי אשר ימצה דים, יקיא את הדברים, אשר שם בפיו ויראם להחולה ויענה ויאמר לו: „ראה, זה הוא הדבר אשר העיק לך ואשר סבב לך המחלה" והדבר הזה יעזר להחולה להחליף כח ולהשב נפש, כי נוכח הוא, כי אויבו אשר בקרבו שם ארבו ואשר זמם נפשו לקחת נדח ונגרש ממנו.

ואם תאמר בלבך קורא יקר: „אולי לא נכונים דברי הכהן הנכבד הזה, אולי אנשי לצון התעללו בו ויתלוצצו עליו"? אל תאמר כאלה! כי דרכי הרפואה האלה מצאו נהיבות למו בין עמים רבים. מארציוס יאמר, כי אצל הואקורים אשר בבראזיליע ירפאו את החולים בעזרת המציצה ובעזרת הקטר, כי יקטרו סביב מקום החולה, והרופא בכל רגע ורגע ירק ירוק בפי הבור, ובזה ישיב לעפר את יסוד הרע, אשר סבב המחלה.

בארץ גוויאניע, אם הקוסם יראה כי החולה יעצר כח לשאת את המחלה, את השאון והרעש, ואת ענן הקטרת (אשר לפעמים יקטירו רב מאד, עד אשר הבית ימלא עשן) ויתבונן, כי החולה על אף כל אלה המכשולים ישוב מעט מעט לאיתנו, אז יעשה הקוסם בערמה מעשה תעתועים, למען ידמו, כי הוא במצצו את מקום הכואב, הוציא משם את „הדבר", אשר סבב את המחלה, ולכן אחרי אשר יעשה דברים רבים, אשר שם המנהג לעשותם במצב כזה, יוציא מפיו צרור עץ, או אבן קטן, או עצם מאיזה דג, או צפרן־צפור, או שן נחש או חוט נחשת, והדבר הזה, לפי דעהם, שם איזה שד רע (יאגיאג) בגוף החולה.

הכהן בענערט אומר : „בארץ קאליפארניע, הקוסם ימצה את החולים, וינשב אויר עליהם ואחרי עשותו כאלה יוציא מפיו איזה „חפץ״ קטן להראותו כי הדבר הזה הוציא מגוף החולה״.

אויליקס יספר כאלה : במצודת וואלאוואל על שפת היאר קאלומבי, הרופאת שחה את ראשה ומצצה בשפתיה במקומות רבים את צואר ולב החולה, למען תקל לה לגרש משם את רוח הרעה, ובעשותה את מלאכתה זאת, הראתה לנו לפעמים לדעת, כי רוח הרעה יצא מגוף החולה ובאה אל קרבה, ועשתה בערמה, כמו נפשה עליה תתעטף והתעלף מאפס כח. וליום המחרת ראיתי, כי העשה את מעשיה, זר מעשיה כמו תמול, ונפלא הוא, כי פעולתה על הילד החולה עשו פרי, כי הוא הרגיש בנפשו, כי הקל לו מעט, וביום המחרת כאשר דרייטאָהן בקר את הרופאת בביתה, הראתה לו אבן, אשר גדלו כמו ביצת אוז, ואמרה לו שהאבן הזה הוציאה מגוף הילד״.

בארץ פרערי, ההודים ירפאו כל מיני מחלות באופן כזה, כי לפי דעתם לכל המחלות יש רק סבה אחת — הרוח הרעה, ועלינו רק להתאמץ לגרשהו משם, וזה כל התחבולה ! ולכן הרופאים טרם כל יבקשו בעזרת הלחשים וההשבעות את פני הרוחות הטובים, אשר ישתחוו להם ויכבדו אותם, כי יקומו להם לעזרה, ואחרי כן יחלו לרפאות את החולים ע״י קולות נוראים ואיומים ותנועות מוזרות, וע״י מציצת מקום הכואב. גרים אומר; כי ההודים היושבים על שפת לשון נהר גידסאן לא יתנו כל רפואה ותרופה לחוליהם, תהי המחלה חיצונית או פנימית, ירפאו את החולים רק בעזרת הקסם, ודרכם בכלל לרפאות ע״י נשיבת האויר, ע״י מציצה וע״י שירות ותשבחות.

קראנץ יאמר : כי בקצות צפון אצל העקסימאסים, הזקנה (כן הוא דרכם תמיד) תוציא מהרגל הצבה אגודת שער או נתח קטן הנכרת מעור... כי טרם אשר המצה בשפתיה את הרגל, תמלא את פיה בדברי סחי ומאום כאלה. כאשר יתחלה איש אחד מילידי לאפלאנדיע, אז בוא יבוא אל הקוסם והוא ימץ בשפתיו את מצחו וינשב רוח על פניו, כי ידמה שבתרופות כאלה יגרש את המחלה.

„בדרום אפריקה״ —יאמר טשאמפאן—... „ידידנו״ מצץ את המכה ואחרי כן... הוציא מפיו איזה חפץ קטן„ אשר היה לפי דעתו סבת המחלה.

אייער אשר היה שר הפלך באוסטראליען, חקק בספרו הנכבד כדברים האלה :״ כל המחלות אשר בקרב האדם —יאמרו בני אוסטראליע— הן רק פרי־קסם, על כן רק ביד הקוסם לרפאותן. וזה הוא מעשה הקוסם : ישים את שפתיו על מקום הכואב, וימץ משם דם, ולפעמים ישים אחרי זאת צרור עלים ירקים על המכה, הדם אשר הוציא הקוסם הוא דמו, כי יצא מעור שניו, ולפעמים יוציא מפיו גם עצם קטן ויאמר כי זאת מצץ מהמכה, ולפעמים נחש ינחש הקוסם ויוציא המחלה מהגוף באופן אשר בעיני בשר לא תראה, והוא שרף ישרפנה או ישליכנה המימה.

מוצא הדבר, כי רואים אנחנו כי דרך רפואה כזה נפרץ בכל חלקי תבל, ואולי גם הילד וגם האומנת אשר לנו יאמינו כזאת ! „הבה״ — תאמר האומנת להילד —״ אשקך בהמקום אשר יכאב ושב ורפא לך״.

אי־ידיעת סבה נכונה להמחלה תוליד לפעמים אופן זר ונפלא בדרכי רפואתה. הקוקעים, למשל, יתנו הרפואה לא להחולה, כי אם להרופא, לכן יאמרו שם הרופאים, כי הרפואה העקרית היא להרבות באכילה... ולפעמים אם מצב החולה יורע, אז ישחטו ראֵם לשם רפואה... והרופא יעשה משתה.

בארץ אוסטראליען יעשו עוד כזאת : בקצה אחד מחבל יקשרו את ראש או צואר

החולה ואת קצה השני יקח בפיו אחד מאוהביו ויגרד שפתותיו בהחבל עד אשר יראה דם עליו, ויאמינו כי הדם הוא דם החולה אשר עבר דרך החבל.

אמונת הבל כי ילידת התאומים הוא סמן רע לעולם נפרצה מאד, ורבים הם בכל חלקי תבל המאמינים בה. יושבי האי באלי יאמרו, כי לידת־תאומים תבשר להם רעות, על כן אם ביניהם יקרה כאלה, אז האיש והאשה והילדים יעזבו מקום שבתם, וילכו על שפת הים או אל חצר המות וישבו שם ירח ימים, כי רק בזה יטהרו מחטאם ונסלח עונם, ואז יקריבו את קרבנותיהם כנהוג אצלם וישובו למקום מגורם. המנהג הזה יראה לנו, כי „ילידת בנים רבים" תחשב בין הפראים לאסון, ועל כן רואים אנחנו שם מחזה יגון ומעציב לב כזה, כי האם האמללה וילדיה הרכים יגלו ממקומם, ללכת ולנוע על שפת הים או על חצר המות, להיות למטרה לרוח סער וסועה, לגשם ולמטר וכל אלה הצרות באו עליהם יחד, בעת אשר נחוץ לשום עליהם עין חמלה, לשרתם ולרפאותם. אל יאמר הקורא כי המנהג הזה הוא אחד ומיוחד רק על האי באלי, כי לא כן הדבר, כי רואים אנחנו את המנהג הזה בין עמים רבים.

הקחאזיאסים בהודו אם יולדו להם תאומים אז (כן יעשו כמעט תמיד) אחד מהילדים ימיתו, כי לפי דעתם ילידת התאומים יחשב לא רק לאסון, כי אם גם לאי־כבוד כי הלידה הזאת תדמה ותשוה את האדם לחיות הארץ.

אחרים מעמי סיביר יאמינו, כי התאומים הם פרי מעשה ועלילת השדים הרעים.

האינאשים בארץ יאפאניע, אם יולדו להם תאומים אז ימיתו אחד מהם, סמיט ובאסמאן אומרים, כי באריבא וגווינע אם יולדו להם תאומים ימיתו שניהם יחד עם אמם. בפלך נגורא אשר אצל אוניאניעמבע יאלצו את ההורים שישליכו את התאומים המימה ביום הולדם, כי אם לא יעשו כאלה, אז יבוא על הארץ השד והכפן, וחורב יהיה בארץ או מבול מים, ואם ההורים לא ימיתו את ילדיהם, אז כלה ונחרצה לאבד ולהשמיד את המשפחה הרעה הזאת מקרב הארץ.

בארץ פערו, לפי דברי לא־וועגא, אחדים מהעמים ישמחו לראות, כי יולדו בקרבם תאומים, כי יראו בזה סמן טוב כי כן ירבו וכן יפרצו, ואחדים מהם יראו בזה סמן רע. האוסטראלים וההודים אשר בצפון אמעריקה אם יולדו בקרבם תאומים, ימיתו אחד מהם אולי יחשבו בלבם שיותר טוב שיהיה להם ילד אחד חזק ובריא, מאשר יהיה להם שנים חלשים ורפי כח.

אנכי לא אחשוב, כי סבת שנאתם להתאומים היא, יען כי יראו בזה סמן רע. אנכי ארמה, כי המקור הראשון לשנאתם עלינו לבקש ולחפש בהדעה הזרה והנפלאה, אשר נשרשה בקרבם, כי בכח איש להוליד רק ילד אחד ואם האשה תלד תאומים, זאת לנו לאות כי היא שנתה את טעמה, ועגבה אחרי זרים. ובספר ישן נושן אשר בו יסופר עלילות ומעשה הגבור אסיגנע מצאתי חקוק שם, אחרי אשר יספר כי המלך והמלכה ישבו בקיר־החומה כדברים האלה.

המלך הביט למטה, ושם עיניו שמה
וירא כי אשה אמללה יושבת תחת ההר,
ושני ילדים לפניה, אשר ילדה האומים
והסבה אותם ממולו, והשכיבה אותם על ברכיה,
והמלך הביט למעלה ויאמר להמלכה:
„הביטי נא על האשה, תתהפך שם בחבליה,
כי היא ילדה תאומים וצר לי מאד".
„לא, "—ענתה המלכה"— „לא נוכל הפעם לעשות מאומה"

„איש אחד יוליד ילד אחד,
„ושתי נשים, שני ילדים
„ולו לא היתה כזאת, אז היה נפלא וזר מאד.
„לכל אחד מהילדים יש אב מיוחד".

אחרי קראי את זאת מצאתי, כי הדעה הזאת נפרצה גם בארץ גווינייע.

מקור איזו דעות זרות, אשר נשרשו בקרב עמי הפראים היא דעתם הנבערה, כי גם להדומם והצמח יש רגש חיים כאשר בקרבנו, עוד פלאטאן חשב כי לכל עצם המתנועע יש נפש חיה, על כן גם להתבל יש נפש חיה. גרין אומר כי ההודים היושבים בצפון אמעריקה יהנו יתרון להאנקלי, אשר דגו פעם אחת דג גדול על פני אונקילאות רבים חדשים, אשר עוד לא דגו בהם הדיגים, ההודי לא ישליך שתי חכות יחד, למען לא תקנא אשה ברעותה.

העקסימאסים דמו, כי ארגז המנגינות הקטן אשר להפקיד טשאמפאן, נולד מארון המנגינות הגדול אשר לו.

הבושמענים דמו, כי עגלת משא הגדולה, אשר לטשאמפאן ילדה יתר העגלות הקטנות אשר היה לו, הם יבוזו בלבם את החץ אשר פעם אחת החטיא המטרה, ויכבדו מאד את החץ אשר קלע המטרה, על כן יעשו הם חצים חדשים, אם גם תכבד עליהם המלאכה ולא יאספו החצים אשר לא קלעו המטרה, כי לא ידרכו עוד קשתם עם חצים באלה.

יושבי סטאיטי זרעו בשדה את מסמרי הברזל, אשר הפקיד קוק נתן להם באמרם בלבם, כי מהזריעה יפרחו ויציצו מסמורים חדשים. הם מאמינים כי לא רק בחיות הארץ, כי אם גם בקרב העץ, הפרי והאבן יש נפש חיה ואחרי מותם, כאשר העצם יאבד או ישבר, אז הנפש תשוב לאליל הרוחות ותתאחד עמו ואחרי ערן ועדנים תבוא באחד האהלים המיוחדים בעד כל עצם ועצם.

הטאנגאנים יאמינו כי אחרי מות החיה, נפשה תמצא מנוחה בארץ „באלאטא" *) אם אבן או עצם אחר יוכת לרסיסים, אז נפשו לא תמות אתו. גם להכלים הנעשים בידינו גם להם יש נפש חיה, אם הגרזן ישבר או לא יצלח עוד למלאכה כי משחתו בו, אז נפשו תעוף לעבוד את האלילים, אם בית יחרב אז נפשו תמצא מנוחה בארץ באלאטא.

מנקודת המבט הזה נולד המנהג לשבר את הכלים ולקברם יחד עם האיש, כי הם ישברו את הכלים, לא למען שלא יצלחו עוד למלאכה, ולא יחמד איש אותם, כי הפראי לא יוכל לדמות שאיזה איש ירהיב עוז בנפשו לקחת הכלים מהקבר, כי זה הוא חטא ועון גדול מנשא, יען כי במעשה הנבלה הזאת יעיר עליו חמת המת, אבל הם ישברו את הכלים למען „ימותו", ואז נפשותיהם יחד עם נפשות העבדים והנשים, תהיינה יחדו עם אדונם בארץ הצללים, אשר שם הרפאים.

ליכטינשטיין יספר כאלה: מלך הקאפרים „קותי" שבר את עוגן הברזל אשר להאניה אשר עמדה על הנהר במקום אשר דלו ומעטו המים, והמלך הזה בזמן קרוב מת מיתה פתאומית, ומאז בכל פעם אשר הקאפרים היו לא רחוק מהעוגן השתחוו לפניו ביראת הכבוד, כי הם חשבוהו לנוקם ונוטר.

יוכל היות, כי מנקודת מבט כזה נולדה האמונה בין המאגוּאקים, שאסור לדבר בעת, אשר יעברו המעברה על הנהר סאראטאגא, כי סכנה גדולה מרחפת על ראש

---

*) מקום הרוחות.

המדבר. אשה אנגלית אחת, אשר רוח אמץ לה, דברה בלי הפוגה בכל העת. אשר עברו את המעברה ואח"כ צחקה על אמונת האיש אשר העביר אותה בנהר, אבל המאגיאקי הזה ענה לה: "הרוח הקדוש והגדול יודע הוא, כי האשה לבנת־הפנים לא תעצר כח לסגור את שפתותיה".

אופן ברכת השלום בין הפראים הוא לפעמים נפלה ונפלא מאד, והם יביעו המון רגשותיהם בדרך אחר מאתנו. הנשיקה, למשל, היא בעינינו טבעית, ונשיקת־השפתים סמל האהבה, „אין כל ספק" —יאמר סטיל— „כי הטבע יצר את הנשיקה יחד עם באור דברי אהבה", אבל האמת הורה דרכה, כי לא כן הוא, כי הנשיקה לא היתה נודעת לבני אוסטראליע, לבני זעלאנדיע החדשה, להפאפואַסים ולהעקסימאסים, והכושים אשר באפריקא המערבית, אם גם ינשקו לפעמים איש את רעהו, אבל לא באהבה עזה כמנו, ולו היתה הנשיקה טבעית, כי אז הכתה שרש בין עמי הפראים מיום אשר נודעה להם.

המאלאים והבאלאנעזעים בדברם עם איש הגדול מהם אז למען כבודו ישבו על מקומם, ובני חינא יצנפו את מצנפתם. קוק יאמר, כי העם מאלאקאלא יביע את רגשות הכבוד, אשר ירחש לאיש, ע"י קול שריקות, ולפי דברי קאזילסא כן יעשו גם הקאפרים, במקומות אחרים אשר באפריקה ובהודו ועל איים אחדים, אשר בים השקט יביעו לאיש את אותות הכבוד בזה, שיפנו אליו את פניהם אחורנית. הטאדאסי היושב על הרי נעלעגרי יביע את רגשות הכבוד באופן כזה: ירם את ידו הימנית וישים אותה על מצחו ואצבעו הגדול ישים על החוטם.

העמים היושבים על שפת נהר ניל העליון, לפי דברי שוויינפורט, יראו אותות התמהון בזה, שיפערו את פיהם בלי חק ויכסו אותו בידם. אומרים אמור, (אם כי הרופא רייע יטיל ספק בזה) כי העקסימאסים יביעו את רגשות־אהבתם בזה, שיניעו איש לרעהו את החוטם. בלעקמאר אומר כי הראדאגים יברכו איש את רעהו לשלום גם כן באופן זר כזה.

אומרים אמור, כי בארץ חינא טוב ויפה הדבר, אם איש יקריב מנחה לקרובו הזקן, ובפרט אם הוא חולה, ארון להקבר בו.

תם הפרק הראשון.

חזון למועד.

משל לשולה דגים מן הים, משכח רברבי שקיל זוטרי שקיל.

(בבא קמא דף מ"ב)

רברבי וזוטרי. מחשבת הבאראן הירש לטובת יהודי גאליציא. נשיאים ורוח וגשם אין. אין רע בהחלט. גורל עמנו בארצות פזורו. שנאת עם לפנים בשם האמונה. שנאת־אחים היום בשם הרחמים. נדבת הנדיב הירש למשען גולי עמנו באמעריקא. פרטי הנדבה מטרתה ותכליתה. העיקר חסר מן הספר. טוב תורה עם דר"א. רשיון החברה לתמיכת אכרי אה"ק. תקופה חדשה. לפלגות עמנו. דעותיהם והשקפותיהם על ישוב הארץ. חובבי ציון. תועלת החברה. מטרתה ותכליתה. כמה מעלות טובות לה. נסיעת השירא הנכבדה לאה"ק. חזון נשגב ונעלה. שפה ברורה. מחזיקיה ומתנגדיה. תקוה טובה.

את משל התלמודי הזה שמתי לי לקו, בבואי עתה לשאת חזון על התקופה החולפת ולפרש כשמלה את פרשת דברי ימיה מקריה ועלילותיה ביחוסם לאחינו בכל מקום שהם, ווידי לא תמצא לאסוף חדשות גדולות וטובות, כי ים החיים השוטף במרוצתו לא ינוח מזעפו, גלי הזמן ושאון דכים ישטפו שטוף ועבור ובשצף קצפם לא יהנו לאניה עמנו המטורפת לחתור אל היבשה ולתקן פרציה ובקיעיה אשר רבו מאד מקצף המים הזדונים... ישועות בל נעשו בארץ, תקופה הולכת ותקופה באה ושנאת־אחים, קנאת־עם, לעולם עומדת.

אין לך יום אשר אין קללתו על עמנו גדולה מחבירו, כל תלאות עמנו, כל פגעיו ומצוקותיו, כל צרותיו ומכאוביו, מעת לעת, ממועד למועד ומתקופה לתקופה, סדורים ובאים תמידים כסדרם, וכאשר נבא חשבון ונאבה לצרפם אחד לאחד ולמצוא ביניהם קשר ויחס נראה כי הנם — מתלאה אחת מעולם ועד העולם, שלשלת אחת גדולה וארוכה באין קץ ותכלית, באין גבול וסוף. נתבונן אל המראה נשקיף בעין חודרת, נעמיק חקר ונרדפה לדעת מדוע בוער הסנה באש השנאה, מדוע אחזה השלהבת בעצמות היבשות האלה ולא תכבה לעד ולנצח נצחים, אנוסים נהיה להחליט משפט, כי אין כל חדש תחת השמש כי מה שהיה הוא שיהיה, כי שנאת־עולם לעם־עולם לא תסוף ולא תבטל מן העולם, כי חק עולם הוא במלחמת־הקיום אשר הגדול בולע את הקטן, הגבור יכביד ידו על החלש, התנין אשר ביאור יקח לו לברות את דגי הרקק, הזאב ישחר לטרף את הכבשה התמה, כי גזירה היא מלפני הבריאה ומי יוכל להצטדק לפניה ולזכות בדין... ולכן אם אבא גם הפעם לאסוף כעמיר גרנה את כל מקרי הימים האחרונים, את כל אשר יפעלו בארצות שונות לגוי קו קו ומבוסה, ואת כל אשר ידובר בנו בכל עבר ופנה, משיחת יושבי שער ויושבי קרנות עד דברת ראשי עם, אילי הארץ, ממנגינות שותי שכר בבתי־המשתה עד מכתבי־עמל בעלים נדפים... הלא אך תבן אכנים לעפרים, הלא אך אחזיר על הראשונות, על הדברים והמעשים שכבר היו לעולמים, על הפגעים ומרעין בישין אשר פגעו את יעקב משנים קדמוניות, משנות דור ודור, ויאכלוהו בכל פה ואת נוהו השמו... ומה עוד אדבר על אדות הידיעות המרחפות בעולם ולא יצאו עוד מארבע אמות של הלכה לעולם המעשה, מכל החדשות אשר מנבאים במחנה ישראל, אשר דין שעתן וטוב לנו לבלי לצרף מחשבות כאלה למעשה, בשגם כי השקפתי היא אך על המעשים שבאו לעולם ולא על אלה התלוים ועומדים באויר וקיימי עלן כבסלא לאוגיא... לכן נסב עינינו מהם כמעט רגע ונבא למחנה ישראל האהלה לראות הנעשה בקרב מחנינו פנימה, ואם לא נשכח רברבי נשקול זוטרי, מכל הבא בידינו; ובכן נשוב לענינינו, אל הדבר היותר גדול ונכבד בעולמנו הקטן בתקופה הזאת, היא נדבת הנדיב והפזרן הגדול השר הירש, אשר זה ימים רבים הנה לשיחה בפי כל ותרעיש ארץ ומלואה. זה ימים רבים יתגעש ויתחולל ההר הגדול הזה, זה ימים רבים יצלצלו באזני אחינו שקלי הנדבה ההגונה הזאת, אך כל המונה בולטת ונכרת איננו רואים. כי אמנם מדי דברי במאמרי הראשון (כנה"ג ספר א') על אדות נדבת הבאראן הירש לטובת אחינו יושבי גאליציא, חשבתי בצדק כי בקרמי את פני הקוראים למועד אשוב אליהם, המצא ידי להביא במספר צבא בתי־הספר אשר כבר נוסדו בארץ גאליציא למען אחינו ממכסת הכסף אשר הרים הנדיב הזה בחסדו הגדול. חשבתי בצדק כי אוכל במקום הזה לברך על המוגמר ולהביא זכרון בספר דבר של קימא. קויתי כי קול שונאינו אשר הרימו על נדבת הנדיב יהיה קול קורא במדבר וצדקתו אור תצא; אך הימים האחרונים הראו לנו לדעת כי לעת כזאת, אך נשיאים ורוח וגשם אין; כי הננו רואים קסתות דרוכות, עטים שנונים, דיו שפוך כמים, הננו שומעים קול הסופרים ברעם, הננו שומעים קול גדול ולא יסף מארבע כנפות ארץ גאליציא, קול צוררינו ומנדינו המריעים תרועה גדולה, כי עוד מעט וגאליציא תכבש לפני היהודים, הננו רואים כי אחד הנדיבים בעם חוזר על כל אומה ולשון עם אלפיו ורבבותיו לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, ולזכות בהם גם את עניי עם ועם, אך המה שופכים לו את קיתונו עם הזהב והכסף על פניו ואומרים לו: „הננו מודים לך על הסדך ועל אמתך, אך לקחת את ברכתך לא נאבה גם אם תכפה עלינו ההר כגיגית כי מודרי־הנאה אנחנו מבני־שם", וכה הצליח מעשה שטן, לערבב המחות ולטמטם את הלבבות, הצליח בידי שונאי ישראל לדחות את הנדבה ההגונה אשר נתן בעין יפה הנדיב הזה, ואשר רב כחה להטיב מצב אחינו בגאליציא. ותחת אשר קוינו לדבר בפעם הזאת על איכות הפעולה תועלתה ותכליתה לטובת אחינו, מוכרחים אנחנו לעבור בשתיקה ובמנוד ראש על הדור הזה שכך עלתה בימיו, שכך נתמעטו הלבבות, נשחתו המדות וניטל ממנו טעם הגיון ישר ושכל בריא...

אך אין רע בהחלט גם בעולמנו זה, ואם בארצות רבות גברה הסיטרא־אחרא ובני בלי שם ירימו ראש ויצאו מחוריהם להשחית כל חלקה טובה בכרם עמנו ולשיתהו בתה ושמה. אם באחת ארצות אירופא הנאורה בקץ המאה הזאת לא חפצו לקבל רב טובה אשר היה ברצון אחד הנדיבים הגדולים אשר אין על עפר משלו להשפיע על אחיו הדורשים

עזרה, אם בארצות המערב עוד יחזיקו במעוז דעות־קדומים ושנאת־חנם לעם נדכה ונענה בוקעת ועולה מכל פנות שאנחנו פונים אליהן, אם אחינו בגאליציא לא זכו עוד להנות מהאור הגנוז בגנזי הנדיב הגדול; הנה תחת זה אור חדש הופיע על שמי אחינו בארץ החדשה, וצדקת הנדיב הבאראן הירש נגלתה עתה לאחינו באמעריקא ויצאה מעולם המחשבה לפעולות אדם. אמנם נפלא גורל עמנו בארצות פזוריו בכל אלפי שנות נדודיו!

סופרי דברי הימים יספרו כי באותו יום אשר בדברי פי שלטון ארץ ספרד יצאו ששים רבוא נפש בני עמנו בגולה, לבקש מנוח באחת הארצות אשר תפתח לפניהם שעריה ותקבל ברחמים וברצון את הנודדים האמללים, אשר לא יכלה ארץ ספרד הארורה לשאת אותם מחטאת כהניה עון שריה אשר טפלו שקר על אחינו להבאיש ריחם ביושב הארץ ולהיות כקוץ מונד בעיניהם; ובאותו יום באותה שעה יצאו מלאכים קלים מארץ ההיא באניות וישימו במים עזים נתיבה לגלות את הארץ החדשה ארץ אמעריקא; והאם ידעו אז כהני ספרד ושריה כי למרות רצונם הנם בוראים רפואה קודמת למכה? האם ידעו אז הפראים ההם כי שנואי נפשם אלה אשר נגרשו מאתם בחמה שפוכה על לא חמס בכפם, כי אלה האמללים אשר יצאו בראש גולים ולא ידעו לאן פניהם מועדות ולאן ישאמו הרוח, אשר פניהם חמרמרו מבכי וצפר עורם על בשרם מחרב ביום וקרח בלילה בעת אשר הקנאים הפוחזים התענגו על רב טוב ויאכלו את טוב הארץ, האם ידעו אז כי עוד יגיעו ימים אשר בני בניהם של אלה הגולים הנאנחים ימצאו מנוח אשר יטב למו בהארץ, אשר נגלתה על ידי בני ספרד, וכי עוד יגברו חילים שמה בכל ענפי החכמות והמדעים, העבודה וחרשת המעשה, כי יעלו מעלה מעלה במצב השכלתם ומסחרם יפרץ בארץ ועוד יעשירו עשר רב את הארץ אשר אך פראי־מדבר מצאו שמה קן למו, בעת אשר בני ־־־־ם של השאננים הגאיונים, המציקים והלוחצים ירדו בארץ מגורם מטה מטה, וארצם אשר בשכבר הימים בשבת עליה הגולים הנרדפים פרחה כתמר ותשגא כארז בלבנון במסחרה כנעתה ומרכלתה וכל הארצות שכנותיה היו הדום לרגלה ועפרה לחכו, תרד פלאים ולא יד ושם לה בין שכנותיה האדירות והעצומות? האם העלו אז על לבם הקנאים האלה כי נצח ישראל לא ישקר, וכי עוד יגיעו ימים אשר בני הנרדפים העשוקים והרצוצים האלה עוד יראו אור גדול תחת שמי ה', אור הדעת והחכמה, אור הדרור והחפש בארץ הברוכה אשר לא תשים פדות בין עם לעם, בעת אשר חשך יכסה את ארץ ספרד וערפל את כל יושביה? האם שמו אל לבם לדעת ולהבין כי כל רעתם אשר המה עושים לאלה החפים מפשע תבא לפניהם ויוכחו לדעת עד כמה העמיקו שחתו לרדוף באף אנשים תמימים „לא לכבודם ולא לכבוד בית־אבותם אך למען שם האמת והאמונה"...?—

כמחזה הזה נראה עתה בארצות גאליציא ורומאניא — אמנם לא יגרשו כלה את המון אחינו, לא יוציאו פקודה נמרצה כי יעלו מן הארץ, ונהפוך הוא כי עוד ענוש יענש קשה האיש אשר יסית וידיח את המון העם ללכת לארץ אחרת, כי בעת הנאורה הזאת לחרפה ולכלמה יחשב דבר כזה אשר מצא מקום אך בימי הבינים, בימי החשך והבערות, ימי שנאת־עם וקנאת־דת; גם לא „בשם האמת והאמונה" יפרידו עתה בין אנשים אחים, בין כל הנברא בצלם אלהים, כי בדור הוגה דעות, בדור חושב מחשבות רבות, לא נאה ולא יאה לרדוף באף בשם האמונה אנשים אשר לא כמחשבותם מחשבותיהם... אך תחת זה ישפכו מררתם עתה בשם — החמלה והרחמים!. בשם החמלה והרחמים על אזרחי הארץ הנדכים והנגשים מתגרת ידי האורחים, היהודים הארורים אשר לקחו בידם כל נתח טוב, כל קרן בן שמן, כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל. את כל ברכת שמים מעל וארץ מתחת לקחו להם ולאזרחי הארץ לא השאירו כל, מחוט ועד שרוך נעל, ולכן אנוסים המה על פי מדת החמלה והרחמים לגדור גדר ולגזור גזירה לגזירה, לאסור איסר ולנעול דלת בפני הזרים... בשם החמלה והרחמים על אזרחי הארץ לבל יפלו בנופלים ולבל יהיו למרמס לכפות רגלי היהודים הפוסעים ברגל גאוה על ראשי האזרחים יאבו להרחיק את היהודים מכל ענפי החכמה והמדעים, ולהצר צעדיהם בכל פנות שהם פונים, ובשם החמלה והרחמים, במדה נכונה הזאת יצעקו עתה מרה לבל יהינו לקחת את נדבת הנדיב החפץ לזכות את ישראל בבתי ספר לעבודה ולמלאכה, ובכח הנפלא הזה אשר ימשוך אבירים אליו ויקבץ תחת דגלו אלפי אנשים מכל מפלגות העם, יעותו מדת הצדק והיושר,

יקלקלו שורת הדין ויגרמו לנדבה הגונה ונכבדה שתסתלק מישראל, כי המה בלהטיהם, באפם ועברתם, בתאניותיהם וטענותיהם ירבו להוכיח אשר רעה נגד פני האזרחים ואסון נורא נשקף עליהם, אם הנדיב הגדול ימטיר על אחינו גשם נדבות, וישפיע עליהם רב טובה כי אז יעלו המה מעלה מעלה בהשכלתם ומשלח ידם ואזרח הארץ ירד מטה מטה... אך היודעים המה הרחמנים האלה, כי בהאפילם בטליתם על צדקת הנדיב ואחינו בארצם לא יהנו מאורה, עוד לא יחשיכו כלה כֹּכב נגה זה, אך יצא כשמש בגבורתו להאיר לאלה מאחינו הגולים מארצם לארץ החרשה? השמים המה אל לב כי שמש הצלחת אחינו אשר נטתה לערוב במערב אירופא, תזרח כאור בקר על שמי עמנו המתישבים בארץ החדשה הפותחת שערי רחמים לרופקי שעריה לכל כושל ונדכה מבלי הבט אל צור ממנו חוצב? היודעים המה כי לא ישיב הנדיב הגדול את ידו הפתוחה והרחבה מהעניק את אחינו הדורשים עזרה ויושיט למו את ידו הגדולה אף לקצוי ארץ ואיים רחוקים מקום אשר זבובי מות לא יבאישו יביעו שמן רוקח, ואשר נחשים צפעונים לא יטילו ארס בו?... אכן לשמחת לב כל אוהב עמו הצדקה הגדולה הזאת אשר חשב הנדיב לתת לטובת אחינו יושבי אחת מארצות אירופא יצאה בימים האלה לפעולות בארץ אמעריקא.

מכתבי־עת האמעריקאנים מודיעים על דבר הנדבה הזאת כדברים האלה „הנדיב הבאראן הירש גמר אמר לצאת לישע אחיו גולי ארצות אירופא המתישבים באמעריקא, ולמטרה זאת הקדיש סכום גדול מאוצרו, אשר הקרן יהיה שמור, ומהריבית יכלכלו את כל צרכי הצדקה מדי שנה בשנה, אשר נועדה למשען הגולים ולחנוך בניהם המ[illegible]ים על ברכי הארץ החדשה. הריבית העולה בערכך שתי מאות וחמשים אלף רו"ב לשנה יוציא הועד הנוסד בערים אחרות באמעריקא על הדברים האלה. א) לתת עזר ומשען לאלה הגולים אשר לפי מצבם, שנותיהם, בריאותם, מלאכתם, חריצותם ומצבם המוסרי יוכלו להיות אזרחים מועילים בארצם החדשה אם אך יתמכו בימינם ויקימום על רגליהם. ב) ללמוד וללמד את האורחים החדשים שפת הארץ. ג) לתמוך בידי האנשים החפצים ללמוד מלאכה ואומנות למען יוכלו להנות מיגיע כפם ולא יצטרכו לשלוח במסחר ומרכלת ידם. ד) ליסד בתי ספר ללמוד עבודת האדמה ומלאכות שונות. ה) להחזיק בידי החברות המיסדות בעד הגולים מושבות לעבודת האדמה ובתי חרשת המעשה. ו) לתמוך בידי החברות העמלות להשיג מלאכה ועבודה לאלה הגולים אשר אומנתם בידם אך אינם משיגים להם עבודה. מתוכן פרטי הצדקה הזאת הננו רואים כי הגדיל הנדיב לעשות למען אחינו המתישבים בארץ החדשה להטיב מצבם החומרי, הגדיל לעשות למען הדור הבא אשר יתחנך בבתי ספר מתוקנים וישתלם בעבודה, ויוכל לחיות בארץ החדשה, חיים של שלום ושלוה, חיים של עבודה ודרך ארץ, חיים שאין בהם בושה וכלמה, כי לא יאמרו עוד בגוים, אשר עם אוהב בטלה וחפץ לחיות על חשבון אחרים המה אחינו; אמנם כן: הגדיל הנדיב לעשות ומפעליו הגדולים ישארו לעד ולנצח נצחים חרותים לתהלה ולתפארת על לוח דברי ימי עמנו בארץ החדשה, כי בריאה חדשה וחיים חדשים יבראו בחיי עמנו בארץ ההיא; אך מדי דברי במקום הזה על גדל ערך צדקת הנדיב ותועלתה אשר תבא לאחינו, לא למותר להעיר עליה דברים אחדים.

כאשר נראה בפרטי הצדקה הזאת, הנה ברצון הנדיב לעשות את אחינו האורחים בארצם החדשה לאזרחים גמורים ומועילים, ואדיר כל חפצו הוא כי בני האורחים האלה יהיו למודי עבודה ואומנות ויביאו ברכה בעמלם לא אך להם כי אם גם להושב הארץ, אשר אמנם על זה יברכו אותו רבים וכן שלמים הרוצים לראות את אחינו בתור אדם המעלה, בתור אזרחים נאמנים בארצם, בתור עובדים ומשפיעים, ולא הולכים בטל ומקבלי השפעה; אך עיקר אחד גדול מאד חסר מן הספר. — במספר תנאי הצדקות אשר התנה הנדיב עם הועדים עושי רצונו המפקחים על מעשי הצדקה, לא מצאנו דבר ולא חצי דבר ולא נרע מאומה אם האציל הנדיב ברכה גם ללמודי קדש; הננו רואים צדקתו כהררי אל לאלה החפצים ללמוד מלאכה ואומנות, אך אין אנחנו שומעים אם צוה לפנות מקום אף קרן זוית אחת בבתי הספר למלאכה, ללמוד במו עם הנערים העתידים להיות אומנים בישראל, גם ידיעת דברי ימי עמנו, תורתנו הקרושה, שפתנו הברורה ויסודי אמונתנו הצרופה, הננו שומעים כי כונתו הרצויה היא כי בני האורחים החדשים יהיו אזרחים נאמנים לארצם, אך לא גילה עוד דעתו וחפצו הטוב כי ישארו גם בנים נאמנים לעמם; וזה הוא אמנם הדבר היותר גדול ונכבד אשר אליו ישימו לב

בעלי הועד המפקחים על עניני הצדקה והחסד אשר עושה הנדיב עם אחינו בני בריתנו, אם אך עומדים המה באמת על מרום המפעל הרם והנשא, ואם באמת חפצים המה בהרמת קרן עמנו והטבת מצבו החומרי והרוחני גם יחד, על בעלי הועדים והחברות השונות לשים לב, כי לא כבד מאד הדבר לעשות את אחינו הגרים לאזרחים אמעריקאנים גמורים, אך תחת זה נחוץ מאד לעתידות עמנו בארץ החדשה ולקיומו כי ישארו אחינו נאמנים לדתם ולתורתם, וטוב תורה עם דרך ארץ...

הנסיון, הוא המורה הגדול בעולמנו, ודברי ימי עמנו ילמדונו דעת, כי מאז ימות עולם משנות דור ודור, בכל ארצות פזורי אחינו בכל מקום בואם כאורחים נוטים ללון, אם אך הראו להם אזרחי הארץ פנים שוחקות, אם אך החלו להתקרב אליהם מעט, אם אך הסירו כרגע מעליהם את שבט הנוגש, אם אך הסירו את הקיר המבדיל ביניהם לבין העמים, את החקים המעיקים, את הגזרות המרות, אז הראו אחינו לדעת כי הנם אזרחים גמורים וחלוצים, בנים נאמנים לארצם, משתתפים בצערה ושמחים בשמחתה, מגינים על שלומה ושופכים דמם על שדי קטל בעד קיומה, לוקחים שכם אחד בכל ענפי החכמה והעבודה, ומביאים תועלת רבה להצלחת הארץ ואשרה. כי אמת ויציב המשפט הזה ראינו עין בעין בארצות שונות, ומי כהנדיב הירש יודע, ומבשרו, מאחיו בארצו יחזה זאת, כי הנם שם אזרחים גמורים ולא נגרע ערך אהבתם לארצם מתושביה בעצמם כי לא נכר שם צרפתי לפני יהודי, וכל אחינו בכל הליכותיהם, בלבם ורוחם, בנפשם ומאדם הנם אזרחי הארץ אין נגרע דבר, וגם בארצות אחרות אשר זכות אזרח עוד לא פרחה לשושנת יעקב ועוד מכשולים ואבני נגף רבים מונחים על דרכי אחינו, בכל זאת באמץ רוח ובלב שוקט ובוטח יתאמצו למלאות חובתם לארצם, בחרף נפש יכנסו לבתי הספר ולבתי מדרש המדעים להשתלם בלמודים, אף כי שכרם לא נכון לפניהם ופעולתם לא יראו אתם, ולכן לשוא יפחדו פחד פן לא יהיו היהודים לאזרחים גמורים בארץ ההיא אשר תפתח שעריה לכל מצוק ומר נפש; היהודים מאז ומעולם ידעו והבינו להשיב טובה למטיביהם ואנשי חסדם, ולאהוב ולכבד את אלה אשר הגינו על שלומם ושלותם. — אך אם נאבה באמת ובתמים לדאוג לשלום אחינו בארץ החדשה, לעתידות עמנו ולקיומו, אם באמת ובתמים רצון הנדיב הגדול כי יהיו אחינו יהודים לעמם ובנים נאמנים נאמנים לארץ מגורם, אם ברצונו כי צדקתו הגדולה תאציל מרוח ההשכלה על כל אחינו, יראה נא כי את רוח קדשנו אל תקח ממנו, אל נא יבערו את הקדש מן הבתים אשר יקימו בחסדו הגדול ללמד את עמנו דעת וספר, ויאצילו גם עלית קיר קטנה להורה ולתעודה, לשפת קדשנו ולידיעת דברי ימי עמנו, בתוך החדרים המרווחים אשר יבנו לחכמה ולמלאכה, כי לפני אחינו טוב מאד דרך ארץ עם־תורה, אשר המאור שבה מחזירם למוטב לבל יעברו את הגבול... לבל יפגעו בהציצם באור גדול אור החפש והדרור, ולבל יעשו זר מעשיהם כאשר תזוח דעתם עליהם מרב טובה אשר ישפיעו עליהם בארץ מגורם החדשה, לנבל את כבוד דתנו לחלל כל קדש בראש הומיות ולהמית כל רגש נעלה ונשגב מקרבם, כאשר שמענו לא אחת, וכאשר קרה — לדאבון לב כל אוהב עמו — ביום הכפורים שנה זאת בעיר נוי־יארק, כי ביום הגדול והקדוש הזה התאספו חבר ריקים ופוחזים בני בריוני מפליטי ארצנו אשר זה לא כבר יצאו מארצם ויתהוללו וישתגעו בראש כל חוצות ויאכלו וישתו וייטיבו לבם, ויעלו עשן לא כל שהוא, ויר‌מסו ברגל גאוה את כל הקדוש ומכובד בעיני עמנו, עד כי היו אנוסים השומרים הסובבים בעיר להפריעם מעבודתם ולשים עליהם משמר עד יעבור זעמם וקצפם, ובין כה שם ישראל נתחלל ויהיה לשמצה בקמיהם; האומרים כי האור הגדול אור החופש אשר זרח להם בארצם החדשה יעור עיניהם, והשפעת רב טובה אינם יכולים לקבל... הכבד העבודה, יכבד עול כבד עול חקים מעיקים על האנשים האלה ואל ישעו בדברי שקר... — על המחזה המעציב הזה ישימו נא עיניהם הנדיב עם עושי רצונו בגשתם לעשות דבר טוב, דבר של קיימא למען אחינו בארץ החדשה, כי אם אחינו אלה אשר רבם באו לשם ותלמודם בידם, רבם ידעו תורת ה' ושפת קדשנו לא זרה למו, רבם עוד נתחנכו על ברכי הדת והאמונה, ובבואם לעולם אחר, לעולם שכלו חפש ודרור, נהפכו בין לילה לאנשים אחרים, נתקו מעליהם עבותות הדת וישברו את חומת האמונה, מה איפא נוכל לקות מבני הדור הבא אשר יתחנך על ברכי ההשכלה ללא תורה וללא דעת את דברי ימי עמנו, את אמונתנו הצרופה, ואת שפתנו הקדושה? הלהם נשבר כי יהיו בנים נאמנים לעמם הזקן, אשר

רבות מאד נשא וסבל במשך אלפי שנות נדודיו בעד קיומו ועמדתו, בעד תורתו ואמונתו? האם נוכל לקות כי ישארו בנים נאמנים לאבותיהם אשר על צרורות שכמם נשאו את סבל תלאותיהם עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה? — והן זאת נעלה מעל כל ספק כי לב הנדיב הגדול הרחב כפהחו של אולם, טוב הוא ליהודים, וברצונו הטוב כי לא ינתקו צעירי הצאן בני הדור הבא את הקשר המאחדם עם עמם, אמונתם תורתם ושפתם; על כן נקוה כי הועד הנוסד למעשה הצדקה ידע את אשר לפניו ויבין למלאות את משלחתו הגדולה ברוח נכון, רוח־אמונים רוח מלא מאהבת עמם באמת ובהמים, יבין למלאות את צרכי עמנו ומחסוריו בגשמי וברוחני, בחומרי ובמוסרי, כי כאשר יחזיק במעוז הכלל הגדול: כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, כן ידע ויבין אשר כל מלאכה שאין עמה תורה גוררת עון, ושתיהן כאחת טובות מאד לעמנו. שני המאורות הגדולים, התורה והאמונה, העבודה והחכמה, יאירו לפניהם הדרך העולה להצלחתם, ואז אך אז הביא הצדקה הגדולה הזאת לאחינו פרי ישוה לה, אך אז תרומם הצדקה הזאת גוי, ותשימהו לאזרח נכבד בארצו, כי כל עם המכבד את עצמו את תורתו ואמונתו, מכובד גם על הבריות, והעם המקטין את ערכו הממעט את דמותו, המבער את הקדש מן הבית והמאבד עצמו לדעת בא לידי כך כי גם הנראים לו כאוהבים והמתקרבים אליו בשעת הנאתם, מתרחקים ממנו ומשפילים כבודו עד לעפר... והדברים עתיקים; נקוה איפה כי צדקת הנדיב הבאראן הירש לאחיו בארץ החדשה תהיה להם למשמרת שלום, וישאו ברכה מאתה ברכת שמים מעל וברבת הארץ מתחת, ושם הנדיב הגדול אשר אין על עפר משלו יחרת באותיות מוזהבות על לוח דברי ימי עמנו לצבי ולגאון לכבוד ולתפארת.

משלום אחינו ועתידותיהם בארץ החדשה, נעלה אל אחינו העובדים אדמת ארץ העתיקה, לראות את שלומם ולדעת מה עשינו אנחנו בתקופת העת הזאת למענם ולמען הישוב.

לשמחת לבבנו נוכל הפעם במקום הזה לכתוב זכרון בספר את תקופת הימים האלה, כי הביאה לנו בשורה בכנפיה בנוגע לדברי ימי אחינו העובדים על הרי ישראל. בימים האלה, הואילה הממשלה הרוממה לאשר ולקים בחסדה הגדול את החברה הנועדה „להמיכת אכרים ואומנים עברים בארץ הקדושה", אשר מטרתה היא: לתמוך בידי האכרים אשר התישבו באה"ק ועובדים שמה את אדמתם, אך עוד לא באו אל המנוחה ואל הנחלה, כי יוכלו להנות מעמל כפם בלא עזר ומשען מנדיבי עם. החברה המאושרה יכולה לקבל לאגודתה חברים מכל רחבי ארצנו ולקבל ברצון את נדבותיהם למשען האכרים והעובדים באה"ק. היא תאסוף את כסף הנדבות והיא תחלק לכל הדורשים עזר, תיסד ועד־תמידי ביפו אשר ישגיח על צרכי האכרים ומחסוריהם, ועל ידה וברשותה יתאמץ למלאות רצון כל האכרים בכל אשר אך יהיה לאל ידו. — זה שמונה שנים מעת אשר החל לפעם בלב טובי אחינו הרעיון הנעלה להושיב נשמות אה"ק ולבנות החרבות. זה שמונה שנים מעת אשר התנהלו החלוצים „הראשונים לציון" על אדמתם בארץ הצבי, ויחלו לבנות „גדרה" ולפתוח „פתח־תקוה" לאוזינו אשר חיו מרוח שאינה מצויה, להניח „ראש פנה" אשר יוכלו שמה לשבת בשלוה איש החת גפנו ותחת תאנתו. זה שמונה שנים מעת אשר החל הנדיב הידוע הבאראן עדמונד בן־יעקב ראטהשילד לצאת לישע אחיו ויזכרם לטובה „בזכרון יעקב", בזכרונות קדש, „מזכרת בת־יה", ויחסה בצל כנפי חסדו הנחפים בכסף על אחינו אשר עלו מארצם ליסד להם מקום נאמן „ביסד המעלה". ובכל הימים הרבים האלה, ימי העבודה והמעשה לטובי אחינו, לא היו ימים טובים כימי התקופה הזאת אשר בה זכינו להנות מאור הרשיון הניתן לנו מאת הממשלה הרוממה, ובצדק נוכל לאמר כי נוכל לספור מעתה והלאה תקופה חדשה במצב הענין הנשגב הזה.

באמרי כי „מעתה והלאה תחל תקופה חרשה", אל יתנוני הקוראים לאחד מבעלי ההזיה והדמיון־הכוזב, החושבים כי בהתיסדות החברה על יסודות נאמנים וחזקים, יסורו כל המכשולים ואבני הנגף אשר היו מונחים עד כה על דרכי חובבי ציון בכל מקום שהם, אינני מנבא במחנה כי ברצות ה' דרכי החברה והממשלה הרוממה הואילה לאשרה ולקיימה ישלימו גם שונאי הישוב עם אוהבי ארץ הקדושה באמת ובתמים; לא ולא! — כמאז מראשית התנועה כן עתה עוד רבו המתנגדים להרעיון הזה מבית ומחוץ מפנים ומאחור; כי את שתי קצות עמנו אכלו מעבר מזה האש הגדולה ומעבר מזה הקרת הנורא, רב אחינו היראים והחרדים המעלים את ירושלים על זכרונם, והמאצילים נ[illegible] ברכה לאחיהם היושבים בהר הקדש מביטים על ארצנו הקדושה, כמו על שרי־הקברות,

אשר שם קברו את כל תקות עמנו, ואשר תוכל לקום לתחיה אך כאשר יקיצו ישיני עפר לחיי עולם... ועל הושבי אה"ק — כעל שמשי בית־מועד־לכל־חי, אשר כל עבודתם היא אך להזכיר נשמות שאריהם וקרוביהם שהלכו לעולמם בשכר אגורות אחדות... ולכן כל האומר לבנות את בית ישראל, כל החפץ לטעת את כרמנו, כל הבא לעבוד אדמת הקדש ולאכול מיגיע כפו ולא ללכת בטל ולחכות לדגן שמים מעל או לגשמי נדבות אחיו מתחת, בדברים אחדים כל הבא לחיות באה"ק ולא למות בה, הוא בעיניהם כלן בבית־הקברות, כלועג לרש וכנהגה מזבחי מתים, ויוציאו משפט חרוץ כי אלה שהתישבו על אדמתם והעוזרים על ידיהם, המה ממרים את פי האמונה ודוחקים את רגלי היושבים לפני ה' להגות בהורתנו, ולכן יעמדו מנגד ולא יאבו להשתתף בהמפעל הגדול הזה אשר רבות יכלנו לקות ממנו, לו לא מהרסינו ומחריבינו מאתנו יצאו, ולו לא שמו מכשולים על כל מדרך כף רגל...; ואחינו המהלכים ההולכים קדימה לרוח ההשכלה, המה מחקו את ירושלים מעל לוח לבם, ולא יאבו אף להעלותה על דל שפתם, לא יאבו אף להשתתף בפרוטותיהם למשען אחינו העובדים עבודת הגוף על אדמת הקדש ובעמל נפשם וזעת אפם יביאו לחמם, ואם כי לפעמים נתבעים לדברים שבצדקה ונותנים, ונתבעים גם לעגל ונותנים, אם כי יאצילו לפעמים ברכה לעניי עמנו ולבם לא צפון מצדקה, אך כבואכם לדבר עמהם על ארות ישוב הארץ על אדות העזר הנחוץ לאחינו שהתישבו על אדמתם עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה, יתרגזו ויתקצפו ואין נחת, יציעו הצעות מהצעות שונות, כי טוב לפני אחינו לפתח ולשדד שדמות ברזיליא ארג־טינא כי טוב לפניהם להתישב במדברי־אמעריקא, בירכתי־אפריקא, ביערי־אזיא, אך לא על הרי הקדש, כי יען אשר לפנים היתה הארץ ההיא אדמת ישראל, יען אשר לפנים שפכו עליה אבותינו דמם כמים וילחמו כאריות בעד קיומה, יען אשר מטנה יצאו כהנינו נביאינו, חוזי־יה משרתי־עליון, יען אשר מהארץ הזאת יצאו אנשי שם אשר האירו לקצות תבל בחכמתם וברוח קדשם, לכן נכתם עונה לפניהם; והיה כי תאמר אליהם: הן מתאמרים אתם כי הנכם חפצים באשר עמנו, הן הנכם צועקים קול גדול ולא יסף כי אך אז יוכל עמנו להחזיק עמדתו בחיים ולא ימוט, אם מפלגה גדולה ממנו תעמוד על הקרקע ותחיה מעמל כפיה, והלא עיניכם הרואות ולבבכם יבין כי לחבב את עבודת האדמה על אנשים אשר חיו מן הרוח, להפוך עירונים, סוחרים, רוכלים ותגרנים, לאכרים כורמים ויוגבים לא דבר נקל הוא, ואם נאבה להגיע אל המטרה הזאת, אם נאבה באמת ובתמים לראות את רבים מאחינו זורעים וקוצרים, חורשים ונוטעים, יש תקוה להוציא את המפעל הזה אך בארץ הצבי, אשר מלבד עבודת הגוף אשר יעבדו אחינו בזיעת אפם את הארץ ההיא, עוד רוח הוא במו לאהוב את הארץ, מתקו למו רגביה, וכל אבן מאבניה כל עץ מיערותיה כל אבק עפרה יזכירום זכרונות טובים, זכרוני קדש כבוד ויקר... הלא עיניכם הרואות את כל העמל והתלאה, את כל המכשולים והמעצורים, את כל החתחתים ואבני־הנגף אשר שמו מכשל על דרכי אחינו אשר התישבו בראשונה על אדמתם בארץ שוממה ועזובה, אשר קוצים וחרולים כסו פניה ותהי בתה ושמה, ובכל זאת בחרף נפש באמץ לב וברוח כביר ונמרץ לחמו עם כל המכשולים, החסירו נפשם מטובה, השליכו אחרי גום את כל תענוגי הערים הגדולות, לא חשבו חשבונות רבים ויעבדו עבודת פרך את אדמתם ויעזקוה ויסקלוה ויהפכו מדבר שממה לארץ נושבת, אדמת שמיר ושית קוץ ודרדר לגן עדנים פרחי שושנים, כרמי חמד וכל עץ עושה פרי למינהו, וכל אלה עשו והצליחו לא בדבר שפתים אך בעצה וגבורה ברוח חזק העשוי לבלי חת ובכח נפלא ונשגב העצור וטמון בחיק ארץ הצבי ארץ הפלאות; ולו התישבו אחינו העובדים על הרי ישראל בארץ אחרת, לו עלתה על דעת החלוצים האלה לעבוד את האדמה בערבות ארגניטינא, ולו סבלו שם אף אחת מני אלף מכל אשר נשאו וסבלו במשך ימי שבתם בארץ הצבי מראשית בואם אל ארץ לא זרועה, עד הימים האלה אשר זכו והגיעו לאכול מתנובת השדה מתבואת הארץ ומפריה, כי אז נעלה מעל כל שפק אשר לא נשאר אף אח מאחד מאלה על אדמתו כי כולם התפרדו לכל עבר ופנה, זה פנה לילקוט סחורתו וזה לתכריך מרכלתו וכל זכר למשבות עברים עם אכרים עברים לא היה עוד, ואז נוספו גם המופתים האלה על כל מופתי שונאינו אשר החליטו כי נרפים המה אחינו כי הולכי בטל המה כי חפצים המה לחיות חיי הרוח, חיים של עשר וכבוד, אך לא חיים של חלוץ עצמות, חיים של עבודה קשה המפרכת גופו של אדם... הלא עיניכם

הרואות כי גם הארץ העזובה והשוממה אשר פראי־אדם אוו למשכן למו עליה, גם הארץ השכולה והגלמודה אשר זה אלפי שנים ישוממו יושבי תבל על שממותה והריסותה, תוכל להחיות מערמת עפרה, תוכל להתנער ולהת כחה כמאז ימות עולם, כבשנים קדמוניות, אם אך ידים חרוצות יעבדוה ולב נכון שוקט ובוטח יחשוב דרכו להכין לו מפלט ומושב בארץ הזאת. — אך לשוא נרבה אמרים, בדי ריק נעמול להבינם בינה כי גם הארץ העתיקה תוכל לפרנס בכבוד את העם העתיק־יומין, כי גם ארץ ישראל מלפנים תוכל להת לחם היום לישראל סבא אשר בארצות רבות תרגז האדמה התחתיו: כי המה באחת אשר אפרים בעמים יתבולל אז ישוב ורפא לו, ולא ממזרח שמש תופיע הצלחתנו אך ממערב מאפסי ים ומירכתי צפון... ולו גם נוסדה החברה ברשיון הממשלה הרוממה אשר מצאה לטוב לפני אחינו לתמוך בידי העובדים שרמות אה״ק ועוד לא זכו להנות מיגיע כפם, לו גם תקים החברה ועד נכון מאנשי־שם, בני־עליה, אוהבי עמם ואהובים ורצוים לכל אחיהם אשר על פני כל העם יכבדו וכל אחינו יהנו אמון בהם ובמעשיהם, גם אז עוד נפשנו בשפק אם יצלחו למשוך את האבירים האלה בכחם, ואם יעוררו בלב החכמים בעיניהם את האהבה לעמם הנודד, לעמם המתהלך מגוי אל גוי, לעמם הקורא כל היום סחור סחור ולכרמא לא יקרב ולארץ אבותיהם אשר התפוץ להושיט שריה לבניה בוניה להעניקם מטובה ולהשביעם מפריה... כי היתכן הדבר הזה לילידי ארצות המערב, היתכן לפניהם, ההולכים קדימה, לרוח קץ המאה התשע עשרה, לתמוך בידי האנשים אשר נתעו בשוא לעלות אל הארץ אשר המה עמלים להשכיח את שמה וזכרה מלבבם, לבל יאמרו בגוים כי יש להם געגועים עליה וכי אינם אזרחים גמורים ככל הדרוש... —. הנה כי כן: את שתי קצות עמנו אכלו האש הגדולה המתלקחת בלב היראים והחרדים מקצה הזה, והקרח הנורא אשר הקפיא את לבות המתחכמים וההולכים־קדימה מקצה מזה, ותוכו המה ההולכים באמצע הדרכים בשביל הזהב, אך מעט מאד הנותנים ידם להמפעל הגדול והנעלה הזה. חז״ל הוציאו משפט חרוץ על עמנו: כי „ישראל קדושים הם, יש שיש להם ואינם רוצים, ויש שרוצים ואין להם", ואת אמתת המשפט הזה נראה גם בנוגע לענינינו, מי המה הנותנים ידם לציון, מי המה המשחדים מכחם וכספם לטובת אחינו העובדים, הלא אך אלה מבני עמנו הקדושים שרוצים ואין להם, הלא אך אלה אשר את פרוטתם האחרונה יאצילו בלב מתנה ובעין יפה לאחיהם אשר התנחלו על אדמתם בארץ הקדושה, ואחינו אשר ברכם ה׳ בכל, ויש להם רב, אינם רוצים להשתתף בשקליהם למעשה הצדקה הזאת, ולא אך אלה הרואים בדבר הישוב באספקלריא שאינה מאירה ומביטים על התנועה הזאת בעין צרה, כי יראים המה פן תביא שנוים רבים בחיי אחינו בארץ הצבי, פן יחלו לחיות שמה חיים חדשים, ויבלעו את הקדש.., גם לא רק אלה המביטים על דבר הישוב כעל צעד לאחור בחיי עמנו, ועל המתישבים באה״ק כעל נסים מאור המאיר לארצות אירופא, ויפחדו פחד פן הולכים אחינו העובדים אחורנית, ופן יהיה עם לבבם דבר בליעל להשליך אחרי גום את ברק השכלת ארצות המערב ולהחזיק במעוז מנהגים עתיקים אשר מוצאם מארץ העתיקה... והצד השוה שבשני הצדדים האלה, כי שניהם לדבר אחד יתכונו, שניהם ימנעו את טובם מאת המנערים את ארץ הקדושה מערמת עפרה והבונים חרבותיה, ולא רק אלה אשר אינם נותנים מפני טעמם ונימוקם אשר יש להם, כל אחד לפי הלך נפשו ונטות רוחו; כי גם אלה מעשירי עמנו אשר על דגל החרדים לא יתחשבו וגם אינם מנושאי נם ההשכלה, אשר צדקתם לא תעמוד להם לדחות בשתי ידים את המפעל הזה וגם לא התרחקו עוד מן עמם במדה מרובה כזאת אשר ישליכו אחרי גום „חבת ציון" ואהבת ערי הקדש, ויצאו ביד רמה ללחום בהרעיון הקדוש הזה, גם אלה מעשירי אחינו —והמה רב מנין ורב בנין עמנו— המתנשאים לכל לראש, ומשמיעים על שקליהם שנותנים לפעמים מפני מראית העין ומשום שיאמרו הבריות... גם המה עומדים מנגד לרעיון־הישוב ומלעיבים בטובי אחינו האומרים לתמוך בידי עובדי אדמת הקדש עד אשר יוכלו להכין להם עמדתם ברשות עצמם מבלי לצפות לנדבות אחרים; ואמנם ערומים המה ויתבוששו לגלות את מצפוני לבבם כי תת לא יאבו, גם יבושו לדבר בשער כי הרעיון לא מצא מסלות בלבבם, וכלמה תכסה פניהם להעמיד על דעתם, כי הדעה הנשגבה הזאת כשהיא לעצמה לא להם היא..; אחרי אשר ישערו בנפשם כי המה באנשים אשר אין להם בעולמם אלא ארבע אמות של ארגז־כספיהם, אשר מראשם ועד

כף רגלם המה שקועים בעולם המעשה, רחוקים המה מכל מחשבה טובה, מכל רעיון נעלה ומכל דעה נשאה כרחוק מזרח ממערב, כגבוה השמים מעל הארץ, כגבוה הרוח מעל החומר ולא להם נאה לא להם יאה להתוכח ולהתפלפל על אדות עיקר הרעיון ומטרתו אך יודו ממין הטענה: כי אמנם נכבד ונעלה הרעיון להושיב נשמות ארץ הקדושה, טוב ויפה להושיב רבים מאחינו המתפרנסים בצער וברוח שאינה מצויה, על אדמת אבותיהם לעבדה ולאכל מפריה, כי באמת רבים מאחינו קהל גדול מאד הנם אוכלים ואינם עושים, רבים מעניי־עם אביוני־אדם חיים על חשבון אחרים (והמה עשירי העם ומאשריו עושים ואינם אוכלים ואחרים על חשבונם יחיו..!) לכן טובה מאד העצה היעוצה להכין בעד הנודדים האלה מושבות בארץ הצבי לבל יהיו פה למעמסה על הצבור, ולו יש היכלת להוציא את הדבר הזה לפעולות בעגלא ובזמן קרוב, כי אז בכל חפץ לבבם נתנו גם המה את ידיהם אליו להתמכו ולסעדו, אך... אך האם יש תקוה להוציא למענהו את המפעל הנכבד הזה? האם לא דמיון כוזב וחזון שוא יחזו למו בעלי ההויה והמחשבה לבנות כמו רמים בנין גדול ונשא? הן מי כמוהם אנשים מעולם המעשה, אנשים היודעים לחשוב מחשבות ולעשות בזהב ובכסף, אנשים אשר לא המדרש הוא אצלם העיקר אלא המעשה, ומי כמוהם יודעים אשר אך מקסם כזב, אך משאות שוא ומדוחים כל הרעיון הזה אשר נברא אך בהבל פיהם של איזו סופרים בטלנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, איזו מלמדים הרחוקים מהשכל ודעת בעולם המעשה, איזו תלמידי חכמים שלא יצאו מארבע אמות של הלכה, איזו בעלי בתים שירדו מנכסיהם ומוצאים קורת רוח ברעיון הזה, איזו נלהבים המקדימים נעשה לנשמע, ואיזו בעלי הנאה החפצים להתמלאות מחורבנם של הפזרנים האלה אחרי אשר יפתחו צרורות כספיהם ויושיטו את ידם הפתוחה והרחבה להרעיף גשמי נדבות על תלמי ארץ הקדושה; אך מה העבודה הזאת להם, המביטים על כל דבר בעינים פקוחות. הרואים את הנולד והשופטים רמים על כל דבר נפל ביעקב מנקודת מבטם על עולם המעשה. מה העבודה הזאת להם אנשי־המעשה והמפעל אשר אינם מצרפים מחשבה טובה למעשה, ואינם חפצים להניח את פרוטותיהם על קרן הצבי כל עוד לא יראו בעיניהם את הריבית מפרוטותיהם מושב אליהם„ מה העבודה הזאת להם, אם עיקרו של כל הענין הוא עבודה לדורות לימים הבאים, והמה הלא חפצים לראות עולמם בחייהם... ולו למצער לקחו שכם אחד במפעל הזה הגדולים מעולם המעשה, המסובלים באלפי־אלפים זהב וכסף, לו נתן את ידו לזה פלוני הגביר לאחיו המשובב נתיבות לשבת והשם במים עזה נתיבה, ואלמוני הקבלן הגדול הנוהג בחסדו חיל כבד מאד... לו החזיק במעוז הרעיון הזה פלוני האדיר שיש לו אלפי אלפים בקרקע ובבתי חומה, ואלמוני המלוה לגוים רבים והנושך בשיניו החדות להרבות עשרו וכבוד ביתו, כי אז גם המה — אחיהם ברוח ובמעשה! — לא מנעו מתת להצדקה הגדולה הזאת, כי עם אנשים של צורה כאלה היודעים להלוך נגד החיים יוכלו גם המה לארח לחברה, אך לא יחד כבודם עם בטלנים נרפים, עם משכילים כסילים, עם חכמים אוילים ועם נערים פתאים, האומרים לבנות חרבות למו בארץ ציה ושוממה, ולנטוע כרם ישראל אשר עלו בו שמיר ושית, אשר גם לפי דבריהם ומחשבותיהם יצמיח קרן ישועה בקרן בן שמן זה לרבים מאחינו אך ברבות הזמנים ובסגות השנים, ומה להם להוציא את פרוטותיהם על דבר שאינו של קיימא, על כפעל שלא נתבשל כל צרכו ועל צדקה המוצבת ארצה וראשה מגיע השמימה, אשר אך אפס קצתה יראו ואחריתה מי ישורנה... והיה כי תאמרו להם: הן מבשרם יחזו זאת, הן גם המה לעצמם מחסרים נפשם מטובה עוכרים שארם ובשרם עינם צרה בשלהם, ואוספים חמרים המרים קובצים על יד להרבות רק להניח יתרם לעולליהם, הן גם המה עובדים עבודתם אך למען דור אחרון, למען בניהם אחריהם אשר ישכחו גם שמם וזכרם, ומדוע זה יגרע בעיניהם ערך עבודת הכלל מעבודתם הפרטית?. מדוע זה לא ימלאו את חובתם לעמם בשקליהם, כאשר ימלאו את חובתם לבניהם ברבבותיהם?... ישיבו אתכם אמרים: כי אין הנידון דומה לראיה, כי לא ראי זה כראי זה, ולא הרי חובתם לעמם כהרי חובתם לעצמם ולבשרם, כי זה הוא דבר אחר... — ומי יוכל להקשות אליהם וישלם, הן בעיני האנשים האלה כל העולם כלו כקליפת השום, כל העולם כלו לא נברא אלא בשבילם, וכל מעשה וענין היוצא מחוץ לגבול צרור כספם איננו שוה בנזק העת לדבר עליו, והאם נוכל לקות כי מהם תבנה החברה החדשה הנוסדה „להמיכת אכרים עברים באה״ק״? הנוכל

לקות כי יהפכו הטובים והמטיבים האלה את דעתם ורוחם ויעשו אגדה אחת להחזיק בידי החברה הנכבדה למען תלך לבטח דרכה והוכל להוציא פעולתה הטובה לאור? היסירו הרחמנים האלה את לב האבן מקרבם לחוש עם יתר אחיהם את יקרת ערך המפעל הזה ועתידותיו? היפקחו עיניהם לראות את הנעשה גם מעל לגבול אמהחות כספיהם? מי יתן והיה! אך למרות רצוננו הטוב מסופקים אנחנו מאד אם נזכה לראות שנוי לטוב בדעות אבירי־לב אלה ובהשקפותיהם על כל הדברים הנוגעים לחיי עמנו בכלל ועל הענין הקדוש הזה בפרט, נשארו איפא אך „השרידים היחידים", המה אלה מטובי אחינו ישרי לב, תמימי דרך, אשר זעיר שם זעיר שם נמצאו בין כל מפלגות העם, בין אחינו החרדים לדבר ה' ובין בני עמנו המשכילים הדורשים אלהים, והאוהבים את עמם בלב טהור ורוח נכון, אלה מראשי עמנו, גדוליו, רבניו, חכמיו, עשיריו, משכיליו וסופריו אשר היו באמנה עם הרעיון הקדוש מראשית התפתחותו לא נסוגו אחור ממנו מעת החל לפעם בלבותם וישארו אמונים לו עד עתה, כי לא הגדילו את ערך המפעל הזה למען ייראו לגשת אליו, לא שמו את כל תקות עמנו למען יתיאשו אם יראו כי כשל כחם להוציאו מן הכח אל הפועל, לא דחקו את השעה לראות בפעם אחת המון רב מאחינו אכרים ונוסעים בעדר למען ילכו ונוקשו ונכשלו... אך ראו מראש בעין בוחנת כי בשובה ונחת בשלוה והשקט יעשה דבר גדול כזה, כי לאט לאט נגיע אל המטרה הקדושה משאת נפשנו לראות ארץ אבותינו לפנים מתרוממת משפל מצבה ורבים מאחינו יושבים עליה לבטח איש תחת גפנו והאנתו, לאט לאט אך לא במנוסה ובחפזון כי פסיעה גסה נוטלת מאור עינינו וגורמת לבלבולים וסכסוכים. לפרעות ואי־סדרים המהרסים את כל הענין ומקעקעים את כל הבירה כלה... ואלה „השרידים היחידים", אלה המעט מכל אחינו אשר היו כשבלים בודדות בעמק רפאים יהאספו עתה איש אל אחיו, איש אל רעהו תחת דגל החברה הנכבדה אשר הואילה הממשלה הרוממה בטובה לאשר ולקיים, לעשות ולפעול בלב אחד ובדעה אחת לטובת הענין, ובאמרי כי „מעתה והלאה תחל תקופה חדשה במפעלנו", בשומי תקותי בהחברה המאושרה, היא אמנם אך בעד אלה המעט בעד אלה שלומי אמוני אחינו הנותנים פרוטותיהם בלב טוב ובעין יפה, בעד אלה החפצים באמת ובלבב תמים לתת שקליהם למשען אכרי ארץ הקדושה, בעד אלה הנאמנים להרעיון הקדוש ונותנים בלב שלם, אך אדיר כל חפצם הוא לבל יצטרכו לעשות במחשך מעשיהם לבל יהיו מוכרחים לתת נדבותיהם בחשאי ולחוש מפני מראית העין, ורצונם הטוב הוא לדעת את דבר הישוב ידיעה ברורה וחלוטה, ידיעה שלמה שאין בה מעין אותן הידיעות הקלוטות מן האויר והשמות ערפל חתולתן...

כל היודע את הנהגת ענין הישוב מראשית צאתו לאויר העולם עד כה, כל אשר ראה בעינים פקוחות את כל הנעשה במשך שמונת השנים מעת אשר החל רעיון הישוב לבא לכלל מעשה ולקבל צורה שלמה, צורת־מעשה, כל אשר הביט על מפעלות חובבי ציון בכל מקום שהם לא בעין טובה ולא בעין רעה יותר מדאי אך על המעשים והפעולות כמו שהם, יודע היטב עד כמה הרע לכל הענין הזה חסרון הידיעה אשר הרגשנו על כל צעד ושעל, ועד כמה היה בעוכרי הרעיון והפעולה אף בין המחזיקים במעוזו ונושאים את נפשם אליו.

חסרון הידיעה גם בעסקי איש פרטי יגרום לצלמות ולא סדרים בהליכותיו והנהגת מסחרו, „החי בלא חשבון ימות בלא ודוי" יאמר ההמון, ואם המשפט הזה נכון בנוגע לחיי איש פרטי ומה גם בחיי החברה בענינים הנוגעים אל הכלל, ועל אחת כמה וכמה בעניני הצדקה הנועדים למען ציון וירושלים, אשר כבר היו למשל ולשנינה מפני אי־הסדרים והפרעות השוררים שם ומושלים ממשלה בלתי מוגבלה בכל עבר ופנה. ואף אלה הרואים את כל דבר באספקלריא מאירה, אף אלה טובי־עין אשר על כל צרה שלא תבא יאמרו כי „הכל הולך למישרים", אף אלה המחליטים כי בעניני הקדש לא יתחשבו עם המנצחים על מעשי הצדקה כי באמונה הם עושים. מוכרחים להודות על האמת כי חסרון ידיעה מכל הנעשה, חסרון חשבון מכסף הצדקה וממצב הענין בכלל ובפרט, מביא פרעות ושערוריות בהנהגת הענין, והפרעות האלה גורמות לאי־אחדות, להסתלקות השלום, למשפטים מעקלים, לרבות־שוא, למחלוקת שלא לשם שמים ולמות־מוסרי לכל הענין הנעלה והנשגב, כדבר הזה הננו רואים בכל עניני הצדקות המתנהגות בחשאי והסמויות מן העין, וכזאת ראינו —לראבון לבבנו— במפעלות חובבי ציון ובהנהגתם,

עד כי לשפת יתר נחשוב לפרש ולבאר את כל הדברים הגלוים והידועים לכל אחד מאתנו... ולכן גם אם נחליט משפט כי כל עניני חובבי ציון התנהגו עד כה בסדר ומשטר בצדק ובאמונה, לו גם עשו כל המתעסקים לטובת הענין באמונה ובתם־לבב, לו גם הרבו לפעול להרחבת הרעיון, לעורר את הלבבות, להעיר אהבת ציון וחבת ירושלים, לקרב לב בנים שנתרחקו מעל עמנו אל אבותם, לאחד את המפוזרים ולהתקרב עצם אל עצמו, הנה כמה מעלות טובות להחברה המאושרה „להמיכת האכרים באה"ק", אשר לכל לראש תעשה מעשיה בגלוי ובפרסום. וכל העם, כל חברי החברה, כל הנותן ידו לציון, כל המקדיש פרוטתו למשען אחיו העובדים אדמת אה"ק, כל אשר ידבנו לבו להושיט יד עזרה להמרטיבים בזעת אפם שדמות ארץ הצבי, ידע את אשר לפניו, ידע לפני מי הוא עומד לבקש דין וחשבון על כל הנעשה, ידע לאן פני החברה מועדות, מה מטרתה ומה תכליתה, מה ישועתה להדורשים ישע ומה כחה להחיש עזרה לאלה המחכים אליה, ולא ישע לדברי שקר, להמפריזים על המדה ומעיילים פילא בקופא דמחטא להבונים מגדלים פורחים באויר עת אשר הארץ מוט תתמוטט תחת כפות רגליהם, אך ישמע וידע את האמת כמו שהיא בלא כחל ובלא שרק, בלא הפרזות וגוזמאות, בלא הבטחות על תהו ותקות־שוא, כי ראשי החברה — כן נאבה לקוה — יתנו חשבון צדק גלוי לכל אחינו מכל מעשיה לטובת העובדים אדמת הקדש, ראשי החברה אשר — כפי הנודע לכלנו — המה כלם אנשים של צורה, בעלי דעת וכשרון, בעלי נימוס ותרבות, יאצילו מרוחם על כל מפלגות עמנו כיראים וחרדים כבוטחים ושקטים כעומדים כמהלכים לתת ידם אל החברה הנכבדה ולהחזיק בימינה. ראשי החברה יודיעו גלוי לכל העם את אשר נטל עליהם לעשות ואת אשר תהיה לאל ידם לפעול למען ציון, את אשר ימלאו משלחתם באמונה ובכשרון, ואת אשר יחדלו לעשות מבלתי יכלת, ולאט לאט בשובה ונחת בשלום ובמישור, ילכו לבטח דרכם ולא יכשלו, מבלי נטות הצדה, מבלי פסוע פסיעה אחת גסה לפנים וצעדים רבים אחורנית... ואך באופן כזה, בפרסומא מילתא, בפסיעות מדודות, ברגל ישרה, בלב שקט ובוטח, בדעה מיושבת וצלולה, בדעת־נפש, בידיעת חשבון, בהנהגה טובה וסדורה באספת הכסף וחלוקתו תגיע החברה הנכבדה למרום מטרתה, ותמשוך אליה בחבלי אהבה את לב כל אחינו למקטן ועד גדול, ונוכל באמת ובלב תמים לאמר כי מיום שעלתה ברצון הממשלה הרוממה לאשר ולקים את תקנות החברה החלה תקופה חדשה בענין הישוב, והאור החדש אשר החל להאיר על הענין הנשגב הזה, ילך הלוך ואור לשמחת לב כל אחינו הנאמנים לו מאז ועד הנה וההולכים באמצע הדרכים, בלא התלהבות יתירה המביאה להתקררות גמורה עד קצה האחרון... והמפעל רב העליליה הזה ישאר חרות על לוח דברי ימי עמנו בארצנו באותיות מאירות ומזהירות לעד ולנצח נצחים.

*

* *

לאחד מהחזיונות המאירים בחיי עמנו בתקופת הימים האלה נצרף ונרשום זכרון בספר, את נסיעת השיירא הנכבדה לארץ הקדושה, לבקר את המושבות ואחינו היושבים בהן ולדעת שלומם ומצבם, לא נפריז על המדה אם נאמר, כי מיום גלות ישראל מעל אדמתו, מיום אשר הלך עמנו שבי לפני צר ונחלתו נהפכה לזרים, מיום נועו ונודו בארצות נכריות לא ראינו בדברי ימי עמנו מחזה יקר ומאד נעלה כנסיעת השיירא, סגל חבורה, אנשי־שם בצותא חדא. אמנם לא אלמן ישראל מאנשי־לב, מאצילי־הרוח גם בימי הבינים בימי החשך והערפל, אשר נשאם רוחם לעלות לארץ הקדושה לחונן עפרה ולנשק אבניה, לא אלמנה תולדתנו ממאורי־עם אשר נכספה גם כלתה נפשם „להוריד דמעותיהם כטל חרמון על הרי ישראל", ועת אך „חלמו שיבת ציון", התעורר כנורם הנפלא לשיר שירים נשגבים ורמים, לא אלמן עמנו מיחידי סגולה, מאורי־הגולה, המאירים באור תורתם וחכמתם לעמנו זה מאות בשנים, ואלפי רבבות אחינו לאורם יהלכון, אשר השליכו נפשם מנגד ויעלו לארץ הקדושה אף כי ידעו אשר מעמידים המה את עצמם בחזקת סכנה בבואם אל ארץ ציה ושממה, מקום אשר פראי־מדבר אוו לשום שם קנם. —

אך שמות היחידים האלה יזהרו אלינו עתה מרחוק, מבין הערפל והעננים הרבים

אשר כסו את שמי אחינו בעת הזאת, אשר רבים מאד השליכו ארצה תפארת ישראל וישכיחו מלבם את כל זכרונותיהם הקדושים מימי קדם, את כל מחמדיהם לפנים אשר קנו אבותינו בדם ואש ותמרות עשן... אך מרחוק נראה את תמונת אנשי הרוח האלה, נראה אותם בימי החשך והצלמות ולא עתה בימי אור יקרות וקפאון נורא... כי אים איפה עתה בדור דעה דור נאור זה הכהנים והלוים אשר אש אהבתם לציון תבער בקרבם ולא תכבה? אים אפה בין כל גאוני עמנו, בין כל הני בוציני קרישי, בין כל אלה מדברני דאומתא, בין כל רכבי ישראל ופרשיו, אשר לבם לציון יהמה אים איפה בין גדולינו אשר כנור בת שירתם ירעיש הלבבות ויך גלים בים חיי עמנו וקולם יהיה נאדרי בקדש בקול יהודה הלוי? אים איפה בין כל אדירי עמנו, גביריו, עשיריו ודורשי טובתו אף אחרים יוצאים מן הכלל, אשר יאבו להקדיש שבועות אחדים משנות חייהם לעלות לארץ הקדושה ולדרוש שלומה בשם אחינו אסירי התקוה? הן לא צפוים המה עתה אל שודדי צהרים בבואם שמה כבשנים קדמוניות, כי-דרכי ציון אינן עוד אבלות, הארץ הנשמה החלה להסיר מעליה מעט מעט צעיף אלמנותה, ומכל אפסי ארץ ינהרו אליה יום יום שרים ורוזנים, חכמים ונבונים לחזות בשולמית ולהתענג על הדר ארץ הפלאות הזאת, ומדוע זה איפא רק עלינו, על גדולינו וחכמינו נסך הזמן הנאור רוח עועים ויפל תרדמת־מות...? — אך הנה התעורר הרוח, התנערו הנרדמים, הקיצו הישנים ויחלו להתקרב ולהתאחד, ללכת שלובי־יד ולעשות למען ציון; גאון ישראל אחד אשר הציב לו יד ושם בענין הקדוש, ישוב הארץ, הוא הרב הגאון המפורסם ה"ר שמואל מאהליווער (רב בעיר ביאליסטאק) הי"ו ראש וראשון להובבי ציון, הודיע גלוי את חפצו הטוב לעלות ולראות את המושבות אשר רבות עמל לבנותן ולהקימן על תלן, ותחת דגלו נאספו עשירי עמנו, חכמים מובהקים, משכילים על דבר אמת, יראי אלהים, ובעשרים לחרש אייר יצאה מאדעססא האניה הנושאת עליה את השירא הנכבדה הנוסעת לארץ הקדושה. אמנם לא גדולה היא בכמותה השירא הנכבדה, וכפי הנודע לא נסעו אף החצי מכל עשירינו וגדולינו אשר התעהדו לנסוע, רבים התכבדו לשבת בביתם למרות הידיעות שבאו במה"ע —ביניהם גם במה"ע „העת החרשה" אוהבנו...— כי כבר יצאו לדרכם, עד כי נתנו מקום לליצני הדור להתל בהם גלוי באחד המ"ע העברים, ולהנלהבים שבנו להתלונן בסתר אהלם... אך כשאנחנו לעצמנו נראה גם בהשירא הזאת הקטנה בכמותה, ערך גדול מאד באיכותה — כל ההתחלות קשות, כלל גדול הוא בספר החיים, וכזאת נראה גם בנידן דידן. ימים רבים היתה ארץ קדשנו עזובה ושכולה, היראים והחרדים שבנו המזכירים את ירושלים כל היום תמיד, העלו אותה אך על דל שפתותיהם ולבם בל עמם המה שלמו פרים שפתיהם ויצאו ידי חובתם לעמם ולארץ אבותם אך בבטוי שפתים... והנאורים ההולכים קדימה, עזבוה, שכחוה וימחו גם את שמה מעל לוח לבבם ומעודם לא חלמו לעלות ולתור את הארץ; והנה התקרבו העצמות, התאחדו הלבבות, התעוררו הנפשות, והננו רואים אנשים נכבדים מכל פנות העם, מכל מפלגות אחינו עוזבים איש איש את עסקו ומשלח ידו, את תורתו ואת אמונתו ועולים לארץ הקדושה לבקרה ולדרוש שלומה, אכן המה הנם הראשונים לציון המה המתחילים במצוה, ולכן קשתה השירא הראשונה בלדתה בנים חדשים לציון... אך נאבה לקות כי אחריהם רב ארם ימשך, כי מעתה והלאה לא יבושו עוד גדולינו כי ידובר בהם לעלות ביהודה... ומלבד זאת עוד גדולה מאד מטרת השירא הזאת, כי עליה נוטל ליסד ביפו ועד־תמידי, אשר ישגיח על הנהגת הישוב ועל התמיכה הדרושה להאכרים, והמעשה הזה אשר יעשון בני השירא הכבודה ראוי באמת להחקק על לוח דברי ימי ארצנו הקדושה, כי בהועד אשר ביפו תלוי אשר הענין והצלחתו לימים הבאים — מדי כתבי דברי אלה, עוד אין לנו ידיעות נכונות ממעשי הנוסעים באה"ק ולא אוכל להחליט משפט, אך נעמיד על חזקת ראש השירא ומנהיגה הרב הגאון רש"מ והחברים הנכבדים, כי לא יוציאו מתחת ידם דבר שאינו מתוקן ולא יכשלו ח"ו בבני אדם שאינם מהוגנים אשר עטרת כהונה גדולה כזאת אינה הולמתם, אך ירעו את אשר לפניהם ויבחרו לחברי־הועד אנשים של צורה, אוהבי עמם וארצם בכל לב ונפש, שונאי בצע אשר פעלם יראה על פני העובדים אדמת ארץ הקדושה לטוב להם כל הימים.

*
* *

כמאסף לכל המחנות לכל המעשים הטובים אשר נעשו בחיי עמנו בתקופת הימים האלה להפיח רוח חיים בעצמות היבשות, נחשוב את ההתערותא דלעילא, את הרעיון הנעלה אשר התעורר בלב רבים וכן שלמים מטובי אחינו לרומם את שפתנו הקדושה, להוציאה מארבע אמות של עולם הספרות ולעשותה לשפה חיה, שפה מדוברת. דבר שלחו ביעקב אחדים מנכבדי עמנו בירושלים עיר הקדש להפוך אל אחינו שפה ברורה ונפל בישראל בכל ארצות פזוריו, בערים רבות מהאספים נבוני לחש כפעם בפעם וחד אל אחד ידברו, יביעו, יהגו, ישיחו, „בשפה ברורה" וצחה, בשפת אבותינו; באהבה ואחוה, שלום וריעות יתקבצו אוהבי „השפה היפה, היחידה השרידה" וימתיקו סיד יטכסו עצה לרומם קרן שפתנו, להטיב מצבה, להרחיב גבולותיה ולהשלים את חסרונותיה אשר יחסרון לה מאז חרל להיות לה ארח בארץ כיתר השפות. למראה החזון הנעלה הזה, כי רבים מבני הנעורים אשר השליכו אחרי גום את שפת קדשנו ככלי מלא בושה וכלימה וירמסוה ברגל גאוה, שבים אליה ברחמים רבים, ישמח לב כל אוהב עמו וברגשי כבוד ויקר יקרא: „ה' עמכם גבורי החיל! לכו בכחכם זה כל הימים, והיה ראשיתכם מצער ואחריתכם ישגא מאד!!" אך במקום אשר בני האלהים יבואו, שם יבא כפעם בפעם השטן להתיצב בתוך הבאים להשטין ולקטרג... — אחד החכמים הוציא משפט חרוץ: כי כל דעה חדשה אשר תצא לאויר העולם, תעבור דרך שלש השקפות שונות לפני דעת הקהל; בראשונה, יאמרו כי אסון נורא נשקף מהדעה החדשה הזאת ומות ומשכלת בקרבה. בשניה, כי אם אמנם צפון רב טוב בקרבה אך לא תוכל לצאת לפעולות; ובשלישית, כי — אין כל חדש תחת השמש, וגם הדעה הזאת כבר היתה לעולמים... — צדקת המשפט הזה נראה גם בנוגע לעניננו שאנחנו דנים עליו עתה, הרעיון הנעלה עוד חדש הוא עמנו עוד לא נתפתח ולא נתבשל כל צרכו וכבר עברו עליו שתי התקופות הראשונות; כי תיכף בצאתו לאויר העולם, התנפלו עליו איזה בעלי „איפכא־מסתברא" האוהבים לפלפל ולהראות כחם כי רב בחדודא, והחפצים כי דעתם תהי שקולה נגד ששים רבוא... ויצעקו מרה קול גדול ולא יסף כי מות ומשכלת בקרבה. היתכן — צעקו האנשים האלה בשדה הספרות ואין שומע להם...! — כי השפה היפה הזאת אשר השתמרה בטהרתה זה אלפי שנה בספרי־הקדש וחומת־אש סביב לה לבלי להוסיף עליה ולבלי לגרוע ממנה, היתכן כי יבואו עתה אליה נערים מן השוק כמבואי עיר מבוקעה וינצלו עדיה מעליה, יחללו את כבודה ויביאו עליה מות ואברון, היתכן כי כזונה יעשו את שפתנו לבא אליה ולטמאה בטפשות פה; לא! העולה על רוחם היו לא תהיה, אנחנו נוטרי כרם שפתנו לא נעזוב אותה בידי נערים שובבים החפצים להתעלל בה ופורצים אליה בשועלים בחרבות, כי מה נעשה בבא יום פקודה, בקום אחד מנביאינו וחוזינו וישמע את סוד שיח המצפצפים האלה ואז אנה אנחנו באים, איפה נוליך חרפתנו?... כה צעק צעקו וכן התמו; ואחרי הרעש, אחרי הקולות האלה הנאדרים בחרדת קדש, הקורעים רקיעים והקוראים ישיני עפר לעזרתם, שמענו עוד תלונות בעלי הכת השניה, האומרים כי אמנם טוב ויפה אהוב ונחמד הרעיון כשהוא לעצמו אך לשוא יעמלו בוניו בו כי לא יוכל לצאת לפעולות, כי הן על כל צעד ושעל נפגש חתחתים ומכשולים, על כל הגה והגה נכשל בלשוננו ונקש בשנוננו, בשגם כי שפתנו עניה היא בנאמים ומבטאים, שפתנו זאת אשר היא אך שפת השיר והמליצה הנועם והיופי, יחסרון בה כל המלים הדרושים לעולם המעשה והמפעל הטוב והמועיל, ובמבטאים רבים נגשש כעורים ולא נדע איך להתיצב על דרך טוב, ועתה האם לא נבול תבול שפתנו ביום שידובר בה, האם לא יהיה עמלנו לריק ופעלנו אין ידים לו?... והנה על דברת הראשונים הלוקחים להם את השפה בחבירה (מונופולין) והמתפארים עליה כי אך המה יבינו אשר ידברו, אין לנו פה להשיב, כי אם תאמרו להם דברים של טעם, אם תבינום לרעת כי אין כל סכנה נשקפת לשלום השפה אם משכילים על דבר יוציאו בה הגות רוחם וישננו אותה בפיהם, יצעקו מרה כי מן השמים ילחמו אתנו, יעלו ישיני עפר מקברותיהם, וגם את משה ושמואל יעמידו לפניכם להפיל עליכם אימתה ופחד... אכן בטענות האחרונים יש אמנם קרטוב של אמת, אם כי לדין יש גם עליהן תשובה, כי אמנם עניה היא שפתנו

במלים ומבטאים לרוח העת החרשה ולרגל המלאכה וחרשת המעשה אשר נתפשטו ונתרחבו בעת הזאת. אמנם שפתנו כמו שהיא עתה, היא עיר פרוצה אין חומה, ואם לא נתאמץ לתקן את המעות נפגש מכשולים על כל מדרך כף רגל. הסדר, המשטר וידיעת הדבר שאנחנו עסיקים בו הוא ראש פנה בכל מפעלות איש ואיש, וכאשר בפעולתנו ראש כל דבר הוא הסדר והמשטר, ובאין סדר יפרע כל מפעל טוב, כן בדבורנו העיקר היותר גדול היא הסדר והמתינות, ואל הדבר הזה ישימו לב כל אוהבי השפה בכל מקום שהם. אל נא ילך כל אחד במסילהו, אל נא ילכו איש אל עבר פני רעהו, אל נא יעשה כל אחד בשפתנו כאדם העושה בתוך שלו, אל נא יברא כל אחד ניבים לפי רוחו ורצונו, אך יבחרו מקרבם לכל לראש, אנשים היודעים את השפה לכל פרטיה ודקדוקיה, אנשים היודעים גם את השפות החיות המתהלכות בארץ הקדושה ובחוץ לארץ, והמה יזרו את התבן מן הבר, יבררו את האוכל מן הפסולת ויביאו את כל הדברים החסרים לשפתנו, בכלי טהור על טהרת השפה אלינו. המה יאספו את כל המבטאים המפוזרים בספרותנו העתיקה, ידלו לנו מים התלמוד את כל הפנינים היקרים המונחים בו, יקבצו לנקבציהם את כל הניבים הנאוים במדרשי חז״ל ואגדותיהם, ולאור משפטם יהלכון כל חובבי השפה וכל הרוצים בקיומה והחפצים לראותה בתור „שפה ברורה" שפה חיה.

לא פה המקום ולא לי כצופה ומביט על כל הנעשה, לא לי לתת עצות ולהורות לחכמינו הדרך ילכו, אך אם כה יעשו אז יש תקוה לאחריתם, אז יש תקוה כי לא יארכו הימים, והרעיון היקר הזה ישלח שרשיו עמוק בלב אחינו ויעשה פרי ישוה לו, ואז גם מתנגדי הרעיון הצועקים ככרוכיא כי מות ומשכלת בו, וכי הוא מן הנמנעות, יאמרו אז כי אין כל חדש וכבר היה לעולמים.„. האף אין זאת קוראים ומדברים בלשון עמנו ושפת קדשנו ? !

איש יהודי ספרא.

שמות הסובנים

בלאדז ר' מיכל טווערסקי (שלא ע"מ לק"פ) בביאליסטאק ר' אליעזר טיקאצינסקי (מו"ס) בווילנא ר' חיים טאברש (שלא ע"מ לק"פ) ר' ניסן גרעקענזאהן, בקיוב ר' יצחק יעקב ווייסבערג (שלא ע"מ לק"פ) ר' ש. י. ריווין, בלאמזא ר' י. א. לעווקאוויץ (שלא ע"מ לק"פ) במינסק ר' מרדכי (מארק) שאבאד בית מסחר גאלאנטערי (שלא ע"מ לק"פ) באדעס ר' נחום סלאסטש (שלא ע"מ לק"פ) בבאברויסק ר' יעקב גינצבורג (מו"ס) ביעקאטערינאסלאוו ר' אברהם ראפאל (מו"ס) בקאוונא ר' יצחק הורוויץ (מו"ס) בזיטאמיר ר' מ. סקאסאראווסקי (מו"ס) בהאמעל ר' עקיבא ראמונאווסקי (מו"ס) בפינסק ר' אייזיק גאלדמאן. ר' שאול ראבינאוויץ (שלא ע"מ לק"פ) בלעטיטשעוו ר' מ. ש. פעטשאק (שלא ע"מ לק"פ) בפאניוועז ר' א. י. כהן. באנאניוב ר' ע. ז. ריבלין. בסקידל ר' מרדכי ראבינאוויץ (שלא ע"מ לק"פ) בסמארגאן ר' ליב קאפעלאוויץ (שלא ע"מ לק"פ) בפרוזינא וקברין ר' מ. מארים עפשטיין (שלא ע"מ לק"פ) בחאסלאוויץ ר' אלי' בכרך שו"ב ומו"ץ (שלא ע"מ לק"פ) בפראסקוראוו ר' יצחק ראנים (שלא ע"מ לק"פ) בפיאטרא (רומניא) ר' חיים ליבאוויטש (שלא ע"מ לק"פ) בווין ר' ח. ד. ליפפע (מו"ס) בפראג ר' יעקב וו. פאשעלעס (מו"ס) בבודאפעסט (אונגארין) ה' לעווי (מו"ס) בסובאלק ר' יהודה ביאליסטאצקי בבית האלמנה שלימאקאווסקי (שלא על מנת לק"פ) בראקאוו והסביבה ר' אלחנן איידעלמאן.